

Del Oficio de la Universidad de Salamanca M. D. XCI.
R. 5878

F R A N C I S C I
R I B E R A E V I L L A C A S T I
nensis presbyteri Societatis Iesu, doctorisq;
Theologi in sacram b. Iohannis Apostoli, & Euan-
gelistæ Apocalypsin Commentarij.

Cum quinq; indicibus, quorum primus continet quæstiones Scripturæ, Secundus regulas,
Tertius eiusdem Scripturæ locos explicatos, Quartus est rerum atque verborum,
Quintus Euangeliorum totius anni in usum concionatorum.

His adiuncti sunt quinq; libri de Templo, & de ijs quæ ad templum pertinet,
ad multorum locorum, tam Apocalypsis, quam reliquorum li-
brorum intelligentiam cum primis vtilis.

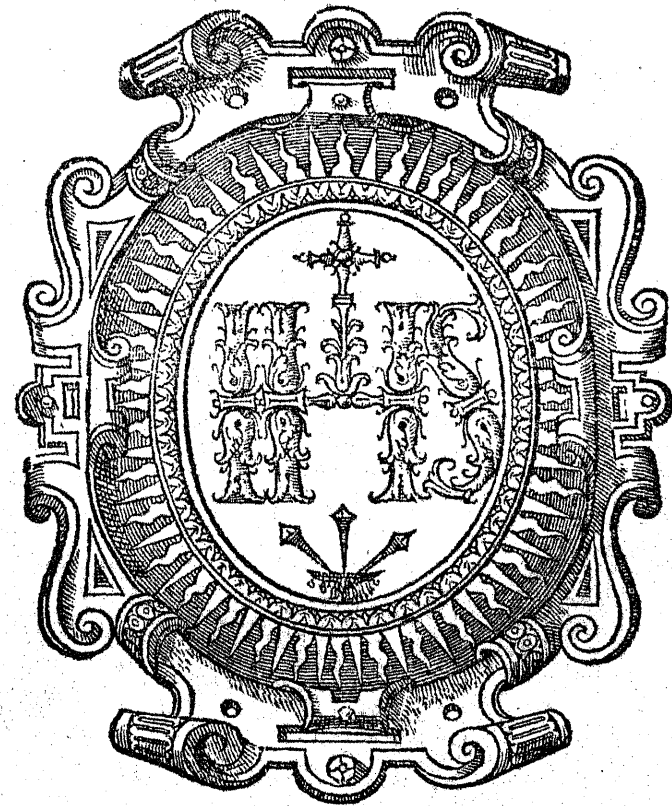
*Quorum primus est de Fabrica templi primi, & secundi, & eius quod ab He-
rode edificatum est.*

Secundus, de ijs quæ erant in templo.

Tertius, de Sacerdotibus, & vestibus Sacerdotalibus.

Quartus, de Sacrificijs Hebræorum.

*Quintus, de Diebus festis Hebræorum: in quibus omnia Historico, ac mystico
sensu explicantur.*

Cum Privilegio Philippi Regis Hispaniarum.

S A L M A N T I C Æ,
Excudebat Petrus Laffus. M. D. XCI.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29

Del Obispo de Granada M. V. Lai.
R. 5878

F R A N C I S C I
R I B E R A E V I L L A C A S T I
nensis presbyteri Societatis Iesu, doctorisq;
Theologi in sacram b. Iohannis Apostoli, & Euan-
gelistæ Apocalypsin Commentarij.

Cum quinq; indicibus, quorum primus continet quæstiones Scripturæ, Secundus regulas,
Tertius eiusdem Scripturæ locos explicatos, Quartus est rerum atque verborum,
Quintus Euangeliorum totius anni in vsum concionatorum.

His adiuncti sunt quinq; libri de Templo, & de ijs quæ ad templum pertinēt,
ad multorum locorum, tam Apocalypsis, quam reliquorum li-
brorum intelligentiam cum primis vtilis.

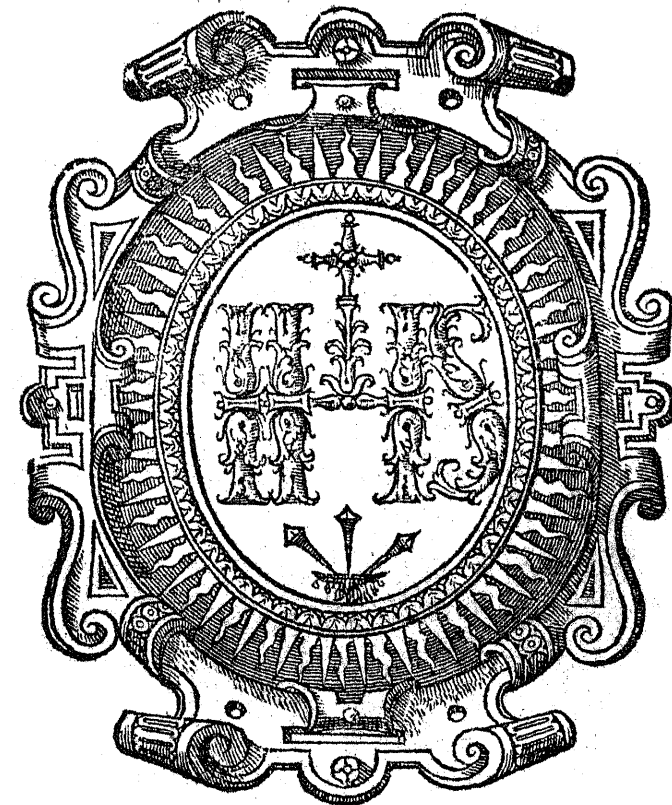
*Quorum primus est de Fabrica templi primi, & secundi, & eius quod ab He-
rode adificatum est.*

Secundus, de ijs quæ erant in templo.

Tertius, de Sacerdotibus, & vestibus Sacerdotalibus.

Quartus, de Sacrificijs Hebræorum.

*Quintus, de Diebus festis Hebræorum: in quibus omnia Historico, ac mystico
sensu explicantur.*

Cum Privilegio Philippi Regis Hispaniarum.

S A L M A N T I C Æ,

Excudebat Petrus Laffus. M. D. XCI.

Suma del Priuilegio Real.

Concedio la Magestad del Rey don Philippe nuestro Señor al Padre Doctor Francisco de Ribera de la compañía de Iesus, que por espacio de diez años que se comiençan a cõtar desde la data de su cedula, ninguno pueda imprimir, ni vender estos Commentarios sobre el Apocalypsi, sino el mesino, o quien su poder tuuiere, so pena que el que lo cõtrario hiziere pierda los libros y moldes y aparejos, y más incurra en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez, la tercera parte para quien dello denunciare, y la otra para el Iuez que lo sentenciare, y la otra tercera parte para la Camara de su Magestad. Diose en S. Lorenço el Real, a 22. de Setiembre de mil y quinientos y nouenta años.

Tassa.

*T*asse este libro por los Señores del Consejo a quatro marauedis el pliego, segun parece por el testimonio que dello dio Alonso de Vallejo escriuano de Camara del Rey nuestro Señor. En Madrid a tres dias de Julio de 1591. años.

LICENCIA DEL PADRE Gil Gonçalez Visitador.

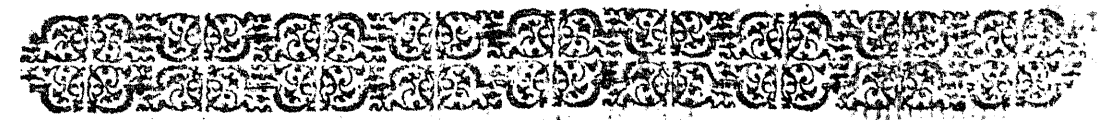
YO Gil Gonçalez Davila Visitador de la Compañia de Iesus en estas prouincias de Castilla, y Toledo, por particular commissiõ que tengo de nuestro Padre General Claudio Aquauina, doy licencia, que se impriman los Commentarios sobre el Apocalypsi de S. Iuan, y los tratados, o libros de la fabrica del templo, y de las cosas que auia dentro del, que son dos libros, y otro libro tercero de las vestiduras sacerdotales, y de las causas dellas, y el quarto de las fiestas de los Hebreos, y el quinto de los Sacrificios, los quales Commentarios y libros compuso el Padre Doctor Francisco de Ribera de nuestra Compañia, residente en nuestro Collegio de Salamanca, porque han sido vistos y examinados por muchas personas doctas, y graues de nuestra Compañia. En testimonio de lo qual, di esta firmada de mi mano, y sellada con el sello acostumbrado. En Burgos a cinco de Febrero de 1590.

Gil Gonçalez.

Aprobacion del libro.

Commentarios in D. Iohannis Apocalypsin Doctoris Francisci de Ribera e Societate Iesu, & apud Salmaticenses Sacrorum Bibliorum interpretis iussu supremæ curiæ regiæ attentè perlegi, & nihil in eis reperi, quod possit meo iudicio piis & Christianas aures offendere. Imo vero dignissimos censeo qui in communem Ecclesiæ Christianæ vtilitatem edantur: nam in eis, quod præcipuum iudico, & difficillimum est, sacræ reuelationes ita inter se seruata serie, qua factæ sunt, distinguntur, & sensui, quem Literalem vocant, aptantur: vt iam cuius vel mediocriter in sacris literis versato, peruium sit quid sacra Apocalypsis voluerit, quod hæctenus, licet multi interpretes in id desudauerint, fuerat obscurissimum. Salmaticæ, vigesimo die mensis Maij, anno. 1590.

Iohannes Alfonso Curiel
Sacra Theologia Doctor.

AD LECTOREM DE horum Commentariorum editione.

DVM hanc Sacrae Apocalypsis explanationem adornarem, & quæ ante paucos annos auditoribus meis Salmaticæ dictaueram, non sine labore recognoscerem, atque expolirem: ecce tibi noui Commentarij prouident, in quibus Euangelicum prouerbum agnoui: *Ioh. 4.* Alius est qui seminat, & alius est qui metit. Inueni enim in eis maximam eorum partem, quæ dictaueram, totidem verbis bona fide transcriptam, *καὶ οὐκ ἴδωθ.* Sape malum hoc nobis, si mens non laua fuisset. Sed quis crederet *καὶ οὐκ ἴδωθ.* Videram quædam ab eodem scriptore dictata, in quibus, quia autores sequebatur eos, à quibus ego consultò dissentiebam, quòd eorum interpretationem mysticam potius, quam Historicam iudicarem: respondi amicis rem diuinantibus, & vt anteuertent monentibus, nihil esse timendum: aut enim pauca admodum mutuanda esse, aut omnia. Pauca condonabam, omnia minime metuebam. Exijt liber in lucem, vidi fere omnia, videruntq; multi, qui ea vel ex ore meo exceperant, vel ab ijs excepta descriperant, & seruant apud se, ac videre possunt omnes, qui conferre vtraque volent. Hoc & me tacetè liber ipse loquitur, in quo videas, quæ in diuersorum scriptorum libris semper inueniuntur, rerum, & expositionum inter se differentiam, styli dissimilitudinem, ordinis, & compositionis varietatem. Atque, vt alia præteream, Tyconij Homilias in Apocalypsin, quas ego ad finem vsque duodecim capitum Augustini nomine, inter cuius opera feruntur, citaueram, ac postea certis argumentis Tyconij esse deprehenderam, & à capite tertio decimo auctori restitueram suo: ipse similiter in primis duodecim capitibus Augustino tribuit, in reliquis Tyconio. Hæc cū viderem, ac vehemèter mirarer, non mediocriter ad hos Commentarios maturè in lucem edendos sum incitatus, quòd & amici monerent, & ipse viderem multum id non è re mea solum, sed è publica etiam futurum. Primum videbà quædam ab eo prætermissa fuisse, quibus res obscurissimæ viderentur explicari, quæque nihilo essent peiora

ra ijs, quæ magni ille fecisset. Atq; ea quæ ponenda putauit, ita vt ego olim dictaueram posuit; itaq; & auditoris mei, qui scripsit, errores, & meos nonnullos, qui dictaueram, in eius libro agnouit, & quædam offendi, quæ credi possint nunquam ab eo lecta, sed alicui cum suis mendis describenda fuisse commissa. Quam ob rem cepi iterum in manus meos Commentarios non vt autor, sed vt censor, addidi per multa, quibus ea quæ dixeram exponerentur, & confirmarentur, potissimum capite. 14. in ijs quæ dicta sunt de Babylone, quibus bona huius libri pars multò meliùs, atque exactiùs explicatur. Deinde quæ mihi inchoata, & rudia exciderant, excolui, multa mutauit, atque correxi, sæpe stylium verti, vt correctæ potius, quàm incorrectæ, aut etiam vitiata, legerentur. Vidi & illa ipsa mea cum alijs misceri: & parum consentientium, interdum etiam contrariarum expositionum interpositione, quæ luculentius à me explicata credebam, obscurari, & obrui, & quasi meis luminibus obstrui: quod non est mirum contigisse homini, qui sua primùm concinnarat, & edere parauerat, ad eaq; mox, quasi tumultariè, & aceruatim, adiecit mea. Et quoniam multum in eo operæ posueram, vt lucem quantam maximam possem, tenebris libri huius inferrem, accendendam censui, quam extinctam videbam. Quædam præterea meis adiuncta sunt, alia inter illa interiecta, quæ cognosci volui: atque idcirco verba etiam retinui, quæ dictaueram, vt melius quid meum, quid illius sit intelligatur. Librum illius præterea non attingi, neque enim id meum est, mea tantum vendicare volui iure naturæ, & gentium. Illud moneo, atque obtestor, omnes vt sua edant & aliorum parcant laboribus: nam si aut ipse, aut quiuis alius, nostra extulerit, certum est nemini parcere, sed illa repetere, & rem mihi furto abesse queri. Ac ne vana quis putet esse quæ dixi, adiungam quasi indiculum, quo quid addiderim ijs, quæ ille de meis sumpsit, quid deleuerim, vbi sententiam mutauerim, mea vitiata inuenerim, lectori breuiter ostendam, quò rectè, atque vtiliter hos à me Commentarios editos esse non ignoret.

Addita.

Quæ addita sunt, serò id quidem, sed cum primùm venit in mentem, maniculis, ac lineolis, aut simili aliqua nota in margine notanda curauit, idque à capite fere quarto, sed in tribus primis capitibus nonnulla addidimus. In cap. 1. verba sequentia, Versiculo. 1. Apocalypsis Iesu Christi, & Palam facere seruis suis: Et significauit mittens per angelum suum. Ver. 4. Ab eo qui est, & c. Ver. 5. Et princeps regum terræ.

terræ. Vers. 5. Qui dilexit nos, & lauit nos, & c. Vers. 7. Ecce venit cum nubibus. Vers. 10. In Dominica die. In cap. 2. Vers. 4. Et patientiam habes, & sustinuiisti. Vers. 13. Et in diebus illis Antipas testis meus. Vers. 25. Et in calculo nomen nouum. In cap. 3. Vers. 16. Sed quia tepidus es, & c. Vers. 21. Dabo ei sedere mecum. In capite. 4. Vers. 1. Et vox prima, quam audiui. & c. Vt quædam minutiora omittamus.

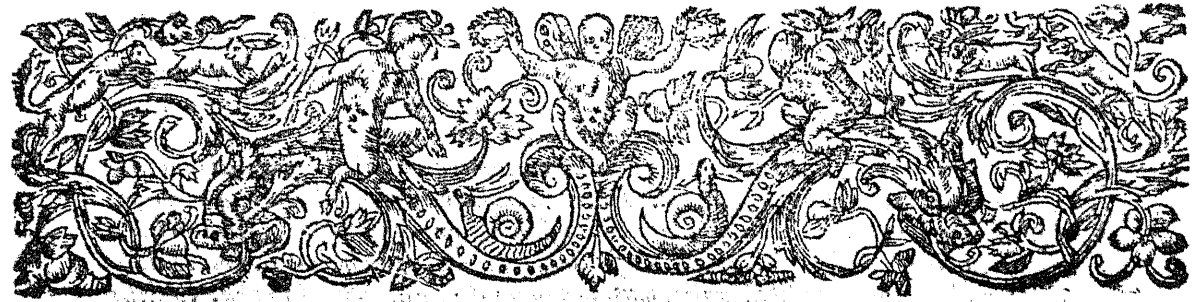
Deleta.

IN cap. 3. in illud vers. 15. Vtinam frigidus esses, aut calidus, deleui nonnulla. In cap. 4. Vers. 2. Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas, multa addita, multa deleta sunt. Et in cap. 6. Vers. 9. Vidi subtus altare animas interfectoꝝ. In calce cap. 5. dixi in verbis citatis cap. 10. esse in Græco βέλαιον, cū sit βέλαιον. In cap. 8. Vers. 1. & in cap. 14. Vers. 8. quadam mutauit, quæ dici non posse iudicauit. In cap. 16. Vers. 16. dixi congregandos esse reges mortuo Antichristo, ne nationes rebellarent Christianorum. Sed vidi postea aperte prædictum esse capite. 19. reges simul cum Antichristo occidendos, atque deleui. Vers. 19. dixeram ciuitatem illam magnam in tres partes diuidendam esse Romam, sed id fieri non potest, quia ante id tempus euertetur à decem regibus, vt suo loco videbitur; quare Ierusalem esse scripsi. In cap. 17. dictaueram multos futuros esse Babylone, qui adorarent Antichristum, quod deleui, quia ante quam regnet Antichristus euertetur Babylon. In eodem capite Vers. 16. vbi legimus: Hi odient fornicariam, hanc causam odij futuram dixi, Babylonem futuram per aliquod tempus sub potestate vnus ex decem regibus, & rebellaturam aduersus regem, cui parebat, vt se in libertatem asserat. Quod falsum esse intelligi potest ex ijs, quæ in eodem capite scripta sunt: sed præcipue ex dictis à nobis in cap. 14. nu. 51. & sequentibus: In cap. 18. in vers. 9. quadam mutauit, & in initio cap. 22. Hæc omnia, quæ postea ego falsa esse deprehendi, & secundis curis adhibitis correxi: ipse ita vt ego ante dictaueram, posuit.

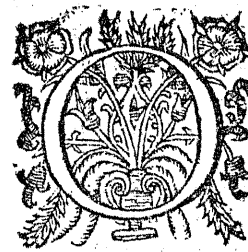
Vitiata.

EX his nonnulla attingam, nec vitia ipsa referam ne illi molestus sim, sed locos indicabo. Lector, si volet, illa cum his nostris conferet, atque ita deprauata inueniet, vt vix ab eo lecta esse credat, sed plena erroribus

roribus, ut erant, scribenda notario fuisse commissis: Videantur in eius libro illa verba cap. 4. Et de throno procedebant fulgura. Et illa: Et in conspectu sedis tanquam matre vitreum: Et illa: Et in medio sedis, & in circuitu sedis: Et illa: Sanctus, Sanctus: Et illa: Et cum darent illa animalia. In cap. 5. illa: Nec respicere illum. In cap. 6. illa: Bilibris tritici. &c. In cap. 13. Et vidi bestiam. His alia sunt similia, ut in fine cap. 1. Hieronymus citatur in prima Epistola adversus Rufinum, cum ego dixerim, In prima Apologia. In illud cap. 3: Et vestimentis albis induaris, citatur Alexander lib. 1. Generalium dierum, pro Genialium. Sed hæc satis erit hic adnotasse, ut lector intelligat iure queri me quadam ex nostris in illius Commentarijs legivitiata. Cuius culpa non dico, hoc dico, vitata illa legi.

FRANCISCI
RIBERAE PRESBY-
teri Societatis Iesu in Commentarios in
Apocalypsin beati Iohannis Apostoli, & Euan-
gelistæ, Prooemium.

OBSERVISSIMUM beati Apostoli, & Evangelistæ Iohannis librum Sancto Spiritu duce, & eiusdem Apostoli precibus confidentes aggredimur descendentes in mare magnum, & spatiosum, plenum procellis, & tempestatibus, facturi operationem in aquis multis, visuri opera Domini, & mirabilia eius in profundo, ascensuri usque ad caelos, & descensuri usque ad abyssos: in quo, nisi Christus ventos, & tumentes fluctus silere iusserit, turbabimur, & movebimur sicut ebrius, & omnis sapientia nostra deuorabitur. Hoc me tamen in tanto metu, ac periculo reficit, & recreat, quod nunquam hunc librum scribi, atque edi vellet Spiritus sanctus, nisi vellet etiam aliquando intelligi. Cum igitur vaticinia contineat præclara, & quorum cognitione, atque intelligentia instructam in primis esse oporteat Ecclesiam, ne extremis illis, calamitosisque temporibus fluctuent eius filij, atque omni vento doctrina circumferantur, & hostis immanissimi præda fiant: cur, ut olim beati martyres Christi Irenæus, Iustinus, Victorinus, atque alij sequentibus seculis fecerunt, non etiam nos suppliciter Diuinæ Sapientiæ fores pulsemus, & pia quadam, ac religiosa fidelis mentis audacia ad amicorum omnium optimum Christum eamus, qui dedit hanc Apocalypsin seruo suo Iohanni palam facere seruis suis, & media nocte obscuræ huius, & sacratæ caliginis panes intelligentiæ petamus, quos vel nostro sæculo (si Deus ita voluerit) vel futuris apponamus? Etenim huius prophetiæ explanatione, ac perceptione, quasi quodam cælesti pane, mirifice extremorum temporum homines confirmabuntur, ut ambulent in fortitudine cibi huius usque ad montem Dei Horeb, & inter venenatos, atque ignitos serpentes, & crudelissimorum hostium gladios duce Iesu perveniant ad terram promissam, & ingrediantur in requiem Domini, in qua Sabbatismus paratus est populo Dei. Nam quæ tunc Antichristus, & eius serui, ac satellites, totusque Diaboli ex abyssi vinculis egressi exercitus adversus multos Christi milites tentabunt, eorum potentiam, crudelitatem, bella, cædes sanctorum, momentaneam felicitatem impiorum, prodigia inusitata cæli, terra, maris, & quidquid perturbare hominum animos potest, cum ante tot annos prædicta fuisse in hoc libro intellexerint, terreri desinent, & viciniam Christi, suorumque triumphum simul præannuntiari animadvertentes animos erigent, & gaudebunt in Domino, & exultabunt in Deo Iesu suo, & facient quod præcepit Dominus: His autem fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Videre siculicam, & omnes arbores: cum producant iam ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas. Ita & vos cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei. Contra etiam inanes timores abijcient, quibus patrum nostrorum memoria, & olim non multo post Apostolorum et aeternam multi, magnique viri sanctitate, doctrina

Psal. 106.

Luc. 11.

Hebr. 4.

Luc. 21.

doctrinaq; florentes laborarunt, Antichristi aduentum, & consummationem saculi nō tam imminere, quam adesse existimantes. Nam cum Babylonis imperium in pristinam gloriam restituerent, & purpuratam meretricem iterum latē dominantem inducit, cum decem reges vni potestate suam tradentes, cū pseudopropheta m præcursores Antichristi, cum characterem bestie manibus, ac frontibus sectatorum eius impressum, cum numerum nominis bestie, aliaque id genus non pauca minute persequitur, quid aliud facit quam inanes terrores eximere, quo tempore timendū, quo maxime arma capiēda, quo collatis signis pugnandū docere, Antichristum quasi digito indicare? Vtile cum primis, & fructuosam esse Ecclesie harum rerum cognitionē quis nō videat? Cur igitur libri negligamus, in quo vno Christus copiosissime hæc Ecclesie sue conscripta, consignataque reliquit? Cur illum refugiamus? Cur aditum ad eum nullum reliquum putemus? Cur nullo modo explicari ab hominibus posse iudicemus? Si res ipsas prænosce-
 vtile est, cur librum, quo illæ continentur, nunquam Deus intelligi volat? Si propter homines ille scriptus est, non dubium est quā sit ab hominibus Deo per seruos suos explanante cognoscendus, & intelligendus. Sed illis, inquis, temporibus intelligetur, quibus hæc futura sunt, hoc est, extrēmīs. Illi igitur intelligere nolint, qui non erunt quando futurum sit tempus extremum, & quorum fuerit nōsse tempora, vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Frustrā ergo, & temere in hoc opere desudarunt Irenæus, Iustinus, Victorinus, Andreas, & Arethas episcopi Cæsareæ Capradocicæ, Ambrosius, Beda, Ansbertus, atq; alij doctissimi homines, quorum libri non sine magno fructu leguntur. Quid? cum calamitates & persecutiones ingruent, tunc liber intelligetur, an potius cognitum cum ante illas, perspectumq; esse oportet? Ita sanè, timor enim, & rerum subita perturbationes, & noui tumultus mentem aut eripiunt, aut hebetant: tum iacula præuisa minus feriunt, minus terrent, facilius vitantur. Idcirco Dominus signa, & calamitates extremi temporis multo ante prædixit, & legi singulis annis in Ecclesiis voluit, vt res tante nunquam exciderent, sed semper in omnium memoria, atque ore versarentur. Et hinc incertum nobis est tempus, semper nos vigilare, & expectare voluit. Ideo, & vos, inquit, estote parati, quia quæ nescitis hora filius hominis venturus est. parati autem omnino non erimus, si quæ tunc futura, & hoc libro tradita sunt, nescimus. Quare meritò in eius initio scriptum est: Beatus qui legit, & audit verba prophetie huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt: tempus enim prophe est. Itaque si omni tempore timeri potest vicina saculi consummatio, & ante illam cognita, atque animo cōprehensa esse oportet quæ in hoc libro scripta sunt, omni tempore ille non solum legendus & intelligendus, sed ad verbum etiam ediscendus est. Nihil ergo nocebit (vt ante dixi) supplicibus precibus, & indefessa opera experiri an velit Deus hæc abstrusa mysteria fidelibus explanari, & dicere: Domine, si in tempore hoc interpretaberis Apocalypsi tuam? Iterum ergo, atque iterum pulsemus fores amici. Si ille responderit: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, paucissimis aperui, & pueri mei (hoc est, antiqui doctores Ecclesie) mecum sunt in cubili perpetua, & beata quietis; nō possum surgere, & dare tibi: non est inde recedendum: ipse enim amicus ait: Si ille perseverauerit pulsans: dico vobis & si nō dabit illi surgens eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis, querite, & inuenietis; pulsate, & aperietur vobis. Illud etiam incendere studium nostrum debet, quod & si liber obscurissimus sit, non est eius tamen tanta obscuritas, vt nulla ex parte intelligi possit. Prophe-
 tia est, & multa habet similia dictis veterum prophetarum, sape ad ea alludit, & quasi ansam offert, vnde reconditos eius sensus tenere possimus. Phrasis eadem est quæ in illis, Metaphora, & Allegoria persimiles, vt qui versatus fuerit in lectione prophetarum, & semel sibi persuasse rit de rebus extremi temporis esse prophetiam, eaque ab Iohanne latius exponi de signis illius seculi, quæ sunt breuiter à Christo prædicta in Euangelio, multum sit ad omnia lucis habiturus. Mibi quidem certè mirum in modum profuit, quod simul ac Commentarios in duodecim Prophetas elaboravi, Apocalypsin auditoribus meis Salmantica cœpi interpretari, atque ea dictaui, quæ nunc locupletabimus, & quantum erit situm in nobis, expatiemur. Mysticos quidem sensus non attingemus, cum quod satis, ac super in Historico erit desudandum, tum etiam quod maior Commentariorum pars qui extant, tota ferè in mystica explanatione versata sit, & pro-
 uerbio vetamur actum agere, aut ligna in siluam ferre. Historicus, qui & obscurissimus, & magna ex parte ab omnibus neglectus est, visus est nobis pro viribus debere elucidari. Mitte ergo pater lumen Sapientiam de cælis sanctis tuis, & a sede magnitudinis tuæ, vt mecū sit, & mecū laboret, vt sacra, atque abscondita mysteria populo tuo reuelentur: etenim Sacramenta regis abscondere bonum est, opera autem Dei reuelare, & confiteri honorificum est.

DE QVI-

Apoc. 17.

Apoc. 13.

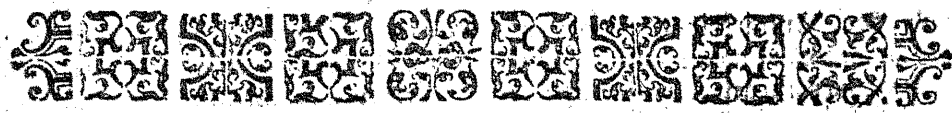
Matth. 24.

Matth. 24.

Apoc. 1.

I. n. c. 11.

Tob. 12.

DE QVIBVSDAM AD HVIVS LIBRI IN- telligentiam necessarijs

Disputatio.

DE AVTORE, ET DE
autoritate huius libri.

C. A. P. I.

NEQVAM
in expositionem
prophetie huius
ingrediamur, quæ
da præfari neces-
se est, de autore,
& autoritate hu-
ius libri, de tēpo-
re, quo scriptus est,
de argumēto eius,
de vilitate, & de veneratiōe illi debita.

Autor Apo-
calypsis.

De autore, & autoritate olim à nonnullis dubitatum est, vt enim scripsit Dionysius Alexandrinus in libris de Re promissionibus; cuius verba referuntur ab Eusebio lib. 7. Hist. Eccles. c. 23. quidam Alexandrinus episcopi, qui cū præcesserant, librum hunc, & Iohannis Apostoli esse dicebant, nequid inter canonicos numerandum, sed à Carintho heretico fuisse conscriptum, vt Apostolici nominis autoritate in id dogma de regno Christi in terris futuro, & celestibus, ac corporeis illi eo voluptati-
 re. Alogi, vt refert Epiphanius lib. 1. Hæres. c. 51. sine Alogi, vt refert Epiphanius in lib. de Hæresibus, c. 70. & Basiliscus in lib. de Hæresibus, in Hæresibus, c. 10. Euangelium Iohannis & Apocalypsin ipsius. Sed & Lutherani quatuor potest sunt de eius autoritate detrahunt, modo do autorem esse negantes Iohannem Apostolum, & Iohannem quendam presbytero Asia ad iudicantes: modo dicitur prophetas, quasi fabulis plenas, ardeat: malebant eos habere, quod, c. 14. in eo:

legit: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo enim dicite Spiritus vt requiescant à laboribus suis. Opera enim illorum sequuntur illos. Erasmus in Adnotationibus sæpe de autore dubitat, & ad extremum multa contra eiusdem libri autoritatem obicit. Multa essent de hac re dicenda, nisi viri doctissimi iā tota fore explicassent, & argumenta aduersariorum ex parte diluissent, pluresq; veterum patrum testimonijs confirmassent Apocalypsin ab Apostolo, & Euangelista Iohanne fuisse conscriptam, & verè esse inter libros canonicos referendam. Hoc fecit præclare Titelmannus in duobus libris contra adnotata ab Erasmo, Iohann. Driedo lib. 1. de Eccles. dogmatibus, cap. 1. & cap. 2. p. 3. Canus lib. 1. de Locis, c. 9. Conclusionē, 5. & ceteris in ultimo argumēto, & c. 1. & Sixtus Senensis lib. 7. Bibliotheca sancta, Hæres. 10. & alij. Sicut tamen addendum quædam, vt plenius Iohanna confirmetur, & hinc idem
 3 tum. In primis duos quosdam hæreses in Asia hæretum Apostolum, & Euangelistam standitatem eandem discipulum? Iohannes presbyter dicitur, ceteris autem multis creditur. Epiphanius Iohannis, in quibus se tenet, id est presbyterum appellat, & Iohannis Epiphanius, vt ceteris Hiero. in Catalogo script. in vita Iohannis, & in vita Patrum. Iohannis presbyteri nonnulli crediderunt. Apocalypsin autem Dionysius Alexandrinus in loco paulo ante indicato apud Eusebium affirmat canonicum scripturæ librum, & Iohannem Sacerdotem, in quibus causos est, & sine vlla dubitatione per Deum Spiritum scripturæ: etiam si non sit ille Apostolus Iohannes filius Zebedei, frater

A 2 Iacobi

Iacobi. &c. Apud Nicephorum verò lib. 6. cap. 22. & 23. hæc eadem, & plura eius verba referuntur, quibus aperte negat esse Iohannis Evangelistæ, coniectura autem eò ducitur vt esse Iohannis presbyteri existimet. Ex his intelligimus nullius momenti esse ea patrum testimonia, quæ Iohannis esse dicunt, nõ enim docent vtrius Iohannis. † Sed neque eã sunt fãtis, quæ Iohanni discipulo Domini tribuunt, nam & Iohannes ille presbyter inter discipulos Domini numeratur à Papiã Hierapolitano episcopo, & Iohannis Apostoli audire, cuius verba retulit in eius vita Hieronymus. Considerabam, inquit, quid Andreas, quid Petrus dixissent, &c. vel alius quilibet discipulorum Domini: quid etiam Aristion, & Iohannes senior discipuli Domini loquebantur. Oportet ergo vt Iohannes Apostolus, aut Evangelista, aut quippiam tale nominetur. Et tamen sunt huiusmodi quam plurima apud veteres patres, vt cum Dionys. in libr. de Eccle. Hierar. cap. 3. in tertia eius parte de Apocalypsi ait: Arcanam illam, ac mysticam omninò visionem dilecti discipuli. & Irenæus lib. 4. cap. 37. & 50. testatur esse Iohannis discipuli Domini, sed paulo post in eodem cap. 37. Iohannem eũ esse indicat, qui in sinu Domini in cœna recubuit. Et Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, propè principium, loquens de ecclesijs ab ipsis apostolis institutis, & de Romana instituta à Petro, & Paulo, continuò subiicit: Habemus & Iohannis alumnas Ecclesias. Nã & si Apocalypsin eius respicit Marcion, ordo tamen episcoporum ad originem recentis in Iohannem stabiliti temporis. Et in sinu ferè Scorpiaci aduersus Gnosticos eundem Iohannem autorem docet primæ epistolæ, & Apocalypsis. † Iustinus etiam martyr in Dialogo cù Tryphone paulo post medium, Apocalypsis autorem dicit esse Iohannem vnum apostolorum. Nicephorus lib. 2. cap. 42. & lib. 3. cap. 9. scribit iuxta veteres historicos scripturam esse à Ioanne Evangelistâ, eidem tribuit Habdias episcopus Babylonis lib. 5. Hist. Apostolicæ, & Origenes tom. 1. in Iohan. & lib. 5. super Iohan. (cuius loci verba refert idem Nicephorus lib. 5.

c. 16.) & lib. 1. Comm. in Matthæ. vt refert Euseb. lib. 6. Hist. c. 18. In eadẽ sententia sunt Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto. c. 21. Hiero. in catalogo scripturarum de Iohanne loquens, & in ca. 18. Matthei, Epiphanius lib. 2. hæresi. 51, & 54, Augustinus in libello de hæresibus, cap. 30, Damascenus lib. 4. cap. 18, & in lib. de Cœtum Hæresibus, hæresi. 51. Sed nimis longum esset, si omnia de hac re patrum testimonia essent proferenda.

Probatur etiam Apocalypsis ab Ecclesia, & inter canonicos libros ponitur addito nomine Iohannis in Concilio. 3. Carthag. c. 47, & ab Innocen. III. Epist. 3. cap. vltimo, à Gelasio. I. in Decreto de libris canonicis, à Concilio Florétino, in Catalogo librorum canonicorum, & à Trid. sess. 4. in Decreto de canonicis scripturis. Sed Triditum addidit, Iohannis apostoli. Denique in Cõcilio. 4. Toletano. c. 16. extat huiusmodi decretum: Apocalypsin librũ multorũ conciliorũ autoritas, & Synodica sanctorum præsulũ Romanorũ decreta Iohannis Evangelistæ esse præscribunt, & inter diuinos libros recipiendum cõstituerunt. Et quia plurimi sunt, qui eius autoritatẽ non recipiunt, eũq; in Ecclesia Dei prædicare contemnunt: si quis eum deinceps aut nõ receperit, aut à Pascha vsq; ad Pentecosten Missarum tempore in Ecclesia nõ prædicauerit, ex cõmunicationis sententiã habebit. † Nec verò quẽquam mouere debet hunc librũ nonnumquam Iohanni Theologo tribui, vt videmus in Græcæ eius inscriptione, quod mouit magno opere Erasmiũ: Videmus enim passim in libris Dionysij canonicorum librorũ scriptores Theologos dici, quod de Deo, & de Diuinis mysterijs loquatur: indeq; hoc nomen propriè datum est Iohanni Evangelistæ, quod altiora scripsit mysteria, Iohannes Theologus, & Evangelista idem est. Extat epistola Dionysij Areopagita, quæ est, decima cuius hæc inscriptio est: Iohanni Theologo, Apostolo, & Euangelistæ exulati in Patmos insula. Et sanctus Euodius in epistola, quã Lumen vocant, docet Iohannem Evangelistã dictũ esse Theologũ: eius verba refert Nicepho. lib. 2. c. 3. Ita eũ vocat sæpè Origenes in Homilia. 2. in diuersos, Athanasius in Synopsi Diui

Autoritas Apocalypsis.

Iohannes Theologus quis sit.

7 Argumentum in Apocalypsin.

na Scripturæ, Damascenus lib. 4. cap. 16. pro quod est in translatione Deiloquus, & sæpe in historia de Barlaam, & Iosaphat. Immo & in quibusdam Græcis codicibus, vt in Complutensi, & Regio, titulus est: Apocalypsis sancti Apostoli, & Evangelistæ Iohannis Theologi. † Argumenta, quæ Dionysium Alexandrinum in eam sententiam deduxerunt, vt Iohannem Evangelistam huius libri autorem negaret, quoniam quibusdam parum sanis infide magni ponderis visa sunt, proferam libenter in medium ita vt Nicephorus retulit lib. 6. cap. 22. & 23. Primum est: Iohannes in Euangelio nunquam nomen suum posuit, neque in epistolis, in Apocalypsi verò sæpe illud inculcat. Secundum: Euangelium, & primæ epistola, quæ semper sine controuersia Iohanni, Evangelistæ tributa est, simile ferè habent initium, & in multis consentiunt, de vita, de luce, de tenebris, de sanguine Christi, de remissione peccatorum. &c. Apocalypsis autem nihil habet huiusmodi, quò ab eodem autore scripta credatur, nec syllabam quidem communẽ cum illis habet. Tertium: magna est styli, & elocutionis diuersitas, quoniam Euangelium, & epistola exquisitis, & egregijs verbis Græcè scripta sunt, Apocalypsis autem sermonem habet incultum, & rusticis barbarissimis, ac solœcisimis alicubi vitur.

8 Solutio argumentorũ

Duo priora argumenta facile soluemus, si animaduertamus aliud esse historiam, aut epistolam scribere, aliud prophetiam. In historia nomen autoris in titulo ponitur, in opere ipso poni non solet. Ita Evangelistæ titulum suis libris præfixerunt: Euangelium secundum Matthæum, aut secundum Marcum, nomina postea tacuerunt, quod est idem à Iohanne factum. In epistolis interdum certa aliqua de causa nomen non scribitur, vt in epist. ad Hebræos, & in prima Iohannis epistola, quod eam scriberet ad proximas Asia, quas regebat, Ecclesias, apud quas sæpè versabatur, & loquebatur, & quibus eius sermo esset notissimus, semper tamen ferè poni solet. Idè in secunda & tertia Seniore se vocat, quòd eo nomine ætatis, & honoris cau

sa crebrò à discipulis, vt arbitror, appellaretur. At in prophetia, cuius tanta autoritas pendet ex autore, necessariorò ponendum fuit, alioqui contemneretur eo ignorato. † Idè prophetæ semper nomen suum scribunt initio prophetiæ, vt in omnibus prophetis videmus, & sæpe illud inculcant. Quum igitur Apocalypsis prophetia sit, vt c. 1. legimus: Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius: & cum sit epistola, vt indicat titulus ille: Iohannes serpens Ecclesijs, quæ sunt in Asia. Gratia vobis, & pax. &c. rectè nomen & ponitur, & reperitur sæpè, vt vera, atque Diuina prophetia credatur, vt quæ nõ incerti hominis, sed Apostoli sit, & Evangelistæ. Quod autem secundo loco de styli diuersitate obijcitur, quis non videt cum diuersum esse debere in historia, & in prophetia? Vt ergò in Euangelio similis ex parte fuit ceteris Evangelistis, ita in prophetia similis esse voluit prophetis. Quod non inculcat in Apocalypsi lites & tenebras, & vitam, & remissionem. &c. causa est rerum diuersitas, de quibus agit. † Et tamen non vna syllaba modo, vt Dionysius dicebat, sed nomina etiam, & sententiæ cõmunia sunt Apocalypsi cum ceteris libris Iohannis, vt Agnus, & Qui erat, & cap. 1. Et videbit eũ omnis oculus, & qui eum pupugerunt, conuenit cum illo cap. 18: Videbunt in quem transfixerunt. Et: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, cum illo. 1. Iohann. 1. Et sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Et cap. 21: Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis, conuenit cũ eo, quod de fonte aquæ vitæ Dominus dixit Samaritanæ Iohan. 4. Et illud Apoc. vlt. Et quis sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquã vitæ gratis: conuenit cum Euang. c. 7: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Illud. c. 19: Et vocabatur nomen eius Verbum Dei, cõuenit cũ illo: In principio erat Verbum. &c. Et quod in eodẽ. c. & 21. & 22. dicit denuprijs Agni, & sponsæ, cõuenit cum eo quod scripsit in Euang. c. 3: Qui habet sponsam, sponsus est. Et alia huiusmodi postea videbimus multa. Quare multò veritas est quod initio Cõmentariorũ scribit Arethas episcopus Cæsareæ Cap. A 3 padocia:

padocia: Quidam veterum librum hunc alie
 nu esse dicunt a dictione, & lingua Ioha
 nis dilecti, ipsum ad alium referentes, sed
 non ita est. ¹¹ Vltimū erat, barbarissimos
 & sollecissimos alicubi esse in Apocaly
 pti: qui aut non sunt, aut vitio scriptorū
 esse potuerūt. Sed quātis nobis ostēde
 rentur, & ab ipso autōre ita scriptū esse
 constaret: nullo modo inde argumētū
 fieri liceret, non esse eundem huius libri
 autōrem, & Euāgelij. Vt si verbi causa,
 in vltimis capitibus Euāgelij sollecis
 simus inueniretur, qui nūquā ante fuis
 set in eodem operē visus, aut in fine ali
 cuius epist. Pauli: quis esset qui propre
 tea diceret non esse capita illa eiusdem
 autōris cuius erāt priora? Quemadmo
 dum si in bono poeta vitium in sylla
 bāru quantitate aliquando occurrat, vi
 tiū agnoscitur, autōr non alius putatur.

DE TEMPORE QVO
 scripta est Apocalypsis.

CAP. II.

Apocaly
 psis quo tē
 pore scri
 pta.

DE tempore, constat scriptā
 esse Apocalypsin decimo
 quarto anno imperij Do
 mitiani, quo secunda post
 Nerone excitata in Ecclē
 siā persecutiōne, Apostolus est in Par
 mon insulam relegatus, atq; ibi Apōca
 lypsin scripsit. Ita Eusebius in Chroni
 cis, & lib. 3. Hist. c. 18. Hiero. in vita Io
 han. Niceph. iuxta veteres historicos id
 affirmat lib. 2. c. 24. & lib. 3. c. 9. & mul
 ti alij, sed præcipuē Habdias. lib. 5. Apo
 stolica Hist. & Irenæus martyr lib. 5.
 prope finem, cuius hæc sunt verba: Per
 ipsam vtrique editū fuisse, qui & Apo
 calypsin viderat. Neq; enim ante mul
 tū temporis visum est, sed pene sub no
 stro sæculo ad finē Domitiani Imperij.
 Merito autē hoc dicit Irenæus, quoniā
 Domitianus quindecim annis, & mēsi
 bus quinq; imperium tenuit, & .14. est
 Apostolus relegatus, q. fuit ab ortu Ser
 uatoris nonagesimus tertius, ex eo
 dem Eusebio in Chronicis.

ARGUMENTVM
 Apocalypsis.

CAP. III.

Argument. Apoc. **A**rgumētū huius prophetie est præ
 sentiū Ecclesiarum instructio, &

exhortatio aduersus hereticos, & perse
 cutores: sed maximē futuri Ecclesie sta
 tus tēpore Antichristi, & persecutiōnū
 illi⁹ tēporis prædictio, quæ a capite quat
 to ad finē vsq; vigesimi protēditur. Hū
 itus q. summā videre volet paucis cōpre
 hēsam, & quasi filum habere Ariadne,
 quod per parietibus textū cæcis iter, &
 inextricabilē errore viarū sequatur cæ
 ta regēs filo vestigia: legat signa extrē
 mi temporis a Dño in Euāgelio prædi
 cta, ac certō sciat hæc capita Apocaly
 psis nihil esse aliud quā quosdā illorum
 verborū Dñi cōmmentarios, vt in eorū
 explanatiōe dicemus. Sedente autem
 eo (inquit Matthæus) super montē Oli
 ueti accesserūt ad eum discipuli secre
 tō dicētes: Dic nobis quādo hæc erunt,
 & quod signū aduētus tui, & cōsumma
 tiōnis sæculi. Et respondens Iesus dixit
 eis: Videtē ne quis vos seducat: multi
 enim venient in nomine meo dicētes:
 Ego sum Christus, & multos seducent.
 Auditori autē estis præclia, & opiniones
 præcliorū: videte ne turbemini, oportet
 enim hæc fieri, sed nōdū est finis. Con
 surget enim gens in gentem, & regnū
 in regnum: & erunt pestilentia, & fa
 mes, & terræmotus per loca: hæc autē
 omnia initia sunt dolorū. Tunc tradēt
 vos in tribulationem, & occident vos.
 & eritis odio omnibus gētibus propter
 onmen meū. Et tunc scādalizabuntur
 multi, & inuicem tradēt, & odio habe
 bunt inuicē. Et multi pseudopropheta
 surgent, & seducent multos. Et quoniā
 abūdabit iniquitas, refrigescet caritas
 multorū: qui autē perseuerauerit vsq;
 in finē, hic saluus erit. His addam⁹ illud
 Luc. 21. quod fini propius est: Et erunt
 signa in Sole, & Luna, & stellis, & in
 terris pressura gentiū præ cōfusione so
 nitus maris & fluctuū, arescentibus ho
 minibus præ timore, & expectatiōe
 quæ superuenient vnuerſo orbi, nam
 virtutes cœlorū mouebuntur: & tunc
 videbunt filium hominis venientem
 in nube. &c. Atque ita caput vigesi
 mum huius libri prophetia extremi iu
 dicij terminatur. Duo autem capita ex
 trema beatitudinem sanctorum post
 iudiciū continent.

Cap. 24.

DE VTI-

DE UTILITATE, ET
 obscuritate Apocalypsis.

CAP. IIII.

DE eius utilitate, & obscuri
 tare Hiero. in epist. ad Pau
 linum hæc scripsit: Apoca
 lypsis Iohannis tot habet sa
 cramenta, quot verba. Pa
 rum dixi, pro merito voluminis laus o
 mnis inferior est. In verbis singulis mul
 tiplices latent intelligentiæ. Et libr. 9.
 in Isa. in vltimis verbis: Non intelligen
 tes Apocalypsin Iohannis in superficie
 literæ medullata Ecclesie sacramenta
 cōtexere. Dionysius Alexandrinus epi
 scopus in libris de Repromissionib⁹ de
 hoc libro ita scripsit referente Eusebio.
 lib. 7. Hist. c. 23: Ego verō (quantum ad
 meam sententiā pertinet) spernere,
 aut abicere scripturam libri huius nul
 latenus audeo, maximē cū multi ex fra
 tribus ita mecum fentiāt. ¹ Sed hoc ma
 gis de eo iudico, quod excedat, atque
 emineant quæ in eo scripta sunt, humā
 næ auditiōnis modum, & sit in eo arca
 nus quidam, & reconditus, atq; admi
 randus omnibus sensus, quem & ego
 admiror, ac veneror, etiam si nō intelli
 go. Et ita sentio, quod Diuina aliqua sa
 cramenta sermonibus contegantur hu
 manis, non tam iudicio meo discernēs,
 quā fide credens: & ideo nō repro
 bo quæ non intelligo, sed tantō magis
 admiror, quantō minus assequor.

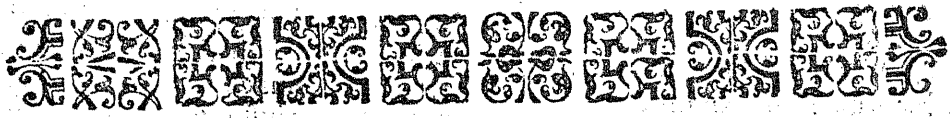
DE HVIVS LIBRI
 enarratoribus.

CAP. V.

In ostremo in hunc librum ex
 tant commentarij veterū
 quorūdam, vt Primasij
 episcopi Vtica, Bedæ,
 Ambrosij Ansberti, An
 selmi etiam, sed magna ex parte Histo
 rico sensu relicto ad mysticos declināt:
 quam obrem sæpe eorum interpreta
 tionem relinquere cogemur. Alij præ
 ferunt nomen beati Ambrosij episcopi
 Mediolanensis nō sunt, eos nos nomi
 ne Ambrosij citabimus. Alij nomine
 S. Thomæ Aquinatis circumferuntur,
 quos multi eius esse negant, & in ope
 ra S. Thomæ iussu Pij. V. edita admisi
 non sunt, nos tamen cuiuscumq; sint,
 nomine Thomæ breuitatis causa refe
 remus. ² Extāt & Homiliae decē & octo
 in hunc librum in nono tomo opesum
 Augustini, sed hæc en⁹ ei falso tributa,
 sunt enim Tyconij hæretici Donatiste,
 cuius idē Augustinus ineminit in libris
 de Doctr. Christiana. Hoc autē cōperi
 ex Beda, qui & in Prologo cōm. in Apo.
 est dicit hūc librum eū & viuaciter in
 tellexisse, & veridicē, satisq; Catholicē
 disseruisse, præter pauca, in quibus Do
 natistis fauet, seque eius sensum in mul
 tis secutum. Deinde crebrō eius sen
 tentias refert in eodem operē, quas
 isdem verbis in his Homilijs inueni
 mus. ³ Ex quo intelligimus omnia esse
 Tyconij, sed deleta, & mutata fuisse
 quædam a Catholicis, quæ Donatistis
 maximē fauerent. Conferat vtrūque
 librum lector, vt verū videat esse quod
 dico, vbi Beda nomine citat Tyco
 nium, vt ca. 8. in illud: Et facta est gran
 do, & ignis, & in illud cap. 12: Et cauda
 eius trahebat tertiam partem stella
 rum, & in illud cap. 14: Et in ore ipso
 rum notū est inuentum mendacium,
 & in illud: Per stadia mille sexcenta, &
 in illud cap. 16: Et septimus effudit phia
 lam suā, & in illud cap. 17: Bestia, quam
 vidisti, ⁴ & in illud cap. 19: Et omnes
 aues saturatæ sunt, & in illud cap. 20:
 Et iudicatum est de singulis secun
 dum opera ipsorum; vt alia multa
 omittam, quæ sine nomine ex eodem
 operē Beda desumpsit. Multa etiam ex
 eo Primasius accepit, nec nomē inter
 dum tacet, vt cum exponit illud cap. 9:
 Et numerus equestris exercitus; vbi
 quæ refert Tyconij verba, inuenimus
 in Homilia. 7. Idem in Prologo suorum
 Commentariorum affirmat se a Tyco
 nio Donatista quæ sano congruunt sen
 su deflorasse, multaq; in eius opere re
 perisse superuacua, & inepta, & sanæ
 doctrinæ contraria. Ex quo intelligitur
 Tyconij Commentarios: & breuiatos
 fuisse a Catholicis, & correctos, atq;
 ideo breues nunc legi eius Homiliae,
 quæ sunt inter opera Augustini.

Homiliae in
 Apoc. non
 Augustini,
 sed Tyconij
 Lib. 3. c. 10.

COMMENTARII
IN APOCALYPSIN
IOHANNIS.

*
*
Argumentum capitis. I.

Scribit Iohannes ad septem Ecclesias, quas prædicatione Euangelij erudierat, reuelationem, quam à Christo accepit vt ipsis traderet, docetq; quomodo acceperit: narrat etiam vocem, quam audiuit, & primam visionem hominis in medio septem candelabrorum aureorum habentis septem stellas in dextera. In homine Christum significari ait, in septem candelabris septem illas Ecclesias, in septem stellis episcopos earumdem Ecclesiarum.

Caput. I.

POCALY-
 psis Iesu Christi,
 quam dedit illi
 Deus, palam fa-
 cere seruis suis
 quæ oportet fie-
 ri cito: & significauit mittens per
 angelum suum seruo suo Iohanni, qui
 testimonium perhibuit verbo Dei, &
 testimonium Iesu Christi, quæcūque
 vidit. Beatus qui legit & audit ver-
 ba prophetiæ huius: & seruat ea quæ
 in ea scripta sunt: tempus enim propè
 est. Iohannes septem Ecclesijs quæ
 sunt in Asia. Gratia vobis & pax ab
 eo qui est, & qui erat, & qui ventu-
 rus est, & à septem spiritibus, qui in
 conspectu throni eius sunt, & à Ie-
 su Christo, qui est testis fidelis, primo-
 genitus mortuorum, & princeps re-

gum terræ, qui dilexit nos, & lauit
 nos à peccatis nostris in sanguine suo,
 & fecit nos regnum & sacerdotes
 Deo & patri suo, ipsi gloria & impe-
 riū in secula seculorum. Amen. Ecce
 venit cum nubibus, & videbit eum
 omnis oculus, & qui eum pupugerūt.
 Et plangent se super eum omnes tri-
 bus terræ: etiam, Amen. Ego sum A
 & Ω, principium, & finis, dicit Do-
 minus Deus, qui est, & qui erat, &
 qui venturus est, omnipotens. Ego
 Iohannes frater vester, & particeps
 in tribulatione, & regno, & patien-
 tia in Christo Iesu, fui in insula, quæ
 appellatur Patmos, propter verbum
 Dei, & testimonium Iesu. Fui in spi-
 ritu in Dominica die, & audiui post
 me vocem magnam tamquam tubæ
 dicentis, Quod vides scribe in libro:
 & mitte septem Ecclesijs, quæ sunt in
 Asia, Epheso, & Smyræ, & Perga-
 mo,

mo, & Thyatiræ, & Sardis, & Phi-
 ladelphie, & Laodicie. Et conuer-
 sus sum, vt viderem vocem quæ loque-
 batur mecum. Et conuersus vidi se-
 ptem candelabra aurea: & in me-
 dio septem candelabrorum aureorū
 similem filio hominis, vestitum podè-
 re, & præcinctum ad mammillas zo-
 na aurea. caput autem eius & ca-
 pilli erant candidi, tamquā lana alba,
 & tamquam nix, & oculi eius tam-
 quam flamma ignis, & pedes eius
 similes aurichalco, sicut in camino ar-
 denti, & vox illius tamquam vox
 aquarū multarum: & habebat in
 dextera sua stellas septem, & de ore
 eius gladius vtrāq; parte acutus exi-
 bat: & facies eius, sicut sol lucet in
 virtute sua. Et cum vidissem eum,
 cecidi ad pedes eius tamquam mor-
 tuus. Et posuit dexteram suam super
 me, dicens, Noli timere. Ego sum pri-
 mus, & nouissimus, & viuus, & fui
 mortuus, & ecce sum viuens in secu-
 cula seculorum, & habeo clauis mor-
 tis, & inferni. Scribe ergo quæ vi-
 disti, & quæ sunt, et quæ oportet fieri
 post hæc. Sacramentum septem stel-
 larum, quas vidisti in dextera mea,
 et septem candelabra aurea. Septem
 stelle, angeli sunt septem Ecclesiarū,
 et candelabra septem, septem Eccle-
 siæ sunt.

Versic. 1.
Apocaly-
psis.

Apocalypsis Iesu Christi.
Apocalypsis idem est
quod Reuelatio, quo no-
mine vtitur Paulus. 1.
Corint. 14: Vnusquisq;
vestrum psalmum ha-
bet, doctrinam habet, apocalypsin ha-
bet. Et Gala. 1: Neque enim ego ab ho-
mine accepi illud, neque didici, sed

per reuelationem Iesu Christi. Incu-
sus loci explicatione Hiero. hæc inquit:
Verbum quoque ipsum ἀποκαλύψις, id
est, Reuelationis, propriè Scriptura-
rum est, & à nullo sapientium sæculi
apud Græcos vsurpatum. Vnde mihi
videntur, quemadmodum in alijs ver-
bis, quæ de Hebræo in Græcum lxx. in-
terpretes transtulerunt, ita & in hoc,
magnopere esse conatos vt proprietatem
peregrini sermonis exprimerent
noua nouis rebus verba fingentes, &
sonare cum quid tectum, & velatum
ablato desuper operimento ostendi-
tur, & profertur in lucem. &c. Quod
rectè, atque accuratè ab Hieronymo
obseruatum est, neq; enim de verbo ipso
ἀποκαλύψις, loquitur quod & in Ethni-
corum libris, & in nostris sæpe reperit-
tur, sed de nomine ab eo deducto,
quod apud ethnicos in vsu non fuit:
quemadmodum Beare omnes ante Ci-
ceronem dicebant, & Beatus, ipse Bea-
ritudo dicere ausus est, quod aut nemo
ante dixerat, aut tunc primum dici cœ-
perat. More autem prophetarum inci-
pit, qui initio, vt auctoritatem verbis
suis conciliant, & nomen suum indi-
cant, & à quo prophetiam acceperint,
& ad quos vaticinentur. Vt, Visio Isaïæ
filij Amos, quam vidit super Iudam, &
Ierusalem. Cum dicit, Visio, reuelatio-
nem se accepisse docet à Deo. Vnde
statim ait: Audite cœli, & auribus per-
cipe terra, quoniam Dominus locutus
est. Interdum etiam apertius: Verbum
Domini, quod factum est ad Hofee fi-
lium Beer, &c. † Ita Iohannes docet à
quo hæc reuelationem, & prophetiam
acceperit, nempe à Iesu Christo: &
quamuis non ab ipso proximè, sed per
angelum acceperit, vt priores prophe-
tæ, tamen Iesu Christi dicitur, quoniã
angelus non eius autor est, sed nuntius.
Hanc autem Deū patrem dedisse dicit
Christo Palam facere seruis suis per mini-
sterium Iohannis, ad quem eam misit
Christus per angelum. Seruis suis, id est,
omnibus Christianis, & propriè septem
Ecclesijs, de quibus mox locuturus est.
Quo verbo indicat ad quos hæc pro-
phetia dirigatur. Nec dicit: Hæc est
Apocalypsis Iesu Christi, sed more pro-
phetarum: Apocalypsis Iesu Christi, vt:
Verbum Domini, quod factum est ad

Hosce. &c. Immo & more Euangelistarum: Liber generationis Iesu Christi: Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei. Ceterum peruulgata illa Græcorum phrasis est, vt dicant Facere pro Ad faciendū, siue vt faciat, vt Matth. 5. Nolite putare quoniam veni soluere legem, aut prophetas: non veni soluere, sed adimplere. Et Luc. 1. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti. Græcè: *ποιῆσαι* &c. Sed & Latini poetæ dicunt:

Phrasis.

Ving. 1. Enc.

Non nos aut ferro Lybicos populare Penates Venimus: aut raptas ad littora vertere prædas.

Ita nunc: Palam facere, id est, Ad palam faciendum. Sed quæstio ex his verbis oritur, quomodo dicat patrem dedisse hanc reuelationem Christo Domino, perinde ac si de propheta aliquo, aut de angelo prophetiæ nuntio loqueretur. Potest ex Bedæ dictis responderi, qui ait: Cuius reuelationem mysterij Iohannes more suo filij gloriam ad patrem referens, Iesum Christum à Deo percipisse testatur. &c. Scimus sanè de homine Christo verba fieri, ei namque quatenus Deus est, reuelatio fieri non potest: quæ est omnium ferè expositorum responsio. Scimus etiam, sicut ait Beda, Iohannem in Euangelio solere quæ filij sunt patri accepta referre, vt cum ait. c. 7: Mea doctrina nō est mea, sed eius, qui misit me. Et cap. 14: Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater autem in me manēs ipse facit opera. Verum hoc nihil quidem hoc loco prodest, videtur enim aliquid Christo tribui, quod cōuenire nō possit, vt scilicet, ei fiat reuelatio, cū nemo sit qui nesciat Christum, vt hominem, etiam cum mortalis erat, omnia perspicuè, plenèque cognouisse quæ in Ecclesia futura sunt. Thomas ita responderet: non esse intelligendam ita illi tunc fuisse hæc reuelata, vt ante ignoraret, sed ideo dictum esse; Dedit, vt ostendat Christum hominem non hæc ex natura habuisse, sed ex gratia. Sed melius respondebimus, dici datam esse reuelationem, non quod tunc acceperit quod à cōceptione sua cognouerit, sed quod tunc id hominibus notum fuit, Iohanni quidem per angelum, reliquis per

Iohannem. Vsitatum enim est in Scriptura, vt res tunc fieri dicatur, cum hominibus innotescit, vt docuit S. Tho. 1. p. quæst. 24. Art. 3. & 3. part. quæst. 13. Art. 2. ad. 1. & quæst. 24. Art. 1. ad. 3. probat ex Matth. ultimo: Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Hanc enim potestatem etiam ante mortem habebat datam à patre, Ioh. 13: Sciens quod omnia dedit ei pater in manus. Verum planior etiam erit responsio, & expeditior, si ita exponamus: patrem dedisse Christo hanc reuelationem, non eò tempore, quo ipsi Iohanni per angelum significauit, sed cū primum conceptus est, ei præcepit vt suo tempore per Iohannem hæc Ecclesijs prædiceret. Ita passim loquitur Dominus in Euang. Iohan. 3: Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur. Iohan. 5: Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit. Et cap. 18: Calicem, quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum?

Regula.

† Quæ oportet fieri cito. Dedit illi reuelationem vt ipse palam faceret seruis suis res non ambiguas, aut incertas, sed citò faciendas. Quomodo autem citò fieri, cum pleraque in Apocalypsi ad consummationem sæculi, & ad Antichristi tempora pertineant? Communis ferè expositio est, citò fieri, quia breue est tempus præsentis sæculi, nec diu differri potest quod in eo futurum est. Citò (inquit Haymo) id est in præsentis vitæ comparatum æternitati quasi vnus horæ paruissimum est momentum. Vnde & idem Iohannes in epistola sua dicit de hoc longissimo tempore: Filioli, nouissima hora est. &c. 1. Ioh. 2. Et est quidem hoc verum, sed nunc hoc etiam dicere possumus, id quod incipitur, iam fit. Cum ergo illæ persecutiones Ecclesiarum, & reliquæ, quæ prioribus tribus capitibus commemorantur, citò incipi deberent, rectè ait: Quæ oportet fieri cito, & si citò non essent finienda. † Ita probat communis consuetudo sermonis, & consuetudo Scripturæ. Vt illud quod Psal. 2. dictum est: Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius: fiebat cum Herodes, & Pilatus insurrexerunt

Vers. 1.

Citò.

xerunt aduersus Dominum Iesum, vt apostoli docent Act. 4. quia tunc cœpit impleri illa propheta, quæ tamen vsque ad hæc tempora, & vsque ad finem sæculi extenditur. Notanda est etiã proprietas in Scripturis verbi: Oportet, quod sæpe necessitatem quamdam affert, nec significat expedire vt aliquid fiat, sed necesse esse vt fiat, aut nō posse nō fieri. Matth. 26: Quomodo ergo implebitur Scripturæ, quæ sic oportet fieri? Act. 1: Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid de Iuda. Et cap. 4: Quia non est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluati fieri.

Oportet.

7 Et significauit mittens per angelum suum. Non placet quorūdam interpretatio, significauit, id est signis, & obscuritate figurari ostēdit: sed simpliciter accipitur pro eo quod est, Manifestauit. Constat enim ita hæc tradita fuisse Iohanni, vt optimè omnia intellexerit. Ambrosius: Dominus Iesus angelum suum misit, & per eundem angelum seruo suo Iohanni manifestauit quæ oportet fieri citò. Si quis autem ambiguum esse verbum, *σημειωσεν* quod hic legitur, dicat, atque idcirco duplicem esse sensum, id est, Sigillauit, & indicauit, & sequi malit expositionē quam reieci modo, quoniam Beda exposuit in hunc modum: Et significauit, mysticis eandem Apocalypsin dictis innexuit, ne tunc ista manifesta vilesceret. &c. sciat imposuisse illi, & alijs verbū Signo, quod apud Latinos ambiguum est, vt vel indicare significet, vel sigillo obsignare, siue claudere. † At in Græco nulla est ambiguitas, nusquam enim ponitur in Scriptura verbum *σημαίνω*, vt significet obsignare sigillo, sed semper verbum *σημαίνω*, etiam in eo loco, quem pro se adduxit ex Apoc. 22. Ne signaueris verba prophetiæ libri huius. Et cap. 20: Et clausit, & signauit super illum. Et ca. 10: signa quæ locuta sunt septē tonitrua. Et. c. 7: Quo ad vsque signemus seruos Dei nostri in frōtibus eorum; illo enim signo frontis, quasi sigillo quodam, obsignabatur, vt serui Dei esse cognosceretur. Et quod sæpe repetitur in eodem capitulo: Duodecim millia signati. Et cap. 5: Et vidi in dextera sedentis in throno li-

Signo.

σημαίνω.

8

brum scriptum intus & foris, signatur sigillis septem. Denique vbicumque in nouo testamento legimus hoc verbū Signo, semper est in Græco *σημαίνω*. Similiter est in Græco apud Danielem cap. 12. vbi ait: Claudes sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum. Et postea: Vide Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones. Et cap. 8: Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. Contra vbi ponitur verbum Significo, quod est Indico, Declaro, solet sæpe poni verbum *σημαίνω*, vt Iohan. 12. &c. 18: Significans qua morte esset morturus, & cap. 19: Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum. Acto. 17: Significabat per Spiritum sanctum famem magnam. &c. Et cap. 25: Sine ratione enim mihi videtur mittere vincum, & causas eius non significare. Ex quo manifestissimum est non aliter locū intelligi debere quā à nobis expositus est: præsertim cum interpretes ipse palam ostenderit quomodo intellexerit verbū significare, cum pro eo quod est *σημαίνω*, id est manifestare, solet vertere Significare. Vt. 1. Cor. 1: Significatum est enim mihi de vobis fratres mei ab ijs qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hebræ. 9: Hoc significante Spiritu sancto nondum propalatum esse sanctorum viā. &c. † Videmus autem hic, vt Archas, & Haymo adnotauerunt, Christi diuinitatem indicari ab Euangelistâ. Et enim quantum de eo, vt de homine locutus fuerat; Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit ei Deus: nunc alteram eius naturam ostendit, cum seruos eum habere, & angelos dicit. Sic enim dictum est de Christo: Mittens per angelum suum, sicut Deo dicitur Psal. 103: Qui facis angelos tuos spiritus.

Qui testimonium perhibuit verbo Dei. Testimonium alicui perhibere, aut dare, aut reddere, aut testem alicui esse, significat pro eo testificari, & in fauorem eius testimonium dicere. Luc. 4: Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, id est, ita esse confirmabant. Iohan. 1: † Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, id est, vt de Christo testificaretur quæ vera esse

Versic. 2. Testimonium perhibere, & testem esse alicui.

Verbum
Dei.

ra esse cognouerat. Ibidē: Iohānes testi-
monium perhibet de ipso, & clamat di-
cens: Hic erat quem dixi: Qui post me
uenturus est, ante me factus est. Et. c. 5:
Mōs misistis ad Iohannem, & testimo-
nium perhibuit veritati. Ita etiam Do-
minus dixit. Acto. 1. Et eritis mihi tes-
tes in Ierusalem, & omni Iudæa. & c.
Porro Verbum Dei aut pro doctrina,
sive prædicatione Euangelij accipi po-
test; aut pro ipso filio Dei: magisq; pro
filio Dei accipi debet, quod indicat in
Græco articulus præpositus. Iohannes
ergo testimonium perhibuit Verbo
Dei, siue, vt est in Græco, testificatus
est Verbum Dei, quoniam ipsius Diui-
nitatem vbique prædicauit. † Deinde
vt magis explicet quod dicit, addit: *Te-
stimonium Iesu Christi*: quasi dicat, Testi-
monium, quod perhibuit Verbo Dei,
est testimonium Iesu Christi, idē enim
est Verbum Dei qui & Iesus Christus,
& quæcumque de Verbo Dei dixit, de
Iesu Christo & intellexit, & intelligi
voluit. At non est testificatus de eo
quæ ab alijs accepit, aut incerto rumo-
re cognouerat, sed *quæcumque vidit*, id
est, ea, quæ vidit, docuit de eius operi-
bus, & miraculis. Sed sciendum est, tam
Verbum Dei, quam sequentia apud
Græcos Accusatiui casus esse, & cū con-
iunctione legi in hunc modum: *Qui te-
stificatus est Verbum Dei, & testimonium
Iesu Christi, & quæcumque vidit*. Sed sen-
sus est idem in nostra translatione, vt
iam explicauimus. † In quibusdam co-
dicibus Græcis additur, vt adnotat Are-
thas, *Et quæcumq; audiuit, & qua oportet
fieri post hæc*. Sed redundare hæc viden-
tur. Hoc conuenit cum illo cap. 19: Et
qui vidit, testimonium perhibuit. Et cum
initio primæ Epistolæ: *Quod audiui
mus, quod vidimus oculis nostris, & c.*
Hoc testimonium, de quo nunc Iohan-
nes loquitur, Ambrosius refert ad il-
lud, quod scripsit in Euangelio: In prin-
cipio erat Verbum. & c. Beda ad illud:
Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi
vnguenti à patre. At hoc referrī debet
ad has sententias viua voce ab Apосто-
lo traditas fidelibus, non ad eas, vt in
Euangelio scriptæ sunt: multo enim
certius est Euangelium scriptum esse
post Apocalypsin postquam de exilio
reuersus est, vt tradunt Eusebius lib. 3.

Hist. ca. 24, Hieronymus in Catalago,
Augustinus, & Beda in Ioh. & multi
alij. Quare non tam firmiter probari vi-
detur ex his quidē verbis (quod tamen
nos iam alijs rationibus abunde confir-
mauimus) autorem Apocalypsis esse
Iohannem Euangelistam, quam Beda,
& Ambrosius putant. † Mihi tamē hoc
idem probabilissimē colligi videtur
alia ratione, nepe quod Iohannes scri-
ptor Apocalypsis testimonium perhi-
buerit prædicatione sua de Verbo Dei
Iesu Christo, & docuerit quæcumque
vidit, quod Apostolo optimē cōuenit,
de Iohanne autem illo presbytero quis
dicere poterit? aut vnde docebit eum
spectatorem, & prædicatorem fuisse vi-
tæ, & operū, ac miraculorum Christi.

Beatus qui legit, & audit. Quasi dicat, *Vers. 3.*
Magnopere expedit legentibus, siue
audientibus hanc prophetiam, seruari
quæ in ea scripta sunt, quoniam qui
eius monitis non paruērint, peribunt
omnino, & æternis supplicijs punien-
tur. Itaque vtrumque iungendum est:
Beatus qui legit, & audit, & seruat: non
enim dixit *Audit pro Obedit*, sed ita vt
Luc. 11: *Beati qui audiunt verbum Dei,
& custodiunt illud: & perinde est ac si
diceret: Beatus qui legit, siue audit, &
seruat ea: † quoniam enim omnes lege-
re non poterant, sed eruditiores, oportuit
addere: Et audit. Et quoniam mul-
to plures audiunt quam legunt, Græcè
scriptum est: *Beatus qui legit, & qui au-
diunt verba prophetiæ, & seruant, & c.**

Tempus enim propè est. Citò enim hæc *Vers. 3.*
fieri incipient, quod addidit vt attentio-
res eos, & vigilantiores redderet prædi-
catione imminentium persecutionum,
& vt magis excitaret spe vicini præmij.
Verum hoc animaduertamus in Græco
non esse *χρόνος*, sed *καιρός*, quod propriè
occasione, siue opportunitatem tempo-
ris significat, quo nomine rectè hanc
subindicare videtur sententiam: Perse-
cutiones, & calamitates, quæ instant,
& impendent filijs Ecclesiæ, non tam
calamitates censendæ sunt, quam occa-
sio quædam optima magnorum præmio-
rum, & æternarum coronarum, quam
si quis elabi sinat, magnis se bonis priua-
bit, & in magna mala incidet. Vidit hoc
15 Arethas, qui exposuit: † Tempus siue
opportunitas propinqua est ad beatitudi-
dinem.

dinem. Inde Act. 1. vbi habemus: Non
est vestrum nosse tempora, vel momē-
ta; in Græco est *χρόνος, & καιρός*. Quem
locum citans Augu. epist. 78. ad Hesy-
chium, ita inquit: *καιρός* appellant Græ-
ci tempora quidem, non tamen quæ in
spatiorum voluminibus transeunt, sed
quæ in rebus ad aliquid opportunis, vel
importunis sentiuntur, sicut messis, vin-
temia, calor, frigus, bellum, & si qua
similia: *χρόνος* autem ipsa spatia tempo-
rum vocant.

Vers. 4.

Iohannes septē Ecclesijs, quæ sunt in Asia.
Asiam minorem intelligit, in qua sunt
septē vrbes, de quibus hic loquitur, &
est pars maioris Asiæ, vt videmus apud
Ptole. lib. 5. Geogr. cap. 2. Sed quæratur
cur ad has potius scribat, quam ad alias?
† Ad hoc Beda ita responderet: Per has
septem Ecclesias omni Ecclesiæ scribit.
Solet enim vniuersitas septenario nu-
mero designari, quod septē diebus cū
ctū hoc seculi tempus euoluatur. & c.
Eadem est sententia Arethæ. Verum
non est hoc ita intelligendum, quasi
non propriè scribat septem Ecclesijs,
quas nominat, qd̄ falsum est: sed signi-
ficat autores ea, quæ his dicuntur, cōue-
nire in omnes Ecclesias, & ad omnes
posse accommodari, ideoq; Apostolū
in his septem, reliquas etiam compre-
hendere voluisse, quas non nominauit.
Scripsit autem propriè ad has septem
Ecclesias, quarum maxima, & quasi me-
tropolis erat Ephesus, quod sibi in diui-
sione terrarum obtigerat, & in illis diu
docuerat, vt rectè ait Haymo.

Vers. 4.

Gratia vobis, & pax. Vt in scriptione
prophetiæ prophetarum morem secu-
tus est, ita nunc quasi epistolam scribēs
morem reliquorū Apostolorum in epi-
stolarum initio imitatur, ita enim Pau-
lus, & alij epistolas exordiantur. Quod
autem verbū subādit in hoc loco oportet,
Petrus docet, qui in priori episto-
la ait: *Gratia vobis, & pax multiplicetur
in posteriore: Gratia vobis, & pax
adimpleatur, quod idē significat, vtro-
que enim loco est *ἀληθινὴ εἰρήνη*: In gratia,
& pax omnia bona precatur, sed prius
gratiam, id est, remissionem peccato-
rum, & amicitiam cum Deo, deinde
pacem, id est, tranquillitatem spiritus,
quia sine gratia pax vera esse nō potest,
sicut scriptum est Isai. 57: Non est pax*

impijs, dicit Dominus meus Hinc psal.
71: Orietur in diebus eius iustitia, &
abundantia pacis, & Isai. 32: Et erit opus
iustitiæ pax.

18 *Ab eo qui est, & qui erat, & qui ventu- Vers. 4.*

rus est. † Nonnulli hæc omnia ad Chri-
stum referunt; ipse enim est, & semper
erat, & venturus est ad iudicandum vi-
uos, & mortuos. Et diceretur hoc pro-
babilissimē, nisi statim legeremus: † Et
à Iesu Christo, qui est testis fidelis.
Alij de patre accipiūt. Sed si rectè alios
huius libri locos consideremus, intelli-
gemus sine dubio in eo, qui est, & erat,
& venturus est, totam Trinitatem intel-
ligi, non tamen ita vt singulæ partes ad
singulas psonas pertineant, quod inane
est, sed omnes partes ad singulas perso-
nas; pater enim est qui est, qui erat, &
qui venturus est, similiter filius, & Spi-
ritus sanctus. Locus apertus est Apo. 4.
Et requiem non habebant die, ac nocte
dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Do-
minus Deus omnipotens, qui erat, &
19 qui est, & qui venturus est. † Ex hoc si-
miles loci sunt intelligendi, vt cap. 1:
Ego sum A, & Ω, principium, & finis,
dicit Dominus Deus, qui est, & qui
erat, & qui venturus est. Et cap. 11: Ce-
ciderunt in facies suas, & adorauerunt
Deum dicētes: Gratias agimus tibi Do-
mine Deus omnipotens, qui es, & qui
eras, & qui venturus es. Dicitur: Qui
est, eo modo quo dixit ipse Exod. 3: Ego
sum qui sum. Sic dices filijs Israel: Qui
est misit me ad vos. lxx. vtroq; loco ver-
terūt *ὁ ὢν*, id est, Qui est, siue q̄ est ens.
eo quod ipse solus habeat esse propriū,
& aliunde non depēdens, & incircum-
scriptum, & per eum omnia habeāt vt
sint, Rom. 11: Quoniam ex ipso, & per
ipsum, & in ipso sunt omnia ipsi gloria
20 in sæcula, Amen. † Eodem vocabulo
vtitur Euangelista in locis citatis, *ὁ ὢν*.
Qui erat, dicitur, quoniam semper fuit,
quomodo Ioh. 1. In principio erat Ver-
bum, & Verbum erat apud Deū. Ven-
turus dicitur, quia tota Trinitas iudica-
tura est homines in fine sæculi per Ie-
sum Christum. Iudicium enim verè,
& propriè sanctæ Trinitatis est, sed il-
lud exercet per Christum, cui dedit
hanc potestatem, vt homo est. Ioh. 5:
Sicut enim pater habet vitam in se-
metipso, sic dedit & filio vitam habere
in se-

in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Hinc etiam Daniel cap. 7. loquens de iudicio patris inducit sedentem: ²¹ Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Deinde eundem inducit Christo potestatem iudicandi committentem: Et ecce cum nubibus caeli quasi filius hominis veniebat, & usque ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum. &c. Et Beda, qui haec verba, in quibus nunc versamur, de patre interpretatur, ait: Deus enim pater & venit, & venturus est in filio. Idem de filio & Spiritu sancto respectu Christi hominis dicendum est. Vide S. Thom. recte hoc explicantem. 3. p. quaest. 59. Art. 1. &c. ²² Quare illud Iohan. 5: Neque enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio: iam ex dictis intelligitur: non iudicat per se ipsum iudicium exercens, iudicat tamen per filium, ratum habens quidquid ille iudicauerit. Quod autem Erasmus adnotauit Graeca Euangelistae verba nullum habere sensum, cum inuiciale est, & audax, tum etiam falsum: ita enim habent; *απο τῆς οὐρας, καὶ ὁ θεὸς ἐξήκουσεν*, quod recte, & sine vilo vitio dictum est. Sub auditur enim in singulis *ὁ υἱός* ut sit, *απο τῆς οὐρας ὁ υἱός*, &c. Hoc cum recte ita explicetur, nescio cur etiam Gagneus nullum sensum Graecae verba habere dixerit. Apostolus enim ipsa Graeca verba scripsit, quae si nullum sensum habent, nihil ille dixit, nihil dixit Spiritus sanctus. Quod si turpe dictum est, dicamus potius Erasmus, & Gagneum nihil dixisse. ²³ *Et de septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.* Septem spiritus multi interpretantur Spiritum sanctum septiformem, cuius septem dona numerantur, ut Primasius episcopus Vicensis, Amb. Beda, Ambrosius Ansbertus, Rupertus, Haymo, Thomas. Alij (quod idem est) septem spiritus dicunt vocari septem dona Spiritus sancti, ut Victorinus martyr, & Ioachim abbas. Anselmus utroque modo. At non video quomodo de Spiritu sancto dici possit: Qui in conspectu throni eius sunt. Ipse enim ponus est in throno, ut Dominus, & Deus, non in conspectu throni,

quod more Scripturae de ijs, qui Deo ministrant, dici solet, ut mox videbimus. Eadem ratione nec septem dona hoc loco septem spiritus intelligi possunt. ²⁴ Multo melius sine dubio explicauit Arethas, qui dicit probabiliter esse hos septem spiritus esse angelos, qui sunt in conspectu Dei, non ut aequales, sed ut ei ministrantes. At erat huic auctori explicandum, cur septem angeli dicerentur, cum omnes angeli sint in conspectu throni Dei, aut qui essent hi septem angeli. Ideo Lyranus, qui similiter sensit, ita interpretatus est: A septem spiritibus, id est, ab vniuersitate angelorum, qui ministri sunt nostrae salutis. Videlicet sensit (quod vulgatum est in Scriptura, & quod iam ex Beda diximus nu. 13.) numero septenario vniuersitate intelligi. Verum hoc probari posset, si semel, aut iterum in Scriptura legeremus septem spiritus, ac cum saepe legamus, semperque septem dicantur, non est dubium certum, definitumque numerum indicari. ²⁵ Sunt ergo hi septem spiritus septem angeli magni, & inter ceteros dignitate excellentes, quibus humanae salutis cura demandata est. Cui sententiae suffragantur martyr Irenaeus, & Alexandrinus Clemens, ut in caput huius libri quartum testatus est Arethas. Clemens quidem lib. 6. Stromatum ita inquit: Septem quidem sunt, quorum est maxima potentia, primogeniti angelorum principes, & per quos Deus omnibus hominibus prouidet, id est, oculi Dei, & Christi dicuntur. Apo. 5: Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem, tamquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: qui sunt septem spiritus Dei missi in omnes terras. De quibus etiam Zach. 4. Septem sunt isti oculi Domini, qui discurrunt in vniuersam terram. ²⁶ Et cap. 3. Apoc. legimus: Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei, & datae sunt illis septem tubae. Et cap. 5. 16. 17. septem angeli memorantur quasi curam habentes vniuersae terrae, ut suis locis videbimus. Atque ut res fiat quam manifestissima, Tob. 12. habemus: Ego sum Raphael Angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Ex quo iam vti-

Septem sps ritus.

demus non dici eos astare ante Dominum, siue esse in conspectu Domini, quasi qui assistunt, & non mittuntur, quomodo illud Dan. 7. solet exponi: Milia milliū ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei: sed astare, & esse in conspectu throni dicuntur, quod praesto sint, ut quocumque Deus voluerit mittere, eant, ideoque dicuntur mitti in vniuersam terram, & discurrere per vniuersam terram. ²⁷ Videmus hoc in Raphael, qui dicit se esse ex septem; qui astat coram Domino, & missus est ad Tobiam. Et Zach. 6: Isti sunt quatuor venti caeli, qui egrediuntur, ut stent coram Domino ante omnes terras. Intelliguntur autem in quatuor ventis quatuor monarchiae, quae suo quoque tempore missae sunt a Deo, ut per eas supplicium fumeret de ijs, quos punire vellent. Et c. 3. eiusdem prophetae: Et dabo tibi ambulantes de ijs, qui nunc hic assistunt, id est, dabo tibi ex hoc angelorum numero, qui ante me adstant, aliquos, quorum circumuallatis auxilio, & ab omni hostium fraude securus sis, ut ibi exposuit Hieronymus. Eadem de causa Apoc. 8. septem angeli dicuntur esse in conspectu Dei, quibus datae sunt septem tubae. Tale etiam est illud. 1. Reg. 16. Misitque Saul ad Isai dicens: Stet Dauid in conspectu meo, inuenit enim gratiam in oculis meis, id est, Veniat ut mihi ministret. ²⁸ Ex his intelligitur & ex multis alijs locis, Assistere, siue Astare in conspectu alicuius, siue Astare coram aliquo, esse ministrantium. Verum duo maxime aduersari videntur nostrae expositioni, & Arethae, & Lyrani. Primum, verba ipsa: *Gratia vobis, & pax ab eo, qui erit.* &c. non enim graua, & pax expectatur ab angelis, siue ab spiritibus creatis, sed ab Spiritu sancto creatore. Propterea Coelius Pannonius dixit paulam à vero aberrare qui per septem spiritibus septem angelos intelligunt. Alterum est quod statim sequitur: *Et à Iesu Christo, qui est testis fidelis.* &c. nam si per septem spiritus intelligatur Spiritus sanctus septiformis, merito post eum Christus ponitur, qui, ut homo, minor eo est: at si angeli intelligantur, absurdum est Apostolum gratiam, & pacem septem Ecclesijs precari à septem

angelis, & quidem prius quam à Iesu Christo. ²⁹ Primum facile diluitur, gratia enim, & pax expectatur primum à Deo, qui autor est gratiae, deinde à creaturis, quibus Deus vtitur instrumentis sanctificationis nostrae, ut à sacramentis, & à ministris sacramentorum. Et quoniam septem angeli omnium hominum salutem curant, eamque à Deo assidue perunt, & eorum precibus Deus excitatur ad sanctificandum nos, merito dicit: *Et à septem spiritibus.* &c. Hoc autem si alterius expositionis patronis absurdum forte videbitur, & ipsos tale quippiam dicere necesse est. Nam ipsam personam Spiritus sancti septem spiritus appellari neque probabunt vquam, nec probari poterit, nemo enim ita loquitur quare dona Spiritus sancti intelligere debent, quae magis proprie possunt vocari septem spiritus. ³⁰ Tunc ergo ab eis quaeremus: quomodo gratia, & pax expectanda sit à donis creatis? respondebuntque quia donis huiusmodi sanctificamur. Ita & nos dicemus gratiam, & pacem expectari ab angelis, quod per eorum preces nobis Deus gratiam largiatur. Est & altera responsio satis ad rem accommodata, ut in gratia, & pace veram amicitiam, siue reconciliationem intelligamus, quae solemus fratribus nostris precari, ut. 2. Machab. eorum. 1: Exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis. Precatur igitur illis veram amicitiam, & pacem cum Deo per remissionem peccatorum, & sanctificationem; & amicitiam, & pacem cum septem angelis, ut semper ab eis diligantur, & adiuuentur. Indicat hoc communis sermo, redire in gratiam, & ponere in gratia, & nomen ipsum gratiae, quae ex eo dicitur, quod grati alicui sumus. Hinc toties dicitur in Scriptura, Inuenire gratiam coram aliquo. ³¹ Ad alterum respondendum est, Christi mentionem esse factam antequam angelorum, quatenus Deus est, in illis verbis: *Ab eo, qui est, & qui erit.* &c. nunc autem loquitur de eo secundum humanam naturam, qua minor est angelis. Psalm. 8. Minuisti eum paulo minus ab angelis, quod ad Christum refert Pau. Hebr. 2. Altera etiam causa est, quod plura de Christo dicere parabat: Qui est testis fidelis, & quae sequuntur.

Vers. 4.

quintur, idē ne iterū repeteret Christi-
 flum, maluit angelorum mentionem
 facere, ut postea sine vlla interruptio-
 ne de eo loqueretur. Ita Hierony. in
 cap. 1. Matth. dixit, prius dictum esse ab
 Evangelista: Filij David, quā Filij
 Abraham, quoniam continuō locutu-
 rus erat de Abraham, & iterum eum re-
 petere cogereur si dixisset: Filij Abra-
 ham; Filij David. † Ordo (inquit Hiero-
 nymus) præposterus, sed necessariō
 commutatus.

Vers. 5. **Qui est testis fidelis.** Hoc iam intelli-
 gitur ex ijs, quæ dicta sunt, nu. 8. & 9. Te-
 stis fidelis dicitur, quoniam verum tes-
 timonium reddidit de patre, & fide-
 liter hominibus aperuit patris dignita-
 tem, & voluntatem, & desiderium sa-
 lutis hominum, & viam salutis, sicut ab
 ipso patre accepit. Ioh. 17: Ego te clarifi-
 caui super terram, opus consummaui,
 quod dedisti mihi vt faciam. Et postea:
 Manifestaui nomen tuum hominibus,
 quos dedisti mihi de mundo. Sed cum
 multa de Christo dici possent, cur hoc
 potius dixit, quā aliquid aliud? † Non
 ab re, sed ut maiorem huic prophetiæ
 fidem habeant, & vtilem futuram esse
 intelligant suæ salutis, quandoquidem
 accepit illam à Iesu Christo, qui sem-
 per verum de patre testimonium reddi-
 dit, & fideliter homines docuit quid-
 quid à patre accepit vt doceret ad eo-
 rum salutem. Præterea vt bono animo
 sint ad labores persecutionū sustinen-
 dos spe futuræ retributionis, Christus
 enim dixit: Beati, qui persecutionem
 patiuntur propter iustitiam. &c. Et ipse
 est testis fidelis patris, quare non potest
 non vera esse eius promissio. † Verūm
 in Græco cum duplici articulo ponitur
 ὁ μαρτυρὸς ὁ πιστὸς, id est, qui est testis ille,
 fidelis ille; quod non semper de alijs te-
 stibus dicitur cum articulo, vt Actor. 1:
 Sed eritis mihi testes in Ierusalem. &c.
 Nunc autem de Christo dicitur, vt in-
 telligatur eum esse testem illum egre-
 gium, de quo dictum est Isa. 55: Ecce tes-
 tem populis dedi eum, ducem, ac præ-
 ceptorem gentibus. Et ipse ait Ioh. 18:
 Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni
 in mundum, vt testimonium perhi-
 beam veritati. † Fidelis ille dicitur,
 quia plenissimè veritatem docuit, &
 nemo fidelis Dei testis esse potest, nisi

ex ipso didicerit, sicut ait Ioh. c. 1: Deū
 nemo vidit vnquā, vnigenitus, qui est
 in sinu patris, ipse enarrauit. Inde etiam
 Matth. 23: Nec vocemini magistri, quia
 magister vester vnus est, Christus. Et
 de eodem Christo Apoc. 3. similiter
 cum duplici articulo: Hæc dicit, amen,
 testis fidelis, & verus. Dicitur etiam in-
 terdum de alijs testibus cum articulo,
 sed propter insigne testimoniū, quod
 de Deo reddiderunt multa propter ve-
 ritatem, patientes, vt Apoc. 2: Antipas
 testis meus fidelis, qui occisus est apud
 vos. &c. de quo suo loco dicemus: qui
 cum duplici etiam articulo dicitur te-
 stis fidelis. Et Act. 22: Et cum fundere-
 tur sanguis Stephani testis tui, ego
 astabam.

Vers. 5. † **Primogenitus mortuorum.** Commu-
 nis expositio sententia est, primo-
 genitum mortuorum dici Christum,
 quoniam primus omnium mortuorū
 resurrexit non moriturus. Itaque cete-
 ri qui resurrexerunt, iterū mortui sunt,
 aut si qui non sunt mortui, post eum re-
 surrexerunt. Sed cur ita hoc Iohannes
 dixerit explicemus. Primogenitus in-
 ter fratres dicitur is, qui primus omniū
 nascitur, atque idē Christus, qui pri-
 mus inter mortuos resurrexit, & de
 quo eadem de causa scripsit Paulus. 1.
 Corinth. 15: Christus resurrexit à mor-
 tuis primitiæ dormientium, merito ap-
 pellatur primogenitus mortuorum.
 † Primus autem resurrectione dicitur
 Primogenitus, aut Primò natus, quia
 resurrectio natiuitas quædam est, & id-
 circo regeneratio dici solet, Matth. 19:
 Vos qui secuti estis me, in regeneratio-
 ne, cum sederit filius hominis in sede
 maiestatis suæ. &c. Vbi hoc etiam no-
 tandum, Hebræos nō habere huiusmo-
 di compositiones verborum, & Evan-
 gelistam (quoniam Hebraicè scripsit)
 probabile est scripsisse: In generatione,
 sed Græcus interpres, & Latinus, quo-
 niā non de prima generatione sermo
 erat, sed de resurrectione, quæ est itera-
 ta generatio, ac natiuitas rectè venit:
 In regeneratione. Ex quo multi putant
 Paulum Act. 13. de resurrectione inter-
 pretatum esse quod est in Psal. 2: Ego
 hodie genui te, quia resurrectio est na-
 tiuitas quædam. † Et nos (inquit) vobis
 annuntiamus eam, quæ ad patres no-
 stros

*Resurre-
 ctio natiui-
 tas, & rege-
 neratio dici-
 tur.*

stros repromissio facta est, quoniam
 hanc Deus adimpleuit filijs vestris re-
 suscitant Iesum, sicut & in psalmo se-
 cundo scriptum est: Filius meus es tu,
 ego hodie genui te. De quo (neque
 enim id satis mihi probatur) alio in lo-
 co commodius dicemus. Verūm hæc
 Christi appellatio Primogenitus mor-
 tuorum, quid pertinet ad id, quod
 nunc agit Evangelista? Vt qui multa-
 passuri erant, & occidendi à perse-
 cutoribus, mortem contemnerent
 scientes se Christi exemplo fore re-
 surrecturos.

Vers. 5. **Et princeps regum terra.** Non ita nūc
 dicitur Christus princeps regum ter-
 ræ, quasi maximus omnium regum
 tantum, sed quasi imperans illis. ὁ ἀρ-
 χων τῶν βασιλείων. Sicut apud Aristote-
 lem in libro de Mundo, qui exerci-
 tui, aut ciuitati, aut domui imperat
 ἀρχὴν dicitur ἡγετῆς, siue πόλεως, aut
 οἴκου: apud Thucydidem magister equi-
 tum, id est, equitibus imperans, ἀρ-
 χων τῶν ἰππέων. † Ac si diceret Aposto-
 lus: Ne timeatis reges, & tyrannos,
 Christus enim illis imperat, & eo-
 rum opera, vt rex ministris, vtitur ad
 puniendum quos velit, & ad proban-
 dum electos suos. Quantumuis sæ-
 uiant, & nocere cupiant, non tamen
 vobis nocere poterunt, nisi quantum
 Christus eorum princeps, & Domi-
 nus permiserit. Hinc de eo dictum est
 Apoc. 19: Et habet in vestimento, &
 in femore suo scriptum: Rex regum,
 & Dominus dominantium. Et de exer-
 citu Romanorum Christi voluntate
 missio ad evertendam Ierusalem legi-
 mus Matth. 22: Rex autem cum audis-
 set, iratus est, & missis exercitibus
 suis perdidit homicidas illos, & ciuita-
 tem illorum succendit. † Hoc etiam
 est quod de imperijs terræ scripsit Za-
 cha. cap. 6: Isti sunt quatuor venti cæ-
 li, qui egrediuntur vt stent corā Do-
 minatore omnis terræ, vt suo loco ex-
 plicauimus. Dicitur & apud Græcos
 ἀρχων, qui rei principium, & autor
 est: quare rectè intelligi potest Chri-
 stus principium, & autor regum, qui
 de se ait apud Salomonem: Per me re-
 ges regnant, & legum conditores iu-
 sta decernunt. Per me principes im-

Prover. 8.

perant, & potentes decernunt iusti-
 tiam.

Vers. 5. **Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis**
 nostris in sanguine suo. Si ita legatur vt
 nos habemus, satis intelligitur cur hoc
 de Christo hoc loco dicat, nempe vt
 eiudem Christi exemplo fideles ad
 mortem perferendam excitentur, &
 accendantur. Si enim Christus ita di-
 lexit nos, vt sanguinem etiam funde-
 ret, quō nos à peccatis nostris ablueret,
 & à perpetua damnatione liberaret;
 æquum etiam est vt nos pro eius amo-
 re vsque ad sanguinē cerremus, & nul-
 lam suppliciorum acerbiteriam permi-
 scamus. Simile est illud. 1. Iohan. 4:
 Nos ergo diligamus Deum, quoniam
 ipse prior dilexit nos. † Et. c. 3: In hoc
 cognouimus caritatem Dei, quoniam
 ille animam suam pro nobis posuit: &
 nos debemus pro fratribus animas po-
 nere. At non videntur hanc expositio-
 nem ferre verba Græca, quæ ita habent:
 ὁ ἀγαπήσας τὸν υἱόν, καὶ τὸ σπλάγχθον,
 id est (vt vertit Erasimus) Ei qui dilexit
 nos, & lauit nos, &c. Quod non hæret
 rectè cū ijs, quæ præcesserāt. Propterea
 Erasimus ita exposuit: Qui est testis fide-
 lis ei, qui dilexit nos, & qui lauit nos à
 peccatis nostris per sanguinem ipsius,
 vt hæc verba non de Christo dicantur,
 sed de patre, q nos lauit à peccatis per
 sanguinem filij sui. Probabilis hæc ex-
 positio videretur, si cum dicit: **Qui est**
testis fidelis, continuō subiiceret: **Ei qui**
dilexit nos, &c. At cum potius subiiciat:
Primogenitus mortuorum, & princeps re-
gum terra, nimis dura est, & violenta.
 † Hoc loco apud omnes Latinos expo-
 sitores magnū de hac diuersitate Græ-
 ci exemplaris silentium est, & codi-
 ces nostri omnes tam typis excusis,
 quā manuscripti magno consensu
 habent: Qui dilexit nos, &c. Atque
 hanc lectionem & recentiores enar-
 ratores, & veteres probant, ac se-
 quuntur: adē vt Victorinus etiam,
 qui Valeriano, & Galieno Impera-
 toribus floruit anno Domini. 270.
 eodem modo sine dubio legerit, non
 enim de patre interpretatur, **Dilexit**
nos, & lauit nos, sed de Christo. Ex quo
 constat Latinos Codices sine dubio
 Græcis, qui nūc extāt, esse longè emen-
 datiores.

B

datiores, & ita olim habuisse Græcos vetustiores. Etenim etiam si cum Aretha affirmarem verba hæc referri ad ea quæ sequuntur: *Ipsi gloria, & imperium, &c.* ut sit sensus: *Ipsi gloria, & imperium qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris, durissimè id etiam dicere tur cū inter hæc, & illa: Ipsi gloria, &c. hæc inreiecta sint: Et fecit nos regnū, & sacerdotes Deo, & patri suo.* Variata sunt ergo Græca exemplaria, & vera, atque castigata noster interpres, ut semper soter, secutus est: semper enim verum in Græco inuenit, nec potuit quicquam in re tam aperta errare. Sed neq; Apostolus scribere potuit quod nihil ad cetera verba pertineret.

Vers. 5. In sanguine suo. Vulgatum est apud Hebræos, ut instrumento addatur præpositio *In*, quæ Latinè redundat, ut *Luc. 22. Domine, si percutimus in gladio. Reg. 17. Et nouerit vniuersa Ecclesia hæc, quia non in gladio, neque in hasta saluat Dominus.* Et paulò post: *Præualuitque Dauid aduersum Philistæum in funda, & lapide.*

Vers. 6. Et fecit nos regnum, & sacerdotes. 43 † Græci Codices quidam habent: Reges, & sacerdotes, quidam ut nos, Regnum, & sacerdotes, atq; ita legit Arethas. Fecit autem nos regnum Deo, quia ablutis pretioso sanguine peccatis, & Diabolo expulso Deus regnat in nobis. Ambrosius: Regnum ergo Dei ex hominibus Christus fecit, quando eos tales constituit, in quibus ipse cum Patre, & Spiritu sancto inhabitare, & regnare dignaretur. &c. Si autem Reges legendum esset; diceremus fecisse nos reges, ut videlicet nulli pareremus (quod regum est) sed soli Deo seruiremus, & propter eum hominibus, ijs tantum, quibus nos ipse parere voluisset, quod ex eo fit quod ipse regnat in nobis. Et fere idem sensus est, confirmaturq; ex eo, quod ait. c. 5: Et fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, &

44 regnabimus super terrā. † Quomodo autem sacerdotes Deo facti simus elegāter his verbis explicauit Ambrosius: Sacerdotes ergo Dei electi dicuntur, eo quod membra sint summi sacerdotis, de quo Psalmista loquitur dicens: Tu es sacerdos in æternum secundum

ordinem Melchisedec. Possunt & aliter electi Dei sacerdotes Dei dici eo quod semetipfos quotidie per compunctionem cordis, & orationes, ceteraq; bona offerant Deo, sicut dicit Psalmista: Sacrificium Deo spiritus contribulatus. Est & sacrificiū laudis, quod quotidie offerre Deo sancta Ecclesia confuevit, de quo idem Propheta loquitur dicens: Immola Deo sacrificium laudis. Et iterum: Sacrificium laudis honorificabit me. &c. Ita etiā exponit Haymo, & Beda hic, & in locum Petri continuo indicandum. De hoc eodem sacerdotio Petrus scribit. 1. Ep. 2: Vos autem genus electum, regale sacerdotiū, gens sancta, populus acquisitionis. &c.

45 † His duobus locis Lutherani abutuntur, ut confirmet omnes Christianos verè esse sacerdotes, & conficere posse corpus, & sanguinem Domini nostri Iesu Christi: quod à suo principe Lutheri in lib. de Instituedis ministris ad Pragenses, acceperunt. Nec nunc de veritate catholica agimus, quam egregiè aduersus hæreticos tuentur scriptores huius ætatis, & inter alios noster Robertus Bellarminus in secundo Tomo suarū Controuersiarū lib. 1. de Sacramentis in genere. c. 25. & Alfonso Castrius lib. 3. Contra hæreses, V. Sacerdotium, Hæresi prima. Sed quærimus an possit ex hoc loco refutari hæresis hæc Lutheranorum. Et quidem omnes Catholici expositores hunc locum de sacerdotio Metaphoricè dicto interpretantur, quomodo Ambrosium interpretatum esse diximus: sed eorum expositionem contemnunt hæretici, nec negant sacrificium dici cor contritum, & humiliatum, & reliqua, quæ retulimus, sed contendunt Iohannem non de Metaphorico, sed de vero agere sacerdotio. † Errat tamē nesciētes Scripturas, neq; virtutem Dei: nam Iohannes, quemadmodum & Petrus, planè ad verba illa alludit Exod. 19: Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea est enim omnis terra: & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Petrum quidem hæc alluisse dubitari non potest, eadem enim

46 verba

Psal. 50.

Psal. 49.

Psal. 49.

Insaniam Lutheranorum omnes Christianos verè sacerdotes esse contendentium.

verba sunt apud illum, & in translatione. *lxix.* Sed nec de Iohanne dubitare licet, similiter enim loquitur de regno, & sacerdotio, & vterque ad populum Christianum transfert quod olim erat promissum populo Iudeorum: Dicant ergo hæretici vtrū regnum, & reges propriè hic sumantur; an Metaphoricè? Quæ negare non possunt Metaphoricè dici; cogentur etiam confiteri & sacerdotium, & sacerdotes dici Metaphoricè, totamque sententiā esse figuratam. † Atque eodem modo vtrumque accipiendum esse; vel ex hoc intelligitur, quod ubi nos habemus iuxta Hebræum, Regnum sacerdotum regale, quod idem significat nam, & Petrus translationem. *lxix.* fecutus est, quam non sequeretur, nisi videret esse illud idem, quod Spiritus sanctus Hebraicè dixerat per Moysen. Præterea similia verba, atq; eadem potius dicta sunt olim filiis Israel: & tamen non erant in illis omnes sacerdotes, sed tantum qui erant ex semine Aharon: ergo nec in populo Christiano Iohannes intellexit omnes esse sacerdotes. Verum ego non verebor hoc illis dare, sacerdotes, & sacerdotiū his locis propriè accipi, quod fortasse non minus propriè, & Scripturæ cōuenienter dicemus. † Sed sciendum est hanc esse scripturæ consuetudinē, ut sæpe quod omnibus dicere videtur, non omnibus dicat, sed quibusdam ex illo numero, quibus illud conuinit, ut docet Augustinus. Ep. 48. ad Vincetium, & in lib. de Unitate Ecclesiæ, cap. 12. & in lib. contra Donatistas post collationem, cap. 20. Hinc in epistolis Apostolorum videmus eundem populum nunc laudari, nunc reprehendi, sicut & Hieronymus docet Isai. 62. in illud: Quare errare nos fecisti. In epistola (inquit) quam scribit Paulus ad Corinthios, cum ad vniuersum populum ciuitatis, pro varietate habitantium, id est sanctorum, & peccatorum, nunc laudat eos, nunc corripit, nunc docet, nunc reprehendit. &c. Vt. 1. Corin. 3: Cum enim sint inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis? † Et tamen non omnibus hoc dicitur, multi

Regula.

47

48

49

etiam etiam in illo populo, qui carnales non erant, quibus cap. 1. dixit: Gratias ago, Deo meo semper pro vobis in Christo Iesu, quæ data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus diuites facti estis in isto lo, in omni verbo, & scientia. &c. Hæc intelligitur illud Isai. Confitemini alterutrum peccata vestra: neq; enim dicitur quæuis peccata confiteantur, sed qui iustitiam, quibus ex officio conuenit, id est, sacerdotibus potestatem habentibus. Cum igitur ait Iohannes: Et fecit nos regnum, & sacerdotes, hoc significat: Desijt regnare in incredulis Iudeis, & transtulit ad nos regnum, & sacerdotium, neque enim regnat in alijs, nisi in nobis; neque habet in alio populo sacerdotes, nisi in populo Christiano; quem verè fecit peculium suum.

50 † Ex hoc autē inepre colligitur omnes esse sacerdotes, sicut si diceremus: In populo Salmanticensi sunt nobiles, & docti, ridiculum esset ex eo colligere, omnes, qui sunt Salmantica, nobiles esse, atque doctos. Denique etiam si dicat fecisse nos regnum Deo, non ideo dicit, omnes esse regnū Dei, quia Deus nō in omnibus Christianis regnat, sed tantum in iustis: dixit id tamen quā nō regnat nisi in populo Christiano, ita sacerdotes esse dixit, non omnes, sed eos qui peculiariter consecrati sunt iuxta Evangelicam, & Apostolicam traditionem, & per consecrationem potestatem acceperunt conficiendi sacramenta Eucharistiam. Atque hoc scripturam significasse intelligimus ex Exo. 19. vbi ita habetur ad verbum: Et vos eritis mihi regnum sacerdotum, id est gens, in qua ego regnem, & sacerdotes habeā. 51 † Confirmat hoc etiam optime quod Hosee. 4. Synagoge eidem dictum est: Quia tu scientiam repulisti, repellam te nō sacerdotio sanguinis mihi. Et oblita est legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego.

Deo, & patri suo. Frequenter Apostoli de patre loquētes postquam eum Deum dixerunt, nomen patris addunt, quod videtur expositionis causa fieri, sed magis fit ut ardentius ametur, & sanctius honoretur eo quod pater est eius, à quo tanta bona accepimus, & ad hæc nobis beneficia cōferenda ab ipso

Vers. 6. Regula.

patre minus est. 2. Corinth. 1: Benedic-
 tus Deus, & pater Domini nostri Iesu
 Christi, pater misericordiarum, &
 Deus totius consolationis. 1. Cor. 15:
 Deinde finis; teum tradiderit regnum
 Deo, & patri: Significat autem nunc
 apud Iohannē: Deo & patri. In obse-
 52 quium, & in honorem Dei, & patris:
Vers. 6. *Ipsi gloria, & imperium.* Hęc ei opta-
 re debemus, ut omnes eum adorent,
 & colant, & ipse omnibus imperet.
 Ex quo tacite ostēdit omnia esse æquo
 animo perferenda à fidelibus, ut Chri-
 stus ubique glorificetur, & regnet:
Vers. 7. *Eccc venit cum nubibus.* Hęc
 quasi procemium posuit, nunc iam pro-
 phetiam ipsam exorditur. Cum au-
 tem dicit: *Cum nubibus*, facile ostendit
 se de extremo Christi adventu ad iudi-
 cium verba facere. Legimus enim
 Matth. 24: Et videbunt filium homi-
 nis venientem in nubibus cœli cum vir-
 tute multa, & maiestate. Et Acto. 1:
 Et nubes suscepit eum ab oculis eorum.
 Cumque intuerentur in cœlum eun-
 tem illum, ecce duo viri astiterunt
 iuxta illos in vestibus albis, qui & di-
 xerunt: Viri Galilæi, quid statis aspi-
 cientes in cœlum? Hic Iesus, qui assum-
 ptus est à vobis in cœlum, sic veniet,
 quem hãcmodum vidistis eum euntem
 53 in cœlum. † Optimum verò, & ac-
 commodatissimum prophetiæ initiũ,
 ut cum sit multa dicturus de persecu-
 tionibus fidelium, Christum citò ven-
 turum esse dicat ad iudicium, ut & im-
 pij terreantur, & iusti spe tantæ mæ-
 rcedis, & vicinæ libertatis ad pietatem
 excitentur. *Eccc venit*, perinde est ac
 si diceret: citò aderit, putate eum iam
 venire: non enim solet dici *Eccc*, præ-
 fertim cum verbo præsentis temporis,
 nisi cum res propinqua est, & quasi
 oculis spectatur. Ut Gen. 24: Nec dum
 intra se verba compleverat, & ecce
 Rebecca egrediebatur. Et Matth. 2:
 Cum natus esset Iesus in Bethlehem
 Iudæ in diebus Herodis regis: ecce ma-
 gi ab Oriente venerunt Ierosolymam.
 Tale etiam est illud:
Virg. Ecl. 3 *Andiat hæc tantum, vel qui venit ecce,*
Palamon.
 54 † Sed cur dicit citò venturum fuisse
Cur dies in diem iudicij, cum tot anni inter pro-

phetiam, & iudiciũ lapsuri erant? Hęc
 quæstio soluitur verbis Petri. 2. Ep. c. 3:
 Venient in novissimis diebus in dece-
 ptione illusores iuxta proprias concu-
 piscencias ambulantes, dicentes: Vbi
 est promissio, aut aduentus eius? Ex quo
 enim patres dormierunt, omnia sic per-
 feuerant ab initio creaturæ. &c. Fortē
 iam ij venerant, quos prædixit Petrus,
 qui venturum esse diem iudicij nega-
 bant, quò & impij licentia fierent dete-
 riores, & iusti in supplicijs, & persecu-
 tionibus deficerent. At quomodo verē
 dici potuit tunc citò venturum esse diē
 iudicij? hæc enim quæstio nondum so-
 luta est. Respondeo paulò post solui ab
 eodem Apostolo. Vnum verò (inquit)
 hoc non lateat vos carissimi, quia vnus
 dies apud Dominum sicut mille anni,
 & mille anni sicut dies vnus. Non tar-
 dat Dominus promissionem suam, si-
 cut quidam existimât. &c. Quibus ver-
 bis significat spatiũ temporis inter pro-
 phetiam hæc, & diem iudicij, quamuis
 nobis longum videatur, Deo tamen bre-
 ue esse, & æternitati comparatum, que
 post illum diem nos manet, nullus es-
 se momēti. Itaq; Deus est qui loquitur
 per Iohannem, & quamuis hominibus
 loquatur, magis more suo, quam more
 hominũ loquitur: hoc est, non homi-
 num mēsuram metitur durationem, qui-
 bus quæ brevia sunt longissima inter-
 dum videntur: sed sua, quæ vera, & sem-
 per eadem est. Nam & nos ita loqui so-
 lemus: pollicemur nos citò aliquid fa-
 cturos, non ut ille intelligit cui loqui-
 mur, sed ut nos intelligimus, qui loqui-
 mur. Quod enim mihi citò videtur fie-
 ri, illi serò factum videtur. Verum nec
 nunc quidem nodus dissolui videtur,
 cum possit impius respondere: Si citò
 venturus est dies iudicij, Deo veniet ci-
 55 tò, mihi post multos annos venturus
 est, atq; ita nihil mouebitur. † Ut si quis
 nũc diceret, Post mille annos erit dies
 iudicij, nihil eos terreret, qui nũc sunt,
 nihil à vitijs suis auocaret, & tamē mil-
 le anni ante oculos Dei sicut dies vnus
 sunt, ut ait Petrus. Urget quidem obie-
 ctio, sed negandum quidem non est
 Iohannem significasse citò venturum
 esse Dominum. Nam, ut veteres pro-
 phetas omittamus, qui de die iudicij,
 ut de

*dicij citò fu-
 turus dica-
 tur.*

ut de te proxima locuti sunt, in fine
 huius prophetiæ nos legimus: Ecce ve-
 nio citò, & merces mea mecum est,
 reddere unicuique secundum opera
 sua. Ad hoc ita respondendum vide-
 tur, tempus, quod vsque ad diem iu-
 dicij superst, quantumcumque sit, re-
 vera breuissimum esse, breue est enim
 quod transit, & finitur, licet nobis
 non considerantibus immensam illam
 56 durationem, quæ illud consequitur,
 longum videatur. † Ut si quis in In-
 diam proficisceretur, breue spatium
 indicaret, & verè breue est, quod ab
 vrbe Salmantica est vsque ad Vlyssi-
 ponem, quod tamen longissimum vi-
 debitur nihil de India cogitanti. Qua-
 re rectè, & propriè prophetæ loquun-
 tur. Nec tamen propterea non terre-
 bit impios hæc de iudicio prophetia;
 docet enim sine dubio venturum esse
 diem iudicij, quo seuerè pro pecca-
 tis suis puniantur. Deinde si intelli-
 gant citò esse venturum, non pos-
 sunt non moueri: si autem multo tem-
 pore differendum putant, & tunc ter-
 reri poterunt videntes longum illud
 tēpus breue vocari ab Scriptura. Nam
 quod longum iudicatur, & tamen bre-
 ue dicitur, non potest breue dici, nisi
 comparatione multò longioris dura-
 tionis. Haud obscure ergo hæc pro-
 phetia docet impios longissima futu-
 ra esse eorum supplicia, nec vnquam
 finiēda. Ceterum in nubibus ascen-
 dit, & in nubibus veniet, ut verus
 Deus, & patri æqualis appareat; nam
 cum Deus hominibus apparet, nube
 regi solet, ut significetur incompre-
 hensibilem eius esse maiestatem. Exo. 16:
 Et ecce gloria Domini apparuit in nu-
 be. Locutus est autem Dominus ad
 Moysen. Et cap. 19: Iam nunc veniam
 ad te in caligine nubis. & 34: Cumque
 descendisset Dominus per nubem, ste-
 tit Moyses cum eo.
 57 *Vers. 7.* *Et videbit cum omnis oculus.* † In
 corpore venturum esse iudicem do-
 cet, quandoquidem oculis videndus
 est, talemque veri non solum beato-
 rum oculis videri possit, sed etiam
 damnandorum. Quod dicit ut mag-
 is terreat impios, qui nullo modo
 effugere eius conspectum poterunt.

Atque ideò statim ait.
 Et qui eum pupugerunt. Ipsi etiam, *Vers. 7.*
 qui illum crucifixerunt, & lanceami-
 licis latus eius aperuerunt, cogentur
 tunc illum videre in gloria venientem,
 quantumuis fugere laborent, & aspe-
 ctu illo terreantur, atque tabescant
 dolore. Alludit autem sine dubio, ut
 aiunt Ambrosius, & Thomas, & alij, ad
 prophetiam Zach. 12: Et aspicient ad
 me, quem confixerunt: quam cum re-
 tulisset idem Iohannes in Euang. ca. 19.
 ait: Et iterum alia scriptura dicit: Vi-
 debunt in quem transfixerunt, & is
 est *ἐκείνου*, quo verbo hic etiam vsus
 est, ubi interpretes vertit: Pupugerunt.
 De quo multa diximus in cap. 12. Za-
 chariæ.
 58 *Vers. 7.* *Et plangent se super eum omnes tribus
 terræ.* † Non solum Iudæi increduli,
 sed ceteri omnes, qui vel credere no-
 luerunt, vel credentes opera fide sua
 digna non fecerunt. Et quidem de Iu-
 dæis aperte prædixit Zacharias: Et aspi-
 cient ad me quem confixerunt: & plan-
 gent eum planctu quasi super vnigeni-
 tum, & dolēbunt super eum, ut do-
 leri solet in *ἀγορῆ* primogeniti. De
 omnibus autem ipse Dominus dixit
 Matth. 24: Et tunc parebit signum fi-
 lij hominis in cœlo, & tunc plangent
 omnes tribus terræ. *Plangent se*, pul-
 sabunt se, percutient se, *super eum*, id
 est, propter eum, siue eius causa, nam
 Super idem est quod Propter, ut vide-
 mus in verbis modò ex Zacharia ad-
 ductis, & alibi Sap. 17. 2. Regum. 1. Et
 planxerunt, & fleuerunt, & idem
 runt vsque ad vespem super Saul, &
 super Ionatham filium eius, & super
 populum Domini, & super domum Is-
 rael, eo quòd corruissent gladio. Et ibi
 dem: Planxit autem David planctum
 huiusmodi super Saul, & super Io-
 natham. *Plangent autem se super eum*,
 id est, eo quòd illum non crediderunt,
 aut non obedierunt eius legi, & sera-
 (ut ait Beda) semetipsos penitentia la-
 mentabuntur. Hoc facient omnes tri-
 bus, quia ex omni tribu erunt aliqui,
 qui damnentur.
 59 *Vers. 7.* *Etiam, Amen.* † Pro etiã est *Nai*, quòd
 est adverbium affirmantis, & significat
 cat, Ita est, aut verè, aut certè. Ex quo
 etiam,
 B 3 intelli-

intelligimus illud Matth. 11: Abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic placuit ante te. in Græco similiter est *πατήρ*. Quod apud Græcos valet *πατήρ*, valet apud Hæbræos Amen, vt toties in Euangelio videmus: Amen dico vobis. Videmus hoc etiam Luc. 21: Verè dico vobis, quia vidua hæc pauper plus omnibus misit. Pro quo Mar. cap. 12. ait: Amen dico vobis quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit. Et Leuit. 11: Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Pro Ita, est *καί*, pro quo tamen Matthæus caput. 23. dixit: Amen dico vobis venient hæc omnia super generationem istam. Est etiam Amen confirmantis quod ab altero dictum est, vt. 1. Corint. 14: Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? ¶ Quare hæc geminatio, *Etiam Amen*, magis auget affirmationem, est enim perinde ac si diceretur, Amen amen, quod sæpe Dominus repetit in Euangelio cum rem valde vtilem, & difficilem credendum sermō confirmare vult: geminationes enim huiusmodi semper augent apud Hæbræos, vt latè ostendimus Sopho. r. num. 5. 6. 7. Haymo: Dicit ergo *Etiam, amen*, ac si diceret ingeminando: verum est, verum est, & mutari nō potest, &c. Tantum querendum videtur, cur nunc vocabula duarum linguarum commiscuerit, cum dicere posset *καί, καί*, aut, Amen, amen, quod iam ex Euangelio vbiq; notum erat in Ecclesia. Causa est quod id quod dicebat, in omnium linguarum hominibus confirmandum erat, videlicet omnes nationes, & omnium linguarum homines venturos esse ad iudicium, & visuros Christum venientem, & ex omnibus tribibus futuros qui plangerent se super eum. Nam vt titulus crucis tribus linguis celebrioribus in terra, & omnibus fere hominibus comunibus

scriptus est, vt ab omnibus intelligeretur, & omnibus crucifixum fuisse Christum cōstaret: ita nunc eadem ratione vtitur affirmatione Hebraica Amen, & *καί*, quæ Græcis, & Latinis communis est, vt apud Cicer. in. 4. Academ: Quod si Geometricis rationibus nō est crediturus, quæ vim afferunt in docendo, vos ipsi vt dicitis, næ ille longum aberit vt argumentis credat Philosophorum. Et alibi sæpe. Est ergo ac si diceret Iohannes: omnes nationes, & omnes linguæ, hoc quod dixi, verum esse ipsa videbunt.

61 *Ego sum A, & Ω.* Quid hæc significant ipse continuo docet: *Principium, & finis.* Est enim A in Græco Alphabeto prima litera, & Ω, vltima. Et quoniam Græco sermone scribebat, non solum Græci Alphabeti literis vsus est, sed etiam more Græcorum, qui literis numerant, & quod primum est A vocant, quod vltimum, Ω, vt in libris Iliadis, & Odyssææ videmus. Vnde etiam Alpha vocari solet qui in re quaque præcipuus & primus est. Vt apud Martialem:

Non ipse Codrus Alpha pennulatorum. Qua de re, & cur A, primum locum obtinuerit, vide Erasmum in Prouerbio: Alpha pennulatorum, vbi id ex Plutarcho, & ex Ammonio docet. Quorsum autè hæc dicantur, non rectè intelligitur, nisi intelligatur quis dicat.

62 ¶ Atq; hoc nobis non videbitur facile explicatu, cum nunc filius loqui videatur, vt plerique sentiunt; nos autem num. 14. & 15. dixerimus hæc verba, Qui est, & qui erat. &c. nō de filio, aut de patre, sed de tota Trinitate dicta esse. Sed nunc idem dicimus, satis enim loco indicato confirmatum est. Loquitur igitur (vt etiam abbati Iohannem visum est) tota Trinitas, quæ Iohanni inspirabat illa verba. Ecce venit cum nubibus. &c. & quoniam id valde affirmauerat, nunc causam docet. *Ego sum A, Ω.* id est Quem admodum ego primus omnium sum, & omnes homines creauit; ita etiam sum finis, ad quem omnes tandem venturi sunt, vt iudicentur; & digna suis factis recipiant; quod tunc fiet, cum, in fine sæculi Iesus Christus appa-

Vers. 8.

Lib. 2. Epigram. 57.

apparuerit, cui potestatem commisi iudicandi. 1. Corint. 15: Deinde finis cum tradiderit regnum Deo, & patri. Nec mirum est hæc eadem filium dicere. Apoc. 22. cum rectè etiam in eum conueniant, quia ipse est, qui iudicaturus est. Merito verò addit in fine: *Omnipotens*, vt sine dubio intelligatur, atque credatur futurum quod prædicit, quando quidem omnipotens est, & nulla est tanta vis in vilo homine, vt possit creatoris resistere potentia, sed velit, nolit, id facturus sit, quod omnipotens volit. Omnia ex eo confirmantur, quod Iohannes ita loqui solet, & propheta ita loquuntur cum de tota Trinitate loquuntur, vt Isai. 6: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum: & pro Dominus Deus exercituum, *Ιεου* vertere solent sæpe Dominus Deus *παντοκράτωρ*, id est, omnipotens, quos in hoc loco, & cap. 4. imitatus est Iohannes, & cap. 11. Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es.

63 Vers. 9. Vers. 9.

Vers. 9.

Vers. 9.

64 Vers. 9.

In pro Propter.

¶ *Frater vester.* In fide eadem. *Et particeps in tribulatione.* Hoc dicit quoniam ipse etiam scuitiam Domitiani Christianos persequentis expertus est, & in Patmon insulam fuit relegatus. *Et regno.* Idem regnum celorum spero, quod vos. Tacite eos exhortatur ad persecutiones sustinendas, cum ipse, qui dilectus Domini discipulus erat, hæc pateretur, & cū eos eiusdem regni participes futuros esse dicit, quod ipse sperabat. *Et patientia.* Etiam ipse laboro, & sustineo multa graua, atque aspera spe Diuinæ consolationis, & retributionis. ¶ *In Christo Iesu.* Id est, Propter Christum Iesum, quem ardentè amo, & vos amare debetis. In pro Propter, iuxta consuetudinem Hebræorum vsitatum est in Scriptura. Hof. 12: Et seruiuit Israel in vxore, & in vxore seruauit. Genes. 29: Seruiam tibi pro Rachel filia tua. Heb. In Rachel. Et statim similiter: Seruiuit ergo Iacob pro Rachel septem annis, Mich. 3: Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, prophetæ eius in pecunia diuinabant. Rectè

etiam exponere possumus: *Frater vester* in Christo Iesu, & *particeps* in Christo Iesu, id est, per Christum Iesum, & per eius gratiam.

65 ¶ *In insula, quæ appellatur Patmos.* Patmos insula est in mari Icario, quam quidam Possidium vocatam putant à Prole n. 10 lib. 5. cap. 2. In eo videlicet mari, quod illis vrbibus Asiæ minoris, in quibus Iohannes docebat, proximum est, ideoque in hanc fuit relegatus. Eius meminit Plinius lib. 5. cap. 12. & in circuitu habere dixit XXX. M. passuum. Be da: Cui tunc congruè datum est secreta cæli penetrare, cum certa terrarum spatia negabatur excedere.

Vers. 9. Patmos.

¶ *Propter Verbum Dei.* Possumus verbum intelligere, quod erat in principio apud Deum, quoniam cum articulo ponitur, aut etiam ipsum Euangelium, quod prædicabat. Et idem sensus est, siue hoc modo Verbum Dei accipiamus, siue illo, erat enim in insula, quasi in carcere, quia filium Dei hominibus prædicabat, & testimonium de Iesu Christo reddebat. ¶ Si autem posteriori modo intelligamus, coniunctio, Et, idem significat quod Præsertim, vt Mar. vltimo: Sed ite, dicite discipulis eius, & Petro. Et Apoc. 1: Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Iere. 4: Hæc enim dicit Dominus viro Iuda, & habitatori Ierusalem. Quod fieri solet quando post genus coniunctio hæc additur speciei, vt in exemplis videmus. Est igitur ac si dicat: Quoniam de præmijs cælestibus, & de morum emendatione loquebar, sed præsertim quoniam Iesu Christi Diuinitatem, vitam, & mortem, & resurrectionem prædicabam.

Vers. 9.

Et pro Præsertim.

67 ¶ *Fui in spiritu.* Haymo: Hinc iā aperte demonstratur beatum Iohannem hanc visionem non corporaliter, sed in spiritu vidisse. Non tamē in somnis, sed in ecstasi raptus est, sicut & Ezeciel, qui cum federet in domo sua, & fenestras Iuda federent coram illo, ductus est mente in Ierusalem. &c. Ita etiam Ambrosius & reliqui. Sed cur ita dictum sit querimus. Omnino arbitror dici esse in spiritu, quatenus aduersatur ei, quod est esse in corpore. Esse autem in corpore est corporaliter viuere, & membris vti corporis, ac sensibus.

Vers. 10.

Exeg. 8.

Esse in spiritu.

Esse vero in spiritu Iohannes dicitur, non quod extra corpus fuerit, sed quod cum in corpore esset, nec corpore tunc utabatur, nec sensibus, sed raptus erat, & elevatus supra corpus. Recte ergo Haymo dixit: Nihil per corpus vidit, vel audiuit, vel sensit, vel intellexit, vel ipsam carnem funditus deseruit quando hanc revelationem vidit: sed docet eius spiritus a spiritu docente assumptus est, & alta, & mystica posset interpretari.

Vers. 10. Dominica dies.

in Dominica die. Videmus hic etiam tempore Apostolorum Sabbati sollemnitate mutata esse in Dominicam diem resurrectione Domini consecratam, cuius meminit Paulus. 1. Corinth. 16. iubens ut in ea collectae fiant, quoniam tunc omnes ad Ecclesiam conveniebant sollemnitatis diei causa. Per unam Sabbati (inquit) unusquisque vestrum apud se seponat, recordens quod ei bene placuerit. Et Lucas Act. 20. Vna autem Sabbati, cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis. Vna autem Sabbati Dominica dies est, ut exposuit Hieronymus in libro Aduersus Vigilantium. Hinc in antiquissimis patribus, & in veteribus conciliis Dominicae diei frequens mentio, & sancta religio est, ut in epistola Innocentij Primi. cap. 4. in epistola Fabiani Papae, in sexto Concilio Constantinopolitano, cap. 8. in secundo Concilio Matisconensi. ca. 1. in Laodicensi, cap. 29. & 50. in Cabilonensi, cap. 40. in Turonensi, cap. 16. Atque (ut omittam Origenem Homi. 6. in Exodum, Tertullianum in Apologetico aduersus gentes, cap. 16, Hieronymum Aduersus Vigilantium, & in illud Gal. 4: Dies observatis, & c. aliosque innumeros) Iustinus martyr in secunda Apologia ad Antoninum Imperatorem Apostolos docet a Christo huius diei celebritatem accepisse. Sed & ipsi Apostoliceam Ecclesiam tradunt, atque commendant apud sanctum Clemenem in Constitutionum Apostolicarum lib. 2. c. 59. & lib. 5. cap. 9. & cap. ultimo. lib. 7. cap. 31. & 37. Merito autem hac die vidit quod narraturus est, dies enim octava dies resurrectionis Domini est, & per eam dies resurrectionis vniuersorum, & beatitudo sanctorum significatur, qua

post huius seculi labores donantur, quod per septem dies intelligitur, quibus tempus vniuersum voluit. Unde nonnulli psalmi, qui ad resurrectionem, & ad beatitudinem pertinent, ut sextus, & undecimus, inscribuntur Pro octava, ut docent Hieronymus, & Augustinus initio psal. 6. & Gregorius in Proemio eiusdem psalmi, qui primus est in ijs, qui Penitentiales vulgo nominantur, sed latius Hom. 16. & 20. in Ezech. Omnia quae dicta sunt, confirmat eleganter martyr Ignatius epist. 3. quae est ad Magnesianos, his verbis: Ac post Sabbatizationem Dominicam diei omnis amans Christi festum celebret, diem resurrectionis regalem, omnium dierum supremum, quem expectans Propheta dicebat: In finem pro octava: in quo & vita nostra exorta est, & mortis in Christo victoria facta est. & c. Apra ergo visioni dies fuit, ut in ea resurrectionis, & iudicij, & beatitudinis recordarentur, & alacriores ad difficultima quaeque perferenda eorum recordatione redderentur.

Et audiui post me vocem magnam, tamquam tubae. Haymo: Sicut in spiritu positus spiritualia vidit, sic ea, quam audiuit, vox spiritualis fuit. & c. sed vox est magna, quia magna hic mysteria erant audienda. Per tubam significatur velle Christum, ut ea, quae visurus erat Iohannes, longè, latèque in omnium auribus insonarent. Mos enim Hebraeorum erat, ut cum populus erat conuocandus, ut rem magni momenti, & omnibus utilem audiret, tuba ex edito loco personarent, aut buccina. Hof. 5: Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama. Et. c. 8: In gutture tuo sit tuba. Isai. 58: Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. Hinc dictum est Matth. 6: Cum ergo facis elemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocrite faciunt, id est, noli contocare multitudinem hominum teste tuae elemosynae futuram. In sollemnitatibus etiam tuba utebantur, ut ciuitas in templum conueniret. Psalmo. 80: Bucinate in Neomenia tuba, in insigni die sollemnitatis vestrae. Praeterea tuba milites ad bellandum excitantur, & hac revelatione Christiani excitandi erant ad pugnandum cum Diabolo, & persecutoribus. Ambrosius: Tuba ad pugnandum

Psalmi pro Octaua.

Vers. 10.

Tuba usus apud Hebraeos.

gnandum milites prouocare solet. Similiter & nos sermo Dei ad pugnandum contra Diabolum, atque vincendum incitare non desinit. & c. Sed cur post se vocem audiuit, & visionem vidit, cum potius coram eo apparere deberet? Ambrosius: Quasi post nos est quod ignoramus. Post se ergo Iohannes vocem audiuit, quia mysteria quae tunc ei reuelata sunt, nodum perfecte cognouerat. & c. Hoc apertitis dicendum est, arbitrorque & ad Iohannem, & ad Ecclesias pertinere quod dicitur: Quod post nos audimus, prope nos est, nec illud videbamus, sed securi eramus, & voce ipsa admonemur oculis, atque animo ad id, quod audimus, reuertere. Ita Ecclesiae securae erant ante persecutionem Domitiani, & tunc fortasse cum Iohannes haec scribebat, existimabant pacem iam assuturam, & quietem. Fortè & Apostolis ipse credebat. Vox ergo, quae auditur, significat magnas persecutiones, & afflictiones instare Christianis, opusque esse ut eas respiciant, & ad toleranda omnia se preparent. Monetur etiam Apostolus (ut Haymo, & Anselmus aiunt) ut ipse, qui in anteriora tendebat, ad posteriora sese conuerteret, id est, ad Ecclesiarum salutem, & exhortationem, & laboraturos fratres confirmet, & idcirco etiam iubetur haec mittere ad septem Ecclesias.

73 Vers. 11. Ephesus. Smyrna. Diximus iam septem vrbes esse Asiae minoris, quarum maxima, & nobilissima erat Ephesus templo illo Dianae celebrata, quod inter septem mundi miracula numerabatur. De quo legitur Acto. 19. Est autem vrbs Ioniae Ptolemaeo lib. 5. cap. 2. & emporium Asiae celeberrimum. Plinius lib. 5. cap. 29: In ora Ephesus Amazonum opus, multis ante experita nominibus: Alopes cum pugnatum apud Troiam est, mox Ortygia, & Morges vocata est.

Smyrna. Smyrna etiam vrbs Ioniae est, Ptolemaeo ibidem, vulgo Lamires, Homeri, ut multi putarunt, patria. Plinius lib. 5. cap. 29: Regredientibus inde (id est, a Sipylo; quod caput est Mæoniae) abest XII. M. pass. ab Amazone condita, restituta ab Alexandro in ora Smyrna, amne Melere gaudens non procul orto. & c. Vnde & Homerus Melesige-

nes puer vocatus est, ut in eius vita scripsit Herodotus. Hanc Plinius ibidem Tracheam cognominatam esse testatur. In his duabus vrbus quod celeberrimae essent, magni conuentus fiebant vicinarum ciuitatum, quae sub earum iurisdictione erant. Plinius ibidem: Smyrnae conuentum magna pars Aëoliae, quae mox dicitur, frequentat. & c. Et continuo: Ephesum verò alterum lumen Asiae remotiores conueniunt, Caesarienses, Metropolitae. & c.

Pergamum, siue Pergamus, vrbs Troaedis insignis Ptolemaeo ibidem, Galeni Medici patria, & chartis nobilis, quas inde Pergamenas vocant. Plinius lib. 5. cap. 30: Longèque clarissimum Asiae Pergamum, quod intermeat Selinus, praefuit Cetus profusus Pindaso monte. & c. Fiebant etiam in hac vrbe magni conuentus. Plinius ibidem: Pergamena vocatur eius tractus iurisdictionis. Ad eam conteniunt Thyatireni, Migdones. & c.

75 Thyatira. Thyatira plurali numero apud Iohannem, apud Plinium singulari, vrbs Mæoniae, siue Lydiae, Ptolemaeo ibidem, non longè ab Epheso. Plinius libro. 5. cap. 29: Intus & Thyatira alluitur Lyco, Pelopia, & Euhippa aliquando cognominata. & c. Est autem iurisdictionis Pergami, ut nunc ex eodem auctore diximus. Ex hac vrbe erat Lydia purpuraria, cuius meminit Lucas Acto rum. 16.

Sardis. Sardis noster interpret indeclinabile nomen fecit, nam hic dixit: Et Pergamo, & Thyatirae, & Sardis, & cap. 3: Et angelo Ecclesiae Sardis scribe. Graece autem declinatur, & plurali numero dicitur Σαρδεις, ita hic ponitur, etiam in quarto casu, ἡ ἐν Σαρδείοις κληρονομία. Latini quoque Sardes eodem numero dicunt. Vrbs est Lydiae Ptolemaeo ibidem, quae olim Mæonia dicta est auctore Plinio lib. 5. cap. 39. de qua prouincia haec scripsit: Celebratur maximè Sardibus in latere Tmolii montis. & c. Magnam autem urbem, & celebrem fuisse docet etiam quod continuo subiicit: Sardiana nunc appellatur ea iurisdictionis, conteniuntque in eam extra praedictos, Macedones, Cadueni, Loreni, Philadelpheni. & c.

*Philadel-
phia.* Philadelphiz tres celebriores nume-
rantur, prima est in Aegypto, altera in
Syria insignis vrbs, quæ dicitur He-
bræis Rabbath, & Rabba filiorum Am-
mon, deinde Ammana, & Astarte di-
cta, postremò Philadelphia à rege Pto-
lemæo Philadelpho, vt autor est Hiero-
nymus in Ezech. 25: initio. Tertia est, cu-
ius nunc mentio fit: in Mysia, siue in
Aeolide, proxima Lydiæ Straboni,
lib. 12: Ptolemæo verò loco citato, &
Stephano in libro de Urbibus; est in
Lydia, ab Attalo Philadelpho condito-
re nomen habens. Erat autem iurisdic-
tionis Sardianæ, vt modò ex Plinio di-
ximus.

Laodicea. 77 *Laodicea.* † Loadicia, siue Laodicea, (hoc enim
modo potius Latini proferunt, cum sit
Λαοδικα) celeberrima vrbs Plinio dicitur
lib. 5, cap. 29: Imposita est (inquit)
Lyco flumini; latera alluentibus Aso-
po, & Capro, appellata prinio Diospo-
lis, deinde Rhoas. Sunt autem aliæ Lao-
diceæ in Syria, in Lydia, in Lycaonia,
in Media, vt autor est Stephanus in li-
bro de Urbibus. Sed Iohannes de pri-
ma loquitur, quæ est in Caria, vt eodem
in loco docet Ptolemæus.

Vers. 12. *Et conuersus sum vt videre vocem, quæ
loquebatur mihi.* Fortasse more Hebræo
rum Vocem posuit pro vocante, siue
emittere vocem, vt etiam intellexit
Ioachim. † Verùm simplicius est ver-
bum, *Viderem*, posurum pro Cognosce-
rem, quod ad omnes sensus referri so-
let. Vt Exo. 20: Cunctus autem populus
videbat voces, & lampades. Et Ezech. 3:
vbi nos habemus: Et vocem alarum ani-
malium, lxx. verterunt (vt adnotauit ibi
Hieronymus) Et vidi vocem alarum
animalium. Arethas, & Haymo existi-
mant dictum esse, *Vt viderem vocem*, vt
intelligatur visio fuisse in spiritu, &
vox sine sono in visione imaginaria,
vbi idem est audire, & videre. Atque
hoc quidem probabiliter, sed probabi-
lius esse quod dixi, indicat verba Exodi.

Videre. 78 *Vt viderem vocem, vt
intelligatur visio fuisse in spiritu, &
vox sine sono in visione imaginaria,
vbi idem est audire, & videre. Atque
hoc quidem probabiliter, sed probabi-
lius esse quod dixi, indicat verba Exodi.*

Vers. 12. 79 *Et conuersus vidi septem candelabra
aurea.* Septem candelabra aurea, vt ipse
paulò post exponit, septem Ecclesiarum,
ad quas scribebat Iohannes. Candelabrum
dicitur vnaquæque Ecclesiarum,
quia quantumuis lumini apta videatur,
vt candelabrum, non potest habere, ni-
si aliunde afferatur. Aureum verò pro-

pter firmitatem, & perpetuitatem, &
propter præstantiam caritatis, & doctri-
næ celestis, quæ non habet admistio-
nem falsæ doctrine, vt doctrine Philo-
sophorum. Et quoniam hæc candelabra
septem lucernas habuisse probabile
est septem calamis impositas, qui ex ha-
stili procedebant, quemadmodum can-
delabrum, quod erat in templo, & Ec-
clesiam significabat, & sicut candelabrum
aureum, quod vidit Zacharias. c. 4.
quod etiam significabat Ecclesiam ex
sententia Hieronymi, & Cyrilli, & ve-

80 *terū doctorum: † Septem lucernæ vni-
uersitatem iustorum designant, qui
erant in illa Ecclesia, & bonis operibus
lucebant iuxta quod Dominus ait: Vos
estis lux mundi. Et postea: Sic luceat
lux vestra coram hominibus, vt videat
opera vestra bona, & glorificent patrē
vestrum, qui in caelis est. Ira etiā de Io-
hanne dictum est Ioh. 5: Ille erat lucer-
na ardens, & lucens. Quod si septem lu-
cernæ non fuissent; certè sine lucernis
esse non potuit candelabrum, & in eis
iusti, vt diximus, indicantur. Haymo: Ha-
bet enim Ecclesia aureum colorē, quia
resulget Diuina sapientia. Habet lucer-
nam, quia lucet verbo, & exemplo. Et
paulò post: Quia enim candelabrum
tundendo producitur, satis conuenit
Ecclesiarum, quæ diuersis afficitur in hoc
seculo pressuris, inter quas consolatio-
nes adhibet illi Dominus dicens: Cum
ambulaueris in igne, non combureris,
& flamma non ardebit in te. † Beda:
Pulchrè hic forma describitur Ecclesie
lumen amoris Diuini in pectoris casti
fulgore præferentis; iuxta hoc, quod
Dominus ait: Sint lumbi vestri præcin-
cti, & lucernæ ardentes.*

*Et in medio septem candelabrorum aureo-
rum similem filio hominis. Aureorum,* non
est in Græco, neq; apud Aretham, aut Be-
dam, neque in emendationibus codici-
bus. Porrò filium hominis enarratores
huius loci Christum interpretantur.
Atque Haymo putat non dictum esse,
filium hominis, sed similem filio homi-
nis, quoniam angelus erat qui Iohanni
loquebatur, & non Christus, sed Chri-
sti personam sustinens. Sed multò pro-
babilius, & multò verius est filium ho-
minis non hic pro Christo accipi, sed
pro homine, id est, pro aliquo ex homi-
nibus.

*Filius ho-
minis.* 82 *nibus. † Etenim cū iuxta linguam Hebrai-
cæ proprietatē, Filius Adam, aut Filius
hominis, hominem significet, vt Plal.
4: Filij hominum vsque quò graui cor-
de, & cum Ezeziel filius hominis ap-
pellatur: cū etiam consuetudine Domi-
nicæ locutionis filius hominis proprie
Christus dicatur, vt sepe videmus apud
Euangelistas: ne semel quidem in Euā-
gelio Christum significat, quin articu-
lum habeat præpositum, & quidem du-
plicem, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. At cum in
definitè hominem significat, sine vilo
articulo scribitur, vt Num. 5: Non est
Deus quasi homo, vt mentiatur, nec vt
filius hominis, vt mutetur. Iob. 25: Quā-
tò magis homo putredo, & filius homi-
nis vermis? Plal. 8: Quid est homo,
quòd memor es eius, aut filius homi-
nis, quoniam visitas eum? Dan. 10: † Et ec-
ce quasi similitudo filij hominis tetigit
labia mea. Quod paulò post explicat:
Rursum ergo tetigit me quasi visio ho-
minis. Ita etiam Ioh. 5: Et potestatem de-
dit ei iudicium facere, quia filius homi-
nis est, id est, quia humanitatē habet, quæ
homo est. Quare cum hic sine articulo
ponatur, pro homine indefinitè accipi-
tur, eodem modo intelligendum est il-
lud cap. 14: Et super nubem sedentem
similem filio hominis. Verùm hic ange-
lus vt Christum referrer, similis homi-
ni visus est. In medio autem candelab-
rorum est, quia Christus est in medio
fidelium. Matth. 28: Ecce ego vobiscum
sum omnibus diebus vsque ad consum-
mationem sæculi. Haymo: Et bene in
medio septem candelabrorum aureorum
vidit Iohannes simile filio hominis, quia
Christus, qui Ecclesiarum suarum præsidet, &
præsidet eam protegit, in medio electo-
rum suorum est secundum illud: Vbi fue-
rint duo vel tres congregati in nomi-
ne meo, ibi sum in medio eorum. Et ali-
bi: Exulta, & lauda habitatio Sion, quia
magnus in medio tui sanctus Israel.*

83 *Vestrum podere. † Id est, veste talari, si-
ue ad pedes vsque demissa, & pedibus
enim nomen habet Poderis. ἰσθηδὼν.
Est etiam Poderis vestis sacerdotalis li-
nea, quam Hiero. in epist. 128: ad Fa-
biolam, De Veste sacerdotali, docet
à Iosepho vocari tunicam bysianam,
Hebraice חגבת, vnde nomē Græcum
κατὰ ῥωμαναὺς idem significans, & La-
tino sermone Linea dicitur. Hæc, in-
quit, adheret corpori, & tam arcta est,
& strictis manicis, vt nulla in veste sit
ruga, & vsque ad crura descendat. Et
mox: Ergo & sacerdotes parati in mini-
sterium Dei vtuntur hac tunica, vt ha-
bentes pulchritudinem vestimento-
rum, nudorū celeritate discurrant. &c.
Podere igitur vestitur, vt Christum re-
ferat sacerdotem, & pontificem no-
strum, qui se pro peccatis nostris in ara
crucis patri obtulit in odorem suauita-
tis. † Beda: Poderis, quæ Latine Tunica
talaris dicitur, & est vestis sacerdo-
talis, Christi sacerdotium ostendit, quo
se pro nobis in altari crucis obtulit ho-
stia patri. Conuenit autē optimè visio
cum eo, ad quod significandum vide-
tur: nā forma humana magnum in no-
bis Christi amorem commouet, vt pro
eo nullum aut periculū, aut laborem,
recusemus. Commouet etiam amorē
quòd in medio electorum sit ad prote-
gendum, quòd vestem habeat sacerdo-
talem, quæ electos passionis suæ admo-
near, & sacrificij in cruce oblati, vt eos
non pigeat imitari quod ipse fecit, &
pro ipso pati.*

*Et præcinctum ad mammillas Zona au-
rea. † Aurum caritatem significat, sicut
legimus cap. 3: Suadeo tibi emere à me
aurum ignitum, probatum, vt locu-
plēs fias. Zona corpus constringit. Si-
gnificatur ergo in zona aurea caritas
quæ Christum constringebat, & vrge-
bat vt salutem hominum quæreret; si-
cut de se Paulus ait: Caritas enim Chri-
sti vrget nos. Ad mammillas præcingi-
tur, inter quas sedes cordis est, quia eius
cor plenè erat caritate, & constringe-
batur amorē hominum: Vt ergo indi-
cet se non abieuisse curam, aut amorem
hominum, quo vrgebatur in vita mor-
tali, sed semper eos amare, & salutem
eorum optare, atque ideo pœnas esse
sumpturn de ijs, qui seruos suos læse-
runt, redde zona aurea ad mammillas præ-
cinctus appareret. † Et quidem sacerdo-
tes, & ceteri homines renes, lumbosq;
cingebat, in quibus sedes libidinis est,
quia de castitatis custodia solliciti esse
debent, Christi autem cura vna fuit
gloria Dei, & salus generis humani.*

Caput autē eius, & capilli erant candidi. 85
Caput significat id, quod summum est
in Chri-

Vers. 13. *Aurum.*

2. Cor. 5.

Vers. 14.

in Chri-

in Christo, id est, Diuinitatem, Et quoniam Dan. 7. de patre scriptum est: Et antiquus dierum sedit, vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda, quo significata est patris aeternitas: nunc de filio id ipsum dicit, vt patri coaeternus & consubstantialis ostendatur secundum quod Deus est. Eo autem hoc pertinet, vt fideles gaudeant se ab eo protegi, qui aequalis est patri, & praemia pro laboribus expectent aeterna: mali autem, & persecutores iustorum terreatur, sciatisque cum Christianos laeserint, infensum sibi reddere eum, qui aeternus est, & cetera na supplicia pertimescant. † At cum satis esset dicere, caput eius candidum erat, aut capilli capitis eius candidi erant, vt Daniel dixit: quid necesse fuit vtrumque coniungere? Deinde satis erat dicere: *Et capilli erant candidi tamquam lana alba*, abunde enim ita significabat quod volebat: cur additum est: *Et tamquam nix?* In capite praeter capillos barba est, & multi praeterea pili. Solent autem interdum canis capillis barba, & alij pili nigrorem retinere, aut omnino, aut ex parte, quod certum indicium est non integrum senectutis. Vt ergo filius Dei, etiam si ex patre, vt ex principio, procedat, indicetur perfectam ex omni parte habere aeternitatem, & eius durationis nullum fuisse principium, merito non partem capitis, sed totum caput candidum habere dicitur. † Quod autem additur: *Et tamquam nix*, amplificatio- nis causa additur, vt valde candidi capilli intelligantur. Solet enim scriptura rem eandem non solum vna, aut altera, sed pluribus etiam similitudinibus illustrare, & amplificare. Duabus, vt Prou. 6: Erucere quasi damula de manu, & quasi auis de manu aucupis. Et saepe in eodem libro. Pluribus, vt Sap. 5: Transierunt omnia illa tamquam umbra, & tamquam nuntius praecurrens, & tamquam nauis, quae pertransit fluctuantem aquam, & c. Eccli. 24: Quasi cedrus exaltata sum in Libano, & quasi cypressus in monte Sion, quasi palma exaltata sum in Cades. & c. Et cap. 50: Quasi stella matutina in medio nebulae, & c. Ita in hoc loco facit amplificationis causa. Eodem modo Isaias. c. 7: Si fuerint (inquit) peccata vestra vt coccinum, quasi nix de al-

Regula. Scriptura rem eandem multis similitudinibus solet illustrare.

babuntur, & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.

90 † *Et oculi eius velut flamma ignis.* Ignis in oculis iram ardentem, & ultionem significat, ex oculis enim irati quasi ignis videtur prodire, vt saepe apud Homerum videmus. Vnde & Latinorum Homerus scripsit:

*His agitur furis, totoque ardentis ab ore
Scintilla absistunt, oculis micat acerbis
ignis.*

Et infra cap. 19. vbi iratus Christus in ducitur, & ad ultionem procedens: Oculi autem eius sicut flamma ignis. Arethas; Aut lucis speciem praeseferentes in modum flammam, aut ardorem, & ultionem comminantes aduersus Ecclesias, ad quas verba reuelationis transmittuntur, tamquam non integre suis legibus respondentes. & c.

91 † Ego multo magis iram indicam vobis aduersus impios, & persecutores sanctorum ad bonorum consolationem, quam aduersus Ecclesias, nam & reliqua, quae hic videmus, persecutoribus minatur. Sed nihil vetat ad Ecclesias etiam ex parte referre, & maxime ad eos, qui cum in Ecclesia esse viderentur, doctrinam hereticorum acquirerent.

Et pedes eius similes aurichalco. *Χαλκοβαβα*. In cuius vocabuli interpretatione laborant nonnulli Latini interpretes.

Antonius Nebriffensis in tertia Quinquagena, cap. 4. de hoc loco Apoc. disputat, & Chalcolibanum significare dicit aereum, sive masculinum thus, aere autem dici quasi forte, quomodo ab Horatio dictum est:

Nihil confere sibi, nulla pallere culpa

92 † Probatque thus hoc loco debere intelligi, non metallum aliquod, ex eo quod subditur: *Sicut in camino ardenti.* Ac si dicat: Quasi thus in igne, atque ita restat exponi in Graecorum commentarijs. Hinc etiam, inquit, apud Orpheum in hymnis frequens est titulus: Chalcolibanus in Apollinem, in Latona, aliosque deos, id est, masculinum thus, sive masculi thuris sacrificium, quemadmodum apud Virg. in Bucolicis legitur:

*Verbenasque adole pingues, & mascula
lathura.*

Deinde ad Translationem nostram veni-

Vers. 14.

12. Aene.

Vers. 15.

Chalcolibanus.

Lib. 1. Episto. Ep. 1.

12. Aene.

12. Aene.

12. Aene.

12. Aene.

Eclogae. 8.

nit, seque legisse dicit in vetustissimis sine nomine Commentarijs in Apoc: Et pedes eius similes aurichalco Libani: quare ex eo intelligi nostrum interpretem vertisse: Et pedes eius similes calcholibano, id est masculo thuri; postea ignorata librorum additum esse, Auri, & detractum, Libani, vel Libano.

93 † Quod qui neget, imperitia argueret interprete, qui cum Libanus Graecis & nomine dicitur, & thus, hic Libanum pro nomine accepit, cum pro thure deberet accipere, & Chalcolibanum putasse esse a Libani, pro quo vertit ipse Orichalcum, quod a montanum significat. Nos Chalcolibanum Graecis etiam masculum thus significare negare non possumus, quoniam Arethas Graecus autor ita quoque interpretatus est. Sed communior, & usitatio huius nominis notio est, vt genus metalli significet. Quare Suidas illius prioris significationis non meminit, sed ait: Chalcolibanum species est electri auro pretiosior. Quod autem putat electrum compositum fuisse ex vitro, & lapide, longe fallitur, metallum enim est. Pinius lib. 33. ca. 4: † Omnia auro inest argentum vario potere, alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte, vbiunque quinta argenti portio est, electrum vocatur. Fit & cura electrum argento addito, & c. Hinc illud Virg:

Electrum.

94 *Quod fieri ferro, liquidone potest electro.* Quod autem adnotauit Erasmus, & eum secuti Coelius Panonius, & Claudius Carmelita in hunc locum, Plinium lib. 34. cap. 2. numerare Chalcolibanum inter eius species, falsum est, nusquam enim eius meminit. Arethas metallum quod esse dixit, tametsi secundo loco alteram interpretationem probare etiam visus est. Hanc autem multo esse ad id, quod agitur, accommodatorem paulo post ostendemus, si prius Translationem nostram a calumnia vindicauerimus.

Aenei. 8.

95 † Mihi (quamuis in Cypriano lib. 2. contra Iudaeos, cap. 26. legatur: Similes aurichalco, sicut de fornace ignis) valde verosimile videtur nostrum interpretem vertisse ita vt erat in Graeco, Chalcolibano, ac postea librorum vocabulum insolitum ignorantes mendum putasse, & scripsisse: Aurichalco Libani. Deinde iudicauerunt redundare Libani, & reliquerunt, Aurichalco. Licet

hoc conijcere ex eo, quod Beda, & Haymo, & Anselmus affirmant, aliam translationem habere: Aurichalco Libani, cui consonat quod in vetustissimo commentario vidisse se dicit Nebriffensis. † Inde etiam eadem lectio corruptior facta est, apud Tyconium enim Homil. 1. in Apoc. legitur: Similes aurichalco Libani. Verum recte etiam legitur Aurichalco, sive Orichalco. Chalcolibanum enim dicitur aes illud optimum, quod in Libano monte effoditur, Orichalcum vero, quod in montibus nascitur, aut in locis montosis, vt ait Sextus Pompeius de verborum significatione lib. 1. & nomen ipsum abunde indicat, quod ab *ορος*, quod est mons, & *χαλκος*, id est aes, sumptum est. Quod pretiosum olim fuisse indicat Plin. lib. 34. cap. 2. his verbis: Mox vilitas praecipua (scilicet aeri) reperto in alijs terris praestantior, maxime aurichalco, quod praecipuam bonitatem, admirationemque diu obtinuit. Nec repetitur longo iam tempore effeta Tellure. Et Seruius in. 12. Aene. ait: Apud maiores Orichalcum pretiosius metallis omnibus fuit.

Orichalcum.

97 † Namque, (sicut Lucretius dicit) cum primum homines siluas incendissent nullarum adhuc rerum periti, terra caesa fertilis omnium ex incendij calore desudauit metalla, inter quae Orichalcum pretiosius visum est, quod & splendore auri, & aris duriciem possideret. & c. Lucretij locus est lib. 5. de rerum natura, quantum nihil de Orichalco dicit, sed de alijs metallis. In hoc autem loco Orichalco ne legamus aut Aurichalco, non multum refert: plures codices habent, Aurichalco, Beda tamen legit Orichalco, & aliam translationem habere testatur: Orichalco Libani. constat autem Orichalcum a quibusdam etiam vocari Aurichalcum, quod aurum colore referat. Quamuis Nebriffensis Aurichalcum Latinum vocabulum esse negat, sed illud reperio bis apud Plinium lib. 34. cap. 2. & lib. 37. cap. 9. ait: Funda includuntur perspicuae, ceteris subij-

Vtrum Aurichalco, an Orichalco legendum sit.

98 citur aurichalcum. † Ac ne quis mendosum causetur esse codicem, Sextus Pompeius inter vocabula, quae ab A incipiunt ponit, nec barbarum esse dixit. Eius verba sunt: Aurichalcum, vel Orichalcum, quidam putant compositum ex aere, & auro,

auro, siue quod colorem habeat aureum. Orichalcum sanè dicitur, quod in montosis locis inuenitur, nos etenim Græcæ ἀργή appellatur. Hæc Pōpeius, quæ à Nebrissenfi adducta esse miror ut probe Pompeio Aurichalcum nō esse Latinam dictionem, cum sit manifestum vtrumque nomen ab eo poni, & vtriusque etymologiam indicari, quod alterum ab auro, alterum à monte dicitur. Mihi quidem multo magis placet Orichalcum, quo Ciceronem, Virgilium, Horatium, aliosque huius notæ auctores vsos esse scio: tamen Aurichalcum inter barbara ponendum non videtur. † Sed ut iam sensum loci exponamus, sciamus in Græco haberi: Sicut in camilo ardentis, ut ad pedes referatur. *ἄργη* nō conuenit, nec constat. Aretham quid legerit. Ego magis credo verus locis exemplaribus, quæ noster interpretatus est, in quibus, ut ex eius translatione perspicuum sit, erat, *ἄργη* nō: sed facite fuit ex *ἀ* facere. *ἄ* certe sensum aliquantō commodiōre habet nostra Translatio ut non pedes ipsi ardentis viti sint, sed similes aurichalco ardentis camilo, id est, purissimi, & lucidissimi, tamen si apud Tyconium, Homil. 1. in Apoc. legitur: Et pedes eius similes aurichalco Cibant igni, ut illi fons ignis. Quia lecto satis etiam tolerabilis est. Ceterum nobiles expositores pedes vocari putant vltimi temporis fideles, qui Antichristo persequere varis calamitatibus probabatur, quasi Orichalcum, ut Haymo, Beda, Ambrosius, Anselmus. † Contra Aretham non vltimos, sed primos interpretatur, id est, Apostolos, & reliquos, qui Ecclesie fundamenta fuerunt, & Victorinus & Tyconius Homil. 1. in Apoc. Ego, neutrum admodum probo, quoniam si pedes Christi, hos, vel illos fideles dicamus esse, & reliqua eius membra similiter ad fideles accommodanda erunt, si sibi nominati scriptores constare volent. At non id faciunt, sed singula, quasi iuncta essent, & perseposita, exponunt. Nos, ut cepimus, ita exponemus, ut omnia cohæreant, & eodē spectet, id est ad id, quod nūc agitur, de terrore impiorum, & consolatione, atque exhortatione iustorum. Pedes in Christo hu-

Pedes Christi.

manitatem eius significant, quod sæpe in scriptura fieri testatur Damascenus lib. 1. cap. 16. & vulgatum est apud patres: causa manifesta est, & cum ijs, quæ diximus congruens. † Ut enim caput significat id, quod summū est in Christo, id est, Diuinitate, ita pedes id, quod imum est, indicant, hoc est humanam naturam. Pedes ergo eius (ut eleganter docet hic Rupertus abbas) dicuntur similes aurichalco, quia sicut aurichalcū multis ignium impendijs ex ære perducitur ad colorem aurum, ita & illa humanitas (inquit) per multas tribulationes passionis, & mortis perducta est ad gloriam Diuinitatis. Atque hac re tacite facit animos Christianis, ut non timeant quidquid eueniet acerbis pati, scientes se exemplo sui capitis per passionem purissimos, & lucidissimos reddi, & in gloriam magnam apud Deū proleui. Eadē persecutores quasi irridet, quod suis penitentiā eadem efficiant, ut ij, quos persequuntur, illustriores sint, & honoratioris. † At cur non auro potius similes esse dixit, quod pretiosius est orichalco, & igne purius, atque lucidius redditur? Causa est quod aurum pretiosissimum metallorum est, quare æquus erat ut Diuinitatis symbolum esset, humanitas autem metallo compararetur aliqua ex parte simili auro, sed quod pretiosissimum esset inferius. Adde quod, (ut dixit Rupertus) æ igne perducitur ad colorem auri, quod melius ad humanitatem accommodatur. Probo equidē Rupertū sententiam, sed fortasse adhuc probabilius dicemus pedes eius, (sive ardentis, siue igniti, ut est apud Tyconium, intelligantur, siue similes aurichalco ardentis) significare inimicos Domini, & persecutores sanctorum Christi pedibus esse concalcandos. † Promissum est ei omnes esse pedibus eius subiiciendos. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: nunc dicitur ita esse ponendos, ut ab eo concalcantur, quomodo vici conculcari solent a victoribus, quale est illud Isai. 63: Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea. Præterea ita esse concalcandos, ut igne non defecturo concrementur, & ideo pedes

Psal. 109.

pedes apparent similes orichalco candenti. Atque hoc meritō probabilius videri, ex verbis ca. 2. intelligitur: Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tamquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.

Vers. 15.

Et vox illius tamquam vox aquarum multarum. Vocem aquarum multarum vocem, atque strepitum magni exercitus intelligit, aut magnæ multitudinis hominum clamantis, & venientis, aut irruentis, quæ voci, ac sono aquarum multarum cōparari solet: Isai. 17: Vox multitudo populorum multorum, ut multitudo maris sonantis, & tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum. Sonabit populi sicut sonitus aquarum inundantium. Ezecl. 1: Et audiebā sonum alarum quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei, cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, ut sonus castrorum. Apoc. 19: Et audiuī quasi vocem tubæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum. Vox ergo quæ vnus Christi cum esset, maxima tamen quasi magnæ multitudinis, & terribilis videtur, significat magnā eius virtutem, cum qua venturus est ad puniendum aduersarios, quæ illis magnum pauorem incutiet, quomodo incutere solet vox magni exercitus. In eo vno fortitudo apparebit multorum, & magis inimicos suos terrebit quā castrorum acies ordinata. Adde etiam quod magni cum eo veteri sunt exercitus angelorum, iuxta illud, quod refertur in epistola Iudæ Apostoli: Ecce veniet Dominus in sanctis millibus suis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios: &c.

Vers. 16.

Et habebat in dextera sua stellas septem. † Septem stellas ipse postea interpretatur: Septem stellæ angeli sunt septem Ecclesiarum, in angelis autem episcopos intelligit, ut postea explicabimus. Stellæ sunt, quia doctrina, & exemplo præluere suis debent. In dextera Christi sunt secundum Aretham, & Anselmū, quia in potiori, & digniori ordine, ac gradu constituti sunt. Puto etiam esse in dextera, quoniam à Deo proteguntur præ ceteris, & conseruantur, & fouentur. Quomodo dictum est Sap. 3:

Episcopi stellæ sunt.

Iustorum animæ in manu Dei sunt, & non tanger illos tormentum mortis. Et Eccles. 9: Sunt iusti, atque sapientes, & opera eorum in manu Dei. Sap. 5. Quoniam dextera sua teget eos, & in brachio sancto suo defendet illos.

Dextera.

† Dextera ponitur ad maiorem virtutem, & fortitudinem indicandā in hac protectione, semper enim fortitudo dextera tribuitur. Ut Psal. 20: Dextera tua inueniat omnes, qui te oderunt. Et Psal. 43: Nec enim in gladio suo possederunt terram, & brachium eorum nō saluauit eos: sed dextera tua, & brachium tuum. Et. 117: Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me.

Et de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat. Gladius vtraque parte acutus magis secat, & interior penetrat. Ecclesiasti. 21: Quasi romphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius nō est sanitas. Heb. 4: Viuis est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Et quoniam sententia quæ Christus in aduersarios suos proferet, siue hoc tempore, siue in die iudicij, acutissimè eos feriet, & intimè penetrabit, neque poterit eius virtuti, quasi aciei, resisti, eleganter gladius appellatur ex ore eius exiens. † De hoc gladio dictum est. Deut. 32: Si a cuero, ut fulgur, gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, & ijs, qui oderunt me, retributam. Et Psal. 7. Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit. nunc enim eū vibrat cū minatur se dicturum impijs: Ite maledicti, &c. Sed postea percussiet. Denique de eodem dicitur infra. cap. 19: Et de ore eius procedit gladius acutus, ut in ipso percussiat gētes, id est, ut seuerissimè iudicet, & puniat. Et c. 2. Et pugnabo cum illis in gladio oris mei.

Vers. 16.

Sententia Christi in malos gladius est.

Et facies eius sicut sol lucet in virtute sua. Id est cum maximè potens est, & fortis ad lucendum, cum lucet quantum maximè potest. Quæ in hac Christi figura scribuntur, partim ad terrorem impiorum pertinent, partim ad consolationē iustorum, partim ad vtrumque, ut ex dictis intelligi potest. † Ita quod nūc ait, ad consolationem sanctorum spectat, quos

Vers. 16.

quos post persecutiones, & mortem magna gloria manet, non solum animatum, sed etiam corporum, ut non dubitent mortem pro Christo oppetere. Atque hac de gloria corporis dici, facile erat Christianis intelligere, si verbi Domini recordarentur Matth. 13: Tunc iusti fulgebunt sicut sol, in regno patris eorum: & transfigurationis eius, in qua specimen quoddam datum est futuræ claritatis in corporibus sanctorum. Et ut hæc etiam sibi post mortem sperarent electi, quibus loquitur, ait paulo post: Ego sum primus, & novissimus, & vivus, & fui mortuus. Hoc autem ipsum timorem, & irilitiam affert malis. At quoniam continuò dicturus erat de hac resurrectione, merito ultimo loco dicit de eius facie lucente.

Vers. 17. *Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius.*

109 *† Arethas: Moris est sanctis prophetis, ut cum visionem intuerentur, obstupescant ob vehementem abiectioem conditionis humanæ, videntes quantum Divina humanis sint meliora, eaque præcellant, ac excedant: Quod Iesuilli Nave contigit, ac Danieli virò desideriorum: Illi quidem ad summum exercitus Dominici visum ducem, huic autem ad ostensas sibi visiones. Itaque his affine quiddam etiam nunc contigit Evangelistæ, & c.*

Iosue. 5. *Dan. 8. Illi quidem ad summum exercitus Dominici visum ducem, huic autem ad ostensas sibi visiones. Itaque his affine quiddam etiam nunc contigit Evangelistæ, & c.*

Vers. 17. *Et posuit dexteram suam, et exiit me, ut possem audire, & videre. Ita Dan. 8: Cuius loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram, & tetigit me, & statuit me in gradu meo. Et cap. 10: Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis, & confortavit me.*

Vers. 17. 110 *Primus, & novissimus. † Qui, ut Deus, omnes creavi, & ut homo etiam omnes iudicaturus sum, ut diximus nu. 47. Ac si dicat: Omnes, qui vos persequuntur, à me creati sunt, mihi subditi sunt, & à me sunt iudicandi. Ceterum angelum hunc, cum Christi & imaginem gerat, & personam sustineat, non est mirum verba Christi usurpare. Sæpe enim fit in scriptura, ut imagines earum rerum nominibus appellentur, quarum sunt imagines, ut latissimè confirmat Augustinus lib. 2. ad Simplicianum, q. 3. unde etiam fit, ut vocibus eorum utantur, quos referunt, aut quorum personas inderunt. Ita Exo. 20: Ego sum Dominus*

Regula. *Imagines nomē habēt rerum, quarū sunt imagines.*

Deus tuus, qui eduxit te de terra Aegypti, & tamen angelus est qui loquitur, ut Paulus docet. Heb. 2: Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus. Exo. 3: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. De quo Act. 7: Apparuit illi in deserto montis Sina angelus in igne flammæ rubi. Et huiusmodi sunt in scriptura per multa.

111 *Et vivus, & fui mortuus. † Ita & vos, licet moriamini, resurgetis gloriosi, nihil vobis nocere poterunt adversarij. Vivetis in sæcula sæculorum, sicut ego victurus sum.* Vers. 18.

Et habeo claves mortis, & inferni. Non solum ego resurrexi, sed etiam alijs resurrectionis autor sum. Possum morti eripere quos voluero, & vitam reddere, possum inferos aperire, & inde meos educere, ut perpetuò mecum letentur in cælo. Quasi dicat: Quantumvis mors claudat, ac tenere meos cupiat, ego possum aperire, & c.

Scribe ergo, quæ vidisti, & quæ sunt. Scribe quæ tibi ostendi, & quæ nunc sunt in Ecclesijs, ut electi corrigantur, & ad meliorem mentem redeant, & mali timeant, quod facit cap. 2. & 3. Scribe etiam quæ futuris temporibus fient, ut à me accipies. Non enim iubet, tantum scribere quæ hæcenus vidit, sed etiam ea, quæ postea visurus erat. Vers. 19.

112 *Sacramentum septem stellarum. Scribe hoc mysterium stellarum, quod tibi ostendi, & interpretare. Sacramentum dicitur arcanum, quod Græce ἱερὸν, & ubique Sacramentum ponitur in nostra Translatione, in Græco est Mysterium. Tob. 12: Etenim sacramentum regis abscondere bonum est, id est secretum. Dan. 2. Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me, plus quam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est. Et hoc idem vocat ibi mysterium: Mysterium, quod rex interrogat, sapientes, magi, & aruspices nequeunt indicare regi, sed est Deus in cælo revelans mysteria. Eph. 3: Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum. Et ibidè: Et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à sæculis in Deo. Inde factum est ut per Antonomastiam sacramenta dicantur septem illa,* Vers. 20.

Sacramenta septem illa, quæ Christus instituit, quoniam in illis sub tegumeto rerum sensibiliu Divina virtus secretius operatur salutem: & eadem ratione dicta sunt ab Apostolis Mystera. † Ex quo intelligim⁹ illud Eph. 5: Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, & Ecclesia. Sensus est: Hoc quod Adam dixit Hevæ, & matrimonium eorum, quod in illis apertum est, magnum mysterium, & absconditam habet intelligentiam, si ad Christum referatur, & Ecclesiam: typus enim fuit coniunctionis spiritualis Christi, & Ecclesiæ. Sed matrimonium Adam typus tantum fuit, at matrimonium in nova lege institutum est, ut significaretur matrimonium Christi, & Ecclesiæ, & gratia, qua anima sanctificatur, sicut Ecclesia Christo adherens sanctificata est. Ac propterea matrimonium novæ legis non est sacramentum eo tantum modo, quo figuræ dicitur sacramenta, & sicut matrimonium Adam dicitur sacramentum, sed multo magis proprie, quia in eo etiam sub sensibilibus rebus Deus gratiâ operatur, quam ipsum continet, & suo modo efficit.

113 *Septem stelle angeli sunt septem Ecclesiarum. † Magna ex his verbis, & vetus oritur questio, qui namhi angeli Ecclesiarum sint, qui in septem stellis signantur. Etenim ex veteribus quidam non episcopos esse interpretantur, ut hæcenus diximus, sed veros, & incorporeos angelos. In primis Origenes Hom. 20. in Num. ait: Et iterum secundum ea, quæ Iohannes in Apocalypsi scribit, unicuique Ecclesiæ generaliter angelus præest, qui vel collaudatur pro bonè gestis populi, vel etiam pro delictis eius culpatur. Et postea in illud: Assume principes populi, & ostenta illos Domino contra solem, principes dicit esse angelos custodes nostros, qui venturi sunt nobiscum ad iudicium ante Dominum, & si nos eorum negligentia causa deliquimus, culpabuntur, sin autem nihil omiserunt, mercedem accipient. † Nisi enim, (inquit) esset etiam aliquid in ipsis, quod in causa nostri culpandum videretur, nunquã diceret sermo Scripture ad angelum illius, vel illius Ecclesiæ: Quia habes (verbi gratia) quosdã te*

114 *Septem stelle angeli sunt septem Ecclesiarum. † Magna ex his verbis, & vetus oritur questio, qui namhi angeli Ecclesiarum sint, qui in septem stellis signantur. Etenim ex veteribus quidam non episcopos esse interpretantur, ut hæcenus diximus, sed veros, & incorporeos angelos. In primis Origenes Hom. 20. in Num. ait: Et iterum secundum ea, quæ Iohannes in Apocalypsi scribit, unicuique Ecclesiæ generaliter angelus præest, qui vel collaudatur pro bonè gestis populi, vel etiam pro delictis eius culpatur. Et postea in illud: Assume principes populi, & ostenta illos Domino contra solem, principes dicit esse angelos custodes nostros, qui venturi sunt nobiscum ad iudicium ante Dominum, & si nos eorum negligentia causa deliquimus, culpabuntur, sin autem nihil omiserunt, mercedem accipient. † Nisi enim, (inquit) esset etiam aliquid in ipsis, quod in causa nostri culpandum videretur, nunquã diceret sermo Scripture ad angelum illius, vel illius Ecclesiæ: Quia habes (verbi gratia) quosdã te*

nentes doctrinã Balaã, vel: Quia dereliquisti caritatẽ tuã pristinã, vel paciẽtiam tuã, vel alia huiusmodi, pro quibus in Apocalypsi angeli uniuscuiusque Ecclesiæ culpantur. Idem sæpe se dixisse ait Homi. 24. in eundẽ librũ, & Homi. 4. in Ezech. & latius Hom. 12. & 13. in Luc. & Hom. 35. ubi ait in periculo versari angelos custodes, quoniam, nisi nos bonè servauerint, nõ videbunt faciẽ patris. Ambrosius etiã lib. 2. in Luc. ait: Pastores sunt sacerdotes. Aut fortal se etiã ille sit pastor, cui dicitur: Esto vigilans, & confirmare: quia nõ solũ Episcopos ad tuendũ gregẽ Dominus ordinavit, sed etiã angelos destinavit. † Verba hæc, quæ citat Ambrosius, dicuntur Apoc. 7. angelo Ecclesiæ Sardiænæ, & id ipse desumpsit ex Origene Hom. 12. & 13. in Luc. Et epistolã 21. ad Horõthianũ, prope finẽ, manifestè angelos, de quibus nunc agitur, spiritus esse docet. Idè planè legimus apud Hieronymũ initio sere. c. 6. Michæ, ubi ait: Et iudicio cõtendẽ adversum mōtes, quos nõ alios significari puto, quã angelos, quibus rerũ humanarũ cõmissa est proclitatio. Et postea: Legamus Apocalypsin Iohãnis Apostoli, in qua laudatur; accusanturq; angeli Ecclesiarũ pro virtutibus, vitijsq; eorũ, quibus præesse dicuntur. & c. Et manifestũ est ex præcedentibus, & sequentibus nõ episcopos angelos dicere, sed spiritus. Idè in illud Matth. 18: Angeli enim eorum semper vident faciẽ patris mei: Magna dignitas animarum, ut utraque que habeant ab ortu natiuitatis in custodiam sui angelũ delegatũ. † Unde legimus in Apocalypsi Iohãnis: Angelo Ephesi, Thyatire, & angelo Philadelphe, & angelo quatuor reliquarũ Ecclesiarũ; scribe hæc. Nec dubito quim sint alia his similia apud veteres patres. Sed pro certo haberi, nec vlla ratione in dubiũ vocari debet, angelos septẽ Ecclesiarũ; de quibus loquitur Iohãnes, nõ esse angelicos spiritus: quod ita ex verbis ipsis intelligitur, ut nequeã fatis mirari fuisse quemquã, qui angelos esse diceret. Ut quod angelo Ephesi dicitur, c. 2: Sed habeo adversum te, quod caritatẽ tuã primã dereliquisti. Memore esto itaq; unde excideris, & geapœnitẽtiam, & prima opera fac.

Angeli Ecclesiarum sunt episcopi.

Quomodo hæc angelo dici possunt, 120 qui penitentiæ capax non est? Beati autem angeli quomodo caritatem relinquere, aut ea excidere possunt? † Quid habent cuius eos oporteat penitere? Angelos autem, qui in cælo remanserunt, beatos esse quis fidelium dubitare potest, cum Dominus (ut alia omittamus) dicat Matth. 18: Angeli enim eorum semper vident faciem patris mei, qui in cælis est. Idem de reliquis dicendum. Angelo Sardinæ Ecclesiæ ait: Scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es. Sed pudet in re apertissima morari. Certum igitur est septem angelos esse episcopos illarum Ecclesiarum, ut communis expositorum sententia docet. Quamquam & illis tacentibus, verba ipsa clamant Evangelistæ, quæ, ut in angelos convenire nullo modo possunt, ita in episcopos, quibus dicta sunt, quadrant optimè. Ut quod legimus cap. 2: Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam, & quia non potes sustinere malos, & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt. & c. † Dicuntur autem episcopi angeli, quoniam nuntij Dei sunt ad populum, & Divinam voluntatem exponunt, & eum custodiunt, ac Deo reconciliant, ut manifestissimè docuit Malachias c. 2: Labia sacerdotis custodient scientiã, & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Illud etiam Apostoli. 1. Cor. 11: Ideo debet mulier velamen habere supra caput suum propter angelos, propter episcopos nonnulli exposuerunt, in quibus est is, qui nomen Ambrosij circumfertur in epistolas Pauli. Origenè excusare non est necesse, qui multa contra fident catholicam dixit. Ambrosiū diceremus sententiam recantasse in locum citatum epistolæ ad Corinthios, & in expositione huius loci, nisi certū esset neutrum opus ab eo conscriptum.

fuisse. † In Commentarijs autem in Lucam plurima mutuatur ex Origenè, & sæpe vsu venit autores non satis probatos sequentibus, ut dum bona imitari cupiunt, mala etiam nonnulla, quæ quasi furtim irrepunt, in libros suos transferant. Quamvis hoc ipsum Ambrosius non asseruit, sed dubitatio dixit, ut eius verba indicant. Dicit fortasse quispiam pro Ambrosio, & pro alijs patribus, si quando hæc de angelis interpretantur, eos non fuisse imitatos Origenè in eo, quod culpas angelis tribuit, sed in eo, quod hos angelos Apocalypsis verè angelos esse existimavit: ea verò, in quibus culpantur angeli, non de ipsis dici, qui peccare non poterant, sed de Ecclesijs. Ita exponit Arethas initio cap. 2. quoniã cū prius dicat: Et angelo huius Ecclesiæ, aut illi, scribe: postea ait: Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs. † Hæc Arethæ interpretatio vera non est, quoniam & multi ita exponunt, & verba ipsa indicant hæc episcopis verè dici, non Ecclesijs. Atq; id apertè perspicitur ex cap. 2. vbi legimur: Et angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe. Et post ea, quæ dicuntur angelo, sequitur: Vobis autem dico ceteris, qui Thyatiræ estis. Illa verba: Qui habet aurem, & c. statim suo loco explicabimus, & videbimus nihil Arethæ fallere. Non igitur huius interpretatione retuli quod vera esset, sed ut ex eius sensu & alios ita sensisse probabilius appareat. Hieronymum vellem eodem modo interpretari, sed apertius in Michæam loquitur, quàm ut hanc interpretationem pariat. Quare hoc potius dicemur eius morem esse in Commentarijs, ut alienas ponat sententias quasi suas, interdum etiam si parum cū fide catholica conveniant, diligenti lectori iudicium relinquens, ut quod probandum est eligat, ut ipse de se indicat in 1. Apologia aduersus Ruffinū: quod etiã in his locis fecit.

Argumentum.

Argumentum. Cap. II.

Collaudat episcopum Ephesi, arque etiam reprehendit in eo pauca. Episcopum Smyrnæ sponte currentem incitat ad maiora, & imminentes Ecclesiæ calamitates illi prædicit. Similiter episcopum Pergami prius laudatum reprehendit, quod quosdam Nicolaitarum sectam tenentes sustineat, & ad penitentiam exhortatur, malis eiusdem Ecclesiæ minatur, bonis magna pollicetur. Episcopum Thyatiræ multis ornat laudibus, sed eundem mox accusat quod impiam prophetidem, & mores civitatis corrumpentem toleret, cui etiam, nisi resipiscat, & eam sequentibus, multa comminatur. Deinde Thyatirenos monet ut serio pietatem colant, colentibusque gloriam promittit, & honorem.

Caput. II.

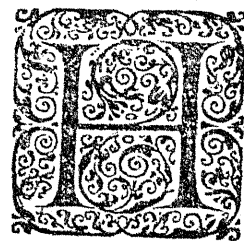

In angelo Ephesi Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum. Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam: & quia non potes sustinere malos, & tentasti eos qui se dicunt Apostolos esse & non sunt, & inuenisti eos mendaces, & patientiam habes, & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti. Sed habeo aduersum te pauca, quod caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris: & age penitentiam, & prima opera fac, sin autem, venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi penitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs. Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei. Et angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus, & nonissimus, qui fuit mortuus, & vi-

uit. Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed dives es: & blasphemaris ab his qui se dicunt Iudeos esse, & non sunt, sed sunt synagoga Satana. Nihil horum timeas quæ passurus es. Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem ut tentemini: & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis usque ad mortem: & dabo tibi coronam vitam. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Qui vicerit, non laedetur a morte secunda. Et angelo Pergami Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet rostrum utraq; parte acutum. Scio ubi habitas, ubi sedes est Satana: & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitat. Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balac, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. Similiter penitentiam age, si quo minus, venia tibi cito, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs. Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo, nomen novum

- scriptum, quod nemo scit, nisi qui acci-
 18 pit. Et angelo Thyatiræ Ecclesiæ
 scribe, Hæc dicit Filius Dei, qui ha-
 bet oculos tamquam flammam ignis,
 & pedes eius similes aurichalco.
- 19 Novi opera tua, & fidem, & cari-
 tatem tuam, & ministerium, & pa-
 tientiam tuam, & opera tua nouissi-
 20 ma plura prioribus. Sed habeo ad-
 uersus te pauca: quia permittis mulie-
 rem Iezabel, quæ se dicit propheten,
 docere, & seducere seruos meos, for-
 nicari, & manducare de idolothytis:
- 21 Et dedi illi tempus ut pœnitentiam
 ageret: & non vult pœnitere à forni-
 22 catione sua. Ecce mittam eam in le-
 etum: & qui mœchantur cum ea, in
 tribulatione maxima erunt, nisi pœni-
 23 tentiam ab operibus suis egerint: &
 filios eius interficiam in mortem, &
 scient omnes Ecclesiæ quia ego sum
 scrutans renes, & corda, & dabo vni-
 cuique vestrum secundum opera sua.
- 24 Vobis autem dico ceteris qui Thya-
 tiræ estis, Quicumque non habent do-
 ctrinam hanc, qui non cognouerunt
 altitudinem Satanae, quemadmodum
 dicunt, non mittam super vos aliud
 25 pondus. tamen id quod habetis, tene-
 26 te donec veniam. Et qui vicerit, &
 custodierit vsque in finem opera mea:
 dabo illi potestatem super Gentes,
 27 & reget eas in virga ferrea, & tam
 28 quam vas figuli confringentur, sicut
 & ego accepi à patre meo: & dabo illi
 29 stellam matutinam. Qui habet au-
 rem, audiat quid Spiritus dicat Ec-
 clesijs.

Hæc dicit qui tenet
 septem stellas. † Singu-
 la quæ vidit in vi-
 sione; reperit ver-
 bis Christi in singu-
 lis episcopis Eccle-
 siarum, ex quo ple-
 nius intelliguntur
 quæ dicta sunt, tametsi valde difficile
 sit dicere cur hoc repetat ad hunc epi-
 scopum loquens, illud ad illū: hoc est:
 cur huic episcopo dicat: Qui tenet se-
 ptem stellas, illi verò: Hæc dicit primus,
 & nouissimus, &c. Sed poterunt intel-
 ligi si rectè considerentur quæ dicun-
 tur singulis. Nunc autem dicit: Qui tenet
 septem stellas, id est, qui peculiari prote-
 ctione prosequitur episcopos Ecclesia-
 rum, & conseruat, ac fouet, vt quoniã
 episcopi Ephesij multa bona opera me-
 morantur: Scio opera tua, & laborem,
 & patientiam tuam, &c. et deinde re-
 prehenditur quod caritatem suam pri-
 mam reliquerit, & ad pœnitentiam vo-
 catur: intelligat Diuini fauoris esse
 quod fecit, & quod grauiora non com-
 miserit, quare oportere vt eum maxi-
 mè amet, à quo protectus, & seruatus
 est, speretque se eiusdè benignitate, &
 gratia in posterū esse seruandū, si pœni-
 tentiam agere, caritatemque quasi so-
 pitam, & mortuã in se resuscitare velit.

† Sed addit: Et ambulat in medio septem can-
 delabrorum aureorum, vt doceat se curare
 salutem fidelium, & quia eorum salu-
 ti expedit vt bonum, & seruentem epi-
 scopum habeant, consideret episcopus
 se non passurū eius ignauitiam, & peccata,
 sed moturū candelabrum eius de loco
 suo, nisi pœnitentiã egerit. Qui sint epi-
 scopi, ad quos hæc scribit Apostolus,
 neq; ex Scriptura cõstat, neq; ex histo-
 rijs. Lyranus ait expositores dicere cõ-
 munitè hunc episcopū Ephesi esse Timo-
 theum comitem, & discipulum Pauli.
 Sanè præter quam quod indignitū vi-
 detur eam negligentiam, & peccati no-
 tam inurere tanto martyri, & dilecto
 Pauli discipulo, tempora non conue-
 niunt; nam eum quidam sub Nerone
 martyrio coronatū fuisse tradunt, mul-
 tō antequam Apostolus relegaretur in
 Patmum, aut certè, si verum est quod
 Simeon Metaphrastes scribit in eius
 vita

vita, dum Apostolus erat in exilio, Ti-
 motheus egregiè pro pietate certans
 martyrij coronam accepit. Quomodo
 ergo in eum dici poterat: Habeo ad-
 uersum te, quod caritatem tuam pri-
 mam reliquisti, & quæ sequuntur? De-
 nique Lyranus ipse postea in illud: Mo-
 uebo candelabrum tuum, &c. Negat
 hunc fuisse sanctum Timotheum.

Vers. 2. Scio opera tua. † Ambrosius: Ea videli-
 cet, quæ faciēbas prius quam refrigesceret
 in te caritas.

Vers. 2. Et laborem, & patientiam tuam. Labo-
 rem dicit τὸν κόπον, id est scio quantum
 molestiæ toleraueris, & tædij, & patie-
 ntiam tuam, ὑπομονή; quæ ab expectan-
 do, & sustinendo dicitur: id est, scio te
 non fuisse victum, sed viriliter in feren-
 do perseverasse. Quare rectè exposuit
 Arethas: Laborasti, & tolerasti nulla
 fatigatione animum deiciens; ob ea,
 quæ propter nomē meū irruerūt. Veri-
 simile enim est quod à pseudoaposto-
 lis fuerint ipsis illatæ contumeliæ, &c.

Vers. 2. Non potes sustinere non potes. Publicos
 peccatores sustinere non potes, quin
 aut emendes, aut expellas ex Ecclesia.

Vers. 2. Et tentasti eos. Pseudoapostolorum
 sæpe meminit Paulus, vt. 2. Cor. 10. &
 vitari præcipit. Hos ergo, qui se Apосто-
 los Christi esse iactabant; episcopus
 Ephesius tentauit, id est, experimentū
 cepit de eorum doctrina, & sanctitate,
 & à fructibus eorum cognouit eos, vi-
 dit que Apostolos non esse, sed pseu-
 doapostolos.

Vers. 3. Et patientiã habes, & sustinisti. &c. † In
 Græco permutatur ordo verborum
 καὶ ἔβαστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχας, id est, Et su-
 stinisti, & patientiam habes. Et post
 hæc additur: Et sustinisti, (siue labora-
 sti) propter nomen meum. Sed Latini
 & codices, & expositores ita legunt:
 Et patientiam habes, & sustinisti pro-
 pter nomen meum. Et siue hoc modo,
 siue illo legas, nihil de sensu mutatur.
 Sed & nonnulli Græci codices ita omni-
 no habent vt legit noster Interpres. Est
 autē sensus: Cum multa à pseudoapo-
 stolis, & ab inimicis fidei sustinueris,
 adhuc permanes inuictus, & ad plura
 toleranda paratus. Explicat quod bre-
 uitiùs dixerat: Scio opera tua, & labo-
 rem, & patientiam. Ceterum, Propter

nomen meum, significat, Propter me, ita Nomen
 enim loqui solet scriptura, vt Ioh. 1: Ihs,
 qui credunt in nomine eius. Ioh. 3: Qui
 autem non credit, iam iudicatus est,
 quia non credit in nomine vnigeniti
 filij Dei. Psal. 30: Propter nomen tuum
 deduces me, & enutries me, id est, Pro-
 pter te. Capitur enim nomen more He-
 braorum pro re nominata, id est, pro re
 cuius est nomen. Inde etiam est illud
 Isa. 30: Ecce nomen Domini venit de
 loginquo, ardens furor eius, &c.

Vers. 4. Sed habeo aduersum te pauca, quod carita-
 tem tuam primam reliquisti. In Græco nō
 est Pauca, neque in codicibus corre-
 ctioribus, neque apud Bedam, Ambro-
 sium, Haymonem, Anselmum, quam-
 uis Victorinus id legerit. Ambrosius:
 Multi enim sunt, qui in initio conuer-
 sionis suæ in seruitio Dei feruentes exi-
 stunt, sed in processu temporis tepe-
 scunt. Quod huic præfati Ecclesiæ Ephe-
 si contigisse manifestum est. &c. Are-
 thas hoc refert ad largitionem elemo-
 synarum, sed quia id incertum est, me-
 lius cum Ambrosio de tepore in bonis
 operibus intelligemus.

Vers. 5. Memor esto itaque unde excideris, &
 age pœnitentiam. Ex verbis his eum pœni-
 tus amisisse caritatem Ambrosius, &
 Haymo intelligunt, sed verisimilius
 est non omnino amisisse, qui tanta pro
 Christo etiam tunc perseuebat, sed mul-
 tum de illius fertiore remisisse.

Vers. 5. Venire. Sin autem, venio tibi. Cito veniam,
 presenti tempore vititur; vt celeritate
 significet, quasi iam fiat. Venire dicitur
 Deus modo, vt auxilietur, modo vt puni-
 niat, vtro autem modo sit intelligen-
 dum, ex precedentibus; & sequenti-
 bus cognoscetur. Hoc quidem loco
 manifestum est eum venire ad suppli-
 cium sumendum, quoniam ait: Et mo-
 uebo candelabrum tuum de loco suo.
 Sic etiam Zach. 14: Et veniet Domi-
 nus Deus meus, omnesque sancti cum
 eo. Et erit in die illa, non erit lux, sed
 frigus, & gelu. Isa. 30: Ecce nomen
 Domini venit de loginquo, ardens fu-
 ror eius, & grauis ad portandum.

Vers. 5. Et mouebo candelabrum tuum de loco suo. Locus est valde difficilis, nam cum can-
 delabra dixerit esse Ecclesiæ, cur Ec-
 clesia Ephesina de loco suo moueatur

peccante episcopo, & pœnitentiã nō agere? Propterea Arethas, Ansbertus, Anselmus, & quidam, hæc ad Ecclesiã ipsam Ephesi referunt, vt quod episcopo dicitur, Ecclesiã dici intelligatur.

6 † Hoc tamen falsum esse ostendimus numero. 84. cap. 1. Alij autem putãt candelabrum moueri de loco suo, cum Ecclesiã cura, & gubernatio episcopo illi auferatur, & alteri datur, vt Rupertus, & Thomas. Verum hæc expositio non videtur cum verbis congruere, quia Ecclesia tunc non mouetur, sed episcopus, atque ideo potius dicendum erit: Mouebo te de candelabro tuo. Aliquãtō probabilis Victorin⁹, qui exposuit, Mouere candelabrū, Spargere plebē. Sed quis credat fugandos tunc, aut spargendos fuisse Ephesios? Mihi non videtur candelabrū ita nunc accipi vt prius, cum septem candelabra septem Ecclesiã esse dicebamus. Sed vt infra accipit, cap. 11. cum de duobus prophetis ait: Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes: & vt Dominus accepit Matth. 5: Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus, qui in domo sunt. Candelabrum ergo dicitur hoc loco officium episcopale, siue dignitas, aut locus eminentis, in quo episcopus, tamquam lucerna, positus erat, vt luceret omnibus, qui erant in Ecclesia. Aut etiam (quod in idem redit) episcopus cum dignitate sua dicitur candelabrū, quod positum erat in Ecclesia, vt lucē alijs præberet. † Mouere autē candelabrum de loco suo est episcopo dignitatem adimere episcopalem, & ea, per quæ lucere solebat, vt verbum doctrinæ, exempla virtutum, dona, quibus illustrari à Deo solebat. Dignitas adimi poterat per mortem, aut per populi voluntatem, & per inimicorum persecutionem. Ea, quibus lucebat, adimi poterant manente etiam vita, & episcopatu. Itaque *Mouebo candelabrum tuum de loco suo*, nihil est aliud, quam, Mouebo te, vt exposuit Haymo.

Vers. 6.

Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum. Diuinus sermo ita terret, vt simul alliciat, & cum Deo nobis irascitur, ita irascitur, vt patrem se esse non

obliuiscatur, sed illud fiat: Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Rē dixerat grauem, atque asperam auditu: Mouebo candelabrum tuum de loco suo; sed continuo acerbitatem temperauit: *Nisi pœnitentiã egeris*. Deinde ne abundantiori tristitiã absorberetur episcopus, commemorat etiam eius factum, quod sibi gratissimum fuisse significat, vt non se penitus Deo displicere existimet. Hoc, inquit, habes, quo mihi placeas, quod odisti facta Nicolaitarum. Epiphanius lib. 1. Contra hære. Hæresi. 25. legit: Habes autem quid boni; in Græco autem, & apud Aretham, ita legitur, vt nostra habet Translatio. † Nicolaus vnus fuit de septem diaconis electis ab Apostolis Act. 6. Antiochenus erat origine, & profelytus. Qui cum ad vxorem rediisset formosam, à qua se religionis causa continuerat, erubescens se victum fuisse libidine, affirmare cepit, nisi quis Veneri se singulis diebus daret, participem vitæ æternæ fieri non posse. Atque ex eo orti sunt hæretici turpissimarum libidinum autores, vt Gnostici, Ebionitæ, & Epiphanius festatores, de quibus Apostolus ait Eph. 5: Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, sed magis redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere. Omnia ex Epiphanio loco citato, cui & Philastrius assentitur in eo, quod illum hæresis facit autorem. Eusebius verò lib. 3. Histo. Eccle. cap. 29. & Niceph. lib. 3. cap. 15. ex Clemente Alexandrino in 3. lib. Stromatum hoc de eo scribunt: Cum ei ab Apostolis obiecta fuisset zelotypia, vxorem in medium produxisse, ac si quis vellet eam habere, permisisset. Vnde vxores communes esse debere docebant Nicolaitæ. † At Clemens Alexandrinus quem ipsi citant, in lib. 3. Stromatum, non longè à principio, nequaquam autorem hæresis, aut fauorē libidinis facit Nicolaū, sed eos, qui eius factum, dictumque in consideratē sequentes impudenter, effusèque fornicabantur, id est, Nicolaitas. Et subdit: Ego autē audio Nicolaū quidem nulla vnquam alia, quã ea, quæ ei nupsérat, vxore vsum esse, & ex illius libe-

Hab. 3.

Nicolaus,
& Nicolaitæ.

liberis filias quidem confenuisse virgines, filium autem permanisse incorruptum. Quæ cum ita se habeant, vitij erat depulsio, atque expurgatio in medium Apostolorum circumactio vxoris, cuius dicebatur laborare zelotypia. Deinde quoniam hæretici dicebāt eum dixisse, vt oportere carne: ita id Clemens interpretatur: Et continentiam à voluptatibus, quæ magno studio parantur, docebat illud, Vt carne, hoc est exercere carnem. Neque enim, vt existimo, volebat Domini præcepto conuenienter, duobus dominis seruire, voluptati, & Deo. Augustinus etiã in lib. de Hæresibus cap. 5. videtur eum excusare: Ille, (inquit) cum de zelo pulcherrimæ coniugis culparetur, velut purgandi se causa permisisset, vt ea, qui vellet, vteretur. Quod eius factum in sectam turpissimam versum est, quæ placet vsus indifferens feminarum. Hi, neque ab his, quæ idolis immolantur, cibos suos separant, & alios ritus gentilium superstitionū non auer-

Vers. 7.

10 *Qui habet aurem, audiat.* † Non hoc refertur ad ea, quæ episcopo scripta sunt; vt putauit Arethas, sed ad ea, quæ mox omnibus Ecclesijs ait: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, &c. Atque idem postea videbimus in quibusdam alijs; prius enim angelo loquitur, deinde aliquid addit, quod ab omnibus Ecclesijs audiri velit; vel ab omnibus alicuius Ecclesiæ: Aurem autem intelligit Spiritualem, paratam ad intelligendum, & ad obediendum sicut Matth. 13: Qui habet aures audiendi, audiat. Vbi Hieronymus ait: Prouocamur ad dictorum intelligentiam, quoties his sermonibus commouemur. Et Beda in cap. 4. Marci: Aures audiendi aures sunt cordis, & sensus interiores, aures obediendi, & faciendi quæ iussa sunt.

Vers. 7.

Quid spiritus dicat: Tò νεῦνα, Spiritus sanctus, qui per prophetas loquitur.

Vers. 7.

Vincenti dabo edere. Aperit quod tendant omnia, quæ dicit, eò nempe, vt Christiani fortiter omnia pro Christi nomine perferant. Vincetem vocat eū, qui periculis, & laboribus, & cruciatibus minimè cedit, nec flesti potest vt à Christo recedat, & Diaboli tentatio-

nes superat, & Nicolaitas execratur.

11 *De ligno vitæ.* † Lignum vitæ posuit Deus in medio paradisi Genes. 2. vt ex eo qui ederent semper viverent. Inde quidquid nobis vitam præbet immortalem, lignum vitæ vocari solet apud Salomonem. De Sapientiã ait Prou. 3: Lignum vitæ est ijs, qui apprehederint eam; & qui tenuerint eam, beatus. Et ca. 11: Fructus iusti lignum vitæ; quia iustus verbis & factis suis alios ad virtutem excitat, & vitam eis præbet. Et cap. 15: Lingua placabilis lignum vitæ, quia tollit rixas, & dissensiones, & sedat iratos animos. De vita etiam mortali dicitur; vt cap. 13: Spes, quæ differtur, affligit animam, lignum vitæ desiderium veniens. Nunc ergo lignum vitæ dicitur Deus, qui clarè visus vitam præbet immortalem. Et sicut paradisi terrestris figura fuit cœli, ita lignum vitæ figura fuit Dei, ex quo qui edunt, id est, qui eum clarè vident, semper viuunt. Dicitur autem esse in medio paradisi, id est, in paradiso, quia non vescimur hac arbore in terra, sed in cœlis. Hinc Apoc. 22. scriptum est: Beati qui lauant stolas suas, vt sit potestas eorum in ligno vitæ; id est, Beati qui peccata pœnitentiã, & bonis operibus delent, vt possint Dei visione frui. Et paulò ante: Ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, quia nunquam reditum diuinæ visionis beatos capere potest, sed quouis tempore ita illis iucunda est, ac si tunc ea frui inciperent, semper videntur noui fructus.

Vers. 7.
Lignum
vitæ.

12 *Hæc dicit primus, & nouissimus.* † Cur

12 hæc, dicit, ex sequentibus, vt iam monuimus, intelligitur? Ait enim: Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, &c. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ, qui vicerit non læderetur à morte secunda. Vt igitur tam episcopus Smyrnæ, quàm eius populus læti certarent, & spe re surrectionis accenderentur, retē ait se esse primum, & nouissimum, qui omnes sit indicaturus, & redditur præmia pro meritis, vitamque perennem ijs daturus, qui corporis vitæ amiserint. Atque id exemplo suo mani-

Vers. 8.

festu facit, qui fuit aliquando mortuus, sed breui tempore; & paulo post resurrexit nunquam moriturus.

Vers. 9. Scio tribulationem tuam. Christianos, qui erant Smyrnæ persequebantur Iudæi, & affligebant, & spoliabant, sicut & ad Thessalonicenses scribit Apostolus; de ijs qui ex Iudaismo crediderunt: Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa: Christo Iesu, quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur &c. Propter hæc nunc ait Apostolus: Scio quam grauitè afflictu fueris, scio paupertatem tuam, id est, scio te bonis tuis spoliatum fuisse à Iudæis. Quod autem sequitur, *Sed diues es;* per parenthesis legendum est, id est, Quamuis te bonis spoliauerint, & ad paupertatem redegerint, non pauper es, sed diues, quoniam pro temporalibus bonis spiritualibus diuitijs auertus es.

Vers. 9. *Et blasphemaris, &c.* Multa aduersum te maledicta, & conuicia iactant. In Græco, & apud Aretham ita legimus: Scio tribulationem tuam, & paupertatem (sed diues es) & blasphemiam eorum, qui dicunt se Iudæos, &c. Sed sensus est idem.

Vers. 9. *Qui se dicunt Iudæos.* Qui solo nomine sunt Iudæi, re enim vera non sunt, cum Deum Christum non confiteantur, quem prædicauerunt, & coluerunt veteres patriarchæ, & prophetæ. Ita etiam Paulus Rom. 2: Non enim qui in manifesto Iudæus est, nec quæ in manifesto est in carne circumcisio: sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, non litera.

Vers. 9. *Sed sunt Synagoga Satana.* Synagoga collectio, vel congregatio dicitur, hoc nomen habebat populus Iudæorum, quia ex omnibus populis ipse vnus collectus, & congregatus erat, vt esset populus Dei. Atque olim quidem Synagoga Dei dicebatur, sed postquam Christum repulit dicens: Non habemus regem, nisi Cæsarem, & Dei populus esse desijt, à Diaboloque possessus est, Synagoga Satana dicitur: vt etiam legimus Apoc. 3: Ecce dabo de Synago-

ga Satana, qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. † Hoc autem quod Euangelista prædicit de persecutione Iudæorum in Smyrnæos, & gentilium, beato Polycarpo martyre episcopo Smyrnæ contigit (vt manifestè videmus apud Eusebium lib. 4. Hist. Eccl. ca. 15.) sub Marco Aurelio Vero, & Antonino eius filio, & Lucio Aurelio Comodo. Quo tempore (vt ait Eusebius) maximis persecutiõibus Asiam quantentibus Polycarpus vitam martyrio finiuit. Ex quo existimo episcopum Smyrnæ, quem hic Iohannes collaudat, & ad quem scribit, fuisse sanctum Polycarpum, quoniam Hieronymus in eius vita, & Nicephorus lib. 3. cap. 2. referunt eum ab Apostolo Iohanne ordinatum fuisse episcopum Smyrnæ. Scimus etiã in persecutione Traiani iam tum eum episcopatum eiusdem vrbs administrasse, vt ex Epist. 8. Ignatii martyris constat, vt autor est Eusebius in Chronicis, & Hieronymus in Catalogo eodem scriptorum. Nicephorus etiam ait loco citato tertio anno Traiani passum fuisse Ignatium.

Vers. 10. *Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem.* Ita videmus apud Eusebium lib. 4. Hist. Eccl. cap. 15. & apud Niceph. lib. 3. cap. 36.

Vers. 10. *Vt tentemini.* Vt varijs cruciatibus probemini. Ambrosius: Vt tentemini vtrū timore pœnarum à fide cedere, an pro amore Christi mori deliberetis.

Vers. 10. *Et habebitis tribulationem diebus decem.*

† Hic plerique expositorum ad mysticos sensus cofugunt. Ambrosij sensus satis literæ conuenit, si certū esse quod tradit, doceret ex historia. Tempus, (inquit) quo hæc persecutio crudelius scuitura esset, demonstrat. Sed cū mos scripturæ sit, vt quibusdam certis numeris vratur pro incertis (vt habemus ex quinta regula Tyconij apud Augustinum li. 3. de Doct. Christ. cap. 35.) vt tria, septem; cū sciam⁹ etiã ex his esse numerum denarium, qui pro multitudine ponitur, & Decies pro Sæpe, vt Gene. 31: Sed & pater vester circumuenit me, & mutauit mercedem meam decem vicibus: et ibidem: Immutasti quoque mercedem meam decem vicibus: 2. Regum. 19: Decem partibus maior ego sum

Vers. 10.

Vers. 10.

Vers. 10.

Decem pro multis.

sum apud regem: Iob. 19: En decies confunditis me; Diebus decem nihil est aliud, quam Diebus multis.

Vers. 10. *Corona vitæ.* Et dabo tibi coronam vitæ. Pro præmio tui laboris, & pro corona tui certaminis accipies vitam æternam. Metaphora enim sumitur à certatibus. 1. Cor. 9: Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere, & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam. Et. 2. Tim. 2: Nam & qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certauerit. † Possumus etiam interpretari coronam vitæ, coronam viuientem, quæ semper manet, nec tempore contumpitur, sicut dixit Paulus: Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ita intelligendum videtur illud. Iohan. 2: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum; & superbia vitæ, id est, superbia manens semper, & nunquam deficiens. Verum, etiam si ita intelligamus, semper eadem Metaphora certantium manet in coronâ. Quod de hoc loco diximus, & de illo Iaco. 1. dictum est: Quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repro misit Deus diligentibus se.

Vers. 11. *Non ledetur à morte secunda.* Prima mors est corporis, secunda animæ, cum æternæ damnationi traditur. Apoc. 20: Et infernum, & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et cap. 21: Pars illorum erit in stagno ardentis ignis, & sulphure, quod est mors secunda.

Vers. 12. *Qui habet romphæam.* Id est gladium, ita enim vertit noster interpres cap. 1: Et de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat. Græcè vtroque in loco est: Romphæa. Cur autem nunc dicat: *Qui habet romphæam, &c.* intelligitur ex eo, quod ait postea: Si quominus, veniam tibi cito; & pugnabo cum eis in gladio oris mei: vbi etiam est in Græco: Romphæa.

Vers. 13. *Scio vbi habitas, vbi sedes est Satana.* † Pergamum sedem Satana vocat, quoniam multi erant in illa ciuitate, qui Christum oderant, & Christianis aduersabantur; nam ab odio, & ab aduersando (id enim Hæbræis significat *שׂוּן*) dictus est Satanas (vt latius ex

posuimus in cap. 3. Zachariæ. num. 6. in illud: Et Satan stabat à dextris eius) & idè hic Diabolus Satanas dicitur est ab eo, quod in illis efficiebat; vt cum dixit: Sed sunt Synagoga Satana. Hos autem Iudæos fuisse arbitror, quos supra vocauit Synagogam Satana; & forte cum illis gentiles etiam iungebantur. Collaudat igitur episcopum, quod inter impios, & Christi nomini aduersantes positus, nequaquam fidem deseruerit; aut minis cesserit, sed tenuerit fortiter nomen Christi, nulla ratione vel ad Iudaismum, vel ad Gentilitatem transferri se sinens. Pro *Tenes nomen meum*, est *ἰπαρῆς*, quo verbo vtitur infra in hoc capite: Tamen id, quod habetis, tenere donec veniam: & cap. 3: Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

Vers. 13. *Et in diebus illis Antipas testis meus.* Oratio videtur imperfecta, & pendens, non enim dicit quid illis diebus fecerit Antipas, qui occisus est. In Græco integrior est, ita enim habet: Et in diebus, in quibus Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos. † Ex his sensum teneamus, si tamen intelligamus non incipere hinc nouam sententiam, sed pertinere hæc verba ad præcedentia, ac si diceret: Et non negasti fidem meam, etiam illis diebus, in quibus magis sauebant minæ, & cruciatus inimicorum, quibus Antipas testis meus fuit, qui occisus est à persecutoribus. Nostra autem translatio, etiam si nihil in ea immutemus, eundem sensum reddit in hunc modum: Et in diebus illis Antipas testis meus, scilicet fuit, qui occisus est apud vos, & tamen cum tunc crudelius grassaretur persecutio, ita vt Antipas etiam occideretur, tu fidem meam non deseruisti. De Antipa nihil in Ecclesiasticis historijs reperio: Arethas hæc de eo scripsit: Antipas testis Pergami fuit testimonij, cuius in huc vsq; diem seruatur martyrium: cum multa liberè locutus fuisset aduersus infidiatores, & quartum in ipso fuit, vsq; ad mortem processit. &c. Pergami episcopum huc fuisse tradit, & eius martyrium Metaphrastes Simeon scripsit, qui ad extremam eum senectutem peruenisse dicit, & cum res Christianorum propter Domitiani persecutionem magno in discrimine versarentur,

Antipas martyr illius.

Antipas martyr.

tur, nullo timore capti sapius in publicum prodijisse, & inter crudelissimorum tortorum minas intrepidè sinceram fidei doctrinam, ac Christi laudes prædicasse. Ita Christianis præsidio, demonibus terrori erat, qui ab ipso se fugari, & sacrificijs suis priuari fatebantur. Quare à præfecto urbis captus, & in Christi confessione generosè persistens ad Dianæ templi tractus, & in bouem æneū, quem multo ante igne inflammauerant, coniectus, vitam in gratiarum actione, precibusq; finivit. Et tanta (inquit Simeon) præstitit virtute, ut locus hic, ubi martyrium pertulit, in hodiernum vsque diem miraculis excellat, & magnæ in eo fiant curationes. &c. Eius etiam meminit Romanum Martyrologium, idemque de martyrio eius scribit, quod ab Ecclesia tertio Idus Aprilis celebratur. Constat certè eum illustrem admodum martyrem extitisse inter Pergamēnos, quandoquidem eius nunc meminit Euangelista, & martyrem fidelem vocat, & quidem cum duplici articulo, ut adnotauimus. cap. 7. num. 25. & 26.

Vers. 13. *Vbi Satanas habitat.* Instigantibus etiā Iudæis occisus fuisse videretur, quos vocauit Synagogam Satanæ, id est, congregationem Satanæ, videlicet quia in eis habitabat Satanas.

Vers. 14. *Sed habeo aduersum te pauca.* † Hic in Græco est, Pauca, quemadmodum & paulò post, ubi ait: Sed habeo aduersum te pauca, quia permittis Iezabel, &c. intelligit autem Pauca dicenda.

Vers. 14. *Quia habes illic tenentes doctrinam.* Inter tibi creditos fideles sunt quidam sequentes doctrinam Nicolaitarum, quos tu pateris, nec studium adhibes, quod debebas, ut ex Ecclesia pellantur, ne noceant ceteris.

Vers. 14. *Tenentes doctrinam Balaam.* Cum Balaam in gratiam Balac regis Moab cuperet maledicere populo Dei; & Deo prohibente non posset, consilium regi dedit, ut elegantis formæ mulieres exire iuberet ad Hebræos, quarum amore illecti comederunt de animalibus immolatis dijs earum, & fornicati sunt.

Gentiles de ijs, quæ immolabatur idolis edebant. Mos enim erat gentiliū edere de ijs, quæ dijs suis immolarent, ut passim apud Homerū videmus, & in sacrificio Euandri apud Virgil. 8. Aeneid. Ex quo

illud Deut. 32: De quorum victimis comedebant adipēs, & bibebant vinum libaminum. Historia est in lib. Num. c. 24. & 25. De quo Psal. 105: Et initiati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum. Hoc autem em consilio Balaam factum esse apertè docet hic Iohannes, quod ille cognouerat ex traditione Hebræorum; ita enim docebant, ut videmus apud Iosephum lib. 4. Antiquit: cap. 6. cognouerat etiam ex scriptura, quæ id subindicat. Nam Num. 24: dixit Balaam: Verumtamen pergens ad populum meum dabo consilium, quod populus tuus populo huic faciat extremo tempore: Et Michæas cap. 6. ait: Popule meus, memento quæso quid cogitauerit Balac rex Moab, & quid responderit ei Balaam filius Beor. † Merito autem eos, qui tenebant doctrinam Nicolaitarum, appellat tenentes doctrinam Balaam, quoniam sicut Balaam autor fuit ut Hebræi ederent de immolatis Beelphegor, & fornicarentur cum alienigenis mulieribus: ita Nicolaitæ libere fornicari cū omnibus permittebant; & vxores volebant esse communes, atque idolothyta comedere inbebant, quod Apostoli prohibuerant Acto. 15.

Mittere scandalum. Id est, ut mulieres mitteret, quæ forma sua scandalo essent Hebræis; & in peccatum inducerent.

Edere, & fornicari. Id est, ut ederent, & fornicarentur. In Græco est *φαγισθαι & πορνεύειν*, hoc est, edere idolothyta, quod apertius est.

Similiter age penitentiam. Age penitentiam, quemadmodum & episcopo Ephesi agere præcepi, ut interpretatur Ambrosius. In Græco hunc legimus: *Tenentes doctrinam Nicolaitarum, quod odit, & uiuat.* Et statim: *μετανοεσθε*, id est age penitentiam, noster autem interpretes legit sine dubio pro *δμοιωθαι, & μοιωθαι*, id est similiter, ut etiam hodie habent nonnulli Græci codices. Et aduerbium *Similiter*, potest adiungi præcedentibus: ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum similiter. Deinde noua sententia incipit. *Penitentiam age.* Probabilior tamen lectio est: Similiter age penitentiam, quam sequuntur Ambrosius, Haymo, Primasius, Rupertus, Anselmus. Arethas non indicat quid legerit,

legerit, in eius tamen codice Latino ponitur Aduerbium, *Similiter*, & adiungitur præcedentibus. Sed siue hoc, siue illo modo legamus, nihil fere refert ad sensum.

Vers. 16. *Si quo minus, &c.* † Si autem non agis. Superius vertit: Sin autem, venio tibi, &c. Ex quo intelligitur illud Iohann. 14: In domo patris mei mansiones multæ sunt. Si quo minus, dixissem vobis, id est, si ita non esset, ego vobis dicerem. Vbi Erasmus vertit: Quod si secus esset, dixissem vobis.

Vers. 16. *Veniam tibi cito.* Veniam ut te ob negligentiam puniam, quod iam intelligitur ex eo, quod supra dixit: Sin autem veniam tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco suo.

Et pugnao cum illis. Tuos, qui doctrinam sequuntur Nicolaitarum, sententia mea feriam, & supplicio afficiam. Rectè gladium hic usurpauit, siue ad Balaam respiciat, siue ad filios Israel, quibus ille scâdalu posuit. Nam Balaam angelus apparens, & strictum gladium tenens cominatus est mortē Num. 22. nisi a maledicendo abstineret. At quoniam, & si non maledixit, consilium tamen dedit regi Balac, quo illos perderet, postea ab Israelitis gladio interfectus est: nam in vltione, de Madianitis sumpta scriptum est Num. 31: Balaam quoque filium Beor interfecerunt gladio, ut bene à Ruperto adnotatum est. Israelitæ quoque qui comederunt, & fornicati sunt cū mulieribus Madian, gladio perierunt. Num. 25.

Vers. 17. *Vincenti.* Castum se, & immaculatum seruanti ab impudicitijs Nicolaitarum.

Vers. 17. *Manna.* *Dabo Manna absconditum.* Manna cibus est de cælo datus filijs Israel omnium ciborum saporēs continens, quo ante illud tempus vsi non fuerant, & videntes admirati sunt, atque dixerunt: Man hu, id est, Quid hoc? Exo. 16. Significat autem internā dulcedinem, qua Deus mirabiliter pascit electos, & omni suauitate replet, ita ut ipsi mirentur, & dicant, Quid est hoc? Quod etsi in hac vita ex parte incipiat, & de ea quoque quadam tenus intelligatur, plenè tamē, & integrè datur in futura vita, & de ea potissimum Iohānes loquitur. Abscon-

ditum autem vocat Manna, quoniam non omnibus datur, sed reseruatur electis, sicut legimus Psal. 30: Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te? Merito autem spernentibus inipuras carnis voluptates cælestem promittit dulcedinem: & idolothyta comedere nolenti meliorem cibum pollicetur.

Et dabo ei calculum candidum. Qui Latine ab interprete calculus dicitur, Græcè ab Euangelista dicitur *κάλυτρον*. Calculorum autē, siue *κάλυτρον*, duplex erat vsus apud veteres, eis enim utebantur ad computandum, & ad suffragia ferenda. Iudicēs albis calculis utebantur ad absoluendum, nigris ad condemnandum. Prior calculus dicebatur *κάλυτρον*, id est, calculus seruans, posterior, *κάλυτρον ἀναγράφον*, id est, auferens, siue cōdemnans. Inde apud Græcos calculum album mittere pro Absoluere, nigrum calculum mittere pro Damnare. Quæ adnotant, & confirmant Budæus in Commentarijs linguæ Græcæ, & Erasmus in Proverbio: Album calculum addere. Ouidius lib. 15. Metam. ferè initio:

*Mos erat antiquus, niueis, atrisq; lapillis
His damnare reos, illis absoluere culpa.
Tunc quoq; sic lata est sententia tristis,
& omnis,
Calculus immitem demittitur ater in vram.*

A cōputatione, quæ calculis fiebat, orta est prouerbialis locutio, Ad calculos vocare, siue reuocare, id est exiliter, & exactè subducere rationē. Mos etiam veterum fuit felices dies albis lapillis numerare, nigris infelices, ut Persius docet cum ait:

*Hunc Macrine die numeræ meliore lapillo, Satyra. 2.
Qui tibi labentes apponit candidus annos.*

Hunc morem à Thracibus fuisse desumptum scribit Plinius lib. 7. ca. 4. fuisse etiam Cretensium docet Acro, & Porphyrio in Horatij Oden. 36. lib. 1. Carminum, atque id esse volunt, quod ibi dixit Horatius:

Cressa ne careat pulchra dies nota.

Romani certè creta notabant, ad quod Lambin⁹ pertinere mautilt quod retulimus ex Horatio. Vide Erasmus in Proverbio: Creta notare. † Quoniam

*Vers. 17.
Calculorū
vsus.*

24

niam igitur Iohannes Christianis scribebat e Gentilitate conuersis, & mores Græcorum scientibus, more Græcorum loquitur, & *Calculum candidum* vocat diem felicem. *Dabo calculum candidum*, id est, vitam felicem, & plenam veris voluptatibus, quæ albo lapillo signetur, & in hac vita incipiat, sed plene in futura possideatur, vel (quod melius, & germanius arbitror) vincenti, & nequam cedenti Nicolaitarum turpitudini, ego calculum candidum apponam, id est, dignus à me vitæ æternæ iudicabitur, reliquos damnabo, qui eis parue sint. Arethas aliter exponit: Posuit, inquit, hoc loco calculum candidum, quod is notus esset ab ijs, qui in theatris, ac stadijs certabant, & vincens tradebatur. Cuius ego sententiam, si verum sit quod dicit, calculum candidum tradidit solitum victoribus, valde probabant censeo. Idem dico de eo, quod Sixtus scribit lib. 2. Bibliothecæ sanctæ. V. Calculus, apud ethnicos victoriarum dies publicis factorum tabulis inscriptos, consueuisse candido lapillo prenotari, quod clarius à ceteris diebus discernentur. Sed neutrum, ut opinor, probari poterit. Ex Græci, ac Latini nominis significatione planè sit errare eos, qui calculum candidum carbunculum, aut gemmam interpretantur, alioqui non ignobiles autores.

Vers. 17.

Et in calculo nomen nouum scriptum.

25 Indè hoc ductum videtur, quod forte nomina absoluendorum, aut damnandorum scribebantur olim in calculis, aut certe (ut Erasmus inquit) nomen eius, cui in comitorum suffragijs fauebatur, in calculo scribebant. Nomen hoc, quod se daturum promittit, est, ut ego existimo, Filius (id est, heres) Dei, quo nomine beati omnes appellantur. Et

Filius Dei dupliciter dicitur.

quod se daturum promittit, est, ut ego existimo, Filius (id est, heres) Dei, quo nomine beati omnes appellantur. Et nouum dicitur, quia ante tempus quo beatitudinem consequuntur, illud non habebant, licet enim antea ob spem, & quia cælesti lauacro regenerati erant, filij Dei dicerentur, nunquam tamen dicti sunt filij, eo modo, quo perfectissimi nomen filij dicitur in ijs qui adoptantur, cum ijs datur, qui iam paterna hereditate potiuntur: quomodo Iohannes dixit: Dedit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credunt in nomine eius,

qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Si enim ex Deo nati sunt, iam filij sunt, secundum spem heredes. Quomodo autem ijs, qui iam filij sunt Dei, potestatem dedit ut filij Dei fierent: nisi quia dedit eis ut possent perfectissimi filij fieri, sicut illi filij sunt, qui iam non spe, sed re ipsa paternorum bonorum heredes sunt? id est, Dedit illis potestatem consequendi æternam hereditatem. Ita filij dicti sunt Luc. 20: Neque nubent, neque ducent uxores, neque ultra mori poterunt, & quales enim angelis sunt, & filij sunt Dei. Et Rom. 8: Nam expectatio creaturæ reuelatione filiorum Dei expectat: quod in eumdem locum Iohannis adnotabimus. Hoc nomen nemo scit quid valeat, quantum boni comprehendat, quanta dignitatis, & felicitatis sit, nisi qui accipit. 1. Ioh. 3: Nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus, id est, Non potest ab homine cognosci quantum boni lateat in hac appellatione filiorum Dei. Res nomen habet ab eo quod sunt, & à bono, quod quisque habet, nominatur. Cum ergo nouo modo erimus filij Dei aducentes promissam hereditatem, tunc nouum nomen habebimus ab eo, quod tunc esse incipimus. † Nouum enim dicitur quod innovatur, & quod nouo modo incipit. Iohann. 13: Mandatum nouum do vobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos. &c. Verus quidem erat mandatum dilectionis, sed secundum illum modum, sicut dilexi vos, &c. nouum est, ut Cyrillus docet, & communis expositio. Ita Iohann. 1. Ep. c. 2. idem mandatum, & vetus esse dicit, & nouum. Ita etiam Isai. 65: Ecce enim ego creo cælos novos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora. Omnia, quæ dicta sunt, confirmantur ex Isai. 62. vbi Ecclesiæ dicitur: Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit. Hoc autem nomen est Ecclesia, ut ibi Hieronymus, & alij tradunt, quod tamen sæpe in veteri testamento inuenimus: sed nouo modo haberi cœpit post Christi aduentum, quoniam populus fidelis habuit quod ante non habebat. Et hoc præmium satis aptum spernenti sceleris Nicolaitarum voluptates, vt ei

vt ei Christus tamquam impolluto, & sibi simili calculum seruatorem apponat, & filium Dei eum appellet, & coherede suum, atque inter ceteros suum libenter agnoscat.

Vers. 18.

An tempore Iohannis fuerit Ecclesia Thyatira.

Et angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe. Ex hoc loco hæretici contendunt reijciendam esse Apocalypsin, nec esse Iohannis Apostoli, quoniam quo tempore ipse scribebat, nulla erat Ecclesia Thyatiræ. Cui obiectioni ita respondet Epiphanius lib. 2. Hæresi. § 1. prope finem, vt non affirmet tempore Iohannis fuisse Ecclesiæ Thyatiræ, sed dicat eum propheticè prædicere statum futurum illius Ecclesiæ grassante in eam hæresi Phrygastarum. Quare quod statim dicit Iohannes de muliere Iezabel, dictum esse vult Epiphanius de Priscilla, & Maximilla, & Quintilla, quæ dicebant se esse prophetides, & Thyatirenos deceperunt. † Ego breuius, ac facilius respondeo nientiri impudenter hæreticos, nec enim argumento villo probant quod dicunt. Nos autem argumenta habemus satis idonea. Primum, in ceteris ciuitatibus, ad quas scribit Iohannes, nemo dubitat Ecclesias fuisse cum ipse scribebat, cur ergo Thyatiræ fuisse negabimus? Et cum in ceteris scribat ad episcopos, qui tunc erant, eodemque stylo scribat ad episcopum Thyatiræ, cur alio modo interpretabimur quod similiter scribitur? Secundò, Multò ante quam Iohannes scriberet hæc, crediderat mulier Thyatirena Lydia purpuraria prædicante Paulo Philippis, vt legimus Act. 16. Et postea Iohannes in Asia minore prædicauit, & ciuitates illas vicinas Thyatiræ conuertit ad Euangelium: cur ergo idem non dicamus de Thyatira? præsertim cum Iohannes vsque ad tempora Traiani manserit in Asia, & omnes Asiæ fundauerit, & rexerit Ecclesias, vt Eusebius lib. 3. Histo. Eccl. cap. 23. probat ex Irenæo, & Clemente Alexandrino, & Hieronymus docet in Catalogo. Præterea Tertullianus lib. 4. contra Marcionem prope principium, hæc septem Ecclesias Apocalypsis appellat alumnas Iohannis, quod in ipsis docuerit, & eas conuerterit, atque instituerit.

Vers. 18.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tam

28 quam flammam ignis. Quæ nunc dicit ex ijs, quæ postea scribit, intelliguntur. Minax est propheta: Ecce ego mitto eam in lectum, & qui fornicantur cum ea, in tribulatione maxima erunt nisi penitentiam egerint ab operibus suis, & filios eius interficiam in morte, &c. Et postea: Et dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à patre meo. Quoniam igitur hæc dicturus erat, & se scrutari corda, & renes, quod proprium Dei est, merito se filium Dei appellat, vt scientiam, & potestatem patris habere intelligatur. Oculos habet vt flammam ignis, vt iram ostendat in mulierem fornicariam, & in filios eius, & amicos. Pedes habet similes atrichalco, siue Chalcolibano, de quo iam diximus, vt episcopum Thyatiræ consoletur in afflictionibus, quas propter Christum ferebat, doceatque illis puriorem eum fieri, & maiori gloria dignum: deinde quoniam hostes suos conculcaturus est, & confracturus tamquam vas figuli.

29 Noui opera tua. † Scio te multum profide laborasse contra impios, fidemque, & caritatem in omnibus ostendisse, & in ministerio episcopalis curæ strenuè te gessisse, & multa pro me pertulisse, nec defatigatum te fuisse in bonis operibus, sed cum multa prius feceris initio tui episcopatus, plura etiam postea adiecisse.

Vers. 19.

Quia permittis mulierem Iezabel. Id est, Non vteris in eam seueritate disciplinae, non eijs eam ex Ecclesia, vt ceteris non noceat. Quænam hæc fuerit, non constat. Quod enim Epiphanius lib. 2. Hæresi. § 1. dixit fuisse Priscillam, & Maximillam, & Quintillam: non videtur probabile, tres enim illæ sunt, & Iohannes de vna loquitur. Atque illæ quidem fuerunt post aliquot annos à morte Iohannis, ille autem de rebus sui temporis agit. Intelligimus ergo mulierem fuisse in illa ciuitate, quæ prophetis videri volebat, vt eo nomine plures deciperet, cum re vera prophetis non esset, sed impura mulier, & libidinosa, & Nicolaitarum sectatrix: docebat enim fornicari, & edere de idolo thytis. † Hanc autem nobilem, & potentem fuisse, &

30

sancto-

sanctorum persecutricem ex nomine Iezabel intelligimus, de quo. 3. Reg. 19. & 4. Reg. 9. Beda: Et specialiter fuisse cōiicitur mulier in supradicta Ecclesia docens memorata facinora. & c. Multi hanc mulierem hæresin esse dicunt, at hæc mystica explanatio est: nam neq; Iohannes nunc ita testè cū Ecclesijs loquitur, sed apertius: neq; hæresi conuenire possunt quæ sequuntur: Et dedi illi tempus, vt penitentiam ageret, & non vult penitere à fornicatione sua, ecce ego mittam eam in lectum: & c.

Vers. 21.

Et non vult penitere à fornicatione sua: Fornicabatur hæc mulier, vt paulò ante dixit, & comedebat idolothyta, atq; hæc eadem alios docebat, quod ipsum erat etiam fornicatio quædam spiritua- lis, iuxta quod psal. 72. scriptum est: Per didisti omnes, qui fornicantur abs te: De vtraque igitur fornicatione intelligi potest, sed præsertim de corporis fornicatione, per quam multos corrupe- rat, & qua, vt sibi liberè frui liceret, erro- res impios docebat.

Vers. 22.

Ecce ego mitto eam in lectum. † Non de inferorum supplicio hoc intelligo, vt Beda, & nonnulli, sed de diuturno quopiam, & grauiissimo morbo; quo mulier afflicta est, ita enim docet scri- pturæ locutio lectum ad morbos refe-rens, vt. 2. Reg. 13: Cuba super lectum tuum, & languorem simula. Et mox: Accubuit itaque Amnon, & quasi ægro tare cœpit. 4. Reg. 1. De lectulo, super què ascendisti, non descendes, sed mor- re morieris. 1. Mach. 6: Et commotus est valde, & decidit in lectum, & inci- dit in languorem præ tristitia.

Vers. 22.

Et qui mœchantur cum ea. Consortes intelligit vtriusque fornicationis.

Vers. 23.

Et filios eius interficiam in mortem. Eius liberos ac domesticos, qui eius sceleri- bus præ ceteris fauent, morte dirafe- riam: Legendum est autem; *In morte,* ἰν θανάτῳ, quod perinde est, ac si dice- ret, Interfectione interficiam, quæ gemi- natio more Hebræorū ad amplificatio- nē ponitur, & multum auget, vt latius diximus in. c. 1. Sophonix, nu. 5. & se- quentibus, id est, omninò interficiam, & perdam, nec vllus ex eis reliquus erit:

Vers. 23.

Et scient omnes Ecclesia, quia ego sum 32 *scrutans renes, & corda.* † Haymo: Inre-

nibus delectatio signatur concupiscen- tiæ carnalis, quia humanæ conceptio- nis semen de lumbis egreditur. In cor- de verò cogitationes exprimuntur, quæ de corde prodeunt, iuxta quod Domi- nus dicit: De corde exeunt cogitatio- nes malæ, adulteria, fornicationes. & c. Ita etiam Beda. In cordis interpreta- tione cōueniunt Ambrosius, & Ansel- mus: Sed renes Ambrosius abscondita peccata, Anselmus carnalia opera, in- terpretatur. Verum quoniam sunt alij loci similes, quibus hæc interpretatio rectè conuenire non potest, vt statim indicabimus, alia quærenda est quæ omnibus apta, & germana sit. Intimas cogitationes, & intimos cordis affe- ctus Cordis nomine intelligi in Scri- ptura notum est, eo quòd cor lateat, & in medio corpore sit, vt. 1. Regum. 16: Homo enim videt ea, quæ parent, Do- minus autem intuetur cor. 1. Paral. 28: Omnia enim corda scrutatur Domi- nus, & vniuersas mentium cogitatio- nes intelligit. Acto. 1: Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende quem

Matth. 5.

Cor.

33

elegeris ex his duobus vnum: † Idem sæpe in renibus significatur, ita vt non quasi sedes libidinis accipiatur, sed pro internis cogitationibus, & affectibus, quia renes valde abstrusi, & in medio corpore positi sunt. Prou. 23: Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum: & exultabunt renes mei, cum locuta fuerint recta labia tua, Sap. 1: Quoniam renum illius testis est Deus, & cordis illius scrutator est ve- rus. Iere. 12: Propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum. Ex quo intelli-

Renes.

Locus psal.

gimus illud psal. 15: Insuper & vsque ad 15. noctem increpauerunt me renes mei, quod de Christo dicitur, vt patres expo- nunt, & verba sequentia indicant cita- ta ab Apostolo Petro Act. 2. & à Pau- lo, Acto. 13. Hoc est: interiores animi mei cogitationes, & affectus semper mihi sancta, & laudabilia suggererunt. Cum verò simul hæc duo ponuntur, am- plificationis causa ponuntur more He- bræorum, vt idem significantia, ac si di- cat Scriptura, nihil esse ita intimum, vt latere Deum possit, vt Psal. 7: Scrutans corda, & renes Deus, ad quem locum nunc alludit Iohannes. Iere. 11: Tu au- tem

tem Domine sabaoth, qui iudicas ius- tæ, & probas renes, & corda, videam vltionem tuam ex eis. Et cap. 20: Et tu Domine exercituū probator iusti, qui vides renes, & cor, videam quæso vltio- nem tuam ex eis. † Quare rectè Chry- sostomus in verba Psal. 7. citata, expo- nit renes vocari arcana mētis intima, quia renes sunt in intimo corpore, & abditissimi. Quoniam ergo mulier il- la, & eius comites vt magis errores suos reliquis persuaderēt, sanctitatem simulabant, & scelera tegebant, & de aliorum pernicie cogitabāt; alij autem non se prodebāt, sed animo tamen as- sentiebantur illis, nunc Dominus ait: Cum ego supplicium de his omnibus sumpsero, & occultissimè etiam pec- cantes puniero, omnes Ecclesiæ re ipsa cognoscent nihil esse tam occultum, quod mihi manifestum non sit.

Vers. 23.
Persona cō-
mutatio.

Et dabo vnicuique vestrum secundum opera sua. A tertia persona transit ad se- cundam, sæpe enim in prophetis perso- næ commutantur, vt Isai. 1: Confun- dentur enim ab idolis, quibus sacrificia uerunt. Hebr. Quibus sacrificastis. So- pho. 2: Sed & vos Aethiopes interfecti gladio meo eritis. Heb: Interfecti gla- dio meo ipsi. Soph. 3: Timebis me, & suscipies disciplinam, & non peribit habitaculum eius, pro habitaculum tuum.

Vers. 24.

35

Vobis autem dico, & ceteris, qui Thyati- ræ estis. † Locus est satis implicatus. In primis exemplaria tam Græca, quàm La- tina, variant: in quibusdam enim legitur: Vobis autem dico, & ceteris, qui Thyatiræ estis. Sine coniunctione in- ueni in Græco codice Complutensi, & in Regio, & in nouo quodam excu- so à Christophoro Plantino, & in ma- nu scripto codice antiquo. Quæ lectio mihi verior, & germanior videtur. Ita legunt Arethas, Ambrosius, Beda, & An- sbertus, si eorum expositionem diligen- ter attendamus, magis quam verba Euā- gelistæ in eis posita. Ita planè legunt Pri- mafius, & Rupertus, & Anselmus. Et enim si ita legatur, sermonem conuer- tit tantum ad eos, qui erroribus impiæ mulieris non assentiebantur; quos iu- bet nihil recipere præter id, quod tradi- tum eis erat ab Apostolis, & optimè

omnia quæ sequuntur, coherent. Siau- tem legamus: Vobis, & ceteris, alloqui- tur primùm discipulos mulieris forni- caria, quibus iam fuerat supplicia com- minatus: † Hoc autem nec cōgruit cum expositorum interpretatione, nec cum sequentibus; quoniam hi iam pondus susceperāt, quòd non imposterat Chri- stus, sed mulier fornicaria, vt planius fiet ex his, quæ dicemus. Nisi fortè ita explicandum dicamus, ac si diceret: Di- co & vobis ceteris, qui Thyatiræ estis, quomodo accepisse videtur Haymo. Est ergo sensus: Dixi iam sectatoribus Iezabelis, nunc vobis, qui puram fidem teneris, & alieni estis ab eius impieta- te, dicam. Et quoniam dixerat: *Dico au- tem vobis ceteris, qui Thyatiræ estis,* ape- rit quibus loquatur, ijs, inquam, dico, qui non habent doctrinam hæc impiæ Ieza- belis, nec cognouerūt altitudinem Satana, aut potius altitudines, vt est in Græco, τὰ βάθη. Vtitur autem vocabulo ipso sectatorum Iezabelis, qui doctrinam suam magnam altitudinem habere ia- etabant, id est, mirè profundā esse, atq; subtilem: ita enim de suis erroribus lo- qui solent hæretici, & irridere Euange- licæ doctrinæ simplicitatem. Ita illud Iob. 5: Porrò ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurri eius, Grego- rius. 5. Mor. cap. 18. verba hæreticorum esse interpretatur, quorum Eliphaz ille Themanites typum gerebat. † Verum autem esse quod dicimus, indicat quòd statim sequitur: *Quemadmodum dicunt;* ac si diceret, Ita enim illi appellant erro- res suos, & commenta. Sed Iohan- nes altitudines illas hæreticorum non altitudines censet nominandas, sed al- titudines Satana, hoc est profunda cō- silia, & callida, quæ humani generis ho- stis excogitauit, & inspirauit membris suis ad perditionem multorum. Dicer- dum autem videbatur: Qui non habe- tis hanc doctrinam, & c. quia dixerat: Qui Thyatiræ estis. In Græco mollior est oratio, non enim legitur verbum Estis, sed in hunc modum potest intel- ligi: Vobis autem dico, ceteris, inquam, qui sunt Thyatiræ, qui non habent do- ctrinam hanc. & c. At nihil ad sensum refert, præsertim cum familiare sit pro- phetis

phetis mutare personas, ut paulò ante dicebamus.

Vers. 24.

Non mittam super vos aliud pondus. Plerique putant pondus vocari veterem legem, quam quidam feruari oportere dicebant à Thyatirenis, & contra illos Iudizantes nunc loqui Dominum. At non habent unde id colligat, nec enim quidquam distum est ab Euangelista de Iudaicis ceremonijs, nec subito in rem ignotam, & de qua nihil dixerat, nos rapere debebat. † Ex dictis potius hæc intelligenda sunt. Apostoli, ut ex Act. 17. accepimus, præceperant ijs, qui ex Gentilitate conuerterentur, abstinere à fornicatione, & ab idolothytis, edebant enim ethnici, ut offendimus, semper ex ijs, quæ idolis suis immolabant. Contra Iezabel, & eius sectatores fornicari, & edere inebant, Verisimile est autem eos in inuidiam vocasse Apostolos, quod idolothyta etiã prohibuissent quæ prohibita à Domino non fuerant, & hoc onere grauari voluissent fideles, quasi aliquid ex onere veteris legis eis imponentes. Quibus idcirco nunc Dominus ait: *Non mittam super vos, &c.* Non grauoabo vos vlla veteris legis ceremonia, tamè id oneris, quod imposui per Apostolos meos, tenere donec veniam. Abstinetis à fornicatione, & ab idolothytis, ut in vnum populum coalescatis cum ijs, qui conuersi sunt ex Iudaismo. Cum autè *Pondus* dicit, alludit ad verba Apostolorum Act. 17. Visum est enim Spiritui sancto, & nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria, ut abstinere vos ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato, & fornicatione, vbi etiam *βλάσφημοι* vocant, quod ibi interpret Onus, hic Pondus vertit.

Vers. 25.

Donec veniam. † Hæc de extremo Domini aduentu interpretatur, tamen si Arethas de morte vniuscuiusque similiter intelligat. Sed si de aduentu ad iudicium id dictum sit, ut expositores fere volunt, & ut verba ipsa indicant, quæ magis ad extremum aduentum, quam ad mortem vniuscuiusque pertinent, ut Scripturæ consuetudo docet, quomodo iuberi teneri donec veniat, quod non in omne tempus præceptum est ab Apostolis, sed donec Iudæi, & Gentiles in vnum populum conuenirent? Etenim

procedente tempore, cessante causa cessauit effectus manifestata Euangelicæ doctrinæ veritate, ut ait S. Thom. 1. 2. q. 103. Artic. 4. ad. 3. & quod tunc comedi non licebat, postea licuit. Ad hoc ita videtur esse respondendum. Aliud est de suffocato, & sanguine agere, quæ certum est sine peccato nunc comedi, aliud de idolothytis, quod ita nunc illicitum est ut tempore Apostolorum. Negant hoc quidam, & negare planè videtur S. Thomas loco paulò ante indicato. Sed affirmat Hieronymus in fine fermè. c. 44. Ezec. & in illud ad Tit. 1: Omnia munda mundis. & Augustinus lib. 32. contra Faustum, cap. 13. & in calce Epist. 154. ad Publicolanum, & in lib. de Bono conjugali, cap. 16: quod refertur. 32. q. 4. cap. Sicut fatius: Satius (inquit) est fame mori, quàm idolothytis vesci. † Et in concilio Gangrensi, cap. 2. præceptum est, quod habetur in ca. Si quis, Dist. 30. Vbi Glossa idem confirmat. Diu etiam post Augustini tempora id seruatum est, ut videre licet in concilio. 3. Aurelianensi, cap. 19. & 20. & in concilio. 4. Aurelianensi, cap. 15. Sed idem fortasse omnes sentiemus, si ita, ut paulò ante dixi, intelligatur, videlicet non esse simpliciter illicitum, sed eo modo, quo tempore Apostolorum illicitum erat. Tunc autem illicitum erat propter scandalum infirmorum, cum enim gentiles demonijs immolarent, & in sacrificijs ipsis vescerentur idolothytis, planè qui ea comederet, ad gentiliū idololatriam reuertitur videretur, aut demones venari, quibus ea immolabantur. Quod si id homo probatæ virtutis, & religionis faceret, de quo nulla posset esse suspicio, nullumquæ modo oriretur scandalum: aut quasi ignorans comederet, ne videtur offendiculo esset, quamuis idolothytum esse suspicaretur, nihil tunc peccaret, ut aperte Paulus docet. 1. Cor. 8. vbi de hæc re disputat. Scimus (inquit) quia nihil est idolum in mundo. † Et statim: Quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, & conscientia eorum, cum sit infirma, polluitur. Esca autem non nos commendat Deo: neque enim si manducauerimus abundabimus, nec si non manducauerimus deficiemus. Videte

Idolothytis an vesci liceat.

Sotus lib. 2. de Iust. & iure. q. 5. artic. 7. l. 1.

40

Lucæ. 10.

Vers. 26.

Opus Dei.

Vers. 26.

de te autem ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Et cap. 10: Si quis vocat vos infidelium ad cenam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter eum, qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Hoc quod diximus aperte in hos duos locos Pauli explicauit S. Thomas. Et Augustinus de eadem re loquens. 32. contra Faustum, cap. 13. ait: Nam si natura ipsa immolatiæ carnis esset immunda, utique & nescientem contaminaret. Neque enim eò minus ipsa esset, quod minus abscentem acciperetur: sed propter conscientiam, ne demonibus comunicasse videatur. & c. † Ita nunc quoties huiusmodi scandalum oriretur, peccatum esset, & vix vnquam fieri posset sine scandalo, præsertim inter recens ad fidem conuersos. Quoniam ergo Iezabeliu bebat idolothytis vesci, & Apostolos caluniabatur quod id oneris fidelibus imposuissent, de ea tantum re loquitur nunc Dominus, & onus illud vsq; ad aduentum suum teneri præcipit eo modo, quo ab Apostolis impostum est. Breuius etiam respondere licet. *Non mittam super vos aliud pondus. &c.* Hoc est: Ego iugum veteris legis vobis non imposui, tantum præcepi ut mandata mea seruaretis, & Ecclesiæ principibus pareretis, de quibus dixi: Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit. Non imponam vobis aliud onus, hoc tamen tenete vsq; in finem sæculi, atque ita tãdiu ab huiusmodi cibis abstinete, quãdiu illi abstinere præceperint.

42

Et qui vicerit, & custodierit opera mea vsque in finem. Qui non cesserit terroribus, aut blanditijs impiæ Iezabelis, & eius comitum, sed semper custodierit mandata mea. Opera enim sua vocat, quæ ipse præcipit, ut Ioh. 6. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quæ misit ille. Et cap. 4: Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me, ut perficiam opus eius, id est, quod ille mihi præcepit. Et cap. 9: Me oportet operari opera eius, qui misit me.

43

Dabo illi potestatem super genes. † Variæ

Ferrea.

D

possit

possit, cum pastoris est, ut Mich. 7: Pa-
lice populum tuum in virga tua) tamen
Virga ferrea. virga ferrea semper in malum accipi-
tur, id est, pro grauisimo supplicio, quo
nam virga ferrea omnia conterit, &
confringit, & grauisimum idum ha-
bet. Ita dictum est Psal. 2: (ad quem nunc
Dominus alludit) Reges eos in virga
ferrea, & tamquam vas figuli confrin-
ges eos: quod de Christi extremo iudi-
cio scriptum est. Et Apo. 12: Et peperit
filiū masculū, qui recturus erat omnes
45 gētes in virga ferrea. † Similiter c. 19.
de Christo iudicaturus inquit: De ore
eius procedit gladius ex utraque parte
acutus, ut in ipso percutiat gentes, &
ipse reget eas in virga ferrea, & ipse cal-
cat torcular vini furoris irae Dei omni-
potentis: quo nihil potuit dici apertius.
Praeterea: sciendum est, ubi nos habemus:
Pascere, regere. *Et reget illas in virga ferrea,* in Graeco
esse, Pascet illas, *τοπιμασιν* quare de
virga pastoris sermo est. Pascere autē,
siue Regere poni solet pro eo, quod est
Dominari, quia qui pascit, & regit, do-
minatur. Vnde Mattheus cap. 2: refe-
rens verba ex Mich. c. 5. ait: Ex te enim
exiet dux, qui regat populum meum Is-
rael, pro quo in ipso propheta legimus:
Ex te mihi egredietur qui sit domina-
tor in Israel: quomodo est etiam in He-
braeo, & in Lxx, Et in eodem cap: Et pas-
cent terram Assur in gladio, & terram
Nemrod in lanceis eius. Idem videre li-
cet in locis citatis ex Psal. 2. & Apo. 12:
& c. 19. in quibus pro Regere est in Graeco
Pascere. Sumitur igitur à pastore si-
militudo, qui ferrea virga oues suas iras
percunt, & perdit, significaturque do-
minatus sanctorum in malos, iuxta il-
lud: Iudicabunt nationes, & domina-
buntur populis, & mortis aeternae sen-
tentia, qua eos percussuri sunt. † Idcirco
46 addidit. *Et tamquam vas figuli confrin-*
gentur. Nam, ut vas fictile semel contri-
tum reparari non potest, ita impij in
aeternam mittentur, & in perpetuum
carcerem mittentur, vnde nulla sit vn-
quam spes exeundi. Ex quo haeresis con-
uincitur Origenis, qui non solum ho-
minibus damnatis, sed demonibus
etiam salutem, & libertatem pollice-
batur.

Et dabo illi stellam matutinam. Diffici-

le dictu est, etiam si sciatur quae sit haec
stella matutina, quomodo haec cum
praecedentibus haereant. Stella matu-
rina Christus est, ipse enim ait Apoc.
22: Ego Iesus misi angelum meum tes-
tificari vobis haec in Ecclesijs. Ego-
sum radix, & genus David, stella
splendida, & matutina. Promittitur
ergo vincentibus visio Christi, & re-
gnum cum eo. At id restat explican-
dum, cur hoc in loco vocetur stella
matutina, id est, quid haec appella-
tio pertineat ad id, quod nunc agitur.
Stella matutina dicitur Christus, quo-
niam mundi tenebras fugauit inter ho-
mines natus. Propter resurrectionem
etiam ita dicitur, quoniam tenebras
mortalitatis luce suae resurrectionis
discussit. Et vtriusque rei causa po-
test in eum continere illud Job. 38:
Numquid producis luciferum in tem-
pore suo? quia pater fecit ut Chri-
stus tempore suo, id est, tempore ma-
ximè consentaneo, nasceretur, &
resurgeret. † Ita possemus nunc in-
terpretari, Dabo illi gloriam, & cla-
ritatem resurrectionis, efficiam illum
participem resurrectionis meae. Sed
alia causa est cur Christus stella ma-
tutina dicatur, & qua multò melius lo-
ci huius obscuritas illustrabitur, quam
mihi videor intelligere ex verbis Apo.
22. citatis: Ego Iesus misi angelum
meum testificari, &c. Quod perinde
esse videtur, ac si diceret: Meum
est quidquid in hac Apocalypsi scri-
ptum est, mihi credere debetis, &
eam viam salutis sequi, quam vobis in
hac reuelatione demonstrauit, sum enim
filius David, id est, verus Messias, qui
promissus erat, ut homines doceret,
& in beatam vitam perduceret. Sum
etiam stella matutina vobis data, ut
luce mea dispellerem tenebras infide-
litas, & errorum omnium in nocte
huius saeculi, ne ambuletis in tene-
bris, & in vmbis figurarum, ut qui
erant in veteri lege, sed plenum lu-
men habeatis. Ita hoc significatur in
stella matutina, quod est in Isa. 49:
Dedi te in lucem gentium, & in Ioh.
cap. 9: Quamdiu sum in mundo, lux
sum mundi, & cap. 8: Ego sum lux mun-
di. Qui sequitur me, non ambulat
in

*Stella ma-
tutina.*

48 in tenebris, sed habebit lumē vitæ. † Et
omnia rectè explicantur ex. 2. Pe. 1: Et
habemus firmiorem propheticum ser-
monē, cui benefacitis attendentes, qua
si lucernæ lucēt in caliginoso loco, do-
nec dies illucescat, & lucifer orietur in
cordibus vestris. Itaq; in nocte huius
saeculi propheta fuerunt ut lucerna,
Christus ut lucifer, siue stella matuti-
na, quod idem est, quia tenebras pro-
phetarum illustravit. Quod ergo nunc
ait: *Dabo illi stellam matutinam,* hoc signi-
ficat: Dabo ei me ipsum, dabo ei stellā,
quam in nocte huius vitæ sequebatur,
ut plenè iam eius luce fruatur, antea
ostendebam procul, nunc possidendā,
& tenendā dabo, ut videat se non erras-
se cum eam sequebatur. Tunc illud omni-
nò implebitur: Sed habebit lumē vitæ.
Ioh. 8. Atq; haec stella matutina rectissime il-
lis promittitur, qui ut Christi doctrinā,
& lucē sequerentur, respuerunt carnis
voluptates, & nō sunt passi se tenebris
errorū Iezabelis, & blanditijs excæca-
ri. Possumus quoq; haud absurdè ita ex

49 ponere. † Stella matutina fulget in cali-
gine, terminus noctis est, & initium
Diei & maiorem promittit claritatē,
quā sol statim allaturus est. Vincēti er-
go datur stella matutina, quoniam Chri-
stus in mortis caligine inuisibiliter san-
ctis adest, & lucē eis præbet in morte,
& lætitiā, & veniētis iā beatitudinis,
quasi maioris claritatis, nuntius est. Im-
mo verò (ut Gregorius scribit. 4. Dialo-
gi. c. 16.) nonnūquam in consolationē
egredientis animæ ipse apparere solet
autor, ac retributor vitæ. Et. c. 14. Sa-
pe, (inquit,) animabus exeuntibus electo-
rum dulces solent laudes cœlestes eru-
pere, ut dum illas libenter audiunt, dis-
solutionē carnis ab anima sentire mi-
nimè permittantur. Et cap. 47. Nonnū-
quam verò omnipotens Deus trepidā-
tium mentes quibusdam prius reuela-
tionibus roborat, ut in morte minimè
pertimescant. Quæ omnia multis in eis-
dem locis confirmat exemplis. Omnia
haec pertinent ad id, quod nunc ait: *Da-
bo illi stellam matutinam.*

Argumentum. Cap. III.

Sardianum episcopum negligentiae vehementer accusat, iustosq; paucos
in eius Ecclesia relictos laudat, & spe magnorum praemiorum excitat,
Episcopo Philadelphiae amplissimis verbis collaudato persecutionē
venturam, victoriamque suam, & Iudaeorum futuram per eum con-
uersionem praedicat, eumque ad perseverantiam praemijs propositis
exhortatur. Episcopum Laodiceae seuerè reprehendit quod tepidus
sit, & pauper, & caecus, monetque, ut seruet caritatem, & virtutes reli-
quas comparet, & poenitentiam agat, ac ei, si paruerit, amicitiam suam,
& beatitudinem pollicetur.

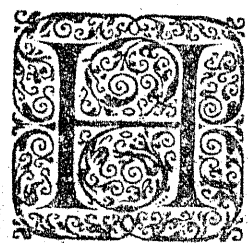
Caput. III.

In angelo Eccle-
siae Sardis, scribe,
Haec dicit qui ha-
bet septem spiri-
tus Dei, & septē
Stellas, Scio opera
tua, quia non habes quod viuas, &
mortuus es. Esto vigilans, & con-
firma cetera quae moritura erant. Nō
enim inuenio opera tua plena coram

3 Deo meo. In mente ergo habe qua-
liter acceperis, & audieris: & serua,
& poenitentiam age. Si ergo non vi-
gilaueris, veniam ad te tāquam fur,
4 & nescies qua hora veniā ad te. Sed
habet pauca nomina in Sardis: qui nō
inquinauerūt vestimenta sua, & am-
bulabunt mecum in albis, quia digni
5 sunt. Qui vicerit, sic vestiatur vesti-
mentis albis, & non delebo nomē eius
de libro vitæ, & confitebor nomen
eius

eius coram patre meo, & coram angelis eius. Qui habet aurē, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs. Et angelo Philadelphie Ecclesie scribe, Hæc dicit Sanctus, & Verus, qui habet clauem David: qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Scio opera tua: Ecce dedi corā te ostium apertum, quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem, & seruasti verbum meum, & nō negasti nomen meum. Ecce dabo de Synagoga Satanae, qui dicunt se Iudeos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce faciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos, & scient quia ego dilexi te. Quoniam seruasti verbum patientie meae, & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra. Ecce venio citō: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Qui vicerit, faciam illum columnā in templo Dei mei: & foras non egredietur amplius: & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomē meum nouum. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs. Et angelo Laodicie Ecclesie scribe, Hæc dicit Amen, testis fidelis & verus, qui est principiū creaturæ Dei. Scio opera tua, quia neq; frigidus es, neq; calidus, vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo. Quia dicis, Quod diues sum, & locupletatus, & nullius

ego, & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias: & vestimentis albis induaris, vt non appareat cōfusio nuditatis tue: & collyrio inunge oculos tuos vt videas. Ego quos amo, arguo & castigo. Aemulare ergo, & penitentiam age. Ecce sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cenabo cum illo, & ipse mecum. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut & ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurē, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

Hæc dicit qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas. Quoniam hic episcopus negligētior erat tā in sua, quā in subditorum salute, vt ex ijs, quæ sequuntur intelligimus, adeo vt non nisi paucos haberet in Ecclesia sua, qui non coinquinassent vestimenta sua, & ipse mortuus esse dicatur, quāuis viuus putaretur: meritō dicitur ei Christū, cuius nomine Iohannes loquitur, habere septem spiritus Dei, & habere septē stellas. In septem spiritibus, quibus humanæ salutis procuratio demandata est, ostendit sibi gratissimam esse salutem hominum, cuius tantos angelos curam habere voluit, vt si in ea negligens fuerit, intelligat sibi grauissimum exitium imminere. De his spiritibus diximus c. 1. n. 17. & seq. In septem stellis docet sibi curæ esse episcopos, & à se conseruari, ac foueri, vt scilicet alacrior sit ad penitentiam agendā, & ad Deo placendū: & si id contempserit, supplicium eius timeat, qui episcopos elegit, & seruat, & integerrimos esse cupit.

Scio

Vers. 1. Scio opera tua. † Quæ talia sunt, vt cū viuere te homines putent, & gratiam habere, mortuus tamen propter peccata sis.

Vers. 2. Esto vigilans. Expergiscere, qui negligentia, & sordida, quasi alto somno, teneris.

Vers. 2. Et confirma cetera, quæ moritura erant. Ambrosius: Vigilat qui semper bona opera exercet. Præcipitur ergo huic vt vigilet, id est, vt in caritatis operibus semetipsum exerceat, ne paruabona, quæ adhuc videbatur habere, deperirent. &c. Hoc ergo dicit quod passim experimur. Si quis peccato se teneri, & negligentia diu sinat, paulatim virtutes læguescent, & opera earum pereunt. Vigila ergo, & ne patiaris perire bona opera, quæ supersunt, sed cōfirma illa, quæ mortua erant, id est, quæ iam ad interitum festinabant, & citō morientur, nisi confirmes. Gregorius in. 3. parte Pastoralis curæ, Admonitione. 35: In hoc quippe mundo humana anima quasi more nauis est contra ictum fluminis descendens, vno in loco nequam stare permittitur, quia ad ima relabatur, nisi ad summa conetur. Si ergo inchoata bona fortis operantis manus ad perfectionem nō subleuat, ipsa operandi remissio contra hoc, quod operatum est, pugnat: Hinc est quod per Salomonem dicitur: Qui mollis, & dissolutus in opere suo fuerit, frater est sua opera dissipantis. Hinc etiā Sardis Ecclesie angelo dicitur: Esto vigilans, & confirma cetera, quæ moritura erant. Si enim quod mortuum in nobis est, ad vitam non accenditur, hoc etiam extinguitur, quod quasi adhuc viuum tenetur. Pro Confirma, est, & ἰσχυρὸν, quod ita exposuit Arethas: Non utcumque dictum est, Confirma, sed quasi dixisset: Solida facito, ac roborā quæ & mollia sunt, & ad casum paratissima.

Vers. 2. Non enim inuenio opera tua plena. Non plenē viuus vt debes, non respondent opera personæ, ac dignitati tuæ. Quod intelligitur ex sequentibus: In mente ergo habe qualiter acceperis, &c.

Vers. 2. Coram Deo meo. † Loquitur, vt solet, Christus vt homo, vt cum ait: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum,

Deum meū, & Deum vestrum. Ioh. 20.

In mente ergo habe qualiter acceperis. Memento qualiter sis institutus, & qualem te vitam agere docuerint qui te baptizauerunt, & Ecclesie isti præfuerunt, & ita viuere. Hoc quia non seruabat, dictum est: Non enim inuenio opera tua plena.

Veniam ad te tamquam fur. Cur hoc dixerit continuo explicat: Et nescies quā hora veniam ad te, id est, cum minimē opinaberis, morieris, & ad iudicium vocaberis. Metaphora est sæpe à Domino usurpata in Euangelio. Illam explicat Matth. 24: Illud autem scitote, quoniam si sciret pater familias qua hora fur venturus esset, vigilaret vtrique, & non fineret perfodi domum suam. Ideo & vos estote parati, quia quā nescitis hora filius hominis venturus est. Et Paulus. 1. Thess. 5: Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, Pax, & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Eadem Metaphora vtitur Ioh. infra cap. 16: Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet.

Vers. 4. Sed habes pauca nomina in Sardis. † Post reprehensionem addit aliquid more suo, quo episcopum cōsolatur, vt meliori animo sit, nec prorsus opera sua Deo displicere existimet. Ac si dicat: Quamuis negligens fueris, & multi negligentia tua perierint, non perierunt tamen omnes, adhuc relictī sunt nonnulli, qui viuunt apud me, & mihi gratissimi sunt: Sed cur hunc sensum his verbis expresserit: Habes pauca nomina, quod insolens videtur in Scriptura, nō facilem videtur habere explicatum. Arethas quidem alienū hoc esse dicit à Græca phrasi, vt Pauca nomina ponatur pro Paucos homines, sed nihil prætereā explicat. Beda hanc causam putat, quod nomina sanctorum scripta sunt in cælo, & proprias oues vocat nominatim. Ambrosius. Quoniam ad excellentiā sanctorū perrinet, vt De⁹ eos nominatim sciat, sicut ait Mosi Exo. 33: Noui te ex nomine, & Ioh. 10: Et proprias oues vocat nominatim. Ita etiam Haymo, & plerique. Nos veram huius rei

Nomē pro homine.

rei causam tenebimus, si meminerimus dictum esse cap. 2. nu. 4. secundum vulgatam Hebræorum consuetudinē, qua abstractis nominibus pro suis cretis vtuntur modò actiue, modò passiuè sumptis (liceat ita loqui perspicuitatis, & doctrinæ causa) nomen poni pro re nominata, siue pro eo, cuius nomen est. † Quare Iohannes non dixit, *Pauca nomina, quæ non inquinauerunt vestimenta sua*, Sed, *Qui non inquinauerunt*, Spectauit enim magis rem significatam, quam nomen. Simile est quòd infra legimus cap. 11: Et occisa sunt in terræ motu nomina hominum septem millia, Ex quo intelligitur illud Act. 1: Exurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba hominum simul sere centum viginti) vbi in Græco est, ἡ λαὸς ὀνομάτων, idest, Turba nominum: & ita omnia legendum videtur in nostra Translatione, nec enim desunt nonnulli manu scripti, & typis excusii codices, qui ita legant. Nisi dicamus nostrum interpretem, cui consuetudo Hebræorum non erat ignota, sensum quam verba reddere maluisse perspicuitatis causa, & veritate: Turba hominum. Sed quod ante dixi, probabilius, & verius est.

Vers. 4.

Qui non inquinauerunt vestimenta sua: Ad vestem candidam mihi alludere videtur hic, & cum dicit sanctos lauisse stolas, vt cap. 7. & 22. quam in signū innocentie, & sanctitatis ex Ecclesiæ traditione accepimus in Baptismo, quæ peccatis inquinatur, & penitentiâ abluatur. Sed nunc negat vestimenta horum fuisse inquinata, quoniam procellis, quas eo tempore Diabolus in Ecclesias Asiæ concitabat, obruti non sunt, nec à fide, aut à caritate dimoueri poterunt.

Vers. 4.

Et ambulabunt mecum in albis. † Mecum semper erunt in perpetuis voluptatibus. Vestis enim candida lætitiæ index est. Eccles. 9: Vade ergo, & comede in lætitia panem tuū, & bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placeant opera tua. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. Hinc Apoc. 7. de sanctis dicitur: Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.

Alba vestis lætitiæ indicat.

Qui vicerit sic vestietur vestimētis albis. Vers. 5.
In Græco est, Hic vestietur, & c. 87. & sensus conuenientior est. Ita habent multi codices, & ita legit Arethas, & fortè noster interpres ita vertit, facile enim pro Hic scribi potuit Sic. Sed quoniam in Græco facile etiam errari potuit, quoniam eadem dictio, si O paruum habeat, significat Hic, si vero habeat O magnum, significat Sic, non est reiicienda lectio, quæ est in pluribus exemplaribus vulgatæ Translationis, præsertim cum nihil mutetur in sensu. Atque in hac lectione coniunctio, Sic, etsi referri possit etiam ad verbum, *Vicerit*, melius refertur ad verbum, *Vestietur*, vt retulit Haymo, Ambrosius, Beda, Anselmus. Ita autem interpretantur: Qui vicerit, vestietur veste immortalitatis, & gloriæ, ita vt illi, qui non inquinauerunt vestimenta sua, idest, qui innocentiam in Baptismo acceptam seruauerunt. † At nescio cur de his tantum sit intelligendum, cum valde propriè illi dicantur non inquinasse vestimenta sua, qui postquam per penitentiam ea abluerunt, non fordidarunt. Nec enim nunc agitur de illis, qui innocentiam Baptismi tota vita sine vlllo peccato mortali conferuauerunt, sed de ijs, qui non cesserunt hæreticis, & persecutoribus, qui tunc in Asia grassabantur, atque illos dicit non inquinasse vestimenta sua, qui tamen antea potuerunt aliquando peccasse. Nec video cur in eo, quod ait: *Qui vicerit*, illi intelligantur, qui post peccatum egerunt penitentiam, cum vocabulum ad omnes æquè pertineat, qui hæreticorum dolis, & persecutionibus Diaboli, & membrorum eius fortiter resisterunt, siue Baptismi innocentiam seruauerint, siue aliquando amiserint. Iis igitur, qui vestimenta sua non inquinauerunt, meritò vestimenta alba tribuuntur.

Et non delebo nomen eius de libro vitæ. Vers. 5.
Huius loci intelligentia ex S. Th. petenda est, qui. 1. p. q. 24. copiosè explicat quid sit Liber vitæ, quid sit scribi in eo, aut deleri. Docet Art. 1. librum vitæ in Deo Metaphoricè dici, quòd in libro scribi soleant qui ad aliquid eliguntur, vt milites, aut consiliarij; Librum vitæ

Liber vitæ

Qui scribitur in libro vitæ.

vita dici ipsam Dei notitiam, qua firmiter retinet se aliquos prædestinasse ad vitam æternam; siue conscriptionem eorum, qui electi sunt ad vitam æternam: conscriptum enim dicitur in intellectu alicuius, quod firmiter memoria tenetur, vt Prou. 3: Describe illa in tabulis cordis tui. Artic. 2. tradit in hoc libro propriè eos dumtaxat scribi, qui electi sunt ad vitam æternam, non enim eligitur quis nisi ad id, quod habet rationem finis, vt miles non eligitur, aut scribitur, vt armetur, sed vt pugnet. Quare qui gratiam habent, sed beatitudinem tandem non assequuntur, non dicuntur simpliciter electi, nec simpliciter scripti in libro vitæ. † Ex his sequitur quod est in Art. 3. n. unquã de libro vitæ deleri eos, qui simpliciter scripti sunt, idest, prædestinatos, sed eos, qui quodammodo scripti erant, idest, qui propter præsentem iustitiam ipsa ad vitam æternam habebant. Itaque secundum S. Thomam, duplex hominum genus scribitur in libro vitæ, licet non eodem modo, idest, prædestinati, qui verè electi sunt vt habeant vitam æternam, & qui gratiam habent, sed prædestinati non sunt, sunt enim scripti vt habituri vitam æternam, non in se ipsa, sed in sua causa. Atque ideo hi & deleri possunt, & re vera delentur, illi deleri non possunt. Ita etiam Anselmus, & Lyranus. Iuxta hanc sententiam, *Non delebo nomen eius de libro vitæ*, nihil aliud est, quam si diceret: Sine dubio vitam æternam consequentur, in quam minimè peruenient qui victi fuerint. Satis hoc quidem probabiliter. Sed probabilius est, & cum Scriptura, sanctorumque partum dictis magis congruit, in libro vitæ nullo modo scribi nisi prædestinatos ad vitam æternam. † Ita etiam n. 1. semper loquitur Scriptura, vt Danic. 12: Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Philip. 4. Cum Clemente, & ceteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. Apoc. 13: Et adorauerunt eam (bestiam) omnes qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ, idest, omnes

omnes qui non erant prædestinati. Et cap. 17: Et mirabuntur omnes inhabitantes terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi. Et cap. 20: Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. cap. 21: Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni. Respondebit fortasse quispiam; Scripti erant & alij præter prædestinatos, sed in die iudicij non inuentur scripti, quia deleri sunt cum à gratia exciderunt. † Hanc responsionem verba ipsa Euangelistæ refutant, cap. enim decimotertio dixit: Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est, ab origine mundi, quæ non possunt nisi de prædestinatis intelligi. Nam illud; *Ab origine mundi* (vt suo loco dicemus) non coniungitur cum Agno, qui occisus est, sed cum illo: Quorum non sunt scripta nomina, ac si diceret: Quorum non sunt scripta nomina ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occisus est, vt manifestissimum est ex verbis cap. 17: Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi. Solum enim prædestinati dicuntur scripti, siue electi, à constitutione mundi, vt Matth. 25: Possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi, idest, ab æterno. Solet enim Scriptura interdum ita loqui, vt per longissimam durationem, quæ est ab initio mundi, significet æternitatem, vt intelligentia nostra se se attemperet, qui vix aliquid cogitare possumus ante mundi creationem. Ita dictum est Psal. 89: A sæculo; & vsque in seculum tu es Deus; & Psal. 92: A sæculo quis, & vsque in seculum dicere: Ante seculum Mich. 5: Et egressus eius ab initio, à diebus æternitatis. 1. Iohann. 10: Quod fuit ab initio, quod audimus. † Hoc ipsum, idest, in libro vitæ nullo modo scribi nisi prædestinatos, apertè docet Augustinus lib. 20. de Ciuitate, c. 15. his verbis: Non Deum liber iste commemorat, ne obliuione fallatur, sed prædestinatione significat eorum,

A constitutione mundi.

eorum, quibus aeterna dabitur vita, nec enim nescit eos Deus, & in hoc libro legit ut sciat: Sed potius ipsa eius praescientia de illis, quae falli non potest, liber est vitae, in quo sunt scripti, id est, praecogniti. Idem ait vel apertius, in illud Psal. 68: Deleantur de libro viventium. Eadem est sententia Haymonis, hic, & in illud cap. 17: Quorum non sunt scripta nomina in libro vitae: & denique omnium, qui aliter quam S. Thomas exponunt quid sit deleri de libro vitae, quos statim nominabitus. Nunc superest ea dubitatio: quomodo aliqui deleri dicantur de libro vitae, si non scribuntur in eo nisi praedestinati, quos constat deleri non posse. Ait si quidem Moses Exo. 32: Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo, quem scripsisti: Et Psal. 68. legimus: Deleantur de libro viventium: & tunc ait Dominus: *Non delebo nomen eius de libro vitae.* Hanc proponit, & dissolvit Augustinus in Psal. 68. Isti ergo inquit, quomodo inde delentur, ubi nunquam scripti sunt? Hoc dictum est secundum spem ipsorum, quia ibi se scriptos putabant. Quid est, Deleantur de libro vitae? Et ipsis constet non illos ibi esse. Et paulo post: Sic ergo & hic illi, qui se sperabant tamquam merito iustitiae suae in libro scriptos Dei, cum perditae fuerit damnatio eorum etiam ad cognitionem eorum, delentur de libro viventium, id est, non ibi se esse cognoscent. Nam versus, qui sequitur, exponit quod dictum est: Et cum iustis non scribantur. Dixi ergo, Deleantur, secundum spem eorum, secundum aequitatem autem tuam quid dico? Non scribantur, & c. Eodem modo exponit Rupertus in verba citata Exo. 32. id est, lib. 4. in Exod. c. 29. Ambrosius paulo aliter; illos deleri dicit, qui hominum opinione iusti, & scripti putabantur, cum iam eorum damnatio omnibus innotescit. Ansberrus, & Haymo dicunt deleri de libro vitae nihil aliud esse, quam in eo non scribi.

13 **¶** Probat primum ex usitata Scripturae locutione, qua affirmationes pro negationibus poni solent, ut cum dicitur Exod. 7: Ego indurabo cor Pharaonis, idem est ac si diceret: Non emolliam

Deleri de libro vitae.

gratia mea. Sic delere de libro vitae est non scribere. Confirmant etiam ex Psal. 68. ubi cum dictum esset: Deleantur de libro viventium, continuo additur: Et cum iustis non scribantur. Mihi Augustini responsio, & Ambrosij magis probatur, atque adeo illae inter se non pugnant, ut una, eademque plenior ex eis fiat, atque ita illos deleri dicamus de libro vitae, qui vel se ipsi putabant in eo esse scriptos, vel homines ex operibus, quae videbant, ita iudicabant, sed postea Dei iudicio damnati, quia in libro non inveniuntur scripti, dicuntur deleri. Nam saepe scriptura loquitur non ut res ipsae sunt, sed ut ab hominibus iudicantur, ut Luc. 2: Et non cognoverunt parentes eius. Et iterum: Ecce pater tuus, & ego dolentes quaerebamus te. Matth. 11: Quia abscondisti haec a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ioh. 5: Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum, scilicet, iuxta opinionem vestram, ita enim quidam interpretantur, qui se scriptos putabant, aut scripti ab hominibus putabantur. Hanc responsionem tacito Augustini nomine reprehendit S. Thomas Arti. 3: quoniam quod sanctis repromittitur, non est solum in hominum opinione; & non deleri de libro vitae ponitur inter praemia iustorum, iuxta id, quod hic legimus: *Et non delebo nomen eius de libro vitae.* Hoc est eius argumentum, quod facile solvetur si dicamus, cum ait: *Et non delebo.* hoc significari, Non videbunt eum delerum homines in die iudicij, non cernent eius damnationem, ut aliorum, qui victi sunt, & inquinaverunt vestimenta, sed cernent eius glorificationem, & coronam, plus enim intelligit quam loquitur. In quo hoc etiam latet: Dabo illi perseverantiae donum. Haec autem magna praemia iustorum non sunt solum in opinione hominum, sed in re ipsa.

Reg. Scriptura saepe loquitur iuxta vulgare hominum iudicium.

14

Et confitebor nomen eius. Palam coram patre meo, & sanctis angelis agnoscam illum, & inter meos numerabo, & gloria bor me talem servum habere. Heb. 11: Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum, paravit enim illis civitatem. Allu-

Vers. 5.

Alludit autem ad illud verbum Domiti, quod retulit Matthaeus. c. 10: Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in caelis est. Praemia recte conveniunt, nam qui inter summa scelera, & magnas peccandi occasiones sanctitatem, & puritatem retinuerunt, & vestimenta sua non inquinaverunt, sed Christum verbis, & operibus imitando confessi sunt, aequum est ut albis vestibus induantur, & cum eo ambulent, semperque vivant, & honorifice ab eo in die iudicij agnoscantur coram patre, & angelis sanctis.

15

Vers. 6.

Qui habet aurem, audiat. Quoniam nihil subijcit, quod dicatur Ecclesijs, ut solet, intelligimus verba praecedentia: Qui vicerit, sic vestietur. & c. Ecclesijs dicta esse, nam cum ad Ecclesias loquitur, solet a quibusdam ad omnes transferre sermonem, & generaliter loqui, ut cap. 2. Vincenti dabo edere de ligno vitae: Qui vicerit, non laedetur a morte secunda. & c. Et eodem modo hic locutus est: Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis.

Vers. 7.

Hac dicit sanctus, & verus. id est, qui sanctus est, & autor, atque amator sanctitatis, & verus, id est verax, & constans in promissis suis. Alludit ad illud Psal. 144: Fidelis Dominus in omnibus operibus suis. Merito his nominibus utitur, quoniam sanctitas huius episcopi in sequentibus laudatur, & eius causa magna ei promittuntur.

16 Clavis David.

Qui habet clavem David. Locutus est per obscurum. Multi clavem David intelligentiam veteris legis, aut proprietatem libri Psalmorum, interpretantur; alij regiam potestatem; alij incarnationem Domini, alij ipsum Dominum. Sed neque id ex scripturis confirmant; nec cur ita dicatur, aut quomodo cum sequentibus haereat, satis explicant. Vera ergo huius loci intelligentia desumitur ex verbis Isaia. c. 22. unde verba ipsa sumpta sunt, quod mirum est non animadvertisse fere expositores. Ea sunt huiusmodi: Et dabo clavem domus David super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat, & claudet, & non erit qui aperiat. Loquitur de Eliakim filio El-

kiae, cui se daturum pontificatum pollicetur, ut exponit Hieronymus. Quare cum dicit: Dabo clavem domus David, in domo David sine dubio templum intelligit, quod licet a Salomone sit aedificatum, recte domus David dicitur, quia ipse primus omnium de templo Deo aedificando cogitavit, aedificassetque, nisi a Deo fuisset prohibitus; sed formam totius aedificij Salomoni reliquit, & materiam ad aedificandum lignorum, & argenti, & auri, ut videmus. 1. Paral. 28. & 29. Et quamvis Adamus, & Forerius dubitare videantur, magisque in eam sententiam propendere, ut domus David, sit regia ipsius David; cui praepositus prius fuerit Sobna; deinde vero Eliakim: tamen sine causa dubitant, & contra veteres exponunt; ita enim ut diximus interpretantur Hieronymus; Cyrillus; Procopius; Haymo, S. Thomas, & Lyranus, & Dionysius. Idem etiam sentiunt Hebraei. Quod ex Lxx. translatione manifestissimum est, nam ubi nos habemus: Vade, ingrederere ad eum, qui habitat in tabernaculo, Lxx. verterunt: Vade in pastophorium, quod locum esse in templo, in quo praepositus templi habitabat, docet Hieronymus, Cyrillus, constatque ex hedras templi ubique vocari Pastophoria in Graeco; ut. 1. Paral. 9. & 28. & 1. Mach. 4. & alibi saepe. De quo multa diximus lib. 1. de Templo. c. 17: Aperte hoc etiam indicant verba illa: Vocabo servum meum Eliakim filium Elkiae, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum. Pro Tunica est in Heb. כַּתְּנֵי, quae est vestis sacerdotalis, ut diximus cap. 1. num. 61. Porro sicut Eliakim figura erat Christi, ut docent Hieronymus, Cyrillus, & Procopius: ita templum figura est Ecclesiae. Eliakim habet clavem templi, quia princeps templi est. Aperit, & nemo claudit, & claudit, & nemo aperit, id est, si ipse aperuerit ut populus ingrediatur, nemo illi repugnare poterit, aut contradicere, nemo poterit claudere: si autem claudere voluerit, nemo eo invito poterit aperire. Ita Christus habet clavem Ecclesiae, quae dicitur Clavis David, id est, domus ipsius David, & in eam introeunt quibus ipse aperit, id est, quos ipse adducit per gratiam suam, D 5 & qui-

& quibus ipse propter incredulitatem fores occidit, introire non poterunt. Ideo Christus ait Iohan. 10: Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Immo & iuxta Augustinum tract. 46. in Iohan. ostiarius etiam dicitur, cum in eodem loco legimus: Huic ostiarius aperit. Si quis autem querat, cur hæc nunc de Christo dicantur, legat quod statim sequitur: Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere: quod continuo explicabimus.

Vers. 8. Scio operum tua. † Noui quam strenue pro me laboraueris.

Vers. 8. 19 Ecce dedi coram te ostium apertum. Docet huius episcopi meritis, & prædicatione multos ingressuros esse in Ecclesiam, adeoque cum non amissurum ex suis, ut multos etiam ex infidelibus Christo lucrifactorum sit. Hic locus ex præcedentibus intelligitur, ac si dicat: Ego qui habeo clauem David, id est, Ecclesie, & quo aperiente nemo potest claudere, aperui ostium illius coram te, ut te homines per prædicationem vocante, multi ingrediantur in Ecclesiam, nec valeant Diabolus, aut eius ministri ingressum impedire. Intelligitur etiam ex Pauli verbis. 1. Cor. 16: Permanebit autem Ephesi usque ad Pentecosten: ostium enim mihi apertum est magnum, & evidens. Videlicet per quod multi me prædicante in Ecclesiam intrabunt. Theophylactus: Hoc est, multi accessuri sunt ad fidem. Et 2. Cor. 2: Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino. &c.

Vers. 8. 20 Quia modicam habes virtutem. † Virtus hæc Græcè *δύναμις* dicitur, quod facultas, & potestatem, & robur significat. Est autem sensus: Dedi coram te ostium apertum, propterea quod cum modicam habeas virtutem, id est, non sis potens in sæculo, nec auxilium habeas potentium amicorum, qui te tueantur, & iniurias aduersariorum a te repellant, seruasti verbum meum nihil unquam a præceptis meis declinans, & magnis persecutionibus virgibus non negasti nomen meum.

Vers. 9. Ecce dabo de Synagoga Satana. &c. Hæc

iam exposuimus cap. 2. nu. 13. & 17. Cui autem dicit: Dabo, subaudiendum est: Tibi, id est, conuertentur, & parebunt tibi. Hic iam, & in verbis continuo sequentibus aperte explicat quod prius obscure dixerat: Ecce dedi coram te ostium apertum.

Vers. 9. Et adorent ante pedes tuos. Ad pedes tuos procident parati facere quidquid iusseris.

Vers. 9. Et scient quia ego dilexi te. Tunc intelligent, & confitebuntur te veracem, & piuum fuisse, & Deo carum.

Vers. 10. Quoniam seruasti verbum patientia mea.

21 † Hæc tibi conueniet quoniam fecisti id, quod ego præcepi de patientia ubique seruanda, & tenenda. Siue, Scio te dilectum fuisse a me, quoniam æquo animo omnia incommoda pro me pertulisti. Patientiam suam vocat quam ipse præcepit, & commendauit, sicut & legem suam dicere solet, quam ipse tulit. Ita dictum est in cap. 2: Et non negasti fidem meam: & ita cap. 2. num. 12. exposuimus illud: Et custodierit opera mea. Vel planius, Patientia mea, quam ego habui, id est, passus es ad exemplum meum, ut exponunt Beda, & Haymo. Sed melius interpretabimur: Verbum patientia mea, ut sit sensus: Expectasti me, sustinui me, & credens me esse veracem, & mercedem tibi redditurum, pertulisti omnia. Sic loquitur sapientia Scriptura, ut Psal. 21. Spes mea ab vberibus matris meæ, id est, quem ego spero adiutorem, & remuneratorem meum futurum. Et Psal. 70: Eripe me de manu peccatoris, & de manu contra legem agentis, & iniqui. Quoniam tu es patientia mea Domine, Domine spes mea a iuuentute mea, id est, Te expecto, & sustineo, scio tibi premia pro ijs, quæ patior, redditurum. Quod clarius dicere solet idem Propheta, ut Psal. 26: Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Hunc sensum subindicat quod est in Græco, *τὸν ὑπομονὴν μου*, id est, patientiam meam, quod me videlicet sustinui.

Vers. 10. 22 Et ego seruabo te ab hora temptationis. † Tu seruasti verbum patientia mea, ego etiam pro hac patientia seruabo te ab hora temptationis, ita enim dictum est, ut illud Matth. 16: Et ego dico tibi quod tu es

tu es Petrus, &c. id est, Tu mihi dixisti: Tu es Christus filius Dei viui: & ego dico tibi vicissim: Tu es Petrus, &c. Hora temptationis multi interpretantur de afflictione, quam passura est Ecclesia temporibus Antichristi, ut Beda, Haymo: aut de die iudicij, ut Ambrosius. Quod & mihi videretur, si nunc vniuersa Ecclesie loqueretur; at non Ecclesie, sed episcopo vni loquitur; quare necesse est ut de perfectione loquatur illius temporis. Arethas autem de persecutione Antichristi verba fieri censet, aut de persecutione Domitiani. Sed quoniam persecutio Domitiani iam diu tunc seuebat, & in ea Apostolus ipse relegatus fuerat in Patrum insulam, verisimilius est dici hæc de tercia Ecclesie persecutione, quam paulo post excitauit Traianus, cuius imperatoris tempore mortuus est Apostolus. In hac persecutione plurimi quidem martyrio coronati sunt, sed præcipue Simo filius Cleophae, secundus episcopus Ierusalem, & Ignatius episcopus Antiochia, ut Eusebius autor est in Chronicis; & maxima, atque crudelissima fuit, ut statim dicemus. † Ceterum horam non proprie accipit, sed breue tempus horam vocat, quomodo Iohann. 1. Ep. cap. 2. dixit: Filioli, nouissima hora est. Et in Euangelio cap. 5: Ille erat lucerna ardens & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Et in Epist. ad Philem: Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut æternum illum reciperes. Quod autem ait: Seruabo te, hoc significat: Efficiam ut non vincaris.

Vers. 10. 23 Quæ ventura est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra. Habitantes in terra non in mala parte accipit, ut saepe solet Scriptura, sed Christianos intelligit ubique terrarum habitantes, quos Traianus inquiri, & occidi iussit. Scribit enim Eusebius lib. 3. Hist. Eccl. c. 32. eo tempore per singulas ciuitates motam esse persecutionem in nostros. Et postea ait: Persecutionum verò extrinsecus potus urgebat Ecclesiam, & tam immensa caterua martyrum quotidie iugulabantur, ut Plinius Secundus, qui tunc prouinciam administrabat, multitudine interemptorum permotus re-

ferret ad imperatorem, quod innumera hominum millia quotidie obruncentur. &c. † Eadem legimus apud Nicephorum lib. 3. cap. 16. & 17. Et quod de Epistola Plinij dicunt ad Traianum, mutuati sunt, ut ipsi quoque indicant, ex Tertulliano in Apologetico aduersus Gentes cap. 2. Epistola uero ipsa extat inter reliquas eiusdem autoris lib. 10. Epist. prope finem. Venit igitur hæc afflictio tentare habitantes in terra, id est, ut Christiani per totum orbem dispersi probarentur, & eorum fides, quasi aurum in igne, spectaretur.

Vers. 11. Ecce venio cito. Redditurus tibi mercedem vitæ æternæ pro tam honestis laboribus, & pro patientia tua.

Vers. 11. 24 Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam. *κράτα*, fortiter apprehensum serua, quod eleganter vno verbo dicitur Latine, Tene, unde & tenaces, & pertinaces dicti sunt, Hoc est: Conserua fortitudinem, & patientiam tuam, perge ut coepisti, & nullis cede terroribus persecutionum, ne si ijs succubueris, alius pro te substituatur, qui mercedem, & coronam vitæ æternæ referat, quam tibi paraueram. † Videmus hic neminem esse tam prouectæ virtutis, tamque palmae propinquum, ut ea priuari non possit, ut merito dicat Apostolus: Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Deinde ita tenendas esse Dei promissiones, ut nos desideres non reddant, sed semper quantum erit in nobis, laboremus. Etenim huic episcopo promiserat: Et ego seruabo te ab hora temptationis, quæ ventura est in orbem vniuersum, & tamen continuo ait, Tene quod habes. &c. Aduertendum etiam hunc esse morem, atque ordinem Diuinae prouidentia, ut cum aliquis cadit, alter pro eo erigatur. Ut est apud Iob. Cui aliquis cap. 34: Conteret multos, & innumera-

1. Cor. 10. biles, & stare faciet alios pro eis. Sic in locum angelorum, qui ceciderunt, substituti sunt homines, & in locum Iudæorum, Gentiles, in locum hæreticorum, & schismaticorum nostri temporis, nationes, quæ in India, & in insulis, & in nouo orbe veniunt ad Ecclesiam. Et ijs, qui eriguntur, donat Deus ea, quæ donare illis solebat, qui ceciderunt. Et ita accipiunt coronam vitæ æternæ; ad quam

quam illi per gratiam olim erant vocati. Hoc rectè explicat S. Thomas. 1. par. q. 23. Art. 6. ad. 1. & Hieronymus ex parte attingit in locum citatum Iob, & Beda, & Haymo hic, & Glossa: sed copiosè, & eleganter Gregorius. 25. Mor. c. 9. & 10. † Rupertus: Et quidem hoc fieri non potest, vt eorum quisquam perdat coronam suam, quos Deus præsciuit, & ad coronam prædestinavit. Verum tamen & fieri potest, & factum est, vt ille coronam perderet, quem Deus ad coronam vocavit vocatione visibili, siue quæ ab hominibus potuit audiri. Nam, exempli gratia, Iudam Dominus ad coronam vocavit Apostolicam, quæ tamen ad coronam non prædestinavit, quia corona indignum fore præsciuit. Vnde & coronam eius, scilicet, Apostolatus honorem, alius accepit, sicut scriptum est: Flant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter.

Psal. 108.

Vers. 12.

Qui vicerit. Hoc iam non solum episcopo, sed etiam Ecclesijs dicitur, ideoq; vniuersalè proponit sententiã. Ad hoc ergo referendū est, quod paulò post ait: Qui habet aurem, &c. quemadmodum in verbis similibus adnotauimus num. 17. Ait itaque: *Qui vicerit*, id est, qui persecutionibus non cesserit, sed semper fidem, pietatemq; tenuerit.

Vers. 12.

Faciam illum columnam in templo Dei mei. Quum dicit: *Dei mei*, secundum assumptam naturam loquitur, vt iam adnotauimus. Si autem hæc verba ad mercedem vitæ huius referamus, facile exponentur. † Columna in domo & ipsa firma est, & immobilis, & per eam cetera sustentantur, & manent in sua firmitate. Qui igitur vicerit, erit in Ecclesia tamquam columna, ipse enim confirmabitur, & verbo, atque exemplo suo ceteros fideles sustinebit, & cõseruabit in firmitate. Ita hunc locum intelligit Gregorius. 17. Mor. cap. 14. Nam quisquis (inquit) in Dei opere recta intentione firmatur, columna in structura fabricæ spiritualis erigitur, vt in hoc templo, quod est Ecclesia, positus, & vilitati sit, & decori. De hac etiam vita intellexisse videntur Arethas, Beda, Haymo, Anselmus. Verum, si omnia, quæ sequuntur, consideremus, poterimus etiam, & quidem magis pro-

priè, de mercedè æternæ vitæ interpretari. Quare Ambrosius cum priorem sensum explicasset: Sed videtur (inquit) propter hoc, quod sequitur: Et foras non egredietur amplius, nõ ad præsentem Ecclesiã, sed ad cœlestem pertinere hanc sententiam. Nam multi fuerunt, qui columnæ Ecclesiæ dicebantur: sed propter prauam doctrinam eorū ab ea exierunt, sicut fuit Origenes, & multi alij. Hæc Ambrosius. † Præterea si loquitur de vincente in hoc certamine, aut in illo, & postea viuente; multi ex his postea egressi sunt foras, & in alijs certaminibus negauerunt, vt Origenes, qui sæpe se in media pericula in gessit, vt tradit Eusebius lib. 6. Hist. Eccl. cap. 2. & postea senex, cum multa tormenta pertulisset, & victor vbiq; perseueraret, tandem aliquando negauit, vt est apud Nicephorum lib. 5. c. 32. Tale aliquid de nonnullis narrare videtur Plinius lib. 10. in Epist. illa citata ad Traianum, & in historijs Ecclesiasticis nonnulla sunt huiusmodi. Si autem, vt verum est, de ijs agit, qui in omni certamine vicerunt, necesse est & de mercede agere, quæ post finita certamina redditur, id est, post mortem. At quomodò in cœlo columnæ esse poterunt qui vicerint, cum in eo nemo sit infirmus, qui indigeat ab alio sustineri, aut confirmari? Ad hoc breuiter, & satis ad rem accommodatè respondere possumus, hunc esse sensum: Faciam vt in cœlo, quasi columna Ecclesiæ, ab omnibus honoretur, re enim vera columna fuit dum vixit, qui labantes confirmauit, & lapsuros sustinuit, atque ideò in cœlo vt multarum animarum conseruator, & multorum triumphorum autor honorabitur. † Mihi etiam videtur planè alludere ad duas illas celeberrimas columnas templi Salomonis, ac propterea vt hoc indicet dixisse: In templo Dei mei. Columnæ autem illæ, vt legimus 3. Reg. 7. proceræ, & pulcherrimæ erant, & epistylijs, atque capitellis operosissimis ornatae, ita vt multum templo afferrent dignitatis, & decoris, & inter ea, quæ videbantur in illo, pulchritudine, atque elegantia eminerent. Meritò ergo inquit: *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei*, id est, maximus in cœlo

Quam grati Deo sint qui fratres iuuant

29

in cœlo erit, & miro inter alios splendore fulgebit; multis ac magnis donis ornatus conspicietur, & tantæ pulchritudinis erit, vt cœlo ipsi, ac cœlitibus multū ornamentum afferre videatur.

Vers. 12.

Et foras non egredietur amplius. Si vim ipsam, & proprietatem verborum spectemus, videbitur is, de quo nunc loquitur, aliquando foras exiisse, sed ita vt nõ sit iam exiturus, ita enim loquitur, vt:

9. Aeneid.

Tunc verò exterritus, amens Conclamat Nisus, nec se celare tenebris Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.

30

† Et Scriptura passim ita loquitur, vt Matth. 22: Neq; ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare. Act. 20: Et nunc ecce ego scio, quia amplius nõ videbitis faciem meam vos omnes per quos transiui. At hic victor nunquam de cœlo egressus est. Sed neque de Ecclesia intelligi potest: non est enim necesse aliquando exiisse ex Ecclesia, cum semper in ea esse potuerit. Est ergo adnotandum Aduerbiū Amplius, cum negatione ita sæpe poni, vt tantum futurum tempus respiciat, nõ præteritū; id est, vt excludat deinceps futurum, non vt aliquid quod fuerit, includat. Vt Tob. 3: Amplius ex te non videamus filiū, aut filiã super terrã interfestrix virorū tuorū. Et tamè virgo erat Sara, cui id dicitur. Act. 13: Quod autem suscitauit eum à mortuis amplius iam non reuerfurum in corruptionem, &c. Et loquitur de Christo, cuius corpus nunquam corruptum est. Iere. 22: Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Iosiaz, qui egressus est de loco isto. Non reuertetur huc amplius, sed in loco, ad què transtuli eum, ibi morietur. Et tamen nunquam prius captiuus ductus fuerat Sellum, neq; è Iudæa exierat. Ita etiam omnes loquimur de eo, qui semel exiit, & iterum non redijt: Non est reuerfurus amplius. Dicimus etiam: Qui ingressus fuerit in infernum, non egredietur amplius. † Quamuis, si ad viuum rescare velimus, Aduerbiū Amplius, semper quodammodo respicit præteritum in his locutionibus, vel quod esse ante potuit. Vt: Amplius ex te non videamus filiū: Amplius iam non reuerfurum in corruptionem; potuit enim ante filios

Amplius interdum nõ nisi futurū tempus excludit.

peperisse, potuit corpus Christi, si Deus nõ seruaret, corrumpi. Aut certè respicit statum, quem res illa habuit antequam fieret id, quod tunc dicitur. Vt is, qui semel exiit, dicitur non reuerfurus, id est non futurus amplius in loco, in quo ante fuit. Ingressus in cœlum dicitur non exiturus amplius, quia non est rediturus ad statū, quem habebat, cum nõdum erat beatus. Dicemus ergo valde propriè, Aduerbiū Amplius quando cum negatione ponitur, ad futurū tempus extendi, ex præterito autem tollere aut quod fuit, aut quod ante esse potuit, aut statum rei, quem ante habebat.

Vers. 12.

Et scribam super eum nomen Dei mei. In rebus pretiosis, quas possidere semper volumus, nomen nostrum inscribere solemus. Inscribimus etiam in illis, in quibus maxime gloriamur, vt semper nostra dicantur, vt,

Aneas hæc de Danais victoribus arma.

3. Aeneid.

Ita etiam legimus. 2. Reg. 18: Porrò Absalom crexerat sibi cum adhuc viueret, titulum, qui est in valle Regis: dixerat enim: Non habeo filium, & hoc erit monimētum nominis mei. Vocauitq; titulum nomine suo, & appellatur Manus Absalon vsque in hanc diem. Huc etiam pertinet illud Psal. 48: Tabernacula eorum in progenie, & progenie, vocauerunt nomina sua in terris suis, id est, Terras suas suo nomine insignierunt. † Nomen ergo Dei scribetur in vincente, quia semper Dei futurus, & ab eo totus possidendus est, & in eo Deus peculiariter gloriabitur, tamquã in seruo, ac milite forti, & fideli, quem semper suum agnosci, & dici volet.

32

Et nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalem. Ierusalè vocat cœlestem patriã, cuius figura fuit Ierusalem in terra, sicut & vulgata nominis eius interpretatio docet, Visio pacis. Sed illa, quæ erat in terra, vetus est: hæc cœlestis noua, quæ Deus electis suis parauit in cœlo. Heb. 11: Ideò non confunditur Deus vocari Deus eorum, parauit enim illis ciuitatem. Sed vetus dicitur illa, quia prius hominibus cognita est, quamuis cœlestis sit multò antiquior, quæ noua dicitur, non in se, sed nobis, qui eam nõ vidimus. Nomen ergo huius nouæ ciuitatis

Vers. 12.

Ierusalem noua.

uitatis scribetur in vincete, quia verus, & germanus, perpetuusque eius civis semper dicitur. Hæc autem, & si reliquis etiam beatis conveniant, sicut & illud: Et foras non egredietur amplius, tamen peculiariter ad huiusmodi victores, de quibus nunc sermo est, accommodatur, quoniam peculiari amore eos prosequitur Deus, atque ita peculiariter gaudebit eos à se electos, & præmijs cœlestibus honoratos fuisse.

33 † Causa est quod non solum ipsi ardent Deum coluerint, sed etiam quasi columnæ sustinerint aliorum infirmitatem, & exemplo suo validè confirmaverint. Hoc etiam non omittendū, hæc præmia verè, & plenè in cœlo esse reddenda victoribus, sed & in terra ex parte incipere propter spem, quæ in dies bonis operibus fit certior.

Vers. 12.

Ierusalem descendens de cœlo.

Quæ descendit de cœlo à Deo meo. Verba sunt valde obscura, ideoque variè exponuntur. Sciamus primùm præsentis temporis esse verbum *Descendit*, non præteriti, ut multi videntur existimasse, *ἡ κατὰ βασιλευσιν*. Noua Ierusalē, id est, patria cœlestis, & beatorum domicilium, ac requies, de cœlo descendere dicitur à Deo, quoniam cum ante adventum Christi in cœlo lateret, nec ab hominibus videretur, sed in lege, & in prophetis temporalia bona magna ex parte promitterentur, nec audiretur unquam regnum cœlorum: in adventu Christi quodammodo descendit in terras, quasi à Deo missa, & videri cœpit, atque cognosci Christo ita Evangelicam prædicationem exordiente: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. † Ex eo tempore cœpit in terris versari, quia eius gaudia, & spes, & copia bonorum, & æternitas hominibus innotescere cœperunt, & ipsi ad eam vocati sunt. Et quoniam hæc magis ac magis in dies cum hominibus omnium nationum comunicabatur per prædicationem Apostolorum, quos misit Deus, rectè non descēdisse dicitur, sed adhuc descendere. Hæc explicatio quæ germana sit ex eodem Evangelista cognosci potest, qui infra cap. 21. ait: Et ego Iohannes vidi sanctam civitatem Ierusalem novam descēdentem de cœlo, à Deo paratam, sicut sponsam orna-

Matth. 4.

34

tam viro suo. Quo in loco nequaquam congregationem sanctorum Ierusalem dici arbitror, ut plerisque visum est, sed ut dixi, cœlestem patriam, & beatorum domicilium, ac requiē, in qua recipiendi sunt. Nam beatorum congregatio è terra in cœlum ascendit, non de cœlo descendit in terram. Animæ quidem beatorum, quæ tunc erunt in cœlo cum Dominus in iudicium venerit, descendent cum eo: sed nunc nullus de iudicio sermo est, longè aliud agitur, quod multi autores non videntur animadvertisse. † Indicāt etiam hoc ipsum, quod dico, verba sequentia: Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Quibus verbis (ut fieri solet in prophetis) visio præcedens explicatur, ac si diceret: Quod vidisti novam Ierusalem de cœlo descendere, in qua scilicet Deus inhabitat, qui summè beatus est, & autor omnis beatitudinis, significat Deum velle ut homines cognoscant se participes esse posse cœlestis patriæ, & ad eam vocari, eamque, si dignè vocatione sua vixerint, affecturos esse, & cum ipso Deo habituros, quasi populum cum humanissimo, & amantissimo principe, in qua immunes erunt à tristitia, & à reliquis incommodis huius vitæ. Præterea ut in toto capite videre licet, tamquam vrbs, & multorum domicilium describitur cum muris, & portis, & fundamentis, ut ostendatur præstantia gaudiorum illius vitæ, idcirco etiam ibi scriptum est: Qui vicerit, possidebit hæc, & ero illi Deus. Non ergo de civibus, sed de vrbe ipsa, id est, de bonis, & gaudijs illius agit. † Non est tamen silentio prætereundum quiddam, quod in eodem capite plurimum videtur nostræ sententiæ repugnare: Et venit vnus de septem angelis. & c. Et locutus est mecum dicens: Veni, & Ostendā tibi sponsam uxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum, & altum: & ostendit mihi civitatem sanctam Ierusalem descēdentem de cœlo à Deo. & c. Ergo vrbs, quæ descendit de cœlo, est ipsa cōgregatio beatorum, quæ dicitur vxor, & sponsa, nam patria

35

36

37

ipsa, & requies illorum non dicitur vxor Agni. Respōdeo similitudines, & imagines, ac figuras nomina habere solere carum rerum, quarum similitudines sunt, ut cap. 1. num. 77. diximus. Cum igitur vrbs illa visioni imaginariæ Evangelistæ obiecta, ut similitudo quædam ostendatur futuræ sanctorum beatitudinis, siue sanctorum iam Deo fruuentium, ut ex eius partibus, atque ornatu facile intelligitur, iure nomen obtinet ipsius cōgregationis beatorum. † Quare, Veni, & ostendam tibi sponsam uxorem Agni, perinde dictum est, ac si diceretur: Ostendam tibi gloriam, & splendorem admirabilem sponsæ Agni. Ostendam tibi urbem, ex cuius civibus, & decore utcumque intelligas qualis futura sit beatitudo sanctorum. Nam in vrbe illa non civēs significat, sed domicilium, planè ex fine eiusdem capituli intelligimus: Et ambulabunt gentes in lumine eius, & reges terræ afferent gloriā suam, & honorem in illam. Et mox: Non intrabit in eam aliquid conquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni, id est, prædestinati. Aliud ergo sunt prædestinati, aliud vrbs ipsa, in quam prædestinati recipiuntur. Hæc placuit paulò fufius explicare, quonia nec res ipsa satis sine his explanari videbatur, & eisdem magna ex parte caput. 21. iam explicatum habebimus.

Vers. 12.

38

Et nomen meum novum. Etiam scribā super eum nomen meum novum. Nomen eius novum est sine dubio *IESVS*, nā cetera eius nomina, quæ illi, ut Deo, conveniunt, vetera sunt, & ab æterno conveniunt, siue ab initio creaturæ quæ creaturas respiciunt, ut Dominus, creator. & c. Nomina ergo, quæ filio Dei dantur ut homo est, nova sunt, quia neque ab æterno, neque ab initio creaturæ, sed à tempore, quo homo factus est, ei conveniunt. † Inter hæc autem nomen eius proprium, & maximè significans, ac cetera omnia complectens est hoc nomen *IESVS*, ut ostendit S. Thomas. 3. p. q. 37. Art. 2. Quare merito illud per excellentiam intelligitur, cum nomen novum dicitur, & nihil præterea additur. Scribetur autem hoc nomen in illo, quomodo num. 3. diximus scribi no-

men Dei, quia ille peculiari quadam ratione Iesu dicitur, & salutis eius extimè particeps erit, & ab eo totus possidebitur, eumque Dominus Iesus tamquam suum agnoscat, & confitebitur coram patre suo, & angelis sanctis. Si quæras cur prius meminerit nominis Ierusalem, quam nominis sui: causa videtur quod solet de se, quasi de homine loqui, & primum locum patri ubique tribuere. Pertinebat autem ad patrem illud de inscriptione nominis novæ Ierusalem, quod nihil aliud significat quam eum, in quo id nomen scriberetur, sicut per eum foris Ierusalem cœlestis, id est, semper patris aspectu fructurum.

Hæc dicit. Amen. Amen. Aduerbiū, quod significat Verè, Ita, Certe, ut diximus cap. 1. num. 14. & 25. hic vice nominis proprii ponitur, ac si diceretur: Hæc dicit ille, qui semper est Amen, id est, qui immutabilis est, nec modò ait, & modò negat, sed semper idem est. Hic locus optimè explicatur ex verbis Pauli. 2. Cor. 1: Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis prædicatus est per me, & Silvanum, & Timotheum, non fuit Est, & Non, sed Est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei, sunt in illo Est. Ideo & per ipsum Amē

39

Deo, ad gloriam nostram. † In his verbis semper pro Est, legitur in Græco *ἔσθαι*, quod cap. 1. num. 44. diximus idem esse quod Amen. Præterea in Græco apertior est oratio, ita enim legimus: Quotquot enim promissiones Dei, in ipso *ἔσθαι*, aut Amen, scilicet sunt. Et in ipso Amen, scilicet sunt, Deo ad gloriam per nos. Quorum hic est sensus: Prædicatio mea de Christo non fuerit inconstans, & varia, ut modò dicerem, Etiam, modò dicerem, Non: sed est apud illū, Fuit, id est, constans, & verax, & immutabilis est apud Deum, sicut res præteritæ, quæ mutari non possunt. Omnes enim promissiones Dei nobis factæ, sunt in Christo Est, vel Amen, id est, fideles, & veræ, & per illum nobis præstantur. Quod iuxta Græcum duplicatur, ut certius esse intelligatur quod dicitur, omnes promissiones sunt in ipso Etiam, & omnes sunt in ipso Amen apud Deum ad gloriam eius per nos, id est, dum per nos, & in nobis imple-

Vers. 14.

Locus Pauli. 2. Cor. 1.

tur. Et iuxta nostram Translationem idem sensus est: Per ipsum Christum sunt Amen, id est, fideles; & veræ apud Deum, ad gloriam nostram, id est, ut nos per hæc Diuina beneficia meliores, & laudabiliores efficiamur.

Vers. 14. *Testis fidelis, & verus.* Hoc iam explicatum est cap. 1. num. 24. & 25. Tantum superest dicere quorsum nunc dicatur. Arbitror hunc Episcopum Laodicæ, cum videret Ecclesiâs persecutionibus agitari, se etiam irgeri, qui aliquando pignora Diuina amittit habuisset, cepisse apud se de Christi promissionibus dubitare, & multum inde de studio caritatis, & ceterarum virtutum remississe, quod fieri semper solet cum fides, & spes languescunt, aut vacillant. Hæc mihi videor intelligere ex eo, quod ait: Vtinam frigidus esses, aut calidus: & ex eo, quod paulo post sequitur: Ego quos amo, arguo, & castigo, ut mox dicem. Merito ergo huc scribit: *Hæc dicit Amē, testis fidelis, & verus*, qui non tradidit nobis, nisi quæ a patre accepit, & omnia verissima sunt, quæ tradidit & immutabilia.

Vers. 14. *Principium creaturæ Dei.* Hæc verba multismodis possunt haud ineptè explicari. Nam pro Principium est *ἀρχή*, quæ vox æquè principium, & principatum significat, & ideo potest etiam verbi: Principatus creaturæ Dei, id est, omnibus Dei creaturis dominas, ut creator, quomodo Arethas primum interpretatus est. Sed iuxta nostram Translationem potest dici principium creaturæ Dei, quoniam causa est omnium creaturarum, & exemplar, per quod factæ sunt, qui etiam Arethæ sensus est.

† Verum ego reconditiorem sensum in his verbis latere arbitror, qui rectè intelligitur, si animaduertamus in creaturæ Dei nonnunquam in Scriptura, præsertim quæ in nouo testamento, hominem solum significari, non qualis esset natura sua, si ita esset creatus, nec qualis per peccatum factus est, sed qualis renouatus est per gratiam Christi. Hic dicitur noua creaturæ, & nouus homo, & creaturæ Dei. Aut, si propriè loquendum est, ipsa reparatio, & renouatio dicitur noua, aut creaturæ Dei. Deinde more Hebræorum creaturæ po-

nitur pro re creata, id est, pro homine reparato; & renouato per gratiam Christi. 2. Cor. 5: Si qua ergo in Christo noua creaturæ, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Gal. 6: In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creaturæ. Iac. 1: Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis; ut simus initium aliquid creaturæ eius. Eph. 2: Et induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis. Colo. 3: Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, qui renouatur in agnitione Dei, secundum imaginem eius, qui creauit illum, id est, ad similitudinem Christi. † Ita nunc accipitur creaturæ Dei, & Christus dicitur *Principium creaturæ Dei*, quasi autor totius sanctitatis & reparationis nostræ, per quem, & ad cuius similitudinem omnes renouantur. Propter hoc vocatur Isai. 9: Pater futuri sæculi, quia quasi noua gens ab eo incipit. Ideo etiam dictum est Coloss. 3: Et induentes nouum, qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creauit illum. Et. 1. Corin. 15: Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cælestis, tales & cælestes. Sed quorsum nunc dicitur *Principium creaturæ Dei*? Propter illud: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum, ut locuples fias, ut discat in Christo sperare, & ad eum confugere ut per eum renouetur, & fiat noua creaturæ Dei. Propter illud etiam: Ego quos amo, arguo, & c. ut videlicet cum à Christo affligitur, ne desperet, aut de eius promissis dubitet, sed intelligat id facere autorem renouationis, ut per illas afflictiones ipse renouetur.

Christus cur dicitur Principium creaturæ Dei.

Vtinam frigidus esses, aut calidus. Locutus est celebris, & sæpe citatus à patribus, nec ita facilis, ut primo aspectu apparet. Plerique eorum frigidum dicunt, qui infidelis est, calidum, qui dilectione feruet: est enim *ῥεῖος* à *ῥεῖω*, quod est ferueo, & Tyconius Homil. 3. legit: Vtinam frigidus esses, aut feruens. Ambrosius sermone. 2. in Psal. 118. in illud: Ne respellas me à mandatis tuis; ita hæc exponit: Frigidus est qui fidem nescit, calidus est qui Spiritus sancti feruore

uore succensus est. Ita etiam Gregorius in. 3. parte Pastoralis, Admonitione. 35. Victorinus, Beda, Arethas, Ansbertus, Haymo. Ita ergo interpretatur sanctus Ambrosius loco citato: Qui calorem fidei non habet, tolerabilius illi fuerat fidem non accepisse, quam neglexisse. Est enim tepidus peior frigidus, ut Iudæus, qui sibi videtur fidem habere, quam non habet. Quanto tolerabiliorem causam Gentilis habet, qui potest dicere: Non cognoui legem, non audiui prophetas? Neuter qui negauit quod legerat, quam qui opera non fecit, quæ facienda non nouerat.

44 Eadem est Gregorij expositio. † Admonendi sunt, inquit, ut perpédant, quod tolerabilius esse potuisset, rectam viam non arripere, quam post arreptam post tergum redire. Citat illud. 2. Pet. 2: Melius erat eis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum conuerti. Alij omnia de fidelibus interpretantur, ut Ambrosius, Rupertus, Cassianus Collatione. 4. cap. 19. At que huic etiam expositioni plurimum fauet Gregorius loco indicato. Quare utramque amplecti videtur, & utramque est amplexus Anselmus. Infidelis ergo qui frigidus in priori expositione dicitur, minus malus ceteris tepido, id est, fidei tepido, & remissè viuente, fidem que mortuam habente, quoniam, ut Arethas ait: Is qui nondum Spiritus gratiam accepit per Baptismum, in spe versatur quod aliquando ea, quæ sibi salutaria sint, accipiet, at tepidus, & feruore caret, & eo bono priuatus est, quæ

45 quandoque baptizandus sit. † Eodem fere modo explicabimus, si frigidum esse dicamus hominem Christianum peccatis plenum. Gregorius: Calidus quippe est qui bona studia & arripit, & consummat. Frigidus verò est qui consummanda nec inchoat. Et sicut à frigore per teporem transitur ad calorem, ita à calore quoque per teporem reditur ad frigus. Sed sicut ante teporè frigus sub spe est, ita post frigus tepor in desperatione. Hoc est, de eo qui friget, & nunquam tepuit, sperari potest calor feruoris caritatis, id est, de eo, qui nec dum conuersus est. Sed qui iam fri-

gore abiecto peccatorum conuersus est, & peste repetit, difficile est de illo sperare conuersionem, ita enim ait Gregorius: Qui verò post conuersionem tepuit, & spem, quæ esse potuit de peccatore, subtraxit. Sed non videtur satis adhuc locus explicari. Nam si frigidum infidelem intelligamus, quis dubitat meliorem esse Christiani peccatoris conditionem, & viciniorem salutem, quam infidelis? Christianus enim fidem habet, quæ æterna præmia, & supplicia cognoscit, habet sacramenta, habet Ecclesiæ sacrificia, consilia, & multa huiusmodi adiumenta, quibus caret infidelis. † Et inter infideles operabilius multò videtur tepidum esse, id est, nonnullis peccatis teneri, quam multis, & magnis, quod in frigidus significatur. Nam sicut tepidum vicinius est calori quam frigidum, ita qui tepidus est, citius, & facilius conuertetur quam frigidus, quia citius calorem concipit quod tepidum est, quæ quod frigidum. Deinde optare ut hic episcopus esset frigidus, quid est aliud, quam optare ut plura peccata fecisset? Peccata autem, etsi maxima inde bona consequerentur, optanda non sunt. Nec videtur satis intelligi qui sit tepidus. Nam si tepidus ille sit, qui gratiam quidem habet, sed ignauus est in operibus, & quasi dissolutus, quomodo operari potest ut hic frigescat, id est, gratiam amittat? Si autem tepidus dicitur qui iam eam amisit, non potest, ut iam diximus, frigescere sine nouis, grauiusque peccatis. Postremò curre ait: *Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo*: satis indicat frigidum, aut calidum non esse euomendum, sed in ventriculo mansurum. † Est ergo frigidus in ventriculo Dei (Metaphoram enim à comedentibus ducit) & non euomitur. Ergo frigidus non vocatur hic qui infidelis est, ille enim extra corpus Christi est. Immo nec peccator videtur, nam cibus non est utcumque in corpore, sed prius in ore huc & illuc versatus, & præmansus, & deniq; in comedentis substantiâ conuertendus, quod videtur ei, qui sine gratia sit, continere non posse. His argumentis videtur refutari comunis expositio, dicitur: *Vtinam frigidus esses, aut calidus*, quoniam magnus

Creaturæ Dei.

Noua creaturæ. Nouus homo. Creaturæ.

Vers. 15.

magnus peccator citius conuertitur quam tepidus, quoniam videt evidens periculum suum, & certam damnationem, quam tepidus non metuit, nec videt. In quo hoc etiam dictis addi potest, non esse certum frigidus protinus esse conuertendos, quamplurimi enim ex eis pereunt, quia tot peccatis implicati difficillime se se explent, & fortasse multo plures ex ijs damnantur, quam ex tepidis. Querendum etiam cur cum votum suum exprimeret, non primo loco posuit quod magis optabat, ut fieri solet, sed quod minus, id est, cur non dixit: Utinam calidus esses, aut frigidus.

48 † Ut obiecta soluamus, ita locus videtur explicandus, ut proprie de ijs tepidis verba fieri intelligamus, qui tepidos se esse nesciunt, id est, iustos se esse credunt, cum sine gratia sunt, ut recte exposuit Ambrosius. Nam hi, & a peccatis grauioribus plerumque abstinent, & actiones virtutum non omnino abiecerunt, sed aut ieiunant, aut eleemosynas largiuntur, aut quedam alia huiusmodi faciunt. Qui status, et si minus malus sit quam frigidorum, id est, eorum, qui multo grauiora committunt, multo tamen est periculosior, quia frigidus frigidum se esse cognoscit, & damnationem suam, nisi conuertatur, non ignorat: cum vero iustum se esse putat, & nihil metuens, & ideo de vitæ mutatione non cogitat. De his tepidis loqui Dominum satis indicat quod sequitur: Quia dicis, quod diues sum, & locupletatus, & nullius ego; & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Quare recte exposuit Hieronymus in illud Isai. 51: Filij tui proiecti sunt, &c. ad eum loqui Dominum, qui inter vitia, atque virtutes mediis fluctuat, & duplici corde accedit ad seruitutem Dei, id est, nunc actiones virtutum quarundam exequitur,

49 nunc ad vitia declinat. † Quare proprie hoc in peccatorem fidelem conuenit, ut ille nunc frigidus dicatur; potest enim cognoscere damnationem suam, & conuertere. In peccatore etiam infidelem conuenit, qui conscientie stimulis admoneri potest ut conuertatur. Sed non ita proprie in hunc, Ali-

quanto magis proprie conuenit in infidelem, qui fidelis aliquando fuit, & recordari potest eorum, quæ prius credidit, & firmissima habuit, & hac recordatione commoueri ad penitentiam. Tepidus etiam hoc in loco is dicitur, qui gratiam amisit, ut intelligimus ex verbis citatis: Et nescis quia tu es miser, & miserabilis, &c. Sed suo modo ad eum etiam referri potest, qui cum Dei gratiam habeat, segnus est, & remissus, nam hic etiam in periculo est amittendi quod habet, & ut euomi incipiat. Huius comparatione frigidus dici poterit qui peccato mortali tenetur, aut ille etiam qui a peccato mortali immunis, liberè peccat in leuibus, & ab studijs pietatis abscedit, & animo suo obsequitur, vbi sine peccato mortali id potest. † Non igitur dicitur: *Vtinam frigidus esses, aut calidus*, quod semper tepidus peior frigidus sit, aut grauius peccet, sed quod in periculo maiore versatur, & longius abest a salute, dum se sanum, saluumque existimat, non enim Medicinæ opem querit, nisi qui ægrum se esse cognoscit. Iudæi, ut exempli causa dicamus, ante Christi aduentum sepe Deos alienigenarum coluerant, post Christi aduentum idola non colunt, sed Deum legis autorem. Cum idola adorabant, frigidi erant, nunc tepidi, sed nunc multo maius est eorum periculum, multo certior damnatio; tunc enim peccare se videbant, & citò conuertebantur, nunc laborant grauissimo peccato infidelitatis, & odio nominis Christiani, nec putant se Deo displicere, & post annos plures mille quingentis pertinaciter in incredulitate sua permanent. Recte ergo de his dicemus: *Vtinam frigidi essetis, aut calidi*. † His omnia ferè, quæ initio obiecta sunt haud magno negotio diluuntur præter tria, quorum illud est primum; an liceat optare ut qui tepidus est, in maiora peccata labatur, & frigidus fiat, ut ita tandem aliquando conuertatur. Ad hoc respondendum est, [Deum esse qui per Iohannem loquitur, qui quod permittit velle potest permittere: itaque nihil incommodi est in Deo, quod in

nobis

nobis incommodum fortasse videretur.] Alterum est, eos qui frigidi sunt, manere in corpore Christi, quod commodius mox explicabitur in verbis sequentibus. Tertium est, cur non prius dixerit quod magis optabat, id est, *Vtinam calidus esses, aut frigidus*. Hoc ita distumpo, quoniam is, de quo sermo est, multo vicinior erat frigori, quam calori, id est, talis erat, ut ad calorem transire caritatis sine magno labore non posset, ad frigus autem peccatorum citius transire poterat, & facilius. Primo igitur loco posuit quod & facilius erat, & ad eius, cui loquebatur, voluntatem, & ingenium accommodatius. Deinde licet finis magis optetur quam ea, quæ ad finis consecutionem proficiunt, prius hæc poni solent, quam ille. Ut Deut. 32: *Vtinam saperent*, & intelligerent, ac stouissima prouiderent. Isai. 64: *Vtinam dirumperes celos, & descenderes*. Sic ergo nunc quoniam frigidus futurus erat, ut postea calidus esset, prius dixit: *Vtinam frigidus esses*.

Vers. 16.

Sed quia tepidus es, & nec frigidus. &c.

53 † Metaphora sumpta est à cibis, qui si frigidi sunt, aut calidi, retinentur, si tepidi sunt, vomitum prouocant. Et enim ventriculus, ut bene retineat, & coquat cibos, constringitur, & quasi clauditur. [Frigida ventriculus mordent, & contrahendo exasperant, calida exiccant, & pungunt, atque idcirco ad vitrorumque tactum partes ventriculi contrahuntur, ad tactum verò tepidorum blandum, ac suauem laxantur, & extenduntur. Rursus, bene constrictus ventriculus, & circum cibum corrugatus, valentior fit, cibumque sine molestia continet. Laxatus demittit cibum, atque is demissus grauat eum ut pondus, & molestia afficit, naturamque in id, quod molestum est insurgente, at quo expellere laborate euomitur.] Frigidus ergo cibus, cum dentibus teritur, & in ventriculum demittitur, calefcit paulatim, & aptus ad alendum efficitur, manet enim & non euomitur. Ita, vbi verbis prædicatorum, (qui dentes Ecclesie sunt, de quibus dictum est Cant. 4: *Dentes tui sicut greges tonsarum*, ut exponit Au-

gustinus. 2. de Doct. Christ. cap. 6. & Gregorius in eundem locum) qui prius infidelis erat, emollitur, & in corpus Christi ingreditur, quod est Ecclesia, iustus, & calidus fit, atque ita non euomitur. † Quamuis mihi non videtur duci Metaphora à natura ipsa ciborum, cum extra corpus sunt, quoniam, & si sint cibi natura sua frigidi, nullus tamen est natura sua calidus, ut nunc de calore loquimur, quia nemo natura iustus est, & caritatis particeps: Sed de calore, aut frigore extrinsecus adueniente, & de eibus iam in ventriculum iniectis sermo est. Nam etiam quæ natura calida sunt, aut frigida; si tepida sint, cum in stomachum veniunt, vomitum prouocant, at si frigida tunc sint, aut calida, non prouocant: ut aqua tepida malè in stomacho retinetur, bene autem, cum frigida est, aut calida. Quare melius, ut ante dixi, intelligitur frigidum appellari fidelem, quam infidelem, Cibi enim, qui sunt in ventriculo, iam ore præmansi sunt, & qui sunt in ore, iam intra corpus sunt. † Ita eorum, qui dentibus mansi sunt Ecclesie, siue Christi, id est, per prædicatores corpus Christi effecti sunt, quos Christus sibi adiungit, & quasi in substantiam suam conuertere parat, triplex genus est: quidam sunt calidi, id est, caritate feruètes, quidam frigidi, quia per peccata longè à caritate absunt, quidam tepidi, quia nec calidi sunt, nec longissime à calore distant. Hoc etiam addendum. Ea, quæ euomuntur, primum multum vexant vomentem, deinde euomita nauseam mouent, & detestabiliora sunt omnibus cibis. Quod optimè ad verba Iohannis accommodauit Cassianus Collatione. 4. cap. 19. his verbis: *Nec immeritò eos Dominus, quos iam in visceribus receperat caritatis, noxiè tepefactos cum quadam conuulsione pectoris sui euomendos esse pronuntiat, qui cum salutarem quodammodo ei potuissent præbere substantiam, auelli ab eius visceribus maluerunt, tantò deteriores effecti illis, qui nunquam ori Dominico illati sunt, cibis, quanto id, quod*

De quo frigore, & calore loquuntur.

nausea compellente proijcimus, odibilis detestatur. † Quidquid enim frigidum est, etiam ore nostro susceptum vertitur in calorem, & salutifera suavitate percipitur: quod autem semel vitio perniciosi teporis abiectum est, non dicam labijs admouere, sed etiam eminus intueri sine ingenti horrore non possumus. Hæc Cassianus. Verum an homini, qui ex ore Christi euomitur, idem conueniat quod cibo, vt nunquam iterum in corpus recipiatur, ex vomitus interpretatione intelligitur. Atque id vt exponamus, vbi nos habemus: *Incipiam te euomere ex ore meo*, in Græco est, μέλλω σὺ ἐμέσαι ἐκ τῆς στήματός μου. idest, futurum est vt euomam te ex ore meo. Ac si diceret: Nō statim euomam, sed postea, iam mihi nauseam moues, & vomitum prouocas, citō, nisi calidus fias, euomeris. Nam cibi nauseam facientes nō nunquam calore concoquuntur, quod nisi fiat, retineri non possunt. Ita tu, nisi caritate calescas, euomeris. † Et quoniam quod citō euomendum est, non solum nauseam, sed etiam conuulsionem pectoris efficit, vt dixit Cassianus, quod est incipere euomi, recte noster interpres vt apertius nobis explicaret, quod est in Græco: Futurum est vt te euomam, aut, Debeo te euomere, vertit: *Incipiam te euomere*, idest, iam nauseam sentio, continuo pectoris conuulsio consequetur, quæ initiū vomitus est. Notandum etiam in hoc verbo μέλλω (quod Infinitiuus consequi solet, valetque idem, quod Debeo, aut Futurus sum) rem quidem futuram significari, sed interdum ita effectui propinquam, vt iam effici incipiat. Quo tempore noster interpres rem optimè intelligens solet pro μέλλω vertere Incipio, vt Ioh. 4. de filio reguli: Incipiebat enim mori, ἐμέλλε γὰρ ἀποθνήσκειν, pro quo Erasmus vertit: Siquidem is agebat animam. Act. 3: Is cum vidisset Petrum, & Iohannem incipientes introire in templum, μέλλοντας εἰσελθεῖν. Et cap. 27: Quum misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent à prora ancoras extendere, μέλλοντων ἀγκύρας ἐκτείνειν. Et paulō post: † Et cum lux inciperet fieri, vbi

An qui euomitur, iterum in corpus recipiatur.

Mēd̄o ap̄ro Incipio.

& Erasmus, qui hoc in nostro interprete reprehendere solet, similiter vertit, Inciperet. μέλλεν ἢ μέρα γίνεσθαι. Iac. 2: Sic loquimini, & sic facite, sicut per legem libertatis incipientes indicati, μέλλοντες κληρονομασθαι. Cum enim opera sunt, iam iudicium quodammodo incipit, quia qua mensuram enfi fueris, remetietur vobis Matth. 7. id est, si misericordiam fecerimus nunc, & Deum misericordem inueniemus. Quod quia non vidit Erasmus, dixit intolerabilem esse hanc translationē. Sed, vt ad id redeamus vnde digressi sumus, tunc aliquis propriè euomitur, cum è corpore Christi eicitur, idest, cum in Ecclesia esse definit, quod in hac vita fit per infidelitatem, [usque recipi in corpus potest: sed maximè propriè, & de quo magis Dominus loqui videtur] in futura per extremam damnationem: Tunc enim ita extra corpus est, vt sit Deo detestabilis, neque iterum corpori adiungi queat, vt cibis euomitur. Incipit autem euomi, cum permanens in tepore suo, nec miseriam suam cognoscens, quam facile posset cognoscere, Deo displicere, & quasi nauseam mouere incipit, & paulatim magis ab eo per socordiam, & contemptum spiritualium bonorū recedit, [donec tandem omnino in morte sua euomatur, & à Christo æternū separetur.] † Quod si hæc, quæ de peccatore sine dubio dicuntur, ad iustum tepentem transferamus: & ille suo modo euomitur, cum in peccatū mortale incidere permittitur, quia in eo statu nequaquam adhaeret Deo, nec vnum cum eo fieri potest. Sed non sunt in calce huius explanationis omittenda verba Ambrosij in Sermone secundo in Psal. 118: Quanta autem fidei, & iustitiæ gratia est, vt in ore Dei sit qui fidem tenet, & opera exercet iustitiæ: & quantum amittit quem euomuerit ex ore suo Dominus Iesus, & ex suis visceribus eiecerit? Quam piustament qui & iustos in ore suo tenet, & iniustos non ante euomit, quam denuntiet euomendos, vt vel huiusmodi admonitione conuersi, dignum aliquid efficiant quo non vomantur?

59

Vers. 17. Et dicis, quod diues sum, & locupletatus. † Explicat quod de eius tepore diximus, qui iustum se putabat, cum esset iniustus. Quare non de terrenis diuitijs dictum hoc putandum est, vt sensit Arethas, sed de spiritualibus, vt Ambrosius, & alij sentiunt. Et est idem ac si diceret: Diues sum, & diues factus sum. πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα. Nec ita intelligendum est quasi ab alijs se locupletatum dicat, sed sua industria se ditatum dicit, πεπλούτηκα. Atque ita quod prius dicit, *Diues sum*, de naturalibus diuitijs videtur intelligendum, idest, de ingenio, & iudicio, & reliquis naturæ dotibus: posterius autē, idest, *locupletatus*, de virtutibus, & bonis spiritualibus. Quamuis & de spiritualibus diuitijs vtrumque dictum accipi potest, sed per geminationem enuntiatum ad amplificationem diuitiarum. † Sed libet Ambrosij verba cōtra nostrum temporis hæreticos subscribere: *Diues*, inquit, & *locupletatus* rectè dicitur qui omnibus virtutibus plenus vsq; ad culmen perfectionis excreuit. Ille autem præsul Ecclesiæ Laodiceæ propter solam fidem omnibus virtutibus diuitem se, & locupletem æstimabat, & nihil se ad salutem æternam acquirendam aliud egere, non recogitans illud, quod dicit Apostolus: Quia fides sine operibus mortua est. Beda: Sola fide contentus iustitiæ tibi frustra diuitias vsurpas. &c. Ceterum dictio *Quod* redundat more Hebræorum, cum aliquid dici incipit, vt *Quia*, & *Quoniam*, & similes dictiones.

Iac. 2.

Vers. 17. Et nullius ego. Nullius, vel virtutis intelligi potest, vel alterius, cuius consilio, aut opera adiuuetur.

Vers. 7. Et nescis quia tu es miser & miserabilis. Miser τάλαιπωρὸς, infelix, ærumnosus, laboribus vexatus à τάλαιπωρῶν, quod est affligi, & vexari ærumnis. Aut ergo: Non es diues, & locupletatus, sed miser, & miserabilis, quia vitia tibi dominantur, & te vexant, ad eò vt omnibus commiserationem mouere possis.

Vers. 12. Et pauper, & cæcus, & nudus. † Pauper bonorum operum, cæcus, quod bona temporalia ita amaret, ac si solida bona, ac sempiterna essent, eorumque affectu excæcatus contemneret cœlestia.

Nudus virtutibus, & donis cœlestibus. *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum*, *Vers. 18.* *probatum*. Quoniam diuitem te esse credebas, & pauper es, dicam quomodo diues fieri possis. Eme à me *aurum ignitum probatum*, idest Caritatem, quæ vt aurum omnibus metallis, ita omnibus ipsa virtutibus præstat, qua homines, quamuis pauperes, ditissimi fiunt. At talis debet esse hæc caritas, vt sit valde pura, & nihil habeat admistum terrenæ cupiditatis, sed qua Deum ardentè ames, & omnia præ ipso contemnas. Perstat in Metaphora auri; quod, vt purissimum sit, & nihil habeat aut terræ, aut inferioris metalli admistum, multo igne probatur, atque purgatur. † Possimus etiam cum Beda caritatem intelligere pressurarum, & afflictionum flamma probatam, & examinatam, aut talem, quæ nullo igne afflictionum consumatur, sed purior semper euadat. Sed germanius est quod prius dixi. In Græco habetur: *Suadeo tibi emere à me aurum πεπυρωμένον ἐκ πυρός*, idest, ignitum ex igne, quod fortasse ita dictum est, *Ignitum*, igne probatum, *ex igne*, idest, nunc ex igne extractum, vt purissimum esse intelligatur: aut certè ita ac si diceretur, *Ignitum ignitum*, id est, valde purgatum, & purum. Pro quo noster dixit, *Ignitum, probatum*, idest, examinatam, scilicet igne, quod idem est, & eum sensum habet, quem diximus. Verbum *Eme*, eleganter positum est, ac si diceret: Etiam cum voluptatum dispendio habere eam cura, etiam si dolores penitentiae ferendi sint, & abstinendum tibi sit ab ijs, quæ iucunda sunt: quod enim emitur, non gratis possideris, sed pretio. † Ita dictum est Eph. 5: Redimentes tempus, quoniam dies maligni sunt, idest, tempus, etiam cum rerum temporalium iactura, habere quærentes ad benefaciendum. Et Prou. 23: Veritatem eme, & noli vendere sapientiam.

Vt locuples fias. Tνα πλούτησῃς, respōdet hoc ei, qđ ipse dixerat, *πεπλούτηκα*, ac si dicat: tunc verè ditesces, cum hoc aurum habueris.

63

64

Emere.

Locus E- phes. 5.

Vers. 18.

Vestimenta alba.
 Et vestimentis albis induaris. Vestimenta alba [λαμπρά, idest, splendida dicuntur, quod hic color plus splendoris, & lucis habeat quam reliqui.] Vnde Luc. 23. ubi nostra translatio habet: Et illustravit indutum veste alba, in Græco est, Vestes splendidas, ἐσθῆτα λαμπράν. Et Jac. 2: Etenim si introierit in conspectum vestrum vir aureum anulum habens in veste candida, ubi similiter est, ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Pulcher hic color censetur, & lætus, quoniam (vt dixi) plus lucis habet quam reliqui, & ideo à lucendo, & splendendo dictus est. Inde etiam lætitiæ index est, vt diximus in hoc cap. num. 6. Merito ergo virtutes & dona spiritualia, quæ comitantur caritatem, vestimenta alba dicta sunt, quia pulchra sunt, & animam illustrat, ac lætificat, & futuræ in cælis lætitiæ signa sunt. † Fortè etiam, quoniam eo tempore vbique Romanis dominantibus nemo eorum cõsuetudines ignorabat, alludere nunc Iohannes voluit ad morem Romanorum, quo qui publicos honores, & magistratus ambiebant, in veste candida sine toga in campum Martium descendebant, ubi comitia fiebant, indeque candidati dicebantur (de quo Alexander lib. 4. Genialium dierum cap. 3.) vt virtutes, & dona sint quasi vestis candida, qua induti supremum beatitudinis honorem petimus, & sine qua obtinere nullo modo possumus.

Vers. 18. Vt non appareat confusio nuditatis tuæ. Idest, sine his vestimentis albis nudus eris, vt hæcenus fuisti, & confusione, ac pudore plenus, idest, omnium irrisioni expositus. Propterea etiam Paulus monet nos vt his vestibus induamur. Coloss. 3: Induite ergo vos, sicut electi Dei sancti, & dilecti, viscera misericordiarum, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. &c.

Vers. 18. Et collyrio inunge oculos tuos, vt videas. † Quoniam cæcum illum esse dixerat, rectè monet vt collyrio, quod medicamentum oculorum est, oculos inungat, ac si diceret: Abijce nimium tui, & terrenarum rerum amorem, qui te excæcabat, vt videas quanta futura sint gaudia bonorum, quanta supplicia malorum.

Vers. 19. Ego quos amo, arguo, & castigo. Hoc dicit quoniam, vt diximus. n. 40, episcopus hic persecutiones Ecclesiarum, ac suas videns dubitare non nihil cœpit de Christi promissis, & seignis, ac remissus effectus est. Quem vt ad pœnitentiã, & ad solita opera virtutũ erigat, docet persecutiones, & calamitates pignora esse amoris sui, quibus exercet electos, & eos quos amat, vt puriores, ac meliores euadant. Sed sunt singula verba cõsideranda, nã cum dicit: Ego quos amo, arguo, idè est ac si diceret: Omnes quos amo, arguo. Græcè ἄρσς, idest, Quoscũq; amo, arguo. Sicut legimus Heb. 12: Quæ enim diligit Dominus, castigat, flagellat autem omnem filiũ, quæ recipit. † Pro Arguo est ἐλεγχο, quæ propriè significat conuincere. Vt Tit. 1: Vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere: Inde ἐλεγχο conuictio, quod interpretis vertit Argumentum. Heb. 11: Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentũ non apparentium. Inde significat reprehendere, ita vt qui reprehenditur, conuincatur, & negare non possit se pœna dignũ esse. Vt Ioh. 3: Omnis, qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. 1. Tim. 5: Peccantes coram omnibus argue, vt & ceteri timorem habeant, Pro Castigo est παιδεύω, quod est erudire, castigare, prudentem reddere, siue id oburgatione, siue pœna aliqua fiat, & propriè ad pueros pertinet, qui παιδες dicuntur. Quoniam ergo qui à Deo amantur, infirmitate naturæ nostræ interdum labuntur, & peccant, nunc interna reprehensione, nunc externis afflictionibus à Deo arguuntur, & castigantur, vt quam purissimi fiant.

Arguo.
Vers. 19. Emulare ergo, & pœnitentiã age. † Quoniam non dixit quid æmulari debeat, Arethas exposuit, Emulare potiora studia, idest, Sectare, alij, Emulare, siue imitare viros bonos, qui in ciuitate tua sunt, vt Beda, & Ambrosius. Verùm hoc verbum ἐμιλο, pro quo noster interpret vertit AEmulor, aut Zelo, siue Zelor, interdum Accusatiuum habet rei, quam æmulamur, aut zelamur, & significat sequi-

Vers. 20. Intra ad illum, & cenabo cum illo. sequi ardentem, & cum zelo amare. Vt 1. Cor. 12: AEmulamini autem charitatem meliorem, idest, sequimini. Et cap. 14: Sectamini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetis, ἑσθῆτι, idest, simul cum caritate sectamini & cetera dona spiritualia, præsertim prophetiam. Gal. 4: AEmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, vt illos æmulemini, idest, videntur zelum habere salutis vestræ, sed non est bonus zelus, excludere enim vos volunt ab Evangelio, & à bonis Christi; vt eos imitemini. † At cum sine Accusatiuo ponitur, & (vt Grammatici loquuntur) intransitiuum est, significat zelum assumere, siue zelo commoueri, sicut in similibus verbis vsu venit. Vt Num. 11: Quid æmularis pro me. 3. Reg. 19: Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia de reliquerunt patrum Domini filij Israel. 1. Cor. 13: Caritas non æmulatur, idest, non zelo commouetur eo quod alter rem habeat; quia ipse cupiebat potiri, idest, non inuidet, vt interpretatus est Theophylactus. Ita ergo nunc exponendum est: Emulare ergo ἑξῆς σου εὐω, idest, Age, zelo commouere, vt salutem tuam quæras, & impendentia mala declines, & hoc zelo permotus age pœnitentiã. Idcirco statim addidit: Et pœnitentiã age. Et quoniam zelus non solum mouet, sed incendit etiam, & vrit, merito homini tepido, & defidi dicitur: Emulare ergo, & pœnitentiã age.

Vers. 20. Ecce sto ad ostium, & pulso. † Ne forte desperaret episcopus Christum sibi propitium futurum, aut se ad priorè statum redire posse, quoniam dixerat: Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo: misericordiant, & benignitatem suam pollicetur: Ecce sto ad ostiũ, ac si diceret: Etiam si à te exclusus, ad te iterum salutis tuæ studio redeo, & quasi hospes ostium tuum pulso, vt mihi aperias, & me in animam tuam recipias. Pulsare autem est internarũ inspirationum vocibus petere vt admittatur.

Perstat in eadem Metaphora hospitis noctu venientis, & significat se iniuriarum, & repulsæ oblitum amicè, & familiariter cum eo victurum, & obsequia eius accepturum.
 Et ipse mecum. Loquitur quidè vt hospes, sed vt maior, & locupletior hospes, qui veniens in domum alterius beneficium potius det quam accipiat. Nõ dedignabor cum illo cenare, & obsequium eius gratum mihi erit, & ego illi magno honore afficiã, quod èũ mea mensa dignabor, & mecum sedere sinã.
 Qui vicerit. † Qui aduersus Diabolum dimicauerit, & frigus, teporemque eius excusserit, & strenuè laborauerit, vt calore Spiritus sancti concepto ferueat: Dabo ei sedere mecum in throno meo. Digna, & conueniens merces, vt qui laborauit, & pugnauit, postea victis, fuffisq; hostibus, securus sedeat, & lætus, & regnet cum Christo. Sedere in throno Christi est participem esse regni eius, & coheredem cœlestis beatitudinis. Itaque quamuis dicat: In throno meo, nõ ita intelligit, ac si in eodè throno æquali honore sessurus esset, sed, sedebit in regno meo, ubi & ego sedeo, [hoc est in cælo, quæ sedes mea est. Ita. ultimo: Hæc dicit Dominus: Cœlũ sedes mea. Matth. 5: Neque per cœlum, quia thronus Dei est.] Sedebit tamè in sede sibi parata, sicut & Matth. 19. dixit: Cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim. Hæc verba exponuntur ex eo, quod ait Paulus Eph. 2: Et cum essemus mortui peccatis: conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit, & confedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu.

Vers. 21. Sicut & ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius. His verbis præcedentiã melius explanatur. Ego vici, idest, plurimã pro Dei gloria, & pro hominum salute toleraui: propter quod & pater exaltauit me, & participè me fecit regni sui, & sedere secũ voluit, idest, ad dexterã suam. Ex his cognoscitur cũ ait: Dabo ei sedere mecum in throno meo, nõ intelligi de sessione ad iudicandum, de qua dictum est Matth. 19: Sedebitis & vos super duodecim sedes, vt Ambrosius, & Haymo putauerunt, sed

Vers. 20. Intrabo ad illum, & cenabo cum illo. E 4 de

de participatione regni, quoniam nūc inquit: *Sicut & ego vici, & sedi cum patre meo*, verē enim cum patre sedebat ex eo die, quo in cœlum ascendit, & ideo ait: *Sedi, non sedebo.*

Qui habet aurem. Hoc refert ad *Verf. 22.* verba præcedentia: *Qui vicerit, &c.* ut iam nonnullis exemplis demonstratum est, & ut adnotauimus. *nume. 15.*

Argumentum. Cap. IIII.

Vi det ostium apertum in cœlo, & vocem se vocantem audit ut maiora videat. Continuo in spiritu videt Deum in throno lucidissimo sedentem, in cuius circuitu sedebant viginti quatuor seniores, & quatuor animalia plena oculis Deum indefessa collaudabant: atque in eorum laudibus viginti quatuor seniores procidebant ante thronum, & mittebant ante eundem thronum coronas suas, & Dei laudes prædicabant.

Caput. IIII.

Post hæc vidi: & ecce ostium apertū in cœlo, & vox prima quam audiui, tamquam tubæ loquentis mecum, dicens, *Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc.* *Statim fui in spiritu.* & ecce sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens. *Et qui sedebat, similis erat aspectu, lapidis iaspidis, & sardini: & iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinae.* *Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor: & super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ.* *Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septē Spiritus Dei.* *Et in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile crystallo: & in medio sedis, & in circui-*

tu sedis quatuor animalia plena oculis antè, & retrò. *Et animal primū, simile leoni: & secundum animal, simile vitulo: & tertium animal, habens faciem quasi hominis: & quartum animal, simile aquilæ volanti.* *Et quatuor animalia, singula eorū, habebant alas senas in circuitu, & intus plena sunt oculis, & requiem non habebāt die ac nocte, dicētia, Sanctus, sanctus, sanctus Dñs Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est.* *Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem sedenti super thronū, viuenti in secula seculorum: procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in secula seculorum, & mittebant coronas suas ante thronum dicentes, Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.*

Post

Verf. 1.

Post hæc vidi. In tribus præcedētibz capitibus septē Ecclesijs sibi cōmissis scripsit, ut a peccatis emundaret, & spe bonorum cœlestium armatæ, atque munitæ cum persecutoribus dimicarent, & omnia vitæ huius incommoda æquo animo ferrēt. Nunc ea varicinari incipit, quæ ad vniuersam Ecclesiam, ac præsertim ad extrema eius tempora, pertinent. Quum autem dicit: *Post hæc vidi*, iam alteram visionem esse docet, quam vidit post primam illam, quam hæctenus recensuit.

Verf. 1.

Et ecce ostium apertū in cœlo. Hac ostij apertione significabatur. velle Deum admittere illum ad cognitionem rerū magnarum, & tantum in cœlo cognitarū, quas illi ostendere parabat. Quod vox continuo declarauit: *Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc.*

Verf. 1.

Et vox prima, quam audiui. Diximus de hoc. cap. 1. nu. 52. in illud: *Et audiui post me vocem magnā.* Ceterū *Vox prima*, aut potest intelligi prima omnium quas postea auditurus erat: aut etiam vox eadē, quam capite. 1. se audisse dixit, ac si diceret: *Ecce ostium apertum in cœlo, & ecce vox eadem, quam primum audierā: est enim in Græco, ἡ ἡ πρώτη ἢ ἡ πρώτη, quod rectè verti potest: Et vox illa, illa prima.* Ita martyr Victorinus intellexit, & ad Allegoriā refert; priorem vocem ab eo esse auditā, quia idem prius in Prophetis, & postea in Euangelio locutus est. Immo & verba reliqua possunt ad hunc sensum posteriorē aptissimè referri, ut dicat: *Ecce vox illa prima, quam audieram, quæ fuerat tamquam tubæ loquentis mecum: ecce, inquam, vox illa dicens, Ascende huc. Non igitur nunc audiuit illam quasi tubam, sed erat eadem, quæ paulò ante instar tubæ sonuerat.* Cur enim nūc sonaret ut tuba, cū nihil magnum, aut terribile dictura esset, sed tantum Apostolum ad audiendum excitatura?

Verf. 1.

Et ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc. Id est, Decursum Ecclesiæ ab hoc tempore vsque ad finem sæculi. Aperit argumentum sequentis prophetiæ. Non est autem legendum: *Quæ oportet*

fieri citò post hæc, Sed, Quæ oportet fieri post hæc, ut est in Græco, & in castigatiōibus exemplaribus.

2

Statim fui in spiritu. Docet se abstractum fuisse a sensibus, ut hoc mysterium videret, ut diximus cap. 1. nu. 67. in illud: *Fui in spiritu in Dominica die.*

Verf. 2.

Et ecce sedes posita erat in cælo. Patrem videt sedentem, ut docet Hieronymus in illud Dan. 7: *Aspiciebam donec throni positi sunt.* Quare falsum est omnino quod hic multi affirmant, hunc esse Christum, quod facile conuincitur ex verbis cap. 5: *Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem, &c.* qui sedere dicitur tamquā regnans, & quæ sunt prospiciens, & omnia gubernans, quemadmodum & filius dicitur nunc sedere ad dexteram patris.

Verf. 2.

Et qui sedebat similis erat, aspectu lapidis iaspidis. Non dicit quis sit, nec eius vultum delineat, quia fortè non ita clarè, atque distinctè eum vidit, refert tamen quod videre potuit, eum videlicet qui sedebat, aspectu, & visu similem fuisse lapidi iaspidi, & lapidi sardino. Quamuis mihi verior lectio videtur quæ est in antiquioribus libris, ut legatur *Aspectui*, id est, faciei, siue coloris iaspidis, ut dicemus mox nu. 5. Non vidit palā eius vultum, atque distinctè, ut doceat Deū in hac vita clarè videri non posse etiam à sanctissimis viris, & prophetico spiritu illustratis. Ita Daniel cap. 7. videt eundem patrem, sed nihil de eius facie dixit, colorem tantum expressit: vestimētum eius candidum quali nix, & capilli capitis eius quasi lana munda, &c. Sed ut eo in loco, ita etiam in hoc colore, & ex rebus, quibus assimilatur, intelligitur quod pertinet ad rē, de qua agitur. † De iaspide gemma hæc scribit

Verf. 3.

Plinius lib. 37. cap. 8: *Viret, & sæpe trāslucet iaspis, etiam si victa à multis, antiquitatis tamen gloriā retinens.* Plurimæ ferunt eam gentes, Sinaragdo similem Indi, Cypros duram, glaucoque pingui: Persæ aeri similem, ob id vocatur aerizusā. Talis & Caspia est, cærulea circa Thermoodontem amnē, in Phrygia purpurea, in Cappadocia ex purpura cærulea, atque non refulgens. Optima ergo quæ purpuræ quicquā habet,

Iaspis.

secunda, quæ rosæ, tertia, quæ smarag-
di. Singulis autem Græci nomina ex ar-
gumento dedere. Quarta apud eos vo-
catur Boréa, cælo autumnali matutino
similis, & hæc erit illa, quæ vocatur Ae-
rizusa. Similis est & Sardæ, imitata &
violas. Hæc ille. Quem secutus est Hieronymus
in illud Hæi. 34: Ecce ego ster-
nam per ordinem lapides tuos. [Epiphanius
episcopus in libello de Duodecim
lapidibus ad Theodorum episcopum
Tyri, iaspideum colore, & forma simile
esse smaragdo docet, eiusque varia ge-
nera ponit.] Isidorus lib. 16. Etymologi-
cap. 7. viridem gemmā esse dicit, smar-
ragdo subtilem, & crassi coloris. Spe-
cies eius decem & septem esse. Idem
in eodem libro cap. 8. Sardius, inquit,
gemma dicta eo quod primum reperta
sit à Sardis. Hæc rubrum habet colore,
marmoribus præstans, sed inter gem-
mas vilissima. † Genera eius quinque;
Onyx appellata, quod habeat in se per-
mixtum cædorem in similitudinem vir-
gulis humani. & c. Hanc gemmam Plinius
lib. 37. cap. 7. Sardam vocat, quod
primum sit Sardibus reperta. Nullam
gemma dicit apud antiquos fuisse usu
frequentiore, laudatissimam circa
Babyloniam inueniri, Indicam tria ge-
nera habere, rubrum, & quod Demit
vocant à pinguedine, tertium, quod ar-
genteis bracteis sublinitur. Eam quo-
que inter translucens gemmas nume-
rat. Hæc igitur est quæ nunc lapis Sardius
nunc dicitur, siue Sardius, cuius etiam
meminit liber Exodi cap. 28. & 39: In
primò versu erit lapis Sardius, & Topa-
zium, & Smaragdus. Et in vtroque loco
dicitur à Lxx. *ἀζαθ*. [Ita etiā vocatur
à Theophrasto in libello de Lapidibus;
Epiphanius verò in altero de Duode-
cim lapidibus libello, hæc scripsit. Sar-
dium, quem & Babylonium vocant, ru-
bus lapis est, & qui sanguinis propemo-
dum colorem referat, Sardio pisci sale
condito similis, unde & nomen habet,
à colore nimirum nomine sumpto. Na-
scitur apud Babylonem Assyriam.
Pellucidus est, & tumoribus, & vultu-
ribus ferro inflicis medetur. & c.] Iose-
phus autem. Antiquitat. cap. 8. Sar-
donychem esse dixit; quæ species est la-
pidis Sardij, vt diximus ex Isidoro. † Di-

Sardius.

uina ergo natura similis dicitur Iaspidi
propter immensam pulchritudinem,
& sicut in variarum regionum Iaspidi-
bus varij colores, ita in Deo sunt variaz
perfectiones, quarum vnaquæque cum
consideratur, pulcherrima apparet. Ias-
pis translucet, quia Deus lux est, & na-
tura sua maxime visibilis. Sardio similis
dicitur propter terrorem, vt ait Are-
thas, quoniam Sardius ignis habet spe-
ciem, & hanc gemmam terribilem esse
trahit feris. Ita Diuina natura, cum
sit propter pulchritudinem suam val-
de amabilis, est etiam propter iustitiā,
& zelum sanctitatis admodum terribi-
lis. Et vt pulchritudo eius translucet,
& omnibus conspicua est, ita etiā eius
terror omnibus cognitus est ex operi-
bus, & pœnis, quibus affecit impios, &
ex eius puritate. [Victorinus aliter hæc
interpretatur. Solium positum (inquit)
est sedes iudicij, & regis, super quod so-
lium vidisse ait similitudinem Iaspidis,
& Sardij. Iaspidis aquæ color est, Sar-
dij, ignis. Hæc duo iudicia posita esse vs-
que ad consummationem orbis super
tribunal Dei exinde manifestatur, quo-
niam iudiciorum duum vnum iam con-
summatum in Cataclysmo per aquam,
aliud autem consummabitur per ignem.
& c. Et Iridem positam esse dicit, quia
data est in signum Noe, & filijs, vt iam
non timerent aquam, sed ignem. Pro-
babilis videtur mihi hæc interpretatio,
si probetur hoc solium iudicij esse, &
ea quæ hic visa sunt, ad extremum iudi-
cium pertinere: & si quæ sequuntur
possint bene ad idem iudicium accom-
modari.]

Et Iris erat in circuitu sedis similis visio-
ni Smaragdinae. † Tam Græca, quam La-
tina verba duplicem habere sensum
possunt, vel vt ipse qui sedebat, similis
dicatur visioni Smaragdinae, vel ipsa
Iris, quæ erat in circuitu sedis, quoniā
in Græco est *ἰρις*, quod masculini
generis est, & iuxta Atticorum consue-
tudinem, vt & cetera nomina finita in
os purum, ad nomen femineum refer-
ri potest. Si igitur referatur ad sedentē,
quod mihi magis placet, quoniam &
sententiæ melius conuenit, & Iris nō
est coloris smaragdini, sed multorum
colorum; illa verba: *Et Iris erat in cir-*
cuitu

cuitu throni, parenthesis quædam sunt,
ac si diceret: Et qui sedebat similis erat
aspectui lapidis Iaspidis, & Sardini, si-
milis erat visioni Smaragdinae, & Iris
erat in circuitu sedis. Rursus illud: *Simi-*
lis erat visioni Smaragdinae, multo aper-
tius est in Græco, *ὅμοιος ὁπάρου σμαραγδίνῃ*
ἢ ἰρί, id est, Similis aspectu, siue specie,
Smaragdino, scilicet, lapidi. Nam lapis
primo loco positus: *Similis erat aspectu*
lapidis iaspidis, subauditur in duobus se-
quentibus nominibus *Sardini*, & *Sma-*
ragdino. Ita Hieronymus in illud Da-
nie. 7: Aspiciebam donec throni positi
sunt, legit: Similis aspectu Smaragdi-
no. † Noster autem interpres *ἰρις*,
quod verterat *Aspectu*, aut potius *Aspe-*
ctui, in verbis præcedentibus, nunc ver-
tit *Visioni*, quod propriè nomen ipsum
Græcum significat, sed idem tamen va-
let quod *Aspectui*. Sumitur autem vi-
sus, siue aspectus pro facie, quæ videtur,
aut aspicitur, atq; ita sensus est: Similis
faciei, siue speciei Smaragdinae, id est,
colorem habebat & speciem Smarag-
di. Nisi quis dicat in nomine Smaragdi-
næ, subaudiri Gemmæ, sicut apud Græ-
cos subauditur, Lapidis, & idem sensus
est, sed verius videtur quod prius dictū
est. In Iride significari existimo vniuer-
sitate creaturarum, quoniā vt in Iride
pulcherrima colorum varietas cerni-
tur ex sole aduerso, sicut ait summus
Poeta:

Iris.

4. Ene.

Mille trahens varios aduerso sole colores:
ita in vniuersitate creaturarum re-
splendet iucundissima quædam, & ad-
mirabilis varietas perfectionum Dei.
† Placet etiam quod ait Ambrosius, in
Iride significari Dei misericordiam,
quoniam signum fœderis, & pacis poni-
tur Gen. 9. Eritq; (inquit) & arcus in nu-
bibus, & videbo illum, & recordabor
fœderis sempiterni, quod pactum est
inter Deum, & omnem animam viuē-
tem vniuersæ carnis, quæ est super ter-
ram. Quod rectè heret præcedentibus,
vt cum iustitia significata sit in lapide
Sardini, nunc misericordia, & fœdus
cum creaturis ad earum conseruatio-
nem significetur in Iride. Sed iustitia
in ipso Deo ponitur, misericordia cir-
ca sedem, quoniam omnia circumit,
& multo plus se exerit quam iustitia, &

ad plura extenditur. Inde cap. 10. infra:
Et vidi alium angelum fortem descen-
dentem de cælo amictum nube, & Iris
in capite eius. In quo (si multorum ex-
positionem recipimus, nam quid nos
sentiamus suo loco dicemus) Christus
significatur, & in eius capite est Iris,
quia venit vt fœdus, & pax esset inter
Deum, & homines. † Ita igitur hoc di-
ctū est, vt illud Psal. 88: Potens es Do-
mine, & veritas tua in circuitu tuo:
Quibus verbis Euthymius indicari di-
cit Deum semper esse veracem. Ita
nunc indicatur Deum semper esse mi-
sericordem, ac si diceretur: Quacumq;
eum adeas, misericordiam inuenies.
Sed animaduertamus Iridem arcum esse,
& quasi semicirculum (nunquam enim
integrum circulum in nostro hemisphæ-
rio videmus) quia misericordia Dei in
hac vita apparet, & hic quærenda est.
Si nunc ea non vtamur, & eam in alte-
ro hemisphærio quæramus, id est, in al-
tero sæculo, non inueniemus. Sicut Iri-
dem putabant ignari Philosphæ non
terminari in nostro hemisphærio, quia
vsque ad horizontem nostrum descen-
dit, cum re vera ibi terminetur: ita cum
videant multi Deum in hac vita nun-
quā non misereri hominum, putant &
post eam inueniri misericordiam, cum
post misericordiā sequatur iudicium,
sicut est in Psal. 100: Misericordiam, &
iudicium cantabo tibi Domine. Mife-
ricordiam, in hac vita, iudicium, in fu-
tura, vt in eadem verba scripsit Augu-
stinus. † Cur autē Deus similis dicatur
visioni smaragdinae, intelligi poterit
ex ijs, quæ de Smaragdo Plinius scripsit
lib. 37. c. 5. Nullius, inquit, coloris aspe-
ctus iucundior est. Nam herbas quoq;
virentes, frondesque autē spectamus:
Smaragdos verò tantò libentiùs, quo-
niam nihil omnino viridius compara-
tū illis viret. Præterea soli gemmarum
contuitu oculos implent, nec fatiant.
Quin & ab intentione alia obscurata,
aspectu Smaragdi recreatur acies. Scal-
pentibusque gemmas non alia gratior
oculorum refectio est, ita viridi lenita-
te lassitudinem mulcent. & c. Et mox:
Quorum verò corpus extensum est, ea-
dem, quæ specula, ratione supini ima-
gines rerum reddunt. Nero princeps
gladia-

Misericor-
dia Dei in
hac vita
quærenda.

Smaragd.

gladiatorum pugnas spectabat Smaragdo. &c. Eadem fere ex hoc loco de sumpta sunt apud Isidorum. lib. 16. Etymolog. ca. 7. [Ex his fortasse intelligitur quod de Smaragdo scripsit Epiphanius in libello de Duodecim lapidibus: Smaragdorū, quæ etiam Prasini vocantur, & viridi colore sunt, alias Neronianas, alias Domitianas vocari: Neronianas esse gustatu amaras, colore admodum viridi, pellucidas, atque splendentes, quibus similes omnino esse que nascuntur in Iudæa: hæc vim esse Smaragdo, ut imagines speculi instar reddat. ¶ Ait etiam: Neronianas, siue Domitianas hanc ob causam appellatas ferunt: Neronem, siue Domitianum, oleum in multa ærea vasa ad id comparata infudisse, & interuallo temporis oleum viridem colorem contraxisse, tum petram eodem oleo copiosius irrigatam floridioris coloris euasisse. &c. Probabilis est Neronianas fuisse dictas, quod illis Nero delectaretur, adeo ut, sicut ait Plinius, gladiatorum pugnas spectaret Smaragdo. Erant autem optimæ, quæ ad illum afferbantur, maximèque virides, ac pellucidæ. Similis fortè causa appellatio fuit Domitianis. Theophrastus in libello de Lapidibus videri ait Smaragdum ex Iaspide fieri. Aiunt enim (inquit) inuentum esse olim in Cypro lapidē, cuius dimidia pars esset Smaragdus, dimidia iaspis.] Quæ omnia mirabiliter in Diuinam naturam conueniunt, ut intelligatur rectissimè Deus dictus esse similis colori Smaragdi. Viror eius perpetuus significat immortalitatē Dei nunquā deficientē, sed semper in eadem quasi nouitate, & viriditate manentem, ut est in Psal. 101: Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes, sicut vestimentum, vet erascēt, & mutabuntur: tu autem idem es, & annitui non deficient. Nullius naturæ spiritalis aspectus ita iucundus est, & omnia, quæ viridia sunt, id est, immortalia, Diuinæ naturæ comparata mortalia videntur. Sola hæc ex omni naturā oculos videntium se implet, nec vnquam fatiat, id est tædio afficit. Qui aliarum rerum cōsideratione, & laboribus alijs lassati sunt, in huius contemplatione re-

12 quiescunt. ¶ Et ut scalpentibus gemmas nō alia gratior oculorum refectio est, ita considerantibus, & cognoscere cupientibus rerum naturas in hac vita, nihil occurrit vnquam, in quo ita oculi reficiantur, ut in consideratione naturæ Diuinæ. Eadem clarè vidētibus est speculum pulcherrimum, quod omnium creaturarū imagines reddit multo perfectius quam, si eadem in se ipsis intueamur. Quod si Iris iuxta communem interpretationem dicatur similibus visioni Smaragdinæ, factum id esse dicemus, ut Diuina misericordia semper virere significetur, nec vnquam deficere.

Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor. Vbicunq; in hoc capite interpret vertit Sedes, aut Thronus, aut Sedile, in Græco semper est Thronus, ne quis putet in diuersitate vocabulorū Latino rū aliquid latere mysterij. Sedilia hæc posita sunt, ut in eis sedeant viginti quatuor seniores: quare tunc rectè hoc intelligitur, cum explanatum fuerit qui sint ipsi seniores.

13 ¶ *Et super thronos, viginti quatuor seniores sedentes.* De viginti quatuor senioribus tam varia patrum, & expositorum sententia est, ut quod magis legitur, eode estor reddatur incertior. Quidam enim viginti quatuor libros veteris testamenti esse dicunt, ut Hieronymus in Prologo libri Regum, & Ambrosius, & alij. Alij prædicatores, ut Gregorius in libro primo Reg. lib. 4. c. 3: qui maturi sensu, moribus graues thronum Dei iuxta positos sedibus ambiūt, quia qui præ ceteris conditorē diligunt, per altissimam cōuersationem ei vicinūs quiescunt. Alij totam Ecclesiam, in qua sunt præpositi, qui in duodecim Apostolis significantur, & subditi, quæ intelliguntur in reliquis duodecim, ut Tyconius Hom. 3. & Primasius. Alij Ecclesiam per geminum testamentum de patriarchis, & Apostolis generatā: aut eos, qui perfectionem operis in Senario significatā clara Euangelij (quod quatuor libris continetur) prædicatione consummant, nam quater seniginti quatuor faciunt, ut Beda. Alij aliter, atque aliter. ¶ Verum si scripturæ vestigijs insistamus, poterimus nonnulla

nulla cognoscere, quæ tenebras ex varietate opinionum obortas ex parte depellant. Primum ipse Iohannes satis docet hos neque angelos esse, neq; libros Scripturæ, sed homines Christi sanguine redemptos, & vitam æternam consecutos. Legimus enim cap. 5: Et vidi, & audiui vocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum. Et cap. 7: Et omnes angeli stabant in circuitu throni, & seniorum. Et in eodem. cap. 5: Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odorum, quæ sunt orationes sanctorum, & cantabant canticum nouum dicentes: Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione. Beatitudine eos frui intelligimus ex eo, quod ait: Habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odorum, quæ sunt orationes sanctorum, quas videlicet ipsi offerunt Deo, ut postea suo loco dicemus. ¶ Non esse totā Ecclesiam constat, quoniam quatuor animalia non numerantur in illis. Deinde ipsi offerunt orationes sanctorum, haud dubium quin eorum, qui sunt in terra. Et, cap. 7: Et respondit vnus de senioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt, & vnde uenerunt? Et dixi illi: Domine mi, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui uenerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni. Multi ergo sancti sunt in celo præter viginti quatuor seniores. Similiter cap. 19: Et vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, &c. Et cantabant quasi canticum nouū ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt. ¶ Quare quod Hieronymus dixit hos esse libros veteris testamenti, non Historico sensu intellexit, sed Allegori-

co: quoniam sicut seniores demissis capitibus Christum collaudant, ita libri legis, & prophetarum Christum venturum quali procul adorabant, & eius laudibus, atque præconijs pleni sunt. Historico enim sensu multo aliter Hieronymus intellexit, ut paulo post dicemus. Rursus hos seniores multo plures esse viginti quatuor, & non vnus nationis, aut linguæ esse, sed multarum, abunde perspicitur ex verbis capit. 5. vbi ipsi aiunt: Et redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione. Quare existimamus non omnes sanctos, sed præstantissimos quosque, & selectissimos ex omnibus sæculis, id est, tam ex lege naturali, & scripta, quam ex lege gratiæ, nomine viginti quatuor seniorum comprehendendi. ¶ Hoc planè ex dictis sequi videtur: nā si sunt homines sancti, & beati, nec sunt omnes sancti, sed quidam, ijdemq; ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, atq; ideo multo plures quam viginti quatuor: necesse est dicere præstantiores sanctitate, & meritis intelligi debere. Hoc indicat nomen Seniorum, quo illi appellari semper solent, qui sunt præceteris honorabiles, & dignitate eminentes. [Sic videmus passim apud Homerum Nestorem ab Agamemnone, & ab alijs regibus honoris causa Senē compellari. Et in nostris libris legimus: Senectus enim venerabilis est. Et: Coram cano capite confurge, & honora personam senis. Et Salomō ait: Corona dignitatis senectus, quæ in vijs iustitiæ reperietur. Et honorifica illa Hispanorū cōpellatio Señor, & apud Italos Signor, vnde in his nationibus Latinè fere loquentibus mansit, nisi à veteri Latina Senior?] Indicat hoc etiam throni, qui illis dantur, & honorificentius à Deo, & ab angelis tractari, videntur, quod sunt angeli in circuitu eorum, quod citharas habent, & phialas aureas plenas orationibus sanctorum, quod semper cum quatuor animalibus iunguntur, & quoties de illis agitur, magnus illis honos habetur. Cur autem tanta multitudo tam exigui numeri angustijs concludatur, cur numerus hic potius quā quilibet alter, vel maior, vel minor ponatur, cur seniores

Qui sint. 24
Seniores.

→

Sap. 4.

Luc. 19.

Prou. 20.

→

niores dicantur, cur præ ceteris sedere scribantur, nunc patre luminum fauente, & illustrante tentemus explicare. Quis enim de re tanta, tamque recondita quidquam effari valeat; nisi Deus dederit sapientiam, & miserit spiritum sanctum de altissimis, cuius bonitate, & luce freti, eamque orationibus assidue flagitantes cum in alios sanctorum Scripturarum libros, tum maxime in hæc Diuinæ prophetiæ nebulam, & caliginem Deo plenâ ingressi simus. † Quâuis omnes electi cum Christo iudicaturi sint (vt Paulus docet. 1. Cor. 6: An nescitis quoniã sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis, qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis secularia?) tamen non est dubium alio modo hoc promissum esse Apostolis, quam ceteris electis. Primum, quoniam si omnes id habituri erant honoris, cur Apostolis, qui reliquerant omnia, & secuti eum fuerant, quasi pro magno, & peculiari præmio id promissum est? Deinde quoniam cum mox de ceteris ait: Et omnis, qui reliquerit domum, vel fratres. &c. non illis sedes pollicetur; sed: Centuplum, inquit, accipiet, & vitam æternam possidebit. In sedibus igitur ineffabilem honorem, & gloriam expressit, vt in eundem locum scribit Chrysostomus; quod inde confirmat, quod alijs iudicaturis non promittitur sedes, vt Matth. 12: Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam. Et: Regina Austri surget in iudicio. &c. Sed neque Paulus sedium meminit loco paulò ante indicato. † Præterea puerile esset putare has sedes, qualescumque tandem illæ futuræ sunt, duodecim tantum futuræ esse. Si enim non plures sunt, vbi sedebit Paulus, vt argumentari solet Augustinus, qui se in iudicium numero constituit. 1. Cor. 6: Nescitis quoniam angelos iudicabimus? Vbi sedebit Barnabas Apostolus? Accedit quod hi iudices nò solum duodecim tribus Israel iudicaturi sunt, sed vniuersum etiam orbem, sicut scriptum est Sap. 3: Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis. Sed neque tribus Israel erunt duodecim,

sed tredecim, addenda est enim tribus Leui, quæ, quamuis in diuisione terræ non numeretur, quia fortem in illa nò accepit, vbi non de terra agitur, sed de iudicio, in quo paris conditionis est cū ceteris; nò videtur omittenda; sicut neq; Apocal. 7. inter alias tribus omissa est: [ex tribu enim Leui, sicut & ex alijs, duodecim millia signati sunt. In benedictionibus etiam Iacob Gene. 49. & in benedictionibus Moysi Deute. 33.

20 Leui cū ceteris nominatus est.] Cum ergo plures sint iudicaturi, & multò plures sint iudicandi, necessario confici videtur quod Augustinus docet lib. 20. de Ciuit. cap. 5. & in Psal. 86. in prima verba, numero duodenario vniuersitatem significari tam eorum, qui iudicaturi, quam qui iudicandi sunt. Causa est, (vt ait. 20. de Ciuit.) quod septenarius, quo numero etiam significatur vniuersitas, vt diximus cap. 1. num. 13. conficitur ex ternario, & quaternario, qui numeri, si alter multiplicetur per alterum, duodenarium faciunt. Altera est, quam tradit in Psal. 86. A quatuor mundi partibus vocantur ad Ecclesiam fideles in Trinitate, id est, per Baptismum in nomine sanctissime Trinitatis: quatuor autem ter dicta duodecim efficiunt. [Gregorius libro. 10. Mar. cap. 30. cum illud retulisset: Sedebitis & vos super sedes duodecim: Neque enim (inquit) plus quàm duodecim iudices illa interni confessus curia non habebit, sed nimirum Duodenario numero quantitas vniuersitatis exprimitur: quia quisquis stimulo Diuini amoris excitatus hic possessa reliquerit, illie proculdubio culmen iudiciariæ potestatis obtinebit. &c.

Addamus his & verba Origenis. Hom. 13. in Leuiticum, vt res obscurissima magis ac magis intelligatur. Duodecim (inquit) panes ex ista simila fieri mandatur secundum numerum tribuum, quæ tunc erant carnalis Israel. In quo mihi videtur forma totius creaturæ rationalis contineri. Duodecim namque putantur esse generales ordines rationalis creaturæ, quorum figura erat in illis duodecim tribubus. In quibus erat vnus quidam ordo regalis, qui Iudas nominatur: alius erat ordo Sacerdotalis, & Leui appellatur. Erat & alius ordo

Duodena-
rius.

ordo Iudæ vicinus, qui Benjamin dicitur, in quo ordine & templum Dei, & altare collocatum est. Alius ordo Issachar, Zabulon, & Ephraem, alijsq; quos nominati designat Scriptura, quorum rationem non est nunc temporis explicare. Hæc Origenes. Vellem vt reliquos ordines exposuisset, atque hoc ipsum quod de Benjamin dicere coepit, magis explicasset. Arbitror in Benjamin ordinem pauperum spiritu significari, qui verè templum Dei sunt, & in altari cordis hostias quotidie offerunt: & vicini sunt regibus, quia voluntaria paupertate omnium rerum domini sunt, quas pro Christo sponte contempserunt. Ruben, id est filius visionis, ordo est eorum, qui assidue Diuinæ contemplationi vacant. Gad, id est, accinctus, ordo est strenuè contra Diabolum dimicantium. Aser, id est, beatus, illorum ordo est, qui spe celestium latitant, & beatos se propter illam quodammodo putant. † Nephtali (qui a luctatione nomen accepit Gen. 30.) significat eos, qui semetipsos abnegant, & cum suorum animorum perturbationibus generose luctantur, & inualescunt. Quirerum sæculi obliuiscuntur, in Manasse indicantur, qui nomen habet ab obliuione, Gen. 41. Simeon, qui ab audiendo nominatur Gene. 29. eos indicat, quibus vna cura est Deo obedire, cetera contemnunt. Ad Ephraim pertinent qui omni animi contentione student crescere virtutibus, à crescendo enim dicitur Genesis. 41. Per Issachar, qui à mercede nomen ducit Genesis: 30. intelliguntur qui sedulo laborant, & omnia dura æquo animo sustinent Diuinæ visionis mercedem animo inuententes. Zabulon, qui ab habitatione appellationem habet. Gen. 30. & in littorè maris habitabat, Gen. 49. ordo illorum est, qui vix terram attingunt, & cogitatione proximi mortui sunt, quæ, vt mare fluuios, ita omnes homines excipit. Dat. à iudicio dicitur Gen. 30. illos significat, qui conscientiam suam discutunt, nec vitijs suis parcunt, sed se ipsos seuerè iudicant, ne à Domino iudicentur, iuxta illud Apostoli: Quod si nos metipsos diiudicemus, nò vtiq; iudicemur. Quia ergo duodecim

1. Cor. 11.

12 sunt ordines rationalis creaturæ, vt ait Origenes, id est, hominum secundum rationem viuentium, iure optimo qui in his principes fuerunt. Duodenario numero continentur. Ex duobus autem Duodenarijs ante Euangelium, & in Euangelio, sacratis numerus viginti quatuor seniorum constitutus est. Sicut igitur duodecim throni ponuntur Apostolis, & Apostolicis viris noui testamenti cum Christo iudicaturis, quibus vniuersitas quædam significatur; ita sanctis, qui nouum testamentum præcesserunt, selectissimis, & Apostolis similibus, quos nò est dubium etiam cum Christo esse iudicuros, constituuntur alij duodecim throni, qui cum prioribus adiuncti viginti quatuor sunt. Nā illi etiã vocati sunt ex quatuor mundi partibus in Trinitate, quia omnes fide Trinitatis habuerunt, vel explicitam, vel implicitam, & omnes per fidem, spem, & caritatem coniuncti sunt cum ceteris sanctis. [Accedit quod scripsit Hieronymus lib. 16. Coment. in Ezech. prope initium, Duodenarium numerum esse plenæ, consummatæque virtutis, quare optimè in viros perfectissimos conuenit. Locuturo (inquit) ad Pharaonem vndecimo anno sermo fit, nec dum enim venerat ad duodecimum, qui numerus plenæ, consummatæque virtutis est. Vnde & duodecim sunt filij Iacob, à quibus postea duodecim nomina Prophetarum vno volumine continentur. Et Apostoli duodecim sunt, quorum quia vnus Iudas proditor fuit, in locum eius Matthias eligitur. Et Archifynagogi filia annorum duodecim à Domino suscitatur. Hæmarrousa quoque anno duodecimo recipit sanitatē. &c.] Hi omnes sedere dicuntur propter dignitatem qua nunc inter ceteros eminent, & propter illam quam in extremo iudicio habituri sunt. [Et iudicaturis nomen Seniorum aptissimum fuit: ad eos enim refert Gregorius lib. 10. Mor. cap. 30. illud Prou. 31: Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terræ: & illud Isai. 3: Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui. Nec nunc quæro an de illis loquatur Isaias, tantum dico ita Gregorium accepisse, & iudices mundi futu-

ros

Inde apud Horatiū li. 1. Carm. Ode. 18.

Perlucidior vitro.

& lib. 3. Ode. 13.

O fons Blandusie splendidior vitro.

Multitudo ergo hominum, qui in terra sunt, comparatur marivitreo, id est, perlucido, quod est in cōspectu sedis Dei, quoniam quantumuis celare Deum velint sua consilia, & occultissime peccare, perlucidi sunt eius oculis de cælo omnia contemplantis, vt iudicet, & reddat vnicuique secundum opera eius. Quod recte ad hanc visionē Dei omnia videntis, quæ ad iudicium [eorum, quæ in terra sūt,] & ad tempora suppliciorum pertinet, accommodatur. Quod autem hoc mare dicitur simile crystallo, amplificationem habet, vt clarum, & maxime translucens intelligatur, magis enim translucet crystallos, quam vitrum. † Hoc ex verbis Iohannis intelligi potest, qui Apoc. 15. ait: Et vidi aliud signum in cælo magnum, & mirabile: angelos septem habentes plagas septem nouissimas, quoniam in illis consummata est ira Dei. De supplicijs loquitur eorum, qui adorauerant bestiam. Deinde: Et vidi tanquam mare vitreum mistum igne, & eos, qui vicerūt bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreū, habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moyfi serui Dei. Mare vitreum vidit mistum igne, quoniam igne conflagraturū sunt homines in terra viuentes in fine mundi, & ante hanc conflagrationem extremā cum varijs calamitatibus affligendi sunt homines impij, cum æstu, & igni, vt cap. 16. prædicit. At sancti qui in hoc mare merfi non sunt, sed inter malos viuentes pietatem coluerunt, & ex eis fluctibus euaserunt, stabunt super illud, id est, ad eius littū iam securi, & cantabunt canticum, quod cecinit Moses, cum populus Dei saluus exiit e mari Rubro.

Exod. 15.

Vers. 6.

Et in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia. † In quatuor animalibus non est dubium Iohannem alludere ad quatuor illa animalia Ezechiele cap. 1. Et vtroq; in loco, (quamuis nonnulli aliter interpretati sunt) celeberrima tamen, & receptissima sententia

est tam veterum, quam recentiorum, quatuor Euangelistas indicari. Ita docuit Irenæus lib. 3. Aduersus hæreses cap. 11. [Victorinus martyr,] Athanasius in Synopsi sacre Scripturæ, ad finem, Hieronymus in Ezechielem, & in Proemio Comment. in Matth. & lib. 1. Contra Iouinianum prope medium, Augustinus lib. 1. de Confen. Euang. cap. 6. Gregorius Homil. 3. & 4. in Ezech. Isidorus in Prologo librorum noui testamenti, Theophilus in Allegorijs Euangeliorum, Beda, Ambrosius, Haymo, & reliqui in hunc locum Apoc. Hoc explicat Irenæus his verbis: Primum animal, inquit, simile leoni, efficabile eius, & principale, & regale significans. Quod mox de Iohanne, sive de eius Euangelio, interpretatur dicens: Aliud enim (Euangelium) illam, quæ est à patre, principalem, & efficabilem, & gloriosam generationem eius enarrat, dicens sic: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, & omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: Propter hoc & omni fiducia plenum est Euangelium illud, talis est enim persona eius. † De secundo sic ait: Secundum verò simile vitulo, sacrificalem, & sacerdotalem ordinationem significans. Quod postea ita exponit: Id verò, quod est secundum Lucam, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, Zacharia sacerdote sacrificante Deo inchoauit. Iam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inuentione minoris filij inciperet mactari. De tertio ita loquitur: Tertium verò habens faciem quasi humanam, eum, qui est secundum hominem, aduentum eius manifeste describens. Et postea: Matthæus verò eam, quæ est secundum hominem, generationem eius enarrat: Liber, dicens, generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Et iterum: Christi autem generatio sic erat. Humanæ formæ igitur hoc Euangelium, propter hoc per totum Euangelium humiliter senties, & mitis homo separatus est. Quartum in hunc modum describit: Quartum verò simile aquile volitatis, Spiritus in Ecclesiam aduolantis gratiam

29

Quatuor Euangelista cur his animalibus significentur.

tiam manifestans. Et mox hoc ipsum ita explanat. † Marcus verò propheticus spiritu ex alto adueniente hominibus initium fecit: Initium, dicens, Euangelij, quemadmodum scriptum est in Esaia propheta: Volatilem pennatum imaginem Euangelij monstras, propter hoc & compendiosam, & præcurrentem annuntiationem fecit. Propheticus enim character est hic, & ipsum Verbum Dei illis quidem, qui ante Moysen fuerunt, patriarchis secundum Diuinitatem, & gloriam colloquebatur: ijs verò, qui in lege, sacerdotalem, & ministerialem actum præbebat. Post deinde nobis homo factus munus cælestis spiritus in omnem misit terram, protegens nos alis suis. &c. In his verbis illud primò obseruandum est, quo sanctus Irenæus differre videtur à ceteris: quod in animalibus non Euangelistas, sed Euangelia ipsa intelligit. Verum hoc nihil refert, quoniam idem dicitur, sive dicantur Euangelia similia esse animalibus, sive ipsi Euangelistæ propter sua Euangelia, vt dicunt fere ceteri. Quod si proprie dicendum sit, & tenuiter hæc sint distinguenda, Euangelistæ propter sua Euangelia significantur in animalibus. † Quod enim postea in hoc capite, & sequenti scriptum est, quatuor animalia simul cum vigintiquatuor senioribus die, ac nocte laudare Dominum, & dare illi gloriam, & honorem, & respondere, Amen, magis proprie ad Euangelistas refertur, quam ad Euangelia: Alterum est, quatuor tantum animalia ostendi, & his potius figuris, quam alijs, vt doceamur dispositionem Dei in omnibus sæculis, id est, qualiter se Deus cum hominibus gesserit in varijs statibus. Ab Adam vsque ad Moysen Dei filius hominibus loquebatur ostendens suam Diuinitatem, & gloriam, vt ab illis coleretur & amaretur. Tempore veteris legis loquebatur hominibus tradens eis ritum sacerdotij, & ministrandi sacrificijs. Postea homo factus est, & docuit, ad extremum & Spiritum sanctum misit in terram, vt homines protegeret, & doceret. Pro-

30

31

33

pterea in leone significatur prima Dei locutio, in vitulo secunda, in homine tertia, quarta in aquila. Et hoc est, quod ait Irenæus: Qualis igitur dispositio filij Dei, talis & animalium forma, & qualis animalium forma, talis & character Euangelij. Quadriformia autem animalia, & quadriforme Euangelium, & quadriformis dispositio Domini. † Deinde alteram rationem subiicit, cur quatuor Euangelia, & quatuor animalia sint. Quatuor, inquit, data sunt testamenta humano generi, (id est, quater cum illis Deus fœdus iniit, & legem eis dedit) vnum quidem ante cataclysmum sub Adam, secundum verò post cataclysmum sub Noe, tertium verò legislatio sub Moysen, quartum verò, quod renouat hominem, & capitulat in se omnia, quod est per Euangelium, eleuans, & pennigeras homines in cæleste regnū. &c.

Tertium est, quod leonem Iohanni comparat, aquilam Marco, cum e contrario Iohannes aquilæ, Marcus leoni soleat comparari. Communis expositio est Matthæum in homine significari, quod quasi hominem descripsit incipiens: Liber generationis Iesu Christi. &c. Marcum in leone, quoniam Euangelium incipit à clamore Iohannis in deserto, quasi à rugitu leonis: in vitulo Lucam, quia à Zachariæ incipit sacerdotio; est enim vitulus animal sacrificijs aptum: in aquila Iohannem intelligunt propter eius exordium, qui ad excelsum euolans cepit: In principio erat Verbum. † Hæc est sententia Hieronymi, & reliquorum scriptorum in locis indicatis nu-

28. Quamuis Augustinus in Matthæo, & Marco differt à ceteris, mauius enim Matthæum in leone significari, in homine Marcum: quoniam Matthæus regiam Christi commendat dignitatem, quem e regibus ortum ostendit: Marcus nec de stirpe eius regia, nec de sacerdotio quidquam dicens, in eis tantum versatur, quæ homo Christus operatus est. Hanc docet quorundam fuisse sententiam ante se, eamque refert hic Ambrosius. Eandem amplectitur Beda hic, & in Epist. ad Accam episcopum, quæ est ante Commentarios

Vter in leone intelligatur, Matthæus an Marcus.

in Lucam. Ratio Augustini, & Bedæ hæc est, in priori expositione coniecturam sumi de initio cuiusque Evangelij, æquius autem esse ut de toto Evangelio sumatur, quam de initio. Quod si de toto Evangelio sumatur, Matthæum similiore esse leoni quam Marcum, quoniam prius demonstrat stirpem regiam Christi, mox adorationem Magorum, &c.

34 † Verum præferenda est communis expositio, quoniam initia Evangeliorum intuenda esse, ut intelligatur in quo quisque Evangelistarum animali significatus sit, ostendit Ezeziel, cum ait: Similitudo autem vultus eorum facies hominis, & facies leonis à dextris ipsorum quatuor. Quæ ita exponit Hieronymus: Facies principia dicit Evangeliorum, e quibus homo, & leo, hoc est natiuitas Christi, & prophetae vox tonantis in eremo dextras partes tenent, Vituli autem, id est, victimarum, & sacerdotij Iudæorum, in sinistris est, quod abolitum transit ad sacerdotium spirituale. &c. Aquila autem, quæ & super natiuitatem, & super prophetiam est, quæ Domini expletur aduentu, & super sacerdotium, quod præterijt, & extra hæc omnia est, de natiuitate referens spirituali, quomodo pater in filio, & filius in patre sit. &c. [Victorinus: Animalia igitur quod differentia vultibus sunt, hæc habet rationem. Simile leoni animal Evangelium secundum Marcum, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur: Vox clamantis in deserto. Parate viam Domini, Hominis autem, figura Matthæus emittitur enuntiare nobis genus Mariæ, unde carnem accepit Christus. Ergo dum enumerat ab Abraham usque ad Dauid, & usque ad Ioseph, tamquam de homine locutus est: ideo prædicatio eius hominis effigiem ostendit. Lucas sacerdotium Zachariæ offerentis hostiam pro populo, & apparentem sibi angelum dum enarrat: propter sacerdotium, & hostiæ conscriptionem vituli imaginem tenet. Iohannes Evangelista aquilæ similis assumptis pennis ad altiora festinas de Verbo Dei disputat. Marcus Evangelista sic incipit: Initium Evangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Isaia propheta: Vox clamā

tis in deserto. Hæc est leonis effigies. Matthæus: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Hæc est facies hominis. Lucas autem dicit: Fuit sacerdos nomine Zacharias, de vice Abia, & mulier ei de filiabus Aaron. Hæc est imago vituli. Iohannes sic incipit. In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Hæc est similitudo aquilæ volantis, &c.]

35 † Et Gregorius Hom. 4. in Ezeziel: Quod enim quatuor hæc pentata animalia sanctos quatuor Evangelistas designent, ipsa vniuscuiusque libri Evangelica exordia testantur. Nam quia ab humana generatione cepit, iure per hominem Matthæus: quia per clamorem in deserto, recte designatur per leonem Marcus: quia à sacrificio exorsus est, bene per vitulum Lucas: quia verò à Diuinitate Verbi cepit, digne per aquilam significatur Iohannes, &c. [Addamus his omnia, quæ de formis Evangelistarum dicuntur, ad Christum esse referenda. Atque hoc in reliquis apertius est quam in Marco, & Luca. Non solum ergo Marcus in leone intelligitur propter clamorem Iohannis in deserto, sed ob id maxime, quod regiam Christi potestatem indicat cum ait: Initium Evangelij Iesu Christi filij Dei, &c. ex quo continuo is esse cognoscitur, qui in Psal. 2. loquitur: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius: & cui pater pollicetur: Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Docet etiam eum esse, qui per prophetas promissus est, & quem prophetae, & Iohannes præcedunt ut præcones, & famuli regem. Lucas à legis sacerdotio incipiens, quod typus erat noui, subindicat eum, cuius scribit historiam, verum esse sacerdotem, qui genus humanum cum Deo conciliat, & quem vetera sacrificia promittebant. Quare recte in boue ostensus est, quoniam bos aptus sacrificijs est, & in initiatione summi sacerdotis immolabatur, ut legimus Exodi, 29.]

Sed huic rationi, & expositioni illud

vehe-

vehementer aduersari videtur, quod apud Ezeziel singula animalia quaternas facies habere dicuntur: Et quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni: quomodo ergo facies potest ad initium Evangelij cuiusque Evangelista referri, cum singuli non quatuor initia, sed vnum habeat? † Gregorius Hom. 3. in Ezeziel docet eum singula animalia quaternas habere facies, affirmatque per faciem notitia intelligi, id est, id per quod quisque cognoscitur, & hoc in loco fidem significari, per quam à Deo cognoscimur. Quatuor ergo facies erant homini, quia quod de fide incarnationis Domini Matthæus tradidit, hoc ipsum est, quod ceteri Evangelistæ tradiderunt. Atque ista de reliquis. Verum hac explanatione dubitatio nostra non soluitur, quoniam faciem hominis, aut leonis, & reliquorum animalium ad initia librorum Evangelij retulimus. Videtur ergo ita esse respondendum. Quatuor quidem facies erant cuique animali, sed inter eas vna eminebat, à qua nomen habet animal illud, atque hæc initium Evangelij respicit, ut diximus, quia & maior erat ceteris, & prior oculis Prophetæ occurrebat. Verum quoniam huic faciei, id est, huic initio Evangelij, similia sunt quæ sunt apud alios Evangelistas, & similitudo facierum non potest cerni nisi in facie altera, eleganter singulis Evangelistis quaternas facies tribuuntur, ut vnusquisque eorum similis ceteris tribus intelligatur, id est, id in progressu sui Evangelij habere quod reliqui suorum initio significarunt. † Exempli causa, Matthæus faciem habet hominis, quia Christi humanam generationem initio describit: sed habet etiam faciem leonis, quia Iohannis clamorem, & quasi rugitum leonis cap. 3. narrat, quo Marci initio similis est. Habet & faciem vituli, quia similis est Lucas: nam Lucas sacrificium describens, in quo Iohannis ortus promissus est, id indicare voluit (ut Hieronymus subindicat in verbis citatis. num. 34.) sacerdotium vetus in nouum per Christum fuisse commutatum, quia omnes prophetae, & lex usque ad Iohannem, Matth. 11. Et hoc idem Matthæus significauit eisdem ver-

36 bis, quæ nunc retulimus. Habet faciem aquilæ, quia Iohanni similis est, cum de Diuina Christi natura, qua æqualis est patri, loquitur, ut cap. 11: Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Et cap. ultimo: Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, &c. quibus multa sunt similia. † Idem de ceteris Evangelistis dici facile potest, neque enim eorum quisquam est, qui non multa dixerit, quæ Christi humanitatem, Diuinitatemque demonstrent: Multa etiã scripserunt de Iohannis voce in deserto clamantis, ut Lucas cap. 3. Iohannes cap. 1. Sacrificia quoque veteris legis per Christi sacrificium esse abroganda cum lege ipsa non tacuerunt, ut cum ait Iohannes cap. 1: Lex per Moysen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est. Et cap. 3: Qui habet sponfam, sponsus est, & reliqua usque ad finem capitis: & cum Christum in cruce clamasse scribit, Consummatum est. Eodem pertinet quod scripsit Marcus. cap. 2. cum ait: Numquid possunt filij nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est, ieiunare? Videlicet indicat Christum esse sponsum Ecclesiæ, qui nouam legem, nouum sacerdotium allaturus erat, & quem Iohannes ostenderat amicis sponsi. Et cap. 1. cum docet ex Malachia Iohannem esse Christi præcursores, idem significauit, quia lex & propheta usque ad Iohannem. Apertius etiam cap. 9. cum presentibus Moysæ, & Elia vox auditur de caelo: Hic est filius meus carissimus, audite illum.

37 † Sed quaeritur cur non eodem ordine ponantur animalia, nam apud Ezeziel primum locum habet homo, secundum Leo: apud Iohannem autem primum habet Leo, secundum vitulus, homo tertium. Respondeo Ezezielum seruasse ordinem temporum, quibus scripserunt Evangelistæ, Iohannem verò seruasse ordinem rerum ipsarum, quo scilicet illæ manifestatae sunt. Prius enim cepit Iohannes clamare in deserto, quam Christus inciperet prædicare, & innotesceret multitudini, idem primo loco ponitur

Chr non eo dem ordine ponantur animalia hic, & apud Ezeziel.

Marcus, qui à clamore Iohannis incipit. Prædicationem autem Iohannis, & Christi consecuta est irritatio, & abrogatio veteris sacerdotij, à quo incipit Lucas, & quam initio Evangelij sui subindicat, quia lex, & prophetæ usque ad Iohannem. Exinde secuta est integra fides humanitatis Christi, à qua incepit Matthæus, & Diuinitatis, à qua exorsus est Iohânes. † Altera ratio est, quòd Christus prius prædictus est, & manifestatus per prophetiâ, idèd Marcus primus est, qui à testimonio prophetiæ incepit. Deinde manifestatus est per sacrificia, & ceremonias legis, cuius rei causa secundus Luca locus datus est. Postea ipse apparuit ortus ex genere David, & manifestata est eius humanitas, & generatio: vnde rectè tertio loco Matthæus constituitur. Postremo per eius humanitatem, & miracula credita est Diuinitas, de qua maxime agit Iohannes.

40

Quomodo vidit in celo quatuor Euangelistas, cū ipse adhuc esset in terra.

Sed vt ad verba Apostoli redeamus, quomodo quatuor Euangelistas vidit in celo, cū ipse vnus ex illis esset, & adhuc viueret in terra? Respondeo visionem esse propheticam, & pertinere, vt dictum est, ad tempus proximum iudicij: quare non id, quod tūc erat, sed quod multo post futurum erat, videbat. Quem admodum videmus in viginti quatuor senioribus, quorum numero quamplurimi deerant cum hæc Apostolus scribebat, postea successione temporum addendi. Verum hoc plenius, & melius explicabimus initio. c. 6.

41

Cur Euangelista non numeretur inter viginti quatuor seniores.

† At si quatuor animalia sunt quatuor Euangelistæ, quomodo fecernuntur à numero viginti quatuor seniorum, cum ipsi maxime ad hunc numerum pertinere videantur, vt qui inter beatos omnes multum excellent? Respondeo non fecerni ab illis, quasi ipsi inferiores sint, aut ad numerum illum, aut ad illam dignitatem pertinere non possint, sed quòd dignitate quadam præterea emineant, cuius causa extra illum numerum constitui, & nominari debeant. Sicut omnes Apostolos certum est etiam prophetas fuisse, & tamè scribit Paulus Eph. 4: Et ipse dedit quosdâ quidè Apostolos, quosdam autem Prophetas. Addit

etiam: Alios verò Euangelistas. Quod si Euangelistas vocat prædicatores Euangelij, omnes Apostoli fuerunt Euangelistæ, si verò scriptores Euangelij, duo ex Apostolis scripserunt, Matthæus, & Iohannes.

42

Hæc animalia Apostolus noster esse dicit *in medio sedis, & in circuitu sedis*. In quo primum est animaduertendum in nonnullis Græcis, ac Latinis codicibus tantum fuisse scriptum, *In circuitu sedis*, vt intelligimus ex Aretha, & ex Tyconio Homil. 3: fortasse quòd non rectè hæc duo coherere viderentur, *In medio sedis, & in circuitu sedis*. Sed nostri codices tam Græci, quam Latini vtrumque habent, quos potius sequi debemus. Nec tamen intelligendum est omnia animalia fuisse in medio sedis, & in circuitu, sed tria erant in circuitu, aquila super illa eleuabatur volans, & erat intra sedem, id est, intra ambitum sedis, quasi ante faciem, aut pectus sedentis. Hoc ex verbis Iohannis perspicui potest. *Quartum*, inquit, *animal simile aquila volanti*, quod non ita accipi debet, quasi diceretur Aquilæ volucris, aut volatili, sed propriè volanti, *et in altum se tollenti*. † Etenim ceteri Euangelistæ quasi sedent, aut stant circa Deum ad eius pedes, quia de humanitate Christi, quæ in pedibus Dei designari solet, multa locuti sunt: Iohannes autem altius tollitur, & faciem, id est, Diuinitatem aspicit, & velut generosa aquila immotis oculis solem intuetur.

43

Plena oculis ante, & retro. Hieronymus in illud Ezecielis. 1: Et rotum corpus plenum oculis, ita ait: Totum autem corpus, & dorsa piena oculis approbabit, qui viderit nihil esse in Euangelij, quod non luceat, & splendore suo mundum illuminet, vt etiam quæ parua putantur, & vilia, Spiritus sancti fulgeant maiestate. &c. Verum, quoniâ oculorū vsus non tam ad lucendum, & illuminandos alios est, quàm ad videndum, & vt animal eos habens illuminent: dicere etiâ possumus, animalia esse plena oculis ante, & retro, quoniâ siue in anteriora tédant, siue retrorsum eant, nusquam offendunt, semper recta eunt,

Quomodo sint in medio sedis, & in circuitu sedis.

Vers. 6. Oculi quatuor animalium.

44

eunt, nunquam aberrant, quoniâ sicut oculos in anteriori corporis parte habent, ita etiâ in posteriori. † Hoc est, Euangelistæ, siue de futuris loquantur, vt de excidio Ierusalém, de progressu Ecclesie, de cõsumatione sæculi, de iudicio extremo, de beatitudine, de peccatis dånatorum: siue de præteritis, id est, de generationib⁹ ante Christū, de æterna filij generatione, de cõceptione, & pneritia Christi, deq; alijs similibus, vbi que vera scribunt, non minus quam si ipsa vidissent. Præterea oculi lucè excipiunt: plena ergo sunt animalia oculis, quia nihil est in libris Euangelistarum, quod non sit luce Diuina plenum, nec solum verè, sed etiam sapienter, & vtiliter scriptū: nihil, quod tenebris hæreticorū, & infidelium erroribus faueat. Merito autem cū viginti quatuor senioribus quatuor animalia collocantur, quoniam veritatè humanitatis, & Diuinitatis Christi, & veram morum, salutaremq; doctrinam, nõ tantum voce docuerunt, vt alij Apostoli, sed etiam monumentis literarū mandarunt ad finè vsq; sæculi victuris, vt omnes, qui veritati non fecerunt, aut opera fide sua digna nõ fecerunt, omni supplicio digni esse conuincantur, & ante iudicij diem multis calamitatibus affligantur, & in ipso iudicio æternis ignibus damnentur.

Vers. 8.

Senarius.

Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas in circuitu. † Alis auium corpora in altum tolluntur. Præterea senarius numerus vniuersitatem quadam significat, quia sex diebus vniuersa creata sunt. Et hic numerus (vt ait Beda) ideo perfectus est, quia primus suis partibus impletur: Vnum quippe, quod est sexta senarij pars, & duo, quod est tertia, & tria, quod est dimidium, eundem senarium faciunt. Senas ergo alas habent Euangelistæ, quoniam nusquam humi serpunt, sed in omnibus, quæ scribunt, quamuis minima, & abiecta vsdeantur, in altum ascendant, & sublimia mysteria contingunt specie rerum humilium. Alas autem habent non tantum in lateribus, vt alia animalia, sed etiam in circuitu, quoniam vndecumq; spectentur, non reptant, sed volant, & in sublime tolluntur. [Hoc ita exposuerim, si

Ala animalium.

omnes alas volatui deseruire intelligamus. Sed probabilius puto tales esse alas horum animalium, quales illæ sunt duorum Seraphim apud Isaiam cap. 6. De quibus ait: Sex alæ vni, & sex alæ alteri. Duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius, & duabus volabāt. Facies Christi est Diuinitas, pedes sunt humanitas, quæ dum tegunt Seraphim, ostendant ea in hoc sæculo hominibus esse valde ignota. Sed & animalia Ezecielis duabus alis volant, duabus tegunt corpora sua, quia etsi volent & auditores in altum tollant, multa habet, quæ ab hominibus non cognoscuntur: ita enim alas tegentes corpora exposuerunt Hieronymus & Theodoretus. Quatuor igitur alis tegunt corpora sua apud Iohannem, vt multa, magnaq; mysteria latere in Euangelij intelligamus pertinentia ad Diuinã, atq; ad humanã Christi naturam. Ad huc enim Isaiæ locum, & ad Seraphim Iohannem alluisse indicat quod sequitur: Et requiem nõ habebant die, ac nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens. Nam & in Isaiâ sequitur: Et clamabant alter ad alterum, & dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum. Etenim sublimis est doctrina Euangelistarū, vt Seraphim, & super omnè sæculi sapientiam extollitur, atq; igne Diuino animos hominum accendit. † Hoc autem ideo dicitur, vt digniores damnatione appareant, qui aut illis credere noluerunt, aut iuxta traditam ab eis doctrinam non vixerunt; pertinent enim hæc visio, vt iam diximus, ad tempora iudicio proxima, & quodammodo etiam ad iudicium.

46

47

Sed oritur hic quæstio ab antiquis expositoribus, & ab Hieronymo, & Gregorio in Ezeci. prætermissa: quomodo animalia quaternas alas habeant apud Ezec. apud Iohannem verò senas. Ad hoc ita, quod ad rem præsentem at tinet, respondendum videtur: eadem quidè esse animalia apud Ezec. & apud Iohannem, sed cum eadem visio nõ sit, nihil mirum nunc cum quaternis, nunc cum senis alis videri. † Cur Iohannes cum senis alis, [Ezeciel cum quaternis viderit, diximus. Hoc igitur apud Iohã

Cur apud Ezec. quaternas alas habeant, apud Iohã. verò senas.

nem, & apud Isaiam regitur quaternis alis, quod apud Ezekielē binis. Verūm Hias quaternis alis significavit hęc mysteria olim veteribus illis valde fuisse teſta, & abſcōdita. Ezekiel verō, quia de tempore vaticinatur, quo Euangelium prædicari gentibus cōpit, binis alis vidit regi, multō etiam magis iam arcana illa reuelabantur. Iohannes, qui de ſæculi fine loquitur, iterum pluribus alis ea regi videt, quoniam propter infidelitatem, quæ ubique vigeat, iterū mysteria Chriſti velabuntur, & pauci eius Diuinitatem, & humanitatem recte cognoscant Antichriſti ministris vana esse iactantibus quæ de Chriſto homines acceperant.

Vers. 8. *Erantus plena erant oculis.* Multi legunt: Et in circuitu, & intus plena erant oculis, vt Beda, Ambrosius, Haymo. Verūm in Græco non legitur: Et in circuitu, sed: In circuitu, vt animalia dicantur habere ſetas alas in circuitu. † Et quamuis possit etiam ad ſequentia referri hoc, quod ait, *In circuitu*, melius ad alas refertur, sicuti iam expoſuimus, quoniam de externis animalium oculis iam dictum erat: *Plecta oculis ante, & retro:* Nunc autem de oculis internis loquitur, qui videlicet erant sub alis. *Oculi animalium in terni.* Oculi sanctus habent Euangelistæ, quoniam in mysterijs, quæ litera conteguntur, & mysticis sensibus, pleni etiam luce Diuina sunt, & sciunt quò tendant, & quid in historia, quam narrant, lateat mysterij, nihilque habent, quod non ad salutem hominum pertineat, aut quod à Diuina veritate declinet, quemadmodum & de externis oculis diximus.

Et requiem non habebant. Quid enim faciunt aliud libri Euangelistarum ex eo tempore, quo scripti sunt, quam prædicare vniuersis hominibus: Patris, & Filij, & Spiritus sanctij vnam, eamdem que naturam? Sed circa finem sæculi crescente iniquitate clamare dicuntur, *Sanctus &c.* Quoniam tunc ante Dei conspectum sanctam Trinitatem adorantes, & ea commemorantes, quæ in libris suis docuerunt, vindictam ab ea petent de ijs, qui credere noluerunt, aut credentes more vixerunt infidelium, eò enim spectat clamor, de quo

49 nunc sermo est. † Ceterum notum est, & à sanctis patribus, atque à sacris Concilijs sæpe iteratum, ter dici Sanctus, vt tres personæ ostendantur, & postea semel: Dominus Deus, vt trium naturā vnā intelligatur. Ita docuit Alexander. I. in Ep. 1. Augustinus in lib. de Fide ad Petrum cap. 1. Damascenus lib. 3. de Fide, cap. 10. & in epistola de Trishagio, & innumeri alij. Cur autem dictum sit: *Dominus Deus omnipotens*, diximus cap. 1. num. 62. & cur: *Qui est, & qui erat, & qui venturus est*, eodem cap. 1. num. 18. & 19. latius explicauimus.

Et cum darent illa animalia gloriam. *Vers. 9.* *Gloriam* dabant prædicando Trinitatem personarum in vnitatem naturæ, & eius æternitatem. *Honorem* dabant, quia cum id dicebant, creatorem Deum suum confitebantur, & omnium bonorum autorem, seque illi, vt creature creatori, submittebant. † Hoc enim differt inter *Gloriam*, & *Honorem*, quod *Gloria* est frequēs de aliquo fama cum laude, vt autor est Cicero lib. 2. de Inuentione, quem sequitur Augustinus Tract. 100. & 105. in Iohannem, & in lib. 83. *Quæst. Q. 31.* siue, vt ait Aristoteles lib. 1. Rhetoricorum ad Theodectem: *Gloria* est cum quis probus à cunctis existimatur, aut id habere putatur, quod omnes, vel plures, vel probi, vel prudentes expetunt. *Honor* autem (vt docet S. Thomas. 2. 2. quæst. 103. A. 1. & 2.) est testificatio excellentiæ alicuius, id est, reuerentia quædam externa, & cultus ei adhibitus, qui præstans, & magnus existimatur. Quod rebus fit, interdum etiam & verbis, vt eleganter explicauit Aristoteles loco iam indicato ad Theodectem. *Honoris*, inquit, partes sunt sacra, memoraciones, decantaciones carminum, aut solutæ orationis ad laudem recitatio, præmia, de lubrica, vel primi confessus, sepulcra, imagines, publici victus. Ad hæc etiam barbara, vt inclinari, loco cedere, munera quoque, sed alia apud alios honoratiora. † Et Xenophon in Hierone, siue Tyranno: Etenim cū homines sic affecti sunt, vt existiment virum idoneum, qui possit bene facere, rati se illius frui bonis, postea hunc in ore habent

50

bent vehentes laudibus, eumque spectant non aliter quam si suum quisque bonum intrueretur, ac sponte decedunt de via, sponte assurgunt amantes, non merentes, coronantque ob virtutem, & bene facta erga rem publicam; muneribusque honorare cupiunt: hi demum, hi mihi videntur eum & honorare vere quicumque talia præstant officia, & qui his se dignum reddat, se vera videatur honorari, &c. Ex his intelligimus satis cur animalia gloriam, & honorem Deo dedisse dicatur, *Benedictio* autem id est quod laudatio, vt Dan. 3. *Benedicite omnia opera Domini Domino*, quæ frequentissimum est in Scriptura: Tale etiam est illud Homeri.

Benedictio.

Odyss. 1.

Vers. 9.

Vers. 9.

Vers. 10.

Vers. 10.

Αξιμαθως, ινα τισος ηδωσιν οτιον εστιν.
Hoc est.

Sarcenus esto, vt tibi aliquis posterorum benedicat.
Id est, vt te laudet, & nomen celebret tuum.

Sedenti super thronum. † Quasi regi vniuersorum, cui omnes seruire debet.

Viventem in secula seculorum. Cuius regnum finiri non potest, & à quo, vt à perenni vita, omnia habent vt viuunt, & quidquid boni consequitur vitam.

Procidet viginti quatuor seniores. Confiteſtes videlicet Diuinam maiestatem omni honore, & reuerentia digna esse, vt postea verbis explicat. Simul etiam homines impios accusantes, qui Deo subijci nolunt, ostendentesque meritò Deum hominibus irasci.

Emittebant coronas suas ante thronum. Deo videlicet coronas, id est, victorias suas tribuentes, & quidquid boni fecerunt ab ipso se habere confitentes. [Andreas Casariensis: Tu, inquit, Domine coronarum victoria autor, & subministrator fuisti. Arethas: Coronas ante thronum abijcere victoriam significat, veluti nunc quoque in his videre est, qui vincunt in certaminibus. Thronus verò dominationem, ac potetiam designat. Est autem corona regni insigne. Qui igitur coronas ante thronum abijciunt, quid aliud quam certum, ac verum regnum, & victoriam aduersus omnes Deo per omnia referunt? &c. Apud Romanos certè mos fuit (vt refert Alexander lib. 6. Genialium dierum, ca. 6.)

vt triumphantes exacto triumpho aut in gremio Iouis Capitolini coronas triumphales locarent, vel templis dicarent, quasi deorum beneficio triumphum sibi contigisse confitentes.]

Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam. Nunc id quod diximus, fit manifestius. *Dignus es*, inquit, vt homines maiestatem tuam prædicent, omnes te honorent, omni que cultu, ac reuerentia prosequantur, omnes se se tibi subijciat. *Dignus es etiam accipere virtutem*, id est, potestatem, & fortitudinem, vt tibi cuncta subijcias, & nemo tibi resistere audeat. Potest autem Deus accipere ab hominibus gloriam, & honorem, sed virtutem proprie accipere non potest, quia ipse habet, & omnes ab ipso accipiunt. † Metaphoricè igitur dicitur accipere virtutem, quia cum prius federet, & fortitudinem non ostenderet puniendo; tunc confurget, & vindictam de hostibus suis sumet, & fortitudinem ostendet repente, quasi tunc acceperit, & ante non habuerit. Ita dictum est Isai. 51: *Consurge, consurge, induere fortitudinem brachium Domini, consurge*, sicut in diebus antiquis, in generationibus sæculorum. Atque hunc esse germanum huius loci sensum facillè ex verbis eiusdem Apostoli intelligimus, qui cum cap. 11. de supplicio locutus esset, quod Deus de impijs sumpserat, ad extremum ait: *Et septimus angelus tuba cecinit; & factæ sunt voces magnæ in celo dicentes: Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Chriſti eius, & regnabit in secula sæculorum*, id est, iam subiicit sibi omnes aduersarios suos, & deinceps in omnibus regnabit, nemo erit, qui ei aduersetur.

Vers. 11.

53

† Continuo prociderunt viginti quatuor seniores dicentes: *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es*, quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti, id est, quia debellasti, & subiicisti tibi omnes inimicos tuos. Vnde & statim sequitur: *Et irata sunt gentes, & aduenit ira tua.* &c. Ex his etiam explanatur illud cap. 5: *Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem.* &c.

Quia tu creasti omnia. Quia per te habent vt sint, omnia tibi benedicere,

Vers. 12.

Vers. 11.

omnia tibi subijci debent.

Et propter voluntatem tuam erant. Quid quid habet liberalitatis tuæ est, omnia enim nihil erant, sed quando tu voluisti, creata sunt. [In quibusdam Græcis codicibus legitur: Et propter voluntatem tuam sunt, aut: Alii vero habent ut legit Interpres: Erant, & ita est apud Græcum Aretham: Sed nihil refert ad sensum, qui huiusmodi est in nostra Translatione: Propter voluntatem tuam erant, id est, manebant, & conferuabatur ex quo ea creasti, & propter voluntatem tuam, cum non essent, creata sunt. At cur, cum prius dixissent: Quia tu creasti omnia, nunc iterum dicunt: Et propter voluntatem tuam erant, & creata sunt? Ut non necessitate aliqua, sed voluntate, & bonitate sua fecisse intelligatur quod facit, sicut Iacobus ait c. 1: Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis. Itaque non reperit præcedentia, sed aliquid diuisi addit, & est sensus: Propter voluntatem tuam, propter bonitatem, & liberalitatem tuam sunt, id est, conferuatur, & manent. Sive Erant, aut fuerunt, manserunt, & conferuata sunt ab

initio. Nec solum propter bonitatem, & liberalitatem tuam conferuatur, & manent, sed etiam propter eamdem creatam sunt. Quod præclare in Psalm. 109. indicatum est, ubi Deus pater Principium appellatur. Tecum, inquit, Principium in die virtutis tuæ. Lxx. verterunt, id est, Principium illud, quod in Hebræo est *רִאשִׁית*, id est, liberalitates, quod iuxta Phrasin Hebræorum (de qua dixi in cap. 5. Michææ. n. 38.) significat Liberalissimus. Est ergo idem principium omnium rerum, & liberalissimus, quia creaturis non egebat, sed liberalitate sua maxima, & voluntate omnibus naturam quam habent, dedit. Gratias igitur ei agunt, non solum quod omnia condiderit, sed quod condita etiam conferuet, ut ex verbis Andreæ Casariensis, & præsertim ex eadem Arethæ, sed latiori, explanatione intelligi potest. Ita enim seniores loquentes inducit: Tibi Domine ab omnibus debetur gloria, tamquam conditori, ac plasmatori, & qui, cum non essent, produxisti ut essent, conferuas, ac contines.]

Argumentum. Cap. V.

Videt librum scriptum intus, & foris in dextera Dei, quem nemo vel ex in terra, vel in celo viuentibus aperire potuit. Illum tamen Agnus, qui occisus est, aperuit, & eius septem signacula dissoluit, cuius rei gratia à quatuor animalibus, & à viginti senioribus, & à reliquis coelitis amplissimis verbis collaudatur.

Caput. V.

I vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus & foris signatum sigillis septem. Et vidi angelum fortem, prædicantem vocem magna, Quis est dignus aperire librum, & solvere signacula eius? Et nemo poterat neque in celo, neque in terra, neque sub terra aperire

librum, neque respicere illum. Et ego flebam multum, quoniam nemo dignus inuentus est aperire librum, nec videre eum. Et vnus de senioribus dixit mihi, Ne steneris: ecce edicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum, & solvere septem signacula eius. Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum, agnum stantem tamquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: qui sunt septem

ptem spiritus Dei missi in omnem terram. Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librum. Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes singuli citabas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum: & cantabant canticum novum, dicentes, Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, & fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus super terram. Et vidi, & audiui vocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum: & erat numerus eorum millia millium, dicentium voce magna: Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Et omnem creaturam quæ in celo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audiui dicentes, Sedit in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum. Et quatuor animalia dicebant, Amen. Et viginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas: & adorauerunt viuentem in secula seculorum.

Vers. 1.

I vidi in dextera sedentis supra thronum librum, &c. Paulatim nos docere incipit quod pertinet ad visio captis præcedē

tis. Hunc librum multi volunt esse vetus, & nouum testamentum, ut Beda, Ansbertus, Haymo, Ambrosius, Tyconius, Hom. 4. Primasius, Rupertus, & alij præterea ex recentioribus. Immo & Hieronymus in cap. 2. Ezech. & in c. 44. fere initio in eadem sententia est, & de eodem libro loqui testatur Iohannem, & Ezechielem, cum ait: Et vidi, & ecce manus missa est ad me, in qua erat inuolutus liber, & expandit illum coram me, & erat scriptus intus, & foris, scriptæque erant in eo lamentationes, & carmen, & v. Certè librum Ezechielem Gregorius Hom. 9. in Ezechielem affirmat esse sacram Scripturam, & de libro Iohannis idem scripsit lib. 4. Dialogi. cap. 42. At ego non video quomodo Historicè liber, de quo loquitur Iohannes, sit sacra Scriptura; quoniam signatus erat sigillis septem, & quid sigillis contineretur, ipse exponit cap. 6. & 7. quæ in sacram Scripturam conuenire non poterunt. † Dein: hæc visio, ut dictum est, & ex sequentibus manifestè intelligitur, præsertim ex vltimis verbis cap. 6. ad tempora iudicio proxima, & [quodam modo etiam] ad iudicium pertinet. Certè quæ in libro erant, de vltimis temporibus sunt, ut videbimus cap. 10. & sequentibus: quomodo autem dici potest sacram Scripturam vsque ad tempora iudicio proxima nunquam fuisse apertam? Nam si ita est, nec doctoribus Ecclesiæ aperta est, nec ipsis Apostolis, quod impium est, cum optimè eam intellexerint per aduentum Spiritus sancti, & veram eius intelligentiam Ecclesiæ tradiderint. Immo & ante quam veniret Spiritus sanctus in die Pentecostes, Christus aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, sicut legitur Lucæ vltimo. Respondebunt in dicati scriptores (sicut & Hieronymus etiam scripsit in caput. Ezech. 44.) Scripturam clausam fuisse ante aduentum Christi, sed eum in aduentu suo aperuisse. At videant non esse hanc visionem de eo tempore, quo Iohannes eam vidit, sed de extremis temporibus, ut sæpe dictum est: [quare efficietur non esse vsque ad illa intelligendam Scripturam.] Quod si adhuc vrgeas, sigilla aperta fuisse Iohanni, cum hæc vidit, eumque librum

librum apertum accepisse: idem sequitur quod prius colligebamus, saltem v[er] que ad hanc reuelationem librum fuisse clausum, & signatum sigillis septem. At hoc tempore iam omnes Apostoli decesserant, id est, extremis annis Domitiani. Semper ergo clausa fuit Scriptura Petro, & Paulo, & reliquis Apostolis. Multo mihi probabilius videtur esse librum, in quo scripta erant ea, quae Iohannes de ultimis temporibus erat vaticinaturus. [Quod vidit tadem Andreas Caesariensis, qui cum prius vetus testamentum esse dixisset, postea ait: Liber autem & prophetia intelligitur, quam ipse Christus complendam esse in Evangelio secundum Lucam dicebat, cuius quae deinceps sequuntur, extremis temporibus implebuntur. & c. Hanc autem prophetiam de ijs, quae prope saeculi finem fiunt ab Evangelistis breuiter scriptam argumentum esse prophetiae huius libri ostendimus supra in Disputatione ante Commentarios, c. 3.] Quare non arbitror eundem esse librum cum illo Ezeielis, sed illi similem. Liber quidem datus Ezeieli continebat earum gentium supplicia, quibus ipse prophetabat, atque idcirco ait: Scripturaeque erant in eo lamentationes, & carmen, & v[er]ba: liber Iohannis similiter continet p[er]nas hominum extremorum temporum. † Sicut ergo Ezeiel c. 2. mittitur ad filios Israel, ad gentes apostatras, quae recesserant a Deo, & ideo liber ei ostenditur, quem cap. 3. comedere iubetur. Comede volumen istud, & vadens loquere ad filios Israel: & aperui os meum, & cibauit me volumine illo: ita Iohannes, quoniam multis vaticinabatur, hunc ipsum librum, quem vidit in dextera sedentis, iubetur iam apertum accipere, & comedere, sicut cap. 10. scripsit: Et audiui vocem de caelo iterum loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare, & super terram. Et abiit ad angelum, dicens ei, vt daret mihi librum, & dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum, & faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tamquam mel. Ita etiam Ezeiel: Fili hominis veter tuus comedet, & viscera tua complebuntur

volumine isto, quod ego do tibi: Et comedi illud, & factum est in ore meo, sicut mel, dulce. Et paulo post: Et abiit amarus in indignatione spiritus mei. Sed quorsum eum Iohannes acceperit, non tacet. † Et accepi, inquit, librum de manu angeli, & deuoravi illum, & erat in ore meo, tamquam mel, dulce. Et cum deuorarem eum, amaricatus est venter meus, & dixit mihi: Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis. Quare qui hunc librum Scripturam sacram esse interpretantur, mysticum sensum interpretati videntur, vt ait Sixtus Senensis lib. 2. Bibliothecae sanctae, V. Volumen libri. Quod Gregorius quidem satis aperte indicauit his verbis: Sicut per Prophetam praedicatorum ordo, sic per librum, quem accepit, Scripturae sacrae paginae designantur. & c. Etenim sicut in hoc libro scripta erant quae Ezeiel, aut Iohannes vaticinaturi erant contra populos, & gentes, ita & sacra Scriptura continet supplicia, quae Deo in impios praeparauit. Quod autem Iohannes hunc librum vidit in dextera patris sedentis super thronum, significat patrem, quasi extensa manu librum porrigere soluendum, & legendum, vt ex sequentibus manifestum est: Et vidit angelum fortem praedicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius?

† *Scriptum intus, & foris.* † Libri Hebraeorum, & veterum, non erant vt nostri, sed vna tantum membranam habebant oblongam, quae circum cylindrum conuoluebatur. Hinc Ezeiel 2: In qua erat inuolutus liber, & expandit illum coram me. Apoc. 6: Et caelum recessit sicut liber inuolutus. Pro quo Isaias c. 34. dixit: Complicabuntur, sicut liber, caeli. Luc. 4: Et vt reuoluit librum, inuenit locum, & c. Et postea: Et cum plicuisset librum, reddidit ministro. Et quoniam plicandi erant, & conuoluedi, non scribebantur foris, sed intus tantum, nisi forte tot essent scribenda, vt ea interior membranae facies capere non posset. Itaque cum liber intus, & foris scriptus dicitur, plurima in eo scripta fuisse significantur. Vnde de longissimo libro dicitur est.

Et

--- *Et summi plena iam margine libri. Scriptus et in tergo, nec d[omi]n[us] finitus Orestes:* Huiusmodi libros veteres vocabant Opisthographos, id est, retro scriptos, siue a tergo. Plinius lib. 3. Epistolarum, in Epist. ad Macrum: Electorumque commentarios centum sexaginta mihi reliquit, opisthographos quidem, & minutissimis scriptos, quae ratione multiplicatur hic numerus. De quibus vide Alexandrum lib. 3. Genialium dierum, cap. 30. Quoniam ergo plura contra impietatem postremi temporis continebat liber, *Scriptus dicitur intus, & foris.*

Vers. 1.

† *Signatum sigillis septem.* Beda: id est, vel omni latentium mysteriorum plenitudine repletum, vel Spiritus septiformis dispositione conscriptum. Atque in hunc fere modum & ceteri interpretantur, qui librum sacrae Scripturae esse dixerunt. Verum alienum esse hunc sensum Iohannes ipse declarat, qui cap. 6. & 7. docet non plura fuisse sigilla quam septem, & singula fere sigilla calamitatem aliquam insignem continere. Quare septem sigillis signatus erat liber, quae nisi tollerentur, ille aperiri, aut legi non poterat, quoniam calamitates illae, quae sigillis continebantur, prius omnes peene venturae erant, quam ea, quae in libro scripta erant apparerent, & cognoscerentur. Hoc ita esse intelligitur, quoniam septem calamitates sigillis contentae prius praenuntiantur, & manifestantur, vt videmus cap. 6. & tribus sequentibus, & deinde Iohanni datur liber apertus, diciturque illi: Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & c.

Vers. 2.

† *Et vidit angelum fortem.* † Magnae virtutis, qui tamen fatebatur se non posse aperire librum, & quarebat qui posset. [Cumque dicit *Angelum fortem*, non certum quempiam angelum significat, quoniam sine Articulo in Graeco ponitur Angelus, quod & Graeci, & noster Iohannes, semper faciunt cum certa, definitaque persona non indicatur. Vnus ergo fuit ex superioribus infimae hierarchiae spiritibus, qui hominum curam gerunt, ac fortasse ex illorum septem numero, quibus salus humani generis commissa est, & qui ad salutem hominum librum aperiri cupiebant. Ita ergo nunc loquitur

vt cap. 10. cum ait: Et vidi alium angelum fortem descendentem de caelo, amictum nube, & Iris in capite eius: & cap. 18: Et sustulit vnus angelus fortis lapidem quali molarum magnum: de quibus frustra quaeremus qui sint. Quod si Lyrani coniectura nobis placeat, qui hunc Gabrielem esse dicit, quia nomen eius sonat Fortitudo Dei: cogemus & in alijs locis Angelum fortem eundem Gabrielem interpretari. Sed quid faciemus cum dicat cap. 18: Vnus angelus fortis, quod est ac si diceret, Vnus ex fortibus angelis? Num omnes Gabrielem esse dicemus? Neque enim hic fortior ceteris dicitur, sed sine Articulo Angelus fortis appellatur, quasi vnus ex multis fortibus. Ita & cap. 10. sine Articulo, atque indefinite positus est.]

Vers. 3.

† *Et nemo poterat.* Quoniam nulli creaturae pater integre reuelauerat quae ultimis temporibus futura essent.

Vers. 3.

† *Neque subter terram.* Ex hoc loco colligit Gregorius lib. 4. Dialogi cap. 41. infernum esse sub terra, & verba hic fieri putat de animabus corpore exutis, sed de daemonibus etiam fiunt.

Vers. 3.

† *Neque respicere illum.* *ὅτι βλεπῶν αὐτοῦ,* id est, neque videre illum, nulla creatura inuenta est, quam tanto honore dignatus sit Deus, vt posset aperire librum, & videre, ac legere. In vulgatis codicibus Graecis nunc est: *Aperire, & legere librum, nec videre illum,* sed Legere satis intelligitur in eo, quod est *Videre,* [& emendatiores non habent *Et legere, neque apud Andream, aut apud Aretham id legitur, sed vt est in nostra Translatio- ne, & vt prius dixerat: Aperire librum eum posset, & neque videre illum.*]

Hec, In vulgatis. & c. primis ad verba sequentia: Et ego flebam multum. Ibi legitur post illa: Vt aperire eum posset, & videre.

Vers. 4.

† *Et ego flebam multum.* Putabat Iohannes magna quaedam, & dignissima cognitu libro illo contineri, ideoque flebat neminem inueniri, cui tantum honoris Deus dedisset, vt aperire eum posset, & videre.

Vers. 5.

† *Ecce vicit leo de tribu Iuda.* † Communis expositorum sententia est subaudiendum esse, Diabolum. Vt sit sensus: Ecce leo de tribu Iuda vicit Diabolum. Quod mihi non satis probatur, neque enim recte dici videtur: Vicit Diabolum aperire librum, & soluere signacula eius. Nec videtur satis

apta

apta causa aperiendi librum vicisse Diabolum, praesertim si liber sit sacra Scriptura, ut ipsi volunt: quoniam et si non vicisset, poterat aperire, & vincere poterat, quamvis aperiret. Nihil ergo subaudiendum arbitror. Etenim quod diximus cap. 3. nu. 68. & 69. de verbo AEmulor, id nunc de verbo Vinco dicimus, ponit saepe cum casu, & sine casu, ut vidimus cap. 2. & 3: Qui vicerit, Vinceti dabo, & similia. Cum sine casu ponitur, est quasi intransitivum, & idem valet quod Praevalo, superior sum, absolute positum, ut in verbis indicatis. c. 2. & 3. & Psal. 50: Ut iustificeris in sermonibus eius, & vincas cum iudicaris. Ita nunc vicit aperire librum, id est, praevaluit ad aperiendum librum, & ad solvendum signacula eius, superior fuit, ipse facere potuit quod nemo poterat.

¶ Aut certe si aliquid subaudiri velimus, dicemus. Vicit omnes creaturas, superavit illas viribus, & potestate. Vel, vicit omnia, quae obstabant, ut aperiri posset liber. *Leo de tribu Iuda* dicitur, ut alludat Iohannes ad prophetiam Iacob. Genes. 49: Catulus leonis Iuda, ad praedam filii mi ascendisti, & requiescens accubisti ut leo. &c. Quibus verbis & Christi resurrectio mystice praedicitur, & potestas, qua dominaturus erat adversariis suis, iuxta illud Rom. 14: In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, ut & mortuorum, & vivorum dominetur. Quoniam ergo ipse Dominus omnium a parte declaratus est, & ut leo, saeviturus est in inimicos suos, merito ipse solus dignus est aperire librum, & solvere signacula eius, ut per eum nota fiant supplicia, quae Deus impijs, & filio suo non obedientibus paravit.

Vers. 5.

10 *Radix David.* ¶ Multum hic movit expositores Christum non dici de radice David, sicut dicendum videbatur, cum sit ex eius stirpe, & genere, sed de radice David. Sed ita quidam solvunt quaestionem, Christum utrumque dici, & de radice David, & radicem David: verum de radice David, quatenus homo est, & genus habet ex David, & idem, quia creator est David, radix eius dicitur. Hoc Ambrosius infra in illud cap. vltimi: Ego sum radix, & genus David,

& Rupertus hic quaesierunt, & ita explicarunt, & eadem est sententia Arethae, ut quosdam ex recentioribus omit tam, & Andreae Caesariensis, qui ait. Etiam si angelis (inquit) liber incomprehensibilis est, sed non Deo, qui propter homines homo factus est, qui radix quidem est David ut creator, propter Divinitatem: ex radice autem eius propter humanitatem. Bernardus quoque in Serm. 1. Paschae: Radix David, non David radix eius, sed ipse radix David, quia portat, & non portatur. At non est cur in hoc diu moremur, consuetudo enim Hebraeorum est ut radicem appellent etiam virgam ipsam, quae succrescit ex radice, ut Isa. 11: Egre ditur virga de radice Iessae, id est, de David filio Iessae. Et. 53: Et ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitiens. Hos. 14: Germinabit sicut lilius, & erumpet radix eius ut Libani. 2. Mach. 1: Et exiit ex eis radix peccati Antiochus illustris. Merito ergo Christus dicitur radix David, quia de stirpe eius germinavit, sicut & infra cap. 22: Ego sum radix, & genus David. ¶ Ita etiam locutus est Isaias cap. 11: In die illa radix Iessae, qui stat in signum populorum, ipsum gētes deprecabuntur. Quod Paulus Rom. 15. de Christo interpretatus est. Sed cur eum nunc vocat radicem David? Ut ostendat eum esse, qui promissus fuerat ad salutem hominum, atque inde intelligatur maximum supplicium impendere ijs, qui illi non obediunt, iureque ob id ab ipso librum aperiri.

Et ecce in medio throni. Medium tenet Vers. 6. omnes Christum honoris causa.

Agnus stantem tamquam occisum. Qui Vers. 6. paulo ante leo dicitur, nunc agnus dicitur, sed leo, propter fortitudinem, & propter vindictam, quam de inimicis sumpturus est: agnus, quoniam immolatus est pro peccatis hominum in modum agni, qui quotidie in eius figuram mane, & vespere immolabatur Num. 28. Nec dicitur occisus, sed tamquam occisus, quoniam, etsi verè occisus est, cito tamen resurrexit. Ita Arethas, Ambrosius, Haymo, & alij. Itaque qui tantum ad vitam rediit, ita censeri potuit ab hominibus, quasi mortuus non fuisset.

12 fet. ¶ Mihi etiā videtur dici *Tamquam occisus*, quoniam cicatrices habebat patentes, quibus similis occiso videbatur.

[Andreas episcopus Caesariensis: Occisum autem significat eius post occisionem vitam, in qua ostendit passionis signa, ut verè occisus, post suam ex mortuis resurrectionem. &c.] Possumus quoque conjunctionem, *Tamquam*, ita accipere ut non similitudinem indicet, sed veritatem, ut: Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre. 2. Cor. 3: In eadem imaginem transformamur, tamquam a Domini spiritu, & cap. 5: Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. &c. Ut sit sensus: Vidimus agnum stantem in medio throni, & seniorum, & ab omnibus honoratum tamquam occisum, id est, tamquam eum, qui pro salute eorum verè occisus est, & ideo maxime ab eis debuit honorari. Ita etiam: Vidi agnum stantem, id est vivum, non mortuum, ut ut aliquando videram, stantem, inquam, tamquam occisum, id est, sicut esse debebat is, qui pro Dei gloria, & pro salute hominum occisus fuerat. Decebat Dei bonitatem, & gloriam, ut qui mortuus fuerat pro eo, resurgeret, & qui ceciderat, staret. ¶ Rectè autem hic eum vocat agnum stantem, quoniam in nomine Agni mors, & immolatio indicatur, in eo, quod stat, significatur resurrectio, & per mortem, & resurrectionem suam potestatem in omnes homines accepit, ut omnes sibi subiciat, ut Paulus docuit Rom. 14: In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, ut & mortuorum, & vivorum dominetur.

Vers. 6.

Habentem cornua septem, & oculos septem. Interpretatio, quam subijcit: *Qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram*, ad utrumque refertur: ut rectè ait Haymo, id est, ad septem cornua, & septem oculos. [Quare in nonnullis Graecis codicibus, & apud Aretham legitur *et non*, id est, Quae sunt, ut utrumque referat, non Qui sunt.] Angeli autem septem, quibus cura omnium hominum data est, atque ideo missi dicuntur in omnem terram, sunt septem cornua Agni, quia per illos Agnus ventilat, & vincit adversarios: hominum daemones, & pugnat cum illis, & ab iniurijs hui-

manum genus defendit inimicorum: ex hac enim similitudine animalium cornua saepe in scriptura ponuntur. [Arethas: Cornua fortitudinem significant, & gloriam: sicut cum de fortitudine dicitur: Et omnia cornua peccatorum confringam: de gloria autem: Et exaltabitur cornu iusti. &c. Si quis obijciat cornua agni non esse apta ad ventilandum, aut ad pugnandum, quia tenera, & invalida sunt: nos dicimus huius Agni cornua & dura, & validissima esse: sed quia vix apparet, aut sentitur hoc septem angelorum ministerium, cum tamen illi potentissimi sint, cornibus agni similes dicuntur, quae vix apparent, aut videntur. Denique, si quam habet agnus fortitudinem, in cornibus habet.] Sunt etiam oculi Christi, sicut in concilio diaconi dici solent oculi episcoporum, quia per illos Christus providet hominibus, & inspicit eos ut tueatur. ¶ Inde Zach. 3: Super lapidem unum septem oculi sunt: Et cap. 4. de eisdem: Septem illi oculi sunt Domini, qui discurrent in univrsam terram. Et hoc de septem cornibus, & de septem oculis merito hic commemoratur, ut sciant homines impij, & ministri Diaboli Christo curae esse salutem suorum, & quamvis ad tempus eos affligi sinat, aliquando puniendum esse eorum persecutores, & inimicos.

Psal. 74.

Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librum. Iam hic manifestissimum fit quod initio cap. 4. contra multos diximus, patrem esse eum, qui sedebat in throno, non Christum. In hoc autem quod Christus venire dicitur ad patrem, minor illo ostenditur quatenus homo est, aequalem cum eo honorem non habens. Pater enim sedet, ipse stat, & ad patrem venit, non pater ad eum, librum accipit, quasi sibi soli debitum, ut aperiat, ut qui iudex, & Dominus est omnium hominum, ipse poenas praenuntiet, & infligi iubeat.

Ceciderunt coram Agno. Agnoscentes eius potestatem, & iuste illi datam esse contentes, & gaudentes.

15 *Habentes singuli citharas.* ¶ Quibus Dei laudes leti personent. Hoc autem, etsi omnium sanctorum est, maxime tamen decet seniores, ut quae maiora a Deo beneficia

Psal. 32.

beneficia acceperint, & meritis, atque gloria reliquis praesent, scriptum est enim: Exultate iusti in Domino, rectos decet collaudatio; atque ita iustiores magis exultare debent, & magis eos decet collaudatio. Et sequitur: Confitemini Domino in cithara. [Andreas Cæsariensis in citharis suauem, & benesonantem glorificationem Dei significari dicit: in thymiamatis verò benevolentium fidelium hostiam per vitæ puritatem oblatam, sicut ait Apostolus: Christi bonus odor sumus.]

2. Cor. 2.

Vers. 8.

Et phialas aureas plenas odoramentorum. Alludit ad morem veteris legis, in qua coram altari ponebantur phialæ plene odoramentorum, ut scribit Hieronymus in illud Zach. 14: Et erunt leberes in domo Domini quasi phialæ. Idcirco multæ phialæ erant in templo, ut videmus. 2. Paral. 4. & Hefdræ. 1. Hæc odoramenta Iohannes interpretatur orationes esse sanctorum, videlicet quas iusti ad seniores, quasi ad Deo cariores dirigunt, ut ipsi Deo offerant. Merito autem oratio odoramentis comparatur, quoniam sursum it oratio sanctorum, & celestia quarit, & Deo sua uisissimi odoris est. Psal. 140: Dirigatur oratio mea, sicut incensum, in conspectu tuo, eleuatio manuum in carum, sacrificium vespertinum, id est, sicut sacrificium vespertinum. Et quoniam orationes odoramenta sunt, in phialis aureis sunt, quales erant ante vetus altare, in quo significatur non solum gratas, & suauitas, sed etiam maximi pretij esse apud Deum. Significatur etiam orationes illas ex caritate procedere, quæ in auro intelligi solet, & patet omnibus, sicut phialæ, quæ patule sunt. [Andreas: Phialæ mentes significant, ex quibus bonorum suauis odor, & pura egreditur oratio.]

Vers. 9.

Et cantabant canticum nouum. Non sicut cantica alia, quæ sunt in scriptura. Quod nam hoc sit statim indicat: Dicentes: Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius. &c. [Cur nouum canticum dicatur, ita explicat Andreas confirmans hinc quod de vigintiquatuor senioribus diximus supra. Per hæc, inquit, ostenditur seniores esse eos, qui in veteri, & in nouo Testamento

Deo valde placuerunt, & pro toto mundo occiso Agno Dei gratias agunt. Nouum autem Canticum, quod à vetustate literæ liberati ex omni gente, & lingua illuminati cantare edocti sumus ab spiritu. &c. Denique nouum canticum dicitur, quia nemo hoc ante illos cecinerat.]

Vers. 9.

Quoniam occisus es. Ideo enim tibi debetur exaltatio, ut omnes tibi obediāt, & qui obedire noluerint, seuerè à te puniantur.

Vers. 9.

Et redemisti nos Deo. Hæc verba cum sequentibus: Et fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, exposuimus cap. 1. nu. 43. & sequentibus.

Vers. 11.

Et audiui vocem angelorum multorum. Non solum homines, propter quos occisus est, sed angeli etiam ei congratulatur videntes in libro aperto ultionem à Christo capiendam de inimicis. [Ex his, inquit Andreas, ostenditur, vnum ouile, & vnam Ecclesiam factam esse angelorum, & hominum per Christum ea quæ dissidebant copulantem, & medium parietem maceræ soluentem.]

Vers. 11.

Incircumscripti throni, & animalium. Multi angeli cingunt animalia, & seniores honorantes eos, & magnitudinem gloria eorum declarantes.

Vers. 11.

Millia millium. Sicut cum dicitur, Saecula saeculorum, intelliguntur innumera saecula, quæ à nobis comprehendere nequeunt, ita cum dicitur, Millia millium, numerus quasi infinitus, & qui à nobis capi non possit, indicatur. In nonnullis codicibus Græcis [& apud Andream, & Aretham] additur, μυριάδες μυριάδων, quæ alludatur ad illud Dan. 7: Millia millium ministrabant ei, & decies milia centena millia assistebant ei. [Myriadas autem Græcis decem mille significant.] Verum alij codices ita habent, ut nostri, nec quidquam videtur addendum.

Vers. 12.

Dicenti uox magna. Gregorius lib. 2. Moralium cap. 5. his ipsis verbis citatis ait: Vox namque angelorum est in laude conditoris ipsa admiratio intimæ contemplationis. Virtutis Diuinæ miracula obstupuisse dixisse est, quia excipit cum reuerentia motus cordis magnus est ad aures incircumscripi spiritus clamor uocis. Quæ vox se quasi per distin-

Vers. 12.

distincta verba explicat, dum se se per innumeros modos admirationis format. Deus ergo angelis loquitur, cum eis voluntas eius intimè videnda manifestatur. Angeli autem loquuntur Dño, cum per hoc, quod super semetipsos respiciunt, in motu admirationis surgunt.

Accipere virtutem. Quid sit Accipere virtutem, & gloriam, & honorem, & benedictionem, diximus cap. 4. nu. 52. & 53. Ex quo & tria, quæ restant, exponuntur, Accipere Diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem. Accipere Diuinitatem est Deum sese ostendere ita subiuciendo suis pedibus aduersarios, ut nihil maneat sibi non subiectum, quod verè Dei est, non enim potest homo ita plenè subicere omnia. Accipere sapientiam est ostendere se esse sapientem, qui & veram hominis, cælestemq; sapientiam docuerit, à qua qui exciderunt, stultissimi esse comprobantur, & sapienter omnia gubernauerit, ac dispensauerit, ut in gratiam electorum tolerare ad tempus malos, & postea meritis supplicij afficere scierit. Accipere fortitudinè idem videtur esse quod accipere virtutem, atq; ita interpretaremur si per se positum esset, sed quoniam ponitur post Accipere virtutem, dicimus Accipere virtutem, id est, diuinitatem, esse accipere potestatem, hoc est omnibus imperare: Accipere autem fortitudinem, id est, robur, quod est robur, est viribus magnis, & quibus nemo possit resistere, inimicos contere, & vincere, ac penitus sibi subicere. Verum aduertendum est, ubi nos legimus, & interpretati sumus, Accipere virtutem, & Diuinitatem, in Græco non esse Diuinitatem, sed Diuitias, id est, opes, atq; ita legunt Andreas, Arethas, & Primasius, ita est etiam apud Tyconium Hom. 4. & in multis codicibus Græcis, quos vidi. Sed tamen & apud Latinos expositores, & apud Gregorium, 2. Moral. cap. 5. & in Latinis exemplaribus semper legitur, Diuinitatem. Et quidem video bonum sensum etiam habere si legamus, Diuitias, id est, dignus est ut ipse ostendat omnes thesauros Dei suos esse, & neminem esse posse diuitem, nisi quem ipse ditauerit. Video etiam fieri potuisse, ut pro Diuitias festinans libra

rius poneret Diuinitas, quod cum potest cerneretur non aptè coherere cum verbo Accipere, mutatum fuerit in Diuinitatem. Sed propter consensum codicum Latinorum, & quia tēpori suppliciorum, de quo est hæc visio, melius cōuenit Accipere Diuinitatem, quam Accipere diuitias, probabilem etiā lectionē censeo, Diuinitatem, nostrumque interpretē (si ita vertit) habuisse exemplaria emendatiora, quæ secutus sit. Adnotat autem Rupertus angelos non dixisse: Redemisti nos in sanguine tuo, sicut vigintiquatuor seniores, quoniam non sunt à Christo redempti.

Vers. 13.

Et omnem creaturam. Proposita est, id est, fictio personæ, qua omnē creaturam lætam esse dicit de Christi victoria, & quod summa cum potestate inimicos suos plectat. Etenim cum creaturæ omnes à Deo ita sint institutæ, ut homini seruire debeant, & auxiliari quod beatum illum finem consequatur, ad quē creatus est, sicut ait Paulus. 1. Cor. 3: Omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephias, siue mundus, siue vita, siue mors, siue presentia, siue futura, omnia enim vestra sunt, vos autem Christi: Cum homo Deo seruire, & ad cælestem beatitudinem aspirare desinit, creaturæ quasi grauatur illi vsui esse, & cupiunt ut à Deo puniantur. Tale est illud Rom. 8: Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloria filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc. Inde etiā Sap. 5. scriptum est de eisdem temporibus, de quibus nunc sermo est: Et armabit creaturam ad ultionem inimicorum. Et postea: Excandescet in illos aqua maris, & flumina cōcurrent durior. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tãquã turbo veteri diuidet illos, &c. Et de creaturarum læticia in supplicijs impiorum ait Habacuc. c. 3: Dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas leuauit. Sol & luna steterunt in habitaculo suo. Lætabuntur igitur suo modo, & gratias Deo agent oēs creaturæ, cum viderint paratam vindictam. Quæ in celo est, id est, Sol, Luna, & stellæ, nam de angelis iam dictum est.

est: *Et que est super terram*, id est, homines iusti, & reliquæ creaturæ rationis expertes. † At creaturæ, quæ est *sub terra*, quomodo letabitur, aut gratias aget, cum scriptum sit: Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes, qui descendunt in infernum. Psal. 115. Et Isai. 38: Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te? Respō deo hoc de illis dici, qui in ignis purgatorij loco sunt, sed suo etiam modo damnatis convenit, non quod illi Deum propriè laudent, quod docet testimonia indicata, sed quod inuiti cognoscunt Deū, & Agnū dignos esse omni laude, & honore, iureque vindictam de aduersarijs suis sumere.

Vers. 13. *Et que sunt in mari, & que in eo.* Vide- tur redundare, *Et que in eo*, cum iam dictum sit: *Et que sunt in mari.* In Græcis verbis facilius est intelligētia, ita enim habent: *καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θάλασσα*, id est, Et omnia, quæ in ipsis. Ita habent multi codices Græci, atque ita legit Primasius. [Multi non habēt *θάλασσα*, id est, omnia, sed *θάλασσα*, id est, omnes, ut sit sensus, Omnes audiui dicentes, &c. Ita etiam est apud Andream, & Aretham. Vidi tamen permultos, & omnes habent *καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς*, & quæ in ipsis.] Quod ita intelligo: Non solum creaturæ, quas commemorat, sed omnia etiam, quæ in eis sunt, id est, singulæ earum partes: quomodo dictum est Psal. 102: Benedic anima mea Domino, & omnia, quæ intra me sunt, nomini sancto ei. † Hæc dubitatio ab omnibus, quos vidi, expositores prætermittitur, unus Ambrosius curauit singula exponere, & mare esse putat locum ipsum aquatū, & quæ in mari sunt, esse aquas, & quæ in eo, esse pisces. Mihi magna suspicio est non esse legendum: *Et que in eo*, sed: *Et que in ea*, atque ita legitur apud Rupertum, & est omnino sensus idem, quem in ref se diximus in Græcis, ut quoniam dix-

rat: Et omnem creaturam, &c. postea dicat: *Et que in ea*, id est, omnia quæ sunt in hac creatura cœli; & terræ, & maris, sicut in Græco dicitur: *Et que in ipsis.* Quod si quis adhuc contenderet legendum esse: *Et que in eo*, & tunc eundem sensum esse dicerem, sed dictum esse, *In eo*, quoniam Creatura apud Græcos, id est, *ζῷον* neutrius generis est, & Relatiuum conuenit cum genere Græci nominis, ut solet sæpe facere noster interpres, [quod multis exemplis comprobauimus lib. 2. de Tēplo cap. 2. nu. 9. & 10.] & fecit ut alia omitterem, infra cap. 10. vbi habem⁹: † Accipe librū, & deuora illum, & faciet amaricari vētrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tāquam mel. Pro, Erit dulcis: sed dulce dixit, quoniam in neutro genere inuenit, quia in Græco est *βιβλαγιδιον*. Ita hic inuenit, *ἐν αὐτοῖς* in meliori codice, & vertit, *In eo*.

Benedictio & honor. Diximus de his cap. 4. num. 50. 51. 52. 53. tamen si pro, Pō testas non est *δύναμις* sed *κράτος* eundem tamen habet sensum.

Et quatuor animalia dicebant, Amen. Confirmantia videlicet quod omnes creaturæ dixerant, & pro gloria Dei clamantia aduersus impios, ut superius diximus. Hoc autem valere Amen, diximus cap. 1. num. 59. & 60.

Ceciderūt in facies suas. Agnoscentes, & suppliciter venerantes Dei maiestatem, & illa veneratione confirmantes quod ante dixerant de Agno, & quod dicebant omnes creaturæ.

Viuente in secula seculorum. Hæc verba quidā codices Græci non habēt, nec Ambrosius. Alij tamen habent apud Græcos, & expositores Latini ita legūt, nec immeritō, si enim non legatur, aut hoc, aut aliquid tale subaudiendū est. Et cap. 4. ait: Et adorabant viuente in secula seculorum, vbi etiam exposuimus cur dictum esset, *Viuente in secula seculorum.*

Argu-

Aperit Agnus primum sigillum, & vocatus Apostolus à primo ex quatuor animalibus ut videat, videt equitem albo equo insidentem, qui arcum habebat, & coronam, & vincebat. Aperit Agnus secundum sigillum, & vocatus Apostolus à secundo animali vidit equum rufum, & equitem gladium magnum habentem, omniaque bellis perturbantem. In apertione tertij sigilli vocatus à tertio animali videt equum nigrum, & equitem stateram manu tenentem. In apertione quarti sigilli vocatus à quarto animali videt equum pallidum, & mortem super eum sedentem, quem Infernus consequebatur. Illa autem in toto orbe terræ multos gladio, & fame, & bestiarum moribus interfecit. Aperto quinto sigillo videt sub altari animas sanctorum martyrum vindictam petentium, & expectare iubentur donec numerus electorum impleatur. Aperto sexto sigillo terræ motus magnus fit, sol obscuratur, Luna sanguineo colore rubet, stellæ de cœlo cadunt, montes, & insulæ à suis locis emouentur, omnes homines terrentur, & diem iræ Dei timentes in montibus, & in speluncis se se abscondunt.

Caput. VI.

I Vidi quod aperuisset Agn⁹ vnū de septem sigillis, & audiui vnum de quatuor animalibus dicens, tamquam vocē tonitruū, Veni, & vide. Et vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens ut vinceret. Et cum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni, & vide. Et exiuit alius equus rufus: & qui sedebat super illum, datum est ei ut sumeret pacem de terra, & ut inuicem se interficiant, & datus est ei gladi⁹ magnus. Et cum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens, Veni, & vide. Et ecce equus niger: & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua. Et audiui tamquam vocem in medio qua-

tuor animalium dicentē: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, & vinū & oleū ne laferis. Et cū aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis, Veni & vide. Et ecce equus pallidus: & qui sedebat super eū, nomē illi Mors, & Infernus sequebatur eum, & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame & morte, & bestijs terra. Et cū aperuisset sigillum quintum: vidi sub altare animas intersectorum propter verbū Dei, & propter testimonium quod habebant, & clamabāt voce magna, dicentes, Vsq̄ quo Domine, sanctus & verus, non iudicas & non vindicās sanguinē nostrum de ijs qui habitant in terra? Et data sunt illis singula stola alba: & dictum est illis ut requiescerent adhuc tēpus modicum, donec cōpleantur conserui eorum, & fratres eorum qui interficiendi sunt sicut & illi. Et vidi, cum aperuis-

12 set sigilli sextū: & ecce terra motus magnus factus est, & sol factus est niger tāquam saccus cilicinus: & luna
 13 tota facta est sicut sanguis: & stellas de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit gressos suos cū a vento magno mouetur: & cælum recessit sicut liber inuolutus: & omnis mons, & insule de locis suis motæ sunt: & reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis & in petris montium:
 16 & dicunt montibus & petris: Cadi te super nos, & abscondite nos a facie sedentis super thronum, & ab ira Agni: quoniam uenit dies magnus iræ ipsorum, & quis poterit stare ori-

bat, sicut & cap. 5. dixit: Et vnus de senioribus dixit mihi: Ne fleueris, sed re vera Vnam capitur. more vulgato Vnum pro Hebræorum pro Primo. Quod manifestissime intelligitur ex eo, quod mox ait: Et cum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal. &c. Et idem dicit de tertio, & quarto animal. Leo igitur loquitur, nam cap. 4. primum animal leonem esse dixit, & etiam exposuit Aretas. Eodem modo locutus est de sigillis. Et vidit quod aperuisset Agnus vnum de septem sigillis, id est, primum, postea enim ait: Et cum aperuisset sigillum secundum, &c. atque ita de tertio, & reliquis. Sed quaeritur quomodo quatuor animalia possunt esse Euangelistæ, cum Iohannes fuerit iuxta hanc interpretationem vnum ex animalibus, de quibus ita prorsus loqui videtur, ac si iam in cælo essent. Nec possumus dicere quod cap. 4. respondimus, visionem pertinere ad postrema tempora, cum iam omnes Euangelistæ futuri erant in cælo, quoniam nunc manifeste Iohannes de suo tempore loquitur, quo vidit visionem: audiuit siquidem vnum ex quatuor animalibus dicens sibi: Veni, & vide. Quæstioni facile ita quis putabit satisfieri: tempore etiam, quo Iohannes hæc scribebat, tres ex Euangelistis in cælo fuisse, qui iam mortui fuerant; atque ita recte vnum ex illis Iohanni, tamquam socio, & fratri dixisse: Veni, & vide. Immo erat hoc rationi valde consentaneum, ut Euangelistæ iam beatus eum, qui in terris adhuc versabatur, Euangelistam commoneret, ut disceret mysteria, quæ reuelabantur: Verum hæc responsio verbis quarti animalis refellitur, ut statim dicemus. Dicendum ergo est, visionem, quia prophetica est, de eo esse quod futurum erat. Itaque non erant in cælo quatuor animalia, sed in visione vidit Iohannes quatuor animalia quatuor Euangelistæ designantia, quæ etiam videre potuit nondum mortuis ipsis Euangelistis. Sicut cum vidit vigintiquatuor seniores, non innumerabilem vidit sanctorum multitudinem, sed tan-

Quomodo Iohannes vocetur ab animalibus si illa erant Euangelistæ.

Vers. 1.

Et vidit quod aperuisset Agnus. Septem sigilla aperiuntur, quia non potest liber aperi, id est, non possunt quæ in eo sunt scripta, cognosci, donec impleantur quæ in septem sigillis designata sunt. Tunc illæ cognoscuntur, & eueniunt. Quare quod dixit cap. 5: Et cū aperuisset librum, per anticipationem dictum est, ut solet Scriptura: non enim est apertus liber, donec sigilla aperta sunt. Ceterum semper in apertione libri & sigillorum meminit Agni, quoniam, ut cap. 5. diximus semel, & iterum, Agnus dictus est Christus eo quod immolatus sit pro nobis in morem agni, qui quotidie immolabatur, Nam et Christus immolandi figura fuit. Et quoniam propter hanc immolationem meruit Christus exaltari, & omnibus dominari, & aduersarios potestati sue subijcere, merito cum sigilla aperiuntur, quibus & eius exaltatio, & poenitentia de impijs sumendæ continentur, Agnus vocatur.

Cur hic semper Christus Agnus dicatur.

Vers. 1.

Audiui vnum de quatuor animalibus. Videbitur fortasse tacuisse quodnam esset, quoniam ad rem non pertine-

tantum viginti quatuor effigies seniorum, in quibus tamē innumerabilis multitudo significabatur in cælo futura. Vnum igitur ex animalibus locutum est Iohanni, ut tunc indicaret quæ post futura erant. Sed vrget vehementius quod in hoc ipso cap. non solum primum, & secundum animal, & tertium Iohanni loquuntur, sed etiam quartum. Et cum aperuisset sigillum quartum: audiui vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide. Non est ergo Iohannes vllum ex his animalibus, nec enim cōpellari à se ipso poterat. Hæc dubitatio, cum quidem sit maxima, ab ijs, qui quatuor animalia Euangelistæ esse interpretati sunt, nec explicata est, nec proposita quidem, sed coacti difficultate alter nunc quatuor animalia accipiunt, & aut omnes Ecclesiæ doctores esse dicunt, ut Ambrosius, & Anselmus, aut quatuor insigniora Christi mysteria, id est, natiuitatem in homine, passionem in vitulo, resurrectionem in leone, ascensionem in aquila intelligunt, ut Rupertus. Alij in animalibus intelligunt primam Ecclesiam temporis Apostolorum, in Iohanne verò Ecclesiā subsequentem, ut Anselmus, & Haymo, & eadem est fere sententia Abbatis Ioachim. Petrus Serranus doctor Theologus, & Episcopus Cauriensis animalia hic quoque ad Euangelistas retulit, sed ordinem peruertit, nam primum esse affirmat aquilam, id est, ipsum Iohannem, cum sit & apud Iohannem, & apud Ezechielem quartum. Secundum dicit esse Mattheum, tertium Marcum, quartum Lucam. Nec tamen docet quomodo animal, quod Iohannem significat, ipsi Iohanni loquatur. Est etiam in hoc loco altera dubitatio, quæ simul cum priori dissoluenda est, cur animalia Iohanni locuta fuerint, non autem aliquis e senioribus, ut antea; & cur non vnum ex animalibus, sed omnia; denique cur in primi sigilli apertione hoc animal eum vocet ad videndum potius quam alterum, & ita in ceteris sigillis. Harum dubitationum explicatio potest ex verbis ipsius Euangelistæ quodam modo desumi. Videmus enim in qua-

Cur non seniores, sed animalia Iohanni loquantur.

tuor priorum sigillorum apertione quatuor animalia vocare Iohannem ut videat, non autem in apertione reliquorum. Ex quo videtur intelligi in quatuor sigillorum apertione aliquid significatum esse, quod vel tempore cuiusque Euangelistæ factum sit, vel ad cuiusque Euangelium pertineat, ut postea explanabimus. Atque ideo merito loquuntur omnia animalia, & suo loco quodque, quoniam ad tempus, vel Euangelium ipsius id pertinet, ad quod videndum vocat. Et quoniam quod Iohannes videbat, non res vera erat, sed ad futurorum significationem menti eius obijciebatur, dicentibus quatuor animalibus: Veni & vide, hoc significabatur, Deum velle ut ei innotescerent quæ in Ecclesia futura erant, & prius ea, quæ ad tempora, vel Euangelia aliorum Euangelistarum spectarent, mox quæ euentura erant postquam ipse reuocatus ab exilio scriberet Euangelium, ut omnia quasi vno intuitu videret. Quod igitur quartum animal Iohanni dicit: Veni, & vide, perinde est ac si ei ab aliquo diceretur: Cum tu quartum animal fueris, id est, cum Euangelium scripseris, id fiet, quod in huius sigilli apertione significatur, quod suis locis videbimus. Tamquam vocem tonitru. Significat vocem fuisse magnam, & terribilem, qualis fuit vox Euangelistarum, & Apostolorum, de quibus dictum est Psal. 18: In omnem terram exiit sonus eorum, &c. Et Iohannes, & Iacobus vocati sunt à Domino filij tonitru Mar. 3. Et vidit, & ecce equus albus. Quis sit qui equo insidet, non indicat, sed quid porret. Communis autem expostorum sententia est eum esse Christum. Quod recte confirmari potest ex Apoc. 19: Et vidit cælum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis, & Verax. &c. Et paulo post: Et vocatur nomen eius Verbum Dei. Quem locum referens Ambrosius in illud Psal. 40: Magnificauit, siue, ut ipse legit, Ampliavit super me supplantationem, in equo corpus Christi significari

Vers. 2.

Vers. 2.

13 inuicem se interficiant. † Significat ergo equus rufus persecutores Ecclesie iuxta omnium fere sententiam, qui instigante Diabolo simul vt Apostoli vincere cœperunt, in prædicatores Euangelij, & crescentem gentem Christianorum rabie maxima irruerunt, vt profectum Euangelij impedirent. Diabolus ergo est, qui equo vehitur. Subindicat hoc, quod dicimus Iohannes cum ait: *Et exiit alius equus rufus, ac si diceret: Post equum album exiit equus rufus ipsius insequens.* Tyconius Hom. 5. & Beda: Contra videlicet vincentem Ecclesiam exiit equus rufus, id est, populus sinister, & malus, ex sessore suo Diabolo sanguinolentus.

Vers. 4. Datum est ei vt sumeret pacem de terra.

Ide est, Permisit ei Deus vt pacem de terra tolleretur. [Andreas: Quod autem scriptum est datum esse sedenti in equo sumere pacem: sapientem Dei permissionem ostendit fideles seruos per tentationes probantem. Idem etiam Arethas.] Quod magis explicat cum ait: *Et vt inuicem se interficiant.* At non est id ita intelligendum, vt martyres aduersus eos pugnaverint, à quibus infestabatur, sed ex verbis Domini locus explanabitur, qui Matth. 10. ait: Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij in parentes, & mortem eos afficiet. † Et postea: Nolite aritari quia pacem veni mittere in terram non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem a patre suo, & matrem suam, & matrem suam, & inimici hominis domestici eius. Hoc autem fiebat, non Christo id querente, sed gratiam suis suggerente vt inuitis, ac repugnantibus carissimis quibusque cognitam Euangelij veritatem amplecterentur, & ideo ait: Non veni pacem mittere. At Diabolus iniusta odia concitat aduersus Christianos, & pacem perturbat Deo iussu id permittente ad salutem, & coronam electorum, cuius rei causa dictum est: *Et datum est ei vt pacem sumeret de terra.* Præterea bella etiam excitat Diabolus ciuitatum, & regnorum infidelium aduersus ciuitates, & regna fidelium, quos causa religionis persequuntur, at

14

que ita inuicem se interficiunt homines, qualia mouent passim hæretici in Catholicos, Saraceni in Christianos. Quæ ratione merito dicitur ei datus gladius magnus, quo videlicet multos occidat, & multorum sanguinem effundat. Tyconius Hom. 5. & Beda: *Datus est ei gladius magnus, vt tolleretur pacem de terra,* scilicet suam pacem, hoc est mundanam. Nam Ecclesia æternam pacem, quam sibi Christus reliquit, habet. [Andreas, & Arethas eodem modo (quod quidem ad substantiam visionis attinet) interpretatur. Ita enim ait Andreas, vnde Arethas desumpsit: Hanc nos conijcimus secundam ab Apostolis successionem intelligi, quæ per martyres, & doctores impleta est: in qua dilatata in id quod supererat, prædicatione pax mundi soluta est, ipsa etiam diuisa natura, secundum quod à Christo dictum est: Non veni mittere pacem in terram, sed gladium, per quem in altare quod supra est, martyrum occisiones offerebantur. Equus autem rufus vel effusionis sanguinis, vel inflammati martyrum pro Christo mortuorum affectus signum est. & c.]

15 † Significatur ergo Iohanni hac visione semper quidem Euangelij prædicationem superaturam aduersarios suos, nec ullam esse posse in terris tantam vim, quæ eam extinguat: sed non tamen sine sanguine superaturam. Diabolum enim vehementer de eius successu dolentem omnes artes nocendi, & omnes machinas suas ad mortuum aduersus Christianos, vt omnibus seculis factum videmus. Quid visio ad secundum animal pertinet, id est, ad vitulum? Multum planè, quoniam exente hoc equo rufo plurimi, quasi vituli ante aras, pro Christi fide a persecutoribus immolari sunt. [Andreas: Secundum animal vitulum dici existimo sanctorum martyrum sacras hostias significantem. & c.] Tempus etiam conuenit, nam Nerone principe Christianos persequente, quæ prima Ecclesie persecutio fuit, rabies Iudzorum, & Gentium maxime in Christianos sauebat accedere ad odium timore poenitentia, si tacerent, fauere Christianis viderentur, & eodem tempore Lucas Euangelium suum

suum videtur scripsisse, qui Romæ cum Paulo venit secundo anno imperij Neronis, vt docet Hieronymus in Catalogo, cum de Paulo, & de Luca agit, sed de significatione huius equi iterum dicemus num. 28. & num. 29.

Vers. 5.

16

Audiui tertium animal. † Quod est homo [vt etiam Andreas, & Arethas interpretantur,] causam postea indicabimus.

Vers. 5.

Et ecce equus niger. Tyconius Hom. 5. Beda, Ansbertus, Haymo, & multi alij, in equo nigro hæreticos intelligunt. Nec mihi displicet hæc interpretatio, sed ita laborat in copulando cum his quod statim sequitur: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, vt periclitari veritas expositionis videatur. Verum & ego sentio in equo nigro hæreticos significari, & prauæ doctrinæ magistros, quod rerum ordo, & quasi contextus indicat. Nam Euangelij prædicatione feliciter exultante, & currente Diabolus, vt eam impediret, persecutores suscitauit, & quia persecutionibus magis etiam crescere animaduertebat, viuentibus Apostolis nonnullos siue hæreticos, siue pseudoapostolos immisit, sed eis mortuis quæ plurimos in sinceram doctrinam ab eisdem Apostolis traditam armavit. Deinde sicut in equo albo Apostolos, & ceteros Euangelij prædicatores significari diximus, qui lata, & prospera hominibus nuntiabant, ita è contrario in equo nigro prædicatores Diaboli, & peruersæ doctrinæ seminarios intelligere conuenit, qui tristitia hominibus portat, id est, per quæ in tristitia sempiternam incidant, & tenebras hominibus effundunt, eosque nocte, & caligine implent.

Vers. 5.

17

Et quis debet super illum habere statum manuum suarum. † Talis equi sessore quem melius quam Diabolum intelligemus? Sed cur statera in manu sua habet, qui nullius hostis est? Non deerunt qui putent stateram habere propter id, quod sequitur: Bilibris tritici denario, & c. quasi panem appendere velit, & hordeum. Verum in Græco nulla de libra mentio est, vt statim dicemus: itaque nec panem appendit, nec hordeum. Statera ergo in manu habet quasi verba ponderis: dicitur enim Diabolus per sua

dere hominibus se optime examinare vim verborum Scripturæ, & æqua statera ponderare, atque id quod docet, verissimum esse, & ex ipsis visceribus Scripturarum erutum, videtur enim aludi ad illud Isai. 33: Vbi est literatus? vbi verba legis ponderans? Suadet etiã se accuratè attendere quæ dicit, & nihil sine maturo consilio loqui, iuxta quod scriptum est Eccl. 21: Labia imprudentium stulta narrabunt, verba autem prudentium statera ponderabuntur. Et cap. 28: Aurum tuum, & argerum tuum conflagra, & verbis tuis facito stateram. Atque hæc eadem, quæ Diabolus persuadet hæreticis, hæretici persuadere conantur omnibus, quos docet: quare iure stateram habet in manu, quia & ipse id facit, & alios docet, vt faciant.

18

Et audiui tamquam vocem. † Crebro his vocibus vititur, Tamquam, & Quasi, & similibus, vt cum de animalibus loquebatur cap. 4. quoniam non erant veræ res, sed rerum similitudines obiectæ menti Apostoli.

Vers. 6. Cur dicat saepe Tamquam, & Quasi.

In medio quatuor animalium. Vox hæc sedentis in throno est, ipse enim est in medio animalium, sicut legimus cap. 4: Et in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia. Aut certe vox Agni est, de quo cap. 5. dixit: Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem tamquam occisum. Hoc etiam indicat ipsa vox, quæ cum imperio præcipit: Vinum, & oleum ne læseris. Videtur autem hoc ad consolationem fidelium scriptum, patris esse hanc vocem, aut Christi, vt quantum hæreticos fatentur deant, diuina promissione confirmetur, sciantque Catholicam veteratam in Ecclesia nunquam defuturam, & vinum, & oleum ab eis non esse laedendum, etiam si penuria laboretur, quod statim explicabimus. Ceterum non est legendum: *In medio quatuor animalium dicentium,* non enim loquuntur nunc animalia, sed *Dicentem:* audiui vocem dicentem, sicut est in Græco, & apud Andream, & Aretham, & Primum, & c. cuius correctio in exemplaribus.

Vers. 6.

19

Bilibris tritici denario. † Pro Bilibris in Græco est Chenix, vtroque in loco quod non est nomen ponderis, sed mensura

Vers. 6. Chenix.

in Chronicis, cum Apostoli per varias mundi regiones dispergebantur. Significatur ergo Iohanni non defuturos vnquam hæreticos Diabolo instigante, & querente candorem Euangelicæ doctrinæ tenebris errorum suorum obscurare, sed neque vnquam in Ecclesia defuturos veritatis doctores. Ideo niger equus post rufum cõtra album exit, & vox de medio animalium auditur.

Vers. 7.

Audisti vocem quarti animalis. Quartum animal est aquila, & ideo in huius sigilli apertione aliquid Iohanni indicandum est, quod ad eum, & ad eius Euangelium pertineat, vt in reliquis vidimus.

Vers. 8.

25

Et ecce equus pallidus. † Ioachim abbas, & eum secutus Coelius Pannonius, existimant in equo pallido Agarenos significari. Et quamuis non satis explicant quid sit quod mors in equo pallido sedet, & eum sequitur Infernus, quomodo etiam illi interfecerint quatuor partes terræ gladio, & fame, & morte, & bestiis terræ: pulchre hæc expositio hærebat cum præcedentibus, vt post Christianorum persecutores, per quos Diabolus profectum Euangelij impedire nitentur, post hæreticos, quorum opera ad idem vnus est, Agareni iungerentur, qui multas orbis prouincias occuparunt, & Christiani nominis capitales semper hostes fuerunt. Itaque facillime mihi eorum sententia probata esset, haberemque quomodo illa explicare, quæ ipsi se te inexplicata reliquerunt. Sed hoc me vnũ maxime mouet, quod si ita exponamus, nihil ad quartum animal hæc visio pertinet, sicut reliquas tres ad tria præcedentia animalia pertinere demonstrauimus, nec erat cur quartum animal potius ad hæc videretur da Iohannem vocaret, quam ad sequentium sigillorum apertionem, ad quam tamen à nullo iam animali vocatur.

26

† Quare omnino hoc videtur esse intelligendum de calamitate aliqua insigni, quæ ante Iohannis mortem, aut paulo post Ecclesiæ aduenerit. Illam autem Agarenorum calamitatem, quæ magnam Ecclesiæ partem deuastauit, in equo nigro significatam esse arbitror, nam Ecclesiæ vehementem tristitiam, & multis in locis magnam sanæ

doctrinæ penuriam inuexit. Videntur ergo hæc omnia referenda ad tertiam persecutionem Christianorum, quam commouit Traianus, quæ fuit immanis, & in qua innumerabilis multitudo Christianorum occisa est, vt ex Plinio, & ex Eusebio ostendimus cap. 3. nu. 23. & 24, vt equus pallidus sint Traianus, & eius crudelitatis ministri, qui ferro, & fame, & bestiis Christianos occiderunt. Mortui siquidem pallent, & vulgare epithetõ mortis est, Pallida, quod pallidos reddat. Illi etiam pallent, qui diuturnam famem pertulerunt. Vnde illud.

--- Et pallida semper

Ora fame.

3. Ens.

Pallidus itaque equus est, quod pallorem ex morte, & fame inducat. Super eum sedet Mors, quæ per hos plurima Christianorum millia occidit, cui uerè, & propriè potestas data est super quatuor partes terræ, id est, super Christianos vbique gentium degentes, & per orbem totum diffusos, sicut cap. 3. legimus: Et ego seruabo te ab hora tertiõnis, quæ uentura est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra. † Infernus autem sequitur equum pallidum, non deuoraturus quos ipse occideret, sed ipsum, qui occidebat, id est, Christianorum persecutores, qui imperatoris potentia freti impunè se putabant seuire in Christianos, quasi nemo esset, qui eorum cædes curaret. [Victorius: Cum enim dicit: Et infernus sequitur eum, id est, expectat deuorationem animarum multarum impiarum.] Quare rectè Infernus equum insequitur, vt significetur non deseri à Deo, neque contemni Christianos, vt Gentiles putabant, sed æterna supplicia manere, ac sequi eorum violatores, & interfectores, quæ nullo modo effugere valeant, quamuis fortes, & potentes. Quod similiter de reliquis tyrannis, ac persecutoribus vsque ad finem sæculi futuris intelligendum est. Atque hoc illud ipsum est, quod paulo aliter dictum est ab Isaia: cap. 7. Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vilo termino, & descendet fortes eius, & populus eius, & sublimis, glorioseque eius ad eum. Pontur

tur ergo Infernus post equum pallidum potius quàm post rufum, & nigrum, propter superbiam, & potentiam, & fortitudinem tyrannorum, & regum, qui neminem in terra timebãt, nec putabant, sibi quidquam mali imminere, & quia tunc Christiani maxime videbantur & Deo & hominibus inuisi cum talia patiebantur. [Andreas Casariensis (quod etiam ab Aretha relatu est) hæc omnia refert ad infinitam penè stragem eorũ, qui Christianos persequebantur Maximino imperatore, de qua multa scripsit Eusebius lib. 9. Hist. Eccl. cap. 8. quem idem Andreas testatur. Sed præterquam quod ostendendum erat quinam esset equus pallidus, & quomodo ab equite secerneretur, sicut nos in his quatuor equis fecimus; quorsum quartum animal Iohanni dicit, *Neni, & uide*, cum illud post annos multos futurum esset, nec magis ad quartum animal pertineret, quam reliqua, quæ postea prædicuntur? Quare sine dubio proximum est quod eum videre iubet.

Illud molestius, quod ubi nos legimus: *Et data est illi potestas super quatuor partes terræ interficere gladio.* & c. In Græco est, *ἐπι τῶν τετραποσσῶν γῆς*, id est, *Super quartam partem terræ*, subauditur enim *uicem*, id est Partem. Atque ita habet emendatissimi quique Græcorum codicum oēs, quos videre potui, & Andreas, & Arethas, & ex Latinis Primasius. Contra Latini tam typis excusci, quam manu scripti vetustissimi, constanter habent, *Super quatuor partes terræ*. Nec dubito quin noster Interpres, (qui & antiquissima, & castigatissima exemplaria sequi semper solet) legerit in Iuo: *ἐπι τῶν τετραποσσῶν γῆς*, id est, *Super quatuor partes terræ*, nec enim potuit in apertissimorum verborum versione labi.

28

† Quod si quis Græcorum codicum, quos nunc habemus, lectionem sequi velit (quam ego minus probabilem, ac minus sequendam censeo) nec id nos à priori nostra explanatione dimouebit: dicemus enim quartam partem terræ interfectam fuisse in persecutione Traiani gladio, & fame, & morte, & bestiis, quia tot Christianorum millia in omnibus Romani imperij prouincijs cæsa sunt, vt si omnes simul nume-

rarentur, quarta esset pars hominũ, qui in prouincijs illis degebant. Quod minus mirum videbitur, si ea in memoriã reuocemus, quæ de hac persecutione diximus cap. 3. nu. 23. & 24. Aliter etiam interpretari possumus, idque mollius, & creditu facilius videbitur, datam esse illi potestatem *super quatuor partes terræ*, quia vrbes, in quibus Christiani per oēs prouincias dispersi habitabant, & in quibus persecutio grassata est, si in vnũ coirent, quarta pars essent terræ, id est, Romani imperij, aut terræ illius, quæ Romano imperio parebat. Quæ enim nunc quidam terra accipienda est. Sicut Isai. 13. scriptum est: *A summitate cœli Dominus, & uasa furoris eius, ut disperdat omnem terram: intelligit autem omnem terram Babylonis, de qua loquebatur, vt exponit Hieronymus. Qui hoc etiam addidit: Idioma est sanctæ Scripturæ, vt omnem terram, illius significet prouinciã, de qua sermo est. & c. Sive ergo legas: *Super quatuor partes terræ*, Christianos intelligemus per omnes Romani imperij prouincias dispersos, sive, *Super quartam partem terræ*, aut eosdem, aut eorũ vrbes, si in locum vnũ congregarentur, significari dicemus.] Sed quorsum, inquis, nunc hanc persecutionem prædicat, cum iam in equo rufo omnes Ecclesiæ persecutores fuerint indicati? Dicendum sanè in equo rufo non tyrannos significari, sed cognatos, & amicos Christianorũ, & vicinos populos, qui cum antea fœdera essent, & amicitia cum illis copulati, simulatque facti sunt Christiani, in eos hostiliter sapere ceperunt. Quod potest ex ipsis uerbis intelligi: Et datum est ei vt fumeret pacem de terra, & vt inuicem se interficiant. Pacem tollit, quia inimicitias in eis efficit, qui amicè, & pacificè uidebant. In equo autem pallido dicemus & Traianum cũ suis ministris, & ceteros Ecclesiæ persecutores futuros designari, qui vbique persecuturi erant Christianos, & consumpturi gladio, & fame, & morte, id est, alijs quibuscunque mortis generibus, & bestiis terræ, quibus saepe obiecti sunt martyres, & in hac Traiani persecutione Romæ Beatus martyr Ignatius leonibus traditus est Ianian-*

Regula.

est laniandus. [Fama autem dicit mul-
 tos fuisse interfectos, quia & annona
 multis tollebat, & in carceribus alij
 fame peribant, & torcadauerum fetore
 infectus aer pestem viuentibus indu-
 cebat.] ¶ Conuenit autē omnia opti-
 29 **29** **30** **31** **32**
 mē, nam trāserat, siquidem tēpore
 Domitiani scribebat hęc Apostolis:
 secunda Domitiani fere etiam finieba-
 rit, tertia paulō post incipienda erat se-
 pōrē fere ipsius Apostoli. Deinde ordi-
 nā exiit equi, nam primi Christiano-
 rum persecutores; & qui primi Euange-
 lizantem in hiberē conati sunt, con-
 uincit Christianorum, & populares, &
 vicinij populi fuerunt. Deinde plerū-
 apostoli, id est hæretici, & omnes, qui
 à Christiana religione recesserūt, quos
 equus niger significat; deinde rufan-
 ti; dicitur varijs tormentorum generibus
 mortem Christianū delere conati sunt,
 & in dōtō pallido intelliguntur. Cum
 hęc sensu conuenit optime quod sequi-
 tur: Et cum aperuisset sigillum quintū,
 vidit subtus altare animas interfectōrū
 propter verbum Dei. Scē. Nam Traia-
 no imperatore innumera martyrum
 millia ceciderunt in omnibus provin-
 cijs terrę, quos Iohannes vidit subtus
 altare vindictam à Deo petentes de in-
 terfectōribus suis.

Vers. 9.

30 **30** **31** **32**
 ¶ *Vidi subtus altare animas interfectōrū.*

30 **30** **31** **32**
 ¶ *hęc a nullo quatuor animalium vo-
 catur, quoniam hoc, & quæ deinceps
 narraturus est, nec ad tēpora Euangē-
 listarum, neque ad animalia, quibus il-
 li significati sunt, pertinent; ab alio au-
 rem vocari non erat necesse, quia erat
 per se satis alacer ad videndum, & ad at-
 tendendum. Occasio huius visionis fuit
 vt paulō ante diximus innumeras
 martyrum multitudo, quam sub Traia-
 no occidendam esse significauit, quo-
 rum voces audiuit: vt forti, atque inui-
 cto animo tam illo, quam futuris tēp-
 oribus certarent Christiani, & magni-
 tudinem prēmiorum contemplantes,
 nullis tyrannorum tormentis cederēt.*

Bernardi
 sententia de
 animabus
 interfectō-
 rum sub-
 iari.

Hunc locum celebratorem reddidit
 beati patris Bernardi disputatio, qui Ser-
 monē. 2. 3. & 4. in Festo omnium san-
 ctorum, multa de illo dixit, existima-
 nitque Iohannem docere animas san-

etorum futuras quidē in cœlo, & aspe-
 ctu humanitatis Christi fruituras, sed
 non tamen aperte Deum visuras, sicuti
 est, donec corpora recipiāt, & simul
 cum omnibus electis consummata feli-
 31 **31** **32**
 citate potiantur. ¶ Hoc ita ex verbis
 Apostoli colligit, maxime in Sermonē
 4. in quo plenius, & explicatius loqui-
 tur. Iohannes videt subtus altare Dei
 animas sanctorum martyrum, non vi-
 dit super altare, sed subtus altare. Alta-
 re est corpus Domini Saluatoris. Cre-
 do autem, inquit, quod & ego super
 hoc sensum eius habeam, præsertim
 cum audiam eum in Euangelio prōmit-
 tentem: Vbi cumque fuerit corpus, ibi
 congregabuntur & aquilæ. Aquilæ cō-
 gregatæ ad corpus Domini sunt anime,
 quæ sub altari, id est, sub Christi huma-
 nitate, nunc feliciter quiescunt. Quæ
 postea supra altare exaltabuntur visio-
 ne, & contemplatione Diuinitatis, quæ
 dignitate præstat humanitati. Serm. 3.
 hoc probat ex eo, quod præcantur: Vi-
 que quo Domine sanctus, & verus, nō
 iudicas, & non vindicās sanguinem no-
 strum de ijs, qui habitāt in terra? Quod
 non ex cupiditate vindictæ dicunt, sed
 ex desiderio resurrectionis, & glorifica-
 tionis corporum suorum. Deinde se-
 quitur: Et datæ sunt illis singulæ stola-
 32 **32**
 albæ, & dictum est illis, vt requiesce-
 rent adhuc tēpus modicum, donec
 compleantur cōserui eorum, & fra-
 tres eorum, qui interficiendi sunt sicut
 & illi. ¶ Acceperunt etiam singulas stolas,
 sed non vestientur duplicibus, donec
 vestiamur & nos, quomodo de patriar-
 chis, & de prophetis ait Apostolus:
 Deo melius aliquid prouidentē pro no-
 bis, vt non sine nobis consummaren-
 tur. Et ante hęc verba ait: Neq; enim
 præstari decet integram beatitudinem,
 donec sit homo integer, cui detur, nec
 perfectione donari Ecclesiam imperfe-
 ctam, &c.

Lac. 17.

Hebr. 11.

Aduersus hanc sententiam, [in qua
 olim fuerunt Tertullianus lib. 4. in Mar-
 cionem, postea Vigilantius, vt in libello
 contra eum edito autor est Hierony-
 mus, & Græci, vt est in prima Sessio-
 ne concilij Florentini, & nostra ætate Lu-
 therus, & Calvinus: & in qua (nisi attē-
 tē legantur, & accuratē explicentur,
 vide-

videbuntur fuisse Irenæus ad calcem
 lib. 5. Origenes Hom. 7. in Leuit. Hila-
 rius in Psal. 1; 8. Ambrosius lib. 2. de
 Cain, & Abel, cap. 2. & in libro de Bo-
 34 **34**
 no mortis, cap. 10. & multi alij ex vete-
 ribus patribus:] hoc quidē loco dispu-
 tandū nō est, cum iā hoc tēpore hæreti-
 ca declarata sit ab Ecclesia in Extraua-
 gante Benedicti vndecimi, [cuius ini-
 tium est, Benedictus Deus:] & in con-
 cilio Florentino in literis vnionis in fi-
 ne ipsius. De qua re eruditē disputauit
 Alfonso Castrus lib. 3. Contra hære-
 ses. V. Beatitudo, Hæres. 6. [Vbi to-
 tam refert Extrauagatē, & noster Ro-
 bertus Bellarminus in primo Tomo sua-
 rum Controuersiarum, Controuersia
 septima, in sex prioribus libri primi ca-
 pitibus tanta copia, & eruditione, tãq;
 grauitē, & acutē de ea egit, vt & supe-
 riores vicerit, & postea disputaturis
 omnem laudem præripuisse videatur.]
 Id tantum dicendum est, quod loci hu-
 ius expositio exigit, nequaquam ex ver-
 bis Iohannis confici posse quod Ber-
 nardus voluit, vt ex singulorum expla-
 natione intelligetur.

33 **33**
 ¶ *Altare
 quodnā hoc
 sit.*

Corpora
 martyrum
 sub altari-
 bus sepelie-
 bantur.

33 **33**
 ¶ Sed id primō quaritur, quodnam sit
 hoc altare, sub quo Apostolus animas
 vidit interfectorum. De quo inter
 autores magna dissensio est. Quidam
 Christum esse volunt, vt Haymo, An-
 selmus, & alij nonnulli. Quibusdam ma-
 gis placet similitudinem hic sumi ab al-
 tari thymiamatis, vt Victorino, Bedæ,
 Primasio. Nec desunt qui ad altare ho-
 locaustorum alludi putent, vt Arctas,
 quoniam in eo sacrificia immolaban-
 tur. Quod libentius dicerem, si Iohan-
 nes animas vidisset super altare, vbi ho-
 stia ponebantur; ac vidit sub altari.
 Vt ergo hoc quantum licebit, explicem
 36 **36**
 mus, sciamus antiquissimā esse fideliū
 consuetudinem, vt corpora martyrum
 in Ecclesijs, quas illis dicabant, aut in
 alijs, sub altari sepelirentur, vt hodie vi-
 demus in reliquijs Apostolorum Petri,
 & Pauli, Philippi, & Iacobi, Simonis,
 & Iudæ, Matthiæ, & Sebastiani, & alio-
 rum martyrum, atque sanctorum, tam
 Romæ, quam alijs in vrbibus. Quod si
 tūc fortē nulla erat Ecclesia, certē cum
 primū licebat, sub altari reliquias col-
 locabant. Vnde factū est vt ad altarium

consecrationem semper reliquias san-
 ctorum adhibeantur, vt videre licet in
 Pontificali Romano. ¶ Parantur enim
 prius reliquie, & deferuntur ad altare,
 in quo est factum sepulcrum ad reli-
 quias custodiendas, & pontifex polli-
 ce chrisinate intincto cruce signat
 quatuor angulos sepulcri, dicens: Con-
 secreretur, & sanctificetur hoc sepulcrū
 in nomine Patris, & Filij, & Spiritus
 sancti, Pax huic domui. Inde etiā acce-
 dentes ad altare veteri Ecclesie consu-
 tudine dicimus: Oramus te Domine
 35 **35**
 per merita sanctorū tuorū, quorū reli-
 quie hic sunt. &c. ¶ Huius consuetudi-
 nis meminit Hieronymus aduersus Vi-
 gilantium, ironice in eum loquens: Ma-
 le facit ergo Romanus episcopus, qui
 super mortuorum hominum Petri, &
 Pauli, secundum nos, ossa veneranda,
 secundum te, vilem puluisculum, offert
 Domino sacrificia, & tumulos eorum
 Christi arbitratur altaria. Sub altari igitur
 videt (vt apparet) Iohannes animas
 martyrum, quoniam ibi erant eorū corpo-
 ra clamantia, & vindictam à Deo peten-
 tia, quo modō paulō post exponemus.
 Ita intellexit Augustinus Sermone. 11.
 de Sanctis, vbi hęc ipsa verba Apocaly-
 psis exponēs ait: Rectē sub altari iusto-
 rū animæ requiescūt, quia super altare
 corpus Domini offertur. Nec immeritō
 illi iusti vindictam sanguinis postu-
 lant, vbi etiam pro peccatoribus Chri-
 sti sanguis effunditur. Conuenienter
 igitur, & quasi pro quodam consortio,
 ibi martyribus sepultura decreta est,
 vbi mors Domini quotidie celebratur.
 Non immeritō, inquam, cōsortio quo-
 dam illic occisis tumultus constituitur,
 vbi occisionis Dominicæ membra po-
 nuntur, vt quos cum Christo vnus pas-
 sionis causa detinereat, vnus etiam lo-
 cū religio coplaret. &c. ¶ Pontifex
 36 **36**
 etiam, vbi reliquias in sepulcro altaris
 collocauit, cum clericis canit, vt est in
 Pontificali: Sub altare Dei sedes acce-
 pistis, intercedite pro nobis ad Domi-
 num Iesum Christum. [Ab hoc altari
 Apostolus Metaphoram desumit,] vt
 quoniam in terrā martyrum corpora
 sub altari requiescunt, inde locus in cœ-
 lo designatus martyrum animabus vt
 in eo quiescant, eodem nomine appel-
 lerur, &

letur, et si sub nullo altari sit: Quemadmodum cubile solet appellari requies beatorum a cubili corporum ducta similitudine, ut Psal. 149: Exultabunt sancti in gloria, letabuntur in cubilibus suis. Et finis Abraham interdum a sanctis patribus dicitur locus, in quo nunc sancti quiescunt in caelo, quoniam ante mortem Christi ita dicebatur Limbus, in quo purgatae animae manebant. Et fortasse ad hoc potius respicit quod pontificem canere diximus collocatis reliquijs in altari, ait enim statim: Exultabunt sancti in gloria. † Ita etiam intellexisse videtur Hieronymus, qui in illud Isai. 6: Et volavit ad me vnus de seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe rulerat de altari, ait: Quod autem altare, sub quo animae martyrum sunt, videatur in caelo & Iohannes in Apocalypsi loquitur, & c. [Nec dubitare licet altare hoc in caelo esse, quoniam de his ipsis, quibus datae sunt stolae albae, postea idem Apostolus ait cap. 7: Stantes ante thronum, & in conspectu Agni amicti stolis albis, & palmae in manibus eorum. Et postea: Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni. Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius, & qui sedet in throno, habitabit super illos.] Quare cum Apostolus ait: Et clamabant voce magna dicentes. & c. Per quod non est in Graeco λέγουσι, ut ad animas referatur, sed λέγοντες, in perfectos ipsos dicere intelligimus, dixit enim: Vidi sub altare animas in perfectorum. Aliena ergo est Bernardi interpretatio, altare esse corpore Christi, & sub altari esse animas, quia non nisi humanitatem vident. Nam si quid egeret altare ita interpretari, in promptu erat dicere, animas esse sub altari, quia sub Christi pedibus sunt, id est, beatitudinem habent longe illius beatitudine inferioram. [Ad eius rationem mox respondebimus num. 46.] † Illud etiam non est praetermittendum, quoddam codices olim habuisse: *Vidi sub altare Dei*, ita enim legit Primasius, & Augustinus Serm. 11. de sanctis citat: *Vidi sub ara Dei animas occisorum*, & Gregorius in Psal. 4. penitentiae: *Vidi sub*

altari Dei. Ita etiam citant passim scriptores, & ita habet verba Pontificalis, quae supra retulimus. Sed neque in codicibus Graecis legitur, *Dei*, nec apud Andream, aut apud Aretham, nec in Latinis codicibus, neque apud Gregorium 2. Mor. cap. 5. quare non est cur addendum censeatur, praesertim cum nihil faciat ad sensum.

Propter verbum Dei. Quia publice, & intrepidè Christum confitebantur, *ὡς τὸν λόγον*, ut cap. 1: Qui testimonium perhibuit verbo Dei.

Et propter testimonium, quod habebant. Aliud est testimonium reddere, quod est confitentium Christum, aliud, testimonium habere, quod est eorum, de quibus alij testimonium reddunt. 1. Tim. 5: Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab ijs, qui foris sunt. Et cap. 5: Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quae fuerit vnus viri vxor, in operibus bonis testimonium habens.

† Sensus ergo est. Propterea quod omnes testabantur eos esse Christianos: [quo nomine infidelibus inuisi erant.] Apo. 12: Et iratus est draco in mulierem, & abiit facere praelium cum reliquis de femine eius, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi. Dicitur etiam habere testimonium Iesu is, qui habet in se aliquid, quo palam testatur Iesum esse filium Dei, & redemptorem, ac Dominum omnium, ut qui fidem habet, qui baptismum suscepit. Apoc. 19: Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Deum adora. Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiae. Id est, quicumque habent spiritum prophetiae, habent in se testimonium Iesu, quoniam prophetia nunc non datur nisi credentibus in Iesum, ut de eo testimonium reddant. Quare cum dixit: Et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu, perinde est ac si diceret: Et fratrum tuorum, qui simile tecum testimonium habent, id est, prophetarum sunt, ut tu. Ideo cap. 22. dixit: Conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum. Ideo etiam addidit cap. 19: Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiae. Denique omnes, qui iuxta praescriptum legis Dei viuunt, habent testimonium Iesu

Vers. 9. Habere testimonium

su, atque ideo ait continuo cap. 22: Et eorum, qui seruauit verba libri huius. Et quod citauimus ex cap. 12: Qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi. Atque hic posterior sensus aliquando mihi aptior videtur.

Vers. 10. Magnus clamor. Et clamabant voce magna. † Gregorius 2. Mor. cap. 6. hunc locum exponens ait: Magnus quippe earum clamor magnus est desiderium. Tanto enim quisque minus clamat, quanto minus desiderat, & tanto maiore vocem in aures inescriscripti spiritus exprimit, quanto se in eius desiderio plenius fundit. Animarum igitur verba ipsa sunt desideria. Nam si desiderium sermo non esset, prophetarum non diceret: Desiderium cordis eorum audiuit auris tua, & c. Causa huius rei est, quod ut homines clamore magno solent excitari ad concedendum quod petitur, sicut aiunt Apostoli Matth. 15: Dimitte eam, quia clamat post nos, ita Deus magno desiderio exoratur. Hinc Exo. 14. cum nullum verbum Moysi audiret, scriptum est: Dixitque Dominus ad Moysen: Quid clamas ad me?

Vers. 10. Vtique quod Domine sanctus, & verus. Noster interpretes casus ita reliquit, ut erant in Graeco, ut solet saepe. In Graeco autem Vocatiui sunt more Atticorum, qui eos similes Nominatiuis faciunt. Quale est illud quod Graecis verbis Ecclesia canit in Parasceue Paschae, *ὁ ἅγιος ἁγιος ἰησοῦς, ὁ ἅγιος ἀθάνατος ἐν τῷ πνεύματι.* Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis miserere nostri. Possunt etiam Graeca ita verti: *Vtique quod tu, qui Dominus es, & Sanctus, & verus, & c.* Vel, ut vertit Erasmus: *Vtique quod Domine, qui sanctus es, & verus.* † Quid sit Sanctus, & verus, diximus, cap. 3. n. 15. Sunt autem aptissima ad id, quod nunc agunt, epitheta. Quasi dicant: Tu, qui auctor es, & amator sanctitatis, & impietatem execeraris, tu qui constans es, & verax in promissis tuis, & multa sanctis tuis promissisti, quomodo pateris exultare tyrannos, & sanctorum persecutores? Cur non iustitiae tuae poenas debitas dant?

Non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum. Cur tot scelera ad iudicium tuum non vocas, ut eorum autores seuerissimè punias, & tot caedes nostras

vindices? Sed quaeritur, quomodo nunc sancti vindictam de interfecto-ribus suis petant, quos amare, ut proximos, debebant, & quos amauerunt, ac pro illis in ipsis etiam cruciatibus saepe orauerunt? Absit enim ut facti sint vitia feliciores crudeles. Quaestio facile solueretur, si in animabus martyrum clamantibus, martyres ipsos intelligamus, clamare enim dicerentur martyres occisi, quia ipsa eorum corpora cruore conuersa, & grauissimis cruciatibus affecta. Vt ionem a Deo petunt de impijs interfecto-ribus. Sicut dicitur est Genes. 4: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Et cap. 18: Clamor Sodomorum, & Gomorrahitarum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis. Descendam & videbo utrum clamorem, qui venit ad me, opere conuerint. Tyconius Hom. 6: Et licet animae sanctorum in paradiso sint, tamen quia sanguis sanctorum super terram funditur, sub ara clamare dicuntur, sicut illud est: Sanguis fratris tui clamat ad me de terra. † Si autem animas proprie accipiamus, ut vere accipiendae sunt, clamare martyres dicamus, quia ipsorum animae clamant: Augustinus eadem quaestione proposita ita respondet Serm. 59. de Tempore, & lib. 1. de Serm. Domini in morte, c. 45: Martyres nequaquam contra homines petere, sed contra regnum peccati, quo regnante, tanta perpessi sunt, optareque ut eueratur hoc regnum peccati. Ad cuius euerionem natus Apostolus dicit: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore. Desinitur autem, inquit, & eueratur peccatum regni partim correctione hominum, ut caro spiritui subijcatur, partim deprauatione perseverantium in peccato, ut ita ordinetur, ut iustus cum Christo regnabitibus molesti esse non possint. & c. Quo in loco vitiose legitur, Deprauatione, etiam in nouis codicibus a Christo phoro Platino excusis pro Danatione, ut legitur lib. 1. de Serm. Domini c. 45: Ser-mone vero. 1. de Sanctis, respondet sanctos in conspectu creatoris sui consistentes, & voluntatem eius videtes hoc perere, quod Dominum vident velle. Deinde ait: Petunt autem vindictam de inimicis

Vers. 16. Sancti quomodo vindictam petant.

Rom. 6.

duobus modis, & hoc causa caritatis: ut scilicet qui ad vitam eternam predestinati sunt, conuertantur a malo ad bonum: qui vero prelatente Deo damnati sunt, moriantur, & peccare desistant, ut per hoc minorem poenam in inferno habeant, ubi unusquisque secundum qualitatem operum sustinebit magnitudinem poenarum. Petunt autem de reprobis vindictam, quia optant venire diem extremi iudicii, & resurrectionem suorum corporum praestolantur. &c. **¶** Hoc autem illud id est, quod Serm. 59. de Tempore dixit, petere eos, ut evertatur regnum peccati, quod extremi iudicii tempore fiet, cum plene illud implebitur. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si milititer ad eamdem questionem respondet Gregorius. 2. Mor. c. 6. Quid est enim, inquit, animas vindictae petitione dicere, nisi diem extremi iudicii, & resurrectionem extintorum corporum desiderare? Et paulo post: Quomodo dicuntur vindictam desiderare, quas & voluntate Dei certum est, & ea, quae futura sunt, non ignorare? Sed in ipso positae ab eo aliquid petere dicuntur, non quod quidquam desiderent, quod ab eius voluntate, quem cernunt, discordat: sed quod Deo mere ardentius inhaerent, eo etiam de ipso accipiunt ut ab ipso petat quod eum facere velle nouerunt. Discordarent ergo a voluntate conditoris, si quae eum velle vident, non peterent. &c. **¶** Eadem est responsio Primasij, Bedae, & Ambrosij, petere sanctos diem iudicii, ut veniat, quo sciunt, & malos esse puniendos, & se immortalia corpora esse accepturos: docentque hanc vindictae petitionem minime aduersari caritati, quia do quidem qui iubemur orare pro persecuentibus, & calumniantibus nos, in eodem Domini sermone iubemur etiam dicere: Adueniat regnum tuum: Anselmus, & Haymo autem non indicato verba Augustini retulerunt ex Sermone. 11. de Sanctis. Et verum esse quod hi patres dicunt, ex verbis sequentibus intelligitur: Et dictum est illis, ut requiesceret adhuc tempus modicum, donec compleantur coeserui eorum. &c. ac si diceretur etiam faciendum esse quod petunt, ut evertatur regnum peccati, & mali puniantur. Verum hoc illis addere pos-

Psal. 109.

Matth. 6.

sumus, & ita licet respondere questioni. Alia ratio est de iustis in hac vita certantibus, alia de ijs, qui iam cum Christo regnant coronati. In hac vita audiunt: Diligite inimicos vestros, benefacite ijs, qui oderunt vos, orate pro persecuentibus, & calumniantibus vos, ut & ita ab odio longissime arceantur, & se ipsos in re difficillima vincant, coronaque si bi gloriosissima comparent. **¶** At beatis qui nec odio affici possunt, nequa Dei voluntate declinare villo modo queunt, nihil de inimicorum dilectione praecipitur: sed recte optare possunt, & petere ut inimici, & impii puniantur, nisi poenitentiam egerint, quoniam id Deo gratum esse vident. Atque ideo nullo modo reprehenduntur quasi caritatem petentes, aut eis, quod petunt denegatur, sed tantum differtur, donec impleatur numerus electorum, ut statim exponemus. Nec mirum est hoc beatis licere, cum liceat etiam in hac vita iustis similiter optare, & petere, [si viscera caritatis induant, & omnem inimicitiam ac malevolentiam sensum deponant, instar beatorum,] ut explicat S. Tho. 2. 2. Q. 25. A. 6. ad 3. **¶** Et datae sunt illis singulae stola alba. Cetera, quae hactenus exposuimus, satis constitit nullo modo fauere sententiae Bernardi, haec autem vel maxime aduersantur, quoniam omnium consensu, stola alba, quae nunc singulis datur, est gloria animae. Augustinus Serm. 11. de Sanctis: Per stolas albas debemus intelligere mercedem Baptismi, praemium martyrij, mercedem eternorum, & gaudium caelestis patriae. Habent ergo ante resurrectionem sancti singulas stolas, quia in sola anima adhuc aeternis beatitudinibus perficiuntur: postea autem accipiunt binas, quando receptis corporibus immutabiles erunt in anima, & incorruptibiles in corpore. De hoc Isaias: In terra sua duplicia possidebunt. &c. Gregorius in expositione. 4. Psal. Poenitentialis in illud: Audi tui meo dabis gaudium, eadem Isaias verba refert, & ait: Quid namque est singulae illis stolas alba tribuere, nisi animabus eorum beatitudinis aeternae immortalitatem conferre? Quid vero est, donec electorum numerus impleatur, requiescere, nisi futurae resurrectionis gloriam expectare? In qua

Matth. 5.

Vers. 11.

Stola alba

Isai. 61.

qua nimirum iterum singulas stolas albas accipiet, quia immortalia, & incorruptibilia corporum suorum vestimenta resument. Horum patrum non solum sequuntur sensum, sed verba ferere usurpant, Beda, Ambrosius, Haymo, Ansbertus. Ita & Anselmus exponit. Porro stola apud Latinos proprie matronarum vestis est ad talos usque demissa: apud Graecos vero etiam est virorum. Fatemur igitur libenter Bernardo sanctos non esse induendos duplicibus donec veniat resurrectio omnium, ante quam corpora non recipiant: nec datum esse integram beatitudinem, id est animam simul, & corporis, nisi integro homini, & perfectae Ecclesiae: Verum hinc nullo modo colligi potest non accipere eos beatitudinem animae ante resurrectionem. [Atque hunc in modum sunt verba patrum interpretanda, qui negare videbantur animas sanctorum ante diem iudicii visione Dei frui. Idque ex illorum dictis alijs in locis intelligi potest: quod quoniam nec huius loci est, & a nostro Bellarmino diligentissime factum est in eodem libro primo Controuersiae septime, cap. 3. & 4. & 5. nobis satis erit digitum, ut aiunt, ad fontes intendisse.]

Stola.

Vers. 11.

47

Et dictum est illis ut requiescerent tempus adhuc modicum. **¶** Augustinus Serm. 11. de Sanctis: Dicto ista inspiratio est Diuina, qua mentibus eorum desiderantibus diem iudicii immittitur vis patientiae, ut patienter ferant omnia expectantes numerum illorum, qui similiter interficiendi sunt pro Christo cum eis post modum regnaturi, ut qui desiderant recipere sua corpora, gaudeant ex numero colligendorum fratrum. Tali modo loquitur Deus omnipotens sanctis, veluti quilibet pater familias habens multos filios, singulisque de agro reuertentibus, & rogantibus ut cibum sibi tribuat, respondet: Resectio quidem vestra parata est, sed expectate fratres vestros, ut cum in vnum positi fueritis, omnes in commune comedatis. &c. In his verbis quod ait Augustinus: Immittitur virtus patientiae, nihil aliud est, quam iubetur patienter expectare, nam, etsi optabat malos puniri, continuo Deo iubenti acquiescunt.

48 **¶** Sed quaeritur quid ad petitionem martyrum faciat haec responsio, si quidem illi neque de die iudicii quidquam dixerant, nec diem illum expectari opus erat, quia ultionem tantum petunt de ijs, a quibus ipsi occisi sunt, non de illis, a quibus alij postea erant occidendi, qui satis puniri poterant fame, & ferro, & incendio, ac denique damnatione perpetua animarum. Respondeo sane, his poenis sanguinem martyrum non satis vindicari, oportet enim ut eorum tortores maxima, eademque publica, atque perpetua ignominia notentur, & ut membra ipsa, quae martyres excarnificauerunt, sempiternis ignibus crucianda tradantur. Vindicta etiam pars est, ut martyrum corpora, in quae illi crudeliter, & ignominiose sauerunt, immortalia videant, & ipso sole fulgentiora, quod magis crucientur. Haec autem, antequam compleatur numerus electorum, fieri non possunt. Itaque temporalibus calamitatibus, & damnatione animarum paulatim puniri incipiunt, sed integrum, & perfectum supplicium in vltimum iudicii diem coram vniuersa angelorum, & hominum multitudine sumendum reseruatur. Verum obijciat adhuc quispiam, saltem non recte, & proprie responsum esse martyribus: **49** **¶** Videbatur enim respondendum: Fiet quidem quod petitis; sed ante iudicii diem non fiet, quo tam vos, quam occisores vestri, resurgetis, & vos gloriosa vestra corpora recipietis; illi suis receptis flammis tradentur aeternis. Quorum igitur responderetur: *Donec compleantur coeserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi?* Respondeo, martyres, etsi de suis tantum persecutoribus loqui videantur, de omnibus tamen sanctorum persecutoribus loqui neque enim vindictae suae cupiditate in censi hoc petunt, sed optantes everti regnum peccati, ut ex Augustino diximus, & Deum in omnibus regnare, ac neminem relinqui, qui pietati aduersetur, & religiosam vitam impediatur. Quare eleganter illis responsum est, *ut requiescerent tempus adhuc modicum*, id est, ut paululum expectaret, semper enim in Scriptura parum dicitur quod usque ad diem iudicii superest, quoniam post illum superest aeternitas. Nec

An haec responso satisfaciatur petitionem tantum petunt de ijs, a quibus ipsi occisi sunt, non de illis, a quibus alij postea erant occidendi, qui satis puniri poterant fame, & ferro, & incendio, ac denique damnatione perpetua animarum.

dictū est, vt quiescerent vsque ad diē iudicij, sed magis propriè, donec expleatur numerus futurorū martyrum; qui certè, si regnum peccati euerteretur, & impij penitus extingueretur, nulli essent, quis enim martyres cruciaret, & occideret? † Verū mali nō solū propter martyres tolerantur, sed etiā propter ceteros electos, sicut ait Augustinus in Psal. 54. ad initium: Ne putetis gratis malos esse in hoc mūdo, & nihil boni de illis agere Deum. Omnis malus aut ideò vitū vt corrigatur; aut ideò vitū vt per illum bonus exerceatur. Quare fatīs aptè intelligere possūmus, cum dicitur: *Donec compleantur conserui eorū*, reliquos electos significari, qui martyres futuri non sunt, in fratribus autem occidendis, martyres.

Vers. 12. *Et ecce terræ motus magnus factus est.* Arethas autor est plurimos Græcorum exppositorum sensisse hæc, quæ in sexto sigillo apparent, ad tempora Antichristi pertinere. Idem Latinis visum est. Victorinus: Factus est terræ motus magnus, ipsa est persecutio nouissima. Eadem verba sunt apud Tyconium Hom. 5. & 6. apud Primasium, Bedam, & Ansbertum, & Haymonē. [Andreas Cæsariensis: Et hæc quidam de obsidione Vespasiani acceperunt omnia, singula eorum quæ dicta sunt tropologicè explicares. Nobis autè videtur trāsitum hic factum esse à persecutionum temporibus ad tēpus aduentus Antichristi. & c.] Res fiet plana, & perspicua ex alijs Scripturæ locis, ad quos in toto hoc sexto sigillo alludit Iohannes, tum etiam ex toto cap. 7. Ex quibus omnibus manifestè cōuincuntur nonnulli scriptores, qui ad alia hæc retulerunt, vt Ambrosius, qui de excidio Ierosolymitano interpretatus est, quod iam euenerat cum hæc Iohannes scriberet, & Arethas, qui de passione Christi, & de eius terræ motu interpretatur, & Lyranus, qui verba fieri putat de persecutione Diocletiani imperatoris. † Sed cur nunc à persecutione Traiani subito ad notuissimā tēpora, & eorum signa transit? Respondeo, in illa Traiani persecutione futurorū etiā tyrannorū persecutiones Iohāni fuisse indicatas. A quibus nō sine causa trāsit ad vltimā tēpora, vt sicut gloria, quæ marty-

res manebat, ostensa est; ita nūc supplicia tyrannorū, & persecutorū, quæ in futurū tempus dilata fuerant, ex parte ostenderetur. Terræ motum autè quidā Metaphoricè accipere videtur pro cōmōtione magna, & persecutione, quæ tūc futura est, vt Victorinus, Beda, Haymo, & alij, sed propriè intelligi malim, semper enim proprietates verborum tenenda est, cū aliud aperta ratio nō suadet. [Si hæc ergo, & quæ sequuntur in hoc libro, rectè intelligere volumus, hoc nobis persuadeamus, Iohannē quæ si cōmentarium quemdam scribere signorum extremi temporis, quæ Dominus breuiter perstrinxit in Euangelijs, & suis colorib⁹ depingere quæ ille adūbrauit, vt initio admonuimus in Argumento huius libri.] Nouissimorum ergo temporum signa Dominus docuit Matth. 24: Et erūt pestilentie, & fames, & terræ motus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorū. Et quoniā eadē verba sunt apud Marc. cap. 13. & apud Lucam. cap. 21. neq; vnquā de vniuersæ terræ motu Dominus locutus est, magnū terræ motū ab Apostolo dici arbitror eum, quo multæ regiones cōmōtebuntur, qui fortasse simul fiet, & diu turnior solito erit: præsertim cum sit apud Lucā: Et terræ motus magni erūt per loca.

Vers. 12. *Et sol factus est niger tamquam saccus cilicinus.* † Hoc Dominus exposuit Matth. 24: Statim autem post tribulationē dierum illorū sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum. Et ante hoc scripsit Ieol cap. 2: Sol conuerteretur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. Hoc ergo est quod nunc ait: *Et sol factus est niger*, id est, obscurus, & tenebrosus dēfinitate nigrarum nubium eum penitus obscurante, tamquam saccus cilicinus ex nigris ietis contextus. Significabit autem sol obscuratus finiri gaudium, & lucem, id est, prosperitatē malorum. [Andreas: Nigror solis, & obscurus, atque sanguineus lunæ color obscuritatem indicat ijs, qui ab ira Diuina comprehensi sunt. Ita & beatus Cyrillus accepit.]

Et luna tota facta est sicut sanguis. Ita enim esse solet cum defectu luminis solis

solis obscuratur. Indicat color sanguineus mortem, & supplicia impiorum.

Vers. 13.

Stella cadentes.

53

2. Meta.

Et stella de celo ceciderunt. In Græco est: *Et stella cæli ceciderunt.* Certè Tyconius Hom. 5. & 6. & Primasius legunt: *Stella de celo ceciderunt*, quamuis ad sensum parum refert. Hoc idem inter alia signa ponitur Marth. 24: Et stella cadet de celo. Isaiæ etiam. 34. aperte prædictum est, & ad vtrumque sine dubio Apostolus alludit: Complicabuntur, inquit, sicut liber cæli, & omnis militia eorum defluet, (id est, omnes stellæ,) sicut defluit folium de vinea, & de ficu. † Nō quod stellæ casuræ sint, quod fieri non potest, sed quod nubibus obscuro cælo abscondentur stellæ, & exhalationes ignitæ stellis similes emittentur in terram, ita vt hominibus stellæ ipsæ decidere videantur. Tale est Ouidianum illud.

At Phaeton rutilos flamma populante capillos, Voluitur in præceps, longoque per aera tractu

Fertur, vt interdum de celo stella serena, Et si non cecidit, potuit cecidisse videri.

Tale etiam est quod de eodem tempore legimus Sap. 5: Ibunt directè emissiones fulgurum, & tamquam à benè curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum insipient.

Sicut ficus emittit grossos suos. Grossos vocant Latini ficus immaturas, quæ cū teneræ sint, facillimè venti vi decutuntur in terram. Eadem fere similitudine vsus est Isaias: Sicut defluit folium de vinea, & de ficu: & vtraque magna multitudo significatur, quemadmodū apud Virg.

Vers. 13.

Isai. 34.

6. Enc.

Vers. 14.

54

Quæ multa in siluis autūni frigore primo Lapsa cadunt folia.

Et cælum recessit, sicut liber innolutus. id est, † Videri desijt obscuritate, & dēfinitate nubium aspectum impediēte. Explicat id similitudine libri, qui cum euoluitur, & expanditur, quidquid in eo scriptum est legitur, si autem inuoluitur, nihil legi potest. Ita stellæ, quæ quasi literæ cæli erant, ex eis tēporum, & mutationum indicia capiebantur, nequaquā apparebunt. Alludit ad verba Isai. cap. 34. idem significātia: Et complicabuntur sicut liber cæli, Vtrūq;

rectè intelligitur ex ijs, quæ de libris veterum diximus cap. 5. num. 5.

Et omnis mons, & insula de locis suis mota sunt. Alterum nunc terræ motum, eū demque maximum, prænuntiat in insulis, & montibus. Maritima loca, & eminentiora multò crebrius terræ motibus quatuntur. Ita insulæ tum maximè mouebuntur, & montes. Plinius lib. 2. cap. 80: Maritima autem maximè quatuntur. Nec montosa tali malo carent. Exploratum est mihi Alpès, Apenninumque sæpius tremuisse, & c. Ne quis autè fieri non posse putet, vt in sulæ, & montes de locis suis moueantur, atque ideo hæc Metaphoricè accipiat, vt multi faciunt, verba eiusdem autoris referam ex eodem libro, cap. 83: † Factum est semel (quod equidè in Hierusæ disciplinæ voluminibus inueni) ingens terrarum portentum Lucio Marco, Sexto Iulio Coss. in agro Mutinensi. Namque mōtes duo inter se concurrerunt creptu maximò assultantes, recedentesque, inter eos flāma, fumoq; in cælum exēte interditu, spectante è via A. Emilia magna equitū Romanorū, familiariumq; & viatorum multitudine. Eo concursu villæ omnes elisæ, animalia permulta, quæ intra fuerant, ex animata sunt, anno ante Sociale bellū, quod haud scio an funestius ipsi terræ Italiæ fuerit, quā ciuilia. Eādē rem eisdem verbis narrauit Iulius Obsequens in libro de Prodigijs, cap. 116. Addit mox Plinius: Non minus mirum ostentum & nostra cognouit ætas, anno Neronis principis supremo, sicut in rebus eius exposuimus, pratis, oleisq; intercedēte via publica in contrarias sedes transgressis in agro Marrucino, prædijs Vectij Marcelli equitis Romani res Neronis procuratis. Idē c. 95. multas insulas docet sepe fluctuare, & in varia loca agi. Et Ouidius ait.

Tempusque fuit quo nauis in vndis, Nunc sedet Ortygie. Timuit concursibus Argo.

Vndarum sparsas Symplegadas elisarum. Quæ nunc immota perstant, venisq; resistunt.

Nihil igitur mirum, si cum multò maiora prodigia videri oportet, montes quoque, & insulæ moueantur: præsertim cū nec recētia desint exempla. In ea enim

Vers. 14.

15. Meta.

Angliae parte, quae propior est antiquae Britanniae, circa annum à Christi natali. 1575. terra ita mota est vehementer, ut collis è suo loco in planitiem, quae alterius domini erat, pulsus fuerit, & planities locum, in quo collis erat ante, occuparit. Anno etiam. 1586. mense Aprili, iuxta Barum amnem in Hybernia, arbores nonnullae terramotu è suis locis in alium haud ita procal emortuae sunt, in quo erant spinæ: vicissimque spinæ in pristinum arborum locum translatae. Quae duo indigenarum omnium testimonio cognita, vulgataque sunt.

Vers. 15. *Et reges terræ, & principes.* Omnes hominum potentium conditiones, quae potissimum pios persequuntur sunt, tunc ex ijs, quae videbunt, grauiora formidantes operabunt montium, & petrarum ruina opprimi. Tribunos autem vocat, qui *tribuni* dicuntur, id est, qui mille praefunt militibus. Tales erant apud Romanos tribuni, qui militum dicebantur: nam legio Romana sena militum millia habebat, interdum etiam plures, ut autor est Vegetius lib. 2. de Re militari, cap. 1. In vna autem legione decem erant cohortes, sed prima cohors reliquas & numero militum, & dignitate precedebat. Habebat autem pedites mille centum quinque, equites loricatorum centum triginta duos, & appellabatur cohors Milliaria, ex eodem autore, & lib. cap. 6. Huius tribuni praefat, reliquae, quae multo erant minores, prout principii placuisset, à tribunis, vel à praepositis regerantur, ut idem ait cap. 12.

Vers. 15. *Et omnis seruus, & liber.* Omnes impij, sed illi maxime, qui diuitibus, & regibus auxiliabantur, & ministrabant in persecutione sanctorum.

Vers. 16. *Cadite super nos.* Aperte alludit ad duos locos scripturae, quorum alter est apud Hoseam cap. 10: Et dicent montibus: Operite nos, & collibus: Cadite super nos. Alter apud Lucam cap. 23: Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos, & collibus: Operite nos. Et quidem Dominus apud Lucam de tempore proximo excidio Ierusalem loquitur, quod sine dubio figura erat consummationis mundi: apud Hoseam autem de captiuitate populi Israel, quae excidij Ierusalem figura fuit, & consummationis

saeculi, ut Hieronymus in eundem locum subindicat. Significat ergo impios ita malis praesentibus affligendos esse, ut grauiora, atque terribiora pertimescant, & quiduis potius pati velint, quamuis acerbum, & mortem quamuis oppetere, quam ea videre, quae formidant. Isai. 2: Et introibunt in speluncas petrarum, & in voragine terrae à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram.

Vers. 16. *Et abscondite nos à facie.* Quomodo hoc infideles dicere poterunt, qui nec sedentem in throno nouerunt, nec Agnunt? Quomodo etiam intelligere ex his poterunt aduenire diem iudicij, quem non crediderunt, cum neque multi ex Christianis id intellectu esse videantur? Quæstio facile soluetur, si animaduertamus & de malis Christianis hic verba fieri, & de persecutoribus bonorum. Etenim iusti cum ante reges, & praesides stabunt, & à malis asiligerunt, saepe dicent imminere illis iram maximam Dei patris, & Agni pro hominibus occisi, & eorum virtutem, atque potentiam, & fiduciam suam in eorum praesidio collocatam identidem praedicabunt. Et quamuis impij tunc risuri sunt, & minime credituri: cum tantam rerum omnium perturbationem, & signa insolita omnino, & inusitata ubique videbunt, timore incredibili correpti credent verum esse quod sancti dixerant, & illam esse iram sedentis in throno, & Agni, quam iusti toties praenuntiabant. *Vers. 16.* *Quemadmodum Pharaon primam respondit: Quis est Dominus, ut audiam vocem eius, & dimittam Israel? Nescio Dominum, & Israel non dimittam, Exo. 5. Deinde calamitatibus admonitus fateri cogebatur Deum Hebraeorum illarum esse auctorem, & eum esse orandum. Orate, inquit, Dominum, ut auferat ranas à me, & à populo meo, & dimittam populum, ut sacrificet Domino. Exo. 8. Denique postremo in mari Rubro, cum viderent subuerti rotas curruum, seque ferri in profundum, dixerunt Aegyptij: Fugiamus Israelem, Dominus enim pugnat pro eis contra nos. Exo. 14.*

Et

Et quis poterit stare? Quis sustinere poterit aduenientem? Quis non timore magno deficiet, & concidet? Metaphora ducitur ab ijs, qui magno periculo ingruente expectare nequeunt, sed aut fugiunt continuo, aut deficientibus viribus concidunt. Illi autem stant, qui non terrentur, sed confidenter expectant, & nec animo, nec corpore deij-

ciuntur. Luc. 21: Vigilate itaque omni tempore orantes ut digni habeamini fugere ista omnia, quae futura sunt, & stare ante filium hominis. Psal. 17: Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos. Psal. 35: Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare.

Argumentum. Cap. VII.

Quatuor angelis, qui ventos tenebant ne flarent super terram, angelus ascendens ab Ortū Solis edicit ne terrae, aut mari noceant donec electi Dei signentur. Et signati sunt centum quadraginta quatuor millia ex omnibus tribubus filiorum Israel. Deinde magnam, atque innumerabilem multitudinem videt Apostolus ex ijs, qui ex omnibus gentibus signati erant: cuius causa magnas Deo gratias omnes caelites agunt. Mox edocetur quanta sit beatitudo sanctorum.

Caput. VII.

Dixi haec vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terrae, tenentes quatuor ventos terrae ne flaret super terram, neque super mare, neque in ullam arborem. Et vidi alterum angelum ascendentem ab Ortū solis, habentem signum Dei viui: & clamauit voce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terrae, & mari, dicens, Nolite nocere terrae, & mari, neque arboribus, quoad usque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel. Ex tribu Iuda, duodecim millia signati. Ex tribu Ruben, duodecim millia signati. Ex tribu Gad, duodecim millia signati. Ex tribu Aser, duodecim millia signati. Ex tribu Nephthali,

li, duodecim millia signati. Ex tribu Manasse, duodecim millia signati. Ex tribu Simeon, duodecim millia signati. Ex tribu Levi, duodecim millia signati. Ex tribu Issachar, duodecim millia signati. Ex tribu Zabulon, duodecim millia signati. Ex tribu Ioseph, duodecim millia signati. Ex tribu Benjamin, duodecim millia signati. Post haec vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis: stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmae in manibus eorum, & clamabant voce magna, dicentes, Salus Deo nostro qui sedet super thronum, & Agno. Et omnes angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium, & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes, Amen, Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & fortitudo

Deo nostro in secula seculorū. Amē.
 13 Et respondit vnus de senioribus, & dixit mihi, Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerūt? Et dixi illi, Dñe mi, tu scis. Et dixit mihi, Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & de albauerūt eas in sanguine Agni.
 15 Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos. Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque
 16 vllus aestus. Quoniam Agnus qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarū, & absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.

Vers. 1.

Ost hac vidi quatuor angelos. [Recte vidie Andreas hæc ad tēpus Antichristi pertinere, quod multi non viderunt. Nos sciamus ab illis verbis cap. 6: Et vidi cū aperuisset sigillum sextū, quidquid posset in hoc libro scribitur, de tempore extremo scribi, hoc est de tēpore Antichristi, aut certe de tempore illi coniuncto.] Expōitores quæ nūc dicuntur, quemadmodum & præcedentia, mysticè interpretantur, & quatuor malos spiritus esse existimant, qui continebant quatuor ventos, id est, prædicatores Eliangelij, ne flarent super terram. Sed nequeo intelligere, neq; ipsi exponūt, cur quatuor angeli sint super quatuor angulos terræ, vnde videlicet flāt venti, cū Diabolus nō in angulis terræ, sed in medio magnarum prouinciarum, & vrbium, ac denique vbicunq; illi fuerint, impedire soleat prædicatores. Deinde, si super terram flare prohibent, id est, hominibus in terra viuētib; prædicare, quod nā erit mare? quæ

arborea? Deniq; reliqua, quæ in hoc capite sequuntur, de angelo ascendente ab Ortu solis, & de numero signatorū ex duodecim tribubus, & ex ceteris nationibus, non video quomodo possint cū hoc sensu, vt ab his scriptoribus exponitur, rectè copulari. Quod ergo cū præcedentibus, & cum sequentibus conuenit, sequendum potius arbitror, vt angelos, & ventos propriè accipiamus, & cetera similiter, quandoquidem, vt dictū est, nō est à proprietate verborū recedendum, nisi aperta ratio cogat.
 2 † Cœpit dicere quæ calamitates imminerent persecutoribus sanctorū, quod nunc etiā profectur, sed ne eisdē electos etiā, & pios absumēdos putemus, docet exceptos esse à Deo, & selectos prædestinatos, qui tunc erunt in terra, tam ex Iudæis, quā ex alijs gentibus. Et hoc est quod nūc ait: Vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ. Quatuor venti principales à quatuor partibus terræ aduersis spirant: Sub solanus ab Ortu, Zephyrus ab Occasu, Austler à Meridie, à Septētrione Aquilo, vel Septemtrio, vtor enim nominibus in Scriptura notioribus. In his ceteri, qui intermedij sunt, intelliguntur. Nā, vt Plinius autor est lib. 2. cap. 47. veteres quatuor omnino ventos seruauere per totidē mūdi partes, idē nec Home rus, inquit, plures nominat. Idcirco quatuor anguli terræ dicuntur ea partes, à quibus illi spirant. Super has angeli nō sedentes videntur, sed stantes, quasi ad opus parati, id est, ad impediendum flatum ventorū. Tenere autē ventos, ne flarēt in terrā, & mare, nihil est aliud, quā velle perdere omnia, quæ sunt in terra, & in mari, quæ, si venti penitus cohibeantur, citò interire necesse est. Nam omnia terræ animātia vento fouētur, & conseruātur, eoq; subtracto præfocarentur. † Plātæ vëto nutriūtur, & vegetātur, & per eū imbribus irrigātur, atq; ita sine vëto calore cœli consumerētur, & nihil terra produceret. Pisces similiter interirēt, & omnes, qui essent in mari, quoniam enauigare nō possent. Quod autē ait: Neque in vllā arbore, præter fructū, qui ex arboribus capitur, propterea additū est quod arbores, vt quæ altiores sint, perflari vel minimis ven-

Quatuor venti.

Quatuor anguli terræ.

Fieri dicitur quod tē ratur.

An angeli, per quos Deus homines punit, boni sint?

tis solent, cumque perflari desinunt, penitus ventum desisse iudicamus, itaque minimos etiam ventorum flatus tollere parabant. Quare hoc, quod dixerat: Tenentes quatuor ventos terra ne flarent. &c. rectè alijs verbis paulò post explicauit: Et clamauit voce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari. &c. Notandum tamen angelos dici tenere ventos, non quò iam tenerent ne flarent, sed quò tenere tentabant, & volebant, sicut indicant verba sequentia: Nolite nocere terræ, & mari. &c. Sæpe enim in scriptura fieri dicitur, quò tentatur, & intenditur, vt Hamos. 9: Et si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mādabo serpēti, & mordebit eos. Itā dicitur Psal. 33: Magnificate Dominum mecum, & Luc. 1: Magnificat anima mea Dominum.

Sed quaritur an verum sit, quò multi ex loci huius explanatoribus tradiderunt, hos quatuor angelos malos fuisse. Et quidem verum esse id ex eo videtur iudicari debere, quò terræ, & mari, & arboribus nocent, nam malorum ministerio vt Deum ad puniendum, apertissimè indicatur in Psalmo. 77: Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, & iram, & tribulationem, & immisiones per angelos malos. † Idem docet Clemens. lib. 4. Recognitionum, versus finem, Hieronymus lib. 6. in Isaiam, ferè in principio. Augustinus lib. 5. contra Iulianum cap. 3. In cuius rei cōfirmationem Hieronymus, & Augustinus eadem verba Psalms. 77. proferunt. Verum hæc ratio ne nequaquam conuinci potest, malos esse angelos, de quibus nūc loquimur, quoniam, etsi sæpe Deus penas de hominib; sumat per angelos malos (quò tantummodo patres citati dicere voluerunt) sæpe etiam sumit per bonos. Docet hoc planè Augustinus. 9. de Ciuitate, cap. 5. cum ait: Sancti verò angeli, cum & sine dolore puniant quos accipiunt æternā Dei lege puniēdos. &c. Sed sanctos patres citare non est necesse, vbi aperta suppetunt scripturæ testimonia. Genes. 19: Angeli, qui veniūt, vt deleant Sodomam; sancti sunt. Et 2. Reg. 24: Cumq; extendisset manum

suā angelus Domini super Ierusalem vt disperderet eam, misertus est. Dominus super afflictionē, & ait angelo percutiēti populum, Sufficit. &c. Ex. 4. Regum. 19: Factum est igitur in nocte illa venit angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octogintaquinq; millia hominum. Eadem verba legimus Isai. 37. † Quòd si quis fortè dicat, in his locis malos angelos vocari angelos Domini, quoniam à Domino mittebantur ad nocendum, is quam plurimis alijs redargui poterit, in quibus angeli Domini non, nisi sancti angeli, appellātur. Immo, verò cum sapissimè id legamus in Scriptura, nusquam angelos malos inuenimus absolute vocari angelos Domini, sed aliquid additur, vnde mali esse intelligantur, vt. 1. Reg. 18: Post diem autem alteram inuasit spiritus Dei malus Saul. Et cap. 19: Et factus est spiritus Domini malus in Saul. Præterea angelos missos ad perdendum Sodomitas Lot planè alloquitur vt angelos sanctos; Quæso Domine mi, quia inuenit seruus tuus gratiam coram te, & magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum. &c. Idemque ex alijs locis citatis facillè intelligi potest. Verum, vt ad quatuor angelos reuertamur, expositores qui crediderunt ab eis prædicatores Euangelij impediri, rectè malos esse dixerunt, nos, qui aliam expositionem sequimur, id dicere non cogimur, bonos potius esse credimus, sicuti & Andreas Cæsariensis episcopus existimauit. † Primum, quoniam nomen Angeli, aut raro admodum, aut fortasse nunquam, in Scriptura Dæmonibus tribuitur, quin continuo, aut certe in proximo, aliquid addatur, vnde verba de malis angelis fieri intelligantur, vt Matth. 25: Qui paratus est Diabolo, & angelis eius. Prou. 17: Angelus autem crudelis mittetur contra eum. Quando ergo Apostolus ait. 1. Cor. 6: Nescitis quoniam angelos iudicabimus, facillè intelligitur de malis loqui, quoniam aliquid dicit, quò sanctis angelis conuenire non potest, nempe ab hominibus iudicari. Iohannes autem absolute angelos appellat, & nihil dicit, quò sanctis conuenire nō possit, quandoquidem ipsi etiam mittuntur ad puniendum

Angelus Dñi, Angelus sanctus intelligitur

niendum, vt demonstratum est. Verba etiam ipsa angeli eos alloquentis haud obscure hoc ipsum indicant: Nolite nocere terrae, & mari, neque arboribus, quibadafque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Etenim ipsi simul cum angelo loquente signaturi erant seruos Dei, & dicit, Dei nostri, vt Deum etiam eorum esse intelligatur. Iuxta Scri-

Deus dicitur sancto- rum Deus. Exo. 3.

Vers. 2.

Et vidi alterum angelum ascendentem ab Ortu solis: Hunc angelum plerique Christum esse existimant, & quoniam dicitur: Ascendentem ab Ortu solis, afferunt expositionis causa illud Luc. 1: In quibus visitauit nos Oriens ex alto. At hoc ministerium non erat a Christo praestandum, sed ab administratorijs spiritibus, qui in ministerium missi sunt propter eos; qui hereditatem capient salutis. Eorum est signare seruos Dei, & Christi in frontibus, ne cum ceteris perirent, qui non signabantur: quemadmodum apud Ezech. cap. 9. angelus est, cui dicitur a Domino: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem, & signa Thau super frontes virorum gentium: Quod autem ex Luca afferunt, contra ipsos facit, Christus enim descendit ad nos ex alto, hic autem ascendit. Deinde Oriens eo in loco nequaquam ortum solis significat, vt plurimi arbitrantur, quod copiose demonstrauimus in cap. 3. Zachariae num. 35. & sequentibus. Angelus ergo est, neque enim Christus angelus sine addito dici solet, & vt mihi videtur, vnus ex illis septem, quibus saepe diximus commissam esse curam salutis hominum, vt eius verba indicat: Nolite nocere, &c. Sed cur ascendit, qui descenditur potius videbatur de caelo ad quatuor angelos, qui erant super quatuor angulos terrae? Deinde cur ab Ortu solis ascendit? Ascendere videtur in visione, quoniam in terra erat cum hominibus, quorum curam gerebat, & in altum tollitur, vt tam a quatuor angelis, quam ab hominibus videatur, & audiatur. Quod nihil aliud esse videtur, quam tunc omnibus electis notum futurum Dei providentia seruari se, ne pereant cum reliquis, qui damnati sunt. Ab Ortu autem solis ascendit, quia lucens, & prosperitatem hominibus nuntiat, & affert, si quidem per eius aduentum seruetur in vitam aeternam, ad quam tunc certissime vocantur, atque signantur.

Habentem signum Dei viui. id est, sigillum quoddam, quo signa imprimuntur. Viuus nunc dicitur Deus, quod eius potestas hic ostendatur, & verus Deus demonstratur, non vt dii gentium, qui nihil facere possunt: praeterea ab effectu, quoniam plurimis tunc vitam donabit gratia.

Vers. 2.

Et clamauit voce magna. Clamauit magno affectu salutis hominum, & ita vt quod clamabat, notum fieret electis Deo intus inspirante.

Vers. 2.

Nolite nocere terrae. Ne inducatis morbos, & pestem ventos tenendo.

Vers. 3.

Quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Quiritur an sensibilibus futura sit haec signatio? Profecto non aliena, aut inepta erit expositio, si sensibilem futuram esse dicamus, vt sit sensus: Oportet vt antequam homines pereant, praedestinati ad vitam aeternam baptizentur, & signo Crucis muniantur, quod fieri solet in Baptismo. Intellegit autem seruos Dei, qui secundum Dei propositum electi erant, & nondum signum Crucis acceperant in Baptismo. Sicut Iohann. 11. filij Dei dicti sunt, qui praedestinati erant ex vniuersa Gentilitate, etiam peccatores, etiam nondum nati: Prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro genere, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. Et signemus, dictum est pro, signari faciamus, quod facturi sunt angeli doctores Euangelij idoneos mouendo ad docendum, & ipsos homines ad fidem intus exhortando. Et quoniam hoc facturus est angelus ascendens ab Ortu solis, vt homines cruce signentur, dicitur habere signum, siue sigillum Dei viui, quod signum Crucis est, vt etiam Andreas est interpretatus. Potest etiam inuisibilis esse haec signatio, vt angeli in mentes

Vers. 3. Qualis sit hac signatio electorum

10

sua eos

sua eos separent, qui signo Dei viui signati sunt, ne pereant cum alijs, sed liberentur. Hi autem sunt, qui habituri erant signum Dei in frontibus suis, id est, qui inter minias, & caedes Antichristi, & ministrorum eius non erubescerent crucem, & Christum confiteri, palamque detestari audebunt scelera impiorum. Recte ergo haec duo in vnum sensum copulabimus.

Vers. 4.

Filij Israel in fine saeculi ad Christum conuertendi.

Centum quadraginta quatuor millia signati. Saepe a prophetis praedictum est, duo decim tribus Israel, quae a Christi aduentu in sua incredulitate manent, in fine saeculi ad Christum esse conuertendas, vt scribit Paulus Rom. 11: Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auerzat impietatem a Iacob. Et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Quod desumptum est ex Hui. 59. Et (vt alia multa omittamus) Hof. 3: Et post haec reuertentur filij Israel, & quaerent Dominum Deum suum, & David regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius nouissimo dierum. Hoc ipsum Andreas sensit, qui cum aliter ante exposuisset, ait: Sine (quod multo credibilius est) qui in fine ex Iudaeis salui sunt: quando (sicut ait Apostolus) postquam ingressa fuerit plenitudo gentium, omnis Israel saluus fiet. &c. Numerum autem hunc a Iohanne positum Beda, & Rupertus, & alij mystice interpretantur, & de eo multa scribit Petrus Bongus ad calcem libri de Mystica numerorum significatione; sed illa mystica sunt, ego Historicam expositionem quaero, atque hanc esse arbitror. Quod nullus prophetarum dixerat, hoc Iohannes discrete praedicit, numerum eorum, qui tunc conuertentur, futurum centum quadraginta quatuor millia ex vniuersis tribubus, ex singulis duodecim millia, vt quoniam omnes sunt ex genere Iacob, easque non propter se, sed propter parentes suos diligit, iuxta illud Rom. 11: Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem

11 Quot Iudaei conuertentur.

carissimi propter patres, aequae ex omnibus eligat, nec plures ex hac, quam ex illa, quoniam non magis ad sanctos Patriarchas attinet haec, quam illa. Hieronymus lib. 1. Aduersus Iovinianum, haec centum quadraginta millia illa esse putat, quae a Iohanne cap. 4. memorantur, vt suo loco dicemus, & inquit: De singulis tribubus, excepta tribu Dan, pro qua reponitur tribus Leui, duodena millia virginum signatorum creditura dicuntur. &c. quibus verbis manifeste sententiam nostram comprobatur. Nec paruus hic numerus videri debet, si enim recordemur Israelitas Antichristum sectaturos esse, & adoratos vt Messiam, potius mirabimur, tot conuertere posse, illis enim dixit Dominus Iohannis. 5. propter Antichristum. Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis, [vt sanctus Irenaeus lib. 5. interpretatur, capite. 25. & multi alij.] Et Paul. 2. Thess. 2: Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendaciam, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati. &c.

Ex tribu Iuda. Tribus Iuda prima omnium ponitur, propterea quod ex ea ortus est Dominus, vt Beda, & alij existimant: alioqui si secundum aetatem nominandi essent filij Iacob, primogenitus erat Ruben, qui secundo loco ponitur. Sed neque in reliquis ordinem natiuitatis seruauit, vt enim docet Sacra historia Genes. 29. & 30. primus fuit Ruben, secundus Simeon, tertius Leui, quartus Iudas, quos omnes peperit Lia, quintus Dan ex Bala ancilla Rachelis, sextus Nephtali ex eadem, septimus Gad ex Zelpha ancilla Lia, octauus Aser ex eadem, nonus Issachar ex Lia, decimus ex eadem Zabulon, vndecimus Ioseph, duodecimus Benjamin, ambo ex Rachele. Quapropter existimo, sicut in Genesi seruatur ordo corporeae natiuitatis, ita apud Iohannem seruari ordinem natiuitatis spiritualis, & conuersionis ad Christum, & primo loco poni tribum Iuda, quoniam prima omnium conuertetur [Christum, quasi ex se ortum, & magis ad se quam ad alias pertinentem ante illas amplexura. Ita 2. Reg. 2. primi omnium viri Iuda veniunt

Vers. 5.

runt

runt in Hebron, & vixerunt ibi Dauid, vt regnaret super domum Iuda. Primi etiam post praelium gestum cum Absalom traduxerunt eum Iordanem. 2. Regum. 20. & cum alia tribus quærentur cur id fecissent, respondit tribus Iuda: Quia mihi propior est rex. Ex quo intelligitur idem esse de reliquis iudicium, & eas tribus prius nominari, quæ prius conuersæ sunt.]

Cur tribus Dan nō numeretur.
Sed quæritur cur in his tribus nō numeretur tribus Dan. Huius rei causam hanc veteres tradunt, quod ex hac tribu futurus sit Antichristus. Sed in hoc intelligitur tota tribus Antichristo, quasi cognato, adhæsura, & nemo ex ea in Christum crediturus. Quod optimè conuenit cum eo, quod dicebamus, seruatam fuisse à Iohanne ordinem conuersionis, primaq; omnium conuersam esse tribum Iuda, quasi Christum magis cognatione attingentem, Irenæus lib. 5. c. 30. de temporibus Antichristi loquens hæc scribit: Ieremias autem non solum subitaneum eius aduentum, sed tribum, ex qua veniet, manifestauit dicens: Ex Dan audiuimus vocem velocitatis equorum eius, à voce hinnitus decursionis equorum eius commouebitur tota terra, & veniet, & manducabit terram, & plenitudinem eius, & ciuitatem, & qui inhabitat in ea, & propter hoc non annumeratur tribus hæc in Apocalypsi cum his, quæ saluantur. &c. † Verba Ieremias citata ab Irenæo iuxta. lxx. translationem, sunt in cap. 8. eodem sensu apud nos, vbi habemus: A Dan auditus est fremitus equorum eius, à voce hinnituum pugnatorum eius comota est omnis terra. In quibus hoc animaduertendum, Dan non esse ibi nomen filij Iacob, aut tribus eius, sed vrbs, quæ erat in extremo terræ promissionis versus Septentrionem, de qua sæpe dicitur in libris Regum: A Dan vsque ad Bersabee. Et quoniam Nabuchodonosor per eam erat ingressurus in fines filiorum Israel, ait: A Dan auditus est fremitus equorum. &c. Sed Allegorico sensu hoc de Antichristo, & socijs eius exposuit sanctus Irenæus, quorum figura erat Nabuchodonosor, & exercitus eius. Hæc autem vrbs erat tribus Dan, & quam primam omnium tribus illa

Locus Ierem. 8.

Dan vrbs.

possedit, vt legimus Iud. 18. Quare à Dan veniet Antichristus, quoniam ex tribu Dan in ea habitante & fortasse in eadem vrbe, nascetur. Notandum etiam beatum martyrem Irenæum verba Apocalypsis, quæ hunc exposuimus, de tempore Antichristi, & de filijs Israel, qui eo tempore conuertentur, interpretari, sicut & nos fecimus, & quidam ex recentioribus faciunt, vt Cælius Pannoni, & Claudius A monte martyrum: quare non esse hæc intelligenda de primo Christi aduentu, & de eius prædicatione, & ijs, qui tunc conuersi sunt, vt plerique expositores intellexerunt.

† Eadem ratione præteriri tribum Dan affirmant Arethas, Beda, Haymo, Anselmus, Rupertus. Atque hi omnes præter Irenæum, confirmant id, nempe Antichristum futurum esse ex tribu Dan, ex verbis Genes. 49: Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro, Quod etiam facit Ambrosius in illud Psal. 40: Magnificauit super me supplicationem: & in lib. de Benedictionibus Patriarcharum cap. 7. & Theodoretus quæst. 109. in Genesim, [& Augustinus quæst. 22. in librum Iosue, & Isidorus, & Eucherius in eadem verba Genesim. Idem affirmant Andreas, & Prosper Aquitanicus in libello, cui titulus est, Dimidium temporis, cap. 9.] Et Gregorius. 31. Mora. cap. 18. verba eadem Genesim exponens ait: Nonnulli ergo de tribu Dan venire Antichristum ferunt, pro eo, quod hoc loco Dan & coluber asseritur, & mordens. Vnde & non immeritò dum Israeliticus populus terras in partitionem castrorum susciperet, primus Dan ad Aquilonem castrametatus est, illum scilicet signas, qui in corde suo dixerat: Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo. De quo & per Prophetam dicitur. A Dan auditus est fremitus equorum eius. [Idem certum esse affirmat, atque eodem Ieremias testimonio comprobatur Hippolytus martyr in Oratione de Consummatione mundi.] Verum sciendum est Historicis sensu hæc de Samson dici, qui fuit ex tribu Dan, vt exponunt Hieronymus

Num. 2.

Isa. 14.

Iere. 8.

nymus in Trad. Hebr. in Genesim, Ambrosius in lib. de Benedict. Patriarch. & multi alij. † De Antichristo ergo sensus Allegoricus est, [quod non præterit Hippolytus. Sed dicit, inquit, quispiam hoc de Samone dictum esse, qui natus de tribu Dan iudicauit populum suum annos viginti. At in parte dum taxat illud à Samone factum est, hoc verò vniuersè implebitur temporibus Antichristi. &c.] Allegoria eleganter explicatur à Gregorio loco citato: Coluber dicitur, & cerastes, id est, serpens cornutus, quia contra fidelium vitam cum morsu pestiferæ prædicationis, armatur etiam cornibus potestatis. Fit serpens in via, quia callidè decipit per viam laeam ambulantes. Fit cerastes in semita, quia ingrediens per viam artem terrore potestatis suæ premit. Et quia Antichristus extrema mundi apprehendere nititur, cerastes iste equi vngulas mordere perhibetur, vt cadat ascensor eius retro. Ascensor equi est quisquis extollitur in dignitatibus mundi. Hæc latius apud Gregorium, [cuius verba omnia in suos Commentarios in Genesim transtulerunt Isidorus & Eucherius.] Paulò aliter, & rectè etiam exponunt Ambrosius, & Theodoretus in locis indicatis.

An præterita fuerit tribus Ephraim.

Secundò quæritur cur hoc in loco præterita fuerit tribus Ephraim? Respondeo non fuisse præteritam, sed nomine tribus Ioseph esse designatam, [vt etiã sensit Andreas Casariensis.] Etenim duo filij Ioseph Ephraim, & Manasses adoptati sunt à Iacob, atque ideo capita tribuum censentur, sicut reliqui filij Iacob, & æquales sortes cum illis in partitione terræ acceperunt, iuxta quod dictum est à Iacob. Genes. 48: Duo ergo filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti, ante quam venirem ad te, mei erunt: Ephraim, & Manasses sicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi. † Si autem quæras, cur potius tribus Ephraim dicta sit tribus Ioseph, quam tribus Manassæ, cum fuerit Manasses primogenitus: in promptu est ex eodem loco responsio, quoniam Iacob prætulit benedictionibus Ephraim fratri suo, & dexteram super illum posuit etiam repugnante Ioseph, & dixit: Frater eius mi-

nor maior erit illò, & semen illius crescet in gètes. Hinc factum est, vt reges nonnulli Israel, vt Ieroboham, & eius posteri, fuerint ex tribu Ephraim. Et quia hæc tribus Ephraim nobilior erat, & maior tribu Manassæ, vocatur tribus Ioseph, solet enim denominatio fieri ab eo, quod dignius est. Inde in prophetis hæc tribus sæpe dicitur Dominus Ioseph, & Ioseph. vt Psal. 77: Et re pulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit. Ezech. 37: Ecce ego assumam lignum Ioseph, quod est in manu Ephraim, & tribus Israel, quæ sunt ei adiunctæ, & dabo eas pariter cum ligno Iuda. Ham. 5: Ne fortè cõburatur, vt ignis, domus Ioseph. Vfus est ergo Iohannes appellatione alijus prophetis vsitata, atque eo libentius fecit, ne in designatione electorum tanti patriarchæ nomen præteriri videretur. † Ego & aliã causam hic subesse suspicor: tribum Ephraim, quæ idololatriam inuenit in ceteras tribus Israel, & magis à Deo secesserat, nunc appellari tribum Ioseph, vt meritis Ioseph misericordiã à Deo consecuta videatur.

Verum explicationi, quam hætenus tenuimus, aduersari fortasse videbitur Paulus, qui Rom. 11. ait: Donec plenitudo gètium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Si enim nullus tunc signabitur ex tribu Dan, & ex reliquis tribubus tantum salui fiunt centum quadraginta quatuor millia, quomodo fit saluus omnis Israel, cum pro certo habendum videatur multò plures tunc futuros in omnibus tribubus? At nō aduersatur, non enim dicit Paulus, omnes Israelitas saluos futuros, sed multos ex omnibus tribubus. Rectè autem, & conuenienter communi locutioni, & ipsius Scripturæ dicitur, ex omnibus tribubus multos futuros esse saluos, licet vna tribus desit. Possent etiam dici tunc bellis, & cladibus, quæ multæ erunt, multos ex filijs Israel absumentos fore, ita vt centum quadraginta quatuor mille soli, aut penè soli superfuturi sint. † Erit hoc quidem verum fortasse, sed quoniam non habemus vnde possimus comprobare, probabilior ceteris, & melior responsio est, intelligi omnem Israelem omnes, qui ex Israele prædestinati sunt,

vt ex

vt ex eodem Apostolo, arque in eiusdem epistolæ cap. 9. manifestè cognoscitur; Non enim omnes, inquit, qui ex Israel, ij sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. &c. Ita ergo accepit Israel cap. 11. sicut iam docuerat cap. 9. Pro nobis est Gregorius, qui Hom. 12. in Ezech. planè ostendit multos Iudæorum in infidelitate esse relinquendos. Erunt etenim, inquit, tunc multi ex Iudæis infidelibus, qui eosdè ipsos, qui ex Iudæis crediderint, persequentur. Vnde & notandum est quod hic quoque dicitur, quia in domo sua vincula Propheta sustineat, vt videlicet designetur, quod ex ipso suo genere Iudæa, cum fidelis fuerit, tribulationem persecutionis portet. &c.

Vers. 9. *Post hæc vidi turbam magnam.* Qui ex populo Israel salui futuri sunt extremis temporibus, numerari possunt, qui autè ex multitudine prouinciarum, & nationum signantur, ab homine numero cõprehendi non possunt, licet & ij pauci futuri sint comparati pereuntibus.

Vers. 9. *Amicti stolis albis.* Beatitudine animæ donati, vt diximus cap. 6. num. 45. & 46.

Vers. 9. *Et palmae in manibus eorum.* Gregorius Hom. 17 in Ezech. prope finem: Quid per palmas, nisi præmia victoriæ designantur? Ipse quippe dari vincibus solent. Et postea: Palmas quippe in manibus tenere, est victorias in operatione tenuisse. Cuius operationis palma ibi retribuetur, vbi iã sine fine gaudebitur. &c. † Deinde exponens illud Ezech. 40: Et ante frontes pictura palmarum, docet eleganter sanctos in hac vita non habere palmas, sed picturam palmarum, quia nondum ipsam victoriam habent, sed imaginem victoriæ. Augustinus Serm. 11. de Sanctis: Stolis fulgèr albis, & palmas in manibus habet, quia præmia in operibus habent. &c.

Vers. 10. *Et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo nostro.* Augustinus Sermone. 11. de Sanctis: Magna voce salutem Deo decantant, quia magna gratiarum actione recolunt non sua se virtute, sed ipso auxiliante, tribulationum impugnan-

tium superasse certamina. &c. Ceterum cum dicunt: *Salus Deo nostro*, more nostro loquitur, ac si de homine diceret: Semper saluus sit, Viuat rex. Quod nõ tam optantum est, quam letantium de beata Dei immortalitate, & æternitate.

Et omnes angeli stabant in circuitu throni. Gaudent angeli, & gratias agunt Deo de victoria, & beatitudine hominibus data.

Dicentes: Amen. Quoniam turba beatorum hominum clamabat: Salus Deo nostro, &c. angeli gaudentes de laudibus Dei, & de eorum societate, dicentes Amen, id confirmant, & optant semper ratum esse, quod illi dicunt, quod significat Amen, vt dictum est. cap. 1. num. 59.

20 *Benedictio, & claritas.* † Hæc vocabula exposuimus cap. 4. num. 50. & tribus sequentibus, & cap. 5. num. 17. & 18: Quod autem ibi vertit, Gloria, nunc vertit, *Claritas*, quod idem est, in Græco semper est *δῶξα*.

Et respondit vnus de senioribus. Respondit dixit more Hebræorum, pro loqui cœpit, vt Matth. 11: Respondens Iesus dixit: Confiteor tibi pater. &c. & cap. 28: Respondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos; quod etiam adnotauit Ansbertus, & ex eo Haymo. Interrogat autem senior Iohannem quod nescit, vt attentior eum reddat ad audiendum, & nobis res maxima, atque vtilissima explicetur.

Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna. Arethas, & multi putant martyres esse hos, quos vidit Iohannes, quoniam dicit: *Venerunt de tribulatione magna.* Ac multo id magis cõfirmatur ex eo, quod sequitur: *Et lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni.* Confirmare hoc videtur Augustinus Serm. 11. de Sanctis, in hunc modum: Stolas quippe martyres in sanguine Agni lauerunt, dum membra sua, quæ oculis insipientium visa sunt pœnatum squalore scedari, sic potius fuso pro Christo sanguine ab omnibus mundauere contagijs, in super & beata immortalitatis luce digna reddidere, quod est etiam lotas habuisse stolas in sanguine Agni. Eadem est sententia Gregorij Hom. 17. in Ezech.

Vers. 11.

Vers. 12.

Vers. 13.

Vers. 13.

Respondere.

Vers. 14.

Qui sunt qui lauerunt stolas in sanguine Agni.

21 Ezech. † Verum sine dubio non de solis martyribus, sed de reliquis etiam electis sermo est, vt optimè docent Beda, Ansbertus, Haymo, Ambrosius. Et Tyconius Hom. 6. ait: Non enim, vt aliqui putant; martyres soli sunt, sed omnis populus in Ecclesia, quia non in sanguine suo dixit lauisse stolas suas, sed in sanguine Agni, id est, in gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, sicut scriptum est: Et sanguis filij eius mundauit nos. Eodem argumento vitur Beda: Non, inquit, de solis martyribus dicit; illi enim sanguine proprio lauantur. &c. Loquitur ergo (vt cœperamus dicere; & vt contextus ipse postulat) de omnibus electis, qui in fine sæculi salui futuri sunt ex omnibus nationibus, in quibus tamen multi futuri sunt martyres, Antichristo, & eius ministris grauissimè vexatibus Ecclesiam. Atque ideo illos venisse dicit de tribulatione magna, quia omnes illius temporis fideles vehementer affligentur, partim martyrio, partim direptione rerum suarum, & fuga, & omni genere persecutionum. Dicuntur autem *in sanguine Agni* lauisse, & dealbasse stolas suas, id est, vestimenta sua: hoc est sanctitatem comparasse, vel recuperasse, sicut dixit cap. 3: Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua, vt ibi exposuimus: quia animas suas (vt ait Ambrosius) in hac vita positi ab omnibus sordibus peccatorum mundauerunt; primò quidem per Baptismum, postea verò per pœnitentiam, & bona opera, quæ per Christi sanguinem vim habent mundandi. † Augustinus verò Serm. 11. de Sanctis, quia de martyribus agebat, de martyribus interpretatus est, Gregorius etiam ad martyres retulit, quoniam plurimi, & nobilissimi illorum martyres erant, nec tamen affirmauerunt de solis martyribus dici. Eleganter autem interpretatur Ambrosius verba illa: *Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna*, in hunc modum: Hic demonstrat non ad electos, qui in hac vita laborant, sed ad eos, qui in celesti vita cum Domino requiescunt; hæc pertinere. Non enim sancti de magna tribulatione, sed ad magnas tribulationes perferendas in hunc mundum ve-

niunt, sicut dicit Iob: Homo ad laborem nascitur, & auis ad volandum. Et Dominus dicit in Euangelio: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

Et Paulus dicit: Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum. Hic etenim tempus est tribulationis, illic tempus pacis. Sancti itaque de magna tribulatione veniunt, qui ab hac vita subtracti; vbi tempus tribulationis est, in æterna quiete collocantur.

23 *Ideo sunt ante thronum Dei.* Beda: Illi enim digni habentur illic in Dei consisteri ministerio, qui hic inter aduersa fideles nominis eius confessores existunt.

Et seruiunt ei die, ac nocte in templo eius. Augustinus Serm. 11. de Sanctis: Nõ est laboriosa, sed amabilis, & optanda seruitus in Dei laudibus perpetuò assistere. Die, & nocte, dies quippe, & nox non vicissitudinem temporis proprie, sed perpetuitatem tropicè significat: nox enim non erit illic, sed dies via melior in atrijs Christi super millia. &c. Hoc, quod ait Augustinus de die, & nocte, verum est, & saepe in Scriptura inuenitur, vt Ps. 119: Et in lege eius meditabitur die, ac nocte, id est, semper, Apoc. 4: Et requiem non habebant die, ac nocte dicentia: Sanctus. &c. Isai. 62: Super muros tuos Ierusalem constitui custodes: tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Quare rectè Beda dixit: More nostro loquens æternitatem significat. At cum dicit: † *Et seruiunt ei in templo eius*,

Metaphora sumpta est à sacerdotibus in templo ministrantibus, qui victimas offerunt, & laudes Dei canunt: ita beati quasi veri Dei sacerdotes, se ipsos Deo offerunt, & semper laudes eius canunt, sicut scriptum est in Psal. 83: Beati qui habitant in domo tua Domine, in seculum seculorum laudabunt te. Ex quo facile cernitur nequaquam his verbis aduersari quod cap. 21. legimus de celesti Ierusalem: Et templum non vidi in ea, videlicet quale apud nos est, vt per illud animo in Deum erigamur, sed hoc ipse Deus aperte visus per se efficit, & ideo ait: Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus. Tota tamen ciuitas beatorum templum Dei dicitur.

Dei dicitur, quia in ea semper amore magno, & dignis laudibus Deus celebratur, ut Psal. 10: Dominus in templo sancto suo: Dominus in caelo sedes eius.

Vers. 15. *Et qui sedet in throno, habitabit super illos.* Videlicet protegens eos semper, & gubernans. Nec dixit, Erit super illos, sed *Habitabit*, id est, perpetuam ibi mansionem habebit, quasi in suo domicilio. Ambrosius: Habitat vero super sanctos suos Deus, cum eos suo lumine illuminat, circumdat, & tuetur.

Vers. 16. *Non esurient, neq; sitient amplius.* † Ambrosius: Animae sanctorum, non esuriet, neq; sitient amplius, quia esurierunt, namque percipere vitam aeternam meruerunt, &c. Alludit Ambrosius ad illud Matth. 5: Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Iohannes vero alludit ad Isai. 49. unde haec, & quaedam ex sequentibus desumpserunt: Non esurient, neque sitiēt, & non percutiet eos æstus, & sol, quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum portabit eos. Significat, beatis nihil, quod ad eorum plenam beatitudinem pertineat, defuturum.

Vers. 16. *Neque cadet super illos sol, neque ullus æstus.* [Andreas tentationes docet significari in sole, & in æstu.] Ambrosius vero ait: Per solem tentationes, quas sancti ab hominibus perferunt, possumus intelligere: per æstum, tentationes Demonum, siue voluptates carnales, &c. Idem dicit quod Isaias: Et non percutiet eos æstus, & sol, quibus videlicet solent homines graviter laborare, sicut Ionas cap. 4. qui ita æstu afflictus est, ut petierit animam suam, ut moreretur. Significat longè abfuturum esse à beatis quid quid eis molestiam afferre possit.

Vers. 17. *Quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget eos.* † Ita etiam Isaias: Quia miserator eorum reget eos. *ωκυπῶν αὐτῶν.* Pascet eos, ipse pastor eorum erit, & semper ab eis arcebit quidquid molestum esse potest. Quomodo autem Agnus dicatur esse in medio throni, intelligitur ex eo, quod cap. 5. dictum est: Et

vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem. Potest etiam dici esse in medio throni, quia ipse in patre, & pater in ipso est.

Et deducet eos ad vitæ fontes aquarum. *Vers. 17.* *ἐν τῷ ῥόθῳ τῶν ὕδατος ἰδύστων,* id est ad viuentes fontes aquarum. Perstat in Metaphora pastoris, qui oves suas pastas ad fontes deducit, ut sitim, & lassitudinē abijciant, & recreentur, id est, efficiet Christus, ut semper maximis, & immortalibus voluptatibus affluant, ideo enim dixit: *Ad vitæ fontes*, siue ad viuos fontes, qui semper scaturiunt, nec deficit in eis aqua. Hos fontes in Dei visione sciebat esse David, cum aiebat: *Quæ admodum desiderat cervus, ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.* † Ex his accipimus veram verborum Isaię intelligentiam, ut, quamvis ille de iustis in hac vita omnino loqui videatur, intelligamus multo magis ad futuram illam pertinere; sed in hac vita inchoantur, in futura perficientur.

Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum. Metaphora sumitur ab indulgentissimis parentibus, qui filios flentes blandè demulcent, & eis lacrymas abstergunt. Et hoc ex Isaiā desumptum est, in cuius capite. 25. legimus: *Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie.* Quod latius etiam repetit Iohannes cap. 2. t. Hoc est: Quidquid in hac vita habuerunt doloris, & luctus, in perpetuum auferetur. Ambrosius: Quia tempus flendi hic fuit, sicut Dominus dicit: Beati, qui nunc lugent, quoniam ipsi tunc consolabuntur. Beda: Immortalium adepta plenitudine gaudiorum omnis meror penitus obliuioni mandabitur. Beati enim, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, &c. In quo etiam docet lacrymas non esse in hac vita abstergendas, quæ vallis lacrymarum est, sed in futura, ideoque nos nihil mirari debere, si semper in hac vita lugeamus.

Argu-

Argumentum. Cap. VIII.

Sigillum septimum aperitur, & videt septem angelos stantes in conspectu Dei, quibus datae sunt septem tubæ. Et alius angelus, qui Deo presens sanctorum offerebat, ignem de thuribulo misit in terram, & facta sunt tonitrua, & fulgura, & terræ motus. Mox septem angeli comparant se ut tubis suis canant, quatuorque primis ordine canentibus magna calamitates in terra, & in mari, & in fluuijs, & prodigia in sole, & luna, & stellis videntur. Accedit aliquid terribilius, vox enim aquilæ per cælum volantis auditur maiora portenta restare prænuntiantis, cum tres angeli reliqui tubis cecinerint:

Caput. VIII.

Et cum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in caelo, quasi media hora. Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei: & datae sunt illis septem tubæ. Et alius angelus venit, & stetit ante altare, habens thuribulum aureum: & data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum: quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo. Et accepit angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræ motus magnus. Et septem angeli qui habebant septem tubas, præparauerunt se ut tuba canerent. Et primus angelus tuba cecinit, & facta est grando & ignis, mista in sanguine, & missum est in terram, & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum cōcremata est, & omne fenum viride cōbustum est. Et secundus angelus tuba cecinit, & tāquam

*mare, & facta est tertia pars maris, sanguis: & mortua est tertia pars creaturæ eorū, quæ habebat animas in mari, & tertia pars nauium interijt. Et tertius angelus tuba cecinit, & cecidit de caelo stella magna, ardēs tāquā facula, & cecidit in tertiā partē fluminū, & in fontes aquarū: & nōmē stelle dicitur Absinthiū, & facta est tertia pars aquarū in absinthiū: et multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt. Et quartus angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarū, ita ut obscuraretur tertia pars eorū, & diei nō luce ret pars tertia, & noctis similiter. Et vidi, & audiui vocē vnius aquilæ volātis per medium cæli, dicētis voce magna: *Væ, væ, væ; habitatibus in terra: de ceteris vocibus trium angelorum, qui erant tuba canituri.**

Et cum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in caelo quasi media hora. Beda, (quem Anselmus, & quidam e recentioribus sequuntur) hoc silentio significari putat tempus illud à morte Antichristi usque ad diē iudicij, quod secutus Hieronymum, cuius verba etiam refert ex Com. in cap. 12. Danielis prope finem, quadraginta quinque dierum futurum esse dicit. Rupertus etiam ait: Silentium quippe hoc loco rectè quietem illam significare intelligitur, de qua

Pfal. 75. qua Psalmista loquitur: Terra tremuit, & quieuit cum exurgeret in iudicio Deus, ut saluos faceret omnes mansuetos terræ. Itaque ad ipsum iudicij diem hæc refert. Sed profectò neutra expositio probanda est, quoniam tempus illud inter mortem Antichristi, & diem iudicij, ita tranquillum futurum est, & ab omni terrore liberū, ut impij omnium malorum, quæ paulò ante imminere videbantur, timore sublato, iterum ad voluptates, & conuiuia, & ad scelera pristina redituri sint, atque ita eos imparatos, & nec opinantes dies iudicij opprimet. † Quod non obscure intelligitur ex Matth. 24: Sicut autem in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes vsque ad diem, quo intrauit Noë in arcam, & non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit & aduentus filij hominis. Nunc autem Iohannes multa signa, eaque valde terribilia facienda esse prædicit, quæ si eo tempore fierent, nequaquam ea pax, & tranquillitas, de qua Dominus loquitur, contingeret. Multò etiam minus ad ipsum iudicij diem hæc spectant, quoniam hæc signa, atque alia multa fieri oportet ante tempus iudicij, ut ex hoc cap. & ex sequentibus intelligitur. Quoniam ergo in sexto sigillo beatitudo illorum significata est, quos angeli in frontibus signarunt, rectè nunc in septimo cernuntur supplicia, & calamitates illorum, qui non sunt ab angelis signati, ut manifestum est ex verbis cap. 9: Et præceptum est illis ne laederent ferum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis. Incipiuntur autem hæc supplicia continuo: Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei: &c. † Quare nescio cur Beda, & Rupertus, & quidam minoribus librum, & visionem finiant in hoc silentio, quod factum est in celo quasi media hora, quasi iterum quæ hætenus dicta sunt repetat, ab initio verborum sequentium: Et vidi septem angelos. &c. Multò melius fecerunt qui caput ab apertura sigilli incipi voluerunt, ut in omnibus codicibus Latinis habemus: quoniam quod de septem angelis, & septem tubis subiicitur, id septimo sigillo continebatur, & eo aperto visum est. Videtur autem mihi factum esse silentium tã angelis, quam senioribus, & reliquis cœlitibus admirantibus magnitudinem suppliciorum, quã sigillo aperto viderunt, & quasi obstupescere tibus præ magna in terris commotione, & turbatione futura. Quemadmodum Matth. 24. scriptum est: Et virtutes cœlorum commouebuntur: quod Chrysostomus, & Euthymius ita exponunt: Exercitus angelorum obstupescunt videntes tam insignes creaturæ totius mutationes, &c. [Verum quia non satis constat an simul ac sigillum apertum est, supplicia malorum viderint cœlites: & quia postea magnis supplicijs indicatis non sit silentium, sed gratiæ potius agi solent, ut videbimus cap. 11. &c. 16. &c. 19. Ita potius hæc exponenda censeo. Aperto septimo sigillo silentium quasi media hora factum est, hoc est, Nō statim aliquid vidit Apostolus, aut audiuit vocem, ut in reliquis sigillis audierat, sed semihoræ fere spatium trāsijt antequam aliquid videret, aut audiret. Hoc autem breue spatium silentij significabat, illam sanctorum beatitudinem, quam in extremo capite septimo vidit, non esse illis continuo, id est, simul atque signati sunt, præstandam, sed prius futura esse omnia, quæ septem angelis tuba canentibus facienda erant, ac deinde regnum Dei esse venturum, per quod plena, atque integra omnibus electis beatitudo contingeret, ut ex cap. 10. huius libri constat: Quia tempus non erit amplius: sed in diebus vocis septimi angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos prophetas. Quæ quoniam breui omnia facienda erant, breue hoc tempus silentio illo semihoræ significatum est. Andreas Casariensis: Semihoræ spatium breuitatem temporis ostendit, in quo plagis inductis, & ijs quæ in terra facienda erant impletis Christi regnum manifestabitur. &c.]

Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei. Septem hos angelos esse arbitror, quibus cura hominum potissime

Vers. 2.

mè commissa est, & nunc exitium, & penas ferunt impijs, qui nec Dei audire, nec eorum cōsilijs acquiescere voluerunt. [Indicant hoc Græca verba, in quibus Articulus additur cum dicitur, *Septē Angelos*, & cum dicitur *Stantes*: καὶ εἶδον ἑπτὰ ἄγγελους ὁρθοὺς ἔναντι τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας. quasi dicat: Et vidi illos septē angelos, illos, inquam qui in conspectu Dei steterunt, id est, quos cap. 1. dixi esse in conspectu throni. Ita enim solet loqui Iohannes additis Articulis, cū de re agit, cuius superius meminerat. Quare cum inter præs nunc verit *Stantes in conspectu Dei*, ita accipiendum est ac si diceret: Quorum officium est stare in conspectu Dei.] In conspectu autē Dei sunt, sicut de eisdem cap. 1. dixi: Et a septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt; in quorum verborum expositione diximus de angelis, & quid esset ante conspectum Dei esse, explicauimus num. 25, & 26.

Vers. 2. Et datae sunt illis septem tubæ. Ut singuli suam tubam haberent. In septem tubis consummatio sæculi proxima indicatur. Quemadmodum enim Iericho septem tubis sacerdotum sonantibus septimo die corruit Iosue. 6. ita mundus, qui in ea vrbe significatus est, ad solitum septimæ buccinæ corruet [ut modo diximus prædictum esse infra cap. 10. quod multi ex expositoribus adnotarunt, & verius explicat Ioachin abbas.] Tubis ergo canentibus angelis significatur magnam aliquod periculum terris imminere, ut sibi homines consulant, & per penitentiam illud euent; nam solere in huiusmodi rebus tubas adhiberi diximus cap. 1. num. 70. & 71. Arbitror autem per tubas prædicatores veritatis significari, quibus dicitur Isai 58: Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam: qui cum hæc mala coperint, angelis inspirantibus clamabunt, & Dei aram prædicent, hominesque ad penitentiam hortabuntur. Quod optime componit cum figura illa vrbis Ierichuntis.

Vers. 3. Et alius angelus venit. Hinc multi Christum esse existimant, sed nusquam Christus absolute angelus dici solet. Præterea cum dicitur: Et alius angelus, similem illis septem cum esse ostendit, sicut

cum cap. 7. dixit. Post hæc vidi quatuor angelos, & paulò post. Et vidi alterum angelum ascendentem ab Ortu solis. Quis sit hic angelus non constat, quoniam Scriptura non indicat: non videtur improbabile fuisse Gabrielem, qui Danieli pro salute populi oranti apparuit Dan. 9. aut certè Michaelem, cui tota Ecclesia commissæ est, idèo fortasse in eius officio reperit Ecclesia quod de hoc angelo scribitur: Stetit angelus iuxta aram templi habens thuribulum aureum in manu sua: quod magis ex eiusdem angeli officio intelligitur. Quod si fortè in illis septem prioribus numeretur Michael, hunc ab eo mitti; siue ipsum hoc facere per angelum minorem haud ineptè dici poterit.

Vers. 3. Et stetit ante altare. † Quod nam sit hoc altare ipse indicat cum ait: *Et data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum*: in quibus manifestè alludit ad altare, quod erat ante Sancta sanctorum, quod altare Thymiamatis, siue incensi, dicebatur; in quo thura, & aromata incensebantur, ut legimus Exo. 30: Et hoc erat aureum, nam altare holocaustorum æreum erat. Ostenditur ergo Iohanni altare aureum ad similitudinem illius, quod erat ante Oraculum; in quo odoris suavissimi aromata adolebantur, ut intellegamus preces sanctorum ante Dei conspectum significatum in Sancto sancto offerri ab angelis, eique gratissimas esse. [Irenæus lib. 4. Aduersus hæreses, cap. 3: Est ergo altare in cœlis: illuc enim preces nostræ diriguntur, & ad templum; quemadmodum Iohannes in Apocalypsi ait: Et apertum est templum Dei, & tabernaculum. Ecce enim, inquit tabernaculum Dei, in quo habitabit cū hominibus, &c.] Hęc omnia intelliguntur ex Leu. 16: vbi ita legimus: Assumptoque thuribulo, quod ide prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiamata in incensum, ultra velum intrabit in Sancta; ut positus super ignem aromatibus nebula eorum, & vapor operiat Oraculum, &c. Ad huc more sacrorum respicit cum ait angelum stesisse ante altare, id est

Preces sanctorum Deo gratissimæ

Apoc. 21.

id est, ante Sancta, quod est ante conspectum Dei, & habuisse thuribulum aureum, quale forebat summus sacerdos, ut igne desumpto ex altari imponeret aromata, id est orationes sanctorum Deo offerret, tunc enim maxime aromata redolent, cum incenduntur.

Vers. 3. Et data sunt illi incensa multa. † In censa vocat, quæ Græcè Apostolus vocavit thymiamata, id est, aromata, quæ incenduntur. Quæ sint autem hæc incensa, continuo exponit: *Vt daret de orationibus sanctorum omnium.* Ita etiam dixit cap. 4: Et phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum, quod iam suo loco exposuimus. Verum hæc incensa igni hausto de altari imponuntur, quia tunc orationes nostræ suaviter Deo olent, cum ex caritate Dei proficiuntur.

Vers. 3. *Vt daret de orationibus sanctorum omnium.* Hoc est, ut super altare thymiamatis, quod est ante thronum, daret de orationibus sanctorum omnium. Est autem Hyperbaron. Sensus enim est: Data sunt illi incensa multa de orationibus sanctorum omnium, ut daret super altare aureum, id est, ut Deo offerret. Quod, ut melius intelligatur, sciendum est, ubi nos habemus, *Vt daret de orationibus sanctorum,* in Græco esse, *Vt daret de orationibus sanctorum.* Et statim. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum, in Græco est: Fumus incensorum orationibus sanctorum. † Sed recte noster interpres addidit utroque in loco præpositionem, De, [quomodo etiam Erasinus, & recentiores interpretes verterunt. Causam tamen reddit nemo, quod sciam. Ego hæc esse existimo: Intellexit Evangelistam Hebræorum more locutum esse, qui sæpe tollunt præpositionem valentem De, sine ex, significantem materiã, ut Gen. 3: Quia pulvis es, sine pulvere es; & in pulverem reuerteris, Pro. Ex pulvere es. Exo. 37: Fecit & propitiatorium, id est, Oraculum, de auro mundissimo, in Hebræo est, Auro mundissimo. 3. Reg. 6: Et in ingressu Oraculi fecit ostiola de lignis oliuarum. In Hebræo, Lignis olei. Ita nunc incensa multa de orationibus sanctorum, id est, quæ confecta, & cõ-

De, ex

posita sunt ex orationibus sanctorum, sicut enim thymiamata ex varijs aromaticis generibus conficiebatur, ita huiusmodi incensa ex varijs sanctorum orationibus composita sunt, quæ & diuersis modis, & à diuersis fiunt. Ita etiam mox: Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum, id est, quæ incensa, siue aromata confecta erant ex varijs orationibus sanctorum. Sed notandum utroque in loco dixisse Iohannem τὰς προσευχάς, quasi subaudiatur † præpositio, cui in Græco solet dari ablatiuus casus similis datiuo, nã † materiã significat, ut *J. Exo. 38: Fecit & labrum æneum de speculis mulierum.* Leu. 8: Quidquid autem reliquum fuerit de carne, & panibus, ignis absumet. Exo. 12. Omnis alienigena nõ comedet ex eo. Atque hoc necessario dicendum videtur, nulla enim est apud Græcos præpositio, quæ subaudiri possit, cum dicitur τὰς προσευχάς, & necessario aliqua subaudienda est. Sed quoniã Græcè scribès Hebræico more locutus est, subauditur et, quæ respõdet Hebræicè † materiã sæpe apud eos significanti. Orationes autem sanctorum, ut euentus verbis sequentibus indicatur significat, è terra ad Deum fundebantur, ubi ab impijs vehementer affligebantur, & ad Dei gloriam, atque ad destructionem regni peccati puniri illos optabant, & ab eorum tyranhide liberari. Porro ubi legitur: *Ante thronum Dei* in Græco non est, Dei, neque apud Aretham, neque apud Primatiũ, neque in multis codicibus Latinis manu scriptis.

Vers. 4. Et ascendit fumus incensorum. † Ascenderunt orationes sanctorum ad Deum, exaudita sunt à Deo offerente eas angelo.

Vers. 5. Et accepit angelus thuribulum. Idem thuribulum, quo incensa, id est, orationes sanctorum obtulerat, nunc de igne altaris implet. In altari aureo Christus significatur, per quem Deo gratiæ, & suavis odoris sunt preces nostræ. Ignis altaris caritatem Christi indicat, quæ & patris gloriam, & humani generis salutem semper optauit. Primum ergo ignis de altari sumptus est, ut incensa adolerentur, quia per caritatem Christi

Christi nos caritatem habemus, & preces ex caritate fundimus. Sed iterum thuribulum idem impletur de igne altaris, & mittitur in terram, ut sciamus propter caritatem, qua Christus sanctos suos in terra laborantes prosequitur, supplicia in impios ab ira Dei effundi. Nam ignem illum in terram missum supplicia, & plagas impiorum effecisse, & iram Dei magnam in terras deportasse indicat quod statim sequitur: Et facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræ motus magnus. At dũ ex eodẽ thuribulo ignis mittitur in terram, è quo fumus aromaticum ad Deum ascenderat, significatur orationes sanctorum causam quoque fuisse suppliciorum. † Rectè etiam dicere possumus in thuribulo corpus Christi significari, ut ait Haymo: quod in passione multis plagis, ut fenestris thuribulum, apertum est. Et quia per Christi passionem nobis caritas datur, bene in thuribulo ignis, & incensa ponuntur. Et quia Christus vulnera sua patri ostendit pro sanctis in terra laborantibus, & caritatem suam ardentem ei ob oculos ponit, indeque pater ad puniendum impios excitatur, thuribulum de igne altaris impletur, & mittitur in terram.

Vers. 5. Et facta sunt tonitrua, & voces. Hæc omnia prænuuntiam calamitates futuras impiorum. Voces autem articulatas, & similes nostris intelligere debemus, ut cap. 10. videmus cum dicitur: Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. &c.

Vers. 5. Et terræ motus magnus. Nã per illa tempora crebri, magnique terræ motus futuri sunt, sicut prædixit Dominus Luc. 21: Et terræ motus magni erunt per loca.

Vers. 6. Preparauerunt se ut tuba canerent. † Hac præparatione mora quædam significatur Diuinæ ultionis inter tonitrua, & voces, & fulgura, & inter tubarum cantum, ut poenitentiam agant peccatores, & futuras poenas evitent, semperque cognoscatur quam verum sit illud: Cum iratus fueris, misericordiam recordaberis.

Vers. 7. Et facta est grando, & ignis mista in sanguine. Lento gradu procedit Di-

uina vindicta, & sicut olim aduersus Pharaonem, & Aegyptios à leuioribus incipiens paulatim plagas ingratuabat, ut illi terrerentur, & resipiscerent, ita hoc tempore de quo nunc loquimur, facturus est. Primum sunt grando, & ignis mista sanguine, ita enim legitur etiam in Græcis codicibus emendatioribus, Ita ut sanguis & cum grandine misceatur, & cum igne. In igne fulmina, & ignitas exhalationes intelligimus, sicut in Psal. 17. Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt, grando, & carbones ignis. Sanguis ad maiorem terrorem impiorum additur, ut citius ad poenitentiam conuertantur, videntur enim eo cædes magnæ indicari.

Vers. 7. Et tertia pars terræ combusta est, & conuertantur homines, antequam tota comburatur. Arethas nostram expositionem confirmat, argumentaturque rectè aduersus eos, qui hæc de nouissimo die intelligebant, & intelligenda esse dicit de ultione, quæ ante extremum diem per afflictiones fiet: quoniam nouissimo die non tertia pars peccatorum, sed omnes simul absque villo remedio abijcientur. Et quamuis, ut idem ait paulò post, in tertia parte magna pars, aut magnus numerus possit intelligi, quoniam numerus ternarius initium est multitudinis, propriè potius accipienda videtur tam hic, quam in sequentibus; cum nihil sit, quod aliter accipere cogat. [Tertiam autem terræ partem vel totam simul intelligere possemus, ut Europam, aut Africam, quod minimè atbitror: vel multas in diuersis regionibus vrbes cum suis agris, quæ si iungerentur, tertiam terræ partem redderent, quod multò mihi verius videtur. Hæc autem erunt, in quibus pessimi omnium hominum, & crudeliores sanctorum persecutores habitabunt, ut de tertia parte fluminum paulò post dicem. Atque hoc fiet ut vbi que mali terreantur, & tanti incendij fama perueniat ad omnes.]

Vers. 7. Et omne fenum viride combustum est. Fenum pro herba passim ponitur, ut Isai. 40: Omnis caro fenum,

I 3 & omnis

Vers. 7. Fenum.

& omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatum est fenum, & cecidit flos. Psalm. 128: Fiant sicut fenum tectorum, quod prius quam euellatur exaruit. Græcè *χρῆμα*, id est, herba. Non solum igitur arentes herbae, sed ipsae etiam, quae virebant, combustae sunt.

13 † Tertia pars terrae tantum combusta est, & tertia pars arborum, id est, non tota terra, aut omnes arbores, nec dimidia pars, sed tertia, ut hominibus alimenta superessent. At fenum viride omne combustum est, ut significetur: cito omnes illos morituros fore, etiam si robusti & virides sint, ac iuuenes: alludit enim ad illud, quod modò retulimus: Omnis caro fenum. &c.

Vers. 8. *Et tamquam mons magnus igne ardens.* Id est Globus quidam igneus. Crescunt paulatim prodigia, & terrores, ita enim haec intelligenda sunt ut plagae Aegypti.

Vers. 9. *Et tertia pars nauium interijt.* Quae videlicet in illa tertia parte maris versabantur. [Tertiam autem maris partem ita interpretor, ut modò tertiam partem terrae interpretatus sum.]

Vers. 10. *Et cecidit de caelo stella magna.* Hoc est quaedam ignita exhalatio, aut potius magna quaedam exhalationum multitudo condensata, & inflammata. Sed cur faculae comparatur, si magna est? Non in magnitudine, sed in lumine, & ardore comparatio fit, ut Ecclesiast. 48: Et surrexit Elias propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat. Sed neque quasi diminutiuum nomen

14 ponitur, cum sit in Græco Lampas. † Ceterum non est mirum haec, & sequentia à Iohanne prædici, cum Dominus dixerit Luc. 21: Et terræ motus magni erunt per loca, & pestilentiae, & fames, terroresque de caelo, & signa magna erunt. Quod ergo Dominus vniuersè prænuñtavit, id nunc Iohannes sigillatim vaticinatur, terrores illos de caelo, & signa illa magna. [Non ergo se

qui possum expositores, qui ad mysticos sensus confugiunt, & intactam Historiam relinquunt, quasi ita ut verba sonant, haec fieri non possint. Vbi ergo sunt terrores de caelo, & signa magna, quae profectò Dominus non mysticè, sed Historicè futura esse intel-

xit, atque prædixit?]

Et cecidit in tertiam partem fluminum. Vers. 10. Cum cadere incipiet, integra erit, postea in partes multas minuetur, ut cadat in flumina: non in omnia, ne penitus homines siti enecentur, sed in tertiam illorum partem, in eam scilicet, quae nocentiorum hominum vrbes, & regiones alluebant. Itaque non in tertiam cuiusque fluminis partem cecidisse dicit, sed in tertiam partem omnium fluminum, nam si tertia pars fluminis amara redderetur, reliquas duas facillè in amaritudinem verteret, nisi fortè tertiam partem cuiusque fluminis dicamus eam, quae mari iam proxima est. [Sed quod prius dixi, verius est, & melius hæret cum precedentibus.]

Et in fontes aquarum. Non dicit, in tertiam partem fontium, sed, *In fontes*, ex quo intelligitur in omnes fontes cecidisse. Sed de fontibus loquitur, qui tantum fontes, non etiam fluminum initia sunt, alioqui omnia etiam flumina amara fierent.

Et nomen stellae dicitur Absinthium. Vers. 11. † Nomen etiam indicauit ab effectu sumptum, ut sciamus amarissimas redendas esse aquas. *Absinthium* inquit Arethas, herba amara est, sed edentibus visum acuerè tradunt Medici. Meritò ergo magnum supplicium vocatur *Absinthium*, quoniam etsi tristitiam afferat, visum tamen acuit, efficitque ut homines instantia mala videant, & corda sua inspiciant, & maturè per poenitentiam corrigantur. [Certè hoc Deus efficere vult poenis, quas infligit.]

Et facta est tertia pars aquarum in absinthium. Phrasîs Hebræorum est, id est facta est ab absinthio, hoc est amarissima, ut absinthium. Porro tertia pars aquarum de fluminibus intelligitur, & de lacubus, non de fontibus, ut dictum est.

Et percussa est tertia pars solis. Adhuc prænuñtiat terrores illos de caelo, & signa illa magna prædicta à Domino. Tertiam partem solis percussam dicit Metaphoricè, quasi mortuam, quòd lumine suo priuata sit; nam lux in stellis quasi operatio quaedam

vitalis est. Hoc quid sit statim explanat. Ita ut obscuraretur tertia pars eorum.

Vers. 12. *Et diei non luceret tertia pars, & noctis similiter.* † Hoc ita intelligi potest, ut si dies runc habere debebat duodecim horas, octo tantum habeat intermedias, quoniam tertia parte solis obscurata, non lucebit sol cum ascendere incipit, aut cum descendit vicinus oceanui. Atque idem de nocte iudicium, & eadem expositio est propter tertiam lunæ partem obscuratam. Potest etiam ita, ut eisdem horis diei sol luceat, quibus antea solebat, sed tertia parte minus luceat quàm solebat. Hæc posterior interpretatio multò germanior est, immò sola vera est, quoniam etiam si tertia pars solis obscuraretur, nihilominus dies habebit totidem horas, nec enim eclipsis in tertia parte solis impedire diei partem potest: faciet tamen ut tertia parte minus clarus sit dies. In Græco legimus. *Ita ut dies non luceret tertiam partem ipsius, & nox similiter*, id est, secundum tertiam partem ipsius. Ex quo videmus rectè legi in nostris codicibus *Et noctis similiter*, quoniam eodem casu præcessit Diei, nec esse cur emendetur: Et nox similiter.

[Atque ut constet hæc, & multa similia, quae postea videbimus, ita futura esse ut verba sonant, subscribam Sibyllæ carmina de signis ultimi temporis, ex lib. 2. Sibyllinorum oraculorum, ita versorum ut Latine reperi.

17 *Sed cum terrarum motus, & fulmina dira, Fulguraque, & tonitrus fuerint, & squalor agrorum,*

Et cades hominum, rabies & saeva luporū, Atque hominum, atque bouum interitus, & quadrupedantum

Et inmentorum, mulorūque, atq; caprarum, Atq; ouium, fiet tum plurima terra relicta, Et frugum incultos prouentus deseret agros.

Et postea. *Ardebunt homines mutato cardine rerum, Pestes, bella, fames, lacrymae, & luctus abū*

Et lib. 8. (de. *Tempore torpebunt vidua omnia semina mundi,*

Aer, terra, salum, lux ignis feruida, caeli Cardo, dies, noctes, confident omnia in ignes

Et fiet species quam desertissima rerum.

Omnia namque cadent lucentia sidera caelo,

Nec volucres plumis agiles per inane volabunt.

Omnibus & Tellus animantibus orba iacebit.

Non homines edent vocem, volucres ve, fera ve,

Confusus solitum sonitum non audiet orbis, Sed magnum sonitum reddet maris vnda minacis,

Et trepidi cuncti morientur in aequore pisces,

Nec sulcabit aquas iam pondere nauis onusta,

Mugitumque dabit de bellis terra cruenta, Humanaeque animae frendebunt dentibus omnes.

Vexabuntque multos vultatus, atque timores,

Cadibus, atque siti, fame, peste, deficientes.

18 † Addamus his quod scribit Lactantius lib. 7. c. 16. Tum verò, inquit, de testabiles, atq; abominandum tempus existeret, quo nulli hominū sit vita iucunda. Euerentur funditus ciuitates, atque interibunt, non modò ferro, atque igni, verū etiā terremotibus assiduis, & eluuiæ aquarū, & morbis frequentibus, & fame crebra. Aer enim vitabitur, & corruptus, ac pestilens fiet, & modò importunis imbribus, modò inuili siccitate, nūc frigoris, nūc aestibus nimij nec terra homini dabit fructū, nec seges quicquā, nō arbor, nō vitis feret: sed cū in flore spē maximam dederint, in fruge decipiēt. Fontes quoque cū fluminibus arefcēt, ut ne potus quidē suppetat: & aquae in sanguinem, aut amaritudinē mutabuntur. Propter hæc deficiēt & in terra quadrupedes, & in aere volucres, & in mari pisces. Prodigia quoque in caelo mirabilia mentes hominum maximo terrore confundent, & trines cometarum, & solis tenebrae, & color lunæ, & cadentiū siderū lapsus. † Nec tamē hæc vñtato modo fiēt, sed existēt subito, & ignota, & inuisa oculis astra: sol in perpetuum fuscabitur, ut vix inter noctē, diemque discernatur. Luna iam nō tribus deficiet horis, sed perpetuò sanguine offusa meatus extraordinarios peraget. Stellæ verò creberrimæ cadent, ut caelum omnē cæcum sine vllis luminibus appareat. Montes quoque al-

tissimi decident, & planis æquabuntur, mare innavigabile cõstitueretur. Tum verò per iram Dei aduersum homines, qui iusticiam Dei nõ agnouerunt, scilicet ferrum, ignis, fames, morbus, & super omnia metus semper impendens. Tunc orabunt Deum, & non exaudiet, oprabitur mors, & nõ veniet, nec nox quidem requiem timori dabit, nec ad oculos somnus accedet, sed animas hominum sollicitudo, ac vigilia macerabit, plorabunt, & gement, & dentibus stridebunt, gratulabuntur mortuis, & viuos plagent. His, & alijs pluribus malis solitudo fiet in terra, & erit deformatus orbis, atq; desertus. ¶ Quod in carminibus Sibyllis ita dicitur.

Ἐγὼ ἴδον καὶ ἀκούσα ἀπολλυμένων ἀνθρώπων.

Hoc est, Erit mundus sine ornatu perculibus hominibus. Munda Græcè ornatum significat, ac si diceret: Erit ornatu sine ornatu.

Ita enim conficietur humanum genus, ut vix decima pars hominum relinquetur, & vnde mille processerant, vix prodient centum. Hæc Lactantius, quæ ex prophetis, & ex Sibyllarum carminibus, atque ex Apocalypsi excerpfit. Nec mihi illa mira videntur, cum veniat in mentem illud: Et erunt signa in sole, & luna, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris, & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore, & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi. Nam virtutes cælorum mouebuntur, & reliqua, quæ de his temporibus prædixit Dominus in Evangelijs. ¶

Vers. 13.

Et vidi, & audiui vocem vnus aquilæ volantis. ¶ In Græco est in multis codicibus: *Vnius angeli volantis*, atq; ita omni nõ legit Andreas, & ita transtulit Erasmus. In alijs est *Vnius aquilæ*, quod magis Arethæ placuit, qui noluit Andream sequi, & laborat in explanando quæ nã hæc aquila sit. Ita etiam, ut nos, legit Tyconius Hom. 6. & Beda, & alij Latini expositores. Quid autè significet aquila volans per medium cœlum, ex ipsius aquilæ natura discemus: Aquila violenta avis est, & rapax, & celerrimi prætereã volatus. Iere. 4: Velocior aquila equi illius. 2. Reg. 1. Aquila velocior, leonibus fortiores. Inde Nabuchodonosor cum velocitate, & potentia magna veniens ad diripiendum Iudæos significatur in aquila grandi magnarū ala

Aquila.

rum. Ezech. 17. & Hoï. 8. cū dicitur: Quæ si aquila super domum Domini, ut in vtrumque locum docuit Hieronymus. ¶ Aquila ergo volans, & calamitates magnas hominibus prænuntiã, significat eas valde velociter esse venturas, & magnam futuram esse earum vim ad diripiendum, & perdendum homines. Per medium cœlum volat, ut videatur ab omnibus, quemadmodum & apud Zachariam legimus cap. 5: Et leuauerunt amphoram inter cœlum, & terram, id est, notam eam omnibus fecerunt. Volante ergo aquila per medium cœlum hoc intelligimus, post calamitates à quatuor angelis indicatas Deum manifestaturum esse hominibus multò etiam maiores instare, nisi mature conuertantur. Hoc autem faciet sine dubio per illius temporis prædicatores, nam in aquila prædicatores intelligunt Tyconius Hom. 6. & omnes ferè Commentarij. Addendum tamen est, eos aquilis comparari ijs de causis, quas diximus, & quoniam altius ceteris hominibus volant, & melius, atque acutiùs cœlestia mysteria intuetur. ¶ Verùm quoniam non dicit: *Audiui vocem aquilæ volantis*, sed *vnus aquilæ*, mihi magna suspicio est virum aliquem illius temporis sanctitate insignem indicari, siue ex prædicatorum numero sit, siue priuatus homo, cui tunc Deus hæc prophetiam inspiret, nam iusti aquilæ vocantur à Domino Luc. 17: Vbi cumque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Atque is etiam aquila dicitur, quoniam velociter, ut diximus, & cum vi magna interitum hominibus imminere clamabit. [Nec verò mirari debet quisquam si & in hoc loco, & in alijs postea futuros esse illis extremis temporibus prophetas dicamus, qui ventura mala prænuntient. ¶ Si enim multò antequam decem tribus ab Assyrijs caperentur, & antequam Ierusalem euerte retur primùm à Chaldæis, post à Romanis, tot prophetas Deus misit, qui populum illum admonerent, ut venturam calamitatem non ignorarent: si in ipsa etiam vrbe obsidione vaticinabatur Ieremias, ut ciuitatem aut ad penitentiam, aut ad certum, & imminens exitium compararet: si paulò ante quam eadem

eadeñ vrbs vastaretur à Romanis, futuram vallitatem, & captiuitatē Christus, atque Iohannes Baptista prædixerunt: si & paulò ante obliuionem, & vrbe à Romanis obsessa tam vaticinijs, quam prodigijs multis, ac magnis, quæ à Iosepho lib. 7. de Bello Iud. c. 12. memorantur, quod paulò post cõtingit prænuntiatum est: quis dubitare possit quin in tanta temporum, & rerum difficultate, & in tam inusitata perturbatione omnium, atq; in tantis calamitatibus, quibus si præcedentes omnes comparentur, ne calamitates quidem videri debeant, multos misericors Deus spiritu propheticò sit illustraturus, per quos & per ad omnia perferenda confirmetur, & impij ad penitentiam salubriter terreantur. ¶ Hunc autem magnum prophetam, de quo nunc loquitur Apostolus, iure aquilam vocat quasi in altum se vire sanctitate leuantem, & cœlestia intuentem, & quod similitudine aquilæ, quæ Iohannis mēti obiecta est, Deus declaret amorem suum erga filios, qui in aquila insignis est in pullos, sicut docet Moses Deut. 32: Circūdixit eum, & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui. Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans: expandit alas suas, & assumpsit eum, atq; portauit in humeris suis. Quæ verba exponens Hieronymus in illud Isa. 66: Et cognoscetur manus Domini feruis eius: Aiunt, inquit, qui de animalium scripsere naturis, omnium quidē bestiarum, & iumentorum, & pecudū, auiumque ingenitum esse in filios, pullosque suos affectum, sed maximum amorem esse aquilarum, quæ in excelsis, & inaccessis locis nidos collocant, ne coluber fetus violet. Ametnystum quoque inter pullos eius lapidem reperiri, quo omnia venena superentur. Si hoc verū est, rectè affectus Dei in suas creaturas aquilis comparatus est, qui omni custodia protegit liberos suos, ne draco, & coluber antiquus Diabolus, & Satanas obrepat nouellis fetibus, ut ad nomen lapidis, qui ponitur in fundamentis Sion, omnes aduersariorū frangantur insidiæ. & c. ¶ Aquila etiam dicitur quod procul Antichristi sentiat aduentum, ut enim ait idem Hierony-

25

26

mus in illud Matth. 24: Vbi cūque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ: Aquilæ, & vultures etiam transmarina dicuntur sentire cadauera.]

Dicentis voce magna. Ut nemo sit qui nõ audiat. *Va, va, va.* Ter dicit *Ve*, quoniam tres maximæ calamitates super sunt ventura per tres angelos ostendendæ. [Quare non bis legendum est *va, va, va*, ut est apud Andream, sed ter, *Va, va, va*, ut est in melioribus codicibus, & apud Aretham. Nec id dubium cuiquam esse debet, cum idem, Apostolus dicat cap. 9: *Va* vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo *va* post hæc.]

Habitantibus in terra. Habitantes in terra, siue habitatores terræ frequenter in malam partem accipiuntur in Scriptura, quasi in terra viucentes, & terræ bona quærentes, & de cœlestibus minimè cogitantes: Sancti enim dicunt: Nostra autem conuersatio in cœlis est. Ita nunc accipit Iohannes, sicut & cap. 11: Et inhabitantes terram gaudebunt super illos & iucundabuntur, & muneramittent inuicem, quoniam hi duo prophætæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram. Et cap. 13: Et fecit terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam, Et paulò post: Et seducit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi facere. & c.

27

De ceteris vocibus trium angelorum. Idem videtur ac si diceret: A ceteris vocibus. *Va* habitantibus in terra à ceteris vocibus trium angelorum, sicut interpretatur Arethas, quomodo dictum est Matth. 18: *Va* mundo à scandalis. Verùm quoniam non dixit, *ἀπὸ φωνῶν*, ut Matth. 18. *ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν*, sed *ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν*. Id est, è reliquis vocibus, siue (ut optimè vertit interpres) *De ceteris vocibus*; ita intelligendum est: *Va, va, va*, exhibunt habitantibus in terra de vocibus tribarum trium angelorum. Itaq; *Va* non est hoc in loco interiectio dolentis, ut videri poterat, sed vice nominis ponitur, ut paulò post in cap. 9: *Va* vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo *Va* post hæc, sensusque est etiam si magna mala viderint adhuc homines, multò postea maiora videbunt, atque grauiora. [Quod iure optimo clamat, quoniam

Vers. 13.

Philip. 3.

Vers. 13.

eo tempore venturus est Antichristus, ut suo loco videbimus. Quare malè hæc verba distinguuntur in vulgatis

codicibus addito commatè ubi ait: *Habitantibus in terra*, quod addendum non erat.

Argumentum. Cap. IX.

Postquam quintus angelus tuba cecinit, stella cecidit, & puteum abyssi aperuit, & exierunt locustæ, & mirificè cruciati erunt homines, qui nō fuerant ab angelis signati. Sextus angelus tuba cecinit, & vox auditur iubentis ut quatuor angeli alligati in Euphrate solvantur: quibus solutis maxima prælia confecta sunt, & innumerabilium hominum cædes visæ. Quibus portentis idolorum cultores non sunt à suis peccatis dimoti.

Caput. IX.

In quintus angelus tuba cecinit, & vidi stellam de cælo cecidisse in terram, & data est ei clavis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aer de fumo putei. Et de fumo putei exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ: & præceptum est illis ne laderent fenum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantum homines qui non habent signam Dei in frontibus suis: & datum est illis ne occiderent eos: sed ut cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum, ut cruciatus scorpionum cum percutit hominem. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium: & super capita earum tamquam coronæ,

similes auro: & facies earum tamquam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum: & dentes earum, sicut leonum erant, & habebant loricas sicut loricas ferreas, & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum. Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum nocere hominibus mensibus quinque, & habebant super se regem angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddôn, Græcè autem Apollyon: Latine habens nomen: exterminans. Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo væ post hæc. Et sextus angelus tuba cecinit: & audivi vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto angelo, qui habebat tubam, Solue quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum: ut occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audi

17 vi numerum eorum. Et ita vidi equos in visione, & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, & capita leonum, & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, & ex fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum, nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita, & in his nocent. Et ceteri homines qui non sunt occisi in his plagis, neque poenitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent demonia, & simulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare, & non egerunt poenitentiam ab homicidijs suis, neque à beneficijs suis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.

Verf. 1.

In vidi stellam de cælo cecidisse in terram. Beda, & magna expositorum pars stellam Diabolum esse existimant, locustas autem hæreticos, præcursores vident licet Antichristi, qui veneno sui erroris plurimis nocebunt. Nec videretur hic sensus improbabilis, nisi illud, quod paulò post sequitur, multum ei aduersaretur: Et datum est illis (scilicet, locustis) ne occiderent eos, sed ut cruciarentur mensibus quinque: & cruciatus eorum ut cruciatus scorpionum, cum percutit hominem: quod in venenata animalia rectè conuenit, in hæreticos non videtur posse conuenire. Deinde subiicit: Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam, &c. quod

rectè dicitur de ijs, qui percussi magno dolore affliguntur, de hominibus deceptis ab hæreticis, & in errore manentibus non dicitur. Quare aliter videtur visio exponenda, ut, quantum licebit, à verborum proprietate minimè recedamus, nisi coacti. † Stellam, quæ de cælo ceciderat, possemus cum his autoribus Diabolum interpretari, quoniam ipsa nos verba cogunt ut non proprie, sed Metaphoricè accipiamus. Nam veræ stellæ, aut ignitæ alicui exhalationi nō potest clavis putei abyssi dari, nec illa aperire potest puteum abyssi: Sed Diaboli stella dici posset, quia, ut stella quædam, in cælo fulgebat, & de cælo cecidit in terram, cui etiam dicitur Isa. 14. sub typo regis Babylonis: Quomodo cecidisti de cælo lucifer, qui mane oriebaris? Obijciat fortasse quispiam verba hic fieri de stella, quæ tunc ceciderat cum hæc Iohannes videbat, at facile responderi potest de stella fieri, quæ initio mundi cecidit, & arque idcirco non dixit, Vidi stellam de cælo cadere, sed: Vidi stellam de cælo cecidisse in terram, & data est ei clavis. &c. id est, vidi clauem datam esse stellæ illi, quæ olim de cælo ceciderat. † Rupertus hoc ipsum adiutorius addit: Quædo ille cecidit, nullus hominum erat, qui videret, præter illum, qui in Euangelio suo loquitur dicens: Videbam satanam, sicut fulgur, de cælo cadentem. Qui enim hæc dicit homo Christus, prius erat Deus, quæ homo fieret, prius quam angelus ille, stella illa, Lucifer ille caderet, immo priusquam angelus, aut creatura aliqua fieret. Bene ergo non ait, Vidi cadere, sed Vidi cecidisse. &c. Hanc expositionem non solum probabilem, sed veram omnino iudicarem, nisi locus alter similis alteram efficeret probabiliorem, & veriorum. Apoc. 20. legimus: Et vidi angelum descendentem de cælo habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpente antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum. Ex quo fit manifestum angelum, cui data est clavis abyssi, non Diabolum esse, sed angelum sanctum, immò & Christum ibi interpretantur Beda, & Ambrosius, & alij. † Videri deo posse responderi probabiliter, angelum

Luc. 10.

gelum illum cap. 20. bonum angelum esse, hunc capitis. 9. esse Diabolum, illi datam esse clauem abyssi vt ligaret Satanam, huic vt aperiret, & fumus ascendet, de quo exirent locustae in terram. At clauis, siue domus, siue carceris, non nisi amicis committi solet, quod capitis. 20. verba confirmant. Præterea quor sum nunc hac circumlocutione vtetur: *Et vidi stellam de caelo cecidisse*, Cum neque stellae nomen, neque quod olim de caelo ceciderit, ad id, quod nunc agitur, attinere videatur? Adde quod Diabolum de caelo cecidisse non ignorabat Iohannes, nec doceri indigebat quod sciebat. Sine dubio ergo aliquid vidit tuba canente quinto angelo, quod ante non viderat. Nam si diceret: Vidit stellam, quae de caelo ceciderat; datam esse clauem putei abyssi, tolerabilior esset expositio, non tamen id dicit, sed, *Et quintus angelus tuba cecinit, & vidi stellam de caelo cecidisse in terram, & data est ei clauis putei abyssi*. Duo igitur vidit tuba canente angelo, stellam de caelo cecidisse in terram, & datam esse ei clauem abyssi. † Denique Satanas, siue Lucifer ille Isaia, non dicitur in terram cecidisse, sed in profundum inferni, Isa. 14: Verum tamen ad infernum detraheris, in profundum laci. 2. Pe. 2: Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos, &c. Omnino ergo dicendum videtur sanctum angelum esse, cui nunc clauis putei abyssi datur, vt tamquam Diuinae iustitiae minister abyssum aperiat, & nocentes puniat. [Andreas quidem Caesariensis autor est quosdam affirmasse in hac stella angelum sanctum indicari, idemque sibi videri.] Et quamuis constet sanctos angelos magis proprie vocari stellas posse, quam daemones, quandoquidem in caelo sunt, & naturae, gratiaeque lumine maxime fulgent: verò mihi videtur similius angelum hunc de caelo descensurum esse in terram eum magno splendore, vt homines tunc iudicaturi sint stellam aliquam cecidisse, nam omnes plagae septem angelorum, vt iam diximus, pars sunt illorum terrorum, de quibus à Domino dictum est: Terræque de caelo, & signa magna erunt. † Quod er

Luc. 21.

go non ait: Vidi stellam cadentem, sed, *Vidi stellam cecidisse*, celeritatem magnam in cadendo indicat, ac si diceret: Simul atque tuba cecinit quintus angelus, adeò celeriter stella decidit in terram, vt cum caderet, ferè visa non sit, sed postquam cecidit. Ita nos vulgò de rebus, quae celeritè fiunt, dicere solemus, vix inceptas fuisse cum perfectae sunt, & non fuisse auditas, neque visas. Vt ergo plaga haec maior præcedentibus est, ita etiam celerior futura indicatur. *Et data est ei clauis putei abyssi*. Abyssus in Scriptura saepe mare, siue profunditatem aquarum significat, vt Gene. 1: Et tenebrae erant super faciem abyssi Exo. 15: Abyssus operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis Prou. 8: Quando certa lege, & gyro vallabat, abyssos. Saepe etiam significat infernum, siue profunditatem terrae Luc. 8: Et rogabant illum ne imperaret illis, vt in abyssum irent. Ita capitur in hoc loco Apocalypsis, & in alijs infra, vt cap. 20: Et misit eum in Abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gentes. † Videtur autem, si proprietatis verbi spectetur, profunditatem quamuis significare, siue ea sit aqua, siue terra, siue cuiusuis rei, nam *βυθός*, siue Iohannice *βυθός*, fundum significat, siue partem imam, quare *αβυσσος* quasi sine fundo dicitur. Etymologicum magnum à *βύω* deducit, quod est ingredi, quod nemo eò ingredi possit, vel à *βύω*, tegeo, &c. A. auget interdum in compositione, quod sit locus aquis, aut terra, aut re alia valde reclusus. Denique *αβυσσος* vocant Graeci quae profunda sunt, vt *αβυσσος χαλματα*, profundae voragine, apud Euripidem in Phoenissis, *αβυσσος πέλαγος* apud Aeschylum, *αβυσσος βάθος*, altissima profunditas, apud Strabonem lib. 17. In hoc autem loco Apocalypsis Abyssus cum articulo ponitur, vt intelligamus infernum significari, qui profundissimus est. Eadem profunditas amplificationis causa puteus etiam dicitur, vt Psal. 68: Neque absorbeat me profundum, neque vrgeat super me puteus os suum. Nam puteus Metaphoricè profunditatem magnam significat, vnde exire difficillimum sit. Psal. 54: Tu verò Deus deduces eos

Vers. 1. Abyssus.

Puteus.

Puteus.

in

in puteum interit. Prou. 23: Fouca enim profunda est meretrix, & puteus angustus aliena. Puteus ergo Abyssus profundissima inferni partem significat, quae vt aperiret, angelo clauis data est. *Et ascendit fumus putei*. † Fumus putei ascendens significat callidissimas Daemonum machinas, & consilia ad nocendum hominibus in terra. Fumus dicuntur, quia ex igne ascendant, id est, ex ardenti eorum furore, & nigrae sunt, id est, tristes, & impiae, & quia aduersus electos non proficiunt, sed vt fumus tandem euanescent, iuxta illud: Sicut deficit fumus, deficient. Psal. 67. [Andreas obscuritatem præcedentem mala opera intelligit in fumo.] *Sicut fumus fornacis magna*. Densus, & obscurus. Multitudinem machinationum significat, & furorem magnum, è quo exeunt. *Et obscuratus est Sol, & aer de fumo putei*. Hoc est, magnas tenebras hominibus inuexit errorum fumus ille, vehementer intelligentiæ vim, & pietatis studium obscurauit, effecitque, vt homines neque caelum suspicerent, neque futurorum suppliciorum recordarentur, sed præcipites in scelera ferrentur, sicut de senibus scriptum est Dan. 13: Et euerterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt non viderent caelum, neque recordarentur iudiciorum iustorum. [Andreas similiter obscuratone Solis, & aeris cæcitatem mentium esse dicit.] † Obscuratus est etiam Sol, quia malorum prosperitas, quae lucis nomine solet indicari, multum lædetur, & penè tota extinguetur, quomodo dictum est Ham. 8: Et erit in die illa, dicit Dominus, Occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis, & conuertam festiuitates vestras in luctum. &c. [Quæris quomodo hæc figuratè accipiã, & interpreter, qui verborum proprietatem tenere semper solem. Quoniam in ijs, quae de locustis dicuntur, constat figuratam esse locutionem, qualis est saepe in prophetis, quod magis apparebit cum à nobis fuerint explicata. Quod si Metaphora est in locustis, eandem inesse necesse est in fumo putei, in obscuratone Solis, & aeris, altera enim pendent ex alteris.]

Vers. 2.

Vers. 2.

Vers. 2.

9

11

Et de fumo putei exierunt locustae in terram. † De fumo putei exierunt locustae, quia daemonum consilio, & afflatu inductae sunt ad nocendum. Quæ sint locustae difficillimum est dicere. Cur hæretici non sint, nec prædicatores Antichristi, diximus num. 1. Præterea hæretici non cruciant suos, id est, sibi fauentes, sed orthodoxos habentes signum Dei. Locustae autem cruciant eos tantum, qui non habent signum Dei in frontibus suis. Si animalia esse dicemus aduersus impios immissa, non posset fortasse explicari cur de fumo putei exiisse dicantur, quomodo loricae, & auro coronatae prodeant, quomodo facies habeant hominum, & capillos mulierum: nec enim credibile est talia vquam animalia videnda esse. † Multò probabilius videbatur homines feros, & ad perdendum instructos in locustis intelligi, nisi illud obstaret, quod omnes, qui tunc erunt in terra, necesse est aut ex signatis signo Dei esse, aut ex non signatis. Locustae autem seruiunt in non signatis, atque ipsae, si homines sunt, ex non signatis sunt: quare & in illis erunt, qui à locustis cruciandi sunt. Verum nihilominus existimo homines esse barbaros, & feroces, qui instigati à Diabolo, & Deo iuste permittente per quinque mensium spatium vehementer affligent impios, qui signo Dei noluerunt signari. Ita olim Gothi, & Vandali, & Hunni terras tam fidelium, quam infidelium inuaserunt, & multis doloribus, multisque cladibus affecerunt. Idem fecerunt Agaroni, & Turcae, & in Turcas imperio, victoribusque claros insurgunt finitimae nationes, & crebris bellis eos in festat. Nec illud obstat, quod ob stare videbatur, eos qui in locustis designantur, esse ex non signatis, atque à locustis cruciandos esse non signatos: non enim omnes non signati cruciandi sunt à locustis, sed aliqua eorum pars, quam mirum non est ab infidelibus aut suae, aut alterius sectae affligi, sicut nunc Babylonij, aut alij infideles Turcas bello, cladibusque vexant. † Conuenit autem hæc explanatio cum Ioelis prophetia, in cuius cap. 1. & 2. Chaldaeorum exercitus Iudæam vastaturus, & militum audacia, atque fortitudo similitudine

Locustae qua sint.

Vers. 3.

dine locustarum multis verbis expressa sunt. Possunt etiam satis probabiliter in locustis de fumo putei abyssi exeuntibus daemones multi indicari, qui ex inferno ascendent, & formam habentes locustarum, qualis hic describitur, mordebunt, & dolore magno afficient eos, qui non habent signum Dei vivi in frontibus suis. Nam si olim iidem daemones filios, & famulos, & pecora Iob occiderunt, & si legio eorundem immundorum spirituum in gregem porcorum ingressa est, etiamque praecipitavit in mare, ut legimus Luc. 8. quis mireretur extremis temporibus, cum magna, & horrenda portenta videnda sunt, spiritus malos in impios esse armados? Verum quoniam Divinae providentiae ordo ita se habet, ut homines plectendi per homines potius, dum in hac vita sunt, plectantur, homines significari pro certo haberi debet? Quod etiam magis cum prophetarum locutione convenit, ut diximus, quibus familiare est exercitus venientes huiusmodi animalium nominibus indicare, nonnunquam propter vim nocendi, aut propter virtutem. Propter multitudinem, ut Isai. 7. Et erit in die illa, Sibilabit Dominus miscrae, quae est in extremo fluminum Aegypti, & apud, quae est in terra Assur, & venient, & requiescet omnes in torrensibus vallium, &c. Propter vim nocendi, ut Iere. 8. Quia ecce ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio, & mordebunt vos, ait Dominus. Quo in loco Nabuchodonosor, & Chaldaeos intelligit, ut docet Hieronymus, & ut ex praecedentibus constat. Propter utrumque dicuntur locustae apud Iobeleem, & hic apud Iohannem. Hic iam incipit videri quod Dominus praedixit Luc. 21. Cum audieritis proelia, & feditiones, nolite terreri, oportet enim primum haec fieri, sed nondum statim finis.

Vers. 3.

Sicut habent potentem scorpiones terra, ut scilicet vulnera laeva, & venenata intelligant, qualia venenatis sagittis fieri solent, aut moribus serpentum, ut modo indicavimus verbis Ieremiae. Et praecipitum est illis ne laderent fenum terrae. Hanc mentem passus est Deus illis

immitti, ut nihil laderent, nisi homines: sed quoniam locustas vocaverat, quae fenum, id est, herbam, & quidquid viret laderent, merito dicit. Ne laderent fenum terrae. Praecipit autem dicit, non quod proprie praeeperit eis Deus, aut iusserit, sed quoniam eis uti voluit, ut ministris iustitiae suae ad puniendum impios: Quod fieri solet vel Deo illis id suggerente, si iustam causam habeant bellandi, & animum bonum: aut si haec non habeant, permittente ut occasiones oriatur, & causae, unde ad id excitentur. Ita enim saepe loquuntur prophetae, ut Isai. 10. Vae Assur: virga furoris mei, & baculus meus ipse est, in manu eorum indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, & diripiat praedam. Iere. 25. Ecce ego mittam, & assumam uniuersas cognationes Aquilonis, ait Dominus, & Nabuchodonosor regem Babylonis seruum meum, &c.

13

Et datum est illis ne occiderent eos. Datum legendum est, ut est in Graeco, non dictum, ut quidam corrigunt. Hoc est, non est illis permittitur occidere eos, ne morte cito finirentur dolores, sed affligere, & vexare varijs cruciatibus mentibus quinque. His militibus haec mens iniungitur, ut neminem occidere velint, sed per quinque menses, quibus eorum impetus, & ius durabit, varijs, & exquisitis cruciarum generibus eos affligent, quales videlicet in seruos fugaces, & in captiuos, & in homines victos exercere solent superbissimi victores, & crudelissimi tyranni. Dicit autem: Datum est illis, quia ipsi praeter odio magis optabunt cruciare eos, quam occidere.

Vers. 5.

Sed ut cruciarentur. Non est legendum, cruciarent, sed cruciarentur, ut in Graeco est. βασιμιθωσι. tamen si sensus idem est, ut cruciarentur, scilicet, per eos, aut eorum opera.

Vers. 5.

Ut cruciatus scorpj cum percutit hominem. Id est, crudelis, & venenosus, & quasi furtim, ac latenter inflatus, nam scorpj cauda ferit, in qua habet venenum.

Vers. 5.

Quaerent homines mortem. Ut ita saltim intolerabiles dolores euitent. Bada: Miseram vitam cito morte finiri malentes.

Vers. 6.

Sicut

Sicut beatus Cyprianus sub Daciana contigisse tempestate conquestus: Volentibus, inquit, mori non permittebatur occidi. [Hoc totidem pene verbis dictum est a Sibylla, ut est in fine Sibyllinorum Oraculorum.

Hand

Hand

Optatumque mori dicent, fugietque vocantes, Non iam mortis enim requiem, non noctis habebunt.]

Vers. 7.

Similes equis paratis in praelium: Arcthas: Propter velocem motum impetus, & animositatem equi, maxime cum instat praelium, &c. Quod recte intelligitur exijs, quae de equis diximus cap. 6. num. 7. & 8. Hoc est: Non terrebuntur vlla vi, sed audacter & confidenter irruent ad nocendum.

Vers. 7.

Et super capita earum tamquam corona similes auro. Significat exercitum, de quo loquitur, colligendum esse ex magnis ditibus, & regibus, & nobilissimis militibus, qui pro nobilitate sua mori malint, quam cedere, aut non vincere. Hoc ut doceat, dicit pulchris eos, & auratis, sine aereis galeis ornados esse, quae longesplendeant, & tamquam coronae aureae videantur. Nam galeas coronas dictas esse apud veteres illud Virgilij ostendit.

15 Galeae corone vocatur 5. Encid.

Omnibus in morem tonsa coma pressa corona:

in quem locum haec Seruius: Corona, id est galea, & sermone Homeri vltus est, nam galeam γέφυρον dixit. Et re vera corona non potest esse, cum sequatur: Galeam ante pedes proiecit in anem. &c.

Praeterea veteres galeas varias pro varietate gentium eminentias addebant, quae cognos Graeci vocant, de quibus multa Alexander lib. 1. Genialium dierum, cap. 20. Magni duces summitate auream imponebant, in qua eminebat gruta. Ut apud Homerum legimus de armis Achillis.

18. Iliad.

Τευσσε δ' ε δ' ο νωστ' αυ βριστην, προταπος αγαρην,

καλυδα χιδαδων, επι δε χρυσεον λοπον ηκε.

Fecit autem ei galeam fortem, temporibus aptatam. Pulchram, variegatam, & illi auream summitatem imposuit. Simile est quod Virgilius scribit de Aenea:

10. Encid.

Ardet apex capiti, cristisq; a vertice flamma

Funditur.

Ardere dicitur quia aureus est, sicut continuo ait:

Et vastos umbo vomit aureus ignes. Quare duces, & nobiliores milites, aut aureas, aut aereas summitates faciebant quae coronae videbantur, & aere fabre expolitum auro simile erat. Hoc ornatum nobilitas significabatur equitum, quomodo apud Nahum cap. 2. alio simili indicata est: Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis, igneae habenae currus, &c. quod late suo loco explicauimus.

Vers. 7.

Et facies earum tamquam facies hominum. Hoc dicit, quoniam humanitatem simulabunt, & cum multa clementiae, & amicitiae signa dederint, cumque minime timebuntur, vehementer nocent, ut scorpj, qui cauda nec opinantes feriunt, ideoque paulo post ait: Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum.

Vers. 8.

Et habebant capillos, sicut capillos mulierum. Capilli mulierum pulchri esse solent, & amorem vehementius excitant. Hinc Cant. 4. dictum est: Vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Et si tollantur capilli, magna ex parte forma imminuta cessatur. Isai. 3: Decalubabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. Capilli ergo mulierum significat non solum eos humanitatem simularuros esse, sed etiam blanditias muliebribus similes adhibiuros, ut illos, quibus nocere volunt, magis capiant, & securiores reddant. Fortasse etiam hoc potius indicatur, hos per mulierum operam, & blanditias capturos esse hostes suos, sicut Medianitae per mulieres deceperunt, & perdidit filios Israel Num. 25.

Vers. 8.

Et dentes eorum sicut leonum erant: Tametsi multam humanitatem, & clementiam simulabunt, crudelissime tamen mordebunt, ita ut eorum dentes leonum videantur. Leonum dentes validissimi, & acutissimi sunt, & quibus nullum animal possit resistere. Hinc amplificationis causa dentes fortissimi, & crudelissimi dentibus leonum comparantur. Eccl. 21. de peccato: Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum. loc. 1: Gens enim ascendit

dit super terram in eam fortis, & innu-
merabilis, dentes eius ut dentes leonis,
& molares eius ut catuli leonis.

Vers. 9. *Et habebant loricas sicut loricas ferreas.*
Hoc est, fortissimis armis munientur,
quibus hostium ictus, & vim minime
timeant, neque repelli possint quomi-
nus noceant quantum velint. Sed cum
re vera lorica ferreae future sint, cur ait:
Sicut loricas ferreas? Seruat decorum Me-
taphorae, nec enim locustis tribuere de-
cebat loricas ferreas; in hac tamen simili-
tudine loricatorum milites intelligit. † Ita
locutus est Isael. cap. 2. de exercitu Chal-
daeorum sub locustarum similitudine:
Quasi aspectus equorum aspectus eo-
rum, & quasi equites sic current. Sicut
sonitus quadrigarum super capita mon-
tium exiliet, velut populus fortis prae-
paratus ad proelium. Sicut fortes current,
quasi viri bellatores ascendent mu-
rum. &c.

Vers. 9. *Et vox alarum earum, quasi vox currui.*
Multas, magnasque futuras locustas do-
cet, & volatus earum plagam a Deo ce-
litus immittam designat. Arethas Vo-
latus designat quod velociter superue-
niant, & quod superne accedant: Voces
vero, siue sonum alarum, dicit impe-
tum ipsarum ad bellum assultum, quod
non in silentio fiat. &c. Quod autem
dicit *Quasi vox currui*, ita intelligendum
est, ut in proxima verba diximus, quia
revera sonus ille currum erit sicut di-
xit Isael: Sicut sonitus quadrigarum su-
per capita montium exiliet.

Vers. 10. *Et habebant cundas. Hoc iam expo-
sumus num. 16.*

Vers. 10. *Et potestas earum nocere hominibus men-
sibus quinque.* † Potestas, quae illis da-
ta est ad nocendum, quinque mensium
erit, ut videlicet diuturnitate plagarum
homines respiciant. De numero men-
sium, aut dierum quæret quispiam, cur
nec plures fuerint, nec pauciores. Ve-
rum hoc exactius explicare eorum est,
qui mystice exponunt; nobis satis est di-
cere quinque menses signari, quia per
id temporis spatium homines affligen-
tur. Hoc autem tempus Diuina prou-
identia elegit, quo dura corda vel ad pœ-
nitentiam flectantur, vel quantum tunc
satis erit, puniantur. Quemadmodum
Antichristo tres anni cum dimidio co-

cedentur ad probationem bonorum,
& ad excacationem malorum. Ita di-
ctum est Dauidi. i. Paral. 21: Elige quod
voueris, aut tribus annis pestilentia,
aut tribus mensibus te fugere hostes
tuos, & gladium eorum non posse eua-
dere, aut tribus diebus gladium Domi-
ni, & mortem versari in terra. Ita etiã
decem plagis percussa est Aegyptus.
Ita Antiocho contra iuge sacrificium
tempus datur bis mille, & trecentorum
dierum. Dan. 8. & cap. 9. Septuaginta
hebdomades abbreviatæ sunt super po-
pulum Israel, & super Ierusalem. † Ho-
rum enim numerorum, quibus multi
in Scriptura similes sunt, non alia ratio,
quam quæ dicta est, aut quæri debet, aut
reddi, nisi raro, potest. Sed si adhuc quæ-
rere velimus, menses signantur potius
quam dies, aut hebdomades, quoniam
tempus suppliciorum longiusculum es-
se oportebat, ut diximus. Numerus au-
tem quinquarius electus videtur, quoniam
senarius consummationem videtur si-
gnificare, quod sex diebus omnia con-
summata sint. Cui numero quinquarius
proximus est: Quoniam ergo hac pla-
ga homines non occidendi erant, sed
magnis doloribus tamen, & morti pro-
ximis cruciandi, recte quinque menses
affliguntur.

Et habebant super se regem angelum abys. *Vers. 11.*
Eorum dux, & rex erat angelus ma-
lus, qui idcirco non angelus, sed ange-
lus abyssi vocatus est, hoc est Diabo-
lus eos concitabat interioribus, & ducebat
quasi rex, quod volebat: angelus, inquam,
qui ex abyssu exierat, cum aperta est.

Cui nomen Hebraice Abaddon. *Vers. 11.*
† Hebraicum nomen, & Chaldaicum per-
ditionem significat ab אבדן, id est pe-
rijt, & in coniugatione Pihel, Perdidit:
quo sæpe utitur Scriptura, ut Iob. 28:
Perditio, & mors dixerunt: Auribus no-
stris audivimus famam eius. Et cap. 31:
Ignis est usque ad perditionem deorum.
Psal. 87: Num quid narrabit aliquis in
sepulcro misericordiam tuam, & veri-
tatem tuam in perditione? Prou. 15: In
fernus, & perditio coram Domino: Sed
quia perditio more Hebræorum, ut &
alia huiusmodi nomina, pro perdente
accipitur, hinc mortem significat omnia
perdentem, & infernum, ut ex locis ci-
tatis

ratis intelligi potest. Inde etiam hic an-
gelus dictus est Abaddon, id est, perdēs,
quod omnes homines per se & per mi-
nistros suos perdere velit. Quare recte
Iohannes dixit Græcè appellari ἀπο-
λάων, quod est perdens. Quod autē se-
quitur: *Et Latine habens nomen Extermi-
nans*, non est in Græco, sed Interpres me-
rito addidit ipsum Iohannem imitatus.

*Interpretationes nomi-
num peregrinorum in-
terdum adduntur ab Interpre-
te.*

† Quemadmodum enim Iohannes, quia
Græcis scribebat, Hebraicam vocem
Græca interpretandam putavit: ita nos-
ter, quia Latinis hominibus Scriptu-
ram vertebat, Latine etiam Hebraicum,
& Græcum vocabulum expressit. Quod
sæpe in nostra translatione fieri ani-
maduertimus, ut Gen. 35: Vocavit eum
Benoni, id est, filium doloris mei: pater
autem eius vocavit illum Benjamin, id
est, filium dexteræ. Et Exodi. 12: Phasē
enim, id est, transirus, Domini est. Et
cap. 16: Dixerunt ad inuicem: Man hu,
quod significat: Quid est hoc? *Extermi-
nans* autem dixit noster interpres mo-
re suo pro eo, quod est Perdēs, aut cor-
rumpens, siue destruens. Ut Matth. 16:
Exterminant enim facies suas, ut appa-
reant hominibus ieiunantes. Et Psal. 79:
Exterminavit eam aper de silua, &
singularis ferus de pastus est eam. Ex ijs,
quæ dicta sunt, abunde constat falsum
esse quod Ansberrus, & Haymo tradi-
derunt, corruptè legi Abaddon, pro la-
badon. In quo venia digni sunt, habue-
runt enim quod Hebraicè nescientes
in errorem posset inducere, ut his ver-
bis testatur Ansberrus: Sed quia in He-
braicis interpretationibus, quas beatus
Hieronymus per singulas Alphabeta li-
teras distinxit, non Abadō, sed labadon
scriptum inuenimus, constat nimirum quia
scriptorū vitio ipsum nomen primam
literam amisit. &c. idem ait Haymo.

*Extermi-
nans.*

† Indicant autem libellum de Nomini-
bus Hebraicis, in quo singulorum libro-
rum nomina interpretatur, atque cum
ad Apocalypsin venit, inter nomina,
quæ ab L. incipiunt, illud locat dicens: Lab-
badon perdens, pro eo quod est inter-
ficiens, sed melius solitarius eorum. At
non est cur nos libellus iste moueat, qui
aut Hieronymi non est, aut certe multa
habet à scolis addita, quæ Hierony-
mus ipse videret. Hieronymi enim re-

*Liber de
Nominibus
Hebraicis.*

gula est in Traditionibus Heb. in Gene-
sin, etymologias non esse ex aliena lin-
gua petendas: Nemo, inquit, in altera
lingua quempiam vocans etymologiam
sumit ex altera. In hoc autem libello
nihil frequentius, quam nominibus
Græcis, aut etiam Latinis Hebraicas
etymologias dari. Ex eo enim sunt vul-
gares multorum nominum interpre-
tationes, quas iam vix sine risu audire
possumus, ut Philippus, os lampadis, Ar-
chelaus, agnoscens leo, Aristarchus,
suscitans coronam, Agrippa, congre-
gans subitō, Aquila, dolens, siue partu-
riens. Cornelius, intelligens circumci-
sionem, Petrus, dissoluens, siue discal-
cians. Paulo, ori eorum, & mille huius-
modi, ut omittam nonnulla Hebraica
malè interpretata. † Certè hoc de quo
nunc agimus, ab Hieronymo scriptum
non esse vel hoc satis superque indicat,
quod quisquis fuit, frigidam suam inter-
pretationem, & nemini probatam non
dubitat antepone interpretatiōni
Euangelistæ, quam omnes linguarum
periti amplectuntur, & probant. Laba-
don, inquit, perdens, sed melius solita-
rius eorum, cum tamen Labadon nullo mo-
do significare queat interficiens, siue
perdens. Postremo hoc in angeli nomi-
ne animaduertendum, sanctos angelos
ex operibus nomina habere, ut enim
scribit Gregorius Hom. 34. in Euangelia,
idcirco priuatis nominibus censentur,
ut signetur per vocabula etiã in opera-
tione quid valeant. Neque enim, inquit,
in illa sancta ciuitate quæ de visione o-
mnipotentis Dei plena scientia perficit,
idcirco propria nomina fortuantur,
ne eorum personæ sine nominibus
sciri non possint: sed cum ad nos ali-
quid ministratur veniunt, apud nos
etiam nomina à ministris trahunt.
&c. Atque idem etiam in malis an-
gelis fieri dicendum est, ut nomina
habeant à ministris, quæ in nos
exercent, ut Satanas, quod nobis
aduersatur, atque ideo illorum no-
mina ponuntur, quorum sunt insti-
gniora aduersum nos ministeria. Ita
Tob. 3. dæmō, qui libidinosos Saræ ma-
ritos occiderat, dicitur Asinodæus, id
est, disperdēs; aut delicti mensura, aut
ignis mensura. Ita nunc nocentissi-
mus

*Angelorum
bonorum,
& malorum
nomina vni-
de.*

mus angelus, & multos grauissimè cruciaturus, atq; etiam, nisi prohiberetur, interfectorus; Abaddon dictus, qui nomen non haberet, nisi maximè nociturus esset.

Vers. 12.

25 *Vae vnum abijt.* † Hoc est, ex illis tribus vae, quæ aquila volans per medium cœlesti hominibus prædixerat, cap. 8. iam transiit primum cum tuba quinti angeli: super sunt altera duo, quæ afferent sextus, & septimus angelus.

Vers. 13.

Et audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei. Quæritur quod nam hoc altare putandum sit, cum in cœlo nullum sit altare? cuius hæc sit vox, quæ exit? & cur equatuor altaris cornibus exeat? Quemadmodum cœlum ipsum

Altare aureum in cœlo.

asimilitudine templi, quod erat in Ierusalem, templum vocauit cap. 7. cum dixit: Et seruiunt ei die ac nocte in templo eius: ita nunc à similitudine altaris thymiamatis, quod erat ante Sancta sanctorum, & aureum erat, altare aureum vocat locum, (vt ita loquamur) ante conspectum Dei, in quo ei orationes sanctorum offeruntur, vt diximus cap. 8. num. 6. in illa verba: Vt daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum. Habebat autem altare thymiamatis quatuor cornua, & de his legitur Exo. 30. Et deprecabitur Aharon super cornua eius semel per annum in sanguine, quod oblatum est pro peccato, & placabit super eo in generationibus vestris. † Ex his mihi videor verba Apostoli intelligere. In altari erant incensa, id est, orationes sanctorum, super cornua precebat Aharon semel per annum in sanguine oblato pro peccato: in quo significatur Christus summus sacerdos noster, qui proprii sanguinis pro peccato totius mundi obtulit sacrificium. Vt ergo intelligamus per merita passionis Christi, quæ post preces iustorum de terra clamantium tunc filios patri præferat, exituram esse sententiam patris, vt soluantur quatuor angeli, & tertia pars hominum peccatorum, & Christi passionis, ac meritorum oblatorum occidatur, vox dicitur exiisse de quatuor cornibus altaris.

Vers. 14.

Solue quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Quatuor an-

gelos malos sine dubio intelligere debemus, quoniam alligari in flumine Euphrate sancti non poterant. [Andreas Casariensis testatur quosdam affirmasse hos angelos esse Michaelè, Gabrielem, Urielem, Raphaelè. Ego autem, inquit, & hos existimo esse pessimos demones alligatos in Christi aduentu, qui iuxta Diuinam ordinatione ex cœlesti altari exeuntem, (cuius figura erat altare, quod erat in veteri tabernaculo) à Diuino angelo soluuntur. Itaque turbabunt gentes contra Christianos, & contra se ipsas, vt probati & fideles manifesti fiant. &c.] In Euphrate autem possemus cum Tyconio Hom. 7. (à quo Beda, & alij nonnulli parum discrepant) populum peccatorem intelligere, populum Babylonis, & confusionis. † Quod ex eo probant, quod Euphrates fluuius Babylonis est, quoniam Iere. 51. scriptum est: Cum veneris in Babylonè, & legeris omnia verba hæc, &c. Cumque compleueris legere librum istum, ligabis ad eum lapidem, & proicies illum in medium Euphratem, &c. Verum quoniam verba ipsa, vt sonant, nihil habent absurdi, ita vt sonant intellegimus: quandoquidè Scriptura ipsa docet malos angelos in certis terræ locis interdum ligari, Tob. 8: Tunc Raphael angelus apprehendit demonium, & religauit illud in deserto superioris Aegypti. Qui sint quatuor angeli, & cur, aut quando ligati, Scriptura nusquam docuit: sed tamen ex officijs bonorum angelorum malorum quoque officia indagare poterimus. Scimus Deum per angelos bonos hominum saluti, & rebus inferioribus consulere, & sæpe diximus, septem angelos magnos esse, quibus omnium hominum cura demandata sit. Cum hoc Satanus nõ ignoret, curat per spiritus satellites suos hominibus nocere, & superiorum ordinum angelis maiora committit ministeria.

28

† Quatuor angelos, de quibus nunc sermo est, ex maioribus esse arbitror, quibus commissum est vt perse, & per inferiores spiritus infestent quatuor partes terræ, vnus Orientem, alter Occidentem, &c. nitentes impedire hominum salutem, eosque in idololatriam, & in omnia peccatorum genera inducere. Hi

Hi autè aduentum Domini crudeliter in homines grassantes in aduentu, & in passione eius alligati sunt, & eorum rabies repressa est. Et quamuis expositores huius loci omnes demones intelligant in quatuor, & alligatos esse dicant in cordibus malorum, tamen de tempore, quo alligati sunt, conuenit inter eos illud esse, quod diximus. Alligati ergo sunt in flumine magno Euphrate, in flumine Babylonis, videlicet in loco aliquo remotiore & secretiore ab hominibus, sicut demonium illud apud Heliogabalum erat in deserto superioris Aegypti. [Andreas: Quod autè alligati sunt in Euphrate, nihil nouum: hi enim in Abyssum, hi autè in porcos tunc, alij autè in alia loca, secundum quod Deo visum est, vsque ad tempus condemnati sunt, finito omni ipsorum bello contra homines aeternum puniendi.]

Sed cur apud Euphratem potius quàm alio in loco ligati sunt? Duplicè huius rei causam arbitror esse. Prior est propter significationem, vt intelligamus Diabolum in ijs habitare, qui ciues Babylonis sunt, & se à ciuibus Ierusalem, id est, à societate bonorum, segregant, multa enim sint, quæ magis mysterij, quàm historiarum causa scribuntur. † Posterior est, quoniam veteres patriarchæ genus ducunt ex locis trans Euphratem, & Abraham primus transiit Euphratem à Deo vocatus, & eum sequens, & venit in terram promissionis, quæ per eum, & posteris eius facta est terra credentium, & templum Dei habuit, & legè, & sacerdotium, & Ecclesiã significat. Alligantur ergo angeli in Euphrate, quia transeuntibus per Euphratem, id est, per aquas Babilonias, & ad Ecclesiã venientibus non ita nocere poterunt, vt ijs, qui trans Euphratè, id est, extra Ecclesiã sunt: atq; ideo etiã maluit dicere, *In flumine Euphrate*, quàm in Babylone, vt Baptismus apertius significaretur. [Andreas aliam rationem affert. Fortè, inquit, per Euphratis mentionem significatur ex partibus illis exiturum esse Antichristum.]

Vers. 15.

Et soluti sunt. Quia circa extrema tempora multo magis nocere hominibus fiunt. Beda: Quid autè putas soluti facient, qui tantum nunc nocent ligati?

Vers. 15.

Qui parati erant in horam, & diem. Ligati

fuerat à Deo per angelos, donec tempus adueniret, quo ipse decreuerat per eos penas sumere de impijs, & aduersarijs Christi. Et quoniam ne puncto quidè temporis erant soluendi ante horam à Deo præfinita, ad maiorem, & certiorè eius rei amplificatione ait: *In horam, & diem, & mensem, & annum.* Eodè modo nos solemus dicere de re, quæ ita cõtingit, vt dixeram: cõtingit eadem hora, & mense, & anno.

Vers. 15

30

* *Tertiam partem hominum.* Eorum videlicet, qui nõ sunt signati ab angelis, sicut in quinto angelo vidimus in hoc ca. & ex eiusdè capitis sine fatis intelligitur. Ex quo cernitur in hoc equestri exercitu nõ posse intelligi hæreticos, vt Beda, & omnes fere expositores arbitrantur. Si enim tantum occidit exercitus homines ab angelis nõ signatos, ij iam occisi sunt cum in peccato sint, nec possunt spiritualiter occidi ab hæreticis. Ethic fit illud Matt. 24. Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum, videre ne turbemini: oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentè, & regnum in regnum. [Ac ne mirum videatur tertiam hominum partem extingui, memoriæ proditum est tempore Benedicti VIII. & Henrici primi imperatoris tanta peste vbiq; laboratum fuisse, vt plures mortui, quam superstites sint habiti. Autores Platina in Benedicto VIII. & M. Antonius Sabellicus Enneadis. 9. li. 2.]

Vers. 16.

Et numerus equestis exercitus. Angeli soluti plurimorum animos ad bellum concitabunt aduersus impios, non vt eos crucient, sed vt occidant, & exercitus colligetur habens militum vicies milia dena millia. Græcè, δέο μυριάδων, id est, decem myriades, id est, decem myriades centum mille, centum myriades decies centum mille. &c. Quare duæ myriades myriadam summam conficiunt, quæ est apud nostrum interpretem, vicies millies dena millia: quam non est mirandum colligi solutis quatuor potentissimis, & nocentissimis angelis.

Et audiui numerum eorum. Quasi dicat: vidi maximam multitudinem, quam numerare non possem, sed numerus mihi per vocem indicatus est.

Vers. 17.

Et ita vidi equos in visione. Hoc est, equi,

equi, & sessorum eorum tales erant, quales nunc describam. Sed prius sessorum describit. In Greco ita est: Et ita vidi equos in visione, & qui se debant super eos habere loricas igneas. Qui sunt autem equi res, & equi, paulo post dicemus num. 33. & 34.

Vers. 17. Habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas. † Hoc duobus modis potest intelligi, aut singulos equites habituros loricas partim igneas, partim hyacinthinas, partim sulphureas, aut nonnullos habituros igneas, alios hyacinthinas, alios sulphureas, quod magis placet. Rursum non est putandum loricas vere igneas futuras esse, nullae enim tales unquam fuerunt, aut sulphureae, sed in visione apparuerunt igneae, & hyacinthinae, & sulphureae, ut per haec aliquid significaretur. Quare eleganter dixit: Et ita vidi equos in visione, &c. quasi indicans non tales re ipsa futuros esse, sed quales per haec significantur. Loricae ergo igneae significant eorum, qui ab his equitibus, id est, ducibus, in praelium educuntur, aspectum fore hominibus terribilem, ut non magis aduersus eos insurgere audeant, quam si igne septi essent. Simile est illud Zach. 2: Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, videlicet ut longe terreat, & ab oppugnatione atque inimicos. Hyacinthus colore habet caelestem, ideoque loricae hyacinthinae sunt, ut intelligant homines huiusmodi hostes esse in superabiles, & a Deo missos, per quod plebs impiorum. [Tale aliquid cogitabat rex Latinius, cum dicebat:

Lorica ignea.

Lorica hyacinthina.

Virgi. 11. Aeneid.

Lorica sulphurea.

Vers. 17. Bellum impotitum civis cum gente deorum, Inuictisque viris gerimus. † Sulphureae sunt etiam, ut agnoscant in eis impij ministros Dei esse ad suum supplicium eos qui veniunt, ut det scilicet poenas libidinis suarum: scriptum enim est Psal. 10: Pluet super peccatores laqueos ignis, & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum. Et Gen. 19: Dominus pluit super Sodomam, & Gomorram sulphur, & ignem. Et Job. 18: de peccatore: Aspergatur in tabernaculo eius sulphur. Poena igitur in his indicatur vitae praesentis, sed huiusmodi, ut praenuntia sit futurae in altera vita. Illa enim est in qua maxime peccatores igne, & sulphure plebsitur,

ut saepe in libro hoc videbimus. Ut cap. 14: Et cruciabitur igne, & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & cap. 19: Vitui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure. Merito etiam hyacinthinae ponuntur inter igneas, & sulphureas, quoniam supplicium ignis, & sulphuris caelitus mittetur in impios in hac vita, & in futura. Denique in igne, & sulphure summa vastitas indicatur: nam ignis omnia vastat dum non extinguitur: Cum autem illi sulphur additur, extingui non potest, est enim sulphur pabulum ignis, molestissimi quidem illud odoris, sed aptissimum tamen ut & flammam suscipiat, & semper ardeat, atque ignem auget. † Inde de Gehenna legimus Isa. 30: Nutrimenta eius ignis, & ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. Et cap. 34: Ignis terram devastans vehementer, diuque ardens his verbis describitur: Et convertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur, & erit terra eius in picem ardentem. Nocte & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius, a generatione in generationem desolabitur, id est, ita ardebit, ac si pix esset, aut sulphur. Et Ezech. 38: Et iudicabo cum peste, & sanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immensis ignem, & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius, & super populos multos, qui sunt cum eo, id est, penitus eos devastabo. Ex quibus & sequentia intelliguntur.

Et capita equorum erant tamquam capita leonum. Equi homines intelligendi sunt in praelium venientes, ab equis enim dicit occisam esse tertiam partem hominum, non ab equitibus. † Equites sunt contrariae potestates huiusmodi equis insidentes, id est, illos gubernantes, atque in pugnam, & caedes agentes. Quae intelligentia ex equis, & equitibus capitis. 6. abunde confirmatur, simulque furor eorum insatiabilis, & intolerabilis ostenditur. Tyconius Hom. 7: Equos homines dicit, sessorum spiritus nequam armatos igne, & sulphure, &c. Andreas etiam putat sessorum esse superiores demones. Capita equorum erant tamquam capita leonum, quoniam audaciam, & fortitudinem, & crudelitatem milites praese ferebant.

33

34

Ignis & Sulphur.

Vers. 17.

Et

Vers. 17.

Et de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur. De ore eorum dicitur procedere ignis, & fumus, & sulphur, quia quocumque se vertent, omnia crudeliter vastabunt, omniaque perdent, sicut fumus in sulphure accensus, ut iam exposuimus num. 32. & 33. hoc autem facient iubentes homines occidi, & cruciari mille modis, & urbes euerri, & omnia disperdi, non vlla ratione ducti, sed furori, & feritati suae obsequentes, sicut de gente Chaldaeorum dictum est Hab. 1: Horribilis, & terribilis est, ex semetipso iudicium, & omnis egredietur. Hoc etiam intelligitur ex verbis cap. 17: Ignis exiet de ore eorum, & devorabit inimicos eorum. Hoc etiam ignis indicat: nemo eis poterit resistere, sicut igni, nemo poterit effugere, latissime diffundetur ut ignis. Nahum. 1: Indignatio eius effusa est ut ignis. Fumus multus caelum obscurat, & diei splendorem perturbat: ita hi terrore suo, & verbis minacibus, atque omnia perdi iubentibus, quiete, & prosperitatem malorum obscurabunt, & eorum mentes perturbabunt, ut inopes consilij, & trepidi facilius vincantur. Simile est illud Ios. 2. de exercitu Chaldaeorum: Ante faciem eius ignis devorans, & post eum exurens flamma. Quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti, neque est qui fugiat eum. Illud etiam hic significatur, quod de eisdem Chaldaeis scriptum est Nah. 2: Aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia, id est, ignem vinocendi, & coleritate discurrendi referent.

Vers. 19.

35

Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum. † In Greco ut quidam putant, non habetur. In caudis eorum: at antiquiores nonnulli codices habent, & apud Andream id legitur, & apud Aretham, & omnino legendum est, ut verba sequentia indicant: Nam cauda eorum similes serpentibus. &c. Aliorum equorum potestas in corpore, aut in pedibus est, horum in ore, & in caudis. In ore quidem quia de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur, quod iam exposuimus. In caudis, quoniam cum vicerint, & dissipaverint hostes, videbuntur tranquille, & minime tyrannice dominari, sed non multo post ad eandem crudelita-

terredibunt, & cum recedere volent, iterum eadem ora proferent ignem, & fumum, & sulphur spirantia, ideo cauda eorum habere etiam capita dicuntur, & similes esse serpentibus, qui tacite cavernis prodeunt, & non praevisi mordent, ut Ecclesiast. 10: Si mordeat serpens in silentio, &c. Ita hi cum iam quiescissent, & placidissimi esse videbantur, ex improviso mordebunt, & saevirent.

36

Et ceteri homines. Duas partes reliquas imperiorum, nam tertia tantum ab his occiditur.

37

Neque penitentiam egerunt. Ita dictum est, ac si diceret: Reliquae duae partes neque occisae sunt, neque aliorum exdibus admoneri voluerunt, ut penitentiam agerent. De operibus manuum suarum. De peccatis suis, ita enim vocari solent peccata, quia proprie opera nostra sunt, ut Deus. Quando feceritis malum in conspectu Domini, ut irriteis eum per opera manuum vestrarum. Psal. 9: Cognoscetur Dominus iudicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. Psal. 27: Da illis secundum opera eorum, & secundum nequitiam ad intentionum ipsorum: Secundum opera manuum eorum tribue illis. Solent etiam vocari opera manuum idola, Psal. 113: Simulacra gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum. Isa. 2: Et repleta est terra eius idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum. Hosei. 4: Nec dicemus ultra, Dii nostri, opera manuum nostrarum. Verum nunc, quoniam statim de idolis expresse loquitur, peccata intelligenda sunt, de quibus penitentia agi debet.

37

Ut non adorarent demonia. † Ut aliam vitam ratione instituentes adorare desinere idola, quae dii putantur, sed demonia sunt. Ex his intelligitur extremis illis temporibus multos fore cultores idolorum. Cuiusmodi dicit: Simulacra aurea, & argentea, & aerea, & lapidea, & lignea, multitudinem magnam idolorum in diversa materia indicat, quae videlicet, cum ex quavis materia fieri possint, ubique, & ab omnibus fiunt. Eisdem verbis multitudo idolorum indicatur in domo regis Chaldaeorum Dan. 5: Et lauda-

Vers. 20.

Vers. 20.

Vers. 20.

Opera manuum nostrarum.

Vers. 20.

Opera manuum nostrarum.

Vers. 20.

laudabant deos suos aureos, & argenteos, & ferreos, ligneosque, & lapideos. Et Paulus multitudinē vatorū ex diversitate materiæ indicat. 2. Tim. 2. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & li-

gnæ, & fictilia. [Intelligitur etiam, cū hæc fiēt, nondum venisse Antichristum, qui nulla idola in templis relinquet. Nec dicit: Ut non adorarent Antichristum, sed, Ut non adorarent dæmonia, & simulacra aurea. & c.]

Argumentum. Cap. X.

Videt angelum de cælo descendentem, librumque apertum manu portantem, & dextrum pedem super mare ponentem, sinistrum supra terram, & voce magna clamantem post voces septem tonitruum non amplius tempus futurum, sed cum septimus angelus tuba clāger, sæculum esse terminandum. Deinde librum illum ab angelo acceptum deuorat, quem primo dulcem, mox amarum sensit.

Caput. X.

I Vidi alium angelum fortem descendentem de cælo, amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat vt sol, & pedes eius tamquam columna ignis. Et habebat in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram. & clamauit voce magna; quemadmodum cum leo rugit. Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. Et cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ega scripturus eram: & audiui vocem de cælo dicentem mihi: Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. Et angelus quem vidi stantem super mare, & super terram, leuauit manum suā ad cælum, & iurauit per viuētem in sæcula sæculorum, qui creauit cælū, & ea quæ in eo sunt: & terram, & ea quæ in ea sunt, & mare, & ea quæ in eo sunt: Quia tempus non erit am-

7 plus: sed in diebus vocis septimi angeli, cum cœperit tuba canere, cōsummabitur mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas. 8 Et audiui vocem de cælo iterum loquentem mecum, & dicentem, Vade, & accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare; & super terram. Et abiit ad angelum, dicens ei vt daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum: & faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tāquam mel. 10 Et accepi librum de manu angeli, & deuoravi illum: & erat in ore meo tamquam mel, dulce; & cūm deuorassē eum; amaricatus est venter meus, & dixit mihi, Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis.

I Vidi alium angelum fortem. Vers. 1. Ea, quæ in hoc cap. 10. & in parte vndecimi dicuntur, in tertubani sexti angeli, & septimi fiēt, nam de septimo angelo scriptum est cap. 11: Et septimus angelus tuba cecinit. & c. Ergo quoniam ne quæ post tot plagas, quæ per tubas sex ange-

angelorum prænuntiatæ sunt, homines pœnitentiam agere volent, sed in suis peccatis permānebunt: nunc angelus fortis mittitur, qui etiam iureiurando hominibus cōtēstetur imminere finē mūdi, & cum septimus angelus tuba cecinerit, omnia esse cōsummanda, vt vel hoc terrore a peccatis abstineant; aut cęptē nihil a Dei misericordia, & bonitate requiri possit. Eorū verō sententiā, qui cōsent hunc angelū esse Christū, & nunc ad exordiū natiuitatis eius sermonem reduci, nō arbitror esse refellēdam, cum & rerum ipsarum contextus, & verba ipsa Apostoli manifestissimē refellant. † Quorsum enim nunc inter tubam sexti angeli, & septimi, cū de vltimis sæculi temporibus agitur, de primo Christi aduentu, & de natiuitate eius agat Apostolus? Quando Christus in primo aduentu iurauit tempus non futurū amplius, sed in dieb⁹ septimi angeli cōsummandum esse mysterium Dei? Quando librum apertū comedēdū tradidit Iohanni? [Andreas quidē angelum sanctum esse non dubitat, ita enim ait: Hunc sanctum intelligi & nubes, & iris, & lux solem decens ostendunt per hæc enim quod cœleste est, & varium in virtutibus, & quod illuminans est angelicæ naturæ & intelligentiæ ostenditur. & c.] Angelus ergo hic fortis ille ipse angelus est, de quo cap. 5. dixit: Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius, atque ideo librum, quem tunc aperiri optabat, nunc apertum portat, vt tradat Iohanni.

Vers. 1.

Vers. 3.

Amictum nube. Per hoc indicat eum non esse cognoscendum, ne homines ei credituros esse vt agant pœnitentiā. Et iris in capite eius. Iris recōciliationis, & fœderis signum est, per quam Deus admoneri voluit vt non perderet iterū homines diluio, vt legim⁹ Gen. 9: † Vt igitur legati pacē petentes, aut promittentes, apud veteres frondibus oliuæ coronati mittebantur, quod etiam Virgilius ostendit cum ait.

7. Ane.

Centum oratores augusta ad mania regis Ire iubet ramis velatos Palladis omnes, Donaq; ferre viro, pacēq; exposcere Teucris: ita angelus, qui pacem Dei portat ho-

minibus, & eos ad pœnitentiam inuitat, iride coronatur ne pereant omnes diluio iræ Dei.

Vers. 1.

Et facies eius erat vt sol. Facies erat vt sol, cum quia læta nuntiat, & post tot plagas prosperitatem affert, si velint homines resipiscere, sicut cum post multorum dierum pluuiam sol clarus exoritur, & cælum serenum cernitur: tum quia ab omnibus vidēri, & neminem latere vult Deum de pace agere.

Vers. 1.

Et pedes eius tamquam columna ignis. Prius pacem promittit, ideoque iridem habet in capite, & facies eius est vt sol. Sed postea nolentibus resipiscere supplicia minatur, ideo enim habet pedes igneos, vt doceat inimicos Christi pedibus eius esse subijciendos, & æternis ignibus cremandos: hoc enim significant pedes ignei, vt in simili loco vidimus cap. 1. num. 102. & 103. [Andreas Columnæ autem ignis quod terrificū est, & puniens impios significant.] Columnæ fortes, & longæ sunt, atq; ideo pedes eius similes columnis dicuntur, vt significetur Christum, cuius angelus hic nuntius est, fortem esse ad puniendum, (nam idcirco missus est ad hæc nuntianda angelus fortis) & longos habere pedes, id est, posse illis omnes inimicos suos pertingere ad conculcandum, sicut mox ait: Et posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram. Itaque hoc idem de pedibus Christi dicit, quod pro uerbio iactatur: Longæ regum manus.

Vers. 2.

Et habebat in manu sua libellum apertū. † Eum videlicet, quem cap. 5. vidit in dextera sedentis super thronū, in quo scripta erant quæ gentibus Iohānes vaticinari iuebatur, vt exposuimus cap. 5. n. 2. & duob⁹ sequētibus. Atq; hūc merito nūc in manu habet, quoniā supplicia, quibus impij plectendi sunt, nisi pœnitentiam egerint, in eo scripta Iohanni tradenda sunt.

Vers. 2.

Et posuit pedem suum dextrum super mare. Significat hoc nihil esse tam distans, ac remotum, vt Domini sui pedes, & cōculcationem effugere possit. Itaque nō solū habitantes in terra, sed in infulis etiā remotissimis degētes supplicia ei⁹ vitare nō poterūt: Sed cur dexterū pedē sup mare ponit, sinistrū sup terrā?

Pes dexter fortior est, & in ijs, qui magis latant, & remotiores sunt, magis Christi pedis fortitudo, & supplicia eius ostendentur, cum ne illi quidem, qui in remotissimis insulis vivebant ab hominum confortio segregati liberari ab eius ira potuerint, magis quam qui erant in terra. [Andreas ira interpretatur, alterum pedem in terra, alterum in mari poni, ut poena indicetur latrocinantium in terra; & piratarum in mari versantium.]

Vers. 3. Et clamavit voce magna quemadmodum

leo, cum rugit. Quod clamaverit paulo post scribit: Quia tempus non erit amplius. &c. Voce magna clamat, sicut leo, quia omnes audire vult, quae dicit, & omnes terrere, ut mature poenitentiam agant, & ut indicet magnam iram Dei illis impedere, nisi poenitentiam egerint. In Græco est: ὁ σπερ λέων μυκᾷται. Est autem μυκᾷται proprie boum, & inde Metaphoricè transfertur ad quavis alia magnum sonum edentia; ut ad camelos, leones ad inanimata etiã, ut ad tonitrua, & similia. Queritur autem an extremis temporibus postquã facta fuerint ea, quae haecenus dicta sunt, angelus huiusmodi descendurus sit de caelo, qualis nunc describitur, & valde clamaturus, ut cum leo rugit? Respondeo Iohanni obiectam fuisse hanc visionem, ut ex ea intelligeret quae futura sunt, & scriptis mandaret, ut homines illorum temporum intelligant quid Deus de illis cogitauerit. At tunc non descendet quidem angelus amictus nubis, fient tamen ea, quae in hoc angelo, & in eius verbis significantur, id est, Deus praedicatorum mittet, qui homines ad poenitentiam exhortentur, & pacem, atque reconciliationem eis promittant, deinde etiam & cito venturi iudicij comminatione terrerunt. Ita sunt multa ex his, quae haecenus diximus, intelligenda, ut quod diximus cap. 9. de locustis, & equis, & cap. 6. de equis, & equitibus. &c.

Vers. 3. Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. De septem tonitribus nihil haecenus videtur dixisse, ipse autem tamquam de re non ignota loquitur: videlicet cap. 8. scripsit: Et accepit angelus thuribulum, & implevit

illud de igne altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura. Quare ex hoc loco intelligimus septem fuisse tonitrua, non enim possunt haec ad alium locum referri. Voces autem diximus tunc articulatas intelligi debere, eas scilicet, quas nunc commemorat. Quare quod tunc dixit, facta esse tonitrua, & voces, per anticipationem dictum apparet, non enim tunc locuta sunt tonitrua voces suas, sed hoc tempore, quod nunc indicat Iohannes. Cum autem tonitrua ad terrorem hominum stant, voces eorum sine dubio plenae sunt minis, & significatio ne irae Dei. [Quodque nunc in visione loquuntur tonitrua, cum extremo tempore nullas articulatas voces editura sint, nihil aliud videtur significare, quam manifestissimam tunc fore iram Dei, hoc est, aut signa de caelo magna videntur esse, quae palam iram Dei praenuntiant, aut horrenda tonitrua audienda, quae ita aperte magna mala instare portentant, ac si loquerentur. Nam in rebus non loquentibus magna quaedam manifestatio Metaphoricè locutio dici solet, ut:

Daphni, tuum Pænos etiam ingemuisse Ecloga. 5.

leones Inveritum, montesque feri, silvaeque loquuntur.

Hab. 13. Dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas leuabit.

Signa quae locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. Si non scribit quomodo signare iubetur, non enim signatur nisi quae scripta sunt, & legi non sinuntur. Ut Iere. 32: Et scripsi in libro, & signavi. Et Dan. 8: Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. Et cap. 12: Tu autem Daniel claudes sermones, & signa libri usque ad tempus statutum. Et in huius libri cap. 5. vidimus librum signatum, quem aperire, aut legere nemo poterat. Metaphorica locutio est, & signare, atque claudere iubetur in mente sua, non librum, aut scripta signare. Hoc est, Tu ea in mente tua serva & nemini dixeris, nam quae signantur, non possunt legi, aut videri. Nec putemus ita quoque posse accipi, Signa, ac si dixisset, Nota, atque animadvertente memoria excidant, qui sensus a voce

Lati-

Latina alienus non erat, sed Graeca non convenit: ὁπρᾶγισον, quod de ijs dicitur, quae sigillo obli gnatur, ut vidimus cap. 5. in libro signato. & cap. 7. in angelo habente signum Dei vitui, & clamante quatuor angelis: Nolite nocere. &c. quoad usque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. Cur autem Deus haec signari iusserit, certo scire non possumus: credibile est noluisse scribi, ne homines magnitudine futurorum malorum in desperationem incideret, aut peiores etiam fierent. Fortè etiam ne conficta ea ab Apostolo putarent, si maxima, & inusitata videretur. [Nisi enim dira, & terroribus plena essent, nunquam ea septem tonitrua loquerentur.]

Vers. 5. Leuare manum ad caelum. Leuare manum ad caelum iurantis est, ut Gen. 14: Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem caeli, & terrae, quod a filo subtegninis usque ad corrigiam caligae non accipiam ex omnibus, quae tua sunt. Deut. 32: Leuabo ad caelum manum meam, & dicam: Vitio ego in aeternum. &c. Ex quo intelligitur illud Exo. 6: Et induxerim vos in terram, super quam leuavi manum meam, ut darem eam Abraham, Isaac, & Jacob, id est, quam me illis daturum iuravi, est enim concisa, ac deficiens locutio: plena esset, si diceret: Super quam leuavi manum meam in caelum. Videtur autem non esse quomodo liber iurantis, sed serio, & quasi sollemni ritu iurantis. Iurat autem angelus quia dicturus est quod hominibus illius saeculi vanum, & huiusmodi ut fieri non possit videbitur.

Vers. 6. Per viuentem in saecula saeculorum. Di sturus tempus amplius non futurum, rectè eum testem adductum, qui aeternus est, & omnia tempora aeternitate sua ambit, & ut praesentia intuetur.

Vers. 6. Qui creauit caelum &c. Qui vniuersa condidit, & omnipotens inde cognoscitur, & cum voluit, tempori initium dedit, atque ita & cum volet, dare finem potest.

Vers. 6. Quia tempus amplius non erit. Finitur tempus, & haec varietas dierum, & noctium, & mensium, & annorum: & pro tempore succedet inuariabilis aeternitas: hoc est, consummabitur hoc saeculum. Etenim ita Deus promisit Gen. 8: Cunctis

diebus terrae sementis, & messis, frigus, & aestus, & hyems, nox, & dies non requiescent. Quare quando haec desinent, saeculum necesse erit consummari. Non dicit autem tunc id futurum cum ipse hoc dicit, sed, ut statim aperit, in diebus septimi angeli.

Sed in diebus vocis septimi angeli. Quod

dixi tempus amplius non futurum, tunc fiet cum septimus angelus tuba cecinerit, eo enim tempore mundus destruetur, & iudicium fiet, & retributio bonorum, & malorum. Et hoc est quod ait: Consummabitur mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos prophetas, id est, omnia, quae Deus per prophetas suos praedixerat de fine saeculi, de futura requie sanctorum, de supplicijs malorum, & quae de his rebus figuris, & obscuritate verborum contexerat, consummabuntur, & aperta, atque reuelata videbuntur. Hoc intelligimus ex cap. 11: Et septimus angelus tuba cecinit, & factae sunt voces magnae in caelo dicentes: Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in saecula saeculorum. Et mox: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es, quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti. Et iratae sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum, iudicari, & reddere mercedem seruis tuis prophetis, & sanctis. &c. Haec fiet cum septimus angelus tuba canet, & haec, quae pluribus verbis explicauit, sunt quae vno verbo nunc vocat Mysterium Dei. Atque his omnibus pleni sunt libri prophetarum. Itaque quod ait: Sicut euangelizauit per seruos suos prophetas, non refertur ad illud, sed in diebus vocis septimi angeli. &c. Non enim vaticinati sunt prophetae consummationem saeculi futuram in diebus septimi angeli: Sed ad illud: Consummabitur mysterium Dei, illud videlicet, quod euangelizauerat per prophetas suos, aut consummabitur eo modo, quo per illos praedixerat. Nec dixit: Sicut praedixit, aut prophetauit, sed sicut euangelizauit, sanctos enim respicit, in quorum consolationem missi sunt prophetae, & illis iucundissimus semper nuntius fuit omnia Christo esse subiicienda, & bonos per

K 5 na bea-

na beatitudine fore donandos, malos sempiternis penis afficiendos, quia Christo, & Deo subijci noluerunt.

Vers. 8. *Vade, & accipe librum apertum.* Quae sequuntur vsque ad finem capituli, sunt iam ex parte explicata capit. 5. a primo numero vsque ad septimum. Librum apertum accipere iubetur vt legat quae post prophetiam septem sigillorum vaticinaturus est.

Vers. 9. *Accipe librum, & deuora illum.* Deuoratio haec significat omnia, quae in illo erant, in ventre memoriae Apostoli reponenda, & seruanda esse. Beda: Id est, in seruis visceribus, & describe in latitudine cordis tui, &c. Vult etiam vt intelligamus eu non sigillatim omnia accepisse, sed vniuersè quasi deuorasse, donec postea singula, cu dicturus esset, videret. Præterea vt sciat auidè excipiendas esse Dei reuelationes, & in ventre internæ meditationis prius concoquendas, quâ in publicum proferantur. Illa etiam, quae deuorantur, etsi noxia sint, non continuò sentiuntur, donec concoctione vim suam exerant. Ita liber dulcis primùm Apostolo fuit, postea quasi concoctus, valde amarus.]

Vers. 5. *Et faciet amaricari ventrem tuum.* Cu accepseris, delectaberis Diuina locutione, & tot, tantarumque rerum futurarum cognitione: sed cum post hæc cogitaueris iram Dei, & supplicia maxima, & tot hominum damnationem dolebis, & amaritudine animi cruciaberis. Ita Andreas, & Arethas. Ita etiam fere Tyconius Hom. 8. & Beda, & alij; conuenitq; cum expositione Hieronymi in verba hęc. c. 2. vbi eadem scripta sunt.

Vers. 11. *Oportet te iterum prophetare gentibus.* Ex hoc maxime loco arbitror ortam esse quorundam opinionem, venturum esse in fine sæculi Iohannem cum Elia, & Henoch ad prædicandum Christi Euangelium. Nam cum ex Iohannis Euangelio cap. 21. colligere sibi viderentur, eum non esse moriturum, quoniam dictum est: Sic eum volo manere donec veniam: & nunc ei dicatur: Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis, continuòq; de duobus prophetis prophetia attextatur, qui Elias, & Henoch putantur, re-

etè id, quod diximus, effici, & consenti re omnia videbantur. Arethas: Non est autem ignorandum quod ex hoc dicto: Oportet te rursum prophetare, opinantur multi beatum hunc virum vsq; ad sæculi consummationem viuere, ac venturum esse circa tempora Antichristi cum Henoch, & Elia, vt vnà cu illis corrigat eos, qui tunc venient, homines, & quod sub Antichristo interimerent. Sed verba Euangelij in alium sensum dicta esse satis constat: hæc quae nunc interpretamur, in eum scriptores multi accipiunt, vt Iohannes reuersus ab exilio, in quo erat cum hæc scribebat, iterum multis prædicaturus sit Euangelium, siue voce, siue libro Euangelij, quem scripturus sit. Ita sentiant Primasius, Beda, Ansbertus, Haymo, Ambrosius, Rupertus, Anselmus, Thomas, & ferè recentiores. Mihi hoc non placet, quoniam Prophetare pro Prædicare Euangelium nouum est, & inusitatum, & improprium. Deinde quoniam Iohannes, qui plenitudinem Spiritus sancti acceperat, & in quo Christus loquebatur, libro deuorando minimè indigebat vt prædicaret Euangelium, neque vt scriberet, quandoquidem cum scriberet, Spiritum sanctum habiturus erat reuelantem. Postremò quoniam iam ostendimus cap. 5. in hoc libro non esse scriptum Euangelium, sed prophetia contineri futurorū suppliciorum. Sensus ergo est: Quamuis multa hæc de extremis temporibus vaticinatus fueris, adhuc tamen restant multa, quae vaticinaturus es de eisdem aduersus gentes, & reges, & populos, & linguas. ¶ Quare, (vt rectè ait Lyranus) hoc, quod prophetaturus dicitur, illud ipsum est, quod Iohannes postea in hoc libro scripsit. Sed & Victorinus librum hunc apertum, Apocalypsin hanc esse testatur. At videtur habere hoc non parum dubitationis, quoniam quae post hæc scripsit Apostolus, eodem stylo scripsit, quo priora, & paulatim ea videbat, vt ex eius verbis manifestè intelligitur: quid igitur necesse erat librum illi dari, quo hæc scripta continerentur, si visurus erat ea, vt hæc vidit? Accedit quod in ijs, quae postea scribitur, nusquã dicit se aliquid in libro legisse, nec

13

14

nec illius præterea meminit, sed quod sibi in visione demonstratum est, commemorat. Hoc argumentum, etsi magnùm videatur, tamen nos dimouere non debet ab explanatione, quã iam sentiel, atque iterum probauimus, nam septem sigilla, quibus obfirmatus erat, de futuris calamitatibus sunt, vt iam vidimus, quare non est dubitandum in libro scripta fuisse ea, quae post sigilla prophetaturus erat Iohannes. Et quamuis postea scribit omnia, vt tunc videbat, non propterea non acceperat prius in libro, quem deuorauerat, nam & Ezechielem librum similiter deuorauit cap. 3. in quo mala descripta erant, quae aduersus illum populum vaticinaturus erat, & tamen postea, ita commemorat omnia, ac si tunc ea cognosceret, nullumq; librum deuorasset. ¶ Ita igitur videtur res explicanda. Iohannes multa de futuris plagis cognouit, quae literis non mandauit, nam cap. 1. & 2. locuta fuisse, inquit, septè tonitrua voces suas, ego scripturus eram, & audiuì vocem de celo dicentem mihi: Signa quae locuta sunt septem tonitrua, & noli scribere: videtur ergo in hoc libro multò plura accepisse quam quae scripsit. Nam quae hinc vsque ad finem libri sequuntur, pauca sunt, ipse autem vidit librum longissimū, qui ideo cap. 5. dicitur scriptus fuisse intus, & foris. Fortasse etiam in eo cognouit quoniam essent in Ecclesijs Antichristo cessuri ex episcopis, & sanctis viris, & quibus illi essent penis prestendi, vt iure optimo dixerit: Et eis deuorasset eam, amaricatus est veter mens. Vt autem intelligeret quoniam ex his scripturas esset, & quo ordine, deinde etiam quibus figuris, & similitudinibus ea aut velanda essent, aut explicanda, oportuit vt iterum visione admoneretur, nam in libro sine figuris & sine obscuritate omnia accepit. ¶ Què admodum plurima ex ijs, quae scripsit in Euangelio, ipse viderat, & per se cognouerat, & multò plura: Multa enim, inquit, & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Sed vt ex his eligeret quae scribenda erant, & quatenus scribenda essent sciret, & quo ordine, quibus verbis, noua fuit reue-

15

16

Ioh. 20.

lacione instruendus. Postremò queritur an omnia, quae hinc vsque ad finem scribit, sint ex illis, quae scripta accepit in libro? Respondet deo ea, quae sunt in cap. 11. non esse de scriptis in libro, sed pertinere ad septè sigilla, quibus liber erat firmatus. Nam septem angeli cum suis tubis pertinent ad septimum sigillum, vt docemur initio cap. 8. Quae autem scripta sunt cap. 10. spectant ad sextum angelum cuiusdã cap. 11. vsque ad illud. Vt secũdum abijt, & ecce vix tertium uenierit citò. Et septimus angelus tuba cecinit. Ad quem quae pertinent, vnde decimo cap. videntur absolua, & inde vsq; ad finem libri ea prophetari, quae legitur in libro.

17

18

Quae ad sigilla pertinent, & quae ad librum.

¶ [At non videtur omninò ad extremum perducta quaestio, quoniam omnia, quae in hac Apocalypsi scripta sunt, septem illis sigillis videntur contineri. Quod si verum est, non erant in libro conscripta quae Iohannes vaticinaturus erat, vt hæc diximus. Verũ autem esse videtur ex præcedentibus intelligi. Nam aperto primo sigillo omnia, quae videtur, ad primum sine dubio pertinent, & quae videntur post secundum aperit, quam tertium aperit, secundum sigilli sunt, atque ita de reliquis. Quare cu cap. 6. ait: Et vidi cum aperisset sigillum sextum, & ecce terræ motus magnus factus est, &c. quae deinde sunt in c. 6. & in toto septimo, sexti sigilli sunt, vsque ad initium cap. 8. quo septimum sigillum aperitur, ad quod pertinent septem angeli, qui tubas canturi erant. Similiter quae videtur. Apostolus postquam aliquis ex his tuba cecinit, donec dicatur alius tuba canere, ad tubam angeli illius referenda sunt, qui proximè tuba cecinerat. Quare omnia quae scripta sunt in cap. 9. & 10. & 11. donec septimus angelus tuba canat, septimi sigilli sunt, quia ad quintum, & sextum angelum pertinent ex septem illis, quibus tubae datae sunt. ¶ Quae ergo scripta sunt ab illis verbis capituli. 11. Et septimus angelus tuba cecinit vsque ad finem libri, omnia pertinebunt ad septimum sigillum, quandoquidem cap. 10. clamat angelus fortis: Sed in diebus vocis septimi

mi angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut angelizavit per seruos suos: prophetas non enim meminit postea aut libri, aut alterius sigilli. Si igitur omnia erant in sigillis, nihil legit in libro. Sed neque ipse quidquam se in eo legisse dicit, neque verò legere poterat, non enim eum legendum, sed deuorandū accipiam. In patet nobis beatus Apostolus à magni consilij angelo, vt hæc anigmata, quæ in tubis, & in verbis angelorum sunt, soluantur: & aperiat ipse Agnus, qui librum aperuit, & soluit septem signacula eius.

19 *In tuba septimi angeli anticipatione vsus est.*
 Ego uero in Apocalypsis prophetiâ libro illo signato, mox aperto, & septem eius signaculis cõtineri arbitror, quod hinc arguentis, quæ proposui, satis apparet, fuisse comprehensum. In septimo sigillo omnia finiuntur, quia cum septimus angelus tuba canet, consummabitur mysterium Dei. Quomodo igitur post uocem eiusdem septimi angeli, quæ est in cap. 11. tam multa scribuntur, aut quomodo non ad eum pertinent, sed ad librum apertum, quæ postea dicuntur? In sono tubæ huius septimi angeli Iohannes anticipatione vsus est, quæ frequens est in historia sacra Scripturæ; & in prophetia, hoc est præuenit tempus narrationis, non suo loco eum posuit, sed ante tempus quo futurus est, narrauit. Ponit enim hanc tubam ante aduentum Antichristi, vt uideamus, & tamen mysterium Dei non consummabitur ante mortem illius, nec requies, quam et angelizauerunt prophetae, dabitur Ecclesiæ antequam fauissima Antichristi trãseat persecutio. Nec dubitare quisquam de hac re potest, qui uerba cap. 11. legerit. Et septimus (inquit) angelus tuba cecinit, & factæ sunt uoces magnæ in cœlo dicentes, Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in sæcula sæculorum. Finitum esse dicunt regnum peccati, sed quando hoc regnum maius, & firmius futurum est quam tempore Antichristi? Quomodo Deus, & Christus eius regnabunt in hoc mundo, cum mundus seruiet Antichristo, & in errorem inducetur, si fieri potest, etiam electi? Non dicent

illi seniores: Gratias agimus tibi quia accepisti uirtutem tuam magnam, & regnasti, antequam moriatur Antichristus, quoniam uisus est Deus oblitus uidebatur uirtutis suæ magnæ, nec regnabat in hominibus, cum paucissimos haberet, qui sibi parerent. † Ad tempus extremi iudicij pertinet hoc regnum, quo inimici Christi ponetur scabellum pedum eius, & illi flectentur omnes genua. Quod continuo in eodem capite docent viginti quatuor seniores addentes ista quæ reuoluit, hæc: Et irata sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis prophetis, & sanctis, & timere tibi nomen tuum pusillis, & magnis, & exterminandi eos, qui corruerunt terram. Cæcus est qui non uidet hæc, nisi post interitum Antichristi, & tempore iudicij non futura. Proprius tubæ septimi angeli locus est in cap. 20. ubi legitur. Et descendit ignis à Deo de cœlo, & deuorauit eos: & Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, ubi & bestia, & Pseudopropheta cruciabantur die, ac nocte in sæcula sæculorum. Hic opportunè septimus angelus tuba canet, & seniores Deum collaudabunt quod iam regnet in hominibus, & regnum peccati finierit, quod tempus resurrectionis, mortuorum, & iudicij, & supplicij malorum, & mercedis sanctorum uenerit. Et continuo fiet quod subiicitur in eodem capite 20: Et uidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inuentus eis. Et uidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni. &c.
 21 † Nec miremur anticipatione hic usum esse Apostolum, cum sæpe id propheta fecerint, ipse etiam non semel in hoc libro facit. Atque, vt alia exempla omittamus, cap. 19. mortem Antichristi, & Pseudo prophetae præcursoris eius descripsit: & tamen cap. 20. Diabolum solutum esse dicit, qui certè non nisi Antichristo regnare incipiente soluetur, tunc enim omnem malitiam suam exeret. Soluetur, inquit, Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ

terre Gog, & Magog; & congregabit eos in prolium. Gentes Gog, & Magog Antichristi cõmites erunt; vt suo loco uidebimus, & cū illo aduersus sanctos dimicabunt. Sed cur anteuertit Apostolus, & ante tempus tubam septimi angeli sonantem induxit? Ne putaremus ea quæ cap. 12. & sequentibus scribuntur, pertinere ad tubam sexti angeli, aut ad septimum sigillum, sed ad librum datum sibi. Itaque apertis septem sigillis liber iam apertus legi poterat, & in eo erant quæ ab illo capite. 12. scripta sunt. Non pertinere autem ad tubam septimi angeli quæ à capite. 12. leguntur, uel illud ostendit, quod est in cap. 10: Sed in diebus septimi angeli, cū cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, non postquam cecinerit, sed cum cœperit tuba canere. Ita etiam cap. 11. incipiente eo canere seniores gratias Deo agunt; quod iam finis omnium uenerit. Quæ ergo sunt in cap. 12. & sequentibus, ante fient, quam septimus angelus tuba canere incipiat.

Tota igitur hæc prophetia Apocalypsis, quæ duobus & viginti capitibus cõtinetur, in duas partes diuisa est. Prior, quæ uidecim capita habet, signa futuri temporis, & calamitates continet, quæ usque ad regnum Antichristi futuræ sunt, & ad septem signacula libri pertinent. † Posterior, quæ, vt sæpe dixi, à cap. 12. usque ad finem libri tenditur, regnum Antichristi, & persecutiones illius temporis, & iudicium, & beatitudinem sanctorum complectitur, & ad librum pertinet, qui signatus apparuit, & ab Agno apertus est. Maiora itaque, & terribiliora libro reserua sunt. Quæ obrem Iohanni, cum acceptum librum deuorasset, angelus dixit: *Opportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis.* Iterum dicit, quasi alio sumpto principio, vt ea nunc prophetae, quæ in hoc libro accepisti; & deuorasti. *Gentibus, & populis, & linguis* prophetabis, quia geres multas, & multi populi variarum linguarum Antichristum sequentur, & in sanctos per orbem terræ dispersos insurgent, quibus tu futura prædices, qui uariarum etiam gentium, & linguarum, & multorum populorum erunt. *Regibus etiam multis*

prophetabis, quia prædices omnes reges terræ sua regna fore amissuros, & decem tantum in uniuersa terra regnatos, ex quibus tres uicti occidentur, septem reliqui imperium suum Antichristo dabunt: & tam ipsi, quam rex omnium regum Antichristus uincuntur tandem vno die, & occidentur. † Gentibus enim, & regibus prophetare dicitur is, qui quæ illi facturi, passuriq; sunt prædicit, licet eos alloqui minime uideatur. Sicut Ieremias propheta gentium dicitur, vt est in cap. 1: Prophetam in gentibus dedi re, quia quæ Palestini, & Moabitæ, & Hammothitæ, & Idumæi, & alij passuri erant, prædixit cap. 47. & sequentibus. Ita etiam Hosee non minus prophetat tribubus Israel cap. 1. & 3. cum futura illarum supplicia prænuntiat, quam reliquis capitibus, ubi eas alloquitur: quod in omnibus prophetis uideri licet.

Vt ergo semel dicamus, & rem, quam nobis datum est, explicemus, septem signacula libri non ita sunt intelligenda quasi illis solutis legeretur in libro id quod tunc uidet Apostolus, vt ex eius uerbis perspicitur. Cap. 6. ait: Et uidi quod aperuisset Agnus unum de septem sigillis, & audiui unum de quatuor animalibus dicentis tamquam uocem tonitruum, Veni, Et ecce equus albus; & qui sedebat super illum habebat arcum. &c. atque ita in reliquis, nihil se legisse dicit, sed aliquid uidit, quod non latebat sub sigillo, neque ex illo prodibat, sed cum aperiebatur sigillum, tunc uidebatur. † Quoniam ergo sigillum librum obfignat, & ne legatur impedit, & in libro tota Antichristi prophetia continetur: septem sigilla septem temporum articulos, aut septem tempora esse existimo à Deo præstituta, in quorum quoque id faciendum est quod in illo Iohannes uarietur, & isti quibus persecutiones Ecclesiæ, & persecutiones sanctorum ante aduentum Antichristi futuræ ostendenda sunt, & quasi in lucem proditura. Et quoniam oportet hæc fieri antequam ueniat filius illè perditionis, cuius tyrannis, & uolentia, & persecutio in libro scriptæ sunt, hæc tempora impediunt ne liber legatur, id est, ne uideantur quæ in illo scripta sunt: quare

Quid sint septem signacula, aut sigilla.

Partitio totius prophetiæ Apocalypsis.

22

24

quare iure optimo signacula, siue sigilla vocantur. Tale aliquid Paulus alijs verbis significauit. 2. Theff. 2. non dissimilibus: Et nunc quid detineat scitis vt reueletur in suo tempore (nam mysterium iam operatur iniquitatis) tantum vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur ille iniquus. &c. Hoc est, Aduentum Antichristi detinet imperium eius, qui nunc imperat; non enim potest venire ille donec imperium transferatur. Ita hæc sigilla detinet vt reueletur filius iniquitatis, qui venturus non est donec hæc tempora transeant; & fiant quæ in vno quoque illorum faciendæ sunt. † Sigillo septimo aperto liber iam solutus est, & legi potest, id est, videri incipient quæ in eo futura dicuntur. Liber autem nihil est aliud quam Diuinæ prouidentiae consilium, & præfinitio, qua apud se statuit,

aut pmittere decreuit, quæ tempore Antichristi futura sunt. Ante ergo quæ reueletur homo peccati, filius perditionis, fient omnia; quæ sex angelis tuba canentibus futura prænantur. Sola septimi angeli tuba post mortem Antichristi, & cū finis imminet omnium, audienda est. Ex his omnia soluuntur, quæ num. 17. & 18. nobis obiecimur: non enim pertinet quæ à capite. 12. scribuntur, ad tubam septimi angeli, quoniã in ea Apostolus non seruauit ordinem, quem in reliquis seruauerat, sed anticipatione vsus est. Nec dicit Iohannes se aliquid in libro legisse, dicit tamẽ apertum eum sibi datum, & à se deuoratum, id est, vniuersè cognitum fuisse. Dicit etiam sibi præceptum esse vt propheta ret gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis, ea sine dubio quæ in libro viderat, & deuorauerat.]

25
Quid sit liber.

Argumentum. Cap. XI.

Iubetur Apostolus calamo metiri templum, & partem signare, quæ gentibus traderetur calcanda duobus & quadraginta mensibus. Duo prophetae promittuntur, qui homines doceant, & pro veritate ab Antichristo occidentur, & post tres dies, & dimidium resuscitati in cælum rapiuntur. Terræ motus continuò magnus fiet, & plurimi morientur. Septimus angelus tuba canit, & seniores gratias Deo agunt quòd iam supplicia impiorum, & præmia sanctorum adueniant.

Caput. XI.

Datus est mihi calamus similis virgæ: & dictum est mihi, Surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo, atrium autem quod est foris templum, eyce foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est Gentibus, & ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus: & dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duæ

oliuæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. Et si quis voluerit eos nocere: ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & si quis voluerit eos ledere: sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga quotiescūque voluerint. Et cū finierint testimonium suum: bestia quæ ascendit de abyssu, faciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. Et corpora

eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodomam, & Aegyptum, vbi & Dominus eorum crucifixus est. Et videntur de tribubus, & populis, & linguis, & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in manumentis. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, & incundabuntur: & mueramittent inuicem, quoniã hi duo prophetae cruciauerunt eos, qui habitabant super terram. Et post dies tres, & dimidium spiritus vite a Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de cælo, dicentẽ eis: Ascendite huc. Et ascenderunt in cælum in nube: & viderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terræ motus magnus: & decima pars ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræ motu nomina hominum septem millia, & reliqui in timorẽ sunt missi, & dederunt gloriam Deo cæli. Væ secundum abijt, & ecce vater tium veniet cirò. Et septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes, Factum est regnũ huius mudi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum. Amen. Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es, quia accipi-

sti virtutem tuam magnam, & regnasti. Et iratæ sunt gentes, & aduenit irata tua, & tempus mortuorum, iudicari, & reddere mercedem seruis tuis prophetis, et sanctis, et timẽtibus nomen tuum pusillis, et magnis, et exterminandi eos, qui corruerunt terram. Et apertum est templum Dei in cælo, et visa est arca testamenti eius in templo eius, et facta sunt fulgura, et voces, et terræ motus, et grando magna.

Datus est mihi calamus similis virgæ. Quoniam in diebus septimi angeli consummandum est mysterium Dei, & de angelo eodem paulò post in hoc capite locuturus est: de Antichristi tempore, & persecutione, quæ consummationem mysterij præcedent, necessariò pauca dicit, plura postea dicitur. Et nunc hoc primum docet, in illa satissima persecutione electos esse seruandos, sed maximam populi Christiani multitudinem ab Antichristo esse superandam. Hoc vt explicet, dicit sibi datum esse calamum similem virgæ, quem nequaquam cum multis putare debemus calamum esse, quo scribi solet, sed quo vtuntur ad dimetiendum, quemadmodum ipse Apostolus planè indicat cum ait: Et dictum est mihi: Surge, & metire templum Dei. Propterea etiam dictus est similis virgæ, id est, non ad scribendum, sed ad metiendum comparatus, ad quod etiam virga vtuntur. Ita etiam apud Ezech. cap. 40. vbi templi area erat dimetienda; Et ecce vir, inquit, cuius erat species quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius. † Vt ergo apud Ezech. calamus mensuræ dicitur, vt ab scriptorio distinguatur: ita hic dicitur similis virgæ. Est autem calamus mensura sex cubitorum, & palmi. Ezech. 40: Et in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum, & palmi, id est, quatuor digitorum, vt ibi exponit Hierony-

Vers. 1.

Calamus.

ronimus, qui palmus *παλμῆς* dicitur, eo templum metiebatur Propheta, ut in eodem cap. & in sequentibus videmus. [Calamus ei datur ad metiendum, quia & angelo ad templum metiendi calamus datus est, maiora enim maioribus mensuris metimur.] Porro virgam quoque adhibitam fuisse ad dimetiendum, ostendit illud Psal: 73: Redemisti virgam hereditatis tuæ, id est, partem tuam hereditariam, siue quam dimensus es, ut esset hereditas tua. Et Ierom. 10: Et Israel virga hereditatis eius, id est, pars, quam sibi mensus est, quo modo dictum est Deut. 32: Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis eius.

Virga ad metiendū.

Vers. 1.

Surge & metire templum Dei, & altare. Quod de templo, & de altari dicit, & de atrio, nemo ignorat non esse intelligendum de templo Ierusalem, cui fuerit *Αἶθρο* euersum, & iam nullum esse cum hęc Iohannes scribebat. In eo tamen Ecclesiam intelligit, cuius illud fuit figura. In templo duæ partes erant, altera, quæ solis patēbat sacerdotibus, & ministris tēpli, & incipiebat ab atrio sacerdotum, quod dicebatur atrium interius, versus Sancta sanctorum: altera erat atrium exterius, quod erat laicorū. Prior pars proprie vocabatur templum Dei, quoniam in atrio sacerdotum erat altare holocaustorum, in quo victimæ omnes offerebantur, & interiori in anteriori parte domus erat altare, in quo adolebantur thymiamata, & post illud Sancta sanctorum. † Posterior pars sæpe quidem dicitur templum, ut in Evangelijs videmus, sed late sumpto tēplo, non proprie: quoniam in ea nec victimæ offerebantur, nec thymiamata, nec Psalms canebantur, sed laici tantum in ea consistebant adoraturi. In priori parte, & in sacerdotibus, qui in illam introibant, optimi quique in Ecclesia, & Deo coniunctissimi, atque electi intelliguntur. In parte altera, hoc est in atrio exteriori, quod profanum dicebatur, & profanos, hoc est non sacerdotes, nec Levitas excipiebat, intelligitur profana Ecclesiae pars, id est, remōriores à Deo, & liberius viuentes, minusque timore Dei, & legibus disciplinæ ferioris adstricti. Ex his recte intelligun-

tur quæ scribit Iohannes. Iubetur metiri templum, quod est quasi numerare, & secernere electissima quæque Ecclesiae membra, quæ non sunt tradēda Antichristo, nec eius ministris. Ac ne dubitaremus vtrum vniuersum templū, an partem eius aliquam iuberet metiri, addidit: *Et altare, & adorantes in eo.* In quo atrium sacerdotum iam claudi videm⁹, in quo erat altare holocaustorū, quod absolutè solet vocari altare, & adorantes in eo sacerdotes sunt, qui in eo victimas offerebant. De altera eius parte continuo dicit.

Atrium autem, quod est foris templum, Vers. 2.

4 eijce foras. † Hoc est: Atrium exterius, quod laicorū est, & reuera est extra id, quod proprie templum dicitur, ne coniungas cum templo, & altari, etiam si tēplum soleat vocari vulgò, nec metiaris illud, sicut id, quod verè, & proprie tēplum vocatur. Non est tamē prætereundum, vbi nos habemus: Foris templū, in quibusdam codicibus haberi, *ἔξωθεν τῆς πύλης*, id est, intra templum; in alijs *ἔξωθεν τῆς πύλης*, id est, extra templum. Sed nostra lectio est sine dubio verior, quoniam in Græca facillimè error irreperere potuit, cum illæ duæ dictiones vna li-tera tantum differant, in Latina non potuit, nullo enim modo conueniunt, in tra, & Foris. Ita ut nos habemus in Græco legitur in codice Complutensī, & in alijs. Lectionē nostram sequuntur Andreas, Arethas, Victorinus, Tyconius, & Primasius, & Beda, & alij, & eam alteri præfert Erasmus. Ita etiā legit Hieronymus in epistola. 17. ad Marcellā, & Gregorius Hom. 12. in Ezech.

Quoniam datum est gentibus. Id est obtinebitur, & possidebitur ab exteris nationibus, hoc est ab Antichristo, & eius ministris. Setuar eamdem Allegoriam semper, ac si de templo Ierusalem loqueretur, quod gētibus dari dicebatur simul cum vrbe, quando vicinæ nationes inimicæ Iudæorum illud obtinebāt, & in illud intrabant. Nec malè dicit, Gentibus, etiam si Allegoriæ ratione non haberet, quoniam Antichristi exercitus verè gentilium hominum erit, nō Deum verum adorantium, sed Antichristum.

5 Et ciuitatem sanctam calcabunt. † Iam Vers. 2. hic

hic nemo ex expofitoribus dubitat. sanctā ciuitatem Ecclesiā intelligi, quæ significata est per Ierusalē, quæ ciuitas sancta dicebatur, in qua erāt templū, & sacerdotēs, & sacrificiā. Vniuersam ergo Ecclesiā, quā prius per duas tēpli partes significauit, nūc per ciuitatē sanctā Ierusalē significat, quā *Mensibus quadraginta duobus*, hoc est, tribus annis, & dimidio, calcandam esse dicit ab Antichristo, & eius comitibus, id est, vexandā, opprimendā, possidendā. Nō quod omnes Ecclesiæ filios sit debellaturus, sed maximam partem, cui reliqui comparati paucissimi erūt: sicut ait Dominus Matth. 24: Ita ut in errorem inducatur, si fieri potest, etiam electi. Tres autem annos cū dimidio tyrannidi Antichristi concessos esse, & sæpe in sequentibus videbimus, & Daniël prædixit c. 7: Et sermones cōtra Excelsū loquentur, & sanctos Altissimi conteret, & peribit quod possit mutare tēpora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tēpora, & dimidiū teporis.

Vers. 2.

6 Et dabo duobus testibus meis. † Non dicit quid daturus sit, sed ex consequenti bus intelligimus subaudiendum esse, Spiritū meū. Vel ita potius dicendum: *Dabo duobus testibus meis, & prophetabūt,* positum esse pro, *Dabo eis ut prophetent, quemadmodū intellexit Primasius, & Haymo.* Ita enim loqui solet Scriptura, ut *Et cum futuro ponat pro Vt,* sicut Psal. 54: *Quis dabit mihi pēnas, sicut colūbæ, & volabo, & requiescā?* Hieronymus vertit: *Vt volē, & requiescam.* Psal. 118: *Da mihi intellectū, & scrutabor legē tuā, id est, ut scruter legem tuā.* Iere. 9: *Quis dabit capiti meo aquā, & oculis meis fontē lacrymarū, & plorabo die, ac nocte interfectos filiarū populi mei? Duos testes, sit, ut est in Græco, duos martyres, vocat, quos missus est ut palam de se testimoniū reddant, & Euangeliū intrepidè prædicent inter inimicos veritatis. Hos etiā prophetas appellat, sed nomina eorum nō indicat, ideo relicta est autoribus opinandi libertas. † Et ut Tyconij, & Bedæ expositionē omittamus, qui duos prophetas Ecclesiā esse dicunt propter duo testamēta, est enim Allegorica, ut ex Ansberto, & Haymone satis intelligitur,*

Et cū futuro pro Vt.

Qui sunt duo testes siue duopropheta.

7

Victorinus martyr alterum horū prophetarū Ieremiam esse voluit. Multi, inquit, putant Eliam esse, aut Elisæum, aut Moysē, sed vtrique mortui sunt. Ieremiæ autē mors nō inuenitur, quia omnes veteres nostri tradiderunt illū esse Ieremiam. Nam & ipsum verbum, quod factum est ad illū, testificatur ei dicens: Prius quā figurarem te in ventre, cognoui te, & prius quam de vulua procederes, sanctificauit te; & prophetam in gentibus posui te. In gētibus autem propheta non fuit, & ideo verbū Dei verax necesse habet quod promissit exhibere, ut in gentibus propheta sit. &c. Eius sententiā refert Ansbert⁹, & reuerenter impugnat, affirmatque Victorinum sensisse alterum ex his prophetis fore Eliam, quod ex verbis, ut nūc habent, non colligitur, omnia siquidem bona fide retulimus. † Quare suspicor mendosum esse eius codicē, & legendū esse: Multi eos putant Eliā esse, aut Elisæum, aut Moysē, sed vtrique mortui sunt. Ita ut quod de Elia illi dicebant, accipiat, alterum verò de Elisæo, aut Moysē reijciat, quoniam ex Scriptura constat vtrumque eorū mortuum fuisse. Denique ipse postea in expositione c. 12. bis dicit esse Eliam. Illi ita respondet Ansbertus: Cui seruata martyrij reuerentia: (martyr enim est Christi) nos è contra dicimus, quia si mors Ieremiæ in Scriptura nō inuenitur, omnino neque assumptio, nec trālatio declaratur, & nō solū vni, verū etiā multis gentibus tunc vëtura mala prophetasse, cum perditionem Israelis & futuram simul prædiceret, & venientē cerneret: Edom scilicet, Moab, Tyro, Sidoni, Philisthij, &c. Hoc quod Ansbertus dicit de gentibus, aduersus quas Ieremias prophetauit, manifestum fit ex cap. 27. eiusdem, & ex cap. 46. & sequētibus, in quib⁹ cōtra multas gētes vaticinatus est. Deinde Ansbertus sententiā suam exponit his verbis. † Hieronymus verò, atque Gregorius pontifex Romanus, cum præfato Elia Henoch vëturū testatur, quibus certè magis credendum cognoscimus, quia Scriptura Genesios Henoch translātū, & Paulus apostolus nō solū translātū, sed etiam viuere in carne designat dicens:

Iere. 1.

Heb. 11. Fide Henoch translatus est ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. &c. Eadē est sententia Glossæ, Ambrosij, Haymonis, Ruperti, Anselmi, Ricardi, Thomæ, & recentiorum. Andreas autem, & Arethas, & ipsi ita sentiunt, & veteres Græcos similiter sensisse confirmant. Arethas ait: Fertur autem ex traditione præconum Christi, quod inuariabiliter in Ecclesia recipitur, ipsum quoque Henoch venturum cū Elia Thesbite. Venient enim ambo vt protestentur ijs, qui tunc erunt, ne fallacibus Antichristi signis fidem adhibeant. &c. Et vera est horum scriptorum explanatio, nam & sancti patres planē docēt Iudæos in fine sæculi conuertendos esse per prædicationem Henoch, & Elia. Martyr Clemens lib. 5. Constitut. Apost. cap. 8. & Epiphanius lib. 2. Hæresi. 64. versus finem docent eos adhuc viuere. Irenæus lib. 5. cap. 5. affirmat eos viuere in paradiso, vbi & primus homo positus est, at que hanc esse dicit sententiam presbyterorum, qui Apostolorum discipuli fuerunt. Idē ait Iustinus martyr in Responsione quæstionis: 85. ad Christianos, & Tertullianus in libro de Resurrectione carnis, quamuis ibi paradisi nō meminit. Idem in libro de Anima, cap. 28. ait: Translatus est Henoch, & Elias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Ceterum morituri reseruantur, vt Antichristum sanguine suo extinguat. &c. † Ambrosius (siue quis alter fuit) in illud. 1. Cor. 4: Puto enim quod Deus nos Apostolos. &c. ait: Hoc ideo personæ suæ deputat, quia semper in persecutione fuit necessitates, & presuras vltra ceteros passus, sicut passuri sunt Henoch, & Elias, qui vltimo tempore futuri sunt Apostoli. Mitti enim habent ante Christum ad preparandū populū Dei, & muniendas omnes Ecclesias ad resistendum Antichristo, quos & persecutiones pati, & occidi lectio Apocalypsis testatur. Idem ait Hippolytus martyr in Oratione de Antichristo. Hieronymus in epistola. 61. Aduersus errores Iohannis Ierosolymitani, paradisi colonos eos vocat. Et in epistola. 148. ad Marcellam, scribit: De Henoch autē, & Elia, quos venturos Apo-

calypsis refert, & esse morituros, nō est istius tēporis disputatio. Idē Hieronymus in illud Psal. 20: In reliquijs, tuis præparabis vultū eorum, ita exponit: Hoc est, per Elia, & Henoch credituri sunt in finē. &c. Et Augustinus. 20. de Ciui. c. 29. de Elia docet hanc esse communē Ecclesiæ sententiam. Per hūc, inquit, Elia, magnum, mirabileque prophetā exposita sibi lege vltimo tēpore ante iudiciū Iudæos in Christum verū, id est, in Christū nostrū, credituros esse celeberrimū est in sermonibus, cordibusq; fidelium. Sed simul cū eo venturū esse Henoch eō tēpore docet in breui Tractatu de Antichristo. De eisdē scribit lib. 2. de Peccato originali. c. 23: Quos non dubitamus in quibus nati sunt, corporibus viuere. Et lib. 9. de Gene. ad lit. c. 6. Nā si Henoch, & Elias in Adā mortui, mortisq; propaginē in carne gestātes, quod debitū vt soluant, creduntur etiā redituri ad hanc vitam, & quod tādū dilatum est, morituri. † Gregorius. 9. Mar. cap. 4. exponens illud Iob. 9: Et stellas claudit quasi sub signaculo, hæc ait post multa. Hinc est quod duo illi prædicatores eximij dilata morte subtracti sunt, vt ad prædicationis vsum in fine reuocentur. De quibus per Iohannē dicitur: Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in cōspectu Domini terræ stantes. Quorū vnum in Evangelio per se metipsam veritas pollicetur dicens: Elias venturus est, & restituet omnia. &c. Nec dubiū est quin alterū intelligat Henoch, nullū enim præter hos duos legimus mortē distulisse. Quod ipse palam testatur Hom. 12. in Ezech. his verbis: Sed quia Elia, & Henoch prædicante multi ex his, qui tūc ex Iudæis in infidelitate remāserint, ad cognitionē veritatis redeūt, sicut de eodem Elia dicitur: Elias veniet, & ipse restituet omnia: qui vtriq; per Zachariā duæ oliuæ, & per Iohannē duo candelabra nominātur: redē hic quoq; subiungitur: Cum autem locutus fuero tibi, aperia os tuū. Tunc enim, velut in extremo, os prophetæ aperitur, cū in prædicatione Henoch, & Elia Iudæis ad fidē redeuntibus prophetia sacri eloquij de Christo fuisse cognoscitur. [Prosper Aquitanus in libello, quē vocat Dimidiū tēporis. c. 13. & 15. &c. 16.

Matth. 17.

Qualis sit vita Elia, & Enoch.

& 16. apertissimē hoc ipsum docet, & ad Eliā, & Henoch refert omnia, quæ in hoc capite de duobus prophetis scripta sunt. † Iliodoros in libro de Vita, & morte sanctorum, qui Deo placuerūt, cap. 3. Henoch translatus fuisse dicit in paradysum, & postea hæc addit: Manet autem hæcenus in corpore, in consummatione mundi restituet cum Elia mortalem vitæ conditionem. Et cap. 35. idem scribit, aperteque de illis verba huius cap. Apocalypsis interpretatur dicens: Ita etiam vt bellum gerat Antichristus aduersus eum, vel qui cum eo venturus est, & occidet eos. Cadavera quoque eorum in plateis in sepulta iacebunt. Dehinc suscitati a Domino regnum Antichristi plaga magna percutient. Hæc patrum consensio abunde comprobatur ex Scriptura, quādoquidem de Elia scriptum est Mal. 4: Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. Et Ecclesi. 48: Qui receptus es in turbine ignis in curru equorum igneorum: qui inscriptus es in iudicijs temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Et Matth. 17: Elias quidem veniet, & restituet omnia. [De Elia quidē & Sibylla scripsit, vt est in secundo libro Sibyllinorum oraculorum: *Tunc quoque caelesti curru deuectus in ibit.* *Terras de caelo Thesbites, signaq; trina Ostendet toti mundo vita pereuntis.* † De Henoch autem similiter legimus Eccli. 44: Henoch placuit Deo, & translatus est in paradysum, vt det gentibus poenitentiam. Cumque in caelestem paradysum non sit translatus, quia moriturus est, constat fuisse translatus in terrestrem. Siquis verò quærat qualis sit nunc in paradiso eorum vita, respondebimus ex Augustino lib. 1. de Peccatorum meritis, & remissione, cap. 3. Neque enim, inquit, Henoch, & Elias per tam longam ætatē senectute marcuerunt, nec tamen credo eos iam in illam

spiritualem qualitatem corporis commutatos, qualis in resurrectione promittitur, quæ in Domino prima præcessit: nisi quia isti fortasse neque his cibis egent, qui sui consumptione reficiunt, sed ex quo translati sunt ita viuunt, vt simile habeant satietatē illis quadraginta diebus, quibus Elias ex calice aquæ, & ex collyride panis sine cibo vixit. Aut si & his sustentaculis opus est, ita fortasse in paradiso pascuntur, sicut Adā priusquam propter peccatum exinde exire meruisset. Habebat enim, quantum existimo, & de lignorum fructibus refectioem contra defectioem, & de ligno vitæ stabilitatem cōtra vetustatē. &c. † Idē lib. 9. de Gene. ad lite. cap. 6: Nunc tamen in alia vita sunt, vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corp⁹ in spirituale mutetur, nec morbo, nec senectute deficiunt. Et Tertullianus in libro de Resurrectione carnis ait: Quod hodie Henoch, & Elias nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, quæ tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis cādidiati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & cōtumelia immunitatē carnis ediscunt: cui nam fidei testimonium signant, nisi quia credi oportet hæc futuræ integritatis esse documēta? Hieronymus in Epistola. 61. Aduersus errores Iohannis Ierosolymitani, ita de illis scribit: Henoch translatus est in carne, Elias carneus raptus est in cœlum: nec dum mortui, & paradisi iam coloni, habēt quoque mēbra, cum quibus rapti sunt, atque translati. Quod nos imitamur ieiunio, illi possidēt Dei cōsortio. Vescuntur cœlesti pane, & saturantur omni verbo Dei, eūdem habentes Dominum, quem & cibum. Et paulo post: Tanto tempore in eadem permanent ætate, qua rapti sunt, & tamen nec cibis, nec vxoribus indigēt. Ex his intelligimus eos nulli corporis iniurie, aut varietati subiectos vitentes, nec cibus vitentes in cōtemplatione Dei, qualis in hac vita haberi potest, iucundē cōquiescere. *Et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta.* Trium annorum, & dimidij tempus significat non expletum. Nam si more Hebræorum numeremus

Vers. 3.

mus menses lunares, ex quibus alter ha-
beat dies. 30. alter. 29. quadraginta
duo menses habent dies mille ducen-
tos triginta nouem, atque ita plus quā
tribus annis, & dimidio prædicabunt.
Sed quoniam Apostolus conuertis ex
gentibus scribebat; uerisimilius est
menses numerasse iuxta Græcorum, &
Romanorum consuetudinem, atque
ita in mensibus quadraginta duobus,
dies insunt mille ducenti octoginta,
ex qua summa viginti circiter dies de
sunt temporis prædicationis Eliæ, &
Henochi. Glossa: Nota quod hi dies
non perficiunt tres annos, & dimidiū.
Sicut & Christus non compleuit di-
midium annum prædicationis. † Et
quoniam probabile est eodem tempo-
re incepturos esse prædicationem, quo
tyrannis Antichristi incipiet; quando-
quidem quasi in antidotum eius dati
sunt; occidentur ab eodem Antichri-
sto vigesimo die ante consummatio-
nem, & mortem eius.

Cur scriptu
ra nunc me
sibus, nunc
diebus nu-
meret.

Sed non est sine quæstione præte-
rendum, cur tempus prædicationis eo-
rum diebus numerauerit, cum tempus
Antichristi numerauerit mensibus?
Simplex, & plana responsio est, tem-
pus Antichristi non fuisse per annos
numeratum, quod breuius erat, & faci-
lius, quoniam anni integri non erant,
sed per menses, quoniam quadraginta
duo integri dati sunt persecutioni An-
tichristi. Ita ergo tempus prædicationis
duorum prophetarum non computa-
tur per annos, neque per menses, quo-
niam nec anni integri futuri sunt, nec
menses, atque idcirco reliquum erat ut
per dies computaretur. Atque hoc sæ-
pe obseruari uideamus in Scriptura, ut
cum tempus exactissime computandū
est, per annos computetur; si integri
sunt, aut per menses: si autem neque me-
ses expleantur, per dies, ut Dan. 8: Us-
que ad uesperam, & mane duo millia
trecenti, & mundabitur sanctuarium.
Et cap. 12: Et a tempore cum ablatum
fuerit iuge sacrificium, & posita fue-
rit abominatio in desolationem, dies
mille ducenti nonaginta. Beatus qui
expectat, & peruenit usque ad dies
mille trecentos triginta quinque. † In
eo autem quod dicit: Prophetabunt;

videtur id confirmari, quod superius
reiecit cap. 10. num. 13. Propheta-
re accipi pro Prædicare Euangelium,
At non ita est, testes dicuntur, & pro-
pheta. Testes, quia prædicando Euā-
gelium testimonium de Christo red-
dent: propheta, quia simul multa fu-
tura prædicent ut homines conuer-
tant.

Amisti facis. Agentes uidelicet, & *Vers. 3.*
prædicantes penitentiam.

Hi sunt duo oliua, & duo candelabra, *Vers. 4.*
in conspectu Domini terra stantes. Partici-
pium, Stantes, ad candelabra referen-
dum est, ut manifestū est ex Græco:

Δύο ὀλιῖαι ἐστῶσαι: atque idcirco Eraf-
mus, & alij recentiores uertunt: In con-
spectu Domini terra stantia. Verū inter
pres, ut solet sæpe, nomen adiectiuum
in eodem genere ponit, quo erat in
Græco, etiā si genus illud nomini La-
tino non conueniat. Ita dixit cap. 10:

Accipe librum, & deuora illum, &
faciet amaricari ventrem tuum, sed
in ore tuo erit dulce tamquam mel: re-
spexit enim ad nomen βιβλαρίδιον. Et
cap. 14: Et cum eo centum quadragin-
ta quatuor millia habentes nomē eius.

Ceterum his uerbis alludit ad Zacha-
riæ caput quartum, in quo, cum quæ-
reret Propieta quidnam sibi uellent
duæ oliuæ, quas uiderat ad dexteram,
& ad sinistram candelabri aurei, respō-
dit angelus: Isti sunt duo filij olei, qui
assistent dominatori uniuersæ terræ.
Nam de eisdem loqui Zachariam, &
Iohannem, docent planè Victorinus
martyr, & Gregorius Hom. 12. in

17 Eze. Arethas, & Thomas. † Duæ oli-
uæ dicuntur propter pinguedinem
olei, quam ex se fundent, id est, pro-
pter fertilitatem magnam, quam ha-
bebunt; ac propter fructum multum,
quem afferent, iuxta illud Psal. 51: Ego
autem sicut oliua fructifera in Domo
Dei. &c. Quod magis explicat angelus
apud Zach. cū ait: Isti sunt duo filij olei,
id est, fertilitatis, ut Isa. 5: Vineam factam est
dilectio meo in cornu filio olei id est, in
regno fertilissimo. Lxx: In loco pingui,
sua uerbi. Duo candelabra dicuntur pro-
pter lumē doctrinæ, & splendore sancti-
tatis, quibus renebrashominū illustrabunt
& Iudeos uera Euāgelij luce perfundet.

Genus nu-
tatum.

In conspectu Domini stant candelabra,
quia nunc ab hominibus non uidentur,
sed coram Deo lucent; & ipsi parati
sunt ad lucendum coram hominibus,
cum a Deo mittentur, hoc enim signi-
ficat Stare in conspectu Dei, ut diximus
c. 1. n. 26. & 27. Rectè autē dicit, Domini
terra, quia cum Dominus, & creator sit
uniuersorū, omnium quærit salutem, nō
solum gentium, sed Iudeorum etiam,
qui tanto tempore in cæcitate, & in infi-
delitate sua permanserant.

Vers. 5.

18 Et si quis uoluerit eos nocere, ignis exiet
de ore eorum. † Nemo eis nocere poterit
toto tempore, quod illis ad prædicandū
concessum est, Quod si quis nocere te-
tauerit, ad eorum preces, aut (si ita dice-
re licet) ad eorum imperium, igne cœ-
lesti consumentur. Ita etiam dixit cap.
9: Et de ore eorum procedit ignis, ut ibi
explicauimus. Alludit ad historiam. 4.
Reg. 1. cum Elias duos principes quin-
quagenarios cū suis militibus ad se su-
perbe accedentes igne demisso cœli-
tus occidit. Significat ergo eos habitu-
ros eam potestatem, quam optabant Ia-
cobus, & Iohānes Luc. 9. cū aduersus Sa-
maritanos, qui Dominū recipere nolue-
rant, dixerunt: Domine, vis dicimus ut
ignis descendat de cœlo, & consumat
illos? Vbi in Græco additur: Sicut &
Elias fecit. Porro in Græco est: Exit,
& deuorat. ἐξῆλθεν, καὶ κατέφαγε, sed
si utriusque uerbo. 2. litera interpona-
tur, futuri temporis erunt, atque ita pu-
tandum est Apostolum scripsisse, (quā-
uis apud Andream, & Aretham præ-
sentis etiā temporis sint) facilius enim
error est in Græcis, quam in Latinis.

Vers. 5.

Sic oportet eum occidi. Sententiæ oris
eorum ferietur, & igne de cœlo crema-
bitur.

Vers. 6.

19 Hi habent potestatem claudendi cælum.
† Docet mirabilem potestatem, quæ il-
lis concedetur ad miracula facienda.
Et quid sit cælum claudere, sequentibus
uerbis exponit: Ne pluat diebus prophetia
ipsorum, id est, toto illo tempore, quod
illis datum est ad prophetandum. Allu-
dit ad id, quod iam fecit Elias regnante
in Israel Achab. 3. Reg. 17. cuius historia
meminit Iacobus cap. ultimo: Elias ho-
mo erat similis nobis passibilis, & ora-
tione orauit ut non plueret super

terram, & non pluit annos tres, &
menses sex.

Conuertendi eas in sanguinem. Sicut fe-
cerunt Moses, & Aharon Exod. 7. *Vers. 6.*

Et cum fuerint testimonium suum. Cū
finis uenerit prædicationis eorum, nā
ante illud tempus nemo eis obistere
ualebit. *Vers. 7.*

Bestia, quæ ascendit de abyſſo. Antichri-
stum significat; ut Victorinus, & Are-
thas, & reliqui aiunt, & ut in sequentibus
uidebimus. Bestia dicitur, ut idem Are-
thas exponit, propter crudelitatem, & in
humanitatem, ac humani sanguinis au-
ditatem. De abyſſo ascendere dicitur,
id est, de mari, ut ipse manifestè exponit
initio cap. 13: Et uidi de mari bestiam ascē-
dētem, cuius rei causam illic explicabi-
mus. Est autem Ascendit, præsentis tem-
poris, ἡ ἀναβαίνουσα. Etiam nunc ascen-
dit, quia in suis membris, & ministris,
& præcursoribus iam operatur, sicut ait
Paulus. 2. Theſſ. 2: Nam mysterium iam
operatur iniquitatis. Et. 1. Ioh. 2: Et sicut
audistis quia Antichristus uenit, nunc
Antichristi multi facti sunt.

20 Faciet aduersus eos bellum. † Perſeque-
tur eos, & perdere conabitur. *Vers. 7.*

Et vincet illos. Non eos a prædicando
deterrebit, aut eorū constantiam flectet,
sed quid sit, Vincet illos, continuè indi-
cat: Et occidet eos. Efficiet quod uolebat,
efficiet occidendo ne amplius prædi-
cent Christum. *Vers. 7.*

Iacebunt in plateis ciuitatis magne. Nō
patientur ea sepeliri, ut sæpe fecerunt
martyrū interfectores. Videtur autē di-
ctum, In plateis, pro In uia platearum,
more Scripture, quæ pluraliter solet pro
vno ex singularibus, sicut Ioh. 6: Est feri-
ptū in prophetis: Et erunt omnes docibi-
les Dei, id est, in vno prophetarū, nē-
pe Isa. 54. Act. 13: Videte ergo ne super-
ueniat uobis quod dictū est in prophe-
tis: Videte contemptores, & admirami-
ni, &c. id est, in Habacuc, vno ex pro-
phetis, cap. 1. nec enim dicit trahenda
esse corpora, sed Iacebunt, [nisi dicamus
in duabus plateis eorum corpora esse
relinquenda.] *Vers. 8.*

Quæ uocatur ſpiritualiter Sodoma, &
Agyptus. Docet quæ nam sit ciuitas ma-
gna, nempe Ierusalem, quod adhuc
apertius indicat, cum dicit: Vbi
L 3 & Da-

& Dominus eorum crucifixus est. Et cum ciuitatem magnam vocat, hanc obscurè significat magnam eo tempore futuram esse potentia, & numero ciuitatis, cum videlicet in ea regnabit Antichristus à Iudæis admissus; & tamquam verus Messias honoratus. † Hanc, & quia Dominum occidit, & quia tunc regia erit Antichristi, omnibusque sceleribus; & impietatibus plena, Sodomam vocat, & Aegyptum: aut quia detestabilis Deo erit, sicut Aegyptus, & Sodomam, aut quia eisdem peccatis abundabit, id est, nefarijs libidinis, vt Sodomam, & idololatria, atque omni superstitione, vt Aegyptus: quid enim peccati, & impietatis non erit in illa regnante Antichristo? Verum huic intelligentiæ fortiter obstitit Hieronymus in epist. 17. quam nomine Paulæ, & Eustochij scribit ad Marcellam. Hic cum Ierusalem miris ornet laudibus, obijcit sibi hunc locum, quo Sodomam vocatur, & Aegyptus, negatque Ierusalem Sodomam, & Aegyptum dici, sed mundum his nominibus indicari dicit, qui est vrbs magna, quam edificauit Cain. Primum, quoniam Scriptura Scripturæ contraria esse non potest, & in hoc ipso capite Ierusalem vocata est ciuitas sancta: Et ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. Quomodo ergo potuit post decem versus Sodomam, & Aegyptus vocari? Deinde, quoniam his nominibus mundus significari solet, non Ierusalem. † De Sodomam profert illud testimonium, quod Ezech. 16. prope finem iuxta. Lxx. legitur: Restituetur Sodomam in antiquum, quod non de vrbe illa dictum est, quæ iterum edificanda non erat, sed de mundo, qui restituetur vt ante fuit. Postea subiicit: Aegyptum autem nunquam pro Ierusalem legimus, sed semper pro hoc mundo. Et quia longum est de Scripturis innumerabilia exempla congerere, vni testimonium proferamus, vbi manifestissime mundus hic Aegyptus appellatur. In epistola canonica Iudas Apostolus frater Iacobi scribit dicens: Commonere autem vos volo scientes semel omnia, quoniam Iesus populum de terra Aegypti saluans, secundo eos, qui non crediderunt, per-

didit. Et ne putares de Iesu dici filio Naue, statim sequitur: Angelos vero, qui non seruauerunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magnum Dei vinculis æternis sub caligine seruauerunt. Et vt credas vbiq; simul Aegyptus, & Sodomam, & Gomorra nominantur, non loca, sed mundum hunc interpretari, statim subiungit: Sicut Sodomam, & Gomorra, & finitimæ ciuitates simili modo fornicatæ, & abeutes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni poenam sustinentes. † Hec Hieronymus, quæ mihi videtur magis disputandi causa, & quasi dicendi quod Paula, & Eustochium sentiebant, quam quod ipse ita sentiret, scripsisse. Nam verba ipsa manifestissima sunt, & sine vi aliter exponi non possunt: neque enim quidquam certo signaret, si in plateis mundi huius cadauera futura diceret, cum tamen indicate velit vbi occidendi sint. Prætereà res ipsæ coherent inter se, quoniam cum sit Antichristus pro Messia à Iudæis adorandus, vbi magis eum regnare conuenit, quam in Ierusalem, quæ est ciuitas magni regis? Et cum ipse prophetas occisurus sit, vbi potius occidet, quam in eadem vrbe, in qua ipsi constanter Iudæis predicabunt Euangelium? Deinde quid mirum est Ierusalem vocari Sodomam, cum Isaia. 1. legamus: Audite verbum Domini principes Sodomorum, auribus percipite legem Dei nostri populus Gomorra? Et cui dicitur Ezech. 16: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodomam soror tua, ipsa, & filia eius, sicut fecisti tu, & filia tua? De eadem etiam dicitur Thre. 4: Et maior effecta est iniquitas filia populi mei peccato Sodomorum. † Denique plerique veterum exponentum hoc de Ierusalem interpretantur, vt Victorinus, Primasius, Andreas, Arethas, Ansbertus, Haymo, Rupertus, Ricardus, Anselmus, Thomas. Argumenta Hieronymi non magno negotio diluuntur. Fatemur Scripturam sibi non aduersari, nec negamus Ierusalem etiam post Domini cædem vocari sanctam ciuitatem apud Matth. c. 27. At in hoc capite ciuitas sancta non Ierusalem intelligitur, sed Ecclesia, cuius typus fuit Ieru-

Ierusalem, vt iam suo loco diximus. Eadem autem vrbs sancta dicta est, quia Deo dicata fuit, & ab eo electa, & templum habebat, & sacerdotium: & Sodomam, propter peccata vocatur, sicut sacerdos, aut episcopus, & sanctus dicitur causa sacerdotij, & consecrationis, & sacrilegus, atque impius propter mores. Alterum argumentum hoc sibi iure dari postulat, Sodomam, & Aegyptum sepe mundi huius figuram portare, sed nunquam typum esse Ierusalem non probat, cum Isaia ciues Ierusalem appellauerit principes Sodomorum, & populum Gomorra, sicut in eundem locum Hieronymus ipse fatetur, similem etiam locum proferens ex Ezech. 16. vbi Ierusalem dicitur: Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Chethæa. † Ego vero gentem Iudæorum familiam Aegypti planè vocatam esse puto apud Zach. c. 14: Et erit qui non ascenderit de familijs terræ ad Ierusalem, vt adoret regem Dominum exercituum, non erit super eos imber. Quod & si familia Aegypti non ascenderit, & non venerit, nec super eos erit. Negat enim descensurum imbræ gratiæ Sancti spiritus super eos, qui non venerint ad Ecclesiam, vt adoret Christum. Deinde loquitur proprie de familia Aegypti, quasi de ea, quæ maturius & frequenter ceteris venire deberet vt coniunctior cum Ecclesia, quod omnino soli Iudæorum genti conuenit. Merito ergo dicit Iohannes: Quæ vocatur spiritualiter Sodomam, & Aegyptus, id est, quæ Allegoricè solet significari in Sodomam, & in Aegyptum, quasi in figuris suis. Quod autem continuò addidit Hieronymus, vbiunque Aegyptus, & Sodomam, & Gomorra simul nominantur, mundum significari, quomodo ex verbis Iacobi comprobet, non intelligo.

Verf. 9. De tribus, & populis, & linguis. † De omnibus nationibus, quæ Antichristo ad hærebunt.

Verf. 6. Per tres dies, & dimidium. Corpora iacebunt tanto tempore in sepulchra, vt ab omnibus videantur, & nemo dubitare possit quin verè mortua fuerint, quò postea gloriosior, & mirabilior sit eorum resurrectio. Arbitror autem tres dies, & dimidium, quibus ita manent cor-

pora continuò post id resuscitanda, significare fidelibus Antichristi tyrannidem, & durissimam illam Ecclesiæ vexationem, atque bonorum occisionem non esse producendam ultra tres annos, & dimidium, iuxta illud Ezech. 4. Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi, vt postea gloriâ speret, & resurrectionem.

Et in habitantes terram gaudebunt. Di-
ximus de habitantibus terram capite 8.
numero 19.

Et munera mittent inuicem. Sicut fieri solet in diebus festis, & in conuiujs.

Quoniam hi duo propheta crucianerunt
eos. † Cruciabunt impios propheta re-
prehendendo acriter, & futuras, eas-
demque perpetuas calamitates com-
minando, prætereà grauitè eos ferien-
do, atque puniendo, quos sibi obisten-
tes inueniebant.

Spiritus vita à Deo. Spiritus viuifi-
cans à Deo missus, in quo animas eo-
rum intelligit.

Et sceterunt super pedes suos. Surrexerunt verè viuentes, qui mortui iacebant.

Et ascenderunt in cælum in nube. Glorificatis videlicet corporibus. Cui si quis putet illud aduersarij quod de veteribus sanctis scribit Paulus Heb. 11: Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem Deo pro nobis melius aliquid providente, vt non sine nobis consummareretur, id est, consummationem beatitudinis, siue gloriâ corporis, acciperent: nequaquam aduersatur; quâuis in eo catalogo nominatus fuerit Henoch. Primum, quoniam paucorum privilegium legi cõmuni non nocet, vt quod beatissima semper virgo Maria in cælo gloriosum corpus possideat, non obstat legi, quam indicat Apostolus cum ait: Vt non sine nobis consummarerentur; nec obstat si verè idem probati possent de Iohanne Apostolo. Deinde quoniam cum post paucos dies futura sit resurrectio, non potest dici Henoch, & Eliam sine nobis consummari, simul enim fieri dicitur quod exigua mora interposita sit. † In eo autem, quod ait: In nube, Arethas hæc fere scribit: Semper
Nubes.

nubes ministra est in Diuinis rebus, illisque familiaris est. Nam in nube est quaedam obscuritas cum aliquo splendore, qui à refractione radij solaris perficitur, ideoque semper Diuinis manifestationibus attestando commiscetur, illud de signans, quod Diuina neque omnino nobis incerta sunt, neque omnino manifestè præbentur, sed veluti puræ lucis illustratio per obscuritatem manifestatur. Iuxta hunc ipsum sanè modum etiam nunc ministra fit nubes ascensui prophetarum in cælum &c.

Verf. 13. *Et in illa hora factus est tremotus magnus. Ut magis terreatur impij, & penitentiam agant quod tantis prophetis non crediderint.*

Verf. 13. *Nomina hominum septem millia. De hac phrasi diximus cap. 2. nu. 4. & cap. 3. num. 4. & 5.*

Verf. 13. *Et reliqui in timorem sunt missi. Reliquos dicit, qui supererant in ciuitate, qui pœna aliorum territi dederunt gloriam Deo cœli, idest, Deo altissimo, cui in cœlis regnanti omnia subiecta sunt. Gloriam autem dederunt confitentes iusta esse eius iudicia, & iure occisos fuisse peccatores. Est autem probabile conuersos etiam eos fuisse, & penitentiam egisse, vt inquit Haymo. At non omnes, sed electos intelligere debemus.*

Verf. 14. *Vt secundum abijt. † Ex tribus vtz, que prædixit cap. 8. aquila volans per medium cœli, iam transferunt primum, & secundum cum tubis quinti, & sexti angelis: nunc tertium superest, quod veniet septimo angelo tuba canente.*

Verf. 15. *Et facta sunt voces magna. Angelorū, & animarum sanctorum.*

Verf. 15. *Factum est regnum mundi huius Domini nostri, & Christi eius. [Hæc omnia, quæ ad tubam septimi angeli pertinent, per anticipationem hic scripta esse ostendit satis cap. 10. num. 19. & sequentibus.] Quoniam capit. 10. dictum est in diebus septimi angeli cōsummandum esse mysterium Dei, idest, iudicium vltimum futurum cum retributione integra bonorum, & malorum, iure nūc sancti prælatitia vociferantur, & prædicant iam Deum patrem cum Christo suo ybique regnare, idest, destru-*

ctum esse omnino regnum peccati, quod sancti sæpe optauerant, & orauerāt, ac nihil iam superesse quod Deo patri, & Christo subiectum non sit. Nam ante diem iudicij multis in locis, & in multis hominibus regnat Diabolus, & multi Deo subijci nolunt. Quod egregiè explanat Apostolus 1. Cor. 15. his verbis: Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo, & patri, cum euacuaerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illū regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissima autem inimica destruetur mors, omnia enim subiecit sub pedibus eius. Et Heb. 10. In sempiternum sedet in dextera Dei, de cetero expectās donec ponatur inimici eius scabellum pedum eius. Et Heb. 2. In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit nō subiectum ei. Nunc autem nec dum videmus omnia subiecta ei. &c. Hoc igitur nunc sancti clamant, omnia iam subiecta esse Deo, & Christo eius.

Verf. 16. *Ceciderunt in facies suas. Venerantes tantā maiestatem, atque ex animo ei congratulātes quod iam ybique regnatura sit. Hoc autem potissimum decet viginti quatuor seniores, qui maiores sunt in cœlo, & magis Deum laudare debent, de quibus diximus ca. 4. nu. 13. & sequentibus.*

Verf. 17. *Qui es, & qui eras. Vide horum verborum interpretationem cap. 1. n. 18. & sequentibus.*

Verf. 17. *Quia accepisti virtutem tuam magnam. Et hoc iam exposuimus capite. 4. numero. 53.*

Verf. 18. *Et irata sunt gentes. Videntes se iniustas rebus suis priuari, & occidi, & ad Dei iudiciū rapi. Alludit ad illud Psal. 98: Dominus regnauit, irascantur populi: qui sedet super cherubim, mouetur terra.*

Verf. 18. *Et aduenit ira tua. Quam hætenus represseras dissimulans peccata hominum vt penitentiam agerent: nunc iam omnes impios dignè plectes.*

Verf. 18. *Et tempus mortuorum: Vt resurgant, & vindicentur de hostibus suis, quod tempus iussi sunt expectare capit. 6. donec impleretur numerus electorum.*

Iudi-

Verf. 18. *Iudicari. Idest, tempus, quo iudicentur omnes mortui tam boni, quam mali.*

Verf. 18. *Et exterminandi eos, qui corruerunt terrā. †. Subauditur ex principio: Et aduenit tempus exterminandi, διαφθεῖραι, id est, perdendi, vt diximus cap. 9. num. 22. eos, qui praua doctrina, prauisque moribus omnes homines corruerunt, & peccatis impleuerunt.*

Verf. 19. *Et apertum est templum Dei in cælo. Significat ostensam sibi esse beatitudinē sanctorum quanta futura sit, vt videlicet cognosci in hac vita ab homine potuit. Vt utitur autem ad hoc, vt solet, similitudine veteris templi, in cuius penetralibus arca fœderis seruabatur. Intelligitur hæc rectè ex verbis cap. 21. quæ primo aspectu pugnare videntur cum his, non tamen pugnant, sed ea potius exponunt. Et templum (inquit de cœlesti Ierusalem) non vidi in ea, Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus. Non igitur negat templum esse in ea, sed qualia sūt apud nos, vt per ea deuotio in Deum excitetur. Templum, quod est in cælo, est Deus ipse, & Agnus. Vt in Ierusalem nihil erat sacratius templo, ita in cælo nihil est augustius Deo, & Agno. † Templum ergo apertum est cum Iohanni per illustriorem, & sublimiorem cognitionem, quam de Dei natura, & de*

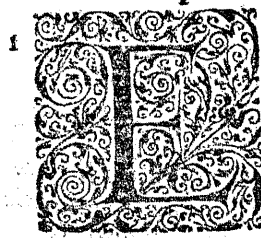
humanitate Christi habuit, demonstrata est quanta futura sint gaudia sanctorum, & vt doceat nos altissimam fuisse cognitionem, quam accepit, & vidisse se arcana Dei, quæ non licet homini loqui: dicit visam esse arcam testamenti Dei in templo eius, hoc est, reuelata fuisse sibi magna, & recondita mysteria, nam arca erat in intima parte templi, quæ dicebatur Sancta sanctorum, & pariete, ac velo magno tegebatur, neque à quoquam videri poterat, nisi à summo sacerdote, idque semel in anno. At non dicit apertam fuisse arcam, aut vidisse se quæ in ea erant, quoniam, licet magna viderit, ipsam tamen Dei naturam, vt à beatis aspiciatur, non vidit. Arca, quæ erat in Sanctis sanctorum, dicta est arca testamenti, siue arca fœderis, quod idem est, id est, legis, quoniam facta est vt in ea seruarentur tabulæ legis datæ Mofi.

Verf. 19. *Et facta sunt fulgura, & voces. Quæ ad modum templum Dei apertum est, vt ostenderetur beatitudo sanctorum, ita etiam facta sunt fulgura, & voces, & tremotus, & grando, vt indicaretur magnitudo pœnarum, quæ impios manebant, quandoquidem retributio bonorum, & malorum pertinet ad rubam septimi angeli. Quam obrem voces non quaslibet, sed terribiles, & ira, niuisque plenas intelligere debemus.*

Argumentum. Cap. XII.

Videt mulierem stellis coronatam, amictam sole, lunā sub pedibus habentem, quæ parturiebat & draco magnus septiceps expectabat vt filium eius deuoraret. Michael, & angeli eius pugnant cum dracone, & angelis eius, eosque de cælo derubant in terram. Draco persequitur mulierem fugientem in solitudinem, quam cum comprehendere nō posset, bellum magnum infert ijs qui de semine eius erant.

Caput. XII.

L signum magnū apparuit in cælo: mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona

2 stellarum duodecim: & in utero habens, & clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat. Et visum est aliud signum in cælo, & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem: & in capitibus eius 4 diademata septem: & cauda eius

traherat tertiam partem stellarum
 cœli, & misit eas in terram, & draco
 stetit ante mulierem quæ erat paritu-
 ra, ut cum peperisset, filium eius deuo-
 5 raret. Et peperit filium masculum,
 qui rectorus erat omnes Gentes in
 virga ferrea: & raptus est filius eius
 6 ad Deum, & ad thronum eius, &
 mulier fugit in solitudinem ubi habe-
 bat locum paratum à Deo, ut ibi pa-
 scant eam diebus mille ducentis sexa-
 7 ginta. Et factum est prælium ma-
 gnum in cœlo. Michael, & angeli eius
 præliabantur cum dracone, & draco
 8 pugnabat & angeli eius, & non va-
 luerunt, neque locus inuentus est eo-
 9 rum amplius in cœlo. Et proiectus
 est draco ille magnus, serpens anti-
 quus, qui vocatur diabolus, & Sata-
 nas, qui seducit vniuersum orbem: &
 proiectus est in terrâ, & angeli eius
 10 cum illo missi sunt. Et audiui vocem
 magnam in cœlo dicentem: Nunc fa-
 cta est salus, & virtus, & regnum
 Dei nostri, & potestas Christi eius:
 quia proiectus est accusator fratrum
 11 nostrorum, qui accusabat illos ante cõ-
 spectum Dei nostri die ac nocte. Et
 ipsi vicerunt eum propter sanguinem
 Agni, & propter verbum testimonij
 sui, & non dilexerunt animas suas
 12 vsque ad mortem. Propterea leta-
 uunt cœli, & qui habitatis in eis. Væ
 terræ, & mari: quia descendit Diabo-
 lus ad vos habens iram magnam, sciens
 13 quod modicum tempus habet. Et
 postquam vidit draco quod proiectus
 esset in terram, persecutus est mulie-
 14 rem quæ peperit masculum: & da-

ta sunt mulieri alæ duæ aquilæ ma-
 gnæ, ut volaret in desertum in locum
 suum, ubi alitur per tempus, & tem-
 15 pora, & dimidium temporis à facie
 serpentis. Et misit serpens ex ore
 suo post mulierem, aquam tamquã
 16 flumen: ut eam faceret trahi à flumi-
 ne. Et adiuuit terra mulierem, &
 aperuit terra os suum, & absorbit
 flumen quod misit draco de ore suo.
 17 Et iratus est draco in mulierem: &
 abiit facere prælium cum reliquis de
 semine eius, qui custodiunt mandata
 Dei, & habent testimonium Iesu
 18 Christi. Et stetit supra arenam
 maris.

Hic signum magnum apparuit in
 cœlo: Mulier amicta sole. [Hæc
 est huius libri secunda pars
 ea continens quæ in libro il-
 lo signato scripta erant, & tota ad An-
 tichristum, & ad eius tempora perti-
 nens, ut latius in fine cap. 10. explica-
 uimus. Sed anticipatione hic utitur, ut
 num. 25. dicemus.] Multi putant ab illis
 verbis cap. 11: Et apertum est templum
 Dei in cœlo, nouam visionem incipe-
 re, cuius pars sit quod in hoc cap. 12. scri-
 ptum est. Sed planè verba illa pertinet
 ad tubam septimi angeli, quia de bono-
 rum, & malorum retributione sunt, ut
 iam exposuimus, idemque omnino sen-
 sisse Arethas videtur. Rectè igitur ca-
 put incipit cum noua visione penitus
 diuersa à præcedente, ut prudenter ani-
 maduerterunt qui libri huius capita di-
 uiserunt. Quamuis vidi quoque in co-
 dice manu scripto caput duodecimum
 incipere ab illis verbis: Et apertum est
 templum Dei: verum hoc alia exempla-
 ria imitata non sunt. Est autem in hac
 visione magna, & difficilis quæstio, quæ
 nam hæc mulier sit amicta sole, Eccle-
 siæ, an beatissima semper virgo Ma-
 ria: nam de altera duarum omnes hoc
 dictum putant, & res ipsa indicat nullã
 præterea posse excogitari, in quam quæ-
 stio hic

Vers. 1.

Quæstio
mulier ami-
cta sole.

hic dicuntur, conuenire possint. Bea-
 tissimæ virgini optimè illud conuenit,
 Mulier amicta Sole, & Luna sub pedi-
 bus eius: Et illud: Et peperit filium ma-
 sculû, qui rectorus erat omnes gētes in
 3 virga ferrea. &c. At illud conuenire non
 potest: Et clamabat parturiens, & cru-
 ciabatur ut pariat. Nec illud: Et mulier
 fugit in solitudinem, ubi habebat locum
 paratum à Deo, ut ibi pascant eam die-
 bus mille ducentis sexaginta, & alia huius
 2 modi. ¶ Rursus de Ecclesia non vi-
 detur dici posse: Et peperit filium mascu-
 lum, qui rectorus erat omnes gentes in
 virga ferrea, nõ enim ipsa genuit Chri-
 stum, sed per verbum Christi genita
 est. Præterea, si mulier est Ecclesia, id
 est, collectio fidelium, quomodo dra-
 co, cum ei nocere nõ posset, versus est
 ad præliandum cum alijs, qui sunt de se-
 mine eius, ut in calce capitis legimus?
 constat siquidem hos, quibus cum præ-
 liaturus dicitur, ipsam esse Ecclesiam.
 Nihilominus Historico sensu, quæ sem-
 per quærimus, enarratores huius loci
 ferè omnes consentiunt in muliere Ec-
 clesiam intelligi: idque pro certo habend-
 um est, nam quæ de sancta Virgine in-
 terpretantur, Allegoricum sine dubio
 sequuntur. [Andreas Cæsariensis ait
 quosdam existimasse hanc mulierem esse
 matrem Dei. Sed magnus (inquit) Me-
 thodius de Ecclesia accepit, quæ de ea
 dicuntur minimè congruere cum Di-
 uina generatione arbitratus. Deinde
 eiusdem Methodij verba refert ex li-
 bro, cui nomen est Symposium, id est,
 conuiuium, in hunc modum. Mulier
 amicta sole est Ecclesia. Quod autem
 nobis est, vestis, hoc illi lumen, quod
 nobis aurum, aut perlucidus lapis, hoc
 illi astra, astra autem meliora, & fulgen-
 tiora. Et postea idem Methodius: Non
 oportet putare Christum esse qui gigni-
 tur, multo enim ante Apocalypsin im-
 pletum fuit mysterium incarnationis
 Verbi. Iohannes autem de præsentibus,
 & futuris vaticinatur. Et post hæc: Itaque
 necesse est fateri Ecclesiam esse eam,
 quæ parturit eos qui redimuntur.] Quo-
 modo autem omnia in Ecclesiam qua-
 dend, suis locis explicabitur.
 At longè difficilior quæstio est, utrũ
 de Ecclesia in primo statu, hoc est ante

aduentũ Christi, vel certè in ipso adue-
 tu primo, sermo sit, an in eo statu quæ
 extremo mundi tempore habitura est;
 quod plurimum refert ad exactam visio-
 nis intelligentiam. ¶ Plerique de Eccle-
 sia in primo statu, explicant. At si accu-
 ratius omnia inspiciamus, fortassè non
 erit dubium omnia ad vltimum Eccle-
 siæ tempus esse referenda. Primum quò-
 niam iam dudum sermo est Apostolo
 de signis, & calamitatibus extremorũ
 temporum; nec opus erat, nec conue-
 nire videbatur, in prophetia præsertim,
 quæ præcipuè de futuris est, nunc ad
 Christi natiuitatem, & prima tempora
 redire. Deinde quoniam continuo fe-
 re ait: Et visum est aliud signum in cœ-
 lo: & ecce draco magnus rufus habens
 capita septem, & cornua decem, quæ
 planè ad tempora proxima Antichristo
 spectant, ut mox in eorum explicatio-
 ne videbimus. Præterea illud: Et mulier
 fugit in solitudinem, ubi habebat locum
 paratum à Deo, ut ibi pascat eam die-
 bus mille ducentis sexaginta, totum de
 tempore Antichristi est. Illud etiã:
 Michael, & angeli eius præliabantur cũ
 dracone. &c. de pugna vltimi temporis
 dictum est, ut postea apertè ostendemus.
 4 ¶ Mulier ergo Ecclesiam significat, quæ
 cur dicatur amicta sole, & lunam habe-
 re sub pedib⁹, Gregorius. 34. Mor. cap.
 7. his verbis explicat: In sole verò illu-
 stratio veritatis, in Luna autem, quæ
 menstruis suppletionibus deficit, mu-
 tabilitas temporalitatis accipitur. San-
 cta autem Ecclesia, quia superius lu-
 minis splendore protegitur, quasi so-
 le vestitur: quia verò cuncta tempora-
 lia despicit lunam sub pedibus pre-
 mit. &c. Eadem est omnium exposito-
 rum explanatio. Ex qua facile intelli-
 gitur cur signũ hoc factum dicatur in cœ-
 lo. Nam si sole amicta erat ostendenda,
 & lunam sub pedibus habens, necessariò
 fuit in cœlo ostendenda, ubi est sol, & lu-
 na. Atque hoc altitudinè dignitatis, &
 sanctitatis Ecclesiæ indicat, & propte-
 reã in cœlo videtur, quia conuersatio
 eius in cœlis est, semota à tenebris erro-
 rum mundi, & supra humana sese attol-
 lens. Quod si quis obijciat, Ecclesiam
 non esse quasi Ideam Platonis, sed fide-
 les omnes Ecclesiam vocari, multo magis
 in eis

De quo sta-
tu, sine tem-
pore Eccle-
siæ hac in-
telligatur.

in eis esse terrenos homines, & ab spiritalibus bonis, ac desiderijs abhorrentes, immo plures multo ijs, quorum conuersatio in caelis est, ita occurreremus: dici quidem hæc de Ecclesia, non tamen pro omnibus membris, sed pro electioribus. † Nec hoc satis est ad rem explicandam, sed illud addendum, nõ tam hæc dici de his, vel illis hominibus, quã de ipsius Ecclesiæ instituto, id est, de eius legibus, & sine, quem sibi proposuit, ac denique de vitæ ratione, quam tradit, & quam omnes suos filios habere vult. Quæ admodum si nunc statim sacrarum religionum, aut vniuscuiuslibet earum describeremus, vitæ genus quoddam esse definiremus cœleste, longeque ab humanis vicijs, & à terrenis desiderijs semotum, atque Dei cultui, laudibusque omnino dicatum. Talis certè religio est, & ad hoc instituta est, hoc docet, hoc teneri, atque obseruari vult, etiam si multi sint in ea, qui aliter viuunt. Ad hunc modum intelligenda sunt quæ nunc Ecclesiæ tribuuntur, plurimamque hinc in prophetarum libris aperiuntur, quæ de Ecclesiæ felicitate tempore legis gratiæ, siue de sanctitate in ea futura, scripta sunt. Vt Isa. 11: Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo, accubabit vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos. Vitulus, & vrsus pascuntur, simul requiescent catuli eorum, & leo, quasi bos, comedit paleas. † Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, mittet manum suam. Non nocent, & non occident in vniuerso monte sancto meo. Huiusmodi sunt multa Isa. 65. Iere. 31. Eze. 34. Hos. 2. & 14. & Zach. vltimo, & passim in omnibus prophetis. Licet etiam eadem verba ita interpretari, vt sol Christum significet, quo amicitur Ecclesia, quia per Baptismum eum induit, (sicut ait Apostolus Gal. 3: Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis,) & ei adheret, atque ab eo protegatur, indeque luce bonorum operum fulget, luna autem clarior est ceteris stellis, sed lumen accipit à sole, & minor eo est. Ecclesia ergo lunam habet sub pedibus, quia Christo adherens, & ei se tra-

dens, quidquid eo minus est, despicit, id est, non adheret amore creaturis, sed solum amat creatorem, à quo illuminatur, cetera autem omnia propter eum, & vt ipse docet esse amanda, amat.

Et in capite eius corona stellarum duodecim. Duodecim stellæ duodecim Apostoli sunt, qui in cœlo positi, id est, cœlestem vitam agentes, tenebras huius sæculi splendore doctrinæ, & vitæ suæ illustrarunt. Et quoniam ipsis, tamquam stellis lucidissimis, nascens Ecclesia ornata est, merito dicitur habere coronam in capite stellarum duodecim, caput

enim pro initio ponitur, quia primum membrum corporis est. † Quæ locutio frequens est apud Hebræos, vt Psal. 39: In capite libri scriptum est de me. Psal. 117: Hic factus est in caput anguli. Apud Latinos quoque frequens est, inde à capite arcessere, & à capite repetere, & similia. Sed cur duodecim stellis coronata dicitur, cum extra hunc numerum sint Paulus, & Barnabas magna huius coronæ ornamenta? Respondeo hunc numerum Apostolorum signari, quoniam à Domino electus est primum, atque idcirco mutandus non fuit propter duos, qui additi sunt, præsertim cum more Scripturæ, atque vulgari, in maiori summa minor quoque intelligi soleat, vt docet Augustinus Quæst. 42. in Exodum. Lxx enim & duo fuerunt discipuli Domini, totidemque interpretes veteris testamenti, qui tamen Lxx dici solent. Adde quod hic numerus vniuersitatem quamdam complectitur, vt ostendimus cap. 4. num. 20. Sed causam hæc potissimam esse censeo, quod vbi certò numero ad aliquod officium eliguntur, vbi que obseruari videmus, vt etiã si pauci postea addantur, prior ille numerus maneat immutatus, quemadmodum in nonnullis Hispaniæ ciuitatibus vigintiquatuor senatores primum creati sunt, deinde, etiam si plures sint, quicumque illorum dicitur vigintiquatuor, aut vigesimus quartus. † Ita Iansenius in Concordia Evangelica, cap. 146. putat collegium Apostolorum post Iudæ discessum dictum esse collegium vndecim, atque ideo, quamuis Thomas aberat, dictum esse à Luca, cap. 24: Et inueniunt congregatos vndecim. Et Paulus,

Vers. 1.

Caput pro initio.

Apostoli cur se per dicantur duo decim.

lus. 1. Cor. 15. ait: Post hoc apparuit vndecim, pro quo in Græco est, duodecim; quam lectionem Augustinus, 3. de Consensu Euangelistarum, cap. 25. mutare non audet. Iud. 9. etiam legitur: Et occidit fratres suos filios Ierobahal septuaginta viros & tamen huic numero duo deerant, Ioathan, & ipse Abimelech: sed quoniam. lxx. vulgo dicebantur, numerus mutatus non est. Denique Apoc. 1. legitur: Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni: & omnes vsque in hodiernum diem semper duodecim Apostolos dicimus.

Vers. 2.

Et in vtero habens, & clamabat parturientis. In Græco est. *Et in vtero habens clamabat parturientis, & cruciatur vt pariat;* atque ita legisse videntur Andreas, & Beda. [At alij codices Græci, ita habent vt est in nostra Translatione, & ita legit Arethas.] Primasius etiam nostram lectionem magis sequitur, legit enim: Et erat prægnans, & clamabat. &c. Sed nihil refert, cum sit sensus idem. Iuxta nostram lectionem clausula prioris sententiæ est: Et in vtero habens; & noua incipit cum ait; Et clamabat parturientis. Vt sit sensus: Mulier apparuit amicta Sole, & Luna sub pedibus eius, & in vtero habens. Cur autem *In vtero habens* dicatur, aut prægnans, vt est apud Primasium, ex sequentibus intelligitur. *Et clamabat parturientis*: quoniam extremis temporibus Ecclesia filios, quos Deo paritura est, nõ sine magnis doloribus pariet. † Clamabat igitur præ dolore, & cruciatur vt pareret, id est, vehementer affligebatur causa parientis, aut donec pareret. Hoc propterea dicit quod eo tempore magna erit falsorum doctorum, & præcursorum Antichristi copia, & multi, potentesque Ecclesiæ, & catholice veritatis, religionisque oppugnatores, ita vt ex infidelibus pauci tunc veteri sint ad Ecclesiam, atque ex ipsis Christianorum infantibus pauci sint baptizandi parentibus à religione, & ab Ecclesia abhorrentibus. Qui autem siue ex his, siue ex illis baptizabuntur, magnis cum laboribus, & doloribus, & persecutionibus filiorum Ecclesiæ, & prædicatorum verita-

tis, quos tunc Deus maximos mittere baptizabuntur, multum cruciabuntur antequam hoc perficiant. [Andreas: Cruciarum dicimus Ecclesiam secundum singulos eorum, qui ex aqua, & spiritu regenerantur, donec formetur Christus in illis, vt ait Apostolus.] Vt igitur illorum temporum perversitatem, & & tenebras errorum intelligamus, ea, quæ præcesserunt de dignitate Ecclesiæ, posita sunt, quasi diceretur: Cum sit Ecclesia, quæ vera luce Dei illustratur, & in qua homines liberi sunt, quia terrestria conculant, cum sit hæc Ecclesia, quam Apostoli eruderunt ab initio, & quæ in fide & doctrina ab eis accepta semper mansit, paucos tamen tunc filios pariet, eosque nõ sine magnis doloribus.

10 *Et visum est aliud signum in celo.* † Signum hic appellat, vt in principio capitis, rem mirabilem, & prodigiosam, vt in Euangelij passim videmus. Cum autem hoc signum de Diabolo sit quærente filios Ecclesiæ deuorare, mirum est cur in cœlo visum esse dicat. Sed hoc ex præcedentibus intelligitur. Si enim mulier in cœlo ostenditur propter doctrinæ altitudinem, vitæque sanctitatem, & ibi paritura erat, necesse erat draconem eius fetui insidiantem in cœlo videri. Prætereà cum ipse semper obseruet, & capere cupiat viros sanctitate præstantes, & vitæ cœlestis, qui stellæ dicuntur, vt mox videbimus, & inter eos versetur, iure apparet in cœlo.

Vers. 3.

Et ecce Draco magnus rufus. Draco dicitur Diabolus propter venenum, quo animas occidit, Magnus, quia vires magnas habet ad nocendum, & quia fraudes, ac modos multos capiendi homines nouit. Rufus, propter crudelitatem, & cædes, quas fecit, quia homicida erat ab initio, vt ait Dominus Ioh. 8. Rufus enim color sanguineus est.

Vers. 3.

Habens capita septem, & cornua decem, & in capitibus eius diademata septem.

11 † Iam hoc ita manifestum est pertinere ad tempora proxima Antichristo, & ad tempora ipsius Antichristi, vt nemo, qui Scripturam attentè legat, negare possit. Hanc enim, aut similem bestiam vidit Daniel cap. 7. Post hæc, inquit, aspicebam in visione noctis, & ecce bestia quarta,

quarta.

quarta, terribilis, atque mirabilis, & fortissimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens, &c. & habebat cornua decem. Et postea: Porro cornua decem ipsius regni decem reges erunt. [Hæc, quoniam ex ipsis pendet sære. tota sequentium capitum intelligentia, & ab enarratoribus penè prætermissa esse video, semel sunt à me vberius explicanda. Augustinus quidem lib. 20. de Ciui. cap. 23. vereri se dicit ne in decem regibus, quos tamquam decem homines videtur inuenturus Antichristus, forè fallamur, atque ita ille inopinatus adueniat non existetibus tot regibus in orbe Romano. Quid enim (inquit) si numero isto denario vniuersitas regum significata est, post quos ille venturus est. &c. Sed hoc videntur non est, cum semper decem dicantur, & tres vincendi memorentur. Sciamus ergo vniuersi orbis imperium penes decem reges tantum futurum cum veniet Antichristus.] Hi ergo sunt decem illi reges, quos verbis his prænuntiavit Daniel, & nunc prænuntiat Iohannes. Qui cum venerit, tres eorum vincet, ceteros sibi sponte cedentes assumet, & solus dominabitur, ita enim ait continuò: Et alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit. Vt autem non dubitemus eum esse Antichristum, addit, Et sermones contra Excelsum loquetur, & sanctos Altissimi conteret, & putabit quod possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Hieronymus in illud Dan. 7: Et habebat cornua decem, scribit hæc: Ergo dicamus quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt, in cõsummatione mundi, quando regnum destrudum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter se diuidant, & vñdecimum surrecturum esse regem paruulum, qui tres de decem regibus superatur sit, id est, Aegyptiorum regem, & Africa, & Aethiopia, sicut in consequentibus manifestius dicemus. Quibus interfectis etiam septem alij reges victori colla submitteint. &c. [De hoc Irenæus lib. 5. Aduersus hæreses, cap. 25. hæc scripsit: Daniel autem

Decem reges futuri cum veniet Antichristus.

novissimi regni finem respiciens, id est, novissimos decem reges, in quo diuide retur regnum illorum, super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestia, & alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, & tria cornua de prioribus eradicare à facie eius. Deinde refert omnia, quæ ex Daniele retulimus. Et cap. 26. ait: Manifestus adhuc etiam de novissimo tempore, & de ijs, qui sunt in eo, decem regibus, in quos diuidetur quod nunc regnat imperium, significauit Iohannes Domini discipulus in Apocalypsi edisserens quæ fuerint decem cornua, quæ à Daniele visa sunt, dicens sic dictum esse sibi: Decem cornua, quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum non acceperunt, sed potestatem quasi reges vna hora accipient cum bestia, hi vnam sententiam habent, & virtutem, & potestatem suam bestia dant. Hi cum Agno pugnabunt, & Agno vincet eos, quoniam Dominus dominorum est, & rex regum. † Manifestum est itaque quoniam ex his tres interficiet ille qui venturus est, & reliqui subijcientur ei, & ipse octauus in eis, & vastabunt Babylonem, & comburent eam igni, & dabunt regnum suum bestia, & effugabunt Ecclesiam. Et postea ait hos decem reges in fine mundi futuros, esse decem digitos pedum statue Danielis. Videmus decem reges ab Irenæo post, & cornua decem bestia quarta Danielis eadem affirmari cum decem cornibus bestia Apocalypsis. Hippolytus martyr in Oratione de Cõsummatione mundi, de statu illa loquens, quæ est apud Daniëlem cap. 2. hæc scribit: Siquidem decem digitis pedum imaginis mysticè significauit decem reges in de exortos: quod Daniel est interpretatus. Considerabam enim (inquit) bestiam, quartam videlicet: & ecce decem cornua post eam. In quibus ascendit alterum cornu tamquam pusillum, ac tria se priora eradicabit. Quod cornu demonstrat pusillum alium non esse, nisi Antichristum, qui suscitabit regnum Iudæorum. Tria cornua, quæ ab eo radicis euellentur, tres reges indicant, Aegypti, Lybia, Aethiopia, quos de leturus est acie bellica: quibus omnibus potitus, iam tyrannus formidabilis sanctos

Apoc. 17.

Dan. 2.

sanctos affliget, ac persequetur insurges in eos, &c. † Lactantius cum dixisset regnum Romanorum sublatum iri ex orbe, hæc addit lib. 7. cap. 16. In primis multiplicabitur regnum, & summa rerum potestas per plurimos dissipata, & concisa minuetur. Tunc discordia ciuiles in perpetuum ferentur, nec vlla requies bellis exitalibus erit, donec reges decem pariter existant, qui orbem terræ non ad regendum, sed ad consumendum, partiantur. Hi exercitibus immensum coactis, & agrorum cultibus destitutis, quod est principium euersionis, & cladis, disperdent omnia, & comminuent, & vorabunt. Tum repente aduersum eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ Septentrionalis oriatur: qui tribus ex eo numero deletis, qui tunc Asiam obtinebunt, assumetur in societatem à ceteris, ac princeps omnium constituetur. Hic insustentabili dominatione vexabit orbem. &c. Ab extremis finibus plagæ Septentrionalis venturum dicit Antichristum, quoniam veniet ex vrbe Dan, vt diximus cap. 7. nu. 13. & sequentibus. quæ erat in extremis finibus terræ promissionis ad Septemtrionem. Theodoretus quoque in Daniëlem Oratione septima, veteres patres secutus in illud cap. 7: Et habebat cornua decem: Significat, inquit, hoc loco fore, vt circiter regni finem decem simul exurgant reges, quorum alij potentes erunt, alij admodum imbecilles. Hoc enim in imaginis quoque somnio docuit: namque illic digiti pedum decem erant, quorum pars ferrea, pars erat fistilis. † Quod beatus Daniel interpretas dixit, partem quidem regni robustam fore, partem verò imbecilem: ita vt aperte constet eadem vtroque somnio significari. Et in illud: Et alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit, inquit: Per speculum igitur ita prædicere, fore vt decem circa finem simul exurgant, & postremus Antichristus exortur, regnumque obtinere contendat: quem cum ipsis bellaturum, ac tres ex ipsis euersurum asserit. &c. Prosper Aquitanicus in libello, cui nomè fecit Dimidium temporis, cap. 7. licet aliter etiam exponat, eam dem sententiam se

Dan. 2.

14

quitur, & huic capitis parti titulum præfixit: De decem regibus, quos Antichristus inueniet. Sed quod indicati scriptores dicunt de regno Romanorum, quia illud iam nullam est, nos de vniuerso orbe intelligere possemus, cui Romani imperarunt. [Sed cõiectura multum ducor vt Romam ad pristinam gloriam redituram esse ante tempus Antichristi dicam, & eius imperium tunc in decem reges esse diuidendum. De quopura dicemus infra cap. 14. num. 50. & sequentibus.] Et quoniam vniuersa terræ homines relictis suis regibus ad hos decem venient, & tandem ad septem, & mox ad vnum Antichristum, dictum est. 2. Thes. 2. Nisi venerit discessio primum. &c. Quod autem Hieronymus dicit de tribus regibus, legimus Dan. 11: Et mittet manum suam in terras, & terra Aegypti non effugiet, &c. Per Lybiam quoque, & Aethiopia transibit, &c. vbi iterum hoc cõfirmat Hieronymus. † Idem Iohannes infra cap. 13. ait: Et vidi de mari bestiam acendentem, habentem capita septem, & cornua decem: & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiarum. Idem interpretatur capita, & cornua cap. 17. in hunc modum: Et decem cornua, quæ vidisti, decem reges erunt qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tamquam reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam bestia tradet. Hi cum Agno pugnabunt, &c. Septem capita etiam interpretatur paulò ante: Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt, &c. Quare merito dicit: Et in capitibus eius diademata septem. Et quoniam hi reges per secuti sunt, & persequerentur Christianos, & blasphematuri sunt aduersus Christum, & Deum, & sanctos eius, & nomina assumpturi gloriæ Christi aduersa, vt si dii & ipsi vocari velint, aut vindices veræ libertatis, aut propugnatores veræ religionis, aut nuntij Dei, quasi profidentes se velle euellere errores quibus homines vsque ad illud tempus fuerant imbuti, aut similia quænis, dixit cap. 13: Et super capita eius nomina blasphemiarum. † Quæ omnia eodem in cap.

Locus. 2. Tess. 2.

15

16

in cap. num. 10. & sequentibus, quantum licebit explicabimus Deo fauente. Nunc satis sit Diabolum ita describi, quoniam per hos reges, qui de corpore eius sunt, & per eorum potentiam maximam pugnabit aduersus Ecclesiam.

Vers. 4. Et cauda eius trahat tertiam partem stellarum. Et hoc manifestissimè dicitur de tempore Antichristi, & de proximo illi, quo Diabolus ita erit potens, ut plurimos ex viris sanctis superaturus sit, & secum ducturus, tracturusque in terram id est, à cœlesti vita ad terrestrem, & turpibus voluptatibus deditam. Nam hos vocat stellas, quoniam in cœlo fixi videbantur, & ex alto virtutum vertice lumen alijs præbere. Hoc ita intelligi debere manifestissimum sit ex Dan. 8. vbi de cornu, quod typus erat Antichristi, hæc scribit: Et magnificatum est vsque ad firmitudinem cœli, & deiecit de fortitudine, & de stellis, & conculcauit eas. Origenes Tract. 30. in Matth. citat hæc verba, & stellas quidem ita interpretatur, ut diximus. Sed cur dicantur trahi cauda draconis ita explicat: Existimo enim, quoniam qui debet audire: Post Dominum Deum tuum ibis; & Venite post me, & ad hæc quidem obstruit aures suas, peccatum autem sequitur trahitur à cauda draconis vadens post eum. *Vers. 5.* Gregorius vero, 32. Mor. ca. 14. hæc eadem verba sic exponit: Sed draconis cauda in terrâ stellas deiecit, quia illa Satanae extremas per audaciam assumpti hominis (Antichristi) erecta, quosdam, quos velut electos Dei in Ecclesia inuenit, obtinendo reprobos ostendit, &c. Deinde stellas eodem modo interpretatur, & locum profert ex Daniele; quem iam retulimus. Sed ut ex verbis citatis, facile cognoscitur, & ex ijs, quæ paulò ante & paulò post dixit exponendo illud Job. 40: Stringit caudam suam quasi cedrum, in cauda intelligit Antichristum, quoniam est extrema pars draconis, id est, corporis Diaboli. Quæ expositio ingeniosa mihi videtur, & elegans. Quod si quis putat maiorem multitudinem, quam quæ tertia parte significatur, ab Antichristo esse peruertendam, animaduertat non de vniuersis Christianis nunc verba fieri, sed de ijs, qui tanta inter ceteros præ-

stant sanctitate, ut stellæ dici mereantur, ex quibus tertiam partem vinci posse, satis mirabile est.

18 Et draco stetit ante mulierem. Non solum perdere cupit iam genitos, & educatos, sed diligentissimè tunc dabit operam ut deuoret nascentes.

Vers. 4. Et peperit filium masculum. Fortes enim viros esse oportet, & verè masculos, quos tunc pariet Ecclesia, ut tantæ inimicorum potestati, & persecutionum magnitudini resistere valeant. [Andreas: Masculus autem filius, Ecclesiæ populus voluptatibus indomitus, &c.] Sed filium dicit potius quam filios, seruata partus muliebris proprietate, quod plerumque vnus effundi solet. Deinde etiam aut paucitatem indicare voluit eorum, qui tunc nascuntur, si comparatur cum multitudine pereuntium: aut certè filium dixit, quoniam idem est de vno, & de multis iudicium, & ut vnum draco deuorare cupit, ita etiam omnes, qui ex Ecclesia nascuntur, appetet ut deuoret. Simile est illud Matth. 22: Intrauit autem rex ut videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. In vno multi significantur, sed satis fuit vnum dicere, quoniam idè de ceteris intelligendum est.

19 Qui recturus erat gentes in virga ferrea. Videntur hæc non nisi ad Christum referri posse, sicut & quod statim sequitur, atque ideo Arethas, & nonnulli alij ad eum tantum referunt. At multi etiam referunt ad electa eius membra, ut Anbertus, & Haymo, & Ambrosius. Sed autores citare non est necesse, cum Christus ipse planè hoc doceat cap. 2. dicens: Et qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringentur. Quæ quoniam suo loco copiose explicauimus, num. 43. & sequentibus, hoc tantum dicimus, per hæc indicari quos nam intelligere debeamus in filio masculino, quem mulier peperit, nempe electos, qui simul cum Christo iudicabunt nationes, & damnabunt, punientque Christi aduersarios.

Vers. 5. Et raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius. Maximam eo tempore futuram Diaboli, & membrorum eius per-

persecutionem in eos, qui tunc conuertentur, & baptizabuntur, satis ostensum est illis verbis: Et draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura, ut cum peperisset, filium eius deuoraret. Quoniam igitur qui tunc nascuntur, cum blanditijs, & promissis, tunc etiam omnium tormentorum genere tentabuntur, ac denique paulatim occidentur, aut laboribus, & calamitatibus destricti morientur, rectè ait: Et raptus est filius eius ad Deum, per mortem scilicet, ut melius ceteris exposuit Ambrosius, ij enim videtur esse, de quibus cap. 7. dictum est: Scribitur quidam & hic in tentationibus sancti, &c. Quod addit: Et ad thronum eius, putabit quis soli Christo conuenire, qui sedet ad dexteram patris, sed de omnibus electis rectè dici fatebitur, si recordamur quod cap. 3. scriptum est: Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius. Rapti ergo dicuntur ad thronum Dei, quia è tormentis, & tentationibus, quasi è draconis faucibus, erepti in cœlum sublatis sunt ut in heredes Dei, coheredes autem Christi, id est, eiusdem gloriæ participes.

21 Sed hoc in presenti iure queritur, cur hæc Iohannes verbis exposuerit adeò ambiguis, ut non ijs, de quibus dicuntur, conuenire videantur, sed Christo: quod tantum negotij attulit expositoribus, ut alij de Christo ipso dici putarent, alij & quidem multi, ita interpretarentur, ut dicerent Ecclesiam parere Christum cum parit electos, hæc primum de Christo dicta existimantes. Mihi sane longè alia sententia est, ita enim hæc dicta puto, ut nullo modo ad Christum referri queant. Primum quidem, quoniam cum de partu extremi temporis sermo sit, ut supra demonstrauimus, nihil necesse erat subito ad Christi natiuitatem transire. Deinde, quoniam Ecclesiam parere Christum in electis, multum Allegoricum est, nunc autem Historiam querimus. Tertio, quoniam si verborum proprietatem spectemus, non potest de Christo dici: Ut cum peperisset, filium eius deuoraret, neque

enim Christum deuorare poterat, quæ vincere, aut subiicere sibi non poterat, quauis occidi fecerat. Item sanctos, de quibus nunc loquitur, occidi fecit, sed non deuorauit, rapti siquidem dicuntur ad Deum, non deuorati: quod enim deuoratur, intra corpus mittitur deuorantis. Ne illud quidem in Christum quadrat: Et raptus est filius eius ad Deum. De Henoch, quidem, & de Elia rectè hoc diceretur, qui quauis quadam externa, & nihil agentes aliena virtute sublatis sunt, Christus autem propria virtute ipse ascendit, aut quatenus homo, assumptus à Deo est, non raptus. Deinde filius mulieris raptus dicitur, quasi liberatus, & ereptus ex insidijs, & cruciatibus draconis, ita enim rapti dicuntur qui ab imminente periculo liberantur, ut Sapient. 4: Raptus est ne malitia mutaret intellectum eius. 2. Timo. 3: Quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus. At Christus, cum assumptus est ad Deum, & ad thronum eius, non est raptus ex insidijs draconis, quoniam nihil iam pati poterat à dracone, sed vitam habebat immortalem, cui draco nocere nullo modo poterat. Atamen hoc etiam dico, prudentissimè Iohannem vsu fuisse verbis, quæ possint omnia fere ad Christum accommodari, in consolationem sanctorum, qui tunc patientur, ut videant Diabolum eadem fere conatum fuisse in Christum, atque ita eundem illos exitum manere passionum, ut sicut socij fuerunt dolorum, & persecutionum, ita sint & gloriæ. Nam & Christum recens natum perdere Diabolus voluit per Herodem membrum suum, & post mortem assumptus est in cœlum, & sedet ad dextris Dei.

23 Et mulier fugit in solitudine. Qui priora de beata virgine, & Christo exponere coguntur, quoniam de Sancta Dei genitrice hæc nulla ratione exponi posse videntur. Quæ Andreas, & Arethas, mea sententia, multo melius reliquis explanant in hunc modum. Mulieris fuga ad desertum significat electorum fugam, qua in Antichristi aduentu, facto per operationem Satanae, fugient precipui

omnium, qui in Ecclesia fuerint, à ciuilibus turbationibus, mundanisq; voluptatibus fugientes annos tres, & dimidium, &c. Magnitudo igitur perfectiorum Antichristi prænuntia-
 tur, quarum timore magna pars fidelium ad deserta confugiet, donec finiat regnum, & vita Antichristi, vt apertis postea explicauit Andreas Cæsariensis. Verum hæc per anticipationem dicta sunt, non enim tunc fugit mulier in desertum, sed postquam draco proiectus est in terram victus à Michaelè; sicut paulò post ait: Et postquam uidit draco quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum, & data sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum, &c. Nec tamen omnes simul, atque in eundem locum fugere putandum est: sed cum in hac regione Antichristus; aut eius ministri persequantur Ecclesiam, fugiet illa in loca tutiora, atque ita in alijs regionibus.

Vers. 6.

24

Vers. 6.

Vers. 6.

rebras relicturos, & exemplo illorum confirmatos in mortem, & in pericula ruituros. † Verum quid expositioni aduersari videtur quod de eadem re postea scribit Apostolus in hoc ipso capite: Et data sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tempora; & dimidium temporis. Illudque simul reselli videtur, quod diximus capit. ii. num. 15. dies numerari, quoniam non erant integri anni, neque menses: Videmus enim iam idem temporis spatium per annos, & menses computari. Respondeo vtrumque verum esse; quoniam fortiores, & caritate feruentiores solitudinem relinquent, cum Henoch, & Elias occiderentur; rimidiores adhuc manebunt in solitudine, donec compleantur tres anni cum dimidio, id est, donec audiant mortem esse Antichristum, quod probabilissimum esse nemo non videt. Cum igitur Ecclesia ex his, & illis conster, merito vtrumque dictum est.

Et factum est prælium magnam in celo: Vers. 7.

Michael, & angeli eius, &c. [Et quæ in hoc capite præcesserunt, & quæ hinc vsque ad finem illius sequuntur, per anticipationem dicta intelligenda sunt: non enim fient nisi regnante Antichristo, & dracone per eum efficiente. Sed quia prius loquitur oportebat de dracone, qui excitabit Antichristum, & in regno collocabit, vt videbimus cap. 13. voluit Apostolus summam perstringere quidquid draco aduersus Ecclesiam facturus erat, explicaturus capite sequenti, & alijs sigillatim quomodo per Antichristum faciet.] In Grecis codicibus non legitur, Magnum, neque apud Aretham, aut Tyconium Hom. 9. aut Primasium, neque apud Gregorium Hom. 34. in Euang. neque apud Victorinum, neque legendum videtur. † Hoc prælium vulgus initio mundi factum putat cum Diabolus, & angeli eius e celo eiectioni sunt, sed sine dubio pertinet ad extrema tempora, quibus Diabolo & angelis eius superbiam, atque malitiam festatoribus satietibus per Antichristum, & eius ministros in sanctos, Michael cum angelis suis pugnabit aduersus

26

sus Diabolum eisdem sanctos orationibus suis, & exhortationibus, & omni opera sua adiuuans, vt fortiter resistent tentationibus, & insidijs Diaboli. Et quemadmodum angeli draconis dicuntur qui ei parent, eumque adiuuant ad nocendum hominibus: ita angeli Michaelis sunt ij, qui ad nos mittuntur ex inferioribus ordinibus, quibus præest Michael princeps Ecclesie, & quorum opera vitur ad adiuuandum, & ad confirmandum electos. Quod diximus ad finem sæculi hoc prælium pertinere, docet Gregorius Hom. 34. in Euang. dicens: Vnde & ille antiquus hostis, qui Deo esse per superbiam similis concupiuit, dum in fine mundi in sua virtute relinqueretur extremo supplicio perimendus, cum Michael archangelo proeliaturus esse perhibetur: sicut per Iohannem dicitur: Factum est prælium cum Michael archangelo.

27

&c. † Et Arethas apertius: Quum itaque Michael dux exercitus non tulerit Diaboli superbiam, & bellica virtute illum à sua in celo conuersione iam olim abiecerit, rursus in aduentu Antichristi vnà cum Iudæis, & angelis sibi ministrantibus per tentationes aduersus fideles, & sanctos, perfectius excidet Diabolus, nempe ignominiosus redditus ab illius seruis, qui ipsum deiecerat. &c. Hoc ipsum est quod prophetauit Danie. capit. 12. de eisdem temporibus loquens: In tempore autem illo confurget Michael princeps magnus, qui stat pro filijs populi tui: & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad tempus illud. Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Cur hoc prælium factum dicatur in celo, difficultimum videtur explicari: sed arbitror ex superioribus intelligi posse. Si enim mulier in celo videtur, & sancti viri in celo sunt propter insignem vitæ altitudinem; Diabolus aduersus eos pugnans, & ex illa altitudine deicere nitens necessario prælium facit in celo, [quod melius intelligetur infra num. 30.]

28

Et non valuerunt. † Traxit qui-

dem cauda tertiam partem stellarum, sed sublimes, & perfectiores, id est, electos, nullo modo deicere draco potuit.

Vers. 8.

Neque locus inuentus est eorum. Hoc dicit quoniam victi sunt, & proiecti in terram, sicut ait continuo: Et proiectus est draco ille magnus, &c. non manserunt in celo, non potuerunt vincere electos, sed à Michaelè, & angelis eius per eosdem electos proiecti sunt, & pugnare aduersus illos desierunt. Dicitur autem in Scriptura non inueniri locum alicuius, quando ipse in loco illo non inuenitur, vt Psal. 36: Vidi impium super exaltatum, & eleuatam sicut cedros libani, & transiui, & ecce non erat, & quasi inueni eum, & non est inuentus locus eius. Dan. 2: Quæ rapta sunt vento, nullusque locus inuentus est eis.

Locum alicuius inueniri.

Vers. 9.

Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus. Expresit vt potuit, interpret vim Græci articuli, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, & cum postea similiter dicatur, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, perinde intelligere debemus, ac si vertisset, Serpens ille antiquus. Draco dicitur propter ferocitatem, & crudelitatem, serpens verò propterea quod in silentio mordet, id est, tacite, & quasi absque sensu eorum, quibus nocet, venenum infundit. † Sed cum dicit, Serpens ille antiquus, ad primam patrum nostrorum tentationem alludit, ac si diceret, serpens ille, qui primos parentes perdidit, & ab initio sæculi filios eorum ledere, & perdere non desinit.

29

Qui vocatur Diabolus, & Satanas. Diabolus Græcis, Satanas Hebræis, Diabolus, id est, calumniator, ab eo, quod est δαβάζειν, Satanas id est aduersarius, & odio habens, à verbo ἰσχυρῶς Hieronymus in illud Eph. 4: Nolite locum dare Diabolo: Diabolus Græcè verbum est, quod Latine dicitur criminatur, lingua verò Hebræa, Satan appellatur, id est, aduersarius, siue contrarius. &c. Vult autem ex nominibus intelligi eius malitia, & odiū aduersū humanū genus antiquū, & damnā quibus illud semper affecit, ac si diceret: Cum talis sit, & tam callidus, & potens ad

Vers. 9. Diabolus, & Satanas

nocendum, tantumque nocere appetat, projicietur, & electis Dei nocere non valebit.

Vers. 9. Qui seducit vniuersum orbem. Qui semper querit omnes seducere, & ex omni conditione aliquos seducit, cuius ingenium, & officium est seducere homines. Eodem modo dixit Apostolus. 1. Thess. 3: Nequo modo tentet vos, qui tentat.

Vers. 9. Et proiectus est in terram. Coniunctio Et non est in Græco, neque apud Primasium, nec ea opus est, repetit enim quod prius dixerat: Et proiectus est draco ille magnus, sed quia non dixerat quod proiectus esset, nunc ait: proiectus est in terram, ac si diceret:

30 Proiectus est, inquam, in terram. Quod sit proiectus in terram, possumus ex eo intelligere, quod paulo ante dicebatur in celo pugnare, videlicet cum iustos, & electos conabatur deijcere in terram. In terram ergo mittitur, quia victus à sanctis, & fugatus ad homines terrenos descendit, vt in eos rabiem, & furorem conferat suum. Ideoque paulo post ait: Vt terra, & mari, quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, &c. Tyconius Homil. 9: In terram, id est, in homines, qui terrena sapiunt, & vitam suam in terra constituunt. Ita etiam Primasius, & Beda, & Arethas eodem modo postea interpretatur illa verba: Vt terra, &c. simile est quod Dominus ait Matthæ. 12: Cum autem spiritus immundus exierit ab homine, ambulat per loca iniqua, & arida querens requiem, & non inuenit. &c.

Vers. 9. Et audiui vocem magnam in celo. Sanctorum hominum, qui in celo erant.

Vers. 10. Nunc facta est salus, & virtus. Eadem fere verba dixerunt cœlites cap. 11. Sed tunc merito, cum omnia Christo subijciebantur, & nihil manebat ei non subiectum. At nunc quorsum dicant, cum & sanctis, qui in celo esse dicuntur, superfluum adhuc certamina, & Diabolus magnam iram habens, & multos peruersurus, proiectus sit in terram? Hoc ita videtur explicandum. Pugna illa draconis cum Michaeli in celo, fuit multiplex tentatio

Diaboli per Antichristum nitentis sanctos, & electos ad partes suas adducere, quæ & maxima, & diuturna fuit. Hac finita, & sanctis semper à Christo stantibus Diabolus, & Antichristus desperabunt posse illos sibi conciliare, & iam aut eos relinquere, aut certe persequantur vt inimicos, non vt ad se adducant, sed vt quasi inimicis noceant, quia persecutione sancti magis in bono confirmabuntur, & ardentius Christum amabunt. Propter hanc igitur victoriam sanctorum cœlites clamant.

Nunc facta est salus, & virtus. &c. Id est, Nunc apparet salus, quam Deus in hominibus efficit saluos eos faciens, & virtus, (id est, virtus) scilicet, quam hominibus præbet ad pugnandum, & quæ ipse habet ad protegendum, & ad liberandum suos: & regnum, quoniam omnes Diaboli artes non valuerunt efficere ne ipse regnaret in ijs, quos elegerat: victus enim est, & proiectus in terram Diabolus: Et potestas Christi eius, id est, nunc apparet quam potens sit Christus, & gratia eius quantum efficiat.

32 Accusator fratrum nostrorum. Verum esse hoc non dubitamus, nam & inde nomen habet, siquidem Diabolus criminatorem significat. At quid ad rem præsentem attinet nomen accusatoris, & quod statim ait: Qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri? Sensus est. Quia victus, & proiectus est ille, qui fratres nostros sæpe vincebat, & ad peccata adducebat, de quibus eos postea semper apud Deum accusabat. Ex hoc discimus Diabolum, cum nos ad peccatum allexit, non solum in morte accusare nos, sed etiam ad Diuinam iustitiam omni tempore clamare, vt nos æternis poenis puniat, quemadmodum & ipse punitus est. Sed si nos eius accusationem præueniamus accusantes nos metipso ex animo, nihil est quod eum accusatore timeamus. Haymo: Sed ab hac accusatione ille liber apparet, qui in se accusare studet quod ab aduersario suo accusari posse cognoscit. Ceterum hæc verba: Accusator fratrum nostrorum, Arethas, & Ansbertus, & Haymo, & alij non

Vers. 10.

non solum hominum esse volunt, sed etiam angelorum, qui nos, tametsi alterius naturæ simus, fratres vocare non dedignantur, quoniam Christus fratres vocauit, & eiusdem gloriæ cum ipsis participes futuri sumus. [Quod improbable non est, tametsi non satis proprie angeli fratres nostri vocantur.] Die autem ac nocte, dixit pro semper, vt notauimus caput. 7. num. 23.

Vers. 11. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni. Sed ipsi considerantes Agnum pro se sanguinem fuisse, ac propterea merito omnia pro eo esse perferenda, considerantes etiam se testimonium reddere debere de Christo, & tunc maxime, cum à multis ex suis deserebatur, viriliter pugnarunt, & Diabolus vicerunt. Alter sensus est simul cum priore amplectendus: Vicerunt eum vtrendo sanguine Agni, & vires ex eo capiendo, & reddendo testimonium de illo, etiam si hostes veritatis prohiberent.

Vers. 11. Et non dilexerunt animas suas usque ad mortem. Non dilexerunt vitam suam adeo, vt mortem oppetere pro gloria Dei, & pro testimonio veritatis recusarent. Vel etiam: Non ita dilexerunt se ipsos, vt se occidere voluerint, nam si metu persecutionum vt se ipsos seruari vellent, Antichristo cessissent, in mortem æternam semetipsos coniecissent, sicut ait Dominus Iohann. 12: Qui amat animam suam, perdet eam.

Vers. 12. Habens iram magnam. Dolens quod victus sit à sanctis, & cupiens in alijs dolorem suum alio modo

Vers. 12. Sciens quod modicum tempus habet. Nā ex signis intelligit stare diem iudicij, & breuitatem temporis damni magnitudinem compensare huius.

Vers. 13. Et postquam vidit draco, &c. Hæc ita expostimus in illud: Et mulier fugit in solitudinem, num. 13.

Vers. 13. Persecutus est mulierem, quæ peperit mascululum. Quoniam eos, qui Christo tunc

nascentur per lauacrum regenerationis, deuorare non potuit, conuersus est ad eos persequendos, qui in Ecclesia erant antequam illi nascerentur, & tunc filij Ecclesiæ fugerunt ad solitudinem, vt supra dictum est.

Et data sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ. Aquilæ volatus velox est, & validus, Thren. 4: Velociore fuerunt persecutores nostri aquilis, atque in altum tollitur in Habdia: Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum, inde detrahant te, atque ita facile vitat persequentium insidias. Ex quo dictum est Prou. 23: Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, quia facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cœlum. Quoniam igitur Ecclesia celeriter fugit inimicos suos, quasi pennis aquilæ vtens, & aquilæ magnæ, quæ fortior est, & velocior: alæ aquilæ magnæ datæ illi dicuntur. Nec dicuntur nunc ei datæ alæ columbæ, de quibus scriptum est Psal. 54: Quis dabit mihi pennas, sicut columbæ, & volabo, & requiescam? Quoniam columbæ timidæ sunt, mulier autem non timore fugit, quasi pati pro Christo nolit, quo nihil sibi gratius, aut utilius esse sentit, sed quomodo Apostoli, & martyres fugiebant, videlicet gratificari Deo cupientes, ne penitus nomen Christianum extinguatur, & Christus desinat in terra adorari. Scit enim Deus velle, vt vsque ad finem sæculi fideles maneant, & quæ Diaboli malitia perdidit, restituant. Pennas ergo habet aquila, quia non timore, sed amore Dei volat, & semper Deum inuenit, & conuersatione in altum tollitur, neque persecutione deijcitur. Vt recte hæc faciat diabolus opus habet, quoniam aquila, etsi fortis sit, non potest aliam corpus graue leuare: ita electi, quæ corpus habent peccato subditum, & terrene, leuari non possent, & euadere persecutiones illas, nisi duas alæ aquilæ haberent, quarum vna est desiderium gloriæ Dei, altera studium vite immaculæ, conuersatio nisque celestis.

Sed magna hic oritur dubitatio, quoniam quæ modo diximus, videntur ea tollere quæ hactenus dicta sunt. Si quidem draco victus à sanctis, &

electis proiectus est in terram, id est ad terrestres homines oppugnandos descendit, & post hæc ait Apostolus: Et postquam vidit draco quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum: & data sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, ut volaret in desertum. Si iam delicti pugnare cum illis, quos in celo esse dixit, & versatur in terra inter eos, qui electi non sunt, & Antichristo cessant sunt, sicut Dominus prophetauit Matth. 24: Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi: quomodo mulier fugit in solitudinem, aut quomodo nō columbæ pennas habet, sed aquilæ? † Respondeo aliud esse pugnare, quod spe victoriæ sit, aliud persequi sine pugna desperata victoria. Diabolus pugnabit cum electis, ut eos sibi per Antichristum subiciat, deinde victus descendet ad pugnandum cum Christianis terrestrem vitam, & à Deo lege abhorrentem de gentibus, ut Christum abneget, & ad Antichristum deficiat, & praualebit. De hoc dictum est: Factum est prælium in celo. At mox cædem sanctos hostiliter persequetur, & quantum poterit lædet, non spe victoriæ, sed odio, & desperatione, & propterea non dicit: Pugnavit cum muliere, sed: Persecutus est mulierem. In muliere autem illi ipsi intelliguntur, qui prius in celo esse dicebantur, de ea enim dictum est: Et signum magnum apparuit in celo: mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius: Sed quoniam ij, quorum conversatio est in cælis, corpore in terra sunt, & simul cum terrestribus vivunt, isti enim nunc sunt cives Ierusalem, & cives Babylonis, non est mirum Diabolum in terra eos persequi.

Vers. 14. *In locum suum.* Quem Deus ei paravit ut in eo liberaretur.

Vers. 14. *Vbi alitur per tempus, & tempora.*

37 † Alitur verbo Dei, ut diximus num. 24. In eo autem, quod ait: *Per tempus,* & c. more Hebræorum loquitur, qui Tempus pro anno accipiunt, ut Dan. 4: Et septem tempora mutantur super eum. Et post eam: Septem quoque tempora mutantur super te. Et cap.

7: Et tradentur in manu eius usque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et cap. 12: usquequo finis horum mirabilium? Et audiui virum, & c. quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis. Ita adnotant Hieronymus, & Theodoretus in duos postremos locos Dan. & Augustinus. 20. de Civitate cap. 23. [Ita etiam locutus videtur Homerus, qui multas Hebræorum locutiones imitatus est. Is lib. 2. Hiados Vlysseni novem iam annis obsidionis Ilij actis persuadere Græcis volentem ut ad decimum usque manerent, quo Calchas urbem capiendam esse prædixerat, ita loquentem facit:

Τλήτε φίλοι, καὶ μέντοι ἐπὶ χρόνον, ὄφρα δαώμεν
 Ἐὶ ἔτερον Κάλχας μαντεύεται, ἢ καὶ ἄνι
 Hoc est.
 Tolerate amici, & manete in tempus, ut sciamus
 Vtrum verum vaticinetur Calchas, an non.

Vbi tempus annus est, qui restabat vaticinationi. At si tempus pro anno accipitur, cur tempora pro duobus, & non pro pluribus annis hic accipi dicemus? Augustinus eodem in loco ita soluit questionem, Tempora duali numero posita esse. Videntur enim (inquit) Tempora in definitè hic dicta lingua Latina, sed per dualem numerum dicta sunt, quem Latini non habent. Sicut autem Græci, ita hunc dicuntur habere & Hebræi. Sic ergo dicta sunt Tempora, tamquam dicerentur duo tempora. Et Hieronymus in verba citata ex cap. 7. Dan. ait: Tempus annum significat: Tempora iuxta Hebræi sermonis proprietatem, qui & ipsi Dualem numerum habent, duos annos præfigurant. † Hæc solutio nihil videtur habere, quod requiramus, si defendi queat. At pugnant in eam codices Hebræi, & Græci, in quibus tempora, semper plurali numero dicuntur, in Chaldaeo, o cap. 7. & in Hebræo, cap. 12. & utroque in loco in Græca translatione, & hic apud Iohannem. Immo verò Græci raro Duali vocantur, nisi in versu Chaldaeo eum non habent, nisi forte mutuatum ab Hebræis.

Vers. 14.
Vers. 14.
37
Tempus pro Anno.

brais: sed neque Hebræi eo uti solent nisi in nominibus rerum, quas natura, aut ars binas fecit, ut aurum, oculorum, alarum. De re quidem nulla est dubitatio, quoniam ipse Apostolus aperte explicat capit. 13: cum ait: Et data est ei potestas facere menses. quadraginta duos: & cap. 11. iam legimus: Et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus: sed cur in Temporibus duo anni, & non plures significentur, longè difficilior est. Hieronymi me verba cogunt, ut putem eo tempore, quia nulla puncta erant, capit. 7. pro *דְּיָדְוָי* lectum esse. *דְּיָדְוָי* [Duali numero, quod duo tempora significat,] & similiter. c. 12. pro *דְּיָדְוָי*, ut nūc legimus, legisse eos *דְּיָדְוָי*, [quod Dualis numeri est, & similiter significat Hebræis duo tempora. Atq; hoc nō novum esse] apud Hebræos, indicat illud Gen. 49: Issachar asinus fortis accubans inter terminos, ubi, ut duo termini intelligerentur, Dualis numerus est in libris puncta habetibus *דְּיָדְוָי*. In Græco autem [in his locis Danielis, & Iohannis] aut Dualem positum esse dicendum est, aut certe Pluralem pro Duali usurpari, ut sæpe fit, sicut in loco citato Gen. 49. & in Psalm. 67: Si dormiant inter medios cleros, lxx. vertentur, *ἀνὰ μέσον τῶν κλήρων*, cū sit in utroque Dualis apud Hebræos, atque idem faciunt cum de oculis, aut auribus, aut similibus sermo est. † Sed si Pluralis legatur, ut nūc habent Chaldaica, & Hebraica, & Græca exemplaria, mihi ita respondendum videtur, Pluralem, quia inter coartatos numeros ponitur, per eosdem coartari, ut, quam minimum potest, significet. Nam qui annum unum dicit, & postea dimidium anni, numerum valde definitum, & certum significare vult, quare Pluralem, quem interponit, coartare volet quàm maximè potest, ut duos tantum significet, alioqui nihil definitum indicaret.

Vers. 14. *A facie serpentis.* Hyperbaton est, nā hæc verba non pertinent ad proximè præcedentia, sed ad priora, ac si dictum esset: Ut volaret in desertum a facie serpentis, id est, fugiens serpentem, in locum suum, ubi alitur per tempus, &

tempora, & dimidium temporis, simile est illud capit. 8. (ut suo loco adnotauimus) Et data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, pro Et data sunt illi incensa multa de orationibus sanctorum omnium, ut daret super altare aureum.

40 *Et misit serpens ex ore suo post mulierem* **Vers. 15.** *aquam, tamquam flumen.* † In aqua consentiunt expositores persecutionem significari. Itaque cum sancti fugerent in solitudines, Diabolus misit exercitum persequentem eos, ut ad se reuocaret, & torqueri, atque occideret. Ex ore misit, quia præcepit eis per internam scilicet inspirationem, & eos commouit. Aquam eos vocat propter violentiam, volebat enim ab eis sanctos violenter auferri, & reuocari. Hoc magis explicat cum dicit: *Tamquam flumen*, quod scilicet violentum est, & quacunque inuenit secum rapit: præterea cum ait: *ut traheret eam trahi à flumine.* Quod ita intelligendum est, ac si aquæ vim magnam emittat draco instar fluminis, quam iterum ad se trahere possit, ut cum aquæ maris fluunt, & refluant: mittebat enim domesticos suos Antichristus, & per eum Diabolus, ut fugientes ad se retraherent. Tyconius Homil. 10: Misit post mulierem aquam, id est: violentiam persecutorum. Et postea: Aqua emissa de ore draconis exercitum persequentium eam significat. & c. Idem aiunt Andreas, Primasius, & Ansbertus, & Haymo, & citant, illud Psalm. 123: Cum exurgerent homines in nos, fortè viuos deglurissent nos. Cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. † In flumine violentiam, atque impetum indicari notum est, ut Psalm. 45: Fluminis imperus lætificat civitatem Dei. Et 77: Et duxit aquam de petra, & deduxit tãquam flumina aquas. Matth. 7: Et descendit pluuia, & vererunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam.

Et adiunxit terra mulierem. Quomodo adiunxit ostendit verbis sequentibus.

Vers. 15.
Flumen.
Vers. 16.

Vers. 6.

Et apernit terra os suum, & absorbit flumem. Significat nuntios, & satellites Antichristi ad sanctos reducendos missos in medio itinere à terra esse absorbendos ad consolationem sanctorum, & terrorem impiorum. Tyconius Hom. 10. Absorpta aqua, de persecutoribus facta vindicta. &c. Sunt qui putent persecutores absorptos dici, quoniam mortui, & sepulti sunt, at non proprie id, quoniam quod absorbetur, motu quodam, & vi absorbentis rapitur, & trahitur, unde & denorari dicitur. Deut. 11: Et Dathan, atque Abiron filijs Eliab, quos aperto ore suo terra absorbit cum domibus, & tabernaculis. Et de eisdem scriptum est Num. 16. Dirupta est terra sub pedibus eorum, & aperiens os suum denoravit illos cum tabernaculis suis. Iisdem vocabulis nunc Iohannes utitur. Quid igitur mirum si quod tunc accidit detrahentibus Mosi, & Aharoni, tempore Antichristi accidat semel exercitui magno persequenti sanctos?

Vers. 17.

Et abiit facere praelium cum reliquis de semine eius. † Si mulier, id est, Ecclesia, fugit in desertum, qui sunt reliqui de semine eius, quibus cum praelium facit Draco? Sancti, qui in locis Antichristo finitimis versabantur, fugerunt in desertum, illi capti non sunt: propterea iratus draco quod efficere non potuisset quod volebat, decrevit persequi eos, qui in remotioribus regionibus degabant, Antichristumque excitavit, ut ad eos mitteret persecutores. Quod be-

ne indicatum est in eo, quod ait. Et abiit facere praelium cum reliquis, &c.

Et habent testimonium Iesu Christi. Vers. 17. Hoc satis exposuimus cap. 6. numero 38. & 39.

Et stetit supra arenam maris. Locus est valde difficilis, nam quod omnes fere expositores tradunt, arenam maris dici multitudinem impiorum, mysticum videtur, precipue cum continuo sequatur in cap. 13. Et vidi de mari bestiam ascendentem. † Deinde cum draco abierit ad faciendum praelium cum sanctis quorsu dicatur: Et stetit supra multitudinem impiorum, cum nihil aliud ad datur? Difficultas hæc oritur ex depravata lectione, neque enim legendum est, Stetit, sed Steti, ut manifestum est ex Græco ἐστῆν. Ita legitur apud Andream, & apud Aretham, & Erasmus ita vertit, & similiter in codice Complutensi legitur, Steti, & Rupertus ita legit, & interpretatur. Non ergo dicit draconem stetisse super arenam maris, sed se in spiritu ductum illò fuisse, ut sæpe contingit prophetis, ut Ezeieli ca. 8. & Dan. c. 8. & ipse Iohannes ait c. 17. Et abstulit me in spiritu in desertum, & vidi mulierem. &c. Quorsum autem ductus fuerit, ex verbis continuo sequentibus in cap. 13. fit manifestum, ira enim ait: Et vidi de mari bestiam ascendentem. Ut ergo videret bestiam ductus est in spiritu ad litus. Quare caput 13. hinc incipiendum erat, ut incipit apud Andream, & Aretham, & apud Rupertum, & Ricardum.

Argumentum. Cap. XIII.

Bestiam ex mari ascendentem videt ferocissimam, cui draco totam virtutem suam dedit, & quæ propter miram, quæ facit, ab innumera hominum multitudine adoratur, & eius causa adoratur draco, Hæc imperium in omnes nationes habet, & blasphemias loquitur, & aduersus sanctos pugnat. Deinde videt aliam bestiam quæ simulatam mansuetudine homines ad prioris bestie adorationem adducit, & prodigia magna facit, & omnibus characterem bestie illius in dextera, aut in fronte imprimit, edicitque ut nemini aut vedere, aut emere liceat, qui characterem illo non fuerit insignitus. Postremo literas nominis bestie, id est, Antichristi, indicat, quæ efficiunt. Dc. lx. vi.

Cap.

Caput. XIII.

Vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemie. Et bestia quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut ursi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam & potestatem magnam. Et vidi unam de capitibus suis quasi occisum in mortem: & plaga mortis eius curata est. Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem qui dedit potestatem bestie: & adorauerunt bestiam, dicentes, Quis similis bestie? & quis poterit pugnare cum ea? Et datum est ei os loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in celo habitant. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem, & adorauerunt eam omnes qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vite Agni, qui occisus est ab origine mundi. Siquis habet aurem, audiat. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadit: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.

Hic est patientia, & fides sanctorum.
 11 Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra: & habebat cornua duo, similia Agni, & loquebatur sicut draco.
 12 Et potestatem prioris bestie omnem faciebat in conspectu eius: & fecit terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis. Et fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de celo descendere in terram in conspectu hominum.
 14 Et seducit habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestie, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestie, quæ habet plagam gladii, & vixit. Et datum est illi ut daret spiritum imagini bestie: & ut loquatur imago bestie: & faciat ut quicumque non adorauerint imaginem bestie, occidantur. Et faciet omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestie, aut numerum nominis eius. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestie. Numerus enim hominis est: & numerus eius sexcenti sexaginta sex.

Vidi de mari bestiam ascendente. Vers. 1. Capite duodecimo summatim vniuersam Antichristi persecutionem per anticipationem, ut iam dixi, perstrinxit, quam ex hoc cap. 13. sigillatim iam describere incipit. Bestia, & si apud Latinos generale nomen est, nunc proprie

M 5 pro

Bestiarum.

pro fera, & noxia bellua accipitur, quo modo etiam Latini accipiunt cum dicunt Pugnare cum bestiis, aut Mitti ad bestias, ut legimus etiam. 1. Cor. 15: Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi. Hinc Bestiarum Latini vocant eos, qui damnati sunt ut pugnent cum bestiis, ut apud Ciceronem pro Sestio: Praeclara aeditas, vnus leo, ducenti bestiarij. Quid etiam indicat nomen *bestiarum*, quo semper vitur noster Apostolus, & proprie ad ea accommodatur, quae veneno, aut morsu nocent. Propterea diximus cap. 11. num. 19. ex Aethia, bestiam dici Antichristum propter crudelitatem, & inhumanitatem, & humani sanguinis aviditatem. Et Hieronymus Dan. 7. quatuor bestias quatuor regna interpretatur, & ait: Et hoc notandum, quod regnorum feritas, atque crudelitas bestiarum nomine demonstratur. Bestia, quam vidit Iohannes Antichristus est, ut testatur Irenaeus lib. 5. c. 28. de qua dixit cap. 11: Bestia, quae ascendit de Abyssu, faciet aduersum eos bellum. [Aethias etiam ita interpretatur, & refert in eadem sententiam sanctum Methodium, & sanctum Hippolytum, in Oracione videlicet de Consumatione mundi.]

Sed cur de mari ascendere dicatur, plerique expositorum hanc esse causam putant, quod de reprobis exeat, & de populo impiorum, quos in mari significari credunt. Nos antequam id explicemus, sermonis proprietatem observemus, nam cum de mari exeuntem videret, recte, & accommodate non exeuntem dixit, sed ascendentem, quod littus superius mari sit, atque ideo semper in Scriptura qui intrant in mare descendere dicuntur, qui exeunt, ascendere, ut Psal. 106: Qui descenderunt in mare in nauibus facientes operationem in aquis multis, Isa. 42: Qui descenderunt in mare, & plenitudo eius. Et Apoc. 11. Bestia ascendit de abyssu, & Daniel. 7. cap. vidit bestias ascendentes de mari. Quod si quis aduersari illud putat, quod est in Psal. 105: Et irritauerunt ascendentes in mare, mare Rubrum: sciat primum in Hebraeo non esse, Ascendentes, sed, Irritauerunt super mare, in mari Rubro, ut vertit Hieronymus, & Super mare,

Descendere in mare, & ascendere de mari.

dictum est pro Iuxta mare, ut Psal. 136: Super flumina Babylonis illic sedimus. Lxx. tamen posuerunt Ascendentes, habentes ratione situs loci, est enim Aegyptus humilis, ideoque egredientes ex ea versus desertum Arabiae ascendunt. Itaque non de aqua loquuntur, sed mare, vocant littus maris, quod superius Aegypto est, & in quo Deum irritauerunt flentes quod educti essent ex Aegypto, Exo. 14: Quid sit autem de mari ascendere intelligitur ex cap. 7. Danielis, qui quatuor bestias vidit, ex quarum vna ortus est Antichristus ut, ipse postea docet: Videbam, (inquit) in visione mea nocte, & ecce quatuor veteri caeli pugnant in mari magno. Et quatuor bestiae grades ascendebant de mari diuersae inter se. In quem locum Hieronymus ait: Mare autem mundum istum, saeculumque significat, salis, amarisque fluctibus redudantem, sicut Dominus in parabola sagenae missae in mare interpretatur. &c. Haec Hieronymi interpretatio vera est, nam praeter quam quod parabola, ut ipse ait, confirmatur, Daniel palam exponit. Prius siquidem ait: Et quatuor bestiae grandes ascendebant de mari: & postea ita interpretatur: Haec quatuor bestiae magne quatuor sunt regna, quae ascendent de terra. Ex cornibus autem quarta bestiae Danielis ortus est cornu paruulum, quod significat Antichristum, de quo ait: Aspicebam, & ecce cornu illud faciebat bellum aduersum sanctos, & praeualebat eis. Non est igitur dubium bestiam, quam vidit Iohannes ascendere de mari, de terra ascendere, siue de hoc saeculo pleno fluctibus amaris, & tumultibus, quod idcirco iure Mare vocatur. Arbitror etiam propterea dici ascendere de mari, quod subito, & quasi ex improviso apparebit eius potestas, & quod maxima futura est, atque terribilis, & qualis antea non fuerit, sumpta a maximis, vastissimisque bellis similitudine, quae subito exire solent e mari, & prodigiosa forma, atque notitate terrere, ac terrae nocere. Quod ex parte intelligi potest ex ijs, quae Plinius scribit de crocodilo, & hippopotamo lib. 8. cap. 25. & de Indici maris belluis. lib. 9. cap. 3. Atque hoc etiam de bestiis Danielis simili-

Matth. 13

Vers. 1.

milititer intelligendum est.

Habentem capita septem. De his omnibus diximus satis cap. 12. num. 11. & sequentibus, & iterum nonnulla in hoc capite dicemus. Hoc tamen est diligenter animaduertendum, quae nunc de Antichristo dicuntur, dicta esse cap. 12. de Diabolo: Et draco magnus rufus habes capita septem, & cornua decem, & in capitibus eius diademata septem. Sed in Diabolum optime illa conueniunt propter membrorum eius multiplicem varietatem: in Antichristum quomodo conuenire poterunt, qui vnum est ex eius membris? Respondeo optime conuenire, quoniam, ut ibidem diximus num. 11. illa omnia ad tempora Antichristi maxime pertinent, & ut Antichristus membrum Diaboli est, ita omnes illi reges membra sunt ipsius Antichristi, & figurae, & praecursores, & ipse propter excessum malitiae, & iniquitatis caput eorum dicitur, atque ita vocatur a Gregorio lib. 15. Mor. cap. 28. De quo Habacuc. 3: Percussisti caput de domo impij, id est, Diaboli, quod caput est Antichristus, ut ait Hieronymus in secunda expositione illius capitis. Hoc explicat eleganter S. Thomas. 3. part. Quaest. 8. A. 7. & 8. quomodo scilicet Diabolus sit caput omnium malorum, & quomodo Antichristus membrum Diaboli cum sit, caput etiam dicatur propter perfectionem malitiae. Quod autem cap. 12. diademata non cornibus, sed capitibus tribuuntur, haec autem dicuntur esse in cornibus, indicat tam in septem capitibus, quam in decem cornibus reges magnos, potentesque dignitates, ut ibidem dicitur, & plenus in hoc ipso capite explanabimus, obuiautur.

Vers. 2.

Et bestiam quam vidi, similis erat pardus. Daniel cap. 7. quatuor bestias se vidisse dicit ascendentes de mari: quarum prima similis erat leoni, secunda urso, tertia pardo, quarta fortior et terribis erat, & decem cornua habebat. Quae omnes ad regna magna pertinent futura in terra ante regnum Antichristi, sed quarta ei proxima est, adeo ut de medio decem cornuum nascatur cornu paruulum, quod est Antichristus. Cum ergo Antichristus caput sit malorum, & omniumque eius figurae sint, & praecursores, ut iam

diximus, atque omnium malitiam excellentiori quodam modo habeat, merito ei tribuitur quod aliorum est. Et quoniam ipse in se includit, & continet bestiam quartam decem cornuum, assignatur illi nunc reliquarum trium ferocitas, & crudelitas, ut sit similis pardo, & pedes habeat urfi, atque os leonis. Pardus dicitur qui masculus est in partheris, ut autor est Plinius lib. 8. cap. 17. Est autem pardus maculosus, & velocissimus, praecipue fertur ad sanguinem, ut ait Hieronymus in cap. 7. Danielis. Recte ergo Antichristus similis pardo dicitur, maculosus propter varietatem nationum, & hominum, qui eum sequentur, ut ait Tyconius Hom. 10. & Primasius, & Beda: velocissimus, quia breuissimo tempore omnia sibi regna subiciet, & praeterea crudelissimus, & audissimus sanguinis.

Pardus.

Et pedes eius sicut urfi. De urso Plinius lib. 8. cap. 36. scribit: Nulli animalium in maleficio astutia sollentior. &c. Pedes praeterea urfi fortissimi sunt, quibus & rectus incedit more hominis, & victa animalia conculcat. Ita Antichristus humanitatem simulabit, & quasi homo ambulare videbitur, sed vitia tamen malitiam, & crudelitatem habebit, & omnes bonos pedibus conculcabit. Dan. 7. Et reliqua pedibus suis conculcans.

Vers. 2.

Et os eius sicut os leonis. Cum propter rugitum omnia animalia terrentem, tum propter crudelitatem, & caedes.

Vers. 2.

Et dedit illi draco virtutem suam. Hoc est, quantum ipse habet virtutem, & potentiam ad nocendum, tantam dabit Antichristo. Vt enim ait Irenaeus lib. 5. cap. 25. omnem suscipiet Diabolus virtutem. Vel apertius: Implebit illum omni malitia, & iniquitate, & per illum exerebit quantum maximam potentiam habere poterat ad malefaciendum, habebit autem eo tempore magnam permittente Deo, virtutem, id est, vires ad conterendum omnem aduersum vim, & potentiam. Statim sequitur in Graeco: καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, id est: Et thronum eius. Thronum eius, ut ipse scilicet pro dracone in eo sedeat, hoc est, ut ei pareant omnes, qui Diabolum

Vers. 2.

↪

bolum regem habent ; ipse autem est rex super vniuersos filios superbie. Atque ita legunt Andreas, & Arethas, & Primasius, immo & Isenæus lib. 5. cap. 28. Sed quamuis non legatur, Et throni eius, satis intelligitur in eo, quod sequitur: Et potestate magnam, videlicet ad fallacia miracula facienda, & ad dominandum vniuersis filijs superbie.

Iob. 41.

Verf. 3.

Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem. Multi putant Antichristum simulatum se mortuum esse, & postea resurrecturum, quasi imitari volentem mortem, & resurrectione Domini. In his sunt Primasius, Beda, Ansherrus, Haymo, Anselmus, Ricardus, Thomas. Glossa etiam ait: Simulabit se Antichristus mortuum, & per triduum latens post apparebit dicens se suscitatum. & c. Propterea dictum putant: Quasi occisum in mortem, quod re vera Antichristus occisus non fuerit. Hanc expositionem qui dicunt bestiam esse Antichristum, quomodo recte tueri possint, non video; non enim dicit bestiam fuisse occisam, sed vnum ex eius capitibus. Deinde cum cap. 17. ipse Apostolus dicat septem capita esse septem reges, & cap. 12. Et in capitibus eius diademata septem, necesse est in hoc capite regem aliquem intelligi ex ijs, qui precursorum, & membra fuerunt Antichristi. [quod etiam Andree placuisse video.] Nam illam priorem sententiam profecto, si recte attendamus, verba ipsa refellunt, non enim dicit Apostolus fuisse occisum, sed percussum grauissime ad mortem, id est, ut moreretur, & ideo ait: Quasi occisum, quoniam parum a morte abfuit. Et quoniam non fuit occisum, ideo nec resurrexisse dicitur, sed tantum ait: Et plaga mortis eius curata est, id est, plaga illa, que vere letalis erat. Et postea ait: Ut faciant imaginem bestie, que habet plagam gladij. Ut ergo, res obscurissima, que ad eius fieri poterit, elucidetur, cogimur, ore qua in istius ramus exponere solent. 7. Septem capita quid sint. nemo multum ignorat. Diximus cap. 13. n. n. & sequentibus ex decem vniuersi orbis regibus, qui designantur in decem cornibus, tres esse occisos ab Antichristo, reliquos septem ei quoque spore sua esse subiucendos. Hos

Septem capita quae sint.

ego septem, qui ei subditi regnabunt & ipsi, existimo in septem capitibus significari. Quod ex Dan. 7. confirmari potest, vbi bestia illa magna, atque terribilis decem cornua habere dicitur, neque de capitibus quidquam dicit, quoniam re vera septem capita in illis decem cornibus continentur. Sed Iohannes, ut res fieret planior, decem cornua commemorat, quia prius quam veniat Antichristus, vniuersus orbis terrae decem regibus parebit: ac simul septem capita ponit, quoniam post eius aduentum, & victorias septem tantum relinquetur. Quare eleganter dixit in hoc cap: Et super cornua eius decem diademata, quoniam potentissimi reges erunt hi ante aduentum Antichristi, sed super capita non dicit fuisse diademata, quoniam & ipsi Antichristi serui erunt, tametsi reges appellentur. Pro diadematis tamen habebunt nomina blasphemiae, quia se contra Christi voluntatem regnare, & eius regnum euersuros esse predicabunt. Atque hoc necessario firmandum esse, ex eo consici videtur, quod de superiorum aetatum regibus Iohannes intelligi non potest, quando quidem plagam huius capitis curatam esse dicit a bestia, id est, ab Antichristo, & ob eam causam plura fieri cepit ab hominibus, ut enim ait: Et plaga mortis eius curata est. Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestiae, & c. sicut olim Christo miracula faciente homines Deum laudabant, qui dedit illi hanc potestatem. Necesse est ergo, re de aliquo rege, illius temporis intelligatur, qui faueret Antichristo, quando quidem ab eo curatus est. Tunc autem nulli reges erunt praeter ipsos septem, vni ergo ex illis fuit. Ex quibus etiam intelligitur septem capita huius bestiae, id est, Antichristi, non esse eadem, que tribuuntur bestiae illi, c. 17. id est, Diabolo, quoniam licet illa quoque reges significent, vbi Apostolus docet, reges illi iam praecesserunt magna ex parte, sicut ibi legimus: Septem capita septem mores sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. Quinque ceciderunt, vnus est, alius nondum venit, & c. de quibus suo loco

12 loco dicemus. † Videtur ergo vnum de capitibus poni pro primo, vt cap. 6: Et vidi quod aperuisset vnum de septem sigillis, id est, primum, vt ibi diximus. Primus ergo ex his siue dignitate, & opibus, siue qui prior se Antichristo dedit, percuetur letali plaga, vt apparet, quod forte in bello continget, quod geret Antichristus cum illis tribus regibus Aegypti, & Africæ, & Aethiopiae: & ab Antichristo virtute Diaboli mirabiliter curabitur, ita vt quasi a morte suscitatus videatur. Quem sensum confirmare videntur sequentia.

Verf. 3.

Verf. 4.

Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Videntes homines terreni, & carnales insignes Antichristi victorias de tribus regibus, & mirabilem illam curationem, admirabuntur Antichristum, & omnes post eum ire incipient, id est, illi se se sponte tradent. Et adorauerunt Draconem, qui dedit potestatem bestiae. Cum Christus miracula faciebat, sicut iam ante diximus, omnes Deum laudabant quod talem homini potestatem dedisset, vt Luc. 7: Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia visitauit Deus plebem suam. Ita hi videntes prodigia Antichristi adorabunt draconem, qui dedit potestatem bestiae.

13 † Queritur tamen, cur ita locutus fuerit Apostolus, id est, cur dixerit homines adoraturos esse draconem, cum minime credendum sit Antichristum diciturum se habere a dracone, aut a Diabolo potestatem, sed potius se esse filium Dei, & eius virtute illa facere. Expositores ita respondent, homines Antichristum esse adoraturos, sed quia ille potestatem a Diabolo habebit, eum adorantes adorabunt Diabolum. Ita Arethas ferè, & Primasius, & Ansherrus, & Haymo, & Ambrosius, & Anselmus. At si verba intueamur, omnino duas adorationes diuersas inueniemus: Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestiae, & adorauerunt bestiam dicentes, & c. Quare melius Beda exposuit, putabunt illi quidem se adorare Deum, non tamen Deum adorabunt, sed Diabolum, qui illi potestatem dedit. Mihi, si coniecturis locus est, non apparet im-

probabile Antichristum in signe draconis, qualis hic depictus est, gestaturum aut in clypeo, aut in signis militaribus (quemadmodum Romani aquilas gestabant, & per singulas cohortes dracones, quos qui portabant, Draconarii dicebantur, vt est apud Vegetium lib. 2. de Re militari, cap. 13.) quasi Deum intelligi velit in illo signo, a quo ipse missus sit, & potestatem acceperit. † Neque enim mirum hoc, aut nouum videbitur gentilibus, quoniam & Babylonij draconem, quasi Deum, adorabant, vt legimus Dan. 14. & Romani Aesculapium draconis forma acceperunt. Quare fortasse & in aris draconis imaginem adorabunt: [nam & Iuppiter in multis Graeciae urbibus serpentis forma celebratur.]

14

Verf. 4.

Quis similis bestiae? & quis poterit pugnare cum ea? Duo habebit Antichristus, quibus homines terreat, & ad sui admirationem, atque ad adorationem rapiat; potestatem ad signa, & miracula, quae vera credentur, & saecularem potentiam atque imperium maximum: Quorum alterum (vt recte aiunt Ansherrus, & Haymo) posset fortasse contemni sine altero, at vtrumque coniunctum in errorem in ducet, si fieri potest, etiam electos, vt est in Matth. 24. Hoc ergo nunc dicit: Quis similis bestiae, potestate miraculorum, & sanctitate? Et quis poterit pugnare cum ea, quae tres reges potentissimos vicit, & cui ceteri septem sponte paruerunt? Quis poterit tantae potentiae resistere? Nec ipsi vocabunt eum Bestiam, sed Iohannes, quia vt bestiam vidit, ita appellat: ipsi autem dicent, vt ait Beda, Quis similis Christo?

15

Verf. 5.

Et datum est ei os loquens magna. † Idem scriptum est Dan. 7: Et ecce oculi, quae si oculi hominis, erant in cornu isto, & os loquens ingentia. Et postea: Et de cornu illo, quod habebat oculos, & os loquens grandia. Quid sit autem os loquens magna ex eo intelligitur, quod paulo post ait: Et sermones contra excellentem loquetur, & sanctos Altissimi conteret, & putabit quod possit mutare tempora, & leges, & c. Et hic aperte ostendit Apostolus: Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos,

& eos,

& eos, qui in cœlo habitant. At vsu Scripturæ loqui magna non solum est blasphemias in Deum, & cœlites iactare, sed etiam tumide, & superbe loqui, siue de suis laudibus quis loquatur, siue inimicis comminetur, siue hostibus victor insultet. Quod etiam dicitur magnificare os, magnificare linguam, dilatare os, loqui sublimia, vt late explicauimus in Habdian prophetam, num. 66. & 67. vbi propheta ait: Etnon magnificabis os tuum in die angustiar. Psal. 11: Disperdat Dominus vniuersa labia dolosa, & linguam magniloquam. Psal. 37: Et dum commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt. Psal. 34: Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt: Euge, viderunt oculi nostri. Ex his cernitur mendose legi in eodem Psalmo in multis exemplaribus: Induatur confusione, & reuerentia qui maligna loquuntur super me, pro, Qui magna loquuntur, vt est Græco, *οι μεγαλοφρονες*, & in Hebræo *מגלופרונות*, id est Magnificantes se, aut, vt vertit Hieronymus. Qui magnificantur, hoc est, qui magnifica verba loquuntur contra me. His modis omnibus intelligendum est Antichristum magna esse locutum. Similiter etiam intelligere possumus loqui blasphemias, in Deum videlicet, & in beatos, & in sanctos in terris viuentes, nam blasphemare proprie nihil aliud est quã male dicere, vt in Epist. Iudæ: Non est ausus ei iudicium inferre blasphemiar. Tit. 3: Admone illos principibus, & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse. 1. Cor. 4: Blasphemamur, & obsecramus.

Et data est ei potestas facere menses quadraginta duos. Facere absolute dicunt Hebræi pro eo, quod est quidquid velis facere, ita vt nemo impedire possit. Vt. i. Reg. 26: Benedictus tu fili mi Dauid. Et quidẽ faciēs facies, & potens poteris. Dan. 8: Vniuersa vastabit, & properabitur, & faciet. Quare vitiose possum est in verbis Apostoli apud Aretham: Et data est potestas ei faciendi proclium, cum verus sensus sit: Regnabit, & quidquid volet faciet nemine impedire audente quadraginta duos

menses, id est, per annorum trium, & dimidij spatium.

Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum. Prius sanctitatem simulabit, sed tandem aperiet os suum in blasphemias, id est, blasphemare Deum incipiet. Hoc enim est Aperire os, incipere loqui, vt Matth. 5: Et aperiens os suum docebat eos, &c. Hoc & Apostolus prædixit. 2. Thess. 2: Et reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tamquam sit Deus.

Et tabernaculum eius. Cœlum possemus intelligere, nisi statim diceret: Et eos, qui in cœlo habitant, si enim tabernaculum vocasset cœlum, dixisset: Et eos, qui in eo habitant. Restat vt templum intelligamus, quoniam ipse deridebit omnia templa Deo dicata, & profanabit, ac sibi dicanda esse dicet, sicut dixit Paulus: Ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tamquam sit Deus. Recte etiam dicemus, tabernaculum Dei vocari Ecclesiam, quæ est domus Dei viuui, quam Antichristus blasphemabit.

Et viderent eos. Ita hoc intelligendum est vt cap. 11, exposuimus illud: Faciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. Occidet quidẽ eos, sed eorum constantiam non superabit.

Et data est illi potestas in omnem tribum. Vniuersi sub eius ditone erunt, ipse super omnes regnabit, & quos volet, cruciare poterit.

Et adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram. Docet innumerabile eorum multitudinem, qui Antichristo adhærebunt, omnes scilicet inhabitantes terram, de quibus diximus cap. 8. num. 19.

Quorum non sunt scripta nomina. Ne quis putaret absolute omnes, qui erant in terra, Antichristum fore secuturos, explicat quod dixit: *Quorum non sunt, &c.* id est, omnes illi, qui prædestinati non sunt, hi enim sunt qui scripti dicuntur in libro vitæ, vt latius exposuimus cap. 3. n. 8. & sequentibus. Quo loco etiam ostendimus num. 10. Hyperbaton esse in his verbis: Agni, qui occisus est, ab origine mundi, atque ita esse intelligendum, ac si diceretur: Quorum nomina non sunt

Verf. 6.

Verf. 6.

Verf. 7.

Verf. 7.

Verf. 8.

Verf. 8.

funt scripta ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occisus est, idque aperte probari ex verbis cap. 17: Et mirabuntur inhabitantes terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ a constitutione mundi. [Ita etiam Andreas intellexit, qui ait: Illos superabit, quorum nomina in libro vitæ scripta non sunt.] De quo sic scribit Arethas: Per Hyperbaton hoc intelligendum est, vt sit sensus: Quorum non sunt scripta nomina ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occisus est. Si quidem quorum scripta sunt, ab origine mundi scripta sunt, ita enim oportet intelligere, non vt Scriptura habet, quia neque ab origine mundi facta est occisio Agni. &c. Tyconius etiam Hom. 10. hæc verba, Ab origine mundi, ad prædestinatos retulit, non ad Agnum: ita enim legit: Quorum non est scriptum nomen in libro vitæ Agni, signati ab origine mundi. Et ita exponit: Quia in præsentia Dei Ecclesia ante præordinata est, atque signata. Ita, vt diximus, intellexisse videtur Primasius, qui legit: Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni occisi, qui est ab origine mundi, Et Beda, & Ambrosius eundem sensum approbant. Neque hoc mirum videri debet, solent enim crebro Apostoli his Hyperbatis vti. De Iohanne iam hoc adnotauimus cap. 12. num. 39. Et in Euang. cap. 1: Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratia, & veritatis. Quod ita intelligendum est: Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis plenum gratia, & veritatis, & vidimus gloriam eius, gloriam, quasi unigeniti a patre. De Paulo idem adnotauit Irenæus libr. 3. Contra Hæreses, cap. 7, vbi illud. 2. Corint. 4: In quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes infidelium, Hyperbaton esse dicit, sensumque esse: In quibus Deus excæcauit mentes infidelium huius sæculi, & qui aliter intelligunt, nescire legere Paulum. Et postea ait: Quomã autem Hyperbatis frequenter vtitur Apostolus propter velocitatem sermonum suorum, & propter impetum, qui in ipso est, spiritus, ex multis quidem alijs est

Hyperbatō frequens in Apostolis.

inuenire. Sed in ea, quæ est ad Galatas, sic ait: Quid ergo lex factorum? Posita est vsquequo, veniat Semen, cui repromissum est, disposita per angelos in manu mediatoris. Ordinatio enim sic est: Quid ergo lex factorum? Disposita per angelos in manu mediatoris posita est vsq, dum veniat Semen, cui repromissum: vt sit homo interrogans, & spiritus respondens. Et iterum in secunda ad Thessalonicenses de Antichristo dicens ait: Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus Christus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, illum, cuius est aduentus secundum operationem satanæ in omni virtute, & signis, & portentis mendacij. Etenim in his ordinatione ditorum sic est: Et tunc reuelabitur iniquus, cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & portentis mendacij, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia aduentus sui, &c. [Scio non deesse quibus hæc explanatio optimorum autorum consensu, & consuetudine locutionis Apostolicæ confirmata minimè probetur, quod ita sensum spiritus inuerti dicant. Sed vnde probant inuerti, aut vnde probare possunt? Ego ab illis potius inuerti putō, qui dicunt Christum occisum esse ab origine mundi, quia ab initio mundi figuris significata est eius mors. Primum videant Iohannem dicere Ab origine mundi, pro eo quod est, Ab æterno, sicut ait cap. 17: Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ a constitutione mundi, utroque enim in loco est in Græco: *ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Quare idem est A constitutione mundi, & Ab origine mundi: nomina autem electorum ab æterno scripta sunt in libro vitæ Agni. Eadẽ locutio est apud Matth. cap. 25, vbi legitur: Possidet e paratim vobis regnum a constitutione mundi. Quod cap. 3. num. 10. latius explicauimus. Deinde, etiam si ita vt ipsi volunt acciperetur Ab origine mundi, quod falsum est: vnde docere poterunt factū dici quod figuris significatum est? Si ideo dicitur Christus occisus ab origine mundi, cur non dicatur natus ab origine mundi, aut victus, aut Crucifixus?

Blasphemia re.

Verf. 5. Facere absolute.

Gal. 3.

Cap. 2.

xus?

xus? Cur nō dicatur resurrexisse, ascen-
dusse in cælum, sedisse ad dexteram pa-
tris ab origine mundi, quando quidem
huius rei figura ab initio præcesserint?
Quando uero dixit Scriptura Ec-
clesiam edificatam esse de latere Chri-
sti ab origine mundi, aut populum gen-
tium vocatum esse ab origine mundi
in locum iudeorum? Si hæc nusquā di-
xit quæ similia sunt, cur cogatur dicere
Agnum occisum esse ab origine mun-
di? Non ergo sensum Spiritus sancti in-
uertimus, sed uerbis ipsius Spiritus san-
cti legitime explicatiuis.]

Vers. 9.

Si quis habet aurem, audiat. Beda: Quo-
ties Scriptura hoc dictum interponit,
inrentum præ obscuritate rei querit au-
ditorem. &c. Possunt autem hæc tā ad
dicta referri, quam ad dicenda, ut uidi-
mus cap. 2. & 3. Sed hic præstat ut refe-
rantur ad dicenda, ut Primasius, & Be-
da, & Ansbertus, & Haymo, & alij
intelligunt.

Vers. 10.

Qui in captiuitatem duxerit, in captiuita-
tem uadet. In alijs codicibus legitur:
In captiuitatem uadet, ita legit Irenæus
lib. 5. cap. 28. In captiuitate ibit. & Pri-
masius, & Ansbertus. In Græco est
ἀνάγει, id est uadit, sensus est idem, ta-
men si apertius est, uadet. Rectè autem
interpretantur Primasius, & Beda, &
Ansbertus, & Ambrosius hæc dicta es-
se nequius magni pendendam esse puta-
ret potestatem illam magnam Anti-
christi, ac si diceretur: Sinite Antichri-
stum cum suis exultare, & persequi san-
ctos, citò poenas suorum scelerum da-
bunt. Antichristus, qui caput iustos, &
alligat, ipse quoque a Diabolo capietur,
& alligabitur æternis uinculis. Et idem,
qui gladio iustos occidit, gladio occide-
tur. Gladiū hoc loco intelligi arbitror
Diuinæ sententiæ seueritatem, qua fe-
rientur impij, & quæ in gladio signifi-
ca est cap. 1: Et de ore eius gladius utra-
que parte acutus exibat. Et cap. 19: Et de
ore eius procedit gladius acutus, ut in
ipso percutiat gentes. Hoc ergo nūc
ad consolatiōnem sanctorum de Anti-
christo, & eius comitibus dicit, sed qua
si legem proponit uniuersis positam,
quoniam re uerā uniuersis posita est.
Ex his uerā intelligentiam accipimus
uerberum Domini Matth. 26: Omnes

Locus Mat-
th. 26.

onim, qui acceperint gladium, gladio
peribunt: Quasi diceret, Gladio peribunt
nō illo ferreo, sed alio multo grauiore,
& nocentiore, nempe Diuinæ senten-
tiæ seueritate.

23 Hic est patientia, & fides sanctorum. Id est. Hic spectabitur, hic examinabitur patientia, & fides sanctorum: si æquo animo, & forti omnia patientur credentes uerum esse, quod Deus pollicetur, nempe Antichristum, & suos, qui potestate, & superbia elati sanctos pro libito trucidant, citò tandem esse Diuinæ sententiæ ultione feriendos. Hortatur ergo sanctos ut Antichristo seueritate ne deficiant, sed spe ruinæ eius in sua iustitia permaneant, & libenter mala perferant.

Vers. 10.

Et uidi aliam bestiam ascendentem de terra. Hanc bestiam armigerum Antichristi [Græcè ἄρμαγωγός, ut adnotauit Andreas eius uerba referens, id est, satellitem, propugnatorem, potestorem] uocat Irenæus lib. 5. cap. 28. dicens: Post deinde & de armigero eius, quem & Pseudopphetam uocat, Loquebatur, inquit quasi draco, & potestatem primæ bestie omnem faciebat in conspectu eius. &c. Ex quo perspicitur prædicatorem aliquem magnum signifi-
ficari præcursores Antichristi, qui eloquentia sua, & potentia ad prodigia faci-
cienda, & simulatione sanctitatis innum-
erant hominum multitudinem addu-
cturus sit ad eundem Antichristum. Et enim sicut Christus præcursores in primo aduentu habuit Iohannem, in se-
cundo habiturus est Eliam: ita Antichri-
stus hunc præcursores habebit.] Et quamuis dubitet Ambrosius, unus ne præcursores intelligi debeat, an plures, nonnullique plures putent: mihi unus omnino uidetur, non solum quia ita intellexit Irenæus, & restem eum citans, ac sequens Andreas Casariensis, sed etiam quoniam Apostolus ita de eo semper loquitur ut de uno. Ut cap. 19: Et apprehensa est bestia, & cum ea Pseudo propheta, qui fecit signa coram ipso, &c. Et cōtinuo: Vni missi sunt hi duo in stagnum ignis. Vbi & cum articulo ponitur ὁ Λευδέν ποφίτης.

Vers. 11.

24

Sed cur ascendere dicitur de terra? Tyconius Hom. 11. & Beda, aiunt idem hic

hic significari in terra, quod prius signifi-
ficatum est in mari, cū dixit: Et uidi de
mari bestiam ascendentem. At cur prius
de mari ascendere dixit, nunc de terra?
Cur non eodem modo idem dictū est?
Bestia illa prior de mari ascendit, ut ini-
tio cap. diximus, quoniam inuisitata for-
ma, & inuisitato terrore subito homini-
bus apparuit ad nocendum, ut marinæ
bestiæ solent. Hæc autem bestia secun-
da similis illis apparebit, quæ uidentur
in terra, non magna uidebitur, neq; ter-
ribili forma, sed agno similis, neque sub-
bitō cum potestate erumpet: ut Anti-
christus, sed paulatim se in animos, &
in benevolentiam hominum insinua-
bit.] Itaque ut terra, & mare nūc quasi
contraria cēsentur, ita ascensus secun-
dæ bestie cōtrarius est ascensui primæ.
Præterea ascendere de terra dicuntur
quæ ex paruis orta principijs multum
crescunt, (ut ostendimus Hof. 1. n. 133.
& 134) & latè se per terram effundunt.
Ut Gen. 2: Sed & fons ascendebat de
terra irrigans uniuersam superficiem ter-
ræ. Hof. 1: Et congregabuntur filij Iuda,
& filij Israel pariter, & ponent sibi met
caput unum, & ascendent de terra: Re-
ctè ergo de terra ascendit, qui initio so-
lus uidebitur; & postea incredibilem
multitudinem hominum sequentem
habebit.

Ascendere
de terra.

Vers. 11.

25

Et habebat cornua duo similia agni. Cornua
in hac bestia non reges significant, ut
in decem cornibus draconis, aut primæ
bestiæ, neque enim regia potestate,
aut armis hæc bestia pugnabit: Sed tan-
tummodo uires, & potentiam quamdā
inducant. Metaphora ab animalibus
cornutis sumpta, quæ cornibus in ad-
uersarios pugnant. Duo cornua, qui-
bus hæc bestia nocebit, sunt sermones
simplices, & mansuetudinem, sancti-
tatemque redolentes, & potestas, quæ
res mirabiles, & prodigiosas efficiet.
] Quæ quia non uolentia sunt, sed
blanda, & amabilia, & mansuetudine
plena, similia agni cornibus dicuntur.
Cornua enim agni non sunt recta, &
acuminata, sed recurua, & tenera, &
minimè apta ad ferendum. In agno
Arethas Christum significari censet,
quod cum sensu consentaneum est,
neque profus improbo, sed agnum

proprie accipi magis existimo pro ani-
mali, quoniam semper apertè cum
Christum significat. Articulum ha-
bere solet, qui hoc loco positus non
est. Hoc eodem argumento & Are-
thas ipse utitur in re simili, ut uidebi-
mus cap. 14. num. 3. Scio sine Articulo
poni Agnum cap. 5: Et uidi, & ecce in
medio throni & quatuor animalium,
& in medio seniorum agnum stantem
tamquam occisum. &c. Verum ideo
sine Articulo ponitur, quia indefinitè
accipitur, ac si diceret: Uidi quemdam
agnum, cum nondum explicauit qui
sit. Ita cap. 1. dixit: Et in medio septè
candelabrorum aureorum similem fi-
lio hominis. Et cap. 12: Mulier ami-
cta sole. Et postea: Et ecce draco ma-
gnus rufus. Et iterum: Et peperit fi-
lium masculum. Et capit. 13: Et uidi
de mari bestiam ascendentem.] In
his locis, & in alijs huiusmodi non ad-
ditur Articulus, quia res quædam in-
definita significatur, ut quidam homo,
quidam draco, quædam bestia. Et tamè
postea de iisdem rebus loquens Arti-
culis utitur, quia iam notæ, & definitæ
sunt, ut Agnus ille, scilicet, de quo dixi,
draco ille, mulier illa, bestia illa. Ita nūc
cornua similia agni, id est, similia corni-
bus cuiusdā agni.] Itaque quæuis fortasse
interdū hoc, quod de Articulis dixi, apud
Græcos nō obseruetur, ego quod Apo-
stolus noster multis in locis facit, &
quod plurimum fieri solet, ostendi.]

Articulus
cur addatur
apud Græ-
cos.

Vers. 12.

Et loquebatur sicut draco. Nec hic in
dracone Diabolum accipio cum Are-
tha, eadem ratione, id est, quia Draco si-
ne articulo ponitur. Loquebatur igitur
sicut draco, quoniam licet agnus uide-
tur externa illa, & simulata sanctitate,
& mansuetudine, intus crudelitate, &
ueneno draco erat, atq; ita suis uerbis,
quasi nocentissimo quodā ueneno, ani-
mas hominū interficiebat. Itaque non
cōparatur eius locutio locutioni draco-
nis, neq; enim draconis est loqui, sed
ipse, dū loquitur, draconi comparatur,
quia uenenum infundit ut draco.

Et potestatem prioris bestie. &c. Hoc est, Fa-
ciebat eadē fassa miracula, quæ Antichri-
stus faciebat, [nō enim nūc de dracone
loquitur, quæ prius uidit, sed de priori ha-
rū bestiarum, quas cōmemorat in hoc
capite:]

Vers. 12.

N capite:

capite: nec enim draconem bestiam vocauerat. Ita etiam Arethas interpretatus est, idque in conspectu eius, id est, ipso Antichristo cernente, & approbante, ut carus ipsi Antichristo, & intimus iudicetur, atque ubique magni fiat, sicut & Christus laudauit Iohannem.

28 In conspectu eius. Vel (quod potius existimo) In conspectu eius significat ante ipsum ambulans, ipsum proximè præcedens, ut videri possit, & viam illi parans. Sicut dictum videtur Psal. 49: Ignis in conspectu eius exarsit: & Psal. 17: Præfulgore in conspectu eius nubes transferunt, grando, & carbones ignis. Psal. 67: Deus cum egredieris in conspectu populi tui, cum pertransites in deserto. Psal. 79: Dux iteris fuisti in conspectu eius. Potestatem autem dixit pro re, quæ cum potestate sit, more visitato Hebræorum.

Vers. 12. Et fecit terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam. Idem intelligit in terra, & in habitantibus in ea, id est, non omnes homines, sed terrenos, & habitatores terræ. [Ita mox ait: Et seducit habitantes in terra. Quod ita interpretatur Andreas: Seducit (inquit) habentes in terra perpetuam cordis habitationem, habentes enim in cælo conuersationem non seducit. &c. Nunc autem terram etiam adoraturum Antichristum dicit] amplificationis causa, quasi dicat, Non solum ipsi Antichristum adorabunt, sed omnia etiam, quæ possident, Antichristo subijcient, ut ipse ubique regnet. [Omnia seruient Antichristo, illi in terra sua templa ædificabunt, fructus terræ offerent, eius satellitibus alendis seruiet, ac fouendis, quidquid in ea erit exquisitum, & pretiosum ad eum afferent, efficietque ut terra eum adorare videatur.] At quid hoc præcurfore opus fuit, aut quomodo ipse fecit terram adorare bestiam, cum ante ipsius prædicationem scriptum sit: Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestię: & adorauerunt bestiam dicentes: Quis similis bestię? & c. Possimus respondere illud per anticipationem esse dictum, & tunc factum cum bestia secunda ascendit, & fecit signa illa. Probabilius tamē puto ante ascensum bestię secundæ homi-

nes non tam in adorationem Antichristi, quam in magnam quamdam admirationem esse excitandos, & adoraturos quidem eum vniuersos, qui aderunt, sed subita adoratione, non quasi se illi perperuo addicentes. At cum præcursor prodibit, & cum magna specie sanctitatis potestatem prodigiorum coniuget, animos eorū, qui prius adorauerāt, confirmabit, & plurimos deinde quocūque profectus erit, peruertet: mirabiliter enim augebitur autoritas Antichristi, cum videant hominem, quem sanctissimum putabunt, eius laudes prædicare, & accepta ab eo virtute prodigia facere. Hoc autē, quod diximus, ex utrisque verbis cognosci potest: prius enim dixit: Et admirata est vniuersa terra post bestiam, &c. Et adorauerunt bestiam dicentes: Quis similis bestię? & quis poterit pugnare cum ea? Quibus admiratio magna, & subita, atque admiratione extorta, potius quā voluntaria, & firma adoratio indicatur. In secunda autē adoratione dicitur: Et seducit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi ut faceret. Quæ verba deliberatam iam, & voluntariam adorationem, firmamque declarant.

30 Cuius curata est plaga mortis. Amplificabit enim Antichristi potentiam prædicans semper regem illum ab eo fuisse quasi resuscitatum. [Videri posset hoc de ipso Antichristo dici, nisi ex cap. 12. constaret non de ipsa bestia, sed devno ex eius capitibus dici. Et vidi (inquit) vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est. Quia ergo rex in hoc capite indicatus membrum erat Antichristi, & caput vnum ex eius septem capitibus, plagam Antichristi curatam esse dicit, sicut plaga mea curatur, si brachium meum curetur.]

Vt etiam ignem faceret de cælo descendere. Inter reliqua miracula hoc maximè prædicatur, quod de cælo ignem descendere fecerit. Solent enim homines illa signa præcipue præferre, quæ de cælo sunt, quoniam diuina planè virtute fieri videntur, indeque iudicant eum qui facit, aut propter quem fiunt, Deo esse quam gratissimum. Et ideo Pharisei à Christo huiusmodi signum petebant: Matth.

Matth. 16: Et accesserunt Pharisei, & Sadducæi tentantes, & rogauerunt eum ut signum de cælo ostenderet eis. Quo niam igitur Elias, & Henoch, ut vidimus cap. 11. ignem de cælo deducunt, ne quid minus præcursor Antichristi habere videatur, Diabolus etiam efficiet ut ignis hominibus appareat de cælo descendere. [Andreas Cæsariensis: Omnia hæc per deceptionem faciet apostata Antichristi miles, ut Deus existimetur Antichristus testimonium de eo reddente talium prodigiorum effectore, & indubitabilem gloriam accipiat, ad imitationem Baptistæ; contēdit enim mendacium, ut homines decipiat, imitari veritatem. Nec mirum est in eorum oculis, qui decipi sunt, ignem videri de cælo venientem, cum ex historia Iob didicerimus eum descendisse, & iumenta ipsius consumpsisse per Diuinam permissionem, & Satanicam operationem.]

Vers. 14. Et seducit habitantes in terra propter signa: Irenæus lib. 5. cap. 28. recitatis his verbis ait: Hoc ne quis eum Diuina virtute putet signa facere, sed magica operatione. Et non est mirandum si demonijs, & apostaticis spiritibus ministrantibus ei per eos faciat signa, in quibus seducat habitates super terram. & c. Hoc ipsum docuit Apostolus. 2. Thes. 2. nepe non vera, sed fallacia futura esse miracula Antichristi, & ministrorum eius; ait enim: Cuius est aduentus secundum operationem Satanae in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacibus; & in omni seductione iniquitatis, & c. Et enim vera miracula, nisi diuina virtute fieri nequeunt: [De his etiā legimus in lib. 2. Sibyllinorum Oraculorum.

ὅτεν τίνες ἀντί προφητῶν
ψευδαπάται πλάσσωσιν ἐπὶ χθονὶ φημι-
ζοντες
καὶ Βελιὰλ ἡξει, καὶ σημάτια πολλὰ ποιήσει
ἀνθρώποις. ----

Hoc est.
---- Cum quidam pro prophetis
Deceptores appropinquauerint in terra lo-
quentes.
Et Belial veniet, & signa multa faciet
Hominibus. ----

Et libr. 3.
ἐκ δὲ Σεβαστιῶν ἡξει βελιὰρ μετόπισθεν,
καὶ σημεῖα ὄρεων ὕψους, σημεῖα δὲ θαλάσσης,
ἡλίον πύρεντα; μέγαν, λαμπρῶτα σε-
λιώνων,
καὶ νεφέας σημεῖα, καὶ σημάτια πολλὰ ποι-
ήσει
ἀνθρώποις, ἵνα ἔχῃ τελευτοφῶρα εἶσατο ἐν
αὐτοῖς
ἀλλὰ πλάσσει: καὶ σημεῖα πολλὰ ποιήσει
πλάσσει
πιστῶτας, ἐκλεῖψεται Ἑβραῖοις, ἀνόμοιοι τε, καὶ
ἁλλοῖς
ἀνθρώποις, οἱ τίνες ἕκαστος λόγον εἰσποισσῶσιν.
Hoc est:
Ex Sebastenis veniet Belial postea,
Et siset montium altitudinem, sisetque
mare.
Solem ardentem, magnum, lunamque splen-
didam,
Et mortuos siset, & signa multa faciet
Hominibus: sed non vera erunt in ipso,
Sed decipit. Et quidem multos homines de-
cipiet
Fideles, electosque Hebreos, sine legeque vt-
nentes, & alios
Homines, qui nondum Dei verbum audie-
runt.]

Sed cur dictum est: Seducit, cum videretur dicendum, Seducet? Quidam legunt, Seduxit, ut Primasius, & Ansbertus, & Ambrosius, alij, Seducet, ut Haymo. Non dubito nostrum interpretem vertisse, Seduxit, sicut habetur in vetustioribus codicibus; & maximè in Complutenfi. Nam quantum in Græco sit, Seducit; id est, πλάσσει, tamen omnia huiusmodi verba, quæ apud Græcos sunt præsentis temporis, ipse in præteritum vertit, ut: Potestatem prioris bestię omnem faciebat. Et statim: Et fecit terram, & habitantes in ea, &c. Et fecit signa magna; &c. Quare consequens erat ut similiter verteret, seduxit. Hoc autem fecit, quoniam videbat plerumque Apostolum futura verbis præteriti temporis efferre more prophetico, siue potius, ut ego arbitror, quoniam exemplaria nactus est emendatiora, quam quæ nunc habe-

Regula.

habemus. Sed neque Græca lectio repudianda est, sæpe enim prophetae futuris loquuntur verbis presentis temporis, ut res certa esse, & non tam prædici, quam geri videatur, ut Malac. 3. Ecce ego mitto angelum meum. Et pro eo, quod dictum est Isai. 28: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, & c. Petrus. 1. Epi. cap. 2. dixit: Ecce pono in Sion lapidem. &c.

Vers. 14.

Vt faciant imaginem bestiae, quae habet plagam gladii. Reuera persuadebit hominibus ut imaginem Antichristi faciant, eamque in templis adorēt, dicit enim eum resuscitasse ferē regē illum, ideoque verē Deum esse. Sed quoniam rex, qui ferē crederetur resuscitatus, membrum erit bestiae prioris, & vnum ex eius capitibus, ipsa bestia dicitur habere plagam gladii, ut iam diximus.

Vers. 15.

Et datum est illi ut daret spiritum imaginibus suis. Non dabit spiritum, id est, animam, imagini Antichristi, sed videbitur dare, quoniam loquetur imago, sicut olim idola multa responsa reddebant rogantibus. Diabolo in ijs occulte loquente. Andreas, & Arethas: Hoc autem circa simulacra considerandum est, quod multa eorum & sudare, & loqui scripta sunt temporibus Græcorum, operatione Diabolica. Quod autem statuae, ut dictum est, locutae sint, ex historijs discere licet, cum scriptum sit per imposturas, & arbores, & aquas fuisse locutas per Apollonium, aliosque artifices. &c.

Vers. 15.

Et faciat ut quicumque non adorauerint. Ita legendum, ut habent Græci codices emendatiore, & Andreas, & Arethas, & est sensus: Et datum est illi ut faciat ut quicumque non adorauerint imaginem bestiae, occidantur. Iam simulata sanctitas in apertam exit crudelitatem.

Vers. 16. Character.

Habere Characterē in dextera manu sua. Characterem, siue, ut est in Græco, χαρακμα, vocat notam impressam, dicitur enim χαρακμα siue χαρακισμ, forma expressa ex alio, aut forma rei cuiuspiam impressa. Ut igitur Christianis signum Crucis in frontibus imprimitur, ita Antichristus per hunc suum præcursorem efficiet, ut omnes, qui sibi parent, palam signum impressum porrent siue in

fronte, siue in dextera, ut sicut circumcissione Iudaei à ceteris gentibus fecerant, ita hoc signo Antichristiani distinguantur à Christianis. Sed quaeritur quoniam futurus sit character. Primum certum est non esse nomen Antichristi, neque literas, quibus numerus in nomine significatus conficitur, ut putavit Hippolytus martyr in Oratione de Consummatione mundi, de quibus statim dicemus, ait enim: Nisi qui habet characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis eius. Aliud ergo est character, aliud nomen, & numerus nominis, id est, literarum numerum

Quis nam erit Character Antichristi.

34

indicantes. Mihi probabile videtur characterem futurum, quo in sigillo suo utetur Antichristus, & quem in anulo gestabit, & in supellectile sua. Solent enim reges proprium signum, seu proprium characterem habere, quo literas obsignent, ut continuo regis esse agnoscantur, idque ferē in anulis gestant. Esther. 3. Tulit ergo rex anulum, quo utebatur, de manu sua, & dedit eum Haman, ut scilicet signari literas iuberet ut volebat: Et postea: Et literarum signaturae ipsius anulo missae sunt per cursores regis ad vniuersas prouincias, Dan. 6: Allatusque est lapis vnus, & positus super os lacu, quem obsignauit rex anulo suo, & anulo optimarum suorum, ne quid fieret contra Danielē. Dicerē characterē esse formam draconis, quem Antichristus adorari iubebit, ut diximus nu. 13. Sed mouent me maxime verba cap. 14: Et si quis acceperit characterem nominis eius, ex quibus conijcio characterē non futurum nomen eius, sed notam aliquam, quae occulte nomen illud indicet, quo ipse maxime gloriabitur. Ita igitur erit character nominis eius, ut cap. 14, scriptum est, quia illud indicabit: & non erit nomen eius, sicut scribitur in hoc capite, quia non constabit literis, quibus aperte nomen illud solet scribi. Aliter quoque haec conciliari queunt. Aliud est nomen eius proprium, quod est à parentibus inditum, aliud, quo ipse insigniri volet, & dignitatem suam indicari. De priori nomine nunc dicitur: Nisi qui habet characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis eius.

35

Depo-

De posteriori dicitur cap. 14: Et si quis acceperit characterem nominis eius, id est, notam aliquam nomen illud dignitatis indicantem. Quare mihi valde probabile videtur quod ex Primasio sumpsit Ansbertus, characterē futurum, in quo totum Christi nomen cōpendio includatur, quem ita signat, de quo ita certus est, ut à Deo se acceperit indicet his verbis: Et ecce dū orans loquor, praesentiam tui adesse cognosco, qui etiam innocentes re pia munera largiturus praecipuas dicam: Antequam me innocauerint, dicam: Ecce ad sum. Quae ergo à te mihi elucet, perducā necesse est ad cognitionem lucis. &c. Et quoniam nullum nomen magis amabit Antichristus, nullumque sibi gloriosius putabit quā nomen Christi, siue Messiae, quo Iudaeos decipiet, & multos etiam Christianorum, & Agarenorum, quorum maxima, & infinita pene turba est, character nominis eius notam habebit, in qua compendio sit hoc nomen Christus, aut Messias, sed potius Christus, quia familiarius omnibus nomen est, & notius, & celebrius. Accedit quod Constantinus Deo, hominibusque carus imperator, qui, ut in arcu triumphali illi erecto Romae nunc etiam legitur, liberator orbis, & tyrannorum expulso, & fundator quietis publicae videri volens, libenter, ut videtur, hac eadem nota utebatur, & illam imprimi suis volens. Pingitur autem character in fronte, siue in dextera, quoniam & partes sunt corporis principales, & oculis omnium expositae. Frons etiam sedes est veritatis, in dextera fortitudo est. Qui ergo in fronte habet characterem, profitetur non pendendum sibi esse, sed gloriosum tale ducere sequi. Qui in dextera habebit, profitebitur se milites esse Antichristi, & totis viribus eius gloria pugnaturus.

36

37

38

Et ne quis possit emere, aut vendere. Quoniam magno cum labore poterunt omnes occidi, qui characterem habere nolent, pra multitudine, & ne nimium crudelis videatur: rem excogitabit latius multo patrem, ideoque multo nocentorem, ut nemo quidquam emere, aut vendere possit, nisi fuerit character insignitus. Nam cum nemo viuere possit nisi emat, aut vendat, ita infinita multitudinem ad sui adorationem coget. Ita hoc interpretantur Hippolytus martyr in Oratione de Consummatione mundi, & Arethas, & multi alij, & ita omnino interpretandum est. Simile quid in Christianos, licet minus seuum, fecit Iulianus apostata, ut scribit, Nicephorus lib. 10. cap. 24.

Vers. 17.

Vers. 17.

Vers. 18.

Vers. 18.

Vers. 18.

Vers. 18.

37

38

Aut numerum nominis eius. Id est, has tres literas χ.ξ.ς. quibus, ut, statim dicemus, numerus nominis signatur. Hic sapientia est. Hic cernetur sapientia Christianorum, sapientes enim ex ijs, quae dicta sunt de characterē, & ex ijs, quae nunc dicentur de numero nominis, poterunt intelligere an sit ille Antichristus. Quod magis explicat verbis sequentibus.

Cōputet numerum bestiae. Ut ex numero in literis nominis incluso intelligat sit ne ille Antichristus.

Numerus enim hominis est. Arethas ita exponit: Nomen eius est numerus hominis, id est, familiare est eius nomen, & non insuetum, nec occultatum, ac duplicem habens intellectum, sed consuetus calculus, & inter homines cognitus. Mihi hoc potius dicere videtur. Qui habet intellectum, cōputet bene, numerus enim proprius hominis est, & intellectum habetis, ac ratiocinantis est numerare.

Et numerus eius sexcenti sexaginta sex. Irenaeus martyr Christi multa de his scripsit lib. 5. cap. 30. ubi ait: Hunc autem numerum nominis ostendit, ut caueamus illum venientem, scientes quis est. Nomen autem tacuit, quoniam dignum non est praconari a Spiritu sancto. Et cap. 29: Congruenter autem & nomen eius habebit numerum sexcentos sexaginta sex, recapitulans in se metipso omnem, quae fuit ante diluuium; malitiae commisitio. hinc, quae facta est angelica apostasia.

Noe enim fuit annorū sexcentorum, & diluuium aduenit terræ. &c. Deinde ait, recapitulari etiam in hoc numero omnem idololatriam, quæ fuit à diluuiio, & prophetarum interfectione, & successionem iustorum, qui idololatriæ resisterunt. Nam statua illa erecta à Nabuchodonosor Dan. 3. sexaginta cubitos habebat altitudinis, & sex latitudinis? qui numeri coniuncti cum numero annorum Noe efficiunt. 666. In hac statua omnis idololatria significata est, sed maxime illa Antichristi, qui solus ab vniuersis volet adorari. Et tres pueri missi in caminum ignis, quia eam adorare noluerunt, designant iustorum interfectionem, & cruciatus, quia adorare nolent Antichristum.

39 Nomina habentia numerorū nominis Antichristi.

Titan.

† Affirmat etiam multa nomina inueniri apud Græcos, quæ hoc numero consent, vt Euan, Lateinos, quod valde verisimile sibi videri dicit, quoniam verisimum, inquit, regnum hoc habet vocabulum, Latini enim sunt qui nunc regnant. Sed omnium probabilissimum putat Τίταν scriptum per er, quoniam nullus rex ita vocatus est, & apud ethnicos Diuinum putatur hoc nomen, & idolis datur, & solita vocatur ab his, qui nunc tenent, id est, à Romanis. Et ostentationem habet vltionis, & vindictam inferentis, quod recte conuenit Antichristo, qui simulabit se male tractatos vindicare, & in libertatem asserere eos, qui quasi seruire tenebantur. Hoc dicit quoniam Τίταν idem est quod Τίσις, unde deductum videri potest Τίταν. Postremo dicit, etiam si hoc nomen aptissimum videatur, & regale, & tyrannicum, non tamen ideo nomen Antichristi inuentum esse, quoniam alia esse possunt, quæ et eundem numerum habeant. Primasus alia nomina addit, quorum primum est Ατρεψ, quod significare dicit, Honor contumax, sed id vt significaret, scribendum erat Ατρεψ, quod numero non continet, aut potius Ατρεψ. Alterum est Ατροψ, quod martyri Hippolyto, & multis placuit, & significat Nego, nisi quod vt hoc significaret, scribendum erat, Ατροψ. † Ansbertus aliud

nomen Gothicum affert Γενηρικ, quod significare dicit idem quod Gentium seductor. Alia proferunt Andreas, & Arethas, vt Αρετης, quod ab splendore dicitur, ο νικητης, id est, Victor, κακος δολος, malus dux, αληθης βλαβερος, id est, Verè nocens, παλαι βασιλευς, id est, Iam olim iniudens, αμ, αμ, id est, Agnus nocens, † Addit etiam Andreas, Βενεδικ, quod est, inquit, ευλογημεν, id est, Benedictus, † & multa alia huiusmodi fingi, aut inueniri poterunt. Quomodo autem in his ratio subducatur, norunt qui linguæ Græcæ non sunt imperiti, numerant enim Græci per literas, Α, vñ, Β, duo, atque ita deinceps vsque ad, Ι, quæ litera decem valet, quoniam licet nota sit in Alphabeto, interponitur hæc nota, ς, quæ valet sex. Literæ, quæ sequuntur Iota, efficiunt denarios vsque ad, ρ, Sed nonaginta ita notantur, ς. Inde incipiunt centenarij, quos efficiunt literæ sequentes vsque ad finem Alphabeti. Sed cum ω, valeat. 800, nongenti ita notantur π, aut πι. Deinde millenarij incipiunt ab Α cum linea deorsum tendente, ita, α, &c. Ex his videmus hæc nomina eundem numerum habere, eum que tribus literis Græcis signari X. ξ. 5. Hebræi etiam per literas numerant, sed quoniam Euangelista Græcè scribebat, nec id Iudæis, sed conuersis ex gentibus, id, quod omnes sentiunt, verisimum videtur, Græcis notis computari debere nomē Antichristi. † At nomen Græcū futurū esse, vt multi ex scriptoribus volunt, nō est necessarium, cū ipse natione Græcus futurus non sit, & sit probabile eum ex tribu sua Dā, aut certe ex Iudæorum nominibus aliquod acceperunt, vt fieri solet. Sed Græcum esse posse non nego, immo probabilius arbitror, nam si Hebraicū sit, aut alterius linguæ, literas habere potest quibus Græci careant, nec poterit Græcè numerari. Satis igitur constat ex dictis non posse certū nomen haberi, vñ tot in omnibus linguis inueniri possint. Quorsum igitur Apostolus nos numerare iubet, & numerū nominis docet? Vt cū de aliquo dubitari ceptū erit, numerū nomi-

Numeratio Græcorum.

nominis computemus, etsi numerus non conueniat, certum sit illum non esse Antichristum. Et quauis nunc nomen nesciamus, vbi ille venerit,

numerus inuenietur in nomine, quod cum alijs, quæ de eo dicta sunt, conferentes facillè intelligetur eum esse Antichristum.

Argumentum. Cap. XIII.

Videt in cælo Agnum stantem, & centum quadraginta quatuor millia virginum sequentium eum semper, & canticum nouum canentium. Deinde tres angelos loquentes audit, quorum primus hortatur homines ad pietatem vicinitate iudicij, alter Babyioni ruinam prædicit, tertius multa comminatur adorantibus bestiam, & imaginem eius, aut eius characterem suscipienti. Audit etiam vocem de cælo beatos prædicantem eos, qui in Domino moriuntur. Mirabili postea visione docetur & finē mundi instare, & magna impios manere supplicia.

Caput. XIII.

E T vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen Patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui vocem de cælo, tamquam vocem aquarum multarum, & tamquam vocem tonitruu magni: & vocem quam audiui, sicut citaredorum citbariantium in citbaris suis. Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati. Virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocūque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno: & in ore eorum non est inuentum mendacium, sine macula enim sunt ante thronum

6 Dei. Et vidi alterum angelum volantem per medium cæli habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum: dicens magna voce, Time te Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius: & adore eum qui fecit cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt, & fontes aquarū. Et alius angelus secutus est dicēs, Cecidit cecidit Babylon illa magna: quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes. 9 Et tertius angelus secutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiam, & imaginē eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua: & hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne, & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni. Et fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum: nec habent requiem

die ac nocte, qui adorauerunt bestiam
 & imaginem eius, & si quis acceperit
 12 rit caracterem nominis eius. Hic patientia
 sanctorum est, qui custodiunt
 13 mandata Dei, & fidem Iesu. Et audiui
 vocem de caelo, dicentem mihi,
 Scribe, Beati mortui qui in Domino
 moriuntur. A modo iam dicit Spiritus,
 ut requiescant a laboribus suis,
 opera enim illorum sequuntur illos.
 14 Et vidi, & ecce nubem candidam:
 & super nubem sedentem similem
 Filio hominis, habentem in capite suo
 coronam auream, & in manu sua
 15 falcem acutam. Et alius angelus exiit
 de templo, clamans voce magna
 ad sedentem super nubem: Mitte
 falcem tuam & mete, quia venit hora
 ut metatur, quoniam aruit messis
 16 terra. Et misit qui sedebat super nubem,
 falcem suam in terram: & demissa
 17 est terra. Et alius angelus exiit de
 templo quod est in caelo, habens
 18 ipse falcem acutam. Et alius angelus
 exiit de altari qui habebat potestatem
 supra ignem: & clamauit voce
 magna ad eum qui habebat falcem
 acutam, dicens, Mitte falcem tuam
 acutam, & vindemia botros vinee
 19 terrae: quoniam maturae sunt vinee
 eius. Et misit angelus falcem suam
 acutam in terram, & vindemianit
 vineam terrae, & misit in lacum
 20 Dei magnum: & calcatus est lacus
 extra ciuitatem, & exiit sanguis de
 lacu, & ad frenos equorum per
 stadia mille sexcenta.

Vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion. Consentiunt
 ferè commentarij, & ita est, quæ in hoc cap. dicuntur, ad
 consolationem iustorum scripta esse, ut quoniam Antichristi insidias, & crudelitatem
 viderunt, nunc præmia viriliter certantium audiant. At quomodo hoc fiat
 difficillimū est explicare. Agn^o inquit, stabat supra montem Sion, quem iam ex
 præcedentibus novimus esse Christum, & Iohanni quasi agnus ostēditur,
 quia pro peccatoribus oblatum est, & glorificatio sanctorū præmium sanguinis
 illius est. Ac si diceret: Qui, ut agnum, se metipsum obtulit pro hominibus,
 nūquam eorum obliuiscitur, sed certantes de caelo adiuvat, & post certamina
 coronat, & cum illis libenter versatur. Stat Agnus, quia licet occisus sit,
 resurrexit morte deuicta, ut discant omnes, qui pro eo patiuntur, gloriosam
 expectare resurrectionem. Mōs vero Sion, in quo erat Ierusalem, & templum,
 interdum Ecclesiam significat, ut Psal. 2: Ego autem constitutus sum rex
 ab eo super Sion montem sanctum eius. Interdum verò caelum, sedemque
 beatorum, ut hoc in loco, quoniam tamons ipse, quam Ierusalem, & templū
 figura sunt & Ecclesiae, & beatitudinis, ut Psal. 83: Ibiunt de virtute in virtutem,
 videbitur Deus Deorum in Sion. Denique paulo post ait: Et audiui vocem de
 caelo, tāquam vocem aquarū multarū.

Et cum illo centum quadraginta quatuor
 2 millia. Magna est & difficilis quæstio, qui sint hi, & quorsum nunc de virginibus
 mentio fiat. Hieronymus lib. 1. Aduersus Iovinianum, versus finem, ita hoc interpretatur.
 De singulis tribubus excepta tribu Dan, pro qua reponitur tribu
 Levi, duodena millia virginum signatorum creditur dicuntur, qui cū
 mulieribus nō sunt coinquinati. Ac ne putarem de ijs dici, qui scōrta nō
 sunt, statim intulit: Virgines enim sunt, &c. Manifestè itaque Hieronymus illos, quos cap. 7. credituros
 esse diximus in fine sæculi ex duodecim tribubus Israhel, hoc loco commemorari
 intelligit. Et quidem numerus conuenit, sed difficillimum est, neque probari
 posse videretur; Iudæos omnes, qui

Vers. 1.

Vers. 1.

in fine sæculi conuertentur, virgines futuros esse, ita ut nullus eorum uxorem
 duxerit, cum rara semper fuerit apud Hebræos virginitas. Nec vilius,
 opinor, affirmare audebit nullum ex coniugibus tunc esse conuertendum.
 Tunc etiam quæreremus, cur de Iudæorum virginibus mentio facta sit,
 ac non etiam eorum, qui ex gentibus conuersi virginitatem coluerunt?
 3 † Arethas etiam alia ratione sententiā hanc refutat, suamque exponit, quæ
 cerè videretur probabilior. Numerus, inquit, horum millium, non illorum est,
 de quibus prædictum est quod ex vnaquaque tribu crediderunt in Christum:
 nam si id fuisset, cum articulo protulisset dicens: Illorum quadraginta
 quatuor millium. Quoniam autem sine articulo protulit, reliquum est ut
 intelligatur hos dixisse, qui ex gentibus crediderunt. dum gratia Diuini
 seminis, quæ in vnoquoque fuit Apostolorum, duodecies operata sit in
 millecuplo fructum perfectum fidei eorum, qui salui fiunt: quibus
 attestatur quod virginitatē præstiterint, quæ apud Hebræos rara fuit. &c.
 Iraque virgines propriè accipit, ut & Hieronymus, sed eos esse dicit,
 qui ex gentibus crediderunt per vniuersum orbem. At non minus hoc
 difficile videtur, ex tot nationibus, & tot sæculis tantum centum
 quadraginta quatuor millia virginum memorari, cū vel vna die
 vndecim millia virginum celebret Ecclesia, quæ martyrium cū
 virginitate copularunt. † Beda, & multi alij has angustias facile sibi
 videntur effugere, affirmantes numerum finitum pro infinito accipi.
 At vnde id probare possunt? Non est enim ex numeris, qui ita accipi
 solent, quales sunt Ternarius, Senarius, Septenarius, Duodenarius?
 Tot numeros coniunctos, centum quadraginta quatuor millia, pro
 infinitis poni non est probabile, alioqui nullum numerum certū habere
 possemus in Scriptura, omnes pro indefinitis vsurpari, qui vellēt
 diceret. Aliud est dicere Millia millium, aut Mille, aut Millia,
 aliud tam definitè tot numeros signari. Quare hoc potius dicendum
 arbitror, virgines numerari, qui illis extremis temporibus florebit,
 tam ex gentibus, quæ

ex Iudæis, qui conuertentur. Nam si ex gentibus tantum esse diceremus
 cum Aretha, continuo quæri posset, cur non etiam ex Iudæis? Etenim,
 sicut ante dicebamus, neminem ausurum esse affirmare nullum ex
 ijs, qui coniuges apud Hebræos erunt, crediturum: ita nec erit
 quisquam, qui dicere audeat solos coniuges ad Ecclesiam esse
 venturos, nullumque ex eorum pueris, & puellis esse baptizandum.
 Post baptismum autem tam breui tempore multos ex ijs
 virginitatem conseruare non est difficile. † Rursum eodem tempore
 grassante vbi que libidinum licentia centum quadraginta quatuor
 millia virginum vtriusque sexus (ita enim intelligendum est) inueniri,
 satis optabile est, nec paruus numerus hic censeretur. Sed quorsum
 commemoratio virginum ad id, quod nunc Iohannes agebat? Hoc enim
 secundo loco quærebamus, martyres potius videbantur commemorandi,
 qui fortiter pro pietate occubuissent. Respondeo nec martyres esse
 præteritos, ut in hoc ipso capite videbimus, sed virgines prius fuerunt
 recensendi, quoniam nō solum cruciatus, & capitis pericula contempserunt,
 sed etiam integritatem mentis, & corporis accuratè seruaerunt:
 quod cum sit omni tempore magnum, illo, quo regnabit Antichristus,
 multo erit maius, atque illustrius propter magnitudinem tentationum,
 & licentiam libidinum vbi que regnantium, præsertim cum illis
 magnos viros, & sanctitate celebres turpiter cedentes visuri sint,
 & hoc vnum futurum sit ex maximis, & potentissimis telis
 Antichristi. † Rectè ergo victores libidinum, qui in tot periculis,
 & difficultatibus non castitatem modo, sed etiam virginitatem
 seruaerunt, magno in honore hæc ostenduntur apud Agnum in
 caelo, ut qui eo tempore certabunt, hac visione, atque hoc honore
 confirmentur ad resistendum Diabolo, & ad pugnandum cum
 potentissima cupiditate.

Habentes nomen eius, & nomen patris eius. In fronte habent, quia non erubescunt
 testimonium Domini nostri Iesu Christi, neque patris eius: frons enim
 sedes est verecundiæ. Quid autem sit nomen habere scriptū, intelligitur ex ver-

Vers. 1.

bis cap. 3: Et scribam super eum nomen Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum novum. Quæ ibi exposuimus num. 31. & sequentibus. Et hic genus commutavit, ut facere solere adnotavimus cap. 11. nu. 16. dicendum erat: Et cum eo centum quadraginta quatuor millia habentia nomen eius, ita tamen vertit, quoniam in Græco erat, *χιλιάδες ἑξήσσαι*. Quamvis fieri poterit ut hic iuxta consuetudinē suam locutus subaudiri voluerit. Viri, solet enim dicere, Duo millia viri, ut ca. 7: Centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorū Israel, & quæ sequuntur.

Vers. 2. Tamquam vocem aquarum multarum, idest, Magnæ cuiusdam multitudinis, ut exposuimus cap. 1. num. 73.

Vers. 2. Et tanquam vocem tonitruu magni. Vocem tonitruu dici magnam, & terribilem exposuimus ca. 6. nu. 6. Sed quomodo nunc terribilis intelligitur, cum dicat continuit: Et vocem, quam audiui, sicut citharædorum citharizantium in citharis suis? † Possumus intelligere vocem tonitruu dici, quoniam magna est, atque cælestis, & ex altitudine angelicæ vitæ, quam imitati sunt virginēs, profecta. Sed rectius fortasse quoniam hæc vox, quæ virginum concentus est, terrebit maximè sectatores Antichristi omni libidinum turpitudine coinquinatos. Non quod ipsi eam audiri sint, sed quod hac prophetia, quam scribit Iohānes, cum prædicabitur, omnes impuri terrebutur, sicut & nunc multi terrentur.

Vers. 2. Et vocem, quam audiui, sicut citharædorum citharizantium in citharis suis. Eadē vox, quæ impijs erit terribilis, sanctis erit valde suavis (sicut & hodie est) cū præmia sublimiā virginittatis enūntiantur. Vox igitur est citharædorum, quoniam & eos, qui canunt, & qui audiunt, suavitare implet, & magnæ lætitiæ testis est. Beda: Cū citharistæ Dei omnes sancti sint, qui carnē suam crucifigentes cum vitijs, & concupiscentijs laudant eum in psalterio, & cithara: quanto amplius illi, qui angelicæ priuilegio castitatis totos se Domino faciunt holocaustum, singulariter ab-

negantes semetipfos, & tollentes crucem suam sequuntur Agnum quocumque vadit?

Vers. 3. Et cantabant quasi canticum novum.

† Non dixit: Novum, sed Quasi novum, quale videlicet Iohannes cantari non audierat, licet prius voces cælestes audisset. Canticum hoc erat gratiarum actio plena suavitatis, & exultationis, quam Deo reddebant pro magno illo, & raro dono integritatis corporis, & animæ, præsertim in tantis tentationibus, & in tantis periculis violandi. Gregorius in 3. parte Pasto. Admonitione. 29: Singulariter quippe canticum Agno cantare est cum eo in perpetuum præcunctis fidelibus etiam de incorruptio ne carnis gaudere.

Vers. 3. Et nemo poterat dicere canticum. In

Græco est *μαθεῖν*, ex quo cernitur legendum esse Discere, sed paulatim in vna litera erratum est, quod facile fuit in tāta verborum similitudine, præsertim cum aptius etiam sententiæ videretur, Dicere canticum, quam Discere. Atq; adeo error increbuit, ut non solum in codicibus, verum etiam in expositioribus, & in patribus semper legimus Dicere, ut apud Hieronymum lib. 1. contra Iovinianū, & apud Augustinum in libro de Sancta virginitate, cap. 27. & 29. & apud Gregorium in Admonitione citata, & lib. 5. cap. 3. expositionis in lib. 1. Regum. Et Hieronymus quidem nihil dicit unde scire possimus Dicere ne legerit, an Discere, sed Gregorius, & Augustinus haud obscurè indicāt se legisse, Dicere. † Nihilominus tamen legendum censeo Discere, quemadmodū etiam legitur in codice Cöplutensi, quoniā in Latinis verbis Discere, & Dicere, magna similitudo est, quæ nulla est inter Græca, *μαθεῖν*, & *λέγειν*. atque ideo non in Græcis hoc loco error est, sed in Latinis: quamvis ad sensum nō multum referat, canticū enim ideo discitur ut dicatur. Est itaque sensus: Ceteri beati nesciebant ita canere, ignorabant illud harmoniæ genus, quia virginittatem non servauerant. At non dicit: Non disciebant, sed, Non poterant discere, quo significari videtur illos dare operam ut discant, sed non posse assequi quod conantur. In quo non con-

natus

natus aliquis intelligendus est, quo frustrantur, quasi velint discere, & non possint: sed hoc tantum indicatur, sanctos videntes Christi puritatem, & quæ grata ei sit virginitas, gauisuros fuisse si sibi quoque virginitas contigisset; quo Christo in eare & similiores essent, & gratiores. Sed neque illis, qui habent, invident, neque ipsi quod non habuerint, dolent. † Ansbertus, & Ambrosius laborant Apostolis defendendis, quod, cum quidam eorum uxores habuerint, absurdum videatur eos hoc canticum discere non posse. Verum facile hoc soluitur, si res paulo accuratius consideretur. Non de Apostolis nunc loquitur, neque de sanctis priorum sæculorum, in quibus plurimi sunt utriusque sexus virginēs, qui canticum idem canunt: sed de virginibus extremi temporis, quos propterea solos canentes audit, ut hoc cantu & ipsi, dum in hac vita erūt, & alij alacriores sint ad virginitatem seruandam. Quare cum dicit: Nemo poterat discere canticum. De ceteris eiusdem temporis electis sermo est. Et tamen Apostoli, ij, qui virginēs non fuerint, non poterunt canere hoc canticum virginum. Sed quid mirū? Quid hoc aliud est, quam si diceremus, qui virginēs non sunt, non agere. Deo gratias quod virginēs fuerint? Sed agent tamen quod alia multo maiora, & illustriora acceperint. Quid vetat, quod simpliciter, & multis ex partibus maius est, ex aliqua minus esse? Num ideo minus censetur? Beatissima virgo vitam martyrio non finiuit, sed nemo ex martyribus cum ea comparabitur.

Vers. 3. Qui empti sunt de terra. Omnes electi empti sunt sanguine Christi, ut sint peculiarium Dei, sed virginēs peculiari quodam modo empti sunt, ut Deum in corpore, & in anima haberent; & tanquā primi fructus, qui gratiores esse solent, Deo offerrentur. Atque hoc est, quod paulo post ait hæc ipsa verba exponens: Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno; idest, hos sibi dari voluit Christus, & pretio sui sanguinis emptos sibi se legit, ut se corporis, & animæ puritate imitaretur: primitiæ enim sunt de primitis, & præstantioribus fructibus, atque ideo gratiores sunt.

Vers. 4. Qui cum mulieribus nō sunt coinquinati. De omnibus mulieribus loquitur, etiā coniugibus suis, ut docet Hieronymus lib. 1. Aduerſus Iovinianum, ex verbis sequentibus: *Virgines enim sunt*. Etenim quantum in vsu matrimonij peccatum non sit, tamen caro ipsa concupiscentia illa, & seminis effusione quodam modo inquinatur. Hieronymus ibidē aliam huius rei causam reddit dicens: Ex quo ostendit omnes, qui virginēs non permanserunt, ad comparationē purissimæ, & angelicæ castitatis, & ipsius Domini nostri Iesu Christi, esse pollutos.

Vers. 4. Et sequuntur Agnum quocumque ierit.

† Difficilius est quod nunc dicitur, nā si aliquid dicatur, quod proprium virginum non sit, sed illis commune cum beatis reliquis, parum dici videtur. Dici autem aliquid proprium nō apparet, neque enim sine iniuria beatitudinis aliorum dici posse videtur, solos virginēs sequi Agnum quocumque ierit: Quod enim ibit Agnus, quod eum omnes beati, qui volent, non sequantur? Certè Ecclesia canit: O quam gloriosum est regnum, in quo cum Christo gaudent omnes sancti. Amicti stolis albis sequuntur Agnum quocumque ierit. Parte alia proprium esse hoc virginum & Iohannes videtur indicare, & Ecclesia eodē modo intelligere, cum in hymno virginum canit.

Quocumque pergis virginēs sequuntur, atque laudibus Post te canentes cursitant, Hymnosque dulces personant.

Idem sentire videntur Augustinus, & omnes expositores. Deinde hoc etiam querendum est, an ita hæc sint intelligenda ut sonant, Christum per cælum discurrere nunc huc, nunc illuc, & post eum ire virginēs. Augustinus in libro de Sancta virginitate, cap. 27. & 28. & 29. hæc interpretatur, cuius verba referunt, & laudant Primasius, & Beda, & Ansbertus, nec aliter locum exponendum esse censent. † Cap. 27. querit: Quod putamus eum ire, in quos saltus, & prata, quod nemo eum sequi vel audeat, vel valeat, nisi virginēs? Deinde respondet, prata hæc esse gaudia beatorum, virginēque sequi Agnum in gaudia a cete-

Virgines quomodo Agnum sequantur.

à ceterorum omnium gaudiorum forte distincta, propria virginum Christi. Nam sunt (inquit) alij alia, sed nullis talia. Et postea ait: Quid est eum sequi, nisi imitari? Hunc in eo quisque sequitur, in quo imitatur. Ceteri igitur beati sequuntur Agnum, sed non quocumque ierit, quia in gaudia virginum non sequuntur. Virgines autem in omnibus eum imitantur, & ideo quocumque ierit, sequuntur. Inter opera sancti patris Hieronymi libellus quidam est, qui inscribitur, Virginitatis laus, in quo hæc verba legimus: De his & beatus Iohannes Apostolus loquitur, quod sequuntur Agnum quocumque ierit. Quod ita intelligendum puto, nullum eis locum in cœlesti aula claudendum, & cuncta eis Diuinarum mansionum habitacula reseranda. &c. † Verum his res nondum satis explicatur, quandoquidem facile his autoribus obijcere possumus, si ita intelligatur, nec virgines sequi Agnum quocumque ierit, nec aliud esse de illis, atque de reliquis beatorum iudicium. Nam si in gaudia virginum non sequuntur Agnum coniugati, aut alij non virgines: nec virgines eum sequuntur in gaudia martyrum, aut doctorum, aut prophetarum, aut Apostolorum, atque hæc illis mansiones non reserabuntur. Hæc obiectio à nemine ex ijs, quos viderim, soluitur, potest tamē ita solui, si de omnibus virginibus verba intelligantur. Qui virginitatem amiserunt, non possunt sequi Agnum quocumque ierit, quoniam recuperari illa non potest: at virgines, & martyres esse possunt, & in ceteris alijs Agnum imitari, vt merito postea Agnum in cœlo sequi dicantur, quocumque ierit. Hæc solutio haud obscure colligi potest ex Augustino in eodem libello, cap. 27. & duobus sequentibus. Verum aliud est sequi posse, aliud re vera sequi, omnes virgines hoc possent dum in terra sunt, sed multi non sequentur in cœlo Agnum quocumque ierit, & tamen de illis iam in cœlo positus loquitur Apostolus.

15 † Melior, & solidior erit interpretatio, si dicamus virgines sequi Agnum quocumque ierit, quoniam in virginum multitudine omnia virtutum merita inuenientur, multi enim erunt martyres,

alij doctores, & episcopi. &c. quæ tamen omnia in ijs, qui virgines non sunt, inueniri non possunt. Mihi tamen, qui num. 4. & 5. ostendi hæc non de omnibus virginibus hoc loco dici, sed de ijs, qui extremo tempore floreant, aliter hæc videntur exponenda, vt illorum virginum merita commendari intelligamus, qui tantæ sanctitatis erunt, vt cum corporis, & animæ integritate reliquas omnes virtutes copulent, de quibus statim ait: Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno, & in ore eorum non est inuentum mendacium, sine macula enim sunt, &c. Hos quoniam plurimum omnibus virtutibus præstabant, non est dubium hortatores, & magistros aliorum futuros esse miserimis illis temporibus, & exemplo præituros, & ante omnes alios à ministris Antichristi torquendos & occidendos, nullamque ijs coronam futuram, vt merito dicantur sequi Agnum quocumque ierit. Ceterum hæc verba omnibus sanctis alia ratione tribuentur, quatenus omnibus commune est nunquam à Christi conspectu discedere, sed cum illo esse vbicumque ipse sit: atque ita vtrumque verum est, & modo quodam conuenit omnibus sanctis, alio notum nisi virginibus.

16 † Hi empti sunt. † Hoc iam exposuimus initio numeri vndecimi.

17 † Et in ore eorum non est inuentum mendacium. Maius quippiam dicit quam primo aspectu apparet, nam cum vnam virtutem commendare videatur, nullam eis non tribuit. Qui enim ita verax est, vt in ore eius nunquam inueniatur mendacium, nihil ambiet, nulli adlabitur, nullum timebit, nihil in agnum putabit in rebus sæculi, omnia contemner, vniq̄ue Deo totus inhaerebit, ac idemque erit omni ex parte perfectissimus. Itaque de Christo dictum est. Petrus. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Et Dominus ait de Nathanaele Ioh. ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Et Psal. 31. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus. E contrario dolus maximis sceleribus adiungi solet, vt Psal. 5. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus.

aus. Psal. 108. Quia os peccatoris, & os dolosi super me apertum est, Et deficiente veritate virtutes omnes deficere cœsentur: Psal. 11. Saltum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates à filiis hominum. Hof. 4. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ: non est enim veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra. Maledictio, & mendacium, & homicidium, & furtum inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Sed cum in omnibus hoc summa laudis sit, multo maioris est in his, qui nec Antichristi potentia, aut minis terreantur, nec pro missis capiuntur vt veritatem Christi tenere, aut docere desinant. His verbis notum est non repugnare illud Psal. 115. Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Est enim homo mendax natura sua, & qui decipi, ac decipere possit, sed gratia Dei effici potest vt nunquam mentiatur.

Vers. 5.

17 † Sine macula enim sunt ante thronum Dei. † Hæc vltima verba, Ante thronum Dei, codex Græcus Complutensis non habet, alij recentiores habent, & Latina eiusdem Complutensis translatio. Sed delenda videntur, quoniam nec in omnibus Latinis codicibus leguntur, nec apud Hieronymum lib. 1. contra Iouinianum (qui ita hunc locum refert: Et in ore ipsorum non est inuentum mendacium, & sine macula sunt) neque apud Andream, neque apud Aretham, neque apud Ansbertum, neque apud Ambrosium. Quod autem ait: Sine macula enim sunt, idem Ambrosius negat de ijs, qui in hac vita sunt, intelligi posse, quoniam si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Sed si præcedenti respiciamus, dubitare non possumus quin de illorum sanctitate, quam in vita habuerunt, sermo sit. Nam si de puritate beatorum nunc Iohannes loqueretur, quid de his virginibus dicit, quod non æquè de reliquis omnibus verissime dicitur? Non dicit eos sine leuioribus peccatis victuros esse, pro quibus omnes sancti non solum humiliter, sed veraciter etiam dicunt: Dimitte nobis debi-

1. Iohan. 1.

Macula, immaculatus.

18 ta nostra. † Sed maculam intelligit grauiorum peccatorum, ac si dicat, eos singularem quamdam animæ puritatem habituros esse, quæ non solum mortalia peccata non admittat, verum nec venialia grauiora, minora autem crebro penitentia operibus, & lacrymis deleat. Atque hoc, quod nunc Iohannes dicit, posse in hac vita per Dei gratiam obtineri facile intelligemus si Græcam vocem consideremus, ἀμωμος id est, Immaculatus, irreprensibilis, quæ vox hominibus sanctis in hac vita sæpe datur, vt Eph. 1. Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti, & immaculati in conspectu eius in caritate. In Græco est eadem vox, & Erasmus vertit: Irreprensibilis. Colos. 1. Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprensibiles coram ipso. 2. Pet. 3. Satagite immaculati, & inuolati ei inueniri in pace, vbi pro Inuolati est ἀκαταρτος, id est, Irreprensibilis. Eadem voce Latina similibus vocabulis Græcis respondente sæpe vitur hoc modo noster interpres, vt Sap. 4. Cui sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Iac. 1. Religio munda, & immaculata apud Deum, & patrem hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo. † Ex his iam intelligimus: Sine macula enim sunt ante thronum Dei, si ita legere velimus, idem valere, atque, sine macula enim sunt ante Deum, siue in conspectu Dei, fortasse ab hominibus reprehendentur, sed apud Deum, qui intuetur corda, sine macula sunt. Aut certe, non solum in conspectu hominum sine macula erunt, quorum sæpe iudicia falluntur: Sed in conspectu etiam Dei. Cum autem dixisset: Et in ore eorum non est inuentum mendacium, similiter dicendum videbatur, sine macula enim fuerunt: Sed solet crebro, quemadmodum verbis præteriti temporis, ita etiam præsentis vt ad futura significanda more prophetarum, vt quod dicitur perinde certum esse intelligatur ac si gestum esset, vel iam gereretur, vt ostendimus cap. 13. num. 31. Hoc etiam notandum, ratio-

Autops. Immaculatus.

Regula.

tionem illius dicti: Et in ore eorum nō est inuentum mendacium, reddi hoc: Sine macula enim sunt; quoniam a viris perfectis, qui Deo similes euadere cupiunt, nihil est alienius quam mendacium, quia Deus veritas est, & veritatē maximē diligit, & omne mendacium detestatur.

Vers. 6. Et vidi alterum angelum volantem per medium cœli. † Alterum dicit ab eo, scilicet, qui sibi ea, quæ prædixerat, ostendebat. Per medium cœli volat vt ab omnibus videri, audiriq; possit.

Vers. 6. Habentem Euangelium æternum, id est, Cui datum est prædicare Euangelium, siue bonum nuntium regni æterni sanctorum, vel vitæ æternæ, vt ea faciant, per quæ vitam æternam consequantur. Dicitur etiam Euangelium æternum, quoniam non erat perituum, aut alia lege antiquandū, vt vetus testamentum: & quoniam quæ docet, quæq; promittit, serper erunt, nō vt vetus lex, in qua temporalia bona magna ex parte promittebantur, [& cum tempore transirent. Opportunē verō nunc æternum vocauit Euangelium, vt spe bonorum æternorum homines excitati contemnāt diuitias, & voluptates breui perituras, eisq; æterna bona præbent: nec metuāt temporalia supplicia æterna pro illis vita donandi, sed ea, quæ semper cruciabant, & nūquam finientur.]

Vers. 6. Vt Euangelizaret sedentibus super terram. Ideo Euangelium æternum habebat, vt Euangelizaret, id est, vt illud hominibus annuntiaret, eosque a terrenis tolleret ad cœlestia, a temporalibus ad æterna, vt verba eius indicant. Quare merito dicit, *Sedentibus super terram*, id est, hominibus cœli oblitis; & tantū terrena curantibus, hi enim dicuntur habitare terram, & sedere super terram. Luc. 21: Et superueniat in vos repente dies illa, tāquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedēt super faciem omnis terræ. Quare rectē Beda exposuit: Conuenit eos, qui cœlesti atolluntur volatu, terrenas quoque mētes de sede sui corporis prædicando leuare. † Sed queritur an existimādum sit hunc verē futuram esse angelum, qui iudicium instare prædicet? Respondeo Iohannem quidē angelum vidisse hæc

Vers. 6. Vt Euangelizaret sedentibus super terram. Ideo Euangelium æternum habebat, vt Euangelizaret, id est, vt illud hominibus annuntiaret, eosque a terrenis tolleret ad cœlestia, a temporalibus ad æterna, vt verba eius indicant. Quare merito dicit, *Sedentibus super terram*, id est, hominibus cœli oblitis; & tantū terrena curantibus, hi enim dicuntur habitare terram, & sedere super terram. Luc. 21: Et superueniat in vos repente dies illa, tāquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedēt super faciem omnis terræ. Quare rectē Beda exposuit: Conuenit eos, qui cœlesti atolluntur volatu, terrenas quoque mētes de sede sui corporis prædicando leuare. † Sed queritur an existimādum sit hunc verē futuram esse angelum, qui iudicium instare prædicet? Respondeo Iohannem quidē angelum vidisse hæc

Sedere super terram. Sedere super terram, id est, hominibus cœli oblitis; & tantū terrena curantibus, hi enim dicuntur habitare terram, & sedere super terram. Luc. 21: Et superueniat in vos repente dies illa, tāquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedēt super faciem omnis terræ. Quare rectē Beda exposuit: Conuenit eos, qui cœlesti atolluntur volatu, terrenas quoque mētes de sede sui corporis prædicando leuare. † Sed queritur an existimādum sit hunc verē futuram esse angelum, qui iudicium instare prædicet? Respondeo Iohannem quidē angelum vidisse hæc

Quis sit angelus habes Euangelium æternum. Quis sit angelus habes Euangelium æternum, id est, hominibus cœli oblitis; & tantū terrena curantibus, hi enim dicuntur habitare terram, & sedere super terram. Luc. 21: Et superueniat in vos repente dies illa, tāquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedēt super faciem omnis terræ. Quare rectē Beda exposuit: Conuenit eos, qui cœlesti atolluntur volatu, terrenas quoque mētes de sede sui corporis prædicando leuare. † Sed queritur an existimādum sit hunc verē futuram esse angelum, qui iudicium instare prædicet? Respondeo Iohannem quidē angelum vidisse hæc

dicentem, sed in angelo tamen illo significantur veri prædicatores a Deo missi, qui nuntij Dei sunt, & illis temporibus Diabolo, & prædicatoribus Antichristi pacem & securitatem pollicentibus diem iudicij iam iam adesse clamabunt. Ita intellexerūt Tyconius Hom. 11. & Beda; & Ambrōsius; & Ansbertus, Anselmus, Rupertus, & alij. Ratio expositionis hæc est; quod prædicatio Euangelij nūquam per angelos facta est ciuitatibus & provincijs; sed per homines, atque hic Diuinæ providentiæ conuenientissimus ordo semper seruatus, & semper seruandus est. Non enim angelis, sed Apostolis Dominus dixit: Prædicatē Euangelium omni creaturæ. Et Paulus ait 1. Cor. 3. Quoniam quidem Deus erat in Christo mundū reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbū reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur. Quod autē de hoc angelo dicimus, id de secūdo, & tercio intelligendum est.

Vers. 6. Et super omnem gentem, & tribū, † Vt Euangelizaret illud super omnem gentem, &c. Consulto autem copulat tot vocabula idem fere significantia, vt intelligamus vbique prædicandum esse hoc Euangelium, nec vllam fore nationem, aut vllum populum, qui non audiat.

Vers. 7. Dicens magna voce. Prædicabitur magna contentione animi propter rei ipsius magnitudinem, & ita prædicabitur vt neminem latere possit.

Vers. 7. Timete Dominum. Ne timeatis Antichristum, aut eius minas, nolite timere eos, qui occidit corpus, & post hoc nō habent amplius quid faciant. Timete Christum, qui animam, & corpus potest mittere in gehennam, & iam venit ad iudicium, vt bonos honore, malos æternis supplicijs afficiat. Hoc autem est Euangelium, id est, bonus nuntius, clamare proximum esse diem iudicij, quo nihil latius bonis nuntari potest, sicut ait Dominus Luc. 21: His autem fieri incipientibus respicere, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

Vers. 7. Qui fecit cælum, & terram. Qui cum omnium creator sit, infinitā habet virtutem,

Mar. vlti.

Vers. 6.

Vers. 7.

Vers. 7.

Vers. 7.

tutem, cui nemo inimicorum, quauis potentissimus sit, resistere possit, quin omnia faciat, quæ velit.

Vers. 7. Et fontes aquarum. † Cur, cū omnia ab eo facta esse dixerit, quæ in cœlo, & quæ in terra, & quæ in mari nascuntur; fontes nunc aquarum commemorat, nec aliud præterea? Hanc quæstionem & intactam, & insolutam relinquunt expositores præter Aretham, & Thomam. Ille per fontes omnia sub terra significari censet, quoniam incertum est vnde sit fontium progressus, quemadmodum etiam eorum, quæ sub terra sunt. Melius Thomas iudicat, idē fontes commemorari, quia in eis manifestatur Diuina sapientia, & bonitas, & potentia. Quod magis explicandum est. Cum sine aqua conseruari vita humana non possit, & ad eius vsu ea, quæ in mari est, inepta sit, summæ providentiæ, & bonitatis, & potentie fuit aquam maris salam per subterraneos meatus excolare, & edulcorare, atq; ex varijs locis tenues stillas in vnū locum contrahens vnde fontes erumpant, & riuui, & flumina, atq; ex tam paruis principijs tot, tantos, tāque pulchros fontes educere: aut certe ex aquis maris pluuiā gignere, vnde hæc omnia fiant. † Quare cum aqua nihil sit vtilius in vita, meritō inter præclariora Dei opera fontes numerantur, vt Tob. 8: Benedicāt re cœli, & terræ, mareque, & fontes, & flumina, & omnes creature tuæ, quæ in eis sunt. Et Psal. 103: Qui emittis fontes in conuallibus, inter medium montium pertransibunt aquæ. Cum ergo ait: Adorate eum, qui fecit cælum, &c. Et fontes aquarum, & hoc videtur dicere: Adorate eum, qui vos fecit, & qui ad vitam vestram tuendam mirabiliter è terræ cavernis eduxit fontes aquarum. Tacite quoque indicat Dei potentiam, qui etiam profundissima nouit, & in eis potest, quæ velit, operari.

Vers. 8. Et alius angelus secutus est. Alij prædicatores veritatis clamabunt post hos finem malis imminere suarum voluptatum. Fieri etiam potest, vt in his tribus angelis tres prædicatores Euangelij intelligantur, qui illo tempore erunt celeberrimi. Certē Victorinus primū

angelum dicit esse Eliam, secundum aliorum prophetam eius comitem.

Vers. 8. Cecidit cecidit Babylon illa magna. † Sepe nobis occurret Babylon in hoc libro, quare semel explicandum est quid sit, vt rectē omnia intelligantur. Communis fere sententia expositorum est in Babylone intelligi ciuitatem malorum, quæ ex omnibus impijs constat, & in qua Diabolus dominatur, eam nepe, quæ aduersatur ciuitati Dei Ierusalem, & quam ædificat amor sui vsque ad contemptum Dei, vt dixit Augustinus. 14. de Ciuit. c. vltim. in quibus libris multa scripsit de vtraque ciuitate. Hæc est sententia Tyconij Hom. 11. Bedæ, Ambrosij, & Ansberti, & Haymonis, & Primasij, & Anselmi, & Thomæ. Idem intelligit Arethas cum mundum significari dicit, nā & multi ex ijs, quos nominauimus, ciuitatem Diaboli, & hunc mundum, hoc est mundanorum hominum congregationem, pro eodē accipiunt, & vtroque modo Babylone interpretantur. Sed, si ita accipiamus, multa erunt, quæ vel nullo modo, vel admodum violenter exponentur. Nam quod nunc occurrit: *Quæ a vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes*, Quomodo ciuitati Diaboli, siue vniuerso corpori malorum conuenire potest, cū hæc ciuitas sint ipsæ gentes, quas illa potauit vino iræ fornicationis? De eadem dicitur cap. 17: Cum qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui habitant terram de vino prostitutionis eius. Et tamen reges terræ, & omnes, qui sunt inebriati, sunt ipsa ciuitas Diaboli. Oporret ergo aliam esse ciuitatem, vel aliam congregationē, quæ eos inebriet. Respondet Beda: Ciuitas impiorum ex omnibus congregata gentibus ipsa gentes, id est, sua membra, vino inebriat erroris. Atque eodem modo ceteri exponūt. At repugnare omnino videtur huic sensui quæ legimus ca. 18: Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur, id est, vna die tota finietur cum suis, & tamen sequitur: Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in delicijs vixerunt; cum viderint fumum incendij eius, longe stantes propter timorem tormenti.

Vers. 8.

Babylon quæ nā intelligatur in hac Apocalypsi:

men.

mentorū eius. Eiusmodi sunt & cetera, quæ in eodem cap. sequuntur. Cum ergo hi reges, & mercatores, sint extra Babylonem, quia illam deplorant vno die cōbustam, & si ipsi pars eius essent, non venirent vno die plagæ eius: cumque ipsi non sint extra ciuitatem Diaboli, alia est Babylon, alia ciuitas Diaboli, siue malorum. † Atque, vt alia omittamus, illud cap. 17: Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, quomodo potest de ciuitate Diaboli intelligi, aut cur illa dicatur super septem montes sedere? Et in eodē cap. Et decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam, & desolatā faciunt eam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt: quomodo potest ad ciuitatē Diaboli referri, quam decem reges pro viribus augere, & tueri nitentur?

Roma figuratē Babylon dicitur.

Alia itaque via eundem videtur. Et hoc primū constat, nomen Babylon hic non propriè accipi, sed figuratē, vt apertè Iohannes docet eodem cap. 17: Et in fronte eius nomen scriptum: Mysterium: Babylon magna. &c. Cum dicit, Mysterium, Mystricum indicat esse quod dicit, id est, arcanum quippiam latere in nomine Babylonis, nec ita accipi debere vt sonat. Arbitror ergo [(¶ Andreas episcopus Cæsareæ, & Arcthas in huius libri Commentarijs nonnullos sensisse testantur.)]. Romam nomine Babylonis designari, [nō quæ nunc est post Christi confessionem, sed quæ tunc erat, cum hæc scribebat Apostolus.] Etenim cum Babylon ante aduentum Christi reges haberet potentissimos, & populo Dei infestissimos, in eaque Iudæi captiui seruili conditione diu vixissent: Apostoli Romam Babylonem appellarunt quod Iudæos cepisset, sibi que subiecisset, & eius imperatores totius orbis terre Domini vehementer Christianos affligerent, & plurimos eorum occiderent, & Babylon verè Romæ figura fuisset. Quare meritò Augustinus scripsit. 18. de Ciui. cap. 2. Babylonem esse quasi primam Romam: & cap. 22. Romam esse velut alteram Babylonem, & velut prioris filiam Babylonis. Et Orosius lib. 2. cap. 4. multis in rebus eas similes esse demon-

strat. † Hinc Petrus in prioris epistolæ calce scripsit: Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone coelecta, & Marcus filius meus, sub nomine Babylonis figuraliter Romam significans, vt ait Hieronymus in Catalogo scriptorū, in vita Marci. Quod etiā sentit Eusebius lib. 2. Hist. Eccle. cap. 15. secutus Papiā Iohannis Apostoli discipulum, & Nicephorus lib. etiam. 2. Histo. Ecclesi. cap. 15. & Beda in eundem locum Petri, & in Proemio Commentariorū in Marcum, & OEcumenius, & S. Thomas, & alij ex recentioribus. Similiter in Apocalypsi nomine Babylonis Romam intelligi saepe martyr Victorinus docet. Et Hieronymus idem significat in illud Isa. 24: Attrita est ciuitas vanitatis, his verbis: Atteretur ciuitas vanitatis, siue omnis ciuitas, vel spiritualis Babylon, quæ sedet in septem montibus purpurata, cuius supplicia in Apocalypsi Iohannis legimus. Pulchrèque dixit urbem vanitatis: si enim de celo, & terra, & de omnibus, quæ terrena sunt dicitur: Vanitas vanitatum, omnia vanitas: quantum magis hoc de vna vrbe dicendum est?

Eccle. x.

Idē apertius alludens ad mulierem meretricem cap. 17. quæ vocata est Babylō, in Prologo librorum Didymi de Spiritu sancto, quos vertit à Græco, ita exorditur: Cū in Babylone versarer, & purpuratæ meretricis essem colonus, & iure Quiritū viuerē, &c. [Et in calce posterioris libri aduersus Iouinianū: Sed te, inquit, alloquar, quæ scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione deleti, vrbs potēs, vrbs orbis domina, vrbs Apostoli voce laudata. Interpretare tuum vocabulum. Roma aut fortitudinis nomen est apud Græcos, aut sublimitatis iuxta Hebræos. In Epistola etiā 151. ad Algatiā Quest. 11. hoc idē docet, ac blasphemiam in fronte scriptam his verbis declarat: Nec vult apertè dicere Romanum imperiū esse destruendū, quod ipsi, qui imperant, æternum putant. Vnde secundū Apocalypsin Iohannis in fronte purpuratæ meretricis scriptum est nomen blasphemiam, id est, Romæ æternæ. &c. Et in cap. 47. Isaia initio: Non ipsam, inquit, Babylonem quidam, sed Romanam vr̄em interpretatur

tur, quæ in Apocalypsi Iohannis, & in epistola Petri Babylon specialiter appellatur. & c.] Et in Epistola. 17. ad Marcellam, Romam cum Bethlehē cōferēs ait: Et hic puro locus sanctior est Tarpeia rupe, quæ de celo sepius fulminata ostēdit quod Dño displiceret. Lege Apocalypsin Iohannis, & quid de muliere purpurata, & scripta in eius fronte blasphemiam, septē montibus, aquis multis, & Babylonis cāteur exitu, cōtuerē. Exire, inquit Dñs, de ista popul⁹ me⁹, & ne participes sitis delictorū eius, & de plagis eius nō accipiatis. Fugite de medio Babylonis, & saluate vnusquisque animā suā. Cecidit enim, cecidit Babylō magna, & facta est habitatio demonū, & custodia spiritus immundi. &c. † Eandē sententiā cōfirmat Tertullianus, qui in libro Aduersus Iudæos, in capite: Irē probationatinitatis Christi: Sic & Babylō, inquit, apud Iohānē nostrū Romæ vr̄bis figurā portat proinde & magna, & regno superbæ, & sanctorū debellatrix. &c. [Idē sensit, & eisdem verbis explicauit lib. 3. contra Marcionē nō longè à principio. Eadē sententiā est Sixti Senensis, lib. 2. Bibliothecæ. Verbo: Meretricis magnæ inscriptio: eaq; noster Robertus Bellarminus in primo tomo suarū Disputationū, lib. 2. qui est de summo pōtifice, cap. 2. & Latius cap. 13. eruditè cōfirmat. Testē etiā citatē Ludouicū Vinē qui in cap. 22. lib. 18. de Ciuitate Dei idē affirmauit, nisi in eodē parum modestè locutus fuisset. Citabo tamē episcopū Lindanū lib. 4. suæ Panopliæ, cap. 82. & cœpiscopum eius Franciscū Horantiū lib. 6. Locorū catholicorū, cap. 12. & Marianū Victorium episcopum Amerinū, in Scholijs Epist. 17. Hieronymi, vt alios huius ætatis scriptores omittā. Hoc dicā, Ambrosius, qui prius negauerat, tandē in cap. 17. veritate cōuinctus Babylonē Romā significare cōfessus est.] Huic conueniunt apertissimè omnia, quæ de Babylone dicuntur in hoc libro, vt suis locis videbimus, quibus omnia cōfirmantur, Atque illud in primis, quod alij cōuenire nō potest: Septē capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, Constat enim Romam super septē montes fundatā fuisse, de quib⁹ Virgilius ait,

Septemque vna sibi muro circumdabit arces. 6. Enc. r. Trist.

Et Ouidius. Sed quæ de septem totum circumspicit orbem Eleg. 4.

Montibus, imperij Roma, Denique locus.

Et Horatius in Carmine seculari, quod est vltimum libri Epodon:

Dixi, quibus septem placuere colles, Dicere carmen.

Hi sunt Palatinus, Quirinalis, Auentinus, Cælius, Viminalis, AEsquilinus, Ianicularis. Hinc Tertullianus in Apologetico Aduersus Gentes, cap. 35: Ipsos, inquit, Quirites, ipsam vernaculam septem collium plebem conueniō. &c. Optimè etiam conuenit quod est in eodem cap. Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super

reges terræ: [& quod nunc ait: Cecidit, cecidit Babylō illa magna, &c. id est, iam iam cadet, & penitus subuertetur: more enim prophético, vt semper solet, præterito vitur pro futuro, vt certissimū esse sciamus quod dicit. Habet autē emphasin Romæ cōueniētē pronomē. Illa, quæ est in Græco multo apertior. ἐπεὶ ἐπέσει Βαβυλων, ἡ πόλις, ἡ μεγάλη. Id est: Cecidit, cecidit Babylō illa, vrbs illa magna: quod egregiè in Romā conuenit. Illa vrbs, illa quæ omnium ore per Antoniomasiā vrbs dicebatur, illa quæ inquit; intelligebatur cū sine addito Vrbs dicebatur. Si ergo omnia cōiungamus, quæ de Babylone dicuntur, planius eam Romam esse intelligemus. Si meminimus Babylonē Chaldæorū ab Augusti no dici quasi primā Romā, & Romanū esse alterā Babylonē timentē imperio, & populū Dei persequentē: atq; ita Babylonē illā figurā esse Romæ, ac peruulgatū esse in Scriptura vt res figurata nomen habeat figurā, vt cū Christus vocatur Dauid, aut Salomō. Addamus hanc Babylonē sedere super septē montes, esse vr̄bē magnā quæ apud omnes sine addito Vrbs dicitur, habere eam regnum super reges terræ, matrē esse fornicationum, & abominationum terræ, reges terræ cum ea fornicatos esse, à regibus, & à negotiatoribus defleri, sub se habere decē cornua, id est, decē reges magno, sedere super aquas multas

multas, à decé regibus esse vastandam. Nā cū quēdā ex singulis vel in congregatione malorū, vel in aliā urbem conuenire possint: omnia profectō, nisi in Romam, non conueniunt.]

32 ¶ At magna quæstio est, & à patris nostræ sententiæ nō explicata, cur Iohānes tot mala prædicat huic urbi, quæ, licet tūc caput idololatriæ esset, nūc caput est sanctitatis, & catholicæ fidei præsidium: & cū Ecclesia cū suo capite vsque in finē sæculi durata sit, locusq; capitis Ecclesiam vastabit Antichristus, nulla vrbs, vt apparet, Deo gravior futura est? Præterea Iohannes describit urbem potentissimā, & locupletissimā, & orbis reginā: Roma autē nec talis nūc est, neque extremis tēporibus futura videtur, vt illi cōueniat propheta. [Antequā ad hæc respōdeā, quæ per difficultia sunt, & nisi explicetur, totā de Babylone prophetiā ignorari necesse est, offensionē pio lectori amouere volo: cui forte molesta, & ingrata erit hæc explicatio, quod hæreticorū maledictiæ fauere videatur, qui Romā iniuriæ causā Babylone appellāt, quasi tyrānicē Ecclesijs imperantē, & hinc multa in Romanū pontificē cōiicia proferunt. Quin & Magdeburgenses ob hoc maximē Apocalypsin recipiunt, quod multa in ea aduersus Romā sub Babylonis nomine dicantur. ¶ Cui hoc primū respōsum

33 volo, hæses cū hæsesibus pugnare: ita si Babylone Romā esse negamus, Vldarico Veleno, & alijs hæreticis fauere videmur, qui, vt Petrū Apostolū nūquā Romæ fuisse cōfirmant, pugnacissimē cōtendūt in Babylone Romā non intelligi, neq; in Apocalypsi, neque in priori Petri Epistolā, in quā legimus: Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone coelecta. Quibus quoniā eruditissimē à nostro Bellarmino respōsum est, nos quod huius loci postulat explanatio dicere satis erit. Nego me aut his, aut illis fauere, sed pugnare potius cū vtriusq; vt par est, & veritatē simpliciter tueri. Ego nō leuibus argumētis, vt spero, cōfeci Babylonis nomine Romā indicari in Epistola Petri, & in Apocalypsi: itaq; illis certē contradico, qui Babylone aliter interpretabatur, ne Romæ principē

1. Pet. 5.

34 Apostolorū aliquando vixisse fateri congeretur. ¶ Illis verò, qui Babylonis nomē in Romæ iniuriā detorquent, adeo nō faueo, aut assentior, vt non tā verā intelligentiā Scripturarū in eis, quā sensum cōmunē requirā. Etenim Iohānes aduersus illā ciuitatē vaticinaturus, quæ tūc gentiū regina, & caput idololatriæ, & persecutrix Christianorū erat, rectē eā & Babylone, & meretricē, & matrē fornicationū, & abominationū terræ appellat, nō enim tūc meliori nomine digna fuit. At postea quā scriptā in fronte blasphemiā Christi cōfessione deluit, vt dixit Hieronymus, Babylō nō appellatur: nā neq; infidelis est, sed fidei magistra, nec Christianos persequitur, sed, vt pia mater, protegit, & fouet, nec fornicationū mater est, sed pietatis, & religionis. Si quando hæc eadē fecerit quæ Iohānis tēpore faciebat, iterū Babylō vocabitur. Sic Ierusalē cū pietatem colit, ciuitas fidelis dicitur, cum adorat idola, meretrix appellatur. Quomodo, inquit, facta est meretrix ciuitas fidelis. Eidē ciuitati dicitur: Audite verbū Domini principes Sodomorū, auribus percipite legē Dei nostri populus Gomorra: quæ tamē postea audit: Induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalē ciuitas sancti. De eodē populō dictū est: Filius meus primogenitus Israel, & Filij alie ni mētiri sunt mihi, filij alieni inueterati sunt. Et in Hosee legimus: Et erit, in loco vbi dicitur eis: Nō populus meus vos, dicitur eis: Filij Dei viuentis: Mutatis ergo moribus mutatur vocabula, & sicut Israel, qui olim erat filius dñi fidelis fuit, nūc inimicus est, ita Roma, quæ olim erat Babylō, vbi in Christū credit, Babylō esse desijt, & per Petri sedē mater religionis effecta est. Quæ ergo hæc aut infania, aut stultitia est, quæ de Roma idolorū cultrice dicuntur, ea ad Romā Christianā, & sanctā, siue ad Ecclesiā Romanā, aut ad Apostolicā sedē, dignitatēq; transferre? Ac ne putet hæreticus se ingeniosē argumentari, si dicat, quo tempore hæc Iohannes scripsit, sedem Apostolicā Romæ iam fuisse collocatam, atque in ea Clementem martyrem sedisse, vt testatur Eusebius in Chronicis, ac propterea Romam vocatam esse Babylone: hanc etiā eius

Isai. 1.

Isai. 52.

Exo. 4.

Psal. 17.

Hos. 17.

eius temeritatē cœceamus. Quis, nisi vel sensu, vel oculis etiā careat, urbem ab Episcopatu secernere nesciat? Si ciuitas Salmanticensis Babylō propter scelerā appellaretur, nam Episcopatus eius Babylō etiam appellabitur? Petrus ergo cum Romam Babylone vocauit, Ecclesiam Romanā, cui præerat & pontificiā, dignitatē, quæ ad salutē orbis terræ ab ipso Christo accepta, irrita, & summa iniuria affecta, atq; illam tyrānidē quādam esse sentio, seq; ipsum tyrannū confessus est. Quis hæc sanis dicere audeat? Fuerit sane verus illa Roma Babylō, Ecclesia Romana, aut sedes Apostolica, quid habet cum Babylone cōmune? Potuit illa in alia vrbe collocari, nisi Christus eā Romæ collocari maluisset. ¶ Si igitur Pisis, aut Senis collocaretur, esset ne tum etiam Babylō, aut in eam iacerent conuicia Babylōnis, quæ sunt in Apocalypsi? Quid habet amplius mali, aut vitij Romæ, quam Pisis haberet? Age, verò cū Isaias clamat: Audite verbum Domini principes Sodomorū, auribus percipite legē Dei nostri populus Gomorra, læsit ne illius urbis, & gentis p̄ntificatū à Deo institutū? Audeat ne isti cū Sodomā, aut Gomorrā appellare, & quid? cū Ierusalē dicitur: Radix tua, & generatio tua de terra Chanaā, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Chættea: aut cū Dominus eadē interfecitricē prophetarū, lapidatricemq; eorū, qui ad illā misi sunt, appellat: fuit ne vnquā vllus tam demēs, tā audax, tā perditus, qui hæc ad sacerdotium cōiicia referret? Fuerit cū hæc dicebat Isaias, impius aliquis in illo populo pontifex, fuit & cum Christus dicebat: quid ergo? impius ne pontifex, quæ impius pontifex est? ¶ Nō potest hominis impietas quamuis magna, sanctā, & à Deo institutā potestātē polluere, ipse erit de semine Chanaā, aut Sodomæ, aut Gomorræ, si opera Chanaā, aut Sodomæ aut Gomorræ fecerit, eius Ecclesia, eius potestas, & dignitas, sancta, & integra & omnihonore digna est. Veniamus ad Apocalypsin. Quo modo Angelus de ea dicat, Cecidit, cecidit Babylō illa magna, cum Dominus dixerit angelorū: Tu es Petrus, & super hanc petrā ædificabo Ecclesiā meā, &

Apoc. 14. Matth. 16.

& portæ inferi nō præualebunt aduersus eā? Et illud: Vidi mulierē ebriam de sanguine sanctorū, & de sanguine martyrum Iesu: vtrum de vrbe Roma dici putamus, in qua innumeri martyres occisi sunt, an de Apostolica sede, de qua multi sancti p̄ntifices sanguinē fuderunt pro Iesu? At cū postea ait angelus: Et mulier, quā vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ: potuit ne apertius indicari de vrbe hæc omnia dici, nō de Ecclesia Romana, in qua p̄ntifices erant, aut de sede Apostolica, cui pauci parebant? ¶ Legant caput decimū octauum, occurrent plurima, quæ in vrbe dirutam optime cōueniāt, ad Ecclesiā Romanā, aut ad sedē Apostolicā, quæ est in vrbe, referre insignis demeritæ sit. Vt illud: Cecidit cecidit Babylō magna, & facta est habitatio demoniorū, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, & odibilis. Et ideo in vna die veniet plaga eius; mors, & luctus, & fames, & igne cōburetur. Et illud: Et negotiatores terræ flebunt, & lugēbunt super illā, quoniā merces eorū nemo emet amplius. Nemo ne erit Romæ sublato inde pontifice, qui merces illas pretiosas, & delicatas emat, cū plena futura sit diuitibus, & principibus? Et mors, & clamauerunt videntes locū in eadē eius dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Postremo, cum dixit: Exulta super eā cœlū, & sancti Apostoli, & prophete, quoniam iudicabit Deus iudiciū vestrū de illa: quomodo gaudere possunt Apostoli de euerione Ecclesiæ Apostolicæ, aut Apostolicæ sedis? ¶ Quæ Apostolū, quæ prophetam persecuta est Ecclesia Romana, aut sedes Apostolica, vt exultare debeat Apostoli, & prophete? Quæ iniuria eos affecta, vt dicatur eis: quoniam iudicauit Deus iudiciū vestrū de illa? Quis ergo quāuis indoctus, sanus modò sit ad Ecclesiam Romanā, aut ad sedē Apostolicā referat quæ de Roma dicta sunt? Satis opinor hæc erant, vt nemo suspicaretur expositionem nostrā opem hæreticis afferre: sed vt omnia, quæ de Babylone dicuntur in hoc libro, optime intelligatur, satis non sunt: quæstioni enim paulò ante propositæ dum satisfa-

Apoc. 17.

Apoc. 17.

cio, & plenius rem elucidabo, & malā mentem, malūque animum hereticorum (nam infirmi in eis tantam vim possum suspicari.) manifesta veritatis ipsius luce conuincam.
 Pono ergo, quod verissimum est, in omnibus, quae de Babylone, id est, de Roma, ab Apostolo nō sūto dicta sunt, nihil in solis de Ecclesia Romana, sed sede Apostolica dictum esse, verū neq; de ipsa ciuitate, quālis sub Apostolica sede ante plurimos annos fuit, & nūc est, & quālis Romano pontifice Dominico, ac imperatore semper est futura.
 39. *Babylon nō est Roma Christiana, sed Roma gentilis.*
 Babylonia, quae caesura praedicitur, Babylonia haeretica purpurata, Babylonia mater fornicationū, & abominatio, ut dicitur, quae vna est fornicationis, haec potauit omnes gentes, Roma quidem illa nō Roma Christiana, nō Romano Pontifici nō imperas, nō se de Petri Apostoli in heremico, & deserto (hāc enim nō mater abominatio, & fornicationū est, sed id, quae pietatis, & columnae dei catholicae, & magistra sanctitatis) sed Roma illa superstationū, & impietatum auctor, & cōuentrix, idololatriae princeps, scelerū omnium domina, Christiani nominis hostis, & ferissima, sanctorū persecutrix, atque interfecitrix: qualis sub ethnicis imperatoribus olim fuit, & qualis postquā a Romano pontifice defecit, in fine saeculi futura est.
 40. *Serm. I. de Petro, & Paulo.*
 Diuinae me dicet quālis, sed hūc ego orabo, vt praedictū deponat, re totam apud se maturo iudicio examinet, nec plus mihi credat, quā ratio, & veritas persuaserint. Hāc vrbis in grauisima apud Deū offensio, ac erat cū haec scriberet Iohānes, quod mater erat abominatio, & fornicatio, & quod plurimū Christiani sanguinis effudisset. Hic, ut ait Iohānes, hic conculcāte Philosophia opinionēs, hic dissolūdae erant terrena sapientiae vanitates, hic cōsuetudi dāmonum cultus, hic omnium sacrilegiorū impietas destruenda, vbi diligentissimā superstitione habebatur collectū quidquid vsquā fuerat vanis erroribus institutū. Et prius: Hāc autē ciuitas ignorantis suae profectionis auctorem, cū peccā omnibus dominaretur, gentibus, omnium genitū seruebat erroribus, & magnam sibi videbatur assumpsisse reli-

gionē, quia nullam respuebat falsitatem, & c.
 41. *Legamus Ciceronis libros de Natura Deorū, primū, & secundū Lactantij Diuinarum Institutionū, Tertullianij Apologeticū, Arnobij aduersus Gentes volumina, & annuum eros praeter ea, videbimus illam ciuitatē plenā fuisse Dijs, nō solū plurimis, atq; ridiculis, sed etiā potentibus, & turpibus, & quā ipsa colebat, ceteris etiā gentibus colēdos dabat. Hinc effectum est, vt vera religionis, sapientiaeque magistros vehementer oderit, adeo vt duo orbis terrarū lumina Petrum, & Paulū vno die occiderit, & faciente primū Nerone persecutione, & inde etiā Domitiani, cuius reposita haec fecerantur, incredibilibus martyrum multitudō, & in vrbe ipsa, & eius auctoritate, atq; imperio in omnibus prouincijs interfecta sint de vtriusq; enim scriptum est cap. 18. Et in ea sanguis prophetarū, & sanctorū inuentus est, & omnium, qui interfecti sunt in terra ipsa, & in vrbis, & in ceteris locis, & c.
 42. *A Equum ergo erat vt tāta eius vrbis impietas tristissimo, atq; atrocissimo excidio aliquando pleretur, praesertim cū prope fine saeculi nō minus impia futura sit, vt paulo post explicabimus. Quod Iohānes Apostolus praedicit ad cōsolationē sanctorū, qui runc persecutione Domitiani grauisimē vexabantur, & post paucos annos multo grauius erāt vexati persecutione Traiani, & aliorū, postea imperatorū, vt a quo animo ferrent omnia scientes illā potentia, qua opprimēbatur, esse aliquādo finiendā, & caedes suas esse a Domino vindicandas. Deinde etiā admonere nos voluit, vt quamuis multas videremus eiusdem vrbis ruinas, & captiuitates, intelligere mus nodū dignum suppliciu accepisse immanitatis eius facinora, donec aduentū te iā saeculi sine omnino deleatur.
 43. *Idē ergo Roma cōtinget quod Ierusalem, quae occidit prophetas, & lapidauit eos, qui ad illā miserantur, multa enim diuersis temporibus passa est, variēque afflictā: & quamuis multi fuerint in ea sancti pontifices, & sacerdotes, & prophetae, ciuesq; non pauci omni virtute praestātes: cum eō impietatis deuenit vt regē gloriae in crucē agere aude-***

Math. 23.

ret, atrocissime a Romanis excisa est, & ruina illa omnium praeteritorū parricidiorū penas dedit, sicut ait Dominus: Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram a sanguine Habellusti vsq; ad sanguinē Zachariae filij Barachiae, quē occidistis inter templū, & altare. Exigēdas autē esse penas ab hac ciuitate propter persecutiones illas Neronis, & Traiani dubitare non possumus, cū cap. 18. scriptū sit: Exultra super eam coelum, & sancti Apostoli, & prophetae, quoniam iudicauit Deus iudiciū vestrum de illa, illa enim olim occidit Apostolos, & prophetas, quos Deus in eius excidio vicietur. At quō modo hoc fieri potest, cū populis Romanus qui nūc est, nihil habeat commune cum antiquo illo praeter nōmē, & situm vrbis: ac multo minus habiturus sit ille qui erit in fine mundi? Dico vrbem esse eandem, & locum illum tot sceleribus inquinatū aliquādo hoc igne purgari debere. Dico etiam multos esse hodie Romae, qui & nominib; & stemmatis se ex veterum Romano rum genere esse gloriātur, qui semper numero & multitudine in eadem vrbe crescēt. Praeterea vt vrbis vna censetur, quae olim fuit & quae postea in ei; ruinis aedificata est, ita ciues iudaei censentur, etiā si ex genere priorū non sint, illis enim se adiungunt, & quasi vnum cū eis corpus, atque vna respublica fiunt. Atque tunc maximē vnum corpus censentur cum veterum facta, & scelera imitantur, cuius imitationis causa eorum filij fiunt, quorū natura non erant filij. Ita Iohānes. 8. filij Diaboli dicuntur qui imitatores eius sunt, & Ezech. 6. Iudaei nō patriarcharū filij appellantur, sed Chananzorum. Hāc dicit Dominus Deus Ierusalem: Radix tua, & generatio tua de terra Chanaā. Pater tuus Amorraeus, & mater tua Chetza. Et Daniel senio impio loquitur cap. 13. Semen Chanaā, & nō Iuda. De qua re Origenes Hom. 4. in Ezechiele eleganter, & copiosē docet patres & filios in Scriptura saepe nō tam naturā, quā similitudinē morū appellari. Et Hom. 6. ait de Ierusalē: Quādiu non peccauit, pater eius Deus erat, quādo vero peccauit, pater eius Amorraeus. Quādiu non peccauit, radicem

habuit Abraham, Isaac, & Iacob: quando peccauit, radix eius Chananea facta est. & c. Quare et si liquidō constaret ciues Romanos in fine saeculi futuros nullo modo pertinere ad stirpem veterum, satis esset eorum scelera imitari, vt propter ea etiam punirent. Et enim Iudaei nullo modo pertinēbant ad stirpem Cain, qui Habelem fratrem occidit, & tamen venit super illos sanguis Habellusti. Multi etiam erant, qui nō essent de stirpe eorum, qui occiderunt Zachariam filium Barachiae, cuius tamen sanguinis vltio expetitur ab illo populo, qui post multos annos Dominus in terris vixente successit.
 44. *Quoniam ergo in fine saeculi recordabitur Deus peccatorū, quae olim Romani fecerunt aduersus Dominum, & aduersus Christum eius, videbitque eos qui tunc erunt, cum peccata maiorum suorum non ignoret, obstinato animo illorum impietatem imitari, etiam in eis maiorum peccata puniet, quia illis propter imitationem eadem peccata imputantur & aliquāto grauius punientur quā si nulla vnquā Romae impietas fuisset, quia & aliquāto grauius peccabit dum illis placēt scelera maiorum, & imitari ea volunt, & audacius atq; impudētius peccāt dū facere nō timent quod Deo in maiorib; suis displicuisse animaduertūt. Et quoniam cum nouis vetera etiā Babylonis peccata luenda erant, Apostolus noster quasi de re iam diu gesta loquitur cap. 16. Et Babylō magnā uentit in memoriam ante Deum dare illi calicem vini indignationis irae eius. In memoriam venit, quia iam eius vetera scelera obliuioni data erant propter religionem, quam amplexa fuerat: sed postea nouis, familiisque accedentibus priora reuocantur in Dei memoriam. Et cap. 18. Quoniam peruenērūt peccata eius vsque ad coelum, & recordatus est Deus iniquitatum eius. Quare vt Ierusalē nō esset a Romanis vastata propter vetera scelera, nisi ea postea nouis, grauisimisque cumulasset cum tēpas visitationis suae nō cognouit, vt ait Dominus, sed ipsum, a quo seruanda erat: occidit; ita Roma post tot idolorum cultum, post incredibiles superstitiones, post tot martyrum sangui-*

Luc. 19.

nem crudeliter effusum maneret vsque ad finē seculi extremum, quia sedes vicarij Christi effecta est, nisi pristinā illā impietatem nouis sceleribus, & immanibus peccatis æquatura esset. Etenim nō propter priora tantū peccata eam cōflaguraturā esse magno incēdio, vt ante diximus, sed etiam propter illa, quæ extremis illis tēporibus cōmissura est, ex huius Apocalypsis verbis adeo perspicue cognoscimus, vt ne stultissimus quidem negare possit. Hic legimus: **Cecidit cecidit Babylon illa magna, quæ a vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes.** Et cap. 17: **Veni ostēdam tibi dāpnationē meretricis magnę, quę sedet super aquas multas: cū qua fornicauerunt reges terrę, & anebriati sunt quī in habitāt. terrā de vino prostitutio nis eius.** Hęc qui legat, de illis dicta putabit, quā & ante Iohannē, & eius tēpore vixerūt, & est hoc quidē verū: sed de illis quoq; dicitur, qui extremo mūdi tēpore vident, & cū ea fornicabūtur, cap. enī 18. vbi de eius incēdio sermo est, hoc scriptū est: **Et flebunt, & plāgent super illam reges terrę, qui cū illa fornicati sunt, & in delicijs vixerunt, cū viderint fumum incēdij eius, longē stantes propter timorē tormentorum eius, dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis, quoniā vna hora venit iudiciū tuū: Et negotiatores terrę flebant, & lugebūt super illam, quoniā merces eorū nemo emet amplius. & c.**

46 **† Vtrum illi lugebūt, qui ante mille, & multo plures annos mortui sunt, an qui tunc viuēt, & videbunt fumum incēdij eius? Ex quo etiam manifestē perspicitur, peccata, quæ extremo tēpore patrabit, omnino similia futura ijs, quæ fecit cū imperium tenebāt imperatores. Vnde & de sanctorū persecutione illius nouissimi tēporis eodē modo loquitur Apostolus, ac de illis priorū tēporum: Exite de illa populus meus, vt ne participetis delictorū eius, & de plagis eius non accipiat. Reddite illi sicut & ipsa reddidit vobis, & duplicate duplicia secundū opera eius: in poculo, quo miscuit, miscere illi duplū. Quoniā igitur dubium nō est Babylonem omnīs idololatrię, & omnium scelerum officinā futurā esse: si fidē fecimus Babylonem**

Cap. 18.

47 Romā dici, dubitari nō potest quin Roma propē finem seculi hac omnia habitura sit. † Et quoniā dum Christiana fuerit, & pōtifici suo paruerit, hęc illi contingere nō possunt: necesse est dicere eā a fide, & ab obedientia vicarij Christi eo tēpore esse defecturā. Itaq; dum sub pontificis maximi dominatu fuerit, longē ab huiusmodi sceleribus aberit: erit, vt sub eo fuit semper, orbis terrę caput, Apostolicę fidei custos, & magistra, domesticū pietatis: cū ab eo defecerit, eūq; cum multitudine sanctorū vel expulerit, vel fugauerit, in nefariorum scelerū sentinā cōuertetur. Itaq; quidquid mali de Roma scribitur in hac Apocalypsi, vel ad tēpus illud spectat, quo gentilibus imperatoribus seruebat, vel quo pontificē suū a se eiecerit. Nec cū pontificē ex ea eiciēdum esse dico, affirmo vniuersum populū Romanū a fide esse defecturū, multi enim viri boni ex hac potissimū ciuitate, & ex alijs eiectō pōtifici adhaerebunt, & fidem cōstanter retinebunt. Fieri etiā potest vt Christiani nonnulli, qui non sint sanctitate conspicui Romę tunc degere aliquo tempore sinantur. Num hæreticis auxiliamur cū Babylonē Romam interpretamur, an eorum inuerecundā maledicētiā, & imperinā Scripturarū vera illarū interpretatione detegimus? Non erit ergo vicarij Christi eo tēpore episcopus vrbis Romę? Vnde datū hoc sumis vitio 48 sissimē colligis. † Ego vicariū summum Christi semper Ecclesiā habituram esse sine vlla dubitatione cōfirmo: atq; hic semper vbicunq; sit, Episcopus Romę erit, etiam si illa penitus excisa sit. Si Salmanticēses episcopū suum vrbe eijcerent, quocūq; ille in loco exularet, sine dubio episcopus Salmanticēsis esset. Fac vrbem euerti, episcopū fugari, pati hęc, & alia multa potest ab hostibus, sed vt episcopus eiusdem vrbis nō sit, facere non poterunt hostes. Cum Romę imperatores ethnici pontifices, Ecclesiamque crudelissimē persequebantur: quis tam stultus vnquam fuit, vt negaret Romę episcopos semper fuisse sanctos illos pontifices, qui diuersis temporibus in siluis, & in specubus latebāt, aut in exilium mittebantur? Sed hęc notissima sunt.

Illud

49 Illud potius videamus, qualis postquā a suo pōtifice recesserit, futura Roma sit. † Dudum demonstrauimus summā in ea idololatrię omnīs, & omnium peccatorum licētiā futuram, qualem fuisse scimus cum ethnicis parebat imperatoribus. Addamus & illud eiusdem Apostoli: **Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terrę cum illa fornicati sunt.** Non dixit: ipsa cum regibus terrę fornicata est, quo verbo significaretur eā idololatriam ab illis accepisse, sicut cum Ierusalem dicitur: **Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis.** Et postea: **Et fornicata es in filijs Assyriorū.** Fornicatio Ierusalem (inquit Hieronymus) cum Aegyptijs idololatrię eorum imitatio est. Sed reges terrę cū ea fornicati sunt, quia eius idololatriā ipsi imitabantur. † De persecutione sanctorū iam diximus. Hoc dicere satis nunc erit: Et audi tū aliā vocē de cælo dicentē: **Exite de illa populus meus, vt ne participetis sitis delictorum eius, & de plagis eius nō accipiat: quoniā peruenerūt peccata eius; ad cælū, & recordatus est Deus iniquitatū eius.** Ex eisdē intelligitur summā eius potētia, qua si careret, nō fornicaretur cū ea reges terrę. Diuitiæ etiā erūt incredibiles, & delicię, quę in toto capite. 18. copiosissimē describuntur. Et mercatores (inquit) terrę de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Et superius: **Et negotiatores terrę flebant, & lugebunt super illā: quoniā merces eorum nemo emet amplius, merces auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritę, & byssi, & purpurę, & c.** Et postea: **Quantum glorificauit se, & in delicijs fuit, tantū date illi tormētum, & luctū.**

51 **† Qua verō ratione ad tam incredibilem potētiā, & diuitiarū, ac deliciarū magnitudinē peruētura sit, certō scire hominē arbitror neminē, cōijcere tamen ex verbis Apostoli, quodāmodo licet. Capite. 17. meretrix purpurata sedet super bestiam habentem decē cornua, in quibus decē reges intelliguntur, qui orbē terrę vniuersum inter se diuidēt, ac sibi subiiciēt, vt diximus ex veterū patrum sententia in cap. 12. nu. 11. & sequentibus. Horū tempore regnabit Antichristus, vt eodē in loco dictū est, &**

Cap. 18.

Eze. 16.

Apoc. 18.

Roma ad pristina potentiam reuēta.

ex Danielis. 7. apertē cognoscimus. Ex quo suspicor Romam eiectō pontifice breui ad antiquam rediturā esse potentiam, ita vt sub ditione sua habeat illos decem, qui paulo post in vniuersā terra regnaturi sunt, ideo enim, vt arbitror, sedet super bestiam habentem illa cornua, vt intelligamus quidquid Diabolo parerit, illi quoq; parere. † Mirū hoc videtur, & ego magnopere mirandū confiteor: sed ideo dictū est: **Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnū super reges terrę, id est, cui nunc obsequuntur illi, qui decē cornibus significatur, & terrę omnī dominaturi sunt.** Et ca. 18: **Quia in corde suo dicit: Sedeo Regina, & vidua nō sum, & luctū non videbo. Ac si dicat: Quāuis pōtificē eiecerim, quī vir meus erat, nō sum vidua, cū tot reges mihi pareant. Quod si quis putat hęc verba ad antiquā illam eius felicitatē esse referēda, cum nec dū col lum iugo Christi subdiderat: legat præcedētia, quæ fidelibus tunc in ea futuris dicuntur, cum illa vastabitur: **Exite de illa populus meus, vt ne participetis sitis delictorū eius. Reddite illi sicut & illa reddidit vobis. & c. Quātum glorificauit se, & in delicijs fuit, tantū date illi tormētū, & luctū, quia in corde suo dicit: Sedeo regina, & vidua nō sum. & c.****

53 **† Nō olim dicebat, sed nūc, cum exire vos ex ea iubeo, ne simul incendio pereat, dicit: Sedeo regina: olim pōtifici parebam, nūc regina sedeo, nemini pareo. Quod si Alexander cū rex Macedonia esset, vnus duodecim annis orbē terrę sibi subiecit: non est cur tā opere miremur Romā, quæ plena erit fortissimis viris, breui tēpore in antiquam gloriā reflorescere. Certē nec reges terrę fornicaretur cum ea, nec negotiatores terrę flecterent in eius excidio, quæ suas merces nemo iam esset empturus, nec ipsa diceret: Sedeo regina & vidua non sum, sed luctum non videbo, nec super aquas multas, id est, super populos multos, & super bestiam decem cornuum sederet, nisi florentissima, & potentissima esset. Sed caduca, & fluxa erit eius felicitas, nam citō totum eius imperium decem illi reges inter se diuident, & in eam ducent exercitus, eamque miserabili excidio terrę**

Apoc. 17.

54 aquabūt, sicut apertissimè scripsit Apo-
stolus cap. 17. † Et decem cornua quæ
vidisti in bestia, hi odient fornicariam,
& desolatam facient illam, & nudam,
& carnes eius manducabunt, & ipsam
igni concremabūt. Atq; ita rādem fiet
quod Irenæus lib. 5. cap. 25. & 26. & o-
mnes Ecelesiastici scriptores tradide-
runt (vt est apud Hieronymū in cap. 7.
Danielis) decem reges partituros esse
inter se imperium Romanum. His au-
tem temporibus passuram esse Eccle-
siam in suo capite Romano Pontifice,
& in electissimis quibusque membris
quod tempore imperatorum ethnico-
rum in minoribus persecutionibus pas-
sa est, vt fugere, & in solitudinibus va-
gari, ac latebras in magna rerū omniū
egestate querere cogatur, & Irenæus
lib. 5. cap. 26. scripsit, & notius est quam
vt in eo sit immorandum. Longius ex-
curri quam putabam, sed operæpretiū
me fecisse arbitror: his enim, quæ dixi,
omnia, quæ de Babylone obscurissimè
in hoc libro scripta sunt, ex parte nō so-
lūm exposita, sed explicata etiam vi-
dentur.

55 † Vt omnia quæ dicta sunt, confir-
mentur, subiiciam & vaticinia Sibyllarum,
quibus manifestè Romæ ruina, & incē-
dia prædicta sunt, & septem eius mon-
tes nominati, quorum Iohānes cap. 17.
meminit.

Lib. 2.

Δὴ τότε καὶ γενήσεται μετὰ ταῦτα φα-
νέσθαι
Ἀθροῦσων, ὅπου τὰν σείσθησιν ἀεροπορη-
σῶν ἐπιπέσει, λαόν τε τινάξει
Ρώμης ἐπὶ ἀλόφοιο, μέγας δὲ πᾶσι
λείψαι
ἀεροποροῦσιν πᾶσι φλογὸς ἕφα-
σίο.

Hoc est.

Tunc sanè generatio decima post hæc appa-
rebit

Hominum, cum terra concussor astrorum con-
ditur

Idolorum amorem franget, populumq; con-
cutiet

Roma septem vertices habentis, magna q; di-
uitiæ peribunt

Irrigata multo igni à flamma Vulcani.

Et lib. 8.

Ἦξει σοὶ πρὸτ' ἀναθεν ἴση ὑψάουχενε Ρώμην
ὈΥράνιος Πληγὴ, καὶ καὶ Λεκαύχενε πρῶτη,
Καὶ ἐσθλαθίση, καὶ πῦρ σε ὄλιω διαπασήσει,
Κεκλιμένῃ ἐδραφεασί νεοῖς, καὶ πλᾶσι ὄλι-
ται.

Lib. 8.

Καὶ σάθε μέλια λυκοὶ ἀλώπικες τ' ὀκνήσονται.
Καὶ ὄτ' ἔσῃ πανέρημος ὄλι, ὡς μὴ γεγεν-
νῆα.

Hoc est.

Hoc est.

Veniet tibi cælitus æqualis ὀ erecta ceruice
Roma

Cælestis plaga, & flectes ceruicem prima
Et terræ allideris, & ignis te totam absument
Inclinatam nouæ terræ, & diuitiæ peribunt.
Et in fundamentis tuis lupi, & vulpes habi-
tabunt.

Et tunc eris tota deserta omnino, ac si nun-
quam fuisses.

56 † Hoc idè est quod cap. 18. scriptū est:
Cecidit cecidit Babylō magna, & facta
est habitatio Dæmoniorū, & custodia
omnis spiritus immundi, & custodia
omnis volucris immundæ, & odibilis.
Et postea: Ideo in vna die venient pla-
gæ ei⁹, mors, & luctus, & fames, & igne
comburetur, quia fortis est Deus, qui
iudicabit illam. Ac ne dubitemus de
qua eius euerfione loquatur Sybilla,
paulō post ait:

Ἐγγὺς ἡ κόσμος ὄτελθῶ, καὶ ἔσχατος ἡμερῶν,
Καὶ δυνάμεις κλητῶν κρίσις ἀθανάτιο θεοῦ.
Πρῶτα δὲ Ρωμῶν ἀπαράσῃτ' ὄλι
ἔσαι,
Ἀιμοπότης καιρὸς, καὶ δυνάμεις βίβῃ ἤξει.

Hoc est.

Prope quidem mūdi finis, & extremus dies,
Et probatis inclutis iudiciū immortalis Dei
Sed prius Romanorum inenitabilis ira erit,

Hoc est supplicium,
Tempus sanguineū, & infelix vita veniet:

Multis autem nationibus Romam
eo tempore esse dominaturam, vt ex
cap. 17. demonstrauimus, non obscure
mox indicat cum ait:

Σὺ πρῶτῳ κέλευσε Ρώμην, καὶ βρυγμὸν ὀ-
ρῶσα.

Καὶ κέτι σοὶ δὲ λειοῦ ὑπὸ ζυγοῦ ἀυχένα θήσεται
Ὀυ Σύρ, ἔκ Ἑλλῶν, ἔκ Βαβυλωνῶν, ἔκ ἔθνος
ἄλλο.

Εκπορ.

Ἐκπορθεῖσιν, καὶ ἀκπραχθῆσιν ὄσ' ἐπράξαι.
Ὁ ὄσ' ἐστ' ὀμιῶσα φῶβη μέχρι πᾶν ἀποσί-
οεις.

Καὶ ὄσ' θρῖκουβ' ἔσῃ κόσμος, καὶ ἐνεῖδος
ἀπᾶσῶν,

Hoc est.

Tuam primam punitiōnem Roma, & fremi-
tum videns.

Nec amplius tibi seruili sub ingo ceruicem
ponet

Non Syrus, non Græcus, non barbarus, non
gens alia.

Subuerteris, & fies quæcunq; fecisti.

Et cum steneris timebis donec omnia luas.

Et tu triumphus eris mundo, & opprobrium
omnium.

57 † Quid hoc est nisi quod infra cap. 18.
legimus: Redde illi sicut & ipsa reddi-
dit vobis. Et duplicare duplicia secu-
dūm opera eius: in poculo, quo mi-
scuit, miscere illi duplū? Et rursus: Exul-
ta super eam cælū, & sancti Apostoli,
& prophætæ, quia iudicauit Deus iudi-
cium vestrum de illa. Et quamuis Sibyl-
lini versus ordinem non seruent, sed re-
pente ab alio ad aliud tempus transeāt,
quia nō simul dicti, aut scripti sunt: hæc
omnia satis constat de extremo vrbs
excidio dicta esse, neque enim vnquam
ante facta sunt.

Summa ergo omnium est, Iohānem
in omnibus, quæ de Babylone loqui-
tur, aduersus vrbem Romam vaticina-
ri post quam & pontificis maximi obe-
dientiam, & omnem pietatem abiece-
rit: Babylōnemque dici quod hoc illi
nomen tempore quo ipse hæc scribe-
bat, maximè conueniret, & tempore,
quo hæc explebūtur, non minus quam
ante conueniret.

Vers. 8.
Fornicatio

Quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit
omnes gentes. Fornicationē vocare solet
Scriptura omnem declinationem à bo-
no, vt ait Arethas: siue, vt magis propriè
loquamur, omnem animæ recessum à
Deo, cui prius per fidem, & caritatem
desponsa fuerat. Vt Psal. 72: Perdidisti
omnes, qui fornicantur abs te. Sed ido-
lorum cultus maximè hoc nomen obti-
net, quoniam tunc maximè anima rece-
dit à Deo, & Diabolo se tradit corrup-
pendam. Hoc passim occurrit in pro-
phetis, vt in Iere. cap. 3. & in Ezech. 16.

sepe repetitur, & alibi sepiissime. Vtrog;
modo hic accipere possumus. Ceterū
hæc verba finitè plerique interpretan-
tur putantes Babylōnem cadere, quo-
niam errore idololatriæ inebrauit om-
nes gentes. Eterum si hic esset sensus,
diceret: A vino fornicationis, non A vi-
no iræ fornicationis. Alij laborāt in expla-
nando cur additum sit, Iræ: Sed rem ta-
men non videntur explicasse. † Nos

58 sciamus, cum Deus iratus, & pœnas de
peccatoribus sumpturus describitur,
cum calice pleno vini describi, ex quo
vnicuique propinat quantum meretur,
aut quantum satis esse iudicat, ne quis
videlicet existimet aut fortè fortuna,
aut temere & absque iudicio pœnas in-
fligi peccātibus, vt latius exposuimus in
Mich. cap. 2. nu. 41. & duobus sequen-
tibus. Præterea per vinum (vt aiunt
Euthymius, & Theodoretus, & Bassilius
in Psal. 74) supplicia intelliguntur, quæ
æquè ac vinum & vires hominibus tol-
lunt, & mentis harmoniam dissoluunt,
& aberrare nos faciunt à via. Ita dictum
est Psal. 74: Quia calix in manu Domi-
ni vini meri plenus misto: & inclina-
uit ex hoc in hoc; verum tanè fax eius
nō est exinanita, bibent omnes pecca-
tores terræ. Iere. 49: Ecce quibus non
erat iudiciū vt biberent calicem, bi-
bentes bibent, & tu quasi innocens re-
linqueris? Non eris innocens, sed bibēs
bibes. Et cap. 51: Calix aureus Babylōn
in manu Domini inebrians omnem ter-
ram, de vino eius biberunt gentes, &
ideo commoti sunt, id est: Per Babylō-
nem punit Deus omnem terram. Et in
hoc ipso cap. ait Iohannes: Et hic bibet
de vino iræ Dei, quod mistum est me-
ro in calice iræ ipsius, & cruciabitur
igne, & sulphure. † Legitimus ergo sen-
sus est: Ipsa bibet vinum iræ fornicatio-
nis suæ, id est, per soluet pœnas debitas
tot peccatis, & tantæ idololatriæ. Et
quoniam exemplo suo alias ciuitates in
idolorū cultū allexit, faciet vt ipsæ quo-
que bibāt de eodē calice, id est, vt simi-
liter puniantur, & hoc vocat porare,
gentes vino iræ fornicationis suæ.

Calix

Calix vini

Et accepit characterem. Ibidem hoc
cap. 13. nu. 52. exposuimus num. 33. & sequentibus.

Vers. 9.

Et accepit characterem. Ibidem hoc
cap. 13. nu. 52. exposuimus num. 33. & sequentibus.

Vers. 10. Et hic bibet de vino ira Dei. Nontantum Antichristus, & eius predicatorum, & ministri bibent, sed quicumque eum adoraverit, aut eius characterem acceperit.

Vers. 10. Quod mistum est mero in calice ira ipsius. Cetera ex ijs, quae diximus de calice nota sunt, hoc tantum nunc explicari oportet, quomodo mistum est, si merum est, vinum enim, quod miscetur, diluitur.

Quomodo vinum dicitur merum, & mistum. Erasmus affirmat, κεράννωσθαι, id est, misceri, dici quod infunditur in calicem bibitur, etiam si non diluatur aqua, aut alio potus genere. Quare cum in Graeco sit τὸ κεράσσω μέναι ἀκρατῆ, id est, vino mero misto, sensus erit: Bibet de vino ira Dei, quod merum est, & in calicem ira eius infusum ut peccatores bibant.

60 Hanc Erasmi sententiam non desunt qui laudent, & reliquis veriores esse contendunt. Sciendum ergo est κεράννωσθαι, quo verbo hic Iohannes, & cap. 18. usus est, pro quo interpres vertit Misceo, deductum esse a nomine κέρασ, quod est cornu, quoniam veteres cornibus utebantur ad potandum. Docet hoc Athenaeus lib. 11. Dipnosophistarum ante medium, atque hanc veterum consuetudinem confirmat auctoritate Pindari in Ceterauris, Xenophontis lib. 6. & 7. Expeditionis Cyri, Aeschylis in Peribibis, Sophoclis in Pandora, & aliorum. Et vas, (inquit Athenaeus) in quo vinum miscetur, craterem appellant ἀπέ τὸ κέρατῶ, quasi κερὰ τῆρα. Manet etiam nunc cornuum ad hunc usum fabrica, & c. Hinc factum videtur ut κεράννωσθαι sit infundere quod bibendum est, siue in cornu, siue in aliud quodcunque vas. Inde apud Homerum lib. 5. Odyssae Calypso Mercurio, qui ad se venerat, mensam posuit.

Ἀμβροσίησιν ἡ πλῆθος αἰ, κέρασσε δὲ νέκταρ ἔρυθρον, id est, Ambrosia implens, & miscuit nectar rubens.

61 In quem locum Didymus vetus Homeri Scholiastes interpretans verbum κέρασσε, quod vertitur Misceuit; κέρασσε, inquit, nunc infundit, ab antiqua consuetudine, in cornu enim infundentes bibebant. & c. Nectar autem in illis fabulosis deorum conuiujs aqua non

diluebatur. Et lib. 2. Τῶς δὲ ἡ γέρον ἐλθόντων ἀνα κρητῆρα κέρασσε, id est,

His autem senex venientibus craterem miscuit.

Et Plato in Philebo: Τῶς δὲ θεῶς, αὐτῶς Πρωταρχε, ἐυχόμενοι κεράννωμεν, id est, Dijs, ὁ Protarche, precantes miscemus, Neque enim dijs vinum dilutum libabant, sed merum, ut est apud Virg.

Hic duo rite mero libans Carchesia Baccha Fundit humi. ---

ubi Seruius ait: Rite, secundum ritum sacrificij, quod exigebat ut libaret de mero Baccho, id est, puro. Quod etiam multorum veterum testimonio probat Barnabas Brissonius lib. 1. de Formulis, & Sollenibus populi Romani verbis. Eodem modo & Latini utuntur interdum verbo Misceo, pro eo, quod est Propino, ut Cic. 2. de Finibus: Dico ergo in eadem voluptate eum, qui alteri misceat mulsam ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibit. Et de eodem mulsam, quod ex vino, & melle fiebat, Martialis scripsit:

Attica nectareum turbatis mella Falerni Misceri decet hoc a Ganymede merum. ---

62 Ita etiam dictum est Apoc. 18: Reddite illi sicut & ipsa reddidit vobis, & duplicata duplicata secundum opera eius, in poculo, quo miscuit, miscete illi duplicem. Ibi etiam est in Graeco verbum κεράννωσθαι. Erit sensus igitur: Et hic bibet de vino mero ira Dei, quod mistum est in calice ira ipsius, id est, quod infusum est ad propinandum in calicem, quo vinum dictam sumit de ijs, quibus iratus est, est enim Hyperbaton, & ita ordinata sunt verba, ut diximus. Quod apertius est in Graeco: Καὶ αὐτὸς πίνεται ἐν τῷ οἴνῳ τῷ θυμῷ τῷ θεῷ τῷ κεράσσω μέναι ἀκρατῆ ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Ac si diceret: Ex calice vini ira Dei misti, merum: nam si sensus esset: Ex vino, quod mistum est cum mero, sine dubio dixisset: τῷ κεράσσω μέναι τῷ ἀκρατῶ, Omnia quae diximus confirmat Arethas dicens: Merum furoris affabre comparavit vino mero, quod in calice mistum est, siquidem vinum merum facilius inebriare potest quam mistum. & c. Et postea: Verum si tale est, quomodo dicitur vinum mistum in calice? Mani-

Miscere.

Martialis lib. 13. prope finem.

festum est igitur quod τὸ κεράσσω, id est, Mistum esse, non significat temperaturam aliquam, sed additionem, ut sit iste sensus: Quod mistum est, id est, appositum in calice ira. Similiter exponitur locus vulgatus Psal. 74: Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto, id est, Qui calix vini meri plenus est misto, κέρασμα, id est, mistione, siue infusione ut propinetur: nomen enim illud, Mistum, siue κέρασμα, poturos respicit, quia non miscetur nisi porrigendum sit poturis. At vero communis omnium fere expositio tam in hoc locum Psalmi, quam in verba Apocalypsis, quae nunc interpretamur, minime contemnenda est, habet enim plurimum probabilitatis, & fortasse multo plus quam prior, cum propter autores suos, & multos, & valde eruditos, tum propter proprietatem vocabulorum, quam tenacius seruat. Hac autem est ut κεράννωσθαι, atque misceri dicatur cum res diuersae iunguntur, & confunduntur. Plutarchus in Sympoticis, siue Coniualibus quaestionibus, lib. 8. Quaestio ne. 6. κέρασαι interpretatur Latino verbo Miscere, καὶ τὸ κέρασαι μισήρη. Ac nequis forte diceret Miscere accipi ab eo, pro eo quod est propinare, docet se proprie accipere Miscere, pro diuersa confundere, & coniungere in unum, ex Homero id comprobans, qui de vino loquens non est usus verbo κεράννωσθαι, ut alias solet, sed verbo μίσγω, quod non dicitur, nisi de rebus diuersis in unum confusis.

Ita ergo ait: Καὶ ἡ κέρασαι μισήρη καθ' ὄμνηρον.

63 Hae autem in cratere melle fronsa vinum emiscuit.

Hoc est: Et κέρασαι miscere iuxta Homerum:

Hae autem in cratere dulce vinum miscerat.

videlicet vinum cum aqua miscbatur, & ideo misceri dicitur potius quam fundi. Nec minus aperta sunt verba Athenaei loco indicato, qui fauere priori expositioni existimabatur, ita enim ait: Priscos fama est, atque primos homines bouum cornibus olim bibisse. Liquet hoc ex eo, quod adhuc dum aqua

vinum permiscet κέρασαι dicunt, & vas, in quo vinum miscetur, craterem appellant. & c. Et Caelius Rhodiginus lib. 27. Antiquarum Lectionum, cap. 27. de eadem veterum consuetudine loquens ait: Cui rei argumento est, quod κέρασαι dicunt Graeci permiscere vino aquam. Euthymius etiam Graecus autor illud in Psal. 74. Plenus misto, siue, ut legitur in eius translatione, Plenus mistione, ἡλπίς κέρασαι, ita interpretatur: Plenus misericordia. Mistio enim (inquit) vini aqua, & mistio austeritatis misericordia. Similiter in Hebraeo accipitur verbum יָשַׁב, quod verbi solet in κεράννωσθαι, ut Psal. 101: Et potum meum cum fletu miscbam; ubi lxx. verterunt, ἐμίχων, per quod verbum interpretantur id, de quo nunc loquimur, κεράννωσθαι, Suidas, Hesychius, Favorinus. Ex quo etiam colligimus autores, hos accepisse κεράννωσθαι pro eo, quod proprie significat Miscere. Et Plutarchus dixit in Numa: Κέρασαι οἴνον καὶ μέλιτι τρωπὴ γλυκῶ, id est, Miscens vinum, & melle fontem. Aliaque huiusmodi innumera occurrunt in Graecis autoribus. Idem verbum est in Hebraeo, & in Graeco Isai. 19. ubi ait: Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis, ἡκέρασε, Sed ideo quoniam pro Vertiginis in Hebraeo est. עִבְיָו, id est, Errorum, ut etiam in Commentarijs vertit Hieronymus, id est, varios errores miscuit, qui capitis vertiginem efficiunt. Cum ergo simpliciter dicitur vinum misceri, recte intelligemus cum aqua, tam in Hebraeo, quam in alijs linguis. Ut Prou. 9: Bibite vinum, quod miscui vobis. Et paulo ante: Miscuit vinum, & proposuit mensam suam. 66 Mistum autem apud Ciceronem, & Martialem misceri dicitur vel quia mel cum vino miscbatur cum fiebat, vel forte quia cum bibebatur, aqua simul infundebatur ad vini vim temperandam, longinquitate enim temporis vinum in mulsam meracius fieri docet Macrobius lib. 7. Saturnal. cap. 12. vel quid aliud fortasse miscbatur. Ita omnia, quae diximus, & multa similia, quae in libris occurrunt, explicari possunt, ut quod est apud Iuvenalem:

Nescit

Saty. 5. *Nescit tot millibus emptus.*
Pauperibus miscere puer.
 Quod cur dictum sit altero ab hoc ipso versu explanat:
Quando ad te peruenit ille?
Quando vocatus adest: calida, gelida que minister?
 Calidam enim aquam cum frigida miscerent Romani. Homerus autem vinum nectari vocavit, ut indicat epitheton Rabens. Nam & nonnulli nectar vinum esse dicunt in Lydia factum, ut refert Caelius Rhodiginus lib. 7. Antiq. lect. c. 33. Idemque ait Homerum non nouisse nectar esse Deorum potum. Platonis verba in Philebo similiter videntur intelligenda, Dijs dicit Proarche precantes miscemus, vinum enim, quod humi dijs fundebatur, merum erat, ut docuit Virgilius, quod sacrificantes dijs bibebant, probabile est mistum fuisse cum aqua, sicut & id, quod in mensa bibebatur. Verum cum vinum ad supplicia, & calamitates accommodatur, nusquam ei aquam admisceri intelligendum est, quare vim illi adimit, sed aliquid, quod aut horrorem faciat, & detrahat, aut magis inebriet. Vidit hoc Andreas Casariensis, qui merum esse dixit, quia non erat mistum Diuinis miserationibus: mistum autem, quia diuersas vitiones & supplicia habebat. Ex quibus videmus hanc posteriorem expositionem aut probabilioris prioris, aut fortasse solam esse veram. Ad hunc ergo modum conuenientissime hæc verba interpretabimur: *Et hic bibit de vino ira Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius.* Bibet de vino mero iræ Dei, quod mistum est aut facibus, aut potius altero vino mero, nam vina dissimilia permixta fortiora sunt ad ebrietatem. Idcirco non dixit cuius rei esset illa mistio, cum enim dixisset: *De vino mero*, nihil aliud addere necesse fuit, cum iam ex dictis cognosci posset mitionem fuisse vini meri. Atque ita forte intelligitur quod Isa. 5. dictum est: *Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem, id est, ad ea miscenda, quæ magis inebrient, nempe dissimilia vina.* Idem est iudicium de verbis Psal. 74. *Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto.* Calix est

vini meri, sed plenus misto, id est, mistione, siue fecum, ut quidam dicunt, siue dissimilium vinorum, ut ego arbitror, ad augendam ebrietatem. Hoc autem posteriorem hanc interpretationem iuuat, quod cum in Hebræo sit: *מי כוס ביד יהוה ו יין חמר מלא מסך* quod ad verbum sonat: Quoniam calix in manu Domini, & vinum merum est plenum mitione, mollius intelligitur vinum esse plenum mitione quam calicem. Quod si priorem explanationem sequamur, nihil refert calix ne plenus sit mitione, an vinum ipsum, id est, enim est. At si non calicem, sed vinum plenum mitione dicamus, quod, ut dixi, mollius est, & sine vlla verborum transpositione exponitur, ruer prior expositio, quæ mitione pro infusione, siue propinatione capiebat.
Et cruciabitur igne, & sulphure. Sulphur igni additum significat perpetuum eum fore, quia sulphur aptissimum ignis nutrimentum est, cui etiam graue, ac molestum odorem in eo esse indicat. Sit ne autem apud inferos sulphur cum igne, dicemus cap. 19. num. 37. & sequentibus, vbi verba magis cogunt id ut explicetur, quæ sunt huiusmodi: *Vini misi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.*
In conspectu angelorum sanctorum. Ut qui curam hominum gesserunt, lætentur eorum supplicij, qui nec Deum veriti sunt, neque eorum salutaribus consilijs acquiescere voluerunt. Psalm. 57: *Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris, &c.*
Et ante conspectum Agni. Ut scilicet videat quas poenas sibi dent illi, qui se spreto Antichristum sequi maluerunt, & ipsi magis crucientur intelligentes se ab eo videri. Ceterum in Græco eodem modo dicitur *ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων, & ἐνώπιον τοῦ ἀγνός*, ne quis forte putet aliud esse *Ante conspectum*, quam in conspectu.
Et fumus tormentorum eorum ascendet. In Græco est *ἀνασείθει*, Ascendit, quomodo etiam forte vertit interpret, si minus certè in Græco præsens pro futuro ponitur, ut adnotauimus cap. 13. n. 32.

num. 32. *Et statim ait: Nec habent requiem diis ac nocte, pro Nec habebunt.* Et quoniam fumus sine igne esse non potest, & eiusdem ignis præsentis, & atrox futurum iudicium est, ut ostendat in ipsius sempiterno igne cruciandos esse, semperque beatis nota futura esse eorum supplicia, dicitur in tormento tormentorum esse in seculum, & in seculum. Nec enim verus finis est apud inferos, quoniam si finis foret, non haberent requiem, quæ igne consumuntur, exhalatur, apud inferos, autem nihil est, quod restat, ut igne, alioquin miseretur, id est, quando. *71. Nec habent requiem diis ac nocte.* Propter magnitudinem scilicet tormentorum. Et quoniam apud eos perpetua poena erit, tamen loquitur more nostro cum dicit, *Die ac nocte*, ut ait Ambrosius. Diximus autem cap. 7. num. 23. *Die ac nocte accipi in Scriptura pro eo, quod est Semper.*
70. Hic patientia sanctorum est. Hic spectabitur, & examinabitur patientia sanctorum, si non sinant se vllis terroribus Antichristi, & viarum diuineri, sed semper custodiant patienter, & perseueranter mandata, & fidem Iesu Domini nostri. Non satis est fidem tenere, mandata etiam seruanda sunt. Ita interpretati sumus etiam similia verba cap. 13. Hic est potentia, & fides sanctorum.
72. Et audiui vocem de caelo dicentem mihi. Quoniam videbat fidem, & potentiam sanctorum magnis cruciatibus per Antichristum esse examinandam, ad consolationem sanctorum, ut equo animo & forti omnia perforant, & nullis doloribus deficiant, vocem refert, quam de caelo audiuit, & verba, quæ per angelum sibi loquentem a Deo iussu est scribere.
71. Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Nihil his verbis videretur facilius, sed si cogitationem in ea intendamus, videbimus non facile posse explicari quid sit *Mori in Domino*, si ad Scripturæ consuetudinem, & ad locutionis proprietatem explicandum est. Communis ferè expositio sententia est, quam etiam Andreas Casariensis sequitur, hæc de omnibus iustis dici, & Beda ait: *Gratias tibi ago Iesu, qui beatificas eos in caelo, qui in te moriuntur in terra.*

Quanto magis illos, qui & in tua, & pro tua fide felices ponunt animas? Verum cur id significetur, & an id tantum significetur, non docent. Nos, si Scripturæ consuetudinem requiramus, videbimus 2 apud Hebræos (quod apud nos valet In) interdum idem valere quod *Propter*, aut *Pro*, ut Gen. 18. vbi nos habemus: *Delebis propter quinque viuites in urbem*, in Hebræo est *בְּעַלְמָה*, id est, in quinque. Gen. 29: *Serui tibi pro Rachel filia tua*. Et ibidem: *Serui tibi ergo pro Rachel septem annis*. In Hebræo est in vtroque loco, In Rachel. In mox eadem locutionem solet vsurpare nosser interpretes, ut Hof. 12: *Et seruiuit Israel in vxore*, & in vxore seruauit, id est, propter vxorem. Et Mich. 3. *Principes eius in muneribus iudicabant.* Ita nunc *mori in Domino* est pro Domino, aut propter Dominum, quod optime coheret cum præcedentibus. Cum enim multi eos passuros esse prædixisset illis verbis: *Hic patientia sanctorum est, &c.* ut omnes ad resistendum Antichristo, & ad mortem generosè oppetendam pro Christo exhortetur, beatos esse prædicat eos, qui *moriuntur in Domino*, id est, Propter Christum mori malunt, quam viuere cum Antichristo. Atque hic sensus, qui solis martyribus conuenit, probatus est etiam Ambrosio, & Anberto, & Haymoni.
 72. Hæc locutio frequentissima est & in epistolis Pauli, ut Rom. ultimo: *Commodo autem vobis Phœbe sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris, ut eam suscipiatis in Domino dignè sanctis, id est, Propter Dominum, propter amorem Domini.* Ibidem: *Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.* Et *Salutate Perfidem carissimam, quæ multum laborauit in Domino.*
 Sed quaeritur an probanda sit communis illa expositio, quam retulimus? Respondeo veram esse, & probandam, eique fauere consuetudinem Ecclesiæ, quæ in Officio derunctorum hæc verba proponit, quasi de omnibus velit quodam modo intelligi. Causa est quod *Esse in Domino*, siue *Esse in Christo*, significat intra eius corpus contineri, non quomodocunque, sed ut viua mem-

In pro Pro per.

In Domi no.

Loc^o Psal. 74.

Vers. 10.

Vers. 11.

Vers. 12.

Vers. 13.

Vers. 13.

Vers. 10.

Vers. 10.

Vers. 11.

n. 32.

membra Rom. ultimo: Salutare eos, qui sunt ex Narcisi Domino, qui sunt in Domino. Ibidem: Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos, & concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo, idest, qui ante me fuerunt in Christo, idest, 73 vt exponit Theophilactus. † Gal. 1. Erat autem ignotus facie Ecclesijs Iudæ, que erant in Christo. Deniq; idem est esse in Domino, & Manere in Domino, nec dicuntur in Domino manere, nisi qui cum fide iungunt caritatem: Ioh. 15: Manere in me, & ego in vobis. Et ibidem: Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Ita etiam in Domino moriuntur qui vsque ad mortem in eo manent, & cum moriuntur, viua Christi membra sunt. Est autem & hic sensus ad id, quod Apostolus agit, apertissimus, quoniam & priorem illum complectitur, & latius manat, ad omnesque iustos pertinet. Et quamuis plurimi eo tempore martyrio vitam finient, tamen multi etiam fugati, & spoliati a ministris Antichristi, & multis incommodis affecti tandem sine martyrio morientur in summa sanctitate, de quibus etiam Apostolo loquendum fuit, & quos non est putandum ab hac beatitudine excludi: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*, cum eis causa, que reciditur coueniat: *Amodò enim iam dicit spiritus vt requiescant, &c.*

74 *Amodò iam dicit spiritus.* † In Græco paulò aliter legitur, *Μακάριοι οἱ νεκροὶ ἐν κυρίῳ ἀποθνῄσκοντες ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἰδὲστιν: Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodò.* Ita, siue etiam, dicit spiritus vt requiescant à laboribus suis. Et Arethas ita verba ordinat: *Scribe amodò. Beati, &c. vt eos qui tunc viuent, & certabunt, consoletur.* Sed multò melius ordinantur in nostra Translatione, quomodò etiam sunt in Græco codice Complutensi, & in alijs nonnullis. Nam *Scribe amodò, durum est.* Si autem dicamus: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodò, cur ibi additum est, Amodò cum semper beati fuerint, qui in Domino moriuntur? Dicamus ergo, Amodò iam di-*

cit spiritus; Siue, vt legit Primasius: Ab hinc etiam dicit spiritus, idest: Quoniã spiritus sanctus dicit, & iubet vt ex hoc tempore requiescant à laboribus suis, idest, à tempore mortis, vt exponunt Ambrosius, & Haymo, & Beda, qui etiam afferunt illud Psal. 126: *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini.* Et spiritus cum articulo ponitur vt *ἀποδοξασθε*, ex quo spiritus sanctus intelligitur. † Porro etiam posuit Primasius pronomen, sicut cap. 1. legimus etiam, amen; & est affirmantis idem valens quod Ita, Certe, Verè, vt diximus c. 1. nu. 59. & 60. Est ergo ac si diceret: *Amodò profecto dicit spiritus, &c. Quare suspicor, tam, vitiosè legi pro etiam, posuisseque nostrum interpretè: Amodò etiam,* postea scriptum, *Et iam diuisa in duas particula etiam,* deinde cum et redundare videretur, scribi cepisse *Amodò iam.* Apud Augustinum. 20. de Ciui. cap. 9. legitur. *Amodò iam etiam dicit, &c.* Ansbertus: In quibus verbis ostenditur sanctos in hoc mundo nequaquam à labore cessaturos, nec requiem illis esse querendam. Quousq; enim labor consummetur, necesse est vt ab opere manus intentionis nõ dissoluantur. Qui enim dicit: *Amodò iam requiescant à laboribus suis,* ostendit quia ante nequaquam debet cessare à laboribus, sed cum nihil ad laborandum remanserit, tunc perfectam quietem percipere. Hinc Paulus admonet dicens; *Bonum autem facientes non deficiamus,* tempore enim suo meremur non deficientes. Hinc Dominus ait: *Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.*

75 *Opera enim illorum sequuntur illos.* † Ansbertus, & Haymo: Tropica locutione mercedem laboris dicit subsequi sanctos post laborem. Hinc per prophetam dicitur: *Cesset vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus.* Quia enim opus efficit mercedem: eum merces post laborem electos subsequitur, quasi ipsum opus eos comitari dicitur. Ambrosius, Sequi pro comitari posuit. Et postea: *Opera igitur sanctorum sequuntur illos, quia merces operum illorum comitatur illos in perpetuum, &c.* In Græco

Gal. 6.
Math. 10.
Vers. 13.
Iere. 31.

Græco est hoc etiam expressius: *Τὸν ἔργον αὐτῶν ἀπολασθε μετ' αὐτῶν,* idest, Opera autem illorum sequuntur cum ipsis. Est autem *ἀπολασθε* sequi quomodo famuli heros sequuntur. Maluitque dicere, *ἀπολασθε μετ' αὐτῶν,* idest, cum ipsis, vt intelligeretur peracto labore continuo præmium adesse, quam *ἀπολασθε αὐτῶν,* sicut dicendum videbatur.

76 *Et super nubem sedentem similem filio hominis,* idest, similem cuidam homini, ponitur enim sine articulo Filius hominis, & ideo non pro Christo accipitur, sed pro homine indefinitè. Cum enim Christum significat, duplicem etiam articulum habet, vt latius confirmauimus cap. 1. nu. 82. & sequentibus, per hunc tamen Christus significatur, vt & in cap. 1. Semper autem solet in rebus, quas videt, dicere Quasi, aut Similis, quoniam non ipsas videbat visione illa prophetica, sed earum similitudines.

77 † Sed iam visionem difficillimam Domino adiuuante, quantum licebit, elucidemus. Ambrosius ita hæc cum præcedentibus copulat. Nunc, inquit, quia pœnam illorum, qui in Antichristum credituri sunt, narrauit, beatitudinemque illorum, qui in fide Christi perseuerauerint vsque in finem, breuiter comprehendit: consequens est vt diem iudicij describat, in quo hæc cuncta complebuntur, &c. [Per anticipationem ergo (vt solet sæpe) hæc nunc scribit Apostolus, quoniam rerum ipsarum contextus supplicia malorum exigebat, quæ nunc prædicturus est.] Nubes candida Christi maiestatem significat, Deus enim sæpe in nube apparet in Scriptura, vt per eam doceamur Diuinam naturam neque nobis aperte cognitam, neque omnino ignotam esse, vt ex Aretha diximus capit. 11. numer. 28. Sed in Christo hoc habet peculiare, quod, cum in nube ascenderit, & in nube descensurus sit ad iudicium, sicut legimus Act. 1. Hic Iesus, qui assumptus est à vobis in celum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in celum: meritò nunc, cum proximum est iudicium, super nubem candidam videtur, vt is es-

Nubes candida.

se intelligatur, qui paulò post iudicatus res est. Similiter describitur apud Dan. cap. 7. Et ecce cum nubibus caeli quasi filius hominis vinebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit. Sedere dicitur, quia res hominum de caelo quietus despicit, vt videat an completa sint bona merita iustorum, & mala impiorum, vt finis mundi veniat.

78 *Habentem in capite suo coronam auream.* Corona insigne regni est, aurea autem est vt per eam indicetur esse rex regum, & Dominus dominantium, quoniam aurum pretiosissimum metallorum est. [Andreas Cæsariensis: Christum esse existimamus eum, qui in nubibus est similis filio hominis: coronam autem, quæ erat super eum, significare regnum visibilium, & inuisibilium potestatum, auream autem esse propter pretium, quod apud nos materia eius habet: &c.]

Vers. 14.
Vers. 14.
Falx quid significat.

Et in manu sua falcem acutam. Indextera videlicet, quæ messurus est. Falx acuta, & parata ad metendum proximum iam finem mundi esse demonstrat, qui per messorem significatur, sicut Dominus aperte docuit Matth. 13. dicens: *Messis vero consummatio sæculi est, & sumitur messis, vt & in alijs locis eiusdem parabolæ, pro messione, quæ Græce ibi dicitur θερισμός, sicut & messores θεριστά.* [Andreas: Falx consummationem significat: etenim & ipse Dominus messorem mundi consummationem vocauit.] Ergo, quia finem mundo afferre parat, cum falce acuta videtur à Iohanne.

Et alius angelus exiit de templo, idest, De loco, in quo beati sunt Deum semper laudantes, & ei se ipsos, vt hostias viuas, offerentes, sicut intelligimus ex verbis cap. 7. Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die, ac nocte in templo eius. De hoc eodem ait statim: *Et alius angelus exiit de templo, quod est in caelo.*

Clamans voce magna. Vox magna magnum indicat desiderium, vt ex Gregorio ostendimus cap. 6. nu. 40.

79 *Mitte falcem tuam, & mete.* † Commune beatorum desiderium profert, vt scilicet, regnū peccati finiatur, & Deus solus regnet in omnibus, quod cap. 6. magna etiam voce postulabant animæ san-

sanctorum martyrum, ut suo loco explicauimus. Merito ergo hoc petitur. exiit angelus de loco beatorum, quem templum vocauit, ut quasi omnium legatus mundi consummationem peteret, quam optabant. [Andreas: Vox angelij per Periphasin significat supplicationem omnium angelicarum potestatum cupientium iustorum honorem, & peccatorum excidium.]

Vers. 15. *Quia venit hora ut metatur.* In Græco, *hæc est hora*, quia venit tibi, & præteriti temporis est Venit, ut & verba sequentia indicant. Ex signis, quæ præterierunt, aut potius ex Dei reuelatione, cognoscent sancti iam impletum numerum electorum, ac propterea dicit angelus, *Venit hora ut metatur.* Metere autem est colligere ex hac vita eos, qui tunc viui inuentur.

Vers. 15. *Quoniam aruit messis terre.* Aprissima est ut metatur, nihil iam restat ad collectionem viventium, numerus electorum cõpletus est. Ita etiam Andreas. Hic locus ex c. 3. Iohannis sumptus est, ex quo & plenius intelligitur, ait enim: Cõfurgant, & ascendant gætes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebat ut iudicet omnes gentes in circuitu. Mittite falcem, quoniam matura est messis.

Vers. 16. *Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram.* Id est Cœpit metere, & sustulit de vita homines.

Vers. 17. *Et alius angelus exiit de templo, quod est in caelo.* De loco beatorum, ut dictum est. Multi putant hunc angelum eundem esse cum filio hominis, quod nec mihi sit verisimile, nec ipsi dicere poterunt cur in eo loco filius hominis dicatur Christus, hic verò angelus. Exiit ergo ut angelus alter, qui exierat, ut beatorum votis consentiens mundi cõsummationem efficiat, ut continuò explicabimus.

Vers. 17. *Habens et ipse falcem acutam.* Adeius similitudinem, qua vindemiatores vtuntur, nam & ipse vindemiatoris officio functurus est. Similis falx est, videlicet putatoria, de qua Isa. 18: Et immatura ramusculi eius falcibus.

Vers. 18. *Et alius angelus exiit de altari, qui habebat potestatem supra ignem.* Locus est difficillimus. Ansbertus & Haymo ignem

Spiritum sanctum interpretantur: Ambrosius caritatem: qui sensus literæ non sunt. Arethas ignem accipit, quo impij puniuntur, & angelum hunc præpositum esse dicit huiusmodi igni, & idem sentit Beda. ¶ At, cum hic nulla fiat mentio de igne, sed supplicium malorum torcularis, & calcationis nomine significatum sit, non satis apparet quid ad rem pertineat dicere: *Qui habet potestatem supra ignem.* Longè ergo aliter locus videtur explicandus. In caelo templum posuit ad similitudinem eius, quod erat in Ierusalem, ut iam vidimus cap. 7. & in hoc capite. In eadem ergo Metaphora permanens ponit in eo altare cum ait: Et alius angelus exiit de altari, sicut c. 8. posuit altare thymiamatis dicens: Ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum. Et quoniam nunc altare dicit, nec addit aliquid, unde altare thymiamatis esse intelligamus, ut fecit cap. 8. altare holocaustorum significari arbitror, quod semper intelligi solet in Scriptura cum absolute altare ponitur. Super altare holocaustorum ignis erat, quo incendebantur holocausta, & partes victimarum. ¶ Porro holocausta, & victimarum sanctorum martyrum oblatione, & sacrificium significant, quorum corpora Deo immolabantur in odorem suauitatis. Ignis huius altaris ardentissima eorum caritas est. Rursus quemadmodum demones non omnia peccata hominibus inferunt, sed alius ad superbiam, alius ad gula voluptates, alius ad fornicationem incitat, sicut scribit Cassianus Collatione. 7. cap. 17: ita putandum est sanctos angelos hunc ad hanc, illum ad illam virtutem excitare. Unde & Origenes Hom. 13. in Ezech. angelum poenitentiae commemorat ex libro Pastoris, qui docet poenitentiam. Angelus ergo, qui potestatem habet supra ignem, angelus magnus est, cui commissum est ut martyres in certamine adiuuet, & confirmet, ignemque eorum accendat quantum potest, atque ideo potestatem habet supra ignem, quia hic ignis illi commissus est, & ipse suis consilijs, ac precibus eum, quasi flatu quodam, excitat, & auget. De hoc angelo fortasse dictum est illud Psal. 33: Immit

81
82
83
84
85
86
87

83
84
85
86
87

ret angelus Dni, (id est, castra ponet) in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Hic etiam videtur angelus ille, de quo Dan. 3: Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & socijs eius in fornacem, & excussit flammam ignis de fornace, & c. ¶ Ergo quoniam sancti martyres supplicium malorum optant, euerfionemque regni peccati (ut cap. 6. copiosius explicatum est, ubi ipsi clamant: Usquequo Dne sanctus, & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de ijs, qui habitant in terra:) angelus, qui eos ad martyrium hortatus est, & adiuuit, exit de altari, id est, de loco illo, & de illa sede, in qua sunt sancti martyres, qui, ut victimæ, Deo oblati sunt, & pro illis clamat ut mali puniantur, & finiatur. Itaque non de igne nunc absolute sermo est, sed de igne altaris, & cum figurate altare capiatur, necesse est & ignem figurate accipi. Possumus etiam aliter explanare, ut altare hoc sit locus, ac requies beatorum martyrum, de quo cap. 6. dictum est: Vidi sub altare animas interfectorum propter verbum Dei: ut quomodo corpora eorum sub altari in terra quiescunt, ita Metaphorice idem nomen habeat locus, in quo quiescunt in caelo, ut cap. 6. n. 36. & 37. latius expositum est. ¶ De illo exit angelus quasi legatus martyrum, ut iam diximus. Sed potestatem habet supra ignem, quia illi commissus est ignis tuendus, & conseruandus, [ut enim ait Andreas hinc discimus angelicas potestates prepositas esse creaturis, hæc quidem aquis, hanc autem igni, hanc autem alij cuidam parti creaturæ,] & ideo eius est ignem, quomundus in sine conflagraturus est, incendere, ut impij exurantur, & omnia illorum opera, & labores, & voluptates in cinerem vertantur, de quo scriptum est Psal. 96: Ignis ante ipsum præcedet, & inflamabit in circuitu inimicos eius. Beda quidem intelligere videtur hunc angelum præesse cruciatibus ignis, ita ut de inferorum igne hoc accipiamus, ita enim ait: Duplex est, ut Hieronymus ait, angelorum officium, aliorum, qui præmia iustis tribuunt, aliorum, qui singulis præsent cruciatibus, sicut dicitur: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem ardentem. Locus Hieronymi est in Dan. c. 7. in illud: Millia millium ministrabant ei, ubi verba à Beda citata legimus,

Psal. 103.

85
86
87

nec plura, nec pauciora. Sed Hieronymus omnino de sanctis angelis loqui videtur: tamen ad finem lib. 9. in Ezech. dicit: Neque enim boni, sed mali angeli tormentis præpositi sunt. ¶ Verum aliud est tormentis præponi, ut exerceant illa per se, quod etiam in hac vita sæpe malorum angelorum est: aliud verò præponi tormentis, ut per alios exerceri iubeant ad exequendum iustitiam Dei, quod est bonorum angelorum, & ita sunt hi duo Hieronymi loci conciliandi, ut ex præcedentibus intelligi potest. Verum nos his, siue vera, siue falsa sint, nequaquam indigemus, quoniam si ignem proprie accipere velimus, quod absurde non fiet, hoc etiam modo probabilissimè explanabimus, dictum esse angelum habere potestatem supra ignem, quia danatos in ignem mittet, sicut Dominus ait Matth. 13: Et in tempore messis dicam mesforibus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. Quod postea ita exponit: Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scadala, & eos, qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis. ¶ Et paulo post in alia parabola: Sic erit in consummatione sæculi: exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. Ac que hoc fortasse senserunt Hieronymus, & Beda. Sed quoniam semper Dns de multis angelis loquitur, Iohannes autem de vno: probabiliter dicere possumus, angelum, de quo loquitur Iohannes, esse Michaelē, qui, ut princeps eorum, qui mittuntur ad nos, per alios minores angelos de quibus Dns loquitur, danatos mittet in caminum ignis. Et quauis in hoc supplicio malorum Apostolus ignis non meminerit, tamen quia alijs meminisse solet, & certum est eos in ignem esse mittendos, non est mirum ignem ita, ut diximus, accepisse.

Et vindemia botros vineæ terra. Si iam demessa erat terra, id est, homines morte consumpti erant, quomodo nunc vindemiare iubet botros vineæ? Huic quaestioni rectè satisfacere videtur Ambrosius his verbis. Videtur itaque mihi per messem terræ electos, per botros autem, ex quibus vitum oritur, quod mentes hominum alienat, reprobos esse designatos. ¶ Ita est messis, de qua Dominus dicit in Euangelio: In tempore messis

Vers. 18.

Matth. 13.

P dicam

dicā messoribus, Colligite primū zizania, & ligate ea in fasciculos ad cōburē dum, triticum verò recōdite in horreis meis. Qui enim illic per triticū, ipsi in hoc loco per messem designātur. Et qui illic per zizania, ipsi in hoc loco per botros vineæ terræ figurātur. &c. [Ita etiā Andreas interpretat^r est supra in illud: Et alius angelus exiit de tēplo, & est in cœlo. &c. Et postea ait in botris significari impios, & iniquos, qui calicē indignationis Dei implēt.] Siquis autē quærat cur per messem electi intelligātur, potiūs quā per botros vineæ, & vice versa, repōdet paulō ante idē Ambrosius: Et primus messem terræ, secundus verò botros vineæ præcidisse dictus est. Sed primus quo loco messem terræ posuerit, nō dicitur: secundus autem botros vineæ terræ in lacū iræ Dei magnū misisse dictus est. &c. Hæc Ambrosij sententiā vera est, & abudē cōfirmatur verbis Ioelis, cap. 3. ad quæ Iohannē alluisse diximus. Mittite, inquit, falces quoniam maturavit messis. Venite, & descēdite quia plenū est torcular, exuberāt torcularia, quia multiplicata est malitia eorū. Quo loco Propheta & messem posuit, & torcularia: sed de messe nihil mali dixit, de torcularibus autē ait: Quia multiplicata est malitia eorū, vt in illis pœnas malorum significatas à se doceat.

88 † Præterea Messis in bonū semper accipi solet, & Triticum electos designat, vt Matth. 3: Et cōgregabit triticū in horreū suū. Et cap. 13: Triticū autē cōgregate in horreū meū. Calcatur autē vuarū in torculari pœnā significat, & vltionē, quia Deus malos premit, quēadmodū vuz prælo premūtur, vt Thre. 1. Torcular calcavit Dominus Virgini filiz Iuda. Et Isa. 63: Torcular caluauī solus, & de gentibus nō est vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & cōculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorū super vestimēta meā. Et Apoc. 19. de eodē iudicio: Et ipse reget eas in virga ferrea, & calcet torcular vini furoris iræ Dei omnipotētis. Ethoc ipsum est quod hic legimus: Et misit in lacū iræ Dei magnū & calcatus est lacus, &c. Lacū iræ Dei vocat quia vuz in illo calcandæ erant, & ira Dei ostendēda, idest, in eo impij torquēdi erant. Ita etiā Arethas: [An-

Messis.

Botrus.

Messis.

Calcere vnas. Calcere torcular.

dreas: Lacus Dei, est qui Diabolo, & angelis eius parat^r est supplicij locus. Magnus autē, propter multitudinē eorum, qui in illo torquētur: lata enim est via perditionis, & spatiosa.]

89 *Et calcatus est lacus extra ciuitatē.* † Ciuitatem vocat Ecclesiā, vt rectē exponūt Ansberrus, & Rupertus, & Tyconius Hom. 11. quæ dici solet Ciuitas Dei, vt Psal. 86: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Ambrosius: Per calcationem demersionē in infernū possumus intelligere. &c. Quid sit autē calcare extracitatem, Dominus docet Matth. 13: Exhibūt angeli, & separabūt malos de medio iustorū, & mittēt eos in caminum ignis. Et quoniā per illā separationē iā nec in Ecclesia esse possunt impij, neq; ijs nocere, qui in Ecclesia sunt, rectē dicitur lacus calcari extra ciuitatē. Alij ciuitatē vocari volunt cœlestē patriā, vt Andreas, & Beda, & Ambrosius, quod haud incōmodē etiam intelligi potest, nam & illa ciuitas Dei vocatur, vt videbimus satis cap. 21.

Vers. 20.

Et exiit sanguis de lacu vsque ad frenos equorū. Sanguinē vocat mustū ex vuis expressum, quia simile sanguini est. Etenim cū de vinea, & botris loquatur, sanguinē vuz, siue botrorū intelligere vidēt. Ita enim appellari solet in Scriptura, vt Deut. 32: Et sanguinē vuz biberet meracissimū. Gen. 49: Lauabit in vino stolā suā, & in sanguine vuz palliū suū.

Vers. 20.

90 † Per hoc, quod nunc dicit, illud significare voluit, quod est apud Ioelē: Plenū est torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorū, idest plurimos esse dānandos. Sed Iohannes multō magis expressit, cū ait tantū ex illa calcatione musti effluxisse, vt non solum lacus fuerit ad summū vsq; impletus, sed etiā in proximam terrā redundauerit vsq; ad stadia mille sexcenta, atq; ita redūdauerit, vt per tota illa stadia nemo iter facere posset, nisi eques, & vsq; ad ipsos frenos equorū mustū peruenerit. Significat ergo magnā quamdam, & insolitam inundationem, idest, maximā, & inaudita supplicia malorum. Sed cur hac Metaphorā potiūs quā alia vsus fuerit, & qui in equis, qui in frenis intelligātur, deinde cur mille sexcenta stadia signata fuerint, nec plura, nec paucio-

Sanguis vna.

pauciora, difficillimū est explicare, cūque variæ sint scriptorum explanationes; vnam habere vellemus, quā sine errore sequeremur. † Pleriq; per frenos equorū rectores populorū intelligūt; quæ interpretatio Victorini est, & postea Tyconio Hom. 11. placuit, & Primasio, Bedæ, Ansberto, Haymoni, Anselmo, & alijs, & in Glossa posita est. Rectores autē populorū demones esse volūt Beda, & Glossa, & Anselmus, peruenisseque supplicia etiā vsq; ad dæmones. At præterquā quod de dæmonum supplicio, quod & antiquissimū, & manifestissimū est; loqui necesse nō erat, si freni equorum dæmones sunt, equi ipsi erūt homines, quos dæmones frenabāt. Qui igitur erūt sutores equorū? [Idem Andreas obijciemus, qui equos interpretauit esse vites angelos, frenos verò sanctos angelos habentes Diuinā ordinationē, qua ducuntur ad ea, quæ iussa sūt.] Verum neq; his, neq; alijs, quæ postea dicunt, resellendis moremur, id potiūs quod nobis videtur probabilius, proferramus. Ego his verbis pœnarū magnitudinē indicari existimō. Sed vt bene intelligamus, in similitudine Apostoli iā explicata persistendū est. Quapropter neq; in equis, neq; in equitibus homines, qui populos gubernauerint, intelligi posse arbitror, nec vllū omnino ex numero dānatorū, quoniā omnes mali, id est, quibus supplicium sumēdum est; in botris vineæ intelliguntur, qui misit sūt in lacū iræ. Der vt exprimitur, & calcatur. est eorū supplicium. † Alij ergo sūt equi, & equites, quos beatos esse necesse est; quādoquidē nō possunt esse e numero dānatorū. Puto ergo hūc locum ex eo elucidiari, quod cap. 19. scribit idē Apostolus: Et vidi cœlum apertū, & ecce equus albus, & qui sedebat super eū, vōcabatur Fidelis, & verax; & cū iustitia iudicat, & pugnat, & c. Inuestitus erat vestis alba, & vocabatur nomen eius Verbum Dei. Et exierunt qui sūt in cœlo, & sequebātur eum, & c. Describit in his Christū ad subueniendū vltimis, & ad puniendū peccatores extremo tēpore venientē; quasi bellator equo albo vōctū, & sanguine caforū hostiū respersum. Angelos etiā, qui cū

91

92

93

94

eo venient, quasi milites in eius exercitu venientes ponit in equis albis propter lætitiā futuræ victoriæ, de quibus latius suo loco dicemus. † Ad horum ergo equorum similitudinē equos alios intelligamus, ad quorū frenos sanguis peruenit, cū post iudiciū, & victoriā Christi exeunt ad videndū pœnas dānatorū, iuxta illud, quod in fine Isaia scriptū est: Et egredietur, & videbunt cadauera virorū, qui præuaricati sūt in me. Vermis eorū nō morietur, & ignis eorum nō extinguetur, & erunt vsq; ad facietatē vltionis omni carni. Solent enim victores post præliū exire, vt videant hostiū casta uera, præsertim cū insolita multitudo occisa est. Verūm facti exiunt nō loco, sed intelligentia, vt in eundē hūc locū ait Hieronymus, exiit enim dicitur quia læti Christi vltionem multitudinē dānatorum mirantes intuebuntur, & (vt idē inquit) omnium sanctorū oculis eorū supplicia monstrabuntur. Vt autē plurimos esse doceat, qui tunc dānandi sūt, sanguinē affirmat exiit vsque ad frenos equorum. † Nam cū capus sanguine totus maderet, nō pedibus exiit ad videndum, sed equis: & cum sanguis ad frenos vsque peruenit, sūm maquæ esse potest, sanguinis copia indicatur, ad quā videndam exire possint: nā si maior esset, nemo exiret, quoniā natare equos necesse esset. Idē autē, quod nos sub militum similitudinē exeuntū ad spectandā cadauera dicimus, intelligitur, & significatur in plura similitudine sanguinis vuarum pressarum exiit de lacu: quādoquidē nō be vnas pressas; sed impios extrema supplicio affectos indicari volumus. Immo & probabilissime dicere possumus Apostolum sub idē mōdo Metaphorā ad rem ipsam, vt sepe fit in Regali Scriptura, idest, de corde hominum: ita subito transternaculū David, quod cecidit, &c. Vt se solet ad possideat reliquias Idumæ, & omnes Metaphorā ad rem ipsam. res nō parcat. In eadē quoq; similitudine rectē cōuenit multos in equis exire ad videndum: musti copiam inundatam. Per stadia mille sexcenta. Victorinus, Vers. 20. Tyconius Hom. 11: Primasius, Beda, P 2 Anf-

Ansbertus, Haymo, & alij nonnulli ita interpretatur verbis Victorini omnes veteres: Per omnes quatuor mundi partes, quaternitas enim est coquaternata, id est, in hoc numero mille sexcentorum est quaternitas ceteranarum quater repetita, quia quater quadringenta efficiunt mille sexcenta. Hanc tot, tantorumque virorum explanationem si sequamur, cito nos ex magnis difficultatibus expediemus, dicemusque locum suppliciorum inferorum veris omnes mundi partes extendi late. At quaeremus tunc, quod a nemine illorum explicatum, aut quaesitum est, cur stadia nominentur, cur mille sexcenta, cum quatuor mundi partes quatuor stadiis significare possent: aut certe, si quaternarium in se habet ipsum ducere necesse erat, per sedecim stadia dicere potuissent. Andreas magis hoc videtur explicare, ita enim ait: Per mille sexcenta stadia magnam hanc iustos a peccatoribus diuidentem docemur, propter perfectionem malitiae, & abominacionem actionum, de cadecenturariarum malitiam perfectam magnitudine significante, senario autem numero sedulam peccati operationem per abulum creaturam senario dierum factam, & quia sexcenta in anno Noe omnia terra diluio imbuta est. &c. Spd eadem illi, aut similia obijciuntur, quae nequeant fortasse dici. Mihi diu de hac re cogitanti alia se se obtrulit ratio explanandi, quae & melior, & ab his omnibus difficultatibus libera videatur, ut hi numeri non figurate, sed proprie accipiantur. Stadium centum viginti quinque passus habet, quod spatium vno spiritu Hercules percurrisse dicitur. Octo stadia miliaria conficiunt, quatuor miliaria leucant, nostram Hispanicam reddunt, ut tradunt qui accuratae mensurae sunt. Ita mille sexcentis stadiis quinquaginta leucae nostrates inueniuntur. In lacu conuulsis expositorum sententia est infernum intelligi. Rursus, quoniam nunc, ut ex praecedentibus manifestum est, non de omnibus danatis loquitur, sed de illis, qui tempore iudicij viuere inueniuntur, qui, ut hactenus, videtur, mittentur in lacum irae Dei: in eadem similitudine persistentes contemplari lacum illum debemus magna ex parte plenum danatis priorum saeculorum. Mox cum danati extremi temporis in illi

Stadium.

conijcietur, redundabit lacus, & sanguis exibat per mille sexcenta stadia. Totus locus hoc sanguine perfusus locus tormentorum est, quandoquidem sanguis supplicium danatorum significat. Ex quo fit in lacu non vniuersum infernum intelligi, sed quasi magna quaedam, & profunda fouea intelligenda est cum ora magna circumiacente, quae extrema, atque summa pars eius est, atque has duas partes coniunctas infernum appellamus. Quonia ergo tunc danari cum suis corporibus in infernum mittentur, & lacus plenus ferè erit praeteritorum saeculorum danatis, tunc implendum esse dicit, & tota illa lacus ora corporibus illorum occupanda esse per mille sexcenta stadia versus omnem sui partem, id est, per ducenda miliaria, siue per quinquaginta leucas Hispanicas quoquo versus. Quod spatium paruum videri non debet, cum valde probabile sit, quod quidam tradunt, corpora danatorum apud inferos futura esse quasi aceruum quendam in copositum, atque confusum. Possunt etiam intelligere, ac fortasse melius, lacum vocari locum proprium danatorum illius extremi temporis, & ut magna fore loci illorum latitudinem intelligamus, affirmat lacum, id est, profundiorè partem, in qua erunt sceleratores, implenda esse, locum quae circumiacentem per mille sexcenta stadia oppledum fore corporibus eorum, qui in inferna admiserint flagitia. Et sanguis de lacu exit, quia in lacu, id est, in profundiore parte sunt, reliquis tantorum malorum autores fuerunt. Et enim (ut iam dixi) nisi ita mille sexcenta stadia accipiamus, quae ratio afferri poterit huius mensurae, quae mystica non sit? Dicere stadia ponit, quonia longior mensura est, atque ideo non pedes, aut passus commemorari, ut ostendatur maximal, atque vastissima capacitas inferorum: dicerem etiam ad eadem capacitate ostendendam ponit quaternarium ceteranarum ab scriptoribus illis positum, ut in initio dixi, qui plenissimus numerus est, cumque propter quatuor partes terre in se ipsum ducit. At facile obijci poterit miliarium longiore multo esse mensuram, quae a apostolis ignota non fuit, legimus enim Matth. 5. Et quicumque te angariauerit millo passus, vade cum illo & alia duo: ubi per mille passus, in Graeco est *μίλιον*, i. miliarium. Obie-

Vt. F. Dominicus Sotus in 4. d. 50. Quaest. vnic. A. 4.

Obijcietur etiam tanta magnitudine melius exprimi maioribus numeris. Cur igitur, si quaternarius sumendus erat per se ipsum ductus, non sumptus est quater

narius millenariorum, quae per se ipsum multiplicaretur? Quae quoniam solui posse non videtur, praestat ut mille sexcenta stadia proprie intelligamus.

Argumentum Capitis XV.

Videt septem angelos habentes septem plagas nouissimas, & mare vitreum, & super illos, qui vicerunt Antichristum, canentes laudes Deo. Templum, quod est in caelo aperitur, & septem angeli exeunt habentes septem plagas, & vnum ex quatuor animalibus dat illis septem phialas plenas ira Dei, & fumos impletum est templum, ita ut nemo introire possit donec septem plagae consumentur.

Caput. XV.

Et vidi aliud signum in caelo magnum, & mirabile, angelos septem habentes plagas septem nouissimas: quoniam in illis consummata est ira Dei. Et vidit aquam mare vitreum mistum igne, & eos qui vicerunt bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moysi serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna, & mirabilia sunt operata Domini Deus omnipotens in saecula, & vera sunt verba tua rex saeculorum. Qui non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum, quia solus pius es, quonia omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quonia iudicia tua manifesta sunt. Et post haec vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi: restimonia in caelo, & exierunt septem angeli, habentes septem plagas, de templo, vestiti lapide mundo, & candido, & praecincenti circa pectora zonis aureis. Et vnum de quatuor animalibus, dedit septem angelis septem phialas aureas, plenas iracundiae Dei uiuentis in se-

cula saeculorum. Et impletum est templum fumo a maiestate Dei, & de virtute eius, & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagae septem angelorum.

Et vidi aliud signum in caelo magnum, & mirabile. Postea, quae per anticipationem dixit capite praecedenti, nunc ad rectum prophetiae, rerum quae gerere darum ordinem reuertitur. Quam mirabile sit hoc signum, quod vidit, tunc videbimus, cum septem plagae explicabuntur capite sequenti. Magni ergo erat, & mirabile, quia magna, & mirabilia malorum in toto orbe supplicia praenuntiabat de caelo ventura, atque ideo in caelo videtur.

Angelos septem habentes septem plagas nouissimas. Hos ego arbitror esse septem illos spiritus, de quibus dixit cap. 1. Et a septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt: & quibus datae sunt septem tubae, c. 8. Ad eos enim, qui custodes sunt rerum humanarum, pertinet sumere vindictam de impijs, qui sanctos affligunt, & omnia humana perturbant. In septem non multas intelligo, ut Arethas, & Beda, & alij sed proprie septem, vocat enim septem plagas nouissimas eas, quae phialis septem angelorum continentur, & quae capite sequenti numerantur, ut postea videbimus. Cur autem nouissimas dixerit, ipse exponit: Quoniam in illis consummata est ira Dei, id est, vltimae erunt omnium plagarum, quibus impios in hac vita afficiet. Sicuti vero ordo parum aptus videatur, ut cum de extremo danatorum supplicio locutus fuerit, nunc ad septem plagas re-

Vers. 1.

Vers. 1.

deat, quæ hoc supplicium præcedet: sciat prophetas nequaquam ordinè seruare solere rerù gestarù etiã in eadem vilione, sicut in historia seruatur, vt docuit Hieronymus in illud Hamos. 2: Ego sum qui ascendere vos feci, &c. Quare minus mirum esse debet nõ seruari in diuersis visionibus. Præterea oportebat, vt extrema, eadèq; maxima poena damnatorum sape inculcarentur, vt homines illius temporis, quo abundabit iniquitas, & refrigescet caritas, magis, crebriusque terreantur. Sicut & beatorum felicitate saepe commemorat, vt iusti in tot laboribus, & persecutionibus tantorum bonorum spe vehementius excitentur. Atq; ideo Iohannes redire solet ab vltimis ad ea, quæ ante illa sunt, vt vidimus initio c. 8. & 12. q. etiã in reliquis prophetis obseruare licet.

Et vidi tamquam mare vitreum mistum igne. Mare vitreum vocat multitudinè hominum, qui Antichristum sequentur. Mare, quoniam scriptum est Isa. 57: Impij autè quasi mare feruens, quod quiescere nõ potest, & redundat fluctus eius in concultatione, & lutum. Non est pax impijs, dicit Dominus meus: Hoc est semper feruent, & tumescunt varijs cupiditatibus, quasi fluctibus quibusdam, qui fluctus in lutum tandem desinunt, idest, in turpissimè peccata. Vitreum dicitur, quia quarumuis impij scelera sua contegant, etiã eorum cogitationes Deo manifestissimè sunt, ac si lucido quodã vitro tantum tegetur. Hoc mare mistum igne vidit, quoniam & ignis, qui iudicet Christum præcedet, flagrabunt, & prius æstu, atq; igne affligentur, sicut legitur cap. 16: Et datum est æstu homines affligere, & igne, & æstua ueritè homines æstu magno, & blasphemauerunt nomè Dei, &c. Hec omnia copiose explicauimus cap. 4. num. 25. & illis sequentibus, quæ nunc idcirco breuitè attigimus.

Et imaginem eius. Qui noluerunt adorare imaginem Antichristi.

Et numerum nominis eius. Qui noluerunt insigniri caractere nominis eius, vt exposuimus cap. 13. n. 34. & 35.

Stantes super mare vitreum. idest, Prope mare vitreum ad litus illius. Capitur enim interdum Super pro Iuxta, vt diximus cap. 13. n. 2. Stantes videtur, quia nõ vincuntur ab Antichristo, non cadent.

Iuxta mare autè stant, non intra, quia pars illius maris nõ sunt, nec amaritudinè eius contrahent, quamuis iuxta sectatores Antichristi uiuent.

Habentes citharas Dei. Idest, à Deo datas citharas habentes videntur, quia iusti, cum viderint supplicia illa magna impiorum, lætabuntur, & gratias Deo agent toto corde, quod per eius gratiam liberati fuerint. Psal. 57: Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. 2. Machab. 20. 1. De magnis periculis à Deo liberati magnificè gratias agimus ipsi.

Et cantantes canticum Moysi serui Dei. Illud videlicet, quod Moyses cum populo cecinit post transitum maris Rubri: de quo Exodi. 15: Tunc cecinit Moyses, & filij Israel canticum hoc Domino, & dixerunt: Cântemus Domino, gloriosè enim magnificatus est, equum, & ascensorem deiecit in mare. Iure autè optimo hoc canticum canent iusti victores Antichristi, quoniam sicut filij Israel cecinerunt, quia capti non sunt à Pharaone, necmersi aquis, quibus hinc inde cingebantur, ita iusti canent, quia nõ sunt victi ab Antichristo, cuius figura fuit Pharaon rex affligentium filios Dei, & inter impios uersantes, quasi inter mare plenum fluctibus, nequaquam illis fluctibus, idest, peccatis illorum hominum absorpti sunt. Et vt filij Israel cecinerunt in litore maris Rubri, ita iusti canent in litore huius maris vitrei.

Et canticum Agni. Sicut canticum Moysi vocat, quod à Moysè acceperunt, & didicerunt, ita canticum Agni dicitur, quod illos Agnus docuit, quod acceperunt ab Agno, vt canerent.

Magna & mirabilia sunt opera tua. Canticum Moysi nõ retulit, quia notum erat ex Scriptura, sed canticum Agni, quia ignotum nobis erat, referendum fuit. Est autem hoc: Magna, &c. Dicitur etiã canticum Agni, quia illo Agno laudant. Opera eius magna, & mirabilia esse dicunt, quod tanta Antichristi, & eius ministrorum, tamque crudelia facinora sustinuerunt, & tandem dignis eos supplicijs affecerit.

Deus omnipotens. Cuius nunc omnipotentia cernitur in tanta potentie subuersione, & in tot inuiciorum maximis supplicijs.

Iusta, & vere sunt via tua rex seculorum.

Regè seculorum eum vocat, quod æternus sit, neque eius regnum certo tempore finiatur, vt aliorum regum, sed per secula omnia semper idè sit. Ita etiã Paulus. 1. Tim. 1. Regi autè seculorum immortalis, & inuisibilis, &c. Nã in seculo æternitas etiã intelligi solet, præsertim cum secula dicuntur, aut secula seculorum, aut etiã seculum seculi, vt latius ostendimus in. c. 5. Mich. n. 39. & 44. Psal. 44: Sedes tua Deus in seculo seculi. Psal. 18: Timor Domini sanctus permanens in seculo seculi. Psal. 47: Ipse reget nos in seculo. Psal. 80: Et erit tempus eorum in seculo. Psal. 103: Sit gloria Domini in seculo. Psal. 85: Beati, qui habitant in domo tua Domine, in seculo seculorum laudabunt te. Vix opera vniuscuiusque dicuntur, aut instituta, & ratio viuendi. Gene. 6. Omnis quippe caro corruerat via sua. Job. 34: Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet eis. Eze. 36: Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque nõ bonorum, & displicebunt vobis iniquitates vestrae. Iusta ergo vocat opera Domini, quia iure de impijs vindictam sumit, & vera, quia constans est, & verax in promissis, & iustos eripit è periculis, & coronat sicut promissit. Ceterum vbi nos legimus, Rex seculorum, in Græco est τοῦ αἰῶνος, idest, sanctorum, & ita etiam habent nonnulli codices Latini. Alij Græci habent: Rex τῶν ἐθνῶν, id est, Gentium: ita legitur apud Andream, & apud Aretham, & in Complutensi codice, & apud Primasium. Nec mihi displicet Francisci Lucæ Brugenis cõiectura, fortasse dictionum contractarum affinitate factum esse, vt per sanctorum legeretur seculorum: nã si scribas Scõrum, vtrumque videretur posse legi, & quædam vetera exemplaria ita habent, quædam uerò Scõrum. Verum quoniam & Latinus codex Complutensis, & omnes ferè Latini habent: Rex seculorum, hæc videtur lectio probabilior, & cum Græca exemplaria variauerint, credendum est olim lectum esse τῶν αἰῶνων, idest, seculorum, atque hæc lectionem secutum fuisse nostrum interpretem. Rex autè sanctorum dici potest, quia eum sancti colunt, & solum regem agnoscunt, & ipse ijs consulit, vt filijs, & fauet, eosque semper liberat.

Quis nõ timebit te? De timore reuerentia loqui magis videtur, quoniam sequitur.

Et magnificabit nomè tuum? pro quo est dicitur ei, idest, Glorificabit, prædicabit.

Quia solus pius es. In Græco est ὁ ἅγιος, quod propriè idè est, quod sanctus, iustus, purus, innocens: Atq; hoc idè significat Pius, purus, & mundus, & sanctus, vt: Ipsa mala, manibusque pijs altaria iuxta, idest, mundis, siue ablutis vt mos sacrificiorum exigebat. Inde Piare, & expiare, Solus pius dicitur, quia ab eo omnis sanctitas est, & qui eam habet, ab eo habent, & nemo cum eo comparatus sanctus videtur. Opportunè uerò hoc dicitur, cum grauissimè animaduertit in impios, & iustos magnis periculis liberat. Hoc autem in loco, Quia, & Quoniam, licet causam etiã indicare possint, magis videtur poni pro Quod more Hebræorum, & apud Latinos redudare, vt sit sensus: Quis nõ magnificabit nomè tuum? Quis nõ te laudabit dicēs te solū piū esse, & omnes gentes venturas esse ad adorandum te, & manifesta esse iudicia tua? Hæc locutio vñtatissima est in Scriptura vt Isa. 2: Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit, idest, Dicite iusto bene illi futurum, &c. & Psal. 105. & 106. Cõfitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculo misericordia eius, idest, Laudate Dominum dicentes eum esse bonum, & misericordiam eius esse in seculo. Matth. 7. Et tunc cõfitebor illis: Quia nunquam noui vos. Luc. 19. Vidēs ciuitatem fleuit super illam dicēs: Quia si cognouisses & tu, &c. Quia uenient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, &c.

Quoniam omnes gentes uenient. Nemo erit ex omnibus gentibus, qui te nõ adoret, & ante te nõ procedat venerabilus: si qui te ante nõ nouerit, tunc conuertetur. Quod autè addit: In conspectu tuo, auget quodammodo, ac si diceret: Tu ipse videbis, & te spectante palam te adorabunt. Quoniam iudicia tua manifesta sunt. Idest, Nemo nõ videt te iuste fecisse, ac merito tam grauiter impios puniisse. Iudicia Græcè ἀποδείξεις, idest, iustificationes, hoc est opera iuste facta, quæ rectè appellatur iudicia. Hec autè omnia per anticipationem mihi dicta videntur, vt non ante septem plagas dicatur, sed dum illis impij feriuntur, à iustis liberatis cantantur. Quare prius dixit, se vidisse

Seculum. Regè seculorum eum vocat, quod æternus sit, neque eius regnum certo tempore finiatur, vt aliorum regum, sed per secula omnia semper idè sit. Ita etiã Paulus. 1. Tim. 1. Regi autè seculorum immortalis, & inuisibilis, &c. Nã in seculo æternitas etiã intelligi solet, præsertim cum secula dicuntur, aut secula seculorum, aut etiã seculum seculi, vt latius ostendimus in. c. 5. Mich. n. 39. & 44. Psal. 44: Sedes tua Deus in seculo seculi. Psal. 18: Timor Domini sanctus permanens in seculo seculi. Psal. 47: Ipse reget nos in seculo. Psal. 80: Et erit tempus eorum in seculo. Psal. 103: Sit gloria Domini in seculo. Psal. 85: Beati, qui habitant in domo tua Domine, in seculo seculorum laudabunt te. Vix opera vniuscuiusque dicuntur, aut instituta, & ratio viuendi. Gene. 6. Omnis quippe caro corruerat via sua. Job. 34: Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet eis. Eze. 36: Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque nõ bonorum, & displicebunt vobis iniquitates vestrae. Iusta ergo vocat opera Domini, quia iure de impijs vindictam sumit, & vera, quia constans est, & verax in promissis, & iustos eripit è periculis, & coronat sicut promissit. Ceterum vbi nos legimus, Rex seculorum, in Græco est τοῦ αἰῶνος, idest, sanctorum, & ita etiam habent nonnulli codices Latini. Alij Græci habent: Rex τῶν ἐθνῶν, id est, Gentium: ita legitur apud Andream, & apud Aretham, & in Complutensi codice, & apud Primasium. Nec mihi displicet Francisci Lucæ Brugenis cõiectura, fortasse dictionum contractarum affinitate factum esse, vt per sanctorum legeretur seculorum: nã si scribas Scõrum, vtrumque videretur posse legi, & quædam vetera exemplaria ita habent, quædam uerò Scõrum. Verum quoniam & Latinus codex Complutensis, & omnes ferè Latini habent: Rex seculorum, hæc videtur lectio probabilior, & cum Græca exemplaria variauerint, credendum est olim lectum esse τῶν αἰῶνων, idest, seculorum, atque hæc lectionem secutum fuisse nostrum interpretem. Rex autè sanctorum dici potest, quia eum sancti colunt, & solum regem agnoscunt, & ipse ijs consulit, vt filijs, & fauet, eosque semper liberat.

Via. Quis nõ timebit te? De timore reuerentia loqui magis videtur, quoniam sequitur.

Et magnificabit nomè tuum? pro quo est dicitur ei, idest, Glorificabit, prædicabit.

Quia solus pius es. In Græco est ὁ ἅγιος, quod propriè idè est, quod sanctus, iustus, purus, innocens: Atq; hoc idè significat Pius, purus, & mundus, & sanctus, vt: Ipsa mala, manibusque pijs altaria iuxta, idest, mundis, siue ablutis vt mos sacrificiorum exigebat. Inde Piare, & expiare, Solus pius dicitur, quia ab eo omnis sanctitas est, & qui eam habet, ab eo habent, & nemo cum eo comparatus sanctus videtur. Opportunè uerò hoc dicitur, cum grauissimè animaduertit in impios, & iustos magnis periculis liberat. Hoc autem in loco, Quia, & Quoniam, licet causam etiã indicare possint, magis videtur poni pro Quod more Hebræorum, & apud Latinos redudare, vt sit sensus: Quis nõ magnificabit nomè tuum? Quis nõ te laudabit dicēs te solū piū esse, & omnes gentes venturas esse ad adorandum te, & manifesta esse iudicia tua? Hæc locutio vñtatissima est in Scriptura vt Isa. 2: Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit, idest, Dicite iusto bene illi futurum, &c. & Psal. 105. & 106. Cõfitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculo misericordia eius, idest, Laudate Dominum dicentes eum esse bonum, & misericordiam eius esse in seculo. Matth. 7. Et tunc cõfitebor illis: Quia nunquam noui vos. Luc. 19. Vidēs ciuitatem fleuit super illam dicēs: Quia si cognouisses & tu, &c. Quia uenient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, &c.

Quoniam omnes gentes uenient. Nemo erit ex omnibus gentibus, qui te nõ adoret, & ante te nõ procedat venerabilus: si qui te ante nõ nouerit, tunc conuertetur. Quod autè addit: In conspectu tuo, auget quodammodo, ac si diceret: Tu ipse videbis, & te spectante palam te adorabunt. Quoniam iudicia tua manifesta sunt. Idest, Nemo nõ videt te iuste fecisse, ac merito tam grauiter impios puniisse. Iudicia Græcè ἀποδείξεις, idest, iustificationes, hoc est opera iuste facta, quæ rectè appellatur iudicia. Hec autè omnia per anticipationem mihi dicta videntur, vt non ante septem plagas dicatur, sed dum illis impij feriuntur, à iustis liberatis cantantur. Quare prius dixit, se vidisse

Quis nõ timebit te? De timore reuerentia loqui magis videtur, quoniam sequitur.

Et magnificabit nomè tuum? pro quo est dicitur ei, idest, Glorificabit, prædicabit.

Quia solus pius es. In Græco est ὁ ἅγιος, quod propriè idè est, quod sanctus, iustus, purus, innocens: Atq; hoc idè significat Pius, purus, & mundus, & sanctus, vt: Ipsa mala, manibusque pijs altaria iuxta, idest, mundis, siue ablutis vt mos sacrificiorum exigebat. Inde Piare, & expiare, Solus pius dicitur, quia ab eo omnis sanctitas est, & qui eam habet, ab eo habent, & nemo cum eo comparatus sanctus videtur. Opportunè uerò hoc dicitur, cum grauissimè animaduertit in impios, & iustos magnis periculis liberat. Hoc autem in loco, Quia, & Quoniam, licet causam etiã indicare possint, magis videtur poni pro Quod more Hebræorum, & apud Latinos redudare, vt sit sensus: Quis nõ magnificabit nomè tuum? Quis nõ te laudabit dicēs te solū piū esse, & omnes gentes venturas esse ad adorandum te, & manifesta esse iudicia tua? Hæc locutio vñtatissima est in Scriptura vt Isa. 2: Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit, idest, Dicite iusto bene illi futurum, &c. & Psal. 105. & 106. Cõfitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculo misericordia eius, idest, Laudate Dominum dicentes eum esse bonum, & misericordiam eius esse in seculo. Matth. 7. Et tunc cõfitebor illis: Quia nunquam noui vos. Luc. 19. Vidēs ciuitatem fleuit super illam dicēs: Quia si cognouisses & tu, &c. Quia uenient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, &c.

Quoniam omnes gentes uenient. Nemo erit ex omnibus gentibus, qui te nõ adoret, & ante te nõ procedat venerabilus: si qui te ante nõ nouerit, tunc conuertetur. Quod autè addit: In conspectu tuo, auget quodammodo, ac si diceret: Tu ipse videbis, & te spectante palam te adorabunt. Quoniam iudicia tua manifesta sunt. Idest, Nemo nõ videt te iuste fecisse, ac merito tam grauiter impios puniisse. Iudicia Græcè ἀποδείξεις, idest, iustificationes, hoc est opera iuste facta, quæ rectè appellatur iudicia. Hec autè omnia per anticipationem mihi dicta videntur, vt non ante septem plagas dicatur, sed dum illis impij feriuntur, à iustis liberatis cantantur. Quare prius dixit, se vidisse

Seculum. Regè seculorum eum vocat, quod æternus sit, neque eius regnum certo tempore finiatur, vt aliorum regum, sed per secula omnia semper idè sit. Ita etiã Paulus. 1. Tim. 1. Regi autè seculorum immortalis, & inuisibilis, &c. Nã in seculo æternitas etiã intelligi solet, præsertim cum secula dicuntur, aut secula seculorum, aut etiã seculum seculi, vt latius ostendimus in. c. 5. Mich. n. 39. & 44. Psal. 44: Sedes tua Deus in seculo seculi. Psal. 18: Timor Domini sanctus permanens in seculo seculi. Psal. 47: Ipse reget nos in seculo. Psal. 80: Et erit tempus eorum in seculo. Psal. 103: Sit gloria Domini in seculo. Psal. 85: Beati, qui habitant in domo tua Domine, in seculo seculorum laudabunt te. Vix opera vniuscuiusque dicuntur, aut instituta, & ratio viuendi. Gene. 6. Omnis quippe caro corruerat via sua. Job. 34: Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet eis. Eze. 36: Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque nõ bonorum, & displicebunt vobis iniquitates vestrae. Iusta ergo vocat opera Domini, quia iure de impijs vindictam sumit, & vera, quia constans est, & verax in promissis, & iustos eripit è periculis, & coronat sicut promissit. Ceterum vbi nos legimus, Rex seculorum, in Græco est τοῦ αἰῶνος, idest, sanctorum, & ita etiam habent nonnulli codices Latini. Alij Græci habent: Rex τῶν ἐθνῶν, id est, Gentium: ita legitur apud Andream, & apud Aretham, & in Complutensi codice, & apud Primasium. Nec mihi displicet Francisci Lucæ Brugenis cõiectura, fortasse dictionum contractarum affinitate factum esse, vt per sanctorum legeretur seculorum: nã si scribas Scõrum, vtrumque videretur posse legi, & quædam vetera exemplaria ita habent, quædam uerò Scõrum. Verum quoniam & Latinus codex Complutensis, & omnes ferè Latini habent: Rex seculorum, hæc videtur lectio probabilior, & cum Græca exemplaria variauerint, credendum est olim lectum esse τῶν αἰῶνων, idest, seculorum, atque hæc lectionem secutum fuisse nostrum interpretem. Rex autè sanctorum dici potest, quia eum sancti colunt, & solum regem agnoscunt, & ipse ijs consulit, vt filijs, & fauet, eosque semper liberat.

Via. Quis nõ timebit te? De timore reuerentia loqui magis videtur, quoniam sequitur.

Et magnificabit nomè tuum? pro quo est dicitur ei, idest, Glorificabit, prædicabit.

Quia solus pius es. In Græco est ὁ ἅγιος, quod propriè idè est, quod sanctus, iustus, purus, innocens: Atq; hoc idè significat Pius, purus, & mundus, & sanctus, vt: Ipsa mala, manibusque pijs altaria iuxta, idest, mundis, siue ablutis vt mos sacrificiorum exigebat. Inde Piare, & expiare, Solus pius dicitur, quia ab eo omnis sanctitas est, & qui eam habet, ab eo habent, & nemo cum eo comparatus sanctus videtur. Opportunè uerò hoc dicitur, cum grauissimè animaduertit in impios, & iustos magnis periculis liberat. Hoc autem in loco, Quia, & Quoniam, licet causam etiã indicare possint, magis videtur poni pro Quod more Hebræorum, & apud Latinos redudare, vt sit sensus: Quis nõ magnificabit nomè tuum? Quis nõ te laudabit dicēs te solū piū esse, & omnes gentes venturas esse ad adorandum te, & manifesta esse iudicia tua? Hæc locutio vñtatissima est in Scriptura vt Isa. 2: Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit, idest, Dicite iusto bene illi futurum, &c. & Psal. 105. & 106. Cõfitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculo misericordia eius, idest, Laudate Dominum dicentes eum esse bonum, & misericordiam eius esse in seculo. Matth. 7. Et tunc cõfitebor illis: Quia nunquam noui vos. Luc. 19. Vidēs ciuitatem fleuit super illam dicēs: Quia si cognouisses & tu, &c. Quia uenient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, &c.

Quoniam omnes gentes uenient. Nemo erit ex omnibus gentibus, qui te nõ adoret, & ante te nõ procedat venerabilus: si qui te ante nõ nouerit, tunc conuertetur. Quod autè addit: In conspectu tuo, auget quodammodo, ac si diceret: Tu ipse videbis, & te spectante palam te adorabunt. Quoniam iudicia tua manifesta sunt. Idest, Nemo nõ videt te iuste fecisse, ac merito tam grauiter impios puniisse. Iudicia Græcè ἀποδείξεις, idest, iustificationes, hoc est opera iuste facta, quæ rectè appellatur iudicia. Hec autè omnia per anticipationem mihi dicta videntur, vt non ante septem plagas dicatur, sed dum illis impij feriuntur, à iustis liberatis cantantur. Quare prius dixit, se vidisse

Quis nõ timebit te? De timore reuerentia loqui magis videtur, quoniam sequitur.

Et magnificabit nomè tuum? pro quo est dicitur ei, idest, Glorificabit, prædicabit.

Quia solus pius es. In Græco est ὁ ἅγιος, quod propriè idè est, quod sanctus, iustus, purus, innocens: Atq; hoc idè significat Pius, purus, & mundus, & sanctus, vt: Ipsa mala, manibusque pijs altaria iuxta, idest, mundis, siue ablutis vt mos sacrificiorum exigebat. Inde Piare, & expiare, Solus pius dicitur, quia ab eo omnis sanctitas est, & qui eam habet, ab eo habent, & nemo cum eo comparatus sanctus videtur. Opportunè uerò hoc dicitur, cum grauissimè animaduertit in impios, & iustos magnis periculis liberat. Hoc autem in loco, Quia, & Quoniam, licet causam etiã indicare possint, magis videtur poni pro Quod more Hebræorum, & apud Latinos redudare, vt sit sensus: Quis nõ magnificabit nomè tuum? Quis nõ te laudabit dicēs te solū piū esse, & omnes gentes venturas esse ad adorandum te, & manifesta esse iudicia tua? Hæc locutio vñtatissima est in Scriptura vt Isa. 2: Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit, idest, Dicite iusto bene illi futurum, &c. & Psal. 105. & 106. Cõfitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculo misericordia eius, idest, Laudate Dominum dicentes eum esse bonum, & misericordiam eius esse in seculo. Matth. 7. Et tunc cõfitebor illis: Quia nunquam noui vos. Luc. 19. Vidēs ciuitatem fleuit super illam dicēs: Quia si cognouisses & tu, &c. Quia uenient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, &c.

Quoniam omnes gentes uenient. Nemo erit ex omnibus gentibus, qui te nõ adoret, & ante te nõ procedat venerabilus: si qui te ante nõ nouerit, tunc conuertetur. Quod autè addit: In conspectu tuo, auget quodammodo, ac si diceret: Tu ipse videbis, & te spectante palam te adorabunt. Quoniam iudicia tua manifesta sunt. Idest, Nemo nõ videt te iuste fecisse, ac merito tam grauiter impios puniisse. Iudicia Græcè ἀποδείξεις, idest, iustificationes, hoc est opera iuste facta, quæ rectè appellatur iudicia. Hec autè omnia per anticipationem mihi dicta videntur, vt non ante septem plagas dicatur, sed dum illis impij feriuntur, à iustis liberatis cantantur. Quare prius dixit, se vidisse

septem angelos habentes septē plagas nouissimas: & postea: Et vidi tanquam mare vitreum, &c.

Ver. 5.

Et ecce apertum est templum tabernaculi testimonij. Sæpe vidimus Iohānem templum in cælo ponere ad similitudinem tabernaculi, aut templi, quod fuerat in Ierusalem. Nunc autem etiam tabernaculi meminit, in quo secū videtur ipse pugnare, cum templū vocat, & tabernaculum. † Siquidē tabernaculū nunquā templum appellatum est, sed dum in itinere erant filij Israel; habebant tabernaculum vsque ad vndecimum annum regni Salomonis, quo templum absolutum est. 3. Reg. 6. Quare si tabernaculū est, templum non erit, & vice versa. Hæc quæstionem ab expositoribus prætermittam melius soluemus, si pauca

Tabernaculum testimonij.

prius dixerimus. Tabernaculū testimonij dicebatur, quia in eo seruabatur lex, quæ Testimonium appellatur, vt Psal. 118. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs. In mandatis tuis exercebor. Et quauis totum tabernaculū ita vocari soleat, nūc illa eius pars, in qua arca seruabatur cū lege, quæ à Paulo. Heb. 9: appellatur secundum tabernaculum, propriè videtur dici Tabernaculum testimonij, quæ & Sancta sanctorum dicebatur. In ea locus beatitudinis sanctorū significatur, vnde cap. 11. dictū est: Et apertū est templum Dei in cælo, & visa est arca testamenti eius, vt illic Latius explicauimus. Bene autē lex in Sanctis sanctorum seruabatur, vt intelligeremus in custodia mandatorū Dei virtute contineri beatitudinē. † Et quoniam omnes plagæ in homines mittentur, quoniā voluptates sequi voluerunt, & legem Dei contempserunt, iure angeli ferentes impijs plagas exeunt ē tabernaculo testimonij.

Quæstio igitur proposita ita soluitur. Non tabernaculū solum nominat, sed templum etiam: *Apertum est templum tabernaculi testimonij*, id est, ea pars templi, quæ propriè dicitur Tabernaculū testimonij, siue ea pars, in qua seruatur testimonium. Templum dicitur, vt rem firmam, & immobilem intelligamus. Et cum posset dicere: *Apertū est templū*, in quo erat lex, maluit dicere: *Apertum est templum tabernaculi testimonij*, quoniā

in tabernaculo semper seruata est lex, in templo autem nō fuit arca, neq; lex ex quo Ierusalem euerfa est à Nabuchodonosor, sed ab Ieremia abscondita est cū ipso tabernaculo, vt legimus. 2. Macha. 2. Deinde quoniam tabernaculū habuerunt filij Israel iter faciētes: & vt doceret omnibus plagis ferendos esse à Deo eos, qui, dū in via huius vitæ sunt, legē non obseruant, aptissimè nominatur Tabernaculum: præsertim cum paulo ante de bonis iustorū loquēs eiusdē itineris meminerit dicens: Et cātantes

12 Canticum Moysi serui Dei. † Prætereā tabernaculum, quod à Mose ædificatū est, synagogam significat, templum verò, quod à Salomone figura Christi fuit extructū, significat Ecclesiam, vt autor est Beda in lib. de Templo Salomonis, cap. 5. Atq; eadem ratione in tabernaculo lex vetus, & propheta, in tēplo Euāgelium, & Apostoli intelliguntur. Rectē ergo tabernaculū, & templū nominantur, quoniā qui doctrinā Christi, & Apostolorum, id est, legē nouā violant, iidem etiam violant legem, & prophetas, quia mysteria Christi, ac bona cœlestia in lege, & prophetis significata, & in Euangelio expressa continentur. Nec prætereandū est in parte tabernaculi, de qua loquitur, præter legem etiā seruata esse vrnā manna, & virgam Aharō, quæ fronduerat, & ei sacerdotiū à Deo datum esse demonstrauerat, vt docuit Paulus Hebræ. 9. Et quia impij, qui puniēdi sunt, non solum legē Christi transgressi fuerāt, sed etiā sacrā Eucharistiā, cuius figura est manna, iniuria affecerāt, & sacerdotiū Ecclesiæ aspernari fuerāt, id est, increpationes Ecclesiæ, & sacramēta, elegāter angeli plagarū ē tēplo tabernaculi testimonij egrediuntur.

13 *Et exierunt septem angeli habentes septē plagas de templo.* De parte illa tēpli, quā diximus, exierūt septē angeli, per quos videlicet Deus temporibus illis plagas impijs immitteret. Pleriq; prædicatores in angelis intelligi malunt, quāuis cū de sensu Historico agitur, minimè placeat. Aliud est enim plagas prædicere, atque à vitijs deterrere, quod prædicatum est, magis quam angelorum, vt diximus cap. 14. n. 21: aliud plagis ferire, quod non est prædicatum, sed angelorum.

Verf. 6.

lorum, vt cap. 4. Post hæc vidi quatuor angelos stantes super quatuor angelos terræ, &c. quod in illa verba satis exposuimus. Et cap. 8. Septem angeli habentes septem tubas, & calamitates hominibus afferentes, non prædicatores sunt, sed angeli, vt dictum est. Angeli autem hi non prædicunt plagas, sed inferunt, quare verè angeli sunt, quoniā non inferuntur plagæ per prædicatores, sed per angelos.

Verf. 6.

Vestiti lapide mundo. Magna Latinorū codicum varietas est in hoc loco, quidam enim habent, *Lapide mundo*, quidam, *Lino mundo*. Huius varietatis meminerunt Beda, & Haymo, & vtrumque exponunt, nec tamē docent vtrum præferendum sit. † Idem facit Ansberrus, sed melius continere dicit *Lino mundo*. Atque ita omnino legendum est, & vitiosa est lectio, *Lapide mundo*, [quamuis illius etiam Andreas meminerit.] Nam angeli non possunt dici vestiti lapide mundo, nec vnquam Scriptura ita locuta est. Lino autem indutos angelos solet inducere, vt Ezech. 9. & Dan. 10. Primasius legit: *vestiti lintea munda*. Aretas: *vestiti lino mundo*, & ita habetur in codice Complutensi, tam Græco, quam Latino. Erroris occasio ijs, qui legunt, *Lapide mundo*, Græcum exemplar vitiatū fuit, in quo pro *λινω*, id est, lino, legebatur *λίθος*, id est, lapide. Lino candido, & mundo vestiti apparent, vt gaudium sanctorum de pœnis obliuiscuntur peccatorum indicent, albus enim color lætitiæ index est, vt diximus cap. 3. nu. 6. & 64. Significat etiam puritatem angelorum, propter quantum est, vt puniant homines, qui se fœdis libidinibus sordidarūt. Et quoniam de hōe in quo lex erat, exeunt, hoc etiā indicat, per legis custodiā homines mundari, & dealbari, & in lege Euangelica homines exigi mundos, qui per carnis mortificationem, quæ in lino intelligitur per macerationem, & tunctionem ad candorē perducto, corpora sua castigando dealbent, atque ita merito eos puniri, qui non faciunt. Adnotauit Erasmus quoniam in Græco erat, *καὶ λευκοί*, non tam candido, quam splendido fuisse vertendum, sed melius *molli* Inter-

pres intellexit, qui vidit candidum colorem, quoniam plures ceteris habebat lucis λευκός Græcis dici, vt adnotauimus cap. 3. nu. 64.

Et præcincti circa pectora zonis aureis. *Zō* næ aureæ caritatem significant, quia sancti angeli homines in terra laborantes in cultu Dei prosequuntur, cuius rei causam reddidimus cap. 1. num. 86. vbi Iohannes vidit similem filio hominis præcinctum ad mamillas zona aurea. Caritas enim eos mouet, vt impios affligant, qui iustos vexant. Significat etiam puritatem sanctorum angelorum, qui non solum peccatum ab opere, sed etiam à cogitatione excludunt, & ideo optant supplicium peccatorum, qui & opere, & cogitatione impuri sunt. Nec non legem euangelicā cordis, & operis munditiam exigere, & tales per eam homines reddi, dignèque plecti, qui immundi sunt, vt diximus nunc de vestibus albis.

16

Et vnum de quatuor animalibus. † *Be-* ne vnum de quatuor animalibus phialas plenas iracundiæ Dei angelis dedit, quoniam, vt scripsit Paulus Rom. 2. Qui per legē peccauerūt, per legē iudicabuntur, id est dānabuntur. Euangelistæ autē legē Euāgelicam nobis scriptā reliquerunt, per quam impij dānātur, quia eā non seruauerūt. Quare per vnum quemlibet ex quatuor intelligere possumus, omnes enim hoc fecerunt, & quod de vno dicitur, de omnibus dictum accipitur. Diceremus autem probabilissimè vnum pro primo accipi, vt fieri solere notauimus cap. 6. nu. 1. atque hunc esse Matthæum, qui hominē Christum peculiariter descripsit, & sermonem eius in monte refulit accuratissimè, in quo vitæ Christianæ forma tradita est, nisi Primum accipiendum videtur ordine ab eodem Apostolo seruato, cap. 21. vbi primum animal simile leoni esse dixit; Marcum significans. Iuxta Ezechielis ordinem cap. 1. primum animal Matthæum significat, cuius opine hæc conueniebant. Ceteri Phialæ dicuntur, quoniam hæc supplicia non occulta futura sunt, sed manifestata omnibus, phialarumque meminit potius, quam aliorum vasorum, vt aiunt Primasius, & Beda, quia phialæ

Verf. 6.

Verf. 7.

Phialæ autem.

17 patent. † Aureæ sunt, quoniam aurum purissimum metallum est, & pretiosissimum, & ira Dei pura est, & pretiosa, quia nihil habet admistum perturbatio nis, sed vero, & incorrupto iudicio pu nit, & semper iustitiam intruetur. Pos sunt etiam phialæ aureæ vocari, quoniã Deus has plagas immittit non cupidita te nocendi, sed caritate, vt electos vici scatur, & excitet ad amorem superno rum bonorum, & vt impij corrigantur, aut certè minus noceant, atque ita mi nus postea puniantur in infèrno. Notū autem est in auro caritatem sæpe indi cari.

Vers. 7. *Plenas iracundie Dei.* Diuersa continentes supplicia, vt videbimus cap. 16.

Vers. 7. *Vientis in secula seculorum.* Hoc ad terrorem impiorum additum videtur, vt his plagis maturè conuertantur, sciãt que Deum viuere in æternum, atque æternis supplicijs eos punire posse.

Vers. 8. *Et impletum est templum fumo à maiesta*

18 *te Dei, & de virtute eius.* † Fumus Diuinã præsentiam consequi solet, vt per eum Diuina natura significetur in compre hensibilis, & à nobis in hac vita obscu rè cognita, Nam quod fumio plenū est, non potest foris videri, Exo. 19: Totus autè mōs. Sinai fumabat, eo quòd descē disse Dominus Deus super eū in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi de for nace, eratque omnis mons terribilis. Isai. 6. Et commota sunt superlimina ria cardinum à voce clamantis, & do mus repleta est fumo. Et nūc tēplū im pletur fumo à maiestate Dei, & dicitur deus, id est, fumus ille exibat è maiestate, & gloria Dei, & ex virtute, siue potentia eius. Vtroque enim loco est in Græco *quod est*, Ex præsentia maiestatis, & virtutis Dei. Significat autè homines, qui erunt in terra, videntes tot, tantaq; supplicia, & tantam Dei potentiã, quasi in tenebris fore versaturos stupentes, & nescientes quorsum illa tendant, & quid sibi velit Deus tali ostensione ma iestatis, & fortitudinis suæ. Ita interpre tantur Primasius, Ansbertus, Haymo, Ambrosius.

Vers. 8. *Et nemo poterat introire in templum.* † Nonnulli ita interpretantur. Nemo poterat corpore, & anima introire in beatitudinem, donec finirentur septē

plagæ, id est, donec dies iudicij veniret, vt. Ambrosius: & idem sentire videtur Arethas. At facilè intelligitur neminè posse introire propter fumum locum caligine complentem: nec de beatitu dine corporum nunc agitur, nec illi fumus obstat. Multò melius Primasius, & Ansbertus, & Haymo interpretantur, neminem posse penetrare hoc secretū iudiciorum Dei, donec finiãtur plagæ, tunc enim fiet iudicium, & omnia omniū peccata parebunt, & intelligetur quid Deus acerbitate illa pœnarum ef ficere voluerit. Itaque cum dixisset tem plum impletum fuisse fumo, quia videri à mortalibus non poterant que erant in eo, nunc consequenter dicit neminè posse introire, quia illi, qui extra tem plum erant, cognoscendo illa Dei iudi cia quodammodo in templum introi bāt, quod fumus tegebat. † Hanc expo sitionem confirmant satis probabiliter ex Psal. 72. vbi de iisdē iudicijs Prophe ta loquens ait: Existimabam vt cogno cerem hoc, labor est ante me donec in trem in Sanctuarium Dei, & intelligā in nouissimis eorum, id est, cogitabam mecum, si quomodo causam huius rei scire possem: sed dum cognoscere vo luero, semper laborabo donec intrem in templum Dei, à quo hæc consilia, & iudicia exeūt: hoc est, donec particeps siam Diuinorum secretorū, quod fiet, cum horum hominum finem videro, per quem mihi Dominus hoc indica bit. Quare nō immeritò dicere possu mus alluisse Iohannem ad hæc verba Psalmographi. Atque hæc expositio etiam ad beatos referri potest, qui sine noua reuelatione scire non possunt apertè cur ex malis hos Deus potius pu niat, quam illos, qui aut æquè mali, aut peiores sunt, cur sic, & non aliter, cur hic, & nunc, &c. Et ideo non possunt introire in tēplum, donec consummen tur plagæ, & sciant eorum opera, & cō silia, & exitus, & quid Deus de singulis decreuerit, tunc enim constabit non aliter omnia debuisse fieri quam facta sunt, Licet & ita simpliciter interpre tari, vt intelligamus septem angelis exeuntibus, quasi exiisse simul coelites ad spectandum de cœlo tam inuisitata supplicia, atq; ita admiratione eorum, & re-

& rerum nouitate per motos specta se, vt oculos auertere non potuerint, donec omnia finirentur. In qua expo-

sitione apertius intuemur cur nō sit di cū: Donec veniret dies iudicij sed, Do nec septem plagæ consummarentur.

Argumentum Capitis. XVI.

Septem angeli iubentur effundere septem phialas iræ Dei, quas habebāt, & ad vniuscuiusque effusionem magna prodigia, & supplicia secta torum Antichristi videntur. Tres spiritus mali mittuntur ad concitan dos reges in prælium contra Ecclesiam, & in vnum locum congre gantur.

Caput. XVI.

1 **A**ndiui vocem magnam de tem plo dicentem se ptem angelis: Ite, & effundite se ptem phialas iræ Dei in terram. Et abiit primus, & effudit phialam suam in terram, & factum est vulnus seuum & pessimū in homines, qui habebant caracte rem bestie: & in eos qui adorauerunt imaginem eius. Et secundus ange lus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tamquam mortui: & omnis anima viuens mortua est in mari. Et tertius effudit phialam suã super flumina & super fontes aquarum: & factus est sanguis. Et audi ui angelum aquarum dicentem: Iustus es Domine, qui es, & qui eras, san ctus, quia hæc iudicasti: quia sangui nem sanctorum, & Prophetarum ef fuderunt, & sanguinem eis dedisti bi bere: digni enim sunt. Et audiui al terum dicentē: Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua. Et quartus angelus effudit phialã suã in solem, & datum est illi aestu affligere homines & igni: & aestua

uerunt homines aestu magno, & bla sphemauerunt nomē Dei habentis po testatem super has plagas, neque egerunt penitentiam vt darent illi glo riam. Et quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestie: & factum est regnum eius tenebrosum, & commandauerunt linguas suas præ dolore: & blasphemauerunt Deū cœli præ doloribus & vulnerib⁹ suis, & nō egerūt penitentiã ex ope rib⁹ suis. Et sextus angelus effudit phialam suam in flumen illud magnū Euphraten: & siccauit aquam eius, vt prepararetur via regibus ab Ortu solis. Et vidi de ore draconis, & de ore bestie, & de ore Pseudoprophe tæ spiritus tres immundos in modum rã narum. Sunt enim spiritus demo niorum facientes signu, & procedūt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omni po tentis Dei. Ecce venio sicut fur: Beatus qui vigilat, & custodit vesti menta sua, ne nudus ambulet, & vi deant turpitudinē eius. Et congre gabit illos in locum qui vocatur He braicè Armageddō. Et septimus an gelus effudit phialam suam in aerem, & exiuit vox magna de templo à

throno dicens: Factum est. Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terramotus factus est magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram, talis terramotus, sic magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes, et ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, da e illi calicem vini indignationis irae eius. Et omnis insula fugit, et montes non sunt inuenti. Et grandis magna sicut talentum descendit de caelo in homines, et blasphemauerunt Deum homines, propter plagam grandinis, quam iam magna facta est vehementer.

Vers. 1.

Andiui vocem magnam de templo. Vox Dei erat per superiorem, angelum iubentis. Vox magna magnitudinem instantium plagarum indicat.

Vers. 1.

Ita, & effundit. Iam tepus est ut percutiaris homines plagis, quae vobis commissa sunt.

Vers. 2.

Et abiit primus. Hic nonnulli addunt, Angelus, sed non est addendum, neque enim est in Graeco, neque in veteribus expositioribus.

Vers. 2.

Et factum est vulnus sanum, & pessimum. Haec plagae in modum illarum, quibus Aegyptus afflicta est, intelligenda sunt, quibus multo grauiora sunt, [ita enim ait Irenaeus lib. 4. contra Haereses. cap. 50: Siquis autem diligentius intendat ista, quae a prophetis dicuntur de fine, & quaecumque Iohannes discipulus Domini vidit in Apocalypsi, inueniet easdem plagas vniuersaliter accipere gentes, quas tunc particulatim accepit Aegyptus. & c.] Nec explicat quod non vulnus sit. Multi haec moraliter interpretantur de spiritualibus animae plagis, ut Beda, sed nos Historicum sensum querimus. Andreas & Aretas figurate putant vulnus dici ardentem in corde cruciatum. Ego potius proprie accipiendum

puto, & vlcera significari in interiori corporis parte latencia, quae, quo magis latent, eo sunt grauiora, admodum videlicet Aegyptiacae plagae Exod. 9: Factaque sunt vlcera vesicarum turgentium in hominibus, & iumentis: nec poterant malefici stare coram Moyse propter vlcera, quae in illis erant, & in omni terra Aegypti. Pessimum autem vocat more Scripturae, valde affligens. Vt Ecclesiastae. 1. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filijs hominum. Et cap. 4: In hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima. Nahum. 3. Pessima est plaga tua. Inde bonum dicitur quod iudicium est, ut Psal. 33: Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Quomodo etiam Poeta dixit:

Optima quaeque dies miseris mortalibus
Prima fugit, subeunt morbi, tristisque senectus, & c.

Et bonitas, id est, iucunditas: Psal. 105. Ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad letandum in letitia gentis tuae. Verum quoniam locus vulneris indicatus non est, ut solet, forte melius intelligemus in toto corpore fuisse, ut Iob. 2: Egressus igitur Satan a facie Domini percussit Iob vlcere pessimo a planta pedis vsque ad verticem eius. Simile est illud Deut. 28. Percuriet te Dominus vlcere pessimo in genibus & in suris, sanarique non possis a planta pedis vsque ad verticem tuum.

In homines, qui habebant characterem bestiae. Hos ante reliquos peculiariter vulnerari par erat, qui publico testimonio a Deo recesserant palam bestiam, id est Antichristum, adorantes, aut eius characterem se insignientes.

Et secundus angelus effudit phialam suam in mare. In quibusdam Graecis codicibus ita legitur, Primasius, & Beda non legunt, Angelus, sed nihil refert. Effundere phialam in mare est operari in mari, vertit enim illud in sanguinem.

Et factus est sanguis tanquam mortuus. Aqua maris similis erit sanguini, qui effunditur, cum homo occiditur. Aut ita mare rubebit, ac si multorum occisorum sanguine tingeretur. Ita maximus poeta- rum.

Arua nona Neptunia caede rufescunt, Et

Pessimum.

Bonum.

3. Geor.

Bonitas.

Vers. 2.

Vers. 3.

Vers. 3.

8. Aenei.

Vers. 3.

Et omnis anima viuens mortua est in mari. id est, Omnes pisces, qui erant in mari, sicut Exod. 7: Et omnes pisces, qui erant in flumine, mortui sunt.

Vers. 4.

Et tertius effudit phialam suam super flumina. Haec omnia ita fiunt, ut sonant, ac non simul, sed paulatim fiunt, ut plaga Aegyptiacae, ut detur tepus poenitentiae. Atque ita paulatim etiam crescit plaga, multo enim grauius est illumina, & fontes verti in sanguine, vnde fiti enecari necesse sit, quam mare, quod minus visibus seruit humanis. Eadem plaga afflicti sunt Aegyptij. Exo. 7. Tolle virgam tuam, & extende manum tuam super aquas Aegypti, & super fluuios eorum, & riuos ac paludes, & Omnes lacus aquarum, ut vertantur in sanguinem, & sit cruor in omni terra Aegypti tam in ligneis vsque, quam in saxeis. Et mox, Et pisces, qui erant in flumine, mortui sunt, computrueruntque fluuius, & non poterant Aegyptij bibere aquam fluminis & fuit sanguis in tota terra Aegypti.

Vers. 5.

Res infero-
res angelis
commisere.

Et audiui angelum aquarum. Elementa, & res inferiores etiam angelorum cura commissa sunt. Ille ergo, cui aquae commissa sunt, angelus dicitur aquarum. Ita & cap. 4, dictum est: Et alius angelus exiit de altari, qui habebat potestatem supra ignem, quod ad ignem corporeum etiam referri posse diximus. Aretas: Non gentibus tantum praesentia sunt Diuinae virtutes iuxta legislatorem Moysen, sed & mundi elementis, quemadmodum haec reuelatio Diuinitus nos docet. Origines Hom. 14. in Nume: Opus est tamen ipsi mundo etiam angelis, qui sunt super bestias, & angelis, qui praesint exercitijs terrenis. Opus est angelis, qui praesint animalium natiuitati, virgultorum, plantationumque, & ceteris pluralibus in crementis. Augustinus lib. 83. Quaest. Q. 79. Vnaquaeque res visibilis in hoc mundo habet angeli eam potestatem sibi praepositam. Idem docet lib. 3. de Trinitate, cap. 4. & Sanctus Thomas hos autores secutus. 1. p. Q. 110. A. 1. Gaudet igitur angelus per aquas sibi commissas iustitiam Dei exercere aduersus impios.

Vers. 5.

Iustus es Domine, qui es, & qui eras, sanctus. Non est sensus, qui es sanctus, & eras sanctus, sed, ut in Graeco apertissi-

mum est, Iustus es Domine, qui es ipse qui est, & ipse qui erat, & ipse sanctus: *δικαιος ὁ κύριος ἐξ ὧν ἐστὶν ὁ κύριος, καὶ ὁ κύριος.* Sanctus autem, id est, *ἅγιος*, dicitur innocens, & purus, & amator puritatis, ut diximus cap. 15. nu. 7. quod in eo loco noster interpretes vertit, Pius: Quia solus pius es. Ac si dicat: O Domine, qui semper fuisti, & semper es, & natura sanctus es, & amator puritatis, iustus es quoniam ita iudicasti. Quare non recte vertit Erasmus: Iustus es Domine, qui es, & qui eras, & sanctus, quia haec iudicasti.

Orat.

Et sanguinem eis dedisti bibere. Id est, Aquam in sanguinem versam.

Vers. 6.

Et audiui alterum dicentem. Ex his non constat, qui nam hic angelus fuerit, aut cur potius quam alius prodierit ad confirmandum iudicium Dei. Sed ex Graeco manifestius fit, vbi legitur: Et audiui alterum ab altari dicentem, additur enim, *ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου*, id est, ex altari. Ita etiam

Vers. 7.

legunt Beda, & Ambrosius. In codice Complutensi, tam Graeco, quam Latino legitur: Et audiui de altari dicentem. Antiqui codices Latini variabant olim, quidam enim habebant: Et audiui alterum dicens, quomodo legunt Ansbertus, & Haymo, qui subaudiunt voluit, Verbum. Alii, ut testatur Rupertus, habebant: Et audiui altare dicens, quam lectionem ipse magis sequitur, ex eaque intelligitur occasio erroris. Cum enim initio scriptum esset: Et audiui de altari dicentem, aut alterum de altari dicentem, quae vera lectio est, paulatim corrupta sunt exempla, ut legeretur: Audiui alterum, siue. Audiui altare. Angelus ergo hic de altari thymiomaticis clamar, & iusta esse Dei iudicia dicit. In hoc altari incensa Deo offertur, id est, preces sanctorum de terra clamantium, sicut vidimus cap. 8. dicit enim Apostolus. Et alius angelus venit, & stetit ad altare habens thuribulum aureum, & data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum. Cum ergo sancti de terra aduersus impios clamant pro iustitia Dei, & pro libertate iustorum ut puniantur, recte angelus, qui illorum preces offert Deo, grati-

gratu-

gratulatur Diuinæ iustitiæ, & iusta iudicia eius esse testatur. Si autem de altari holocaustorum hoc intelligamus, quoniam nihil additur, quo intelligatur altare thymiamatis, dicemus angelum clamare ab altari, id est, à loco, in quo martyres in cælo quiescunt, & vindictam petunt. Inde approbat iudicia Dei, quoniam sanguinem sanctorum ulciscitur, ut latius exposuimus c. 14. n. 82. & 83. & fortasse est idem angelus, de quo ibi dictum est. Et alius angelus exiit de altari, qui habebat potestatem supra ignem.

Vers. 7. Etiam Domine, vocis, id est. Ita est Domine, ita fieri debet, ut sepe diximus.

Vers. 7. Vera, & iusta iudicia tua. † Vera, id est, in corrupta, ex veritate orta, non ex falsa suspitione, vera etiam, id est, fidelia, recte præstas quod promissisti, te vindictam de malis sumpturum fore. Iudicia vocat sententiam, siue opera illa, quæ ut verus index facit.

Vers. 8. Effudit phialam suam in solem. Egredite virtute sua ut sol multo vehementius, atque ardentius calefaceret.

Vers. 8. Estu affligere homines, & igni. *ἔστω καὶ ἡ θάλασσα ὡς τὸν ἄνθρακον ἐν πυρὶ*, quod sonat, ac si diceremus: Aestuare facere homines igni, itaque quantum aestam dicat, tantam esse eius magnitudinem ostendit, ut ignis potius videatur, quam aestus.

Vers. 9. Et aestuauerunt homines. *ἔστω καὶ ἡ θάλασσα ὡς τὸν ἄνθρακον ἐν πυρὶ*, id est, aestu afflicti sunt, sicut prius dixit: Aestu affligere.

Vers. 9. Habentis potestatem super has plagas. Qui talibus plagis homines affligit, nec remouet earum acerbiter, cum possit.

Vers. 10. Super sedem bestie. Super regnum Antichristi, ut ait Andreas. Percussit regnum Antichristi.

Et factum est regnum eius tenebrum. *† ἐσκοτίσθη τὸ βασίλειον αὐτοῦ*, id est, obscuratum est eius regnum, cur autem, obscuratum dicat, statim exponit: Et manducauerunt linguas suas præ dolore, & blasphemaerunt Deum cæli præ doloribus, & vulneribus suis. Significat omnes homines, qui Antichristo parebunt, maximis vulneribus percussos esse, atque ita obscuratam esse illorum prosperitatem, & latitiam.

Et manducauerunt linguas suas præ dolore. Linguas suas mordebunt, & quasi concident, quod est vehementissimæ indignationis, & impotentissimi doloris. Hyperbolicè enim dictum videtur, comanducare linguas, pro Mordere & concidere perinde ac si manducare vellent. Eadem significatione Latini dicunt Mordere labrum, Græci, *ἐδίευσαν χεῖλιν*, id est, comedere labra. Aristophanes in Vespis: *Ἦτ' ὄργησ' ἴλω χεῖλω ἐδίευσαν*, id est, præ ira labra comedens.

Et blasphemaerunt Deum cæli. Conuicti affecerunt ipsum Deum, qui in cælo regnat, unde mala illa immissa cernebant.

In flumen illud magnum Euphratem. Euphrates fluuius Babylonis est locus, & magnus, atque ideo venientibus ex Oriente versus Occidentem; præsertimque in Iudæam, transeundus, sicut & eum transijt Abraham à Mesopotamia veniens in terra Chanaan, unde & Hebræus, id est, transitor dictus est.

Ut prepararetur via regibus ab ortu solis. † Ut citò & expedite transire possent. Qui autem sint reges, & quo veniant, statim dicemus.

Et vidi de ore Draconis, & de ore bestie.

Non est addendum, Exire, neque in Græco additur: imò & Arethas dicit subaudiendum esse: Egredientes. Tres spiritus immundos, quos exire videt ex ore draconis, id est, Diaboli, & ex ore bestie, id est, Antichristi, & de ore Pseudopropheta eius ministri, de quo multa dixit cap. 13. nō est putandum ita exituros esse, ut verba sonant. Quoniam & si de ore Antichristi, & de ore Pseudopropheta exire poterat, ex ore Diaboli, quod nullum est, exire non possunt: nisi fortè diceremus tunc Diaboli specie draconis videntur esse simul cum Antichristo, quod non videtur probabile. Quare melius dicemus spiritus de ore eorum exire, quia eorum iussu missi sunt, sicut cap. 12. legimus: Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, id est, exercitum persequerem. Tres autem spiritus immundos ab eis mitti non est mirum, habebunt enim Antichristus, & Pseudopropheta potestatem omnem Diaboli, & mittere poterunt spiritus. † Nam si nunc magi

Vers. 10.

Vers. 11.

Vers. 12.

Vers. 13.

Vers. 14.

magi mittunt spiritus quod voluit, quanto magis hoc facient Antichristus, & Pseudopropheta. Quos similes ranis Iohannes videt, quoniam rana imbellè animal est, & turpe, & loquax, & vocè, & strepitum habet maiorem quàm pro corpore, sed viribus caret. Ita hi spiritus immundi magnum tunc strepitum edent, & multos ad arma concitabunt, sed omnis armatorum conatus in nihilum tandem recidet, ipsi potius vincuntur, & occiduntur, ut mox indicatur.

Faciunt signa. Ostendent prodigia, quibus hominibus persuadeant bellum esse suscipiendum, & his signis multos excitabunt.

Et procedunt ad reges totius terræ. Ibi sine dubio ad septem reges, qui contra Antichristum non pugnauerunt, ut eos ad eum adducant, quod iunctis totus orbis viribus potentius contra omnes Christianos pugnent, nec sit quiquam, qui Antichristo obstat, aut resistat. Et hoc est, quod paulò ante, dixit: Et sextus angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphratem, & siccauit aquam eius, ut prepararetur via regibus ab ortu solis, id est illis ex his septem regibus, qui erunt tunc in prouincijs Orientis, & venient ad Antichristum, ut cum illo pugnent aduersus Christianos. [Neque enim hi reges longè admodum aberunt, sed vnde citius venire possint: itaque illis solus Euphrates ob stare poterit, nullus præterea venientibus occurreret fluuius tantus, ut impedire iter exercitus eorum possit. Andreas quidem putat Antichristum cum his regibus esse venturum ex Oriente, id est, ex Perside, in qua erat tribus Dan, de qua ipse nascetur. At hoc fieri non potest, cum ipse eos vocari iusserit ad se, ut dictum est.] Ex quo intelligitur hos spiritus fore ex principibus, & ex aptioribus ad bella concitanda, idè pauci mittuntur.

Congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. † Congregare illos volent ad prælium, ut Christi nomen, & Ecclesiam deleant, sed reuera congregabunt eos, ut omnis eorum potentia vno die à Christo superetur, & omnes simul occidantur. Hoc confirmatur, & exponitur verbis illis cap. 17.

Vers. 14.

Vers. 14.

Vers. 14.

Vers. 14.

Vers. 14.

de decem cornibus: Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, &c. Atque ita toto illo strepitu suo, atque terrore nihil efficient, nam neque nomen Christi tollent, neque Ecclesiam destruent, neque vel vnum ex electis Deo adiment. *Diem*, quo reges occidendi sunt, *magnum* vocat; quia magna Christus in eo facturus est, & mem oranda. Recteque dicit *Omnipotentis Dei*, quia eo die virtutem; & potentiam suam multas, magnisque argumentis demonstrabit. Hic dies non idem futurus est, quo iudicium omnium fiet, nam post hæc plagam sequetur septima ante diem iudicij, erit tamè valde illi proximus, ut indicant verba sequentia.

Ecce venio sicut fur. Hæc possunt de extremo die intelligi, ac si diceret; Cū hæc fient ego citò adero, ut omnes iudicem, & ex improviso veniam, sicut fur, cum homines non sperabunt, cum mali minimè timebunt exitum suum, sed bene de rebus suis sperabunt. Quod optimè explicauit Paulus. 1. Thessa. 5: † De temporibus autè, & momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte; ita veniet. Cum enim dixerint, Pax, & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient. Nec improbabile videtur loqui etiam de aduentu, quo veniet ut hos reges disperdat, veniet enim sicut fur, id est, cum iam illi omnia mala finita, & omnia pericula se euasisse putabunt, & omnia sibi læta promittent.

Beatus qui vigilat. [Hæc de aduentu ad iudicium intellecta, minimè indigent expositione. In altero sensu: *Beatus qui vigilat*, id est, qui bonis operibus intus inuenietur, nec ad partes horum regum transibit, sed me solum adorabit aduentum meum ad iudicium vigilanter expectans.]

Et custodit vestimenta sua. Sanctitatem, & fidem, & virtutes, quibus anima ornatur, & sine quibus turpis apparet, & pudenda, de quibus cap. 3. dixit: Et nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum,

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

tum, ut locuples fias, & vestimentis albis induaris, ut non appareat confusio nuditatis tuæ. Quæ iam suo loco exposuimus. Est autem sumpta Metaphora ab illis, quibus, dum dormiunt, vestimenta fures auferunt.

Vers. 15. *Ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius.* Id est, ne amissis omnibus virtutibus nudus inueniatur, cum ego reges percussero, & tunc simul puniatur inuentus nudus, & hac pœna appareat eius turpitudinis, id est, nuditas, per quam mala, & pudenda opera designat.

Vers. 16. *Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armageddô.* Quæ dicta sunt ab illis verbis: Ecce venio sicut fur, per paranthetis posita sunt occasione diei illius magni, nunc redit ad id, quod agebat. Omnes hos reges, ut simul vincantur, & occidantur, congregabit in eum locum, qui vocatur *Armageddon*.

Armageddon.

13 Nomen Hebraicum posuit, quia Hebraeorum locus erat; nec apud alios notus, aut nominatus. Vbi autem sit, nullus exploratū docuit, nec autor libri de Nominibus Hebraicis, nec certò scire possimus, quia nusquam eius meminit Scriptura. Suspicion tamen locum esse prope Ierusalèim, & vallem Iosaphat, ubi iudicium futurum est, tempore quæ *Apostolus* fuisse obscurum, extremo autem tempore futurum nobilem. Varias eius nominis interpretatio res scriptores afferunt, sed quæ ad rem pertinere non valde videantur. Verisimilius esset dici *Ἰσραήλ* ab *ἰσραήλ*, quod significat dolose agere, & *ἰσραήλ*, congregare exercitum, quod videatur Deûs quasi dolose congregasse exercitum illorum regum, ut vno die cum suis perirent. Itaque Diuina providentia loco nomen inditum videtur ab eo, quod in illo futurum est. Verùm quoniam nemo ubi hic locus sit indicare potuit, nec in Scriptura inuenitur, vehementer suspicor corruptum esse nomen (ut passim in nominibus peregrinis euenire solet) legèdumque esse Mageddon. Mageddon enim, siue Mageddon, ut videmus *Zacharia. 12.* vrbs fuit prope Iezrahelem metropolim olim decem tribuum, sitamque ad radices montis Gelboe versus occidentem. Habuit autem Mageddon campum magnum aprissimū ad pugnandū,

in quo contra regem Aegypti pugnas Iofias interfectus est. Huius campi meminit secundus Paralip. cap. 35. & Zach. cap. 12. Atque hunc omnino significari arbitror à Iohanne; & quia exercitibus regum aprissimus erat, & quia de illo, quasi de loco noto ex Scriptura loquitur Quod ostendit Tyconius, qui Hom. 13. legit: In loco, qui vocatur Hebraicè Mageddon, Quod si constiterit legendum esse Harmageddô, dicemus eundem locum vocari campum, quia magna quædam planities erat, & Harmageddon, id est, montem Mageddon, quoniam hæc planities erat in excelso loco. [Quorsum reges congregentur, docet Apostolus cap. 19: Et vidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius. Cupient ut ubique regnet Antichristus, & Christiani nominis delere memoriam, ac providere ne possint vltimo tempore Christiani rebellare, aut tempore sua reedificare, & ad pristinam redire libertatem.] Sed antequam id fiat, in campo illo occidentur, ut exercitus Senacherib. 4. Reg. 19. & Isa. 37. De horum morte scriptum est cap. 20. Et descendit ignis à Deo, de caelo, & deuorauit eos, ut suo loco dicemus.

Vers. 17. *Et exiit vox magna de templo à throno.* A templo, id est, à sede beatorum. Ar non ex qualibet parte templi, sed à throno, in quo scilicet Deus sedebat, hæc enim vox & finem omnium adesse indicat, & quasi sententia Dei est, ideoque à throno exiit.

14 *Factum est.* Id est, omnia terminata sunt, finis omnium rerum iam venit. Est enim hæc septima plaga illarum, de quibus dixit cap. 15: Septem angelos habentes septem plagas nouissimas, quoniam in illis consummata est ira Dei. Significat autem post has plagas citò venturum esse diem iudicij.

Vers. 18. *Et facta sunt fulgura, & voces, & conterrita.* Ad demonstrandum magnam iram Dei iam proximè malis imminentem. Voces etiam articulate horribiliter audientur (sicut sæpe in aere audite sunt) hanc ipsam iram indicantes ad maiorem terrorem impiorum. Eadem verba latius exposuimus cap. 4. num. 22. Fortasse voces

ces erunt quasi magni exercitus ad prælium venientis, ut significetur aduentus Domini ad iudicium cum suis sanctis.

Vers. 19. *Et facta est ciuitas magna in tres partes.* Præ vi maximi illius terræ motus scindetur, & diripetur vrbs in tres partes, hoc est, tribus magnis hiatibus terræ diuidetur in tres partes ciuitatis, ac si tres essent ciuitates. Hanc vrbe Arethas Ierusalèim credit, quod verissimū est; nam & cap. 11. ciuitas magna dicta est, & tunc magna erit: Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, &c. Et quamuis de Roma hæc dictū accipi posse videbatur, quæ ciuitas magna dici solet, nequaquam accipiendū est, quoniam Roma, cū hæc fiet nulla erit, ante initium enim regni Antichristi excindenda est a decem regibus, ut aperte prædictū est ab Apostolo infra c. 17. & nos in calce huius operis, cū de ordine rerū prædictarū agemus, demonstrabimus. Ierusalèim autē Antichristi potētia, atque opibus aucta, maxima tunc erit, atque opulētissima vrbs. Nec tamē ideo, quis hoc esse putet, quod scriptū est Zach. vltimo de morte Oliuarii scindēdo, & de terræ motu magno. Illa enim in eius loci cōmētarijs, & grauisimorum virorū autoritate, & verbis ipsius prophetae satis ostēdit de excidio Ierusalèim sub Tito omnia intelligi. Et cōlōga sit, atque obscura prophetae, satis nūc fuerit locū indicasse, ne quis erret: præsertim cū hic vrbs scindēda dicatur, ubi autem non vrbs, sed mons Oliuarii scindendus sit, qui est extra vrbe.

Vers. 19. *Et ciuitates gentium ceciderunt.* Multæ vrbes gentiliū, & cultorum Antichristi ceciderunt impetu illius terræ motus.

Vers. 19. *Et Babylon magna venit in memoriā.* Cū hæc fient, iā Babylō erit excisa, ut modò dixi mu. 14. Sed cū Deus hæc de Ierusalèim Apostolo ostēdebat, etiā illi prædixit Babylōne esse diruendam, atque vastandā, atque ideo simul hæc posuit, cū ad valde diuersa tempora pertineant. Ex quo magnū, atque euident argumentū desumitur, Babylōne non esse ciuitatē malorū, quoniam cū veniet Antichristus, Babylō iā non erit, & regnū eius destructū erit: at ciuitas malorū nunquā fuit tā diues, tā potens, tā omnium vitrix, & domina, quā erit regnante Antichristo. More autē nostro dicit venire in memoriā visitata Scripturæ locutione. Ut enim qui beneficij, aut iniuriæ accepit; & post longū tēpus vicē repēdit; recordari

eius dicitur: ita in Scriptura solet dici recordari Deū alicuius, cū aut bene, aut male illi facere vult. Ut Gene. 9: Recordatus autē Deus Noe, cūctorūque animantiū, & omnium iumentorū, quæ erant cū eo in arca, addidit spiritū super terrā, & imminuta sunt aquæ. Recordatus sum tu miserās adolescentiā tuā, &c. Hos. 7: Et ne forte dicant in cordibus suis omnē malitiā eorū me recordatū. Et cap. 8: Nūc recordabitur iniquitatis eorū, & visitabit peccata eorum.

Vers. 19. *Dare illi calicem.* Id est, ut daret illi calicem bibendū, indignationis suæ, de quo diximus cap. 14. num. 58.

Vers. 19. *Indignatio ira eius.* Satis videbatur dicere *Indignatio ira eius.* Sed *Ira*, auget adhuc, & ostēdit iram esse multo tempore, multūque peccatis collectā, hanc irā vocat. Indignatio autē, id est, *θυμὸς*, est morose efferaescens ad vltionē tunc sumendam, qui ortus est ex nouo peccato, & ex illa veteri ira, quæ in corde seruabatur.

Vers. 20. *Et omnis insula fugit, & montes non sunt iniqui.* Hæc intelligitur satis ex verbis c. 6: Et omnis mōs, & insula de locis suis mota sunt. Vbi hæc terræ motu fieri posse ostēdimus. n. 4. & 15. diximusque mōtes, & insulas crebrius huiusmodi magnis terræ motibus quatī solere. Quare cum hic, de quo nūc loquimur, omnium maximus futurus sit, & qualis nunquā fuit, ex quo homines fuerunt super terram, non est mirū multo maiora videri in illo, quam in vltio alio visa sint.

Vers. 20. *Et montes non sunt inuerti.* Quia vi terræ motus longius pulsi, & scissi etiā, aut cōminuti sunt, aut in mare deturbati, de maritimis enim motibus loquitur.

Vers. 20. *Et grādo magna sicut talentū descendit, & latitudo eius.* quod possumus interpretari, ut ea, quæ talentaria vocantur, nā Græci quid, quid magnū est, vocat *ταλάντιον*, id est, talentare. Significat ergo fuisse inusitatæ cuiusdā magnitudinis. Hoc incredibile fortasse videbitur, & spiritualiter potius interpretandū. Sed nihil incredibile videri debet in signis illius extremi temporis, quo virtutes celorū cōmouebuntur. i. angeli illi, qui potestatem habent edendorū miraculorū, insolita edēt, & multo maiora, quā antea. Idcirco ait: *Et blasphemauerunt Deū homines propter plagā grādinis, quoniam magna facta est vehementer.* Propterea enim

enim blasphemabant, idest, conuicijs incessabant Deū, quod cū grando esset maximi pōderis, & maximi lapides deciderent, homines, & iumēta interficiebat, & domos euergebāt. Similis ex parte grādo fuit in plagis Aegypti: Exo. 9: Et grando, & ignis pariter milia ferebātur, tantūq; fuit magnitudinis, quanta ante nunquā apparuit in terra vniuersa Aegypti, ex quo gens illa condita est. Et percussit grādo in omni terra Aegy

pti cuncta, quæ fuerunt in agris, ab homine vsque ad iumentum, &c. Nec mirum hoc, cum sæpe magni lapides è cœlo cecidisse visi sint, siquidem Iulius Obsequens in libro de Prodigijs, cap. 63. affirmat. C. Claudio Pulchro, T. Sæpronio Gracho, Coss. Lapidem ingentem in agro Crustumino in Lacum Martis de cœlo cecidisse: & lapidibus pluuisse sæpe in eodem libro docet, vt cap. 3. 32. 33. 36. 37. 40. 42. 45. 51.

Argumentum Capitis. XVII.

Purpuratam meretricem videt super aquas multas bestie insidentem habenti septem capita, & decem cornua, & ab angelo accipit omnium interpretationem, eiusque vastitatem futuram discit.

Caput. XVII.

Venit vnus de septem angelis qui habebāt septē phialas, & locutus est mecum dicens, Veni, ostendam tibi dānationē meretricis magna, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenā nominibus blasphemiæ, habentē capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circūdata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureū in manu sua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius nomen scriptum, Mysteriū. Babilō magna, mater fornicationum, & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriā de sanguine sanctorū, & de sanguine martyri Iesu. Et miratus sum

cū vidissem illā admiratione magna. Et dixit mihi angelus. Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentū mulieris, & bestie quæ portat eam, quæ habet capita septē, & cornua decem. Bestia quā vidisti, fuit, & nō est, & ascēsurus est de abyssō, & in interitū ibit: & mirabuntur inhabitantes terram (quorum nō sunt scripta nomina in libro vite à constitutione mundi) videntes bestiam quæ erat, & nō est. Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Septē capita septē montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. Quinq; ceciderunt, vnus est, & alius nondū venit: & cū venerit, oportet illum breue tēpus manere. Et bestia quæ erat, & nō est: & ipsa octaua est, & de septem est. & in interitū vadit. Et decem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum nōdum acceperunt, sed potestatem tamquam reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habēt, et virtutem, et potestatem suā bestie tradent. Hi cū agno pugnabunt, et Agnus vincet illos, quoniam Domi-

nus

15 nus dominorum est, et Rex regum, et qui cum illo sunt, vocati, et electi, et fideles. Et dixit mihi. Aquæ quas vidisti vbi meretrix sedet, populi sunt; et Gentes, et lingue. Et decem cornua quæ vidisti in bestia: hi odiēt fornicariam, et desolatā facient illam, et nudam, et carnes eius manducabunt, et ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant quod placitum est illi: vt det regnum suam bestie, donec consummentur verba Dei. Et mulier quā vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

Vers. 1.

Venit vnus de septem angelis. Si vnum pro primo accipiamus, vt hactenus fecimus secuti locutionem Hebræorū, angelus, qui primus effudit phialam, & afflixit eos, qui adorauerant Antichristū, & characterē eius acceperāt, nunc Iohannē alloquitur ostensus damnationē Babilōnis, in qua multos futuros esse similes his, idest, qui ante aduentū Antichristi æquēt eorū scelera, qui Antichristum adorabunt,] probabile est, vt quæ sit mater fornicationum terræ. [Quilibet etiā illorum septem angelorum ostendere hanc visionē Apostolo potuit, quia ipsi afferunt plagas nouissimas, & illa erit nouissima plaga Babilōnis, & nulla nouissimarū minor. Cūque par futura sit impietas ciuium Babilōnis, & eorum, quos plaga nouissima horū angelorum ferient, & paria supplicia, non immeritō ab eisdem angelis prædicuntur. Propriè autem ostensio damnationis Babilōnis tribui potest quinto, aut sexto angelo propter similitudinē plagarum, de quibus agitur capite. 16.]

Vers. 1. Meretrix.

Damnationem meretricis magna. De vrbe matre fornicationū, & plena idololatria, quasi de meretrice, loquitur, iuxta morem prophetarū. Sicut enim in fornicatione omnia vitia, sed maximè idololatria intelligitur, vt diximus cap. 14. n.

57. ita ciuitates idola colētes appellātur meretrices. Mich. 1. Et omnes mercedes eius cōburentur igne, & omnia idola eius ponā in perditionē, quia de mercedibus meretricis cōgregata sunt, & vsque ad mercedē meretricis reuertētur, idest, à meretrice transibūt ad meretricē, à Samaria ad Niniuem. Nahum. 3. de Ninie: Propter multitudinē fornicationū meretricis speciosa. Lege cap. 3. Ieremix &c. 16. Ezecielis. [Ceterum quāuis excidium Babilōnis non eo tēpore cōtinget, quo ea, quæ in præcedētī capite scribuntur, vt diximus cap. 16. n. 14. & 15. Apostolus hanc visionē cōiūxit aut quia hoc tēpore vidit, aut quia rectē cōiungebatur cū eo, quod paulō ante dixerat cap. 16: Et Babilō magna venit in memoriā ante Deum dare illi calicē vini indignationis iræ eius. Et fortasse occasione horum verborum nūc illi ostensa est.]

Vers. 2.

Cū quæ fornicati sunt reges terræ. Cuius idola reges aliarum ciuitatum coluerunt olim, & postea colent, vt diximus cap. 14. num. 49. & 59. Et inebriati sunt, qui habitāt terrā de vino prostitutionis eius. Non loquitur nūc de vino, vt hactenus, nō enim dicit: De vino indignationis, aut iræ, sed, De vino prostitutionis eius. Et quoniam meretricis Metaphoram seruat, quæ omnibus ad fornicandū prostituta est, eius illecebras, & blāditias, quibus ad fornicandū alliciebat, vocat vinum prostitutionis, quia illis, quasi vino suauī, homines inebriabat, & demerabat. Significat ergo Romā plurimos ad suam idololatriā allexisse, & allecturam esse spe lucri, & honorum, & voluptatum.

Vers. 2.

Et abstulit me in spiritu. Visione imaginaria, vt diximus in vltima verba cap. 12. In desertū verò abstulit, vt melius ostēdere posset urbem ab alijs separatā, aut mulierem sedentē super aquas multas, hæc enim visio melius in deserto loco ostenditur. Significat etiam eam in magnam solitudinē esse cōuertendam post supplicium, vt videbimus cap. 18.

Vers. 3.

Et vidi mulierē sedentem super bestia coccinā. [De muliere, atq; de Babilōne multa essent nūc dicēda, nisi dicta essent supra. c. 14. n. 33. & sequentibus, quorū nunc recordari lectorem volumus.] Ceterum

Vers. 3.

Q² terum

terum apud nos ambigua est oratio, nec enim constat satis verum bestia cocinea sit, & plena nominibus blasphemiarum, an mulier ipsa. Sed in Græco manifestum est bestiam dici cocineam, & plenam nominibus blasphemiarum, & habentem capita septem, & cornua decem. Καὶ εἶδον γυναικα καθήμενη ἐπὶ θηρίῳ κεκρικου γέμου ἐκκομάτων βλασφημίας, ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ, καὶ κέρατα δέκα. In quo primum est obseruandum mulierem, & bestiam sine vilo articulo poni, vt intelligamus mulierem, & bestiam nunc induci, quæ hactenus inductæ non fuerint, ideo enim non poni articulum diximus cap. 13. nu. 26. & 27. cum tamen postea articulos addat in hoc ipso cap. quasi de rebus iam notis loquens. Itaque de Babylone quidem locutus fuerat ante, sed sub vrbs nomine, non sub nomine mulieris. Et de Diabolo multa dixerat cap. 12. sub nomine draconis, de hac tamen bestia, qualis nunc describitur, nihil hactenus dictum est, quæ videlicet mulierem sustineat, & vehat, quod draco ni conuenire non videtur, sed alteri bestie aptiori ad vestitionem. Non est ergo hæc bestia, quæ cap. 13. & sequentibus commemorata est. 1. Antichristus. † Bestia hæc regnū Diaboli est, aut potius Diabolus regnans in mundo per sua membra, qui ab initio ferè mundi regnare cepit in hominibus. Cocinea dicitur non propter crudelitatem, vt putauerunt Victorius, & Arethas; aut certe non tam propter crudelitatem, quæ colore rufo significari solet, vnde c. 12. draco rufus appellatus est, qui color Græcè dicitur πυρρός, quæ propter diuitias, & fastum regni, atque delicias, vestis enim cocinea (id est, pulvere vermibus infecta, qui oritur ex cocco, siue ex grano arbusculæ, quæ Cuscuthum dicitur) diuitum, & regum vestis est, & valde pretiosa. Inde Nahum. 2: Viri exercitus eius in cocineis, & 2. Reg. 1. Flete super Saul, qui vestiebat vos cocineo in delicijs. Matth. 27: Et exuentes eum chlamyde cocineam circumdederunt ei, volebant scilicet eum ornatum regio induere. Plinius etiã autor est lib. 22. c. 2. imperatorum paludamenta cocineo colore fuisse tincta. Super bestiam mulier sedet, quia tyranicum regnum Romanorum Diabolus portabat, & sustentabat vt per

Cocinea.

illud persequeretur, & occideret Christianos, & maneret vbiq; cultus idolorum. [Altera etiã causa est, quia decem reges futuros, & orbem terrarum inter se partituros sub ditione sua habebit, quod latius explicauimus cap. 14. n. 51.]

Plena nominibus blasphemiarum. Regnum Diaboli plenum est vndiq; nominibus blasphemiarum, quia membra eius regnaria, id est, Romani imperatores, & qui eos in monarchia præcesserunt, semper verum Deum blasphemabant, & iustos persequerentur, & se Deos appellari, atque in templis adorari volebant, atque idem postea fiet. [Prosper Aquitanicus in Dimidio temporis, cap. 7. ita hoc exponit: Aeterna cum dicitur quæ temporalis est, vtiq; nomen est blasphemiarum. Cum mortales licet reges in ea dicantur Diui, eisq; supplices dicant, Numini vestro, Altaribus vestris, Perennitati vestre, & cetera, quæ vanitas, non veritas tradidit, atque execrabilia sunt: hæc enim aeterno Deo debentur.]

Habentem capita septem, & cornua decem. † De quibus paulo post suo loco dicemus.

Et mulier erat circumdata purpura, & cocineo. Vrbs, quæ omnibus gentibus dominabat, & vniuersi orbis terræ opibus abundabat, rectè purpura, & cocineo circumdata dicitur. Nam purpura (quæ sanguine tingitur purpuræ piscis ex cochylionum genere, & nigrantis rosæ colore sublucescit, vt tradit Plinius lib. 9. c. 36.) vestis etiã regum est, & nobilium, & diuitum. Dan. 5: Purpura vestietur, & torquæ aurea habebit in collo, & tertius in regno meo erit. Lege Plinium in eodem loco. Erat ergo mulier pretiosissimis vestibus amicta, partim cocineis, partim purpureis, & auro, ac lapidibus pretiosis, & margaritis tecta: quoniam Romani omnium gentium victores omnes diuitias in urbem suam inferebant. Hæc omnia ad futura etiã tempora referenda sunt, vt diximus cap. 14. nu. 49. & sequentibus.

Habens poculum aureum in manu sua. Romani innumera idola habebant, & vbiq; gentibus, apud quas versabatur, & vbiq; terris præerant, & ipsi, qui ad urbem veniebant, sua idola tradebant, suosq; mores corruptissimos. Et quoniam omnes Romano rum, quibus & ipsi, & vniuersi parebant, gratia, & auxilio indigebant, libenter hæc suscipiebant. † Ad hæc reges, & principes

Vers. 3.

Vers. 13.

Vers. 3.

Purpura.

Vers. 4.

pes terræ, qui ante alios placere Romanis cupiebant, vt ab eis regnum acciperent, aut per eos tuerentur acceptum, facile eorum idola colebant, & in suis regnis coli iubebant. Atque hinc cap. 18. causa dationis eius hæc traditur. Quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes. Quod in nullâ aliâ ciuitate conuenire potest. Idcirco mulier depingitur cum calice aureo pleno abominationum, (ita enim legendum est, vt est in Græco, & apud Andream, & Aretham, & Primum) & immunditia fornicationis eius, id est, idololatriæ eius: quæ propinabat omnibus gentibus: & ideo dictum est paulo ante: Et inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius. Quod & in fine sæculi futurum putandum est, vt diximus cap. 14. n. 49. Abominationes autem vocat grauiora, turpioraque peccata. Calix aureus diuitias eius indicat, quæ ratione etiã dictum est Ier. 51: Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram. Sed magis nunc indicat spem diuitiarum, quæ gentes ad idola, & ad turpitudines suas alliciebat.

Vers. 5.

Vers. 3.

Vers. 6.

Et in fronte eius nomen scriptum est. Frons sedes est verecundiæ: quia ergo nequaquam se se occultabat, aut tantorum scelerum conscientia latebat, sed palam vbiq; nominari, & cognosci volebat, nomen habet in fronte.

Mysterium, Babylon magna. † Cum dicitur Mysterium, arcanum significat latere in nomine, id est, non proprie accipi, sed figuratè, quemadmodum de Ierusalem dixit cap. 11: Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Aegyptus. Ceterum cum articulo dicitur Magna, & Mater, quod eximia sit inter vrbes magnas, & inter matres fornicationum, & abominationum terræ, quod iam exposuimus num. 5. & 6.

Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum. Hoc in nullam urbem æquè conuenit, ac in Romam, in qua innumerabiles martyres occisi sunt. Quamuis non ebria dicitur tantum propter sanguinem, qui eius iussu, & potestate in alijs urbibus effusus est: nam hunc etiam ipsa

fudit. Nec de sanguine vsq; ad Iohannis tempora effuso tantum loquitur, verum & de eo, qui postea erat effundendus. Ebria dicitur, vt plurimum sanguinis sum indicetur, Ebrietas enim copiam magnam solet significare. Vt Psal. 35: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ. Deut. 32: Inebriabo sagittas meas sanguine. Gen. 43: Biberuntque, & inebriati sunt cum eo, id est, abunde biberunt. † Erat autem ebria & sanguine sanctorum, & sanguine martyrum: quoniam multos quoque Christianorum extra martyrium occidit non odio Christi, sed auaritia, & crudelitate, & appetitu dominandi. Multos quoque Iudeorum ante aduentum Christi in caelis interfecerunt Romani duces.

Ebrietas, & Ebrius.

Et miratus sum. Non intelligebat magnam, & obscuram, & multiplicem visionem.

Vers. 6.

Et dixit mihi angelus. Qui mihi hæc ostendebat.

Vers. 7.

Ego dicam tibi sacramentum mulieris. Quod Græcè Mysterium dicitur, hoc noster interpretes semper Sacramentum vertit, & vtrūque nomen arcanum quippiam absconditum in re alia, & latens significat. Et quauis in alijs interdum proprie tamè in rebus sacris hæc nomina usurpantur, vt vtriusq; etymologia indicat. Nam Sacramentum à sacrando dicitur, mysterium autem à verbo μυστήριον, quod est sacris initiari, institui doctrina ad res sacras pertinere. Inde Mystes sacris initiatus, aut sacrorum peritus, & Mysterium, arcanum, quod in doctrina sacrorum traditur, siue arcanum sacrorum, aut ad sacra pertinens. Sap. 6.

Sacramentum. Mysterium.

† Quid est autem sapientia, & quemadmodum facta sit, referam, & non abscondam à vobis sacramenta Dei. Dan. 2: Mihi quoque, non in sapientia, quæ est in me, plusquam in cunctis viuentibus, sacramentum hoc reuelatum est. Eph. 5: Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, & Ecclesia: Et cum sæpe occurrat hoc vocabulum, in nostra Translatione modò Sacramentum, modò Mysterium ponitur, in Græco semper est Mysterium. Vnde etiã septem Ecclesie sacramenta per excellentia dicta sunt, quoniam in illis sub regum mero rerum sensibilibus gratia latet.

Sacramenta septem ecclesie ita dicta.

Vers. 8. Bestia, quam vidisti, fuit, & non est. Quoniam in bestia non Diabolus intelligitur, sed Diabolus regnans, rectè de illo ait: *Fuit, & non est. Fuit*, id est, regnabat olim Diabolus in mundo ante aduentum Christi: nunc autem eiectus est à Christo, & fugatus, ac victus. Ita Beda, & Arethas, & Ambrosius Ioh. 12. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Luc. 11. Cum fortis armatus custodit atrium suum in pace sunt omnia, quæ possidet. Si autem fortior eo superveniens vice rit eum, uniuersa arma eius auferet, & c. Etenim licet postea etiam multis dominatus fuerit, potestas eius cum illa priori comparata nulla censetur. Ita etiam exponit hæc Andreas. Sed hoc vberius cap. 20. explicabitur.

Vers. 8. Et ascensura est de abyssu. In Antichristo membrorum suorum potētissimo. Hoc est, licet nunc eiectus sit, & regnare desierit, iterum redibit eius regnum cum Antichristus ascenderit ex abyssu, id est, ex mari, quod latè explicauimus initio cap. 13. Hoc etiam de ipsa bestia in se ipsa intelligendum est, quæ ligata nunc apud inferos tenetur, & ideo non est: sed tempore Antichristi soluetur, & exibit, vt pleniùs exponemus cap. 20. num. 5. 6. & 7.

Vers. 8. Et in interitum ibit. Interibit, Cum occideretur Antichristus, id est, regnare desinet.

Vers. 8. Et mirabuntur inhabitantes terram. Cū bestia venerit in Antichristo, & tot per illum signa fecerit, mirabuntur terræ homines. Hæc & sequentia superius explanauimus cap. 13. n. 18. & sequētib.

Vers. 8. Quæ erat, & non est. Sed iam tunc erit, id est, regnabit in Antichristo.

Vers. 9. Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Hoc videtur dicere. Hæc est intelligentia, siue expositio visionis bestie, longè ramè aliter se res habet. Nā Hic Aduerbiū est, ad vt cum Matth. 12. legimus: Et ecce plusquam Ionas hic. Et ecce plusquam Salomon hic. Ita ergo Græca habent: *ὡς ὁ ἰωνῆς ἢ ὁ σαλωμῶν*. Id est, Hic mēs quæ habet sapiētiam, scilicet, adfit, aut animaduertat. Qui sapiēs est, & intelligere potest quæ dicetur, intēdat animū vt percipiat interpretationē. Andreas: Cū spiritualia sint quæ explicatur

Spirituali sapientia, & non mundana opus est, inquit, vt intelligantur quæ dicuntur. & c. Sed vs̄ sensum quoq; & intelligentiam significat, atque hoc magis nostro interpreti placuit, ac si diceret: *Hic*, id est in his, quæ nunc dicam, est sensus, id est, explanatio huius visionis, habēs sapientiam, id est, vera, & sapiēs, verè, & sapienter hæc ita intelligetur. *Septem montes sunt.* Hoc iam satis exposuimus cap. 14. nu. 30.

Vers. 9. Et reges septem sunt. Videmus hic vnā & eandem rem duo significare, quod ad sensus præsertim mysticos diligenter obseruandum est.

Vers. 10. *Quinque ceciderunt, vnus est, alius nondum venit.* Sine coniunctione legendū est: *Alius nondum venit*, vt est in Græco, & apud Victorinum, & Primasium. Hoc loco Victorinus insigniter lapsus est, putauit enim Neronem resuscitandum esse, & Antichristum fore, quod etiam multi ex veteribus Ecclesiæ scriptoribus crediderūt, vt refert Hieronymus in illud Dan. 11. Et cor eius aduersus testamētum sanctum. *Quinque autē reges qui ceciderunt*, eos esse dicit Victorinus, qui post Neronē Romanū imperiū tenuerunt vsque ad tēpus, quo Iohānes scripsit Apocalypsin, id est, vsq; ad Domitianū. Hi sunt Vespasianus, Titus, Galbā, Otho, Vitellius. † Vnū, qui est, interpretatur Domitianū, qui tūc imperabat, aliū, qui nondum venit, vult esse Neruā, qui successit Domitiano, & breue tempus mansit, quoniam biennium nō impleuit. Sed quid dicit de tot imperatoribus, qui fuerunt inter Neruam, & finem sæculi, quo Neronē putat esse resuscitandum?

Vt locū intelligamus obscurissimū, sciendum est septem mundi ætates numerari. Prima est ab Adā vsq; ad Noe: secunda à Noe vsq; ad Abraham: tertia ab Abraham vsque ad Dauid: quarta à Dauid vsq; ad transmigrationem Babylonis: quinta hinc vsque ad aduentum Christi: sexta ab aduentu Christi vsq; ad Antichristum, septima ab Antichristo vsque ad diē iudicij. In his ætatibus semper Diabolus per reges, & principes sæculi seruos Dei affligit, & vexat. † In prima ætate sicut Cain occidit Habelem, ita eius posterio-

tiores persequebantur posteros Seth iusti filij Adam. Fuerunt enim tunc Gigantes potentes à sæculo viri famosi, vt legimus Gen. 6. quos Iosephus. 1. Antiq. cap. 4. progentem insolentem fuisse dicit, & fiducia roboris omnem, & fas contemnentem, quorum facinora (inquit) non ab similia ijs, quæ de Gigantibus Græci memorant, posteritati sunt tradita. In secunda ætate exiit Nemerod, de quo Gen. 10. Ipse cepit potens esse in terra, & erat robustus venator coram Domino, id est, vt terras innocentium opprimens, & occupans. De quo lib. 1. Antiquit. cap. 5. hæc scripsit Iosephus: Hanc superbiam, Deiq; contemptum excitauit in eis Nabrodes nepos Chamæ filij Noe, vir audax, & manu promptus, subinde iactans non Deo, sed propria virtuti præsentem felicitatem eos debere, & que ita paulatim re ad tyrannidem trahebat, ratus fore vt homines ad se deficerent à Deo, si se illis ducem præberet. & c. In eadem multos etiam huiusmodi fuisse non est dubium, quos nimia vetustas ex hominū memoria deleuit. In tertia ætate reges Aegypti, & aliæ nationes vehementer afflixerunt populum Dei. † In quarta afflictus est grauitè idem populus à regibus Assyriorum. In quinta, à regibus Chaldæorum, & Græcorum. In sexta, ab imperatoribus Romanorum primū, deinde à regibus Agarenorum, & à Turcis, & ab alijs, qui post hos insurgerūt. In septima, ab Antichristo affligetur, & à socijs eius regibus multò grauius, quam à reliquis omnibus. Septem igitur reges significati in septē capitibus Diaboli regnantis, sunt reges septem ætatum, è quibus quinque ceciderunt, id est, perierunt, atque suo regno, & sua potentia voluntate Dei delecti sunt. *Vnus est*, in quo intelliguntur omnes, qui in hac sexta ætate afflixerunt, & affligent populum Dei. *Alius nondum venit*, id est, Antichristus, qui veniet in septima ætate. *Et cum venerit, oportet illum breue tempus manere*, id est, tres annos cū dimio, vt videmus cap. 11. & 12. † Quod si cui durum videretur in vno rege multos significati, id est, omnes illius ætatis reges, putatque septem esse tantū; is primum sciat omnes expositores in-

Septem reges significati in septē capitibus Diaboli regnantis, sunt reges septem ætatum, è quibus quinque ceciderunt, id est, perierunt, atque suo regno, & sua potentia voluntate Dei delecti sunt.

tellexisse in singulis horum septē multos comprehendi, neminemq; septem tantū homines esse dixisse præter Victorinum, cuius sententiæ meritò omnes refragantur. Neq; enim de Romanis regibus, aut imperatoribus loquitur Apostolus, sed de regibus vniuersi orbis, qui seruos Dei vexauerunt, liquidè hæc capita nō mulieris sunt, sed bestie. Sed neque in regibus Romanis, neq; in aliarum nationum regibus signari poterunt quinq; qui cecidissent cum Iohannes hæc scribebat, & vnus, qui tunc esset, atq; alter postea à venturus, & breuē tēpore mansurus. Postremò intelligat non esse inusitatum in Scriptura, vt in vno rege multi similes, & quasi eiusdē corporis, significetur, quod est summè obseruandum. Nam Dan. 8. legimus: Et ecce aries vnus stabat ante paludem habens cornua excelsa; & vnū excelsius altero atque succrescens. Et postea: Ecce autem hircus caprarum veniebat ab Occidēte. & c. † Porro hircus habebat cornu insigne inter oculos suos. Deinde vtrumque explanans angelus ait: Aries, quem vidisti habere cornua, rex Medorum est, atque Persarū. Quibus verbis, vt rectè Hieronymus exposuit, non hic, aut ille rex designatur, sed omnes reges Medorum, atque Persarum sibi ordine succedentes, & quasi vnū corpus efficientes, qui idcirco quasi vnus rex censentur. Nec enim in vnū regem conueniunt, quæ in eo capite prædicuntur; sed in omnes simul. Deinde ait: Porro hircus caprarum rex Græcorum est, Et ne existimemus hoc de vno homine dici, continuo in cornu magno eius Alexandrum prædici docet, & in quatuor cornibus quatuor eius successores: hæc enim infert: Et cornu grande, quod erat inter oculos eius, ipse est rex primus. Quod autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo, quatuor reges de gente eius consurgent, sed non in fortitudine eius. Nec dissimile est illud Ier. 25. Et seruiēt omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis: cum tamen non vni regi seruiērint, sed Nabuchodonosor, & filio eius, & nepoti, vt constat ex cap. 27. eiusdem prophetæ. Matth. etiā, 20. legimus: Intrauit autem rex vt vide-

In vno rege multi intelligi solent.

ret discumbentes, & vidit ibi hominē non vestitum veste nuptiali. In quem locū Hieronymus ait: Vnus iste omnes, qui sociati sunt malitia, intelliguntur. Denique meminerimus hos omnes dici capita, quia cum singulis eorum alij sunt quasi membra. Ceterum de quo Iohānes ait: *Vnus est*, intelligitur omnino locus difficillimus apud Paulum. 2. Thessa. 2. Et nunc quid detineat scitis vt reueletur in suo tempore, (nam mysterium iam operatur iniquitatis) tantum vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. Tunc reuelabitur ille iniquus. &c. Id est, hoc detinet, quod prius oportet finire imperium eius, qui nunc tenet, id est, regnum huius sextę ætatis.

Locus.
2. Thess. 2.

Vers. 11.

17 *Et bestia, quæ erat, & non est, & ipsa ostensa est.* † Hoc est, Diabolus cū suo regno secundum se quidem octauus est populi Dei persecutor, hostis enim est distinctus à septem illis, & quamuis illi abessent, ipse eum persequeretur, sicut initio persecutus est primos parentes. Sed quia ipse in suis membris est, eaque incitat ad nocendum, & vires eis suggerit, ac potissimum Antichristo, in quo maxime dominabitur, de septem etiam est, ipse siquidem est qui pugnat in Antichristo aduersus populum Dei, sicut & in reliquis regibus ante pugnat. Sed quoniam Antichristus cito occidetur, & in interitum ibit, ipse etiam simul in eo ibit in interitum.

Vers. 12.

Decem reges sunt. De quibus multa diximus cap. 12. num. 11. & sequentibus, & cap. 13. num. 10.

Vers. 12.

Sed potestatem tamquam reges vna hora accipient post bestiam. In a. hora dixit, pro breuissimo tempore vt Andreas ait, & vt diximus cap. 3. num. 23. & vā nunc exponit Arethas. Sed in eo, quod ait *Post bestiam*, variant Latina exemplaria, quæ dā enim habēt. Cum bestia, & ita legūt 18 Græcè Andreas, & Arethas. † Ita etiam Primasius, causa varietatis in Latinis libris est Græcæ lectionis ambiguitas: si enim scribatur μετὰ τὸ θηρίον, significat Cum bestia, si autē (quod facile mutatum est) legatur μετὰ τὸ θνήσκειν, significat Post bestiam. In Græco exemplari Cōpluteni legitur μετὰ τὸ θνήσκειν, id est, Cū bestia; in Latino vero, Post bestiam. Parum tamen refert, sensus enim idem

est, eos scilicet accepturos esse potestatem, sed ita vt bestia, id est, Diabolo, pareant, & ad eius nutum faciant omnia. Atque idem intelligitur si dicatur *Post bestiam*, id est sequentes bestiam, & ei obtemperantes. Beda: Pari consensu tota intentione Diabolo militant, hoc est enim *Post bestiam* accipere regnū, Diabolum imitando Christo aduersari. Dicit autem eos potestatem accepturos *tamquam reges*, quia *vna hora*, id est, breuissimo tempore regnabunt ante potestatem Antichristi, & tunc etiam Diabolo obsequerentur. Sed vbi Antichristus surrexerit, ipsi regum quidem nomina habebunt, sed reuera Antichristus regnabit, cui ipsi parebunt. † Itaque *Tamquam* nō similitudinem indicat, sed veritatem, ac si diceret, Verē reges erunt, sed breuissimo tempore, donec surgat Antichristus. Porro in Græco non est, *Accipient*, sed *Accipiunt*, λαμβάνουσι, at præfens pro futuro ponitur, vt sæpe vidimus cap. 13.

19

Hi vnum consilium habent. Vnanimi consensu semper Christo aduersabuntur, & Diabolo parebunt. Dicit virtutem suā, & potestatem bestia tradituros, quia facient quæ Diabolus volet, id est aduersabuntur bonis, & regnum Diaboli, quātum poterunt, constabunt.

Vers. 13.

Hi cum Agno pugnant. Persequēdo iustos, & adiuuando regnum Diaboli, vt dictum est.

Vers. 14.

Et Agnus vincet illos. De hoc dixit cap. 16. Et procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diē magnū omnipotentis Dei, vt iam suo loco diximus.

Vers. 14.

Quoniam Dominus dominorum est. Quoniam omnes ei subijciēdi sunt, vt quē pater posuerit regū omnium potentissimum, & omnium Dominum.

Vers. 14.

Et qui cum illo sunt vocati. † Simul cū illo vincēt electi, quos ipse vocauit, & qui fideles illi fuerunt. Quod de ijs maxime dici videtur, qui tūc erūt in terra.

Vers. 15.

Aquæ, quas vidisti, vbi meretrix sedet. Aquæ significant populos variōs, qui tunc Romanis parebant, vt ait Ambrosius, & qui postea parebunt. Populi significantur in aquis, quoniam vt aquæ semper fluunt, & in mare fluxu illo tuo sibi succedentes eunt, ita homines paula

Vers. 15.

Vers. 16.

paulatim in mortem properant cum sonitu, & alteri alteris succedunt.

Hi odient fornicariam, & desolatam faciēt illam. Hic iam nonnulli scriptores, qui aliter interpretati fuerant, veritate ipsa coguntur nobis fauere. Nam Ambrosius Romam esse dicit fornicariam: & Ansbertus, & Haymo, & Anselmus decem cornua esse dicunt reges, qui vniuerso orbi dominabuntur, cum venerit Antichristus. Ex hoc autem, quod nunc ait Apostolus, intelligitur Romam esse vastandam, & euerendam, antequam Antichristus regnare incipiat, vel certē ipso initio regni eius, tempore, scilicet, quo decem reges vniuerso orbi imperabunt, & antequam tres vincantur ab Antichristo. Hoc quomodo futurum sit diximus cap. 14. num. 51. & sequentibus.

Vers. 16.

Carnes manducare alienius.

Et carnes eius manducabunt. † Hyperbolicè ostendit per hoc odium insatiabile, & rabiem regum. Iob. 19: Quare persequimini me sicut Deus, & carnibus meis saturamini? Psal. 26: Dum appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas. Ex quo intelligitur illud Iob. 31: Si non dixerunt viri tabernaculi mei: Quis det de carnibus eius vt saturemur? Foris non mansit peregrinus, ostium meum viatori paruit. Id est, Ita officiosus eram in hospites, & ita omnes excipiebam, vt eius rei causa odio me persequerentur domestici mei defatigati ministrando illis, vt optime exponit Hieronymus. Lxx: Quis det de carnibus eius vt saturemur, valde me bono existente? id est, Quia ego bonus, & officiosus eram in hospites. Nec tamen alterum sensum rejicio, qui Chrysostomo, & Gregorio placuit, vt ex multo amore hæc verba orta sint.

Vers. 17.

Deus enim dedit in corda eorum. id est, Reges hi Romam desolabunt, & incendunt, quoniam Deus illorum opera, & ministerio vti voluit ad faciendum quod volebat, id est, ad sumendum supplicium de fornicaria ciuitate. Hoc autem nonnunquam fit Deo hominibus suggerente vt bellum suscipiant, si iusta sit causa bellandi, & animus bonus, nonnunquam permittente, cum hæc non adsunt, vt diximus

cap. 7. nu. 12. & 13.

22

Vt dent regnum suum bestia. † Ante hæc verba additur in Græco, καὶ τοῖς ἄλλοις υἱοῖς υἰούτου, Id est, Et vt vnam sententiam habeant, siue vnum cōsiliū, vt supra vertit interpres, & statim præponitur coniunctio verbis, quæ nunc interpretamur, vt legatur: *Et vt dent regnum suum bestia.* Et sine dubio hæc, & valde probabilis, & integra lectio est. Nam verba præcedentia: Deus enim dedit in corda eorum, &c. ad desolationem, & incendium Romæ pertinent, causam enim ostendunt tantæ desolationis ab ijs effectæ, qui amici potius futuri videbantur. Cum hoc sensu, qui certē verus est, satis aptè cohærere videtur, quod continuo sequitur: *Vt dent regnum suum bestia*, nam neque id placitum erat Deo, neque propter id dictum videbatur. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant quod placitum est illi. At in Græco omnia cohærent, & integrum sensum habet: Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi, videlicet de Roma vastanda, & vt vnum consensum haberēt de tradendo regnum suum Diabolo, vt iustos persequerentur. † Ita omnino legit Arethas, & Primasius eandem agnoscit lectionem, ita enim habet: Deus enim in cordibus eorum iniecit, vt perficiant quod illi placitum est, & esse illos in consensu, & metu, & tradere bestia regnum, &c. Quamuis illud, Et metu nescio vnde sumptum sit. Quod si ita legamus, vt nunc habent ferè Latini codices, sensus ex ijs, quæ in Græco sunt, sumendus est, vt sit huiusmodi: Deus dedit in corda eorum, vt Romam vastarent. Dedit etiam, vt regnum suum bestia dent, id est, permittit hoc eos velle, & hoc eis placere.

23

Donec consummētur verba Dei. Id est, vt Diabolus, & eius maximum membrum Antichristus adiuti opera, arque potentia horum regum possint omnia facere quæ à Deo prædicta sunt tam in Daniele à cap. 7. vique ad finem duodecimi, quam in hac Apocalypsi de persecutione iustorum, & de omnibus gētibus, & regnis Diabolo per Antichristum subijciendis.

Vers. 12.

Argumentum Capitis. XVIII.

Vastitas Babylonis describitur, & regum ac mercatorum eius fletus; & exultatio sanctorum.

Caput. XVIII.

N post hæc vidi alium angelum descendentem de celo, habentem potestatem magnam: & terra illuminata est à gloria eius. Et exclamauit in fortitudine dicens, Cecidit cecidit Babylon magna: & facta est habitatio demoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ & odibilis: quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes: & reges terræ cum illa fornicati sunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam vocem de celo dicentem: Exite de illa populus meus: ut ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiat. Quoniam peruenerunt peccata eius usque ad cælum, & recordatus est Deus iniquitatum eius. Reddite illi sicut, & ipsa reddidit vobis, & duplicate duplicia secundum opera eius. In poculo quo miscuit, miscete illi duplum. Quantum glorificauit se, & in delicijs fuit: tantum date illi tormentum & luctum, quia in cor de suo dicit, Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur:

quia fortis est Deus, qui iudicabit illam. Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in delicijs vixerunt, cum viderint fumum incendij eius: longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum. Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius, merces auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, & omne lignum thyminum, & omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & marmore, & cinnamomum, & odoramentorum, & unguenti, & thuris, & vini, & olei, & similia, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum. Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pingua, et præclara perierunt à te, et amplius illa iam non inuenient Mercatores horum qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius, flentes ac lugentes, et dicentes, Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, et purpura, et cocco, et deaurata erat auro, et lapide pretioso, et mar-

garitis: quoniam vna hora destituta sunt tantæ diuitiæ, et omnis gubernator, et omnis qui in lacu nauigat, et nauis, et qui in mari operantur, longè steterunt, et clamauerunt videtes locum incendij eius, dicentes, Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerem super capita sua, et clamauerunt flentes, et lugentes, dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebant naues in mari de pretijs eius, quoniam vna hora desolata est. Exulta super eam cælum, et sancti Apostoli, et Prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa. Et sustulit vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnam, et misit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, et vltra iam non inuenietur. Et vox citharædorum, et musicorum, et tibia cantantium, et tuba, non audietur in te amplius, et omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius, et vox molarum non audietur in te amplius, et lux lucernæ non lucebit in te amplius, et vox sponsi et sponsæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tulerant principes terræ, quia in beneficijs tuis errauerunt omnes gentes. Et in ea sanguis prophetarum, et sanctorum inuentus est, et omnium qui interfecti sunt in terra.

Vers. 1.

N post hæc vidi alium angelum. Describit vastitatem Babylonis, de qua dicere coeperat cap. 16. & 17. Videt autem angelum ferentem sententiam desolationis Romanæ descendere de celo, ut omnes videant illam non casu fieri,

sed Diuina prouidencia, & voluntate.

Habentem potestatem magnam. Hoc est, Vers. 1. fortissimum, de eo enim ait postea: Et sustulit vnus angelus fortis lapidem. &c. Ut videlicet sciâmus neminem ei posse resistere, quin omnia faciat, quæ velit, & urbem euertat.

Et terra illuminata est à gloria eius. Tan Vers. 1. tus erat eius splendor, ut terram illuminaret, ex quo apparet eum magnum, & fortem esse, ac vrbis supplicium clarum, & manifestum omnibus futurum. Gloriam vocare solet Scriptura claritatem, & splendorem. 2. Cor. 3: Quod si ministratio mortis lteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intendere filij Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, &c. Et Exo. 40: Operuit nubes tabernaculum testimonij, & gloria Domini impleuit illud. Num. 14: Apparuit Gloria Domini super tectum foederis cunctis filijs Israel.

Gloria.

Et exclamauit in fortitudine. † Tâ Græci codices, quam Latini variant, sed ita, ut ad sensum referat nihil. Quidam enim Græci, & Latini habent: Et exclamauit in forti voce, & ita legit Arenhas: sed idem est, In fortitudine, & In forti voce. Alij ex Græcis habent: Et exclamauit in fortitudine voce magna. Andreas: Et exclamauit forti voce magna. Primasius: Et exclamauit voce magna & forti. Complutensis codex Græcus habet: In forti voce. Latinus autem: In fortitudine, que probatior lectio videtur. Vox autem fortis indicat magnitudinem supplicij, ac Dominum vehementer irasci eidem vrbj.

Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta Vers. 2. est habitatio demoniorum. Iam iam cadet, ac pœnas debitas exoluet, & fiet habitatio demoniorum. Quemadmodum verbis illis, Cecidit, cecidit Babylon, alludit Apostolus ad Isaia. 21. caput, vbi idem dicitur, & ad Iere. 51. vbi similia verba sunt: ita cum dicit: Et facta est habitatio demoniorum, alludit ad cap. 13. Isaia, qui de Babylonis vastitate loquens ait: Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem, & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi. Sed requiescent ibi bestia, & replebuntur

tur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi vultu in vultibus eius, & Sirenes in delubris voluptatis. † Per quæ omnia (vt ait Hieronymus) vastitatis, & solitudinis signa monstratur, quod tanta sit depopulatio vrbis quondam potentissimæ, vt præ multitudine dæmonum, ac bestiarum nullus in eam audeat pastor, id est, deserti appetitor, intrare, &c. Dicit ergo Propheta quod fieri solet. Nā in vastis solitudinibus, si quæ fortè relicta sunt tecta, & vestigia domorum, in ijs bestia omnis generis stabulantur, & aues rapaces, & immundæ. Docet etiā experientia spectra ibi dæmonum videri, sæpe inuisitatis, atque horribilibus figuris, quos in hoc loco Isaia Hieronymus vocat Pilosos, & de quibus ait: Vel Incubones, vel Satyros, siluestres quosdam homines, quos nonnulli Faunos farios vocant, aut dæmonum genera intelligunt, &c. Certè Lxx dæmonia transtulerunt, nec immeritò, quando quidem *דמונים* id est, Pilosi, aperte dæmones intelliguntur Leu. 17. vbi legitur: Non immolabunt vitra victimas dæmonibus. † Et vbi legitur: Sed requiescent ibi bestia, ait idē Hieronymus *דמונים*, quod soli Lxx *דמונים*, id est, bestias, transtulerunt: alij ipso nomine, quod apud Hebræos scriptum est, volentes genera dæmonum intelligi, vel phantasmata. Idem: Pro vultibus quoque omnes ipsum verbū Hebraicū *דמונים*, soli Lxx Onocentauris transtulerunt. Sirenæ autem *סרנים* vocantur, quas nos aut môstra quædā, vel certè dracones magnos interpretati sumus, qui cristati sunt, & volantes. Idem etiam eleganter describitur apud eundem prophetam cap. 34: Et possidebunt illam onocrotalus, & ericius, & ibis, & coruus habitabunt in ea. Et mox. Et orientur in domibus eius spinæ, & vrticæ, & paliurus in munitionibus eius: & erit cubile draconū, & pascua struthionum. Et occurrent dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterum: ibi cubavit lamia, & inuenit sibi requiem, &c. Vbi Hieronymus imitatus Lxx pro *דמונים* (quod verterat

Dæmones in desertis, ac ruinosis locis habitant.

cap. 13. Bestia, cum iisdem Lxx) nunc vertit Dæmonia, & vbi verterat Vultu pro *דמונים*, vertit Onocentauris: ex quibus intelligitur in vtroque loco dæmones significari in bestiarum figuris apparentes. † Non est ergo mirū Iohannē nūc dicere: *Et facta est habitatio dæmoniorum*, aut dæmonia in solitudinibus versari. Hieronymus in vita Pauli eremite de Antonio per eremum iter ad Paulū faciente ait: Conspicit hominem equum mistum, cui opinio poetarum Hippocentauri nomen dedit. Et paulò post: Inter saxosam conuallē haud grandem homunculum videt ad uncis naribus, fronte cornibus asperata, cuius extrema pars corporis in caprarum pedes desinebat. Hic Antonio respondit: Mortalis ego sum, & vnus ex accolis eremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos, Satyrosq; & Incubos vocitas colit. Et quāuis Hieronymus de primo animali dubitet verū ne animal fuerit, quod genuerit eremus mōstroforū animalū ferax, an Diabolus terrere Antoniū, volens: & de secundo dicat, hominem eiusmodi allatum fuisse Anthiochiam ad Constantinū imperatorem, idque vniuerso mundo teste defendi: mihi non dubium est dæmones fuisse, qui illas mōstroforū animalium, quæ aliquando videntur in eremo, figuras simularint. Etenim licet homo eiusmodi inuentus sit, vt ait Hieronymus, nemo vnquam prodidit eū humano more verba loqui, quæ eum locutum esse ipse tradidit. † Nec dubito, quin ex varijs huiusmodi dæmonum apparitionibus ethnici inducti fuerint ad colendū Faunos, Satyros, & Nymphas, quas Ouidius rustica numina appellat, & quas Sirenas a Lxx, & ab Hieronymo in his Isaia locis vocatas arbitror. Idem in interpretatione verborum Isaia sentiunt cum Hieronymo nobilissimi auctores. Cyrillus enim in caput. 34. Isaia ait: Cum dicit dæmonia, & onocentauri sibi inuicem occurrere, summam veluti solitudinem ciuitatum subinuit. Habitare enim dicuntur libenter in desertis locis etiam mali spiritus. Et Procopius in cap. 13. eiusdem: Gaudet enim, inquit, desertis, in cultisque locis ipsi dæmones. Et idem probabile putat in Sire-

r. Metamorph.

in Sirenibus significari dæmonum naturam fraudibus aptam, qualia de Sirenibus fabulæ tradiderunt. † Haymo in idem caput Pilosos esse dicit Faunos, vel Satyros, & Sirenas dæmones posse intelligi, & in cap. 34. in illud: Et occurrent dæmonia onocentauris, ait: In diuerso phantasmate, S. Thomas in idē cap. 13. Pilosos interpretans ait: Vel dæmones in tali figura assumentes corpora domos desertas tales frequentantes sunt, qui & ambulat per noctem, & inquietat homines diuersis modis. Cū his autoribus consentiunt Hugo, & Dionysius in eadem verba, & alij recentiores. Sed nemo tamen omnium, quos citauimus, causam huius rei mirabilis, & insolite explicauit, cur, scilicet, dæmones locis desertis gaudeant, cum apertius eorum fraudibus videatur inter homines versari. Quæ sanè ratio ita Lyranum permouit in cap. 13. Isaia, vt nullo modo verum putarit, dæmones in desertis morari. Ego propterea eos hoc fecisse arbitror ante aduentum Christi, vt hominibus persuaderent versari Deos in terra, quibus curæ essent montes, & rura, & pecora, atque idcirco sacrificia his offerri debere. Et in animalium figura apparebant, quæ rarò videbantur, vt & maiorem sibi reuerentiā conciliarent rarò visi, & cum animalia illa videretur, etiā si in eis ipsi non essent, in illis tamē adoraretur. † In desertis etiā habitant homines simplices, qui facilius decipi, & alijs vitiis nutiare possunt, et ibi facilius terrere homines possunt, quam in vrbibus, & terrore illo eos ad idololatriam inducere. Atque his de causis visibili figura libentius versantur in desertis locis, quàm in hominum frequentia, à qua tamen inuisibiles non discedunt, cum tanta sit malorum spirituum copia, vt & solitudinibus, & ciuitatibus satis sit. Ex quo ratio, quæ Lyranum mouit, abunde diluitur. Accedit quod omnes homines persuasum habent Deum non conuersari cum hominibus, sicut Magi dicunt apud Danielem, cap. 2: Exceptis Dijs, quorum non est cum hominibus conuersatio: quare aptior illis est eremus. Videmus etiam in historijs ethnicorum, cum dijs illorum visi ab aliquo memorantur, id in solitu-

Dæmones cur locis desertis gaudeant.

dinibus, aut denique extra ciuitates, contigisse. Post Christi aduentum eadem sunt dæmonibus causæ versandi in desertis infidelium, inter fideles verò, vt simplices credentium vel à fide auocent, vel noxijs superstitionibus imbuant, & multis modis decipiāt. † Alia autem post Christi aduentum accedit, vt monachos deterrerent ab incolenda eremo, quæ ab ipso fere tempore Apostolorum coli cepta est. Ita sæpe apparuerunt beato Antonio varijs figuris ferarum, adeò, vt de eodem tempore scribat Cassianus Collatione. 7. cap. 23: Tanta namque erat eorum feritas, vt vix pauci, & admodum stabiles, atque ætate prouecti tolerare habitationem solitudinis possent. Siquidem in ipsis cœnobijs, in quibus morabantur octo, vel decem, ita eorum atrocitas grassabatur, & frequentes, ac visibiles sentiebantur aggressus, vt non auderent omnes pariter noctibus obdormire, sed vicissim alijs degustantibus somnum, alij vigilijs celebrantes psalmis, & orationibus, seu lectionibus inhærebant.

Et custodia omnis spiritus immundi, id est, Receptaculum, in quod libenter diuertat quilibet spiritus immundus. *Verf. 2.*

Et custodia omnis volucris immundæ, & odibilis. † Arethas, Primasius, Ansbertus, Haymo, Ambrosius, & alij nonnulli in volucris immundis dæmones intelligi putant. Sed id satis iam dictum erat, & ex locis citatis Isaia constat aues rapaces, & ferocijores ad ruinas domorum insolitudine relictas confugere. Et Sophonia. 2. de vrbe Ninive: Et ponet speciosam in solitudine, & in inuium, & quasi desertum. Et accubabunt in medio eius greges, omnes bestia gentium: & onocrotalus, & ericius in luminibus eius morabuntur. Vox cantantis in fenestra coruus in superliminari.

Quæritur tamen quasnam aues immundas vocet? Respondeo aues immundas dici, quæ in lege immundæ iudicabantur, & Leu. 11. numerantur: Hæc sunt, quæ de auib; comedere non debetis, & vitanda sunt vobis, aquilam, & gryphem, & halietum, & miluum, ac vulturem iuxta genus suum, & omne coruini generis in similitudinem suam

Aues immunda quæ sint.

stru-

struthionem, & noctuam, & larum, & accipitrem iuxta genus suum, bubonem, & mergulum, & ibin, & cygnum, & onocrotalum, & porphyriionem, herodionem, & charadriionem iuxta genus suum, ypupam quoque, & vespertilionem, &c. † De quibus loqui Iohannem non est dubium, quoniam quaedam illarum nominantur, & habitare dicuntur in ruinis urbium Isaia. 13. & 34. & Sopho. 2: constatque idem de reliquis, quae non nominantur, esse intelligendum, cum in iisdem locis & ipsae nudi-ficent. Sed cur immundas vocat, cum lege tantum, non etiam natura sua immunda sint, & in Euangelio nulla avis, & nullum animal immunda censentur? Mihi ita videtur respondendum, huiusmodi aves, & animalia non ideo immunda dici solum, quod lege prohibita sint, nam ante legem erant munda, & immunda animalia. Gen. 7: Ex omnibus animalibus mundis tolles septena, & septena, masculum, & feminam: de animalibus vero immundis duo; & duo. Et cap. 8. Aedificauit autem Noe altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis obtulit holocausta super altare. Nec dicendum est quod quidam sentiunt, munda, & immunda dici a Mose ea, quae postea in lege munda, & immunda censenda erant: nam Moses fideliter retulit verba Dei dicta Noe, nec poterat Noe intelligere quid in lege de illis statuendum esset. † Melius Hebraei sentiunt, ante legem fuisse distinctionem mundorum, & immundorum. Immunda ergo aves dicuntur propter ferocitatem, & rapacitatem, quia non mansuetae sunt, nec frumento, aut seminibus aluntur, vt columbae, turtures, perdices: sed ferax, & violenta, & cum aliarum damno cibum, quarentes. Puto autem Iohannem vocabulo illo, *Odibilis*, explicasse quas volucres immundas diceret, quas, scilicet omnes oderunt quasi rapaces, & carne vescentes, & violentas. Atque has esse existimo, quas diras appellauit Poeta noster.

8. *Aenei.* Stabat acuta silex praecisis undique saxis,
Dirarum nidis domus opportuna volucrium.
In quae verba Seruius ait: Modò Dirarum, non mali ominis dicit, vt sunt

bubones, sed quae humanis cadaueribus vescantur. Notandum etiam multas ex his auibus, quae lege erant immundae, ethnicis quoque fuisse inuisas, quia inauspicatae erant, vt est apud Plinium lib. 10. cap. 12: † Verum quoniam nullas aves immundas haberi, aut vocari legimus apud alias nationes, nisi apud Iudaeos, probabilius est Iohannem eas tantum immundas appellasse, quae in lege erant immundae, atque ideo vocabulo ipso legis, & Iudaeorum usum esse, quod tamen interpretatus est, cum eas dixit odibiles, sive inuisas, vt est in Graeco. Non quod iam lege aliqua essent immundae, sed ita acsi diceret: Facta est custodia auium illarum, quae omnibus inuisae sunt, quaeque olim in lege, & ante legem immundae vocabantur. [Non enim omnia quae in lege praecipuntur, noua sunt, sed multa in usu fuerant apud patres, vt circumcisio, sacrificia, & oblationes multi, & munda, atque immunda animalia, & id genus alia.] Quas autem aves lex damnasset, non poterat latere Christianos conuersos ex gentibus, quoniam in Ecclesijs legebantur etiam lex, & prophetae, vt nunc fit. Deinde inter conuersos ex gentibus multi morabantur, tam Iudaei, quam ex Iudaeis conuersi, eoque tempore non dum omnino lex obseruari desierat: quare nota haec omnibus esse oportebat.

13 *Quia de vino ira fornicationis eius biberunt omnes gentes.* Eadem verba sunt cap. 14: Cecidit, cecidit Babilon illa magna, quae a vino irae fornicationis suae potabit omnes gentes, quae iam suo loco exposuimus.

14 *Et reges terra cum illa fornicati sunt.* † Et haec posita, & exposita sunt cap. 17. ex ijs, quae dicta erant cap. 14. n. 33. & 34.

15 *Et mercatores terra de virtute deliciaru eius diuites facti sunt.* De virtute, & virtute *duoque*, id est, quia deliciae illius erant potentissimae, & maximae, neque sumptui parcebat cuiuis, dummodo voluptatibus, quas cupiebat, frueretur, mercatores ex omnibus terrae, marisque partibus quidquid gulae gratum esse poterat, quidquid in vestibis, & in reliquo ornatu placeret, Romam importabant, vt omnia genera auium, animalium, piscium, lapidum pretiosorum, & simi-

& similia, vt in hoc ipso capite videmus: atque ita diuites fiebant.

16 *Exite de illa populus meus.* Cum Roma euertenda, & incendenda erit, Deus electos in ea relictos vt exeant admonet, sive per prophetas, qui tunc erunt, sive per internam inspirationem, sive per angelos, quemadmodum cum capienda erat Ierusalem a Tito, factum est. † De quo ita scribit Eusebius lib. 3. *Histor. Eccl. cap. 5:* Ecclesia vero, quae in Ierosolymis fuerat congregata, responso a Deo accepto emigrare iubetur, & transire ad oppidum quoddam Pellam nomine, trans Iordanem, quo ablatis ex urbe sanctis, & iustis viris, vindictae caelesti fieret locus tam de urbe sacrilega, quam de populo impio per excidium patriae, euersionemque suntenda.

17 *Et ne participes sint delictorum eius.* Id est, poenarum, quas pro delictis suis patientur. Possumus etiam proprie delicta accipere: Exite ne tantorum peccatorum contagio aliquo modo polluamini. Atque hoc verius videtur cum sequatur statim: *Et de plagis eius non accipietis:* quoniam qui inter malos manet, nec fugit cum possit eorum commercium, tacite quodam modo probare videtur, atque ita etiam quodammodo sit particeps delictorum. Quamuis si, vt prius diximus, exponamus, recte dicere possumus illud: *Et de plagis eius non accipietis,* exaggerationis causa repetitum esse, ac si diceret, sine dubio accipietis de eius plagis, quoniam Deus vehementer ei irascitur, & acerbe eam puniet. Magis tamen placet quod ante dixi.

18 *Quonia perueniunt peccata eius usque ad caelum.* † Nullum est peccatum, quamuis paruum, quod non perueniat usque ad caelum, id est, ad Dei notitiam, non tamen solet Scriptura huiusmodi verbis uti, nisi cum peccata maxima sunt, & eorum vindicta differenda non est. Inducit enim Deum quasi mansuetum quaedam hominem peccata tolerantem, & quasi dissimulantem se videre, ne punire necesse sit. Qui tamen, cum illa ultra modum excrescunt, & iam non possunt non videri, tunc se videre, atque cognoscere fatetur, & ad vindictam sumendam cogit. Ionae. 1: Surge, & vade in

Niniuen ciuitatem grandem, & praedica in ea, quia ascendit malitia eius coram me. Gen. 4: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me: ac si dicat: Tatus iam clamor est, vt dissimulare non possim videre me. Et cap. 18: Clamor Sodomorum, & Gomorræorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggravatum est nimis. Descendam, & videbo vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint, an non est ita, vt sciam. Ambrosius: Iniquitates Babylonis Omnipotes Deus semper intueretur, sed cum vindictam non exeret, videtur non videre quod videt.

19 *Et recordatus est Deus iniquitatum eius.* Id est, decreuit omnino de ea poenas sumere. Hoc idem dixit cap. 16: Et Babilon magnauent in memoria ante Deum dare illi calicem vini indignationis irae eius, quod iam exposuimus cap. 14. num. 44.

20 *Reddite illi sicut & ipsa reddidit vobis.* Non iubentur electi aduersus Babilonem pugnare, aut ei nocere, sed gaudere de supplicio, quod Deus de illa sumit, propterea quod sanctos persecuta fuerit, & alia multa peccata commiserit. Ac si diceret: Sumite cum Deo de illa vindictam, & animis, atque ore iustae Dei sententiae fauete. Sicut Babilon de vestris malis letata est, ita & vos nunc letamini eam pro suis sceleribus digne plecti. Eodem modo intelligenda sunt quae sequuntur: Et duplicatè duplicata secundum opera eius: In poculo, quo misit, misceret illi duplum. Quatum glorificauit se, &c. Quod enim per alium facimus, per nos ipsos facere videmur. Quemadmodum sacerdote orant omnes, qui assistunt, etiam tacentes orant, quia per sacerdotem dicunt, quae per se dicturi erant, & id, quod dicit sacerdos, omnes dici volunt, & hoc satis est, vt dicatur ipsi orare. Ita etiam iudice proferente sententiam, quam omnes proferri cupiunt, & cui omnes fauent, omnes censentur proferre. Eodem modo Christo iudicante iudicant omnes electi. [Sap. 3: Iudicabunt nationes. Et. 1. Cor. 6: Nescitis quoniam angelos iudicabimus?] Atque hoc modo & Apostoli iudicant, non quod ipsi etiam sententiam pronuntient, aut proprie sint assessores

lores iudicis, sed vt dictum est. Hoc tamē prater ceteros promissum est Apostolis: Sedebitis super sedes, & c. id est, locum apud me honorificentissimi mun habebitis, quo ceteris praeferemini. Sedebitis vt optimates coram rege.

Vers. 6.

Et duplicate duplicem secundum operam eius. Non significat eam duplo maiori poena affici, quam commerta fuerat, vt nonnulli videntur intellexisse, nec enim id Divinae iustitiae est. sed sensus est: Affligite illam, & cruciate duplo magis, quam ipsa vos cruciavit. Hoc est. Gravibus vos illa doloribus affecit, sed pro ijs duplo maioribus nunc a Deo afflicietur.

Vers. 6.

In poculo, quo miscuit, miscete illi duplum. Explicat quod dixerat subobscurè, & simul repetitione rem exaggerat, quasi dicat: Sine dubio duplum bibet vini irae Dei, quam vos bibistis. Sumite idem poculum, quod ipsa vobis propinavit, & in illud infundite duplum vinum, & propinate illi. Significat, pro malis, quibus sanctos lesit, ipsam duplo magis esse ledendam: De poculo, & missione meri diximus multa cap. 14. num. 58. & multis sequentibus.

Vers. 7.

18

Quantia glorificavit se, & in delicijs fuit. Glorificavit se est superbe iactare, & extollere se, ac velle omnibus maior existimari. Vidistis eam superbissime iactare se, ac velle ab omnibus coli, vidistis quam delicate, & quantis in voluptatibus vixerit: gaudete igitur nunc tantumdem esse eam accepturam tormenti, & luctus. Hoc autem de temporalibus plagis, quae illi imminabant, intelligit, sicut indicant verba sequentia: Ideo in vna die venient plagae eius, mors, & luctus, & fames, & igne combureretur. Quasi dicat: cum multo tempore se glorificaverit, & in delicijs vixerit, vnius diei afflictio, in qua omnes plagae eius venient, aequabit longi temporis voluptates. Nam si de poenis aeternis loqueretur, multo ille maiores sunt voluptatibus huius vitae, idcirco tunc ita essent verba exponenda: Quantum meruit poenarum superbia, & delicijs suis, tantum illi date.

Vers. 7.

Quia in corde suo dicit: Sedeo regina. Haec sunt verba, quibus se glorificabat, quibus manifestè alludit ad verba Isaiae

cap. 47. de Babylone illa regia Chaldaeorum, quae figura fuit huius secundae Babylonis, & ideo de ea quoque dicta sunt: Et nunc audi haec delicata, & habitas confidenter, quae dicis in corde tuo: Ego sum, & non est prater me amplius, non sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem. Et de supplicio similiter dicit: Venient tibi duo haec subito in die vna, sterilitas & viduitas. Ceterum verba Iohannis non ita accipienda sunt, ac si tunc a Roma dicerentur, cum ipse vivebat, sed de tempore extremo intelligenda sunt, de quo nunc sermo est, cum iubentur sancti exire, ne cum ea puniantur. Ex quo manifestum est eo tempore magnam futuram esse Romae potentiam, ac multas eam urbibus, aut etiam prouincijs imperaturam. In corde autem suo dicit, quasi effari non audens, ne vel superba videatur, vel hominum potentium inuidiam sibi conciliet. Sed et regina, id est, magni imperium habeo, multis impero.

19

21

Et vidua non sum. Vidua dicitur vrbis, quando imperio suo, & frequentia ciuium priuatur. Thren. 1: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo, facta est quasi vidua domina gentium. Sed haec plenius exposuimus cap. 14. n. 52. & 53. Et luctum non videbo. Nihil mihi triste continget, nemo mihi nocebit.

Vers. 7.

Vers. 7.

Idco in vna die. Propter hanc superbiam, & confidentiam subito, simulque venient omnes plagae eius, id est, quae a Deo deceratae illi sunt pro tot peccatis. Mors, quia plurimi in ea occidentur, venientibus aduersus eam decem regibus, vt diximus ad finem cap. 17. Luctus, quo superstites lugebunt occisos. Fames, qua conficientur, & denique tota vrbis incendetur.

20

Vers. 8.

Quia fortis est Deus, qui indicabit illam. Siquis miratur tam potentis & florentis ciuitatis opes vno die posse subverti, sciat Deum, qui eam danaturus est, esse fortem, & posse omnia facere quae velit.

Vers. 8.

Et flebunt, & plangent se. Reges terrae qui ad illam deliciarum, & idololatriae causa confluere solebant, flebunt eius incendium procul intuentes, & non audentes accedere, ne supplicijs eius participes fiant. Nam qui prope accedunt ad da-

Vers. 9.

Reges lugentes Baby-lonem qui-sint.

ad damnatos, solent eorum amicitiam, & participes criminis existimari, & plesti. Magna tamen questio est quidnam hi reges putandi sint, quae quidem tunc tantum erunt decem reges significari in decem cornibus bestiae, vt saepe dictum est: neque esse possunt qui eam lugebunt, quoniam ipsi auctores incendij fuerunt, sicut cap. 17. dictum est. Hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnis eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt. Dicitur sane questio, sed cui proba-bitur satisfacere possumus, si dicamus illos ipsos decem reges esse qui flebunt, & qui eam a fornicarijs abstrahunt, & delictis solus fruebantur, sed postea in eam exardesceres vt c. 17. n. 24. dictum est, eam concremabunt. Solent autem magnarum, & potentium vrbium ruinae etiam ipsis, vt aeternis exaturato iam odio, & sedata iracundia miserabiles esse. Vnde illud.

21

2. Aenei.

Quis talia fando. Myrindonum, Dolopumue, aut auri miles

Byssi Temperet a lacrymis.

Ita etiam Titus, cum in Aegyptum profectus Ierosolymam venisset, tristis quoque solitudinem, quam videbat, antiquae ciuitatis claritudinem compararet disiectorum operum magnitudinem, & veterem pulchritudinem recordatus miserabatur excidium ciuitatis, vt scribit Iosephus lib. 7. de Bello Iud. cap. 24.

22

Regula.

Si autem queratur quae timuerint reges, vt prope accedere non sint ausi? responderi potest non alios reges timuisse, qui nulli tunc erant, sed Deum irati ciuitati, cuius voluntate eas poenas dedisse cernebant, ne forte etiam in se animaque tererent, qui illius misererentur. Sed multo probabilius est, mihique verisimum videtur, reges vocari illos, qui regnabant in terra, antequam occuparetur vniuersa a decem regibus. Vulgatum est enim in Scriptura, & in comuni sermone, vt res mutata iisdem nominibus appellentur, quae habebant, antequam mutarentur. Vt Exo. 7: Proieceruntque singuli virgas suas, quae versa sunt in dracones, sed deuorauit Virga Aharon virgas eorum. Sic sacra Eucharistia, Ioh. 6. saepe panis dicitur,

Sic etiam nos viros deum, regum, comitum defunctorum reginas appellamus, duces, comites. Sic reges post regnum amissum deos dicimus, vt Iud. 1: Sepruaginta reges amputatis manibus, ac pedibus munitaribus colligebantur sub mensa mea ciborum reliquias.

Iudicium tuum. Damnatio tua, siue sententia damnationis tuae.

Vers. 10.

Exnegotiatorum vocat, & Negatiatores mercatores vocat, & Negatiatores. Emporium dictum est. Matth. 13: Simile est regnum caelorum homini negotiatori, qui querenti bonas margaritas, & perit. Flebunt autem, quonia mercimonijs impotantibus in vrbem maximam, & delictis deditam, ac diuitijs plenam vehementer ditedebant. Et ideo ait: Quoniam inuersa coram nemo erit amplius, non quod aliae ciuitates non possent multa emergere, sed quod tantam pretiosissimarum mercium copiam nulla alia ciuitas consumere, aut coemere posset.

Vers. 11.

Merces auri, & argenti. Vt luxuria, & delicias Romae ostendat, simulque diuitias incredibiles, sigillatim enumerat pretiosiores merces, quae in eam inuehebantur. Merces autem auri, & argenti sunt vasa pulcherrima, & signa argentea, & aurea.

Vers. 12.

Et lapidis pretiosi. Omne genus lapidum pretiosorum Romae conuehebatur ad locupletissimos ciues, & numis minime parcentes, dum id compararent, quod placebat.

Vers. 12.

Et margarita. Similiter intelligendum est, merces margarita, id est, margaritarum. Margarita omnes gemmas pretiosas perat. Latinis vno dicitur nomine impostum a Romanis delictis, quonia nulla duae reperiuntur indiscretae, & inueniuntur in conchis, maxime in Indico Oceano, Omnia ex Plinio lib. 9. c. 35.

Vers. 12.

Margarita

Vnio.

Et bysso. Bysus candidissimi, & tenuissimi lini genus est, quod veteribus erat in delicijs. Luc. 16. Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso. Quod nomen, vt & alia multa, Graeci, & Latini ab Hebraeis acceperunt.

Vers. 12.

Byssus.

Et purpura, & Serici, & cocci. De purpura, & cocco, siue coccinis vestibus dicitur. c. 17. n. 4. & 5. In Graeco est, Coccini, sed nihil refert, cum idem in vtroque significetur, Sericum autem est tenuissimae

Vers. 12.

R lanae

2. Geor.

Vers. 12. Thyina ligna.

lana genus, quod Seres Indiae populi colligitur ex arboribus, de quo Virgilius. *Velleraque ut folijs depellant tenuia Seres.* Inde Serice vestes diuersae à Bòbycinis nunc dicitur, quae tamē apud veteres tāti fiebant, ut libra serici libra auri veniret, ut autor est Flavius Vopiscus in vita Aureliani ad finem.

Vers. 12. Et omne lignū thyinū. Horū lignorum nemini nocet interpret. 3. Reg. 10. Attulit ex Ophir ligna thyina multa nimis, & gemas pretiosas. Fecitq; rex de lignis thyinis fulera domus Dñi, & domus regis, & citharas, lyrasq; ceterib;. Nō sunt allata huiusmodi ligna thyina, neq; visa vsq; in praesentem diē. In Hebraeo pro his est *צדן תיני*, Lxx verò semper vertūt, *ξύλα τελεκευα*, id est, ligna dolata. Antonius Nebrissenis in tertia Quinquagena. c. 1. ligna Thina (ita enim scribit) odorata ligna esse dicit, ut cedrū, cypressum, iuniperū, à verbo thino, quod est, odorem emitto. Ita in eo legitur, sed in edolē, cū vir doctus sine dubio scripserit, thyna, & *θεύων*.

26 *† Quod autem ipse affirmare videtur, omnia ligna odorata hoc nomine cōprehēdi, apparer minime abhorreere à verbis Iohānis; Et omne lignū thyinū, si enim vnica esset arboris species, nequaquā diceret: Omne lignū thyinū. At verò nō omnes arbores odoratas hoc nomine significari, sed certū genus arboris, quā Græci vocāt *θεύων*, ut ex Homero statim ostēdemus, & *θεύων*, ut nūc videmus apud Iohāne, & apud Athenēū lib. 5. Diōnosophistarū, post mediū, & Thyā (vnde ligna thyina, & thyina dicta sunt) satis exiis, quae nūc dicemus cōstabit. Nomē autē ab odore sumptū est, ut paulo ante diximus ex Nebrissenis, & *θεύων* numero multitudinis dicūt odoramēta, & aromara. De hac arbore Plinius lib. 13. c. 16. hāc tradidit: Nota etiā Homero fuit, *θεύων* Græcē vocatur, (ita legendū apud Pliniū, nō *θεύων*, quod sulphur est) ab alijs thyia. Hāc igitur inter odores vritradit indelicis Circes. Et mox Theophrastus, qui prim⁹ à magni Alexandri ætate scribit quae circa vrbis Romę quadringētesimū quadragesimū gesta sunt annū, magnū iā huic arbori honorē tribuit, memoratas ex ea refe-*

rens tēporū veterū cōtignationes, quā dāq; immortalitatē materie in tectis cōtra vitia omnia incorruptę. † Radice nihil crispus, nec aliunde pretiosiora opera. Præcipuā autē esse eam arbore circa Ammonis delubrū, nasci & in interiore Cyrenaicæ parte. Locus Theophrasti à Plinio citatus, & penē ad verbum verus, est in quinto lib. de Historia plātarū c. 5. vbi etiā ait: Thyinū, quod Thyia ab alijs appellatur, nascitur apud Ammonis sanū, atq; in Cyrenēsi agro: forma cypressi similis, cū ramis, tū folijs, caudice, fructuq; vel potius eū cypressus siluestris. Et lib. 1. c. 15. eā enumerat inter arbores semper virētes. Locus Homeri est in lib. 5. Odyssæ.

Πῦρ μὲν ἐπὶ ἐλαφόφυ μέγα καίετο, τηλόβη δὲ δόμῳ
Κέδρον τ' εὐκατέλιον, θύοντ' ἀνὰ νησοῦ ἐδωδέτα.
 Id est.
Ignis autem in foco magnus ardebat, procul autem odor.
Cedri bene fissilis & thyi per insulam redolebat.

Ex his videmus aliā arbore esse cedrū, aliā Thyū. At lapsus memoria est Plinius, nō enim Circe hęc ligna vrbat, sed Calypso. Similis lapsus est in Arist. 2. Ethicorū ad Nicomachū, cap. vltimo, qui versus Homericū referens inquit: Quæ admodū Calypso monebat, cū nō ea fuerit, nec Circe, ut putauit Eustrati in Contentarijs, & ut habet nonnulli codices Latini, sed Vlysis verba sint, ut videmus in lib. 12. Odyss. Quā ergo pretiosa fuerint ligna thyina, siue thyina, ex verbis Theophrasti, Plinijq; intelligimus simul etiā cōstat certū genus arboris esse. At si certū genus arboris est, quid sibi vult Iohānes, cū ait: *Omne lignū thyinū?* Reipōdeo minime inde colligi cedrū, & iuniperū & ceteras arbores odoratas ligna thyina dici, sed aliquas esse species thye, sicut variae sunt species cedri, & aliarū arborū, Quāuis nō absurde etiā interpretari possumus, omne lignū thyinū, id est, Quidquid vbiq; nascebatur ligni thymi, Romā vehebat

Et omnia vasa de lapide pretioso. In Græco est *ξύλα λιμωτάτα*. h. ex ligno pretioso, siue pretiosissimo. Et ita legūt Andreas, Arctas, & Primasius, nō De lapide pretioso. Ita etiā est in Græco codice

Lapsus memoria in Plinio, & in Aristotele.

Vers. 12.

Vers. 12. Vers. 13.

Cinnamomum.

Vers. 13.

Vers. 13.

Vers. 13. Simila. Similago.

Complutensi, in Latino autem, De lapide pretioso.

Et aramento. Καὶ χαλκῆ, id est, & zre.

Et cinnamomum. Quidam legunt Cinnamomi, ut Primasius: sed nihil refert, nā si legamus Cinnamomū Accusatiuo casu, ita positū est, ut omne lignū thyinū & omnia vasa eboris, & c. immo hęc omnia Accusatiuo casu legūtur in Græco, atq; ita potius legendū arbitror. Si autē legas Cinnamomi, subauditur Merces, ut in sequētib;: Et odoramentorū, & vnguētū, & c. De cinnamomo, quod & Cinnamū dicitur, multa Plinius lib. 12. cap. 19. Frutex est; ut eo in loco ait; duorū cubitorū altitudine amplissim⁹; palmiq; minim⁹, quatuor digitorū crassitudinis, statim à terra sex digitis surculosus, arido similis, cum viret non odoratus, folio origani; siccitate gaudens. Eadē fere Theophrastus lib. 9. de Historia plātarum cap. 5. Multa etiā de eo Dioscorides lib. 1. cap. 13. Et postea idē Plinius: Pretia quondā fere in libras denariū mille, auctū id parte dimidia est incensus, ut ferunt, siluis ira barbarorū. Coronas ex Cinnamomo interbasili auro inclusas primus omnium in tēplis Capitolij, atq; Pacis dicauit imperator Vespasianus Augustus. Radicē eius magni ponderis vidimus in Palatijs tēplo, quod fecerat Diuō Augusto cōiux Augusta; aurea patere impositā, ex qua guttę editę annis omnibus in grana durabantur, donec delubrū incendio consumptum est. Hęc Plinius, ex quibus intelligitur quāti factū fuerit apud veteres cinnamomum. Hic additur in quibusdā exemplaribus: Et amomū, sed male, cum neque in Græcis sit; neq; in emendatis Latinis, neq; apud antiquiores autores.

Et odoramentorū, & vnguētū. † Odoramenta Græcē vocat Thymiamata, quae videlicet ad odorem incenduntur. Vnguēta verò liquida sunt, quorū magnus vsus erat apud veteres, ut videmus etiā Luc. 7. & Iohannis. 12.

Et vini. Exquisita genera vinorū memorat, quae Romam afferebantur.

Et simila. Quid sit simila, siue similago, cuius toties in Scriptura mentio fit, docet Antonius Nebrissenis in tertia Quinquagena, cap. 4. 2. Negat esse florē purgatā farinā; ut omnes fere volunt,

hoc est, pollinē illam subtilissimā, quae ex setaceorum cōcussione resoluitur, atq; euolat: aut farinam per sericea cribra purgatissimam, nā panis ex simila factus ad alimentū firmissimus est, factus verò expolline valde infirmus autore Celso lib. 2. Ita autē explanat quid sit. Granū tritici molitum in tres partes resoluitur: in cutē illā tenuem, quā Furfures Medici, Plinius, & Columella Saluatim apellant, reliqui farinæ purgamentum: in nucleū, hoc est in semē illud dulce, & glutinosum in medio sinu granū, quod est semen, vnde erumpit triticum: in corpus, quod defendendi seminis causa à natura positū est, & cū semine natur, moritur, ut est apud Iohannem. ca. 12. † Hoc corpus friabile est, id est, in farinā resolubile, cū illud, quod semen vocam⁹, lentore suo vix resolui possit. Cū farina tritici, quae ex his tribus constat, cōcutitur setaceo, excernitur purgatissima farina, quā pollinē dicimus, manente semine in setaceo cum saluato. Dende crebra concussione secernitur saluatum à semine, semenque omnino à saluato secretum vocatur Simila seu Similago. Hoc ille Sereni Carmine comprobat.

Additur excussus dulci similagine furfur: & recentiorum Iudæorum autoritate, qui hoc significari affirmant Hebraica voce תרד, pro qua noster interpret semper simillā vertit. Simila autem magni semper facta est. Vnde Martialis. *Nō poteris simila dotes numerare, neq; vsus Lib. 13.*

Pistocori toties cum sit & apta coco.

Et redarū. Reda, quod in Græco etiā est, nec Latinū vocalū est, neq; Græcū, sed Gallicū, vsurpatū tamē à Cicerone, ut autor est Quintilianus lib. 1. c. 5. est autem currus leuiculi genus, quo nobiles, & diuites utebantur ad eundum in villas, & ad similia.

Et animarum hominum. † Cum dixerit Mancipiorum, superuacaneum videri posset addere: *Et animarum hominum.* Verū mancipia alia vendebantur ut seruirent, alia ut occiderentur, id est, ut pugnaret in Circo cum bestijs, aut mutuis vulneribus in spectaculis gladiatorum se conficerēt. Cicero Epist. lib. 7. Epist. 1. de ludis agens: Reliquae sunt venationes binæ per dies

quinq; magnifice, nemo negat: sed que potest esse homini politico delectatio, cum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia venabulo transuerberatur? Hos igitur, vt significet, qui interficiebantur, ait: *Et animarum hominum*: Animã siquidem vitam significat, vt Act. 20: Nec enim facio animã meam pretiosiorẽ quã me.

Verf. 14. *Et poma desiderij anima tuã.* Verba sunt Apostoli ad Babylonem, aut angeli, qui loquebatur Apostolo, exprobrantis Babyloni gulositatem, quã varia pomorum genera, fructusque delicatissimos vndique conquiebat ad voluptatem. *Poma*, inquit, quã anima tua desiderabar, idest, quẽ tibi gratissima erant, iam non edes. Ceterum vbi nos habemus, *Poma*, in Græco est, ἡ ὄψωρα, quam dictionem Arethas dicit communi consuetudine poni solere pro tempore, siue temporis opportunitate. Erit igitur alter sensus cum priore recipiendus: *Recessit a te tempus tuum*, siue opportunitas tua, nihil iam letum habebis. † Sed prior sensus melius hæret cū

33 sequentibus, & aptior est, Græcis enim, ὄψωρα significat pomũ, id est, omnẽ corticis mollioris fructũ, vt auctor est Constantinus lib. 10. γεωπονικῶν. Quã autem duriori sunt cortice, Latinis Nuces dicuntur, Græcis ἀπὸ δίστρα. opportunitatem autem, quam Græci ἐνκαιρίαν vocant, hoc vocabulo significari, non auctoritate eruditorũ probari arbitror, sed vulgari consuetudine, vt ipse Arethas fatetur: apud doctos enim nõ quod uis tẽpus significat, sed autumnum, vnde de poma, quoniã autumnno proueniũt, idem nomen habuerunt.

Verf. 14. *Et omnia pinguis, & præclara.* Omne genus pinguiũ, & delicatorũ ciborũ, hos em̃ vocat λαμπρά, i. splẽdida, & nobilia.

Verf. 14. *Non inuenient.* Tui videlicet emptores, aut non amplius inuenientur in re.

Verf. 15. *Mercatores horum.* οἱ ἔμποροι, Quos paulõ ante vocauit negotiatores.

Verf. 17. *Quoniã vna hora desinita sunt tantã diuitiã.* Idest, breuissimo tẽpore, & quasi puncto tẽporis, desolata sunt tantã diuitiã huius vrbis, ἡρημώθη ἡ πόλις ὡς ἡ τῶν, desolata sunt, in solitudine versã sunt, & perierunt, vt interpretatur

Arethas. Primasius legit: Quoniã vna hora exterminata sunt tantã diuitiã. Duo igitur significat Græcũ verbũ, & tantas diuitias desolatas esse, atque perijisse, & desertas esse, ac destitutas, idest suis possessoribus orbatas, quod magis secutus videtur Interpres, quoniam ex illis multa relicta sunt deserta, multa a victoribus abducta.

34 *Verf. 17.* *Et omnis, qui in lacũ nauigat.* † Κἀπὸς ὁ ἐπὶ τοῖς ὄψεσιν. quod ad verbũ sonat: Et omnis in nauigijs turba, idest, turba eorum, qui in nauigijs versantur.

[Quamuis & alij codices habent ὁ ἐπὶ τοῖς ὄψεσιν ὄψεσιν, Idest: Et omnis, qui in nauigijs nauigat.] Quã, si per se inspiciantur, ad eos etiam referri possunt, qui in mari nauigãt. Vnde Primasius legit: Et omnis, qui per mare nauigat. Tyconius autẽ H. om. 16: Et omnis, qui nauibus nauigat. Et paulõ post Naues vertit interpres: Qui habebant naues in mari. At nũc iure vertit: Et omnis, qui in lacũ nauigat, quoniã τῶν ὄψεσιν magis parua nauigia significat, qualia in lacubus versantur, quã naues. Deinde quoniam statim meminit eorum, qui nauigãt in mari, cum ait: Et nauis, & qui in mari operantur. Rectẽ autẽ meminit lacuum, quorũ nõnullos habet Italia, & ex ijs hodieq; Romã magna piscium vis conuehitur. Hęc omnia, & præcedẽtia pleriq; mysticẽ interpretantur, quasi fieri nõ possint vt sonãt. Quorũ nos expositiones nec secuti sumus, quoniã Historicã nõ sunt, neq; refellimus, quoniã exponere verba Apostoli volumus, nõ alios reprehendere, dum id licet. Verũm vbi quidpiã nobis obijciũt, quod probabile videatur, silendũ nõ est. † Beda igitur expositionẽ nostrã ita improbare nititur.

35 Nũquid omnes mare nauigãtes adesse potuerũt, vt videãt incendiũ ciuitatis? Sed mirũ est hoc eũ argumẽto moueri, cũ sint verba ipsa manifesta, sitq; in prõptu respõsio, nõ de omnibus nauigantibus loqui Iohãnẽ, sed de omnibus, qui tũc in vrbẽ veniẽt, cũ illa euerretur, & merces suas afferent, qui plurimi erũt, vt ex dictis in hoc cap. intelligitur.

Et nauis. Nauis proprie dicuntur omnes, qui nauẽ regunt, & ducunt, & gubernatori in hoc opere ministrant.

Et qui in mari operantur. Pulchra periphrasi

phrasi nauas per mare nauigãtes significauit, illi enim maximẽ operantur, & plurimũ laborant, præsertim cũ ventus secundus non est. Ita Psal. 106: Qui descendũt mare in nauibus facientes operationẽ in aquis multus. Itaque nauas prius vocauit omnes, qui vel nates, vel alia nauigiorũ genera curant, nunc autem de ijs proprie loquitur, qui naues regunt per mare. Quãuis & ad omnes, qui nauigant pertinere hoc potest: *Et qui in mari operantur.*

Verf. 18. *Quã similis ciuitati huic magnã?* Id est. Cui vrbis vnquam contigit, quod huic magnẽ vrbis nunc contigisse cernimus?

Verf. 19. *Mittere puluerem super capita sua.* † Quod est multũ lugẽtium, vt Iob. 2: Et exclamantes plorauerũt, scissisq; vestibus sparserunt puluerẽ super caput suum in cœlum. Iosue. 7: Iosue verõ scidit vestimenta sua, & pronus cecidit in terrã coram arca Domini vsq; ad vesperã, ram ipse, quã senes Israel, miseruntq; puluerẽ super capita sua. 1. Reg. 4. Currẽs autẽ vir de Benjamin ex acie venit in Silo in die illa scissa veste, & conspersus puluere caput.

Verf. 19. *Flentes, & lugentes.* Auger hæc geminatio; ac si diceret, vehementer lugentes.

Verf. 19. *In qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari.* Arethas hic ita contra expositionem nostrã argumentatur: Hinc certissimum est, quod nõ de vna ciuitate sit sermo, sed vnũuerso hoc corruptibili orbe licet accipere. Nec enim Babylõ, neq; Roma, nec alia ciuitas ex nauũ profectioẽ solũ ditescit, & c. Verũm ipse perperã verba hæc intellexit, nec enim vrbẽ diuitem factam esse dicit ex nauibus, sed eos, qui habebant naues, diuites factos esse mercibus Romam importandis. Nec de omnibus omnium mariũ nauis loquitur, vt aduersus Bedam paulõ ante dicebamus, sed de illis, qui Romam cum mercibus nauigabant, est enim Roma proxima mari, immo & per Tiberim plura nauigia merces in eam inuehant.

Verf. 20. *Exulta super eam cœlum.* † Ira legendũ est, vt est in Græco, & apud Andrea, & Aretham, & Bedã, non, Exultate. Cœlũ exultare iubet propter Romã ruinã, quoniam multa in ea flagitia perpetrata sunt contra Deum, & plurima Ido-

la adorata sunt. Apostolos iubet exultare, quoniam duo principes Apostolorũ Petrus, & Paulus Romã occisi sunt, & Iohannes ipse in dolium feruentis olei missus fuerat. Ceteri autem Apostoli, & propheta multi noui testamenti, & sancti iussu Romanorum imperatorũ, & præfidum prouinciarũ perierũt, multi etiã Romã interfecti sunt. [Nam hæc de præteritis tẽporibus intelligi ostendimus cap. 14. n. 45. & 46. Sed quod de prophetis dicit, etiam ad postrema pertinet.] Nihil nos ergo mouere debet Arethas, qui hic etiam ait: Etiã ex hoc confirmamur, quod de mundo sit oraculum, & non de vna ciuitate.

Verf. 20. *Quoniã iudicauit Deus iudiciũ vestrũ de illa.* Iudicare iudiciũ alicuius est perverũ iudicium reddere alicui quod ei debebatur, aut quod per iniustum iudiciũ ei ablatum fuerat. Cũ autẽ additur de quo iudicetur illud iudiciũ, significatur vltio de illo sumpta, quod iniuria alterũ affecerit. Psal. 9: Quoniã fecisti iudiciũ meũ, & causam meã, sedisti super thronũ, qui iudicas iustitiã, Mich. 7: Donec causam meã iudicet, & faciat iudicium meum. † Ex quo videmus quid sit illud Psal. 16: De vultu tuo iudiciũ meũ prodeat, est enim ac si diceret. Iudica iudiciũ meũ, atq; ideo sequitur: Oculi tui videãt æquitates. Psal. 118: Iudica iudiciũ meũ, & redime me. Hinc etiam intelligitur illud Sap. 12: Cũ ergo das nobis disciplinã, inimicos nostros multipliciter flagellas, vt bonitatẽ tuã cogitemus iudicantes, & cũ de nobis iudicatur, (id est, cum nos plectis) speremus misericordiã. Est ergo ac si diceret Iohannes: Vltus est vos Deus, damnauit Babylõnẽ propter iniurias, quas vobis intulit.

Verf. 21. *Et sustulit vnus angelus fortis.* Fortis appellatur, quia mactens illũ lapidẽ, figura est Dei omnipotentis, qui magna fortitudine, & potentia consumpturus est Babylõnem.

Hoc impetu mittetur Babylon. Vt fortitudine in supplicio sumẽdo indicaret, magnũ lapidẽ in mare mitti oportuit, sed aliquid præterea significat magnitudo lapidis, omnino disperdẽdã esse hæc Babylõnẽ, & solo æquandã, ita vt nulla ei supsint vestigia, & cũ magnostrepitu, & cũ admiratione omniũ esse disper-

39 dendō. † Nam lapis molaris magnus est, & grauis, & quod grauior lapis est, eō maiori impetu, & maiori strepitu cadit, & profundius mergitur, ac minus apparet. Sed quod mittenda est Babylon? In infernum, quasi in mare profundum, in telligit autem ciues Babylonis. In Græco est. *στῶς οὐρανῶν βαβυλῶν*, sic in petu mittetur, &c. sed idē sensus est. Huius rei figura est in eo, quod scriptū est Ierem. 51: Cumque compleueris legere librum istum, ligabis eum ad lapidem, & proicies illum in medium Euphratem & dices: Sic submergetur Babylon, & non confurget à facie afflictionis, quam ego adduco super eam, & dissoluetur.

Et vox Citharadorum, & Musicorum.
 Omnia illa, quibus oblectari solebas à Babylon, penitus peribunt te pereunte. Ira solent loqui prophetae de urbi- bus, quæ subuertuntur, vt Iere. 25: Perdantque ex ijs vocem gaudij, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ, vocem molaris, & lumen lucernæ. Hæc eadem Iohannes commemorat, sed pro voce gaudij, & voce lætitiæ substituit vocem Citharadorum, & Musicorum, &c. Musicos vocat cantores, nam statim commemorat tibicines, & tubicines.

Et tibia canentiū, & tuba. † Tibiam ad ludicra, & ad lætitiā adhiberi solitam apud veteres nemo ignorat: sed tuba non ad læta utebantur, sed ad bella. Atque ita facile, & aperte dicere possumus. Non audietur in te vox tibia canentiū, vt in ludicris, & in choreis solebat. Nec audietur in te vox tubæ, qua milites tuos in prælium educas, nullos enim habebis. Nam apud Græcos non fuit ita hæc colligata: *Tibia canentiū, & tuba*, vt in Latino, quasi ad rem eandem pertineat. Sed dissociata, καὶ μισομαρ, καὶ ἀλάστον, καὶ ἀλαπιστόν, id est, & Musicorum, & tubicinum, & tubicinum. Quamuis & tibiam in prælia allatam esse à Lacedæmonijs, & Creensibus probat A. Gellius, lib. 1. Noctium Atticorum cap. 11. Sed id à Romanis factum minime legimus, an verò postea factum sit, incertum est. Altera est horū verborum expositio valde germana. Non audietur in te vox tibicinum, & tu-

bicinum ad mortuos cum pompa, & honore sepeliendos, iam enim nulli erunt, qui moriatur, semel omnes mortui sunt. Etenim veteres (vt eruditè adnotauit Antonius Nebrissenis in tertia Quinquagena. cap. 46.) ad pueros sepeliendos tibia utebantur, ad viros, tuba, vnde illud Persij.

Hinc tuba, candelæ, tandemque beatus. Saty. 3.

alto.
Compositus lecto, &c.

41 † Et Virgilius in funere eorū, qui in bello ceciderant:

Spargitur & Tellus lacrymis, sparguntur & arma.

It cælo clamorque virum, clangorque tubarum.

Et Gellius lib. 20. cap. 2. cum verba hæc ex oratione M. Caronis retulisset: Sircines, & liticines, & tubicines, postea infert. Nos autem in Capitonis Atteii Coniectaneis inuenimus Sircines appellatos, qui apud Sitos canere soliti essent, hoc est vita functos, & sepultos: eoque habuisse proprium genus tubæ, quæ canerent, à ceterorum tubicinum proprietate differēs, quos sicinistas vulgus dicit. Qui rectius locuti sunt, sicinistas lireta. N. geminata dixerunt: Sicinnum enim genus veteris saltationis fuit. Saltabundi autem canebant quæ nunc stantes canunt. De tibia verò Statius scribit:

Tibia, cui teneros suetum deducere manes.

Inde Matth. 9. in funere puellæ scriptū est: Cum vidisset tibicines, & turbam tumultuantem.

Et omnis artifex. Cum tot prius fuerint in te omnis generis artifices, iam nullus iuuenietur, nec enim erit cui laborent.

42 † *Et vox molaris non audietur in te.* † Nemo enim erit, cui triticum molatur.

Et lux lucernæ non lucebit in te. Lucernis multis, & magnis, & pulchris utebatur in conuiujs, ad quas maxime nunc respicere videtur, ac si dicat: Non agita bis læta conuiuia.

Et vox sponsæ, & sponsæ non audietur. Nullæ in te nuptiæ fiēt, vt ante, erat enim magnus sumptus, & apparatus nuptiarum magna in eis conuiuia, & hilaritas effusior.

Quia

Vers. 23.

Quia mercatores tui erāt principes terræ. Videtur hoc expositioni nostræ aduersari, qua *ἐμπόρης*. i. negotiatores, siue mercatores in hoc ipso capite propriè accipimus, eosque esse diximus, qui Romam merces suas lucri causa importabant. Nec enim cum hoc rectè cohæret quod nunc principes mercatores eius esse dicit. At minime aduersari ex vero horum verborum sensu intelligemus, qui est huiusmodi. Tanta fuit dignitas, & præstantia imperij tui, vt non solum vulgares homines mercatores tui essent, sed ipsi etiam principes terræ. Quod & de præteritorum temporum principibus, & maxime de illis qui in extremis erunt, dictum est, vt ea quæ sequuntur, vt ostendimus cap. 14. n. 45. & 46.] † Principes autem terræ vocat mercatores, quoniam pretiosissima quæque ex ijs, quæ in terris suis habebant, Romam deferebant, ceu mercatores, id est spe quæstus, & vt sibi animos Romanorum conciliarent, atque ita principatum iuum retinerent, aut, quem non habebant, compararent, & à suis honorarentur, & ditiores essent. Lege cap. 8. lib. 1. Machabæorum, & alia in illis libris duobus, ex quibus hoc, quod dicimus, ex parte intelligi potest. Sed cur quasi causa supplicij Romæ ponitur, mercatores eius fuisse principes terræ? Primum, vt tyrannis eius ostendatur, quæ quibus volebat, regnum, & principatum deferebat, etiam si alieni, aut indigni, modò amici sui essent. Secundo propter id, quod continuò sequitur, & nunc explicauimus.

Vers. 23.

43 *Quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes.* Quia principes, & reges tuis blâditijs ad idololatriam adduxisti, atque ita & olim, & nunc omnes gentes in errorem induxisti, quod facile fuit, regibus earum errantibus: sicut Ieroboham induxit in errorem Israel. Lege Hoseæ cap. septimum. Veneficia vocat promissa eius, & præmia, atque honores, quibus quasi veneficijs quibusdam, mentem hominibus eripiebat, & ad idololum cultum, atque ad omnia scelera alliciebat. Hinc videmus quomodò vna ciuitas mater esse potuerit fornicationum terræ, vt latius explicauimus cap. 17. num. 5. & 6.

Vers. 23.

Et in ea sanguis prophetarum. [De prophetis noui testamenti loquitur, qui multi in omnibus Ecclesijs fuerunt, sicut prædictum erat à Ioseph cap. 2: Et erit post hæc effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filia vestra, senes vestri somnia somniant, & iuuenes vestri visiones videbunt, &c.] † Repente autem mutat personam more prophético, quem adnotauimus cap. 2. num. 14. & à secunda transit ad tertiam. Cum que dicit sanguinem prophetarum, & sanctorum inuentum esse in ea, elegas Metaphora est ab his, qui post homicidium manus, & vestes habent sanguine intinctas, quale est illud Isaia. 43: Et conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea. Iere. 2: Et in alistuis inuentus est sanguis animarum pauperum.

Et in ea sanguis prophetarum. [De prophetis noui testamenti loquitur, qui multi in omnibus Ecclesijs fuerunt, sicut prædictum erat à Ioseph cap. 2: Et erit post hæc effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filia vestra, senes vestri somnia somniant, & iuuenes vestri visiones videbunt, &c.] † Repente autem mutat personam more prophético, quem adnotauimus cap. 2. num. 14. & à secunda transit ad tertiam. Cum que dicit sanguinem prophetarum, & sanctorum inuentum esse in ea, elegas Metaphora est ab his, qui post homicidium manus, & vestes habent sanguine intinctas, quale est illud Isaia. 43: Et conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea. Iere. 2: Et in alistuis inuentus est sanguis animarum pauperum.

Et omnium, qui interfecti sunt in terra.

His verbis conuinci putat Beda non agere Apostolum de vna ciuitate. Nūquid (inquit) eadem ciuitas occidit Apostolos, quæ & prophetas, & omnes sanctos? Nos autem, vt & alia omnia, ita & hæc de vna ciuitate dici affirmamus, id est, de Roma: non enim dicit omnes sanctos interfectos esse in ea, sed inuentum esse in ea sanguinem omnium Sanctorum, qui interfecti sunt in terra, id est, ipsi imputari vt aurori. Cum enim quo tempore hæc Iohannes scribebat, Roma vniuerso orbi imperaret, & post multos annos deinde imperium tenuerit: per præfides, quos prouincijs præfecerat, omnia gerebantur, & ipsis iubentibus martyres, & sancti vbique occidebantur a deo vt Iudæi Pilato dixerint. Ioh. 18: Nobis non licet interficere quemquam. Quare ex quo persecutio cepit in Christianos, omnes ferè martyres per Romanos in vniuerso orbe interfecti sunt. Et quamuis per alios quoque quidam fuerint occisi, pauci tamen sunt, aut potius nulli, comparatione reliquorum, quos Romani occiderunt, quod satis est, vt verè, & propriè dicatur: Et omnium, qui interfecti sunt in terra, sed multi etiam postea per Romanos eodem modo interficientur.

R 4

Argu-

Argumentum Capitis. XIX.

Cœlites gratias Deo agunt quod pœnas de meretrice sumpserit, & quod dies nuptiarum Agni, retributionisque sanctorum aduentet. Angelum hæc nuntiantem Iohannes adorare vult, sed idem angelus prohibet. Postea videt Christum cum exercitu angelorum venientem ut laborantes sanctos tueatur, eorumque persecutores capitali supplicio afficiat. Antichristus, & eius præcursor viui à terra absorbentur, & reges, atque eorum exercitus occiduntur.

Caput. XIX.

Ost hac audiui quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Alleluia. Laus, & gloria, & virtus Deo nostro est: quia vera, & iusta iudicia sunt eius qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prostitutione sua, & iudicauit sanguinem seruatorum suorum de manibus eius. Et iterum dixerunt: Alleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum. Et ceciderunt seniores viginti quatuor, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum sedentem super thronum, dicentes. Amen, Alleluia. Et vox de throno exiit, dicens, Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius: & qui timetis eum pusilli, & magni. Et audiui quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium, Alleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius preparauit se. Et datum est illi ut

cooperiat se byssino splendenti, & cæcidi. Bysinum enim iustificationes sunt sanctorum. Et dixit mihi: Scribe, Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi: Hæc verba Dei vera sunt. Et cecidi ante pedes eius, ut adorarem eum. Et dicit mihi, Vide ne feceris: conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu, Deum adora. Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ. Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus: & qui sedebat super eum vocabatur Fidelis, & Verax, & cum iustitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen eius, Verbum Dei. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo, & mundo. Et de ore eius procedit gladius acutus, ut in ipso percutiat Gentes. Et ipse regget eas in virga ferrea, & ipse calcet torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum, Rex regum, & Dominus dominantium. Et vidi

di vnum Angelum stantem in sole, & clamauit voce magna dicens omnibus aures quæ volabat per medium cœli, Venite, & congregamini ad cœnum magnam Dei, ut manducetis carnes regum, & carnes tributorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum, & seruatorum, & pusillorum, & magnorum. Et vidi bestiam, & reges terræ, et exercitus eorum congregatos ad faciendum proelium cum illo qui sedebat in equo, et cum exercitu eius. Et apprehensa est bestia, et cum ea Pseudopropheta qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestie, et qui adorauerunt imaginem eius. Vni missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis et sulphuris. Et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius, et omnes aures saturate sunt carnibus eorum.

Vers. 1.

Ost hac audiui quasi vocem turbarum multarum. Quidam pro Turbarum, legunt Tubarum, ut Ambrosius, & ita est in libro Bedæ, sed corrupte, ὄχλος ποσσῶν, id est, Turbæ multæ. Merito autem dicit: Quasi turbarum multarum, Aut turbæ multæ, quoniam multorum futura est hæc vox, id est, omnium angelorum, & sanctorum, qui tunc erunt in cœlo, & simul cum angelis laudabunt Dominum, quod supplicium de Babylone sumpserit, sicut dixit cap. 18: Exulta super eam cœlum, & sancti Apostoli, & prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa.

Vers. 1.
Alleluia.

Alleluia. Non vna dictio est, sed duæ atque idcirco cum distinctione quadam inter duas partes melius scribitur hoc modo. Allelu-ia, & ita proferendum est

ut accentum habeat in vltima. Significatio nota est. Laudate Dominum, nam ללהלל sonat Laudate, & la vnū est ex decem Dei nominibus, quæ Hieronymus enumerat; & interpretatur in Epistola. 136. ad Marcellam, sapissimè quæ in psalmis repetitur. † De quo sic ait: Ostaum ללהלל, quod in Deo tantum ponitur, & in Alleluia extrema quoque syllaba sonat. Et in epistola sequenti ad eandem, hæc scribit. Igitur Alleluia exprimitur, Laudate Dominum. ללהלל quippe apud Hebræos vnum de decem Dei nominibus est. Et illo Psalmo vbi legimus: Laudate Dominum, quoniam bonus est psalmus, apud Hebræos legitur, Alleluia, & c. Multa sunt huiusmodi in Psalmis, nonnulli enim habent pro titulo Allelu-ia, aut simplex, ut 104. & 106. 110. & octo sequentes, aut geminatum ut 105. atque his omnibus Diuina laudes potissimum continentur, & ad eas nos Psalms ipsi exhortantur, ut ex eorum quoque initijs intelligi potest, multi enim incipiunt: Confitemini Domino. Et Psalmus 146. quem Hieronymus citauit, & Psalmus vltimus, vbi nos habemus: Laudate Dominum, habent Allelu-ia. Et Psalmus 146. vbi habemus: Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi, & Psal. 148: Laudate Dominum de cœlis laudate eum in excelsis, & quæ sequuntur, pro Laudate legitur ללהלל, & multis alijs in locis. † Quid hoc nomen Ia, significet, aut vnde deriuetur, Hieronymus non exposuit, multi à verbo ללהלל deducunt, quod Esse significat, quod ex Deo omnia habeant, ut sint. Cur autem Apostolus Hebraicis verbis ad Græcos scribens præter morem suum vsus sit, potest ex verbis Hieronymi cognosci, qui in Epistola 137. quam indicauimus, cum quaesisset Marcella, cur quædam Hebraica sine interpretatione posita sint, ita respondet: Ad quod nos quia distandi angustia coartamur, breuiter respondemus, siue Lxx. interpretes, siue Apostolos, id curasse, ut quoniam prima Ecclesia ex Iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum inuouarent, sed ita ut à paruo imbiberat, traderent: postea verò quam in vniuersum

Ia vnum
ex nominibus
Dei.

las gentes Euangelij dilatatus est sermo nō potuisse semel suscepta mutari, & c. Quoniam ergo vītatissimum erat inter Iudæos, & inter primos credentes Allelu-Ia, & nemo quid valeret ignorabat, facile inter Græcos quoque retentum est. [Adde quod hoc verbū apud Hebræos propriè significat. vocem tollere cum lætitia, vt in rebus lætis, & pro speris fieri solet, ideoque Allelu-Ia acclamationem, & lætam exhortationem habet, quæ minimè intelligitur si dicas, Laudare Deum: quare consulto Hebraica vox retenta est.]

Vers. 5.

Laus, & gloria, & virtus Deo nostro.

4 Quamuis nonnulli codices Latini, & Græci habeat: Salus, & virtus, & gloria Dei nostri, parumque referat ita ne legatur, an vt prius scripsimus, tamen omnino legendū arbitror, vt dixi: Laus, & gloria, & virtus Deo nostro, nec addendum esse Est, est enim vox optantium vt Deus laudetur propter supplicium, quod de Babilone sumpsit, cuius rei causa prius dixerunt, Allelu-Ia. Hoc etiam indicat Primasius, qui legit: Salus, & claritas Deo nostro. In Complutensi Græco, & Latino legitur: Salus, & virtus, & gloria Dei nostri, & subauditur Sit, sed vītatius est, quod diximus, vt. i. Tim. i: Regi autem sæculorum immortalī, & inuisibili, soli Deo honor, & gloria. Et Apoc. 7: Sedenti in throno, & Agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum. Et cap. 7: Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, Amen. In quorum locorum explanatione hæc tria vocabula, quæ nunc occurrunt, interpretati sumus. Et sensus est: Deus noster laudetur, & glorificetur ab omnibus, ille potens sit, & omnibus imperet, omnes ei pareant. [Andreas, & Arethas habent: Salus, & gloria, & honor, & virtus Domino Deo nostro. Noster interpres ita legit vt vertit, & vt tunc habebant codices emendatiore.]

Vers. 2.

5 Quia vera, & iusta iudicia sunt eius. † Iustissimam sententiam tulit de meretricibus, & veram, non ex falsa suspitione ortam. Quæ autem continuo sequuntur, cap. 17. & 18. sæpè explicata sunt.

Et iterum dixerunt, Allelu-Ia. Idem, Vers. 3. quod dixerant, confirmantes, ad maiorem enim asseuerationem dictorum repetunt Allelu-Ia.

Et fumus eius ascendit in sæcula sæculorum. Præsentis temporis est Ascendit, & vācō dicit, quasi dicat: Semper ascendit, hoc est; semper nota erunt beatis eius supplicia, & semper canent Allelu-Ia lætantes quod Deus de ea iudicauerit. Eadem verba sunt cap. 14. quæ interpretati sumus. num. 69.

Et ceciderunt seniores. Inter gratias agētes potissimum numerantur quatuor animalia, & viginti quatuor seniores, de quibus multa diximus cap. 4. quoniam sicut præter ceteros Deum amant, ita gaudent vehementius de vltione iustitiæ Dei. Est & altera ratio, quod Euangelistæ doctrinam vitæ Euangelicæ, & normam rectæ, perfectæque viuendi scripserunt, eandemque viginti quatuor seniores suo exemplo docuerunt, & confirmarunt; quare merito Deum laudat in eorum supplicijs, qui ab illa vita abhoruerunt, & à quibus multi ipsorum, aut omnes potius, vel mortē, vel persecutiones multas pro ea tradenda, atque confirmanda passi sunt.

6 Sedentem super thronum. † Et inde iustè omnia iudicantem. Vers. 4.

Amen. Hac voce confirmant Dei iudicia, & vera, iustaque esse consententur, de qua diximus cap. 1. nu. 59. & 60.

Et vox de throno exiit. Quoniam omnes cœlites magna animorum contentione Deum laudarunt, ne fortè qui erant in terra contristarentur, aut miseratione tantarum calamitatum, aut metu consummationis sæculi, vox exit de throno, id est, à Deo, quæ iubet omnes seruos eius laudare Dominum, & exultare. Sed à Deo exit per Seraphim, vt ait Arethas, aut per Cherubim, & Seraphim, vt Andreas existimat, qui throno coniunctiores sunt, sicut legimus Isai. 6: Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabat super illud.

Laudem dicite Deo nostro. Ne dicatis miserias, aut questus, sed laudes Deo nostro. Vers. 5.

Omnes

Vers. 5. Omnes serui eius. Alij luceant, vos qui serui eius estis, respicite, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

Vers. 5. Et qui timetis eum. † Qui eum reuerenter colitis, & adoratis, gaudete puniti eos, qui maiestatem illius spreuerunt.

Vers. 5. Pusilli, & magni. Pusillos intelligit pauperes, & abiectos, magnos verò diuites, & potentes, vt sit sensus: Pusilli gaudeſe quia citò efficiemini magni: & vos magni, quamuis videatis diuitias & potentiam vestram finiri in terra, ne doleatis, multo enim maiora vos manent in cœlo.

Vers. 6. Et audiui quasi vocem turbe magnæ. Malè Ambrosius, & Beda, & Haymo, & quidam alij legunt, Tubæ pro Turbæ cum sit in Græco, ὄχλος πολλός. Exprimunt gaudiū maximum angelorum, & sanctorum omnium de consummatione mundi, & de perfecta glorificatione sanctorum. Sed maxima describitur hæc vox adhibitis rerum valde sonantium similitudinibus, vt intelligamus & illam esse plurimorum, id est, omnium cœlitum, & maximæ cuiusdam, atque ineffabilis lætitiæ testem esse. Beda: Magna vox canentium, magna cordis est deuotio, quæ multipliciter repetitu laudis & ruinam impiorum, & gloriam Domini, suorumque concelebrat æternam.

Vers. 6. Et sicut vocem aquarum multarum. † Id est, Quasi magni exercitus, de quo diximus cap. 1. num. 103. & 104.

Vers. 6. Et sicut vocem tonitruorum magnorum. Vocis tonitruū comparatur, quoniam maxima est, & cœlestis, & quoniam hæc vox impijs cum auditur, terribilis est, vt supra exposuimus cap. 14. nu. 7.

Vers. 6. Quoniam regnauit. Iam finitum est regnum peccati, & in posterum solus Deus noster regnabit. Hoc autem dicit quoniam occiso Antichristo regnum Diaboli erat iam magna ex parte debilitatum, atque cōfractum, & breui erat penitus extinguendum.

Omnipotens. Cuius est potentia, vt omnia faciat, quæ velit, & cui soli regnum debetur.

Vers. 7. Quia venerunt nuptiæ Agni. Vxor futura, dum domi suæ manet, sponsa dicitur. Cum nuptiæ fiunt, & ad ipsi ædes

ducitur, iam vxor vocatur. Ita Ecclesia dum domi suæ expectat sponsi sui aduentum, id est, dum in terra manet vsq; ad diem iudicij, vocatur sponsa, sicut ait amicus sponsi: Qui habet sponsam sponsus est, Iohan. 3. cum autem in die iudicij ducetur ad domum spōsi, id est, cum Christo ascendet in cœlum, vxor appellabitur. Hæ sunt nuptiæ, de quibus Math. 22. scriptum est: Simile est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, id est, qui celebrare nuptias filij sui volens misit, vt vocarentur inuitati. Et quoniam iam nuptiæ instabant, (parum enim tunc deerit consummationi sæculi, & expletioni numeri electorum) Iohannes ait: Quia venerunt nuptiæ Agni.

9 Et vxor eius præparauit se. † Videlicet omni ornamento virtutum, & omni genere meritorum bonorum, Hoc est, iam venit ad illum, cumulum sanctitatis, ad quem electa erat. Perstat in eadē Metaphora: nuptiæ enim diligenter se ornant in domum viri ducendæ.

Et datum est illi, vt cooperiat se byssino. Quoniam obscurum videbatur quod dixerat: Et vxor eius præparauit se, nunc id explicat. Proditura Ecclesia ad viri sui amplexus ornat se, vt solent nuptiæ, & amictu pulcherrimo se se operit, hoc est iustificationibus sanctorum, bonis meritis thronorū suorum. Et quoniam bona opera iustorum dona Dei sunt, ait: Et datum est illi, & c. Hac autem veste operiri cepit ex quo electa eius membra operari ceperunt, sed cum ea finiuntur, tunc verè cooperit se, quia iam tota illa veste tegitur. Præterea ita loqui videtur Apostolus, quasi tunc, cum exitura est, se cooperiat, quia tunc tota prodit in viri, angelorumque conspectum, tunc eximia eius pulchritudo tota innotescit, tunc integrum meritorum suorum præmium accipit. † Intelligit autem iustificationes, id est, opera iustæ, & sanctæ facta, quibus homines magis iustificantur, in byssino, scilicet amictu, quoniam byssus tenuissimi, & candidissimi lini genus est, & maioris perspicuitatis causa additur Splendenti, & cādido, vt significetur innocentia, & puritas ab omni labe libera, quam tunc habitura est Ecclesia, & quam penitentia, & reli-

reliquarum virtutum operibus compa-
rauit, siquidem linum, cum natura can-
didum non sit, tuncione, & maceratio-
ne assidua mundum, & candidum red-
ditur. Vbi nos legimus: *Splendēti*, in Gre-
co est: *Mundo*, καὶ ἁγίου, quod idem est,
cum enim valde mundum est, tunc ma-
gis splendet, & lucet.

Vers. 9. Et dixit mihi. Angelus, qui mihi lo-
quebatur, vt constat ex sequentibus.

Vers. 9. *Scribe.* Hoc non solum dici, sed scri-
bi etiam vult, vt semper in animis om-
nium infixum seruetur; atque hac spe
omnes, sed ij presertim, qui extremo te-
pore erunt, ad labores, & ad pericula
quæuis subeunda confirmantur.

Vers. 9. *Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vo-
cati sunt. Beati,* quasi dicat. Etsi multa
aspera perferant, beati, & si eos impij
persequantur beati, etsi multum prius
lugeant, beati tamen appellandi sunt.
Non agit de communi vocatione, mul-
ti enim sunt vocati, pauci verò electi,
sed de vocatione illa, quæ propria est
electorum, de qua Paulus Ro: 8: Quos
autem predestinauit, hos & vocauit, &
quos vocauit, hos & iustificauit, quos
autem iustificauit, illos & glorificauit.

¶ Notandum autem quod ait, *Ad cœnam.*
Beda: Non ad prandium, sed ad cœnam
vocatos narrat, quia nimirum in fine diei
conuiuium, cœna est. Qui ergo finito
presentis vitæ tempore ad refectionē
supernæ contemplationis veniunt, pro
fecto ad cœnam Agni vocantur, &c.
Quæ ad verbum desumpsit ex Grego-
rio, Hom. 24. in Euang. vbi hæc refert,
& ita, vt nos, interpretatur: De hac cœ-
na dictum est Luc. 14: Homo quidam
fecit cœnam magnam, & vocauit mul-
tos.

*Prandia, & cœna
apud vete-
res.* Siquis verò fortè obijciat Gregorio,
& Bedæ, apud veteres non fuisse pran-
dia, sed cœnas, quod nonnulli existima-
runt, ideoque frustra eos obseruare nō
esse dictum, Ad pradium, sed *Ad cœna*:
hinc, vt errorem agnoscat suum, satis
erit in memoriam reuocare, quod est
in eodem. 14. capite Luca: Cum facis
prandium, aut cœnam, noli vocare ami-
cos tuos, &c. Illud potius obijciendū,
quod Matth. 22. vbi de eisdem nuptijs
agitur, non cœna dicitur, sed pradium.
Et misit seruos suos vocare inuitatos

*An Iohan-
nes, &
Matthæus
de eisdem
nuptijs lo-
uantur.*

ad nuptias, & nolebant venire. Et iterū
misit alios seruos dicens: Dicitis, inuita-
tis: Ecce prandium meum parauit. Præ-
tereā cœna hæc in hoc sæculo fieri vide-
tur, ait enim: Intrauit autem rex vt vide-
ret discumbentes, & vidit ibi hominē
non vestitum veste nuptiali, &c. ¶ Re-
spondeo facile hæc solui posse si dicere-
mus nuptias non ita intelligi, vt hæcte-
nus exposuimus, sed copulationem esse
Christi, & Ecclesiæ, quæ in hac vita
fit hominibus ad Euangelium venienti-
bus, vt Hieronymus, & multi alij inter-
pretantur, & in his Iansenius in Con-
cordia Euangelica cap. 115. Sed re vera
de eisdem nuptijs loquitur, ac Iohan-
nes, vt docent Hilarius Canone. 22. &
Euthymius. Est tamen hoc diligenter
memoriæ mandandum, Scripturam so-
lere res magnas multis nominibus ap-
pellare, vt per ea multæ earumdem re-
rum proprietates, quoad eius fieri po-
test, explicentur. Ita Deus, Christus,
beatitudo, Diabolus, Poena damnatorū
variā nomina habent. Sed interdum
nomina affert in eandem rem conue-
nientia, quæ secum pugnare videantur.
Quemadmodū Christus Apoc. 5. leo,
& Agnus vocatur: Ecce vicit leo de tri-
bu Iuda radix David aperire librum: Et
paulo post. Dignus est Agnus, qui occi-
sus est, accipere virtutem. Leo propter
fortitudinem, Agnus, propterea quod
pro nobis immolatus est. ¶ Et sapientia
increata dicitur genita, siue concepta,
Prou. 8: Nondum erant abyssi, & ego
iam concepta eram. Eadem dicitur
creata Eccle. 24: Ab initio & ante secu-
la creata sum. Genita, vt ostendatur na-
ta ex patris substantia; creata, vt sine mu-
tatione, & sine labore patris nata intel-
ligatur, quemadmodum interpretatus
est S. Hilarius in lib. de Synodis, & eū
secutus S. Thomas libr. 4. Contra Gen-
tes cap. 8. Ita sanctorum felicitas & cœ-
na dicitur, & prandium. Cœna, quia fi-
nis diei est, & laborum: prandium, ne
putemus finire posse eius voluptatem,
sed post eam, quam initio perciperunt
beati, aut quam nunc percipiunt, sem-
per aliam, atque aliam manere, id est,
vnam illam, & eandem esse perpetuā,
sicut post prandium restat alterum cō-
uiuium, hoc est cœna, nec terminatur
in eo

*Scriptura
res magnas
multis no-
minibus ap-
pellat.*

12 *13*

in eo gaudium, sicut in cœna termina-
ri videbatur. Ac si diceret: Conuiuium
conuiuio succedet. Similiter de re ea-
dem locutus est Isaias cap. ultimo: Et
erit mensis ex mense, & sabbatum ex
Sabbato, id est, festus dies festo succe-
det, nō terminabūtur illius vitæ gaudia:
vnum, & perpetuum gaudium erit. Lo-
quitur enim Scriptura more hominū,
quibus gaudium vnum perpetuum nō
est, sed præclare secum agi putant, si ai-
fiduè gaudium succedat. Quod
autem ait Matthæus: Intrauit autē rex
vt videret discumbentes, non Epulan-
tes dixit, sed Discumbentes, antē enim
discumbitur, quam prandeatur. Ergo
qui nunc in Ecclesia sunt, discumbunt,
quia comparant se ad prandium, id est,
ad beatitudinem, quam sine dubio con-
sequuntur, si iuxta vocationem suam
viuant, sicut ait: Et egressi serui eius cō-
gregauerunt omnes, quos inuenerunt,
malos, & bonos, & impletæ sunt nu-
ptiæ discumbentium. At prandium, vel
cœna in coelis sumitur. Non itaque dis-
cumbentes dicuntur, quasi in eodem
loco cœnaturi, sed quasi proximè para-
ti ad cibos citò sumendos, à nemine im-
pediendi, aut tardandi.

Vers. 9. Et dicit mihi: Hæc verba Dei vera sunt.

14 ¶ Ad maiorem eiusdem rei confirma-
tionem hoc addit, vt altius in memoria
omnium maneat, magisque ad laboran-
dum pro Christo omnes excitentur, ac
si dicat: Quod dixi: Beati qui ad cœnam
nuptiarum Agni vocati sunt, non mea
vox est, sed Dei, & vera, ac certa est,
nec vnquam vana inuenietur.

Vers. 10. Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eū.

Multæ in hoc loco dubitationes occur-
runt. Iure enim quæri potest, cur nunc
adorare angelum velit Iohannes, quod
ante non fecit. Deinde quo adoratio-
nis genere. Terriò, rectè ne fecerit, an
secus: nam si rectè fecit, cur prohibet
angelus? Si autem non rectè, cur simili-
ter eum adorare tentauit cap. 22? In pri-
ma dubitatione ratio multorum scri-
ptorum hæc est: Adorare eum Iohan-
nes vult, quia maiorem se eum esse co-
gnouit. At hæc adorandi quidem ratio
est, sed nō explicat quòd quærimus, cur
nunc potius adorauerit, quàm antè. ¶ Arbi-
tror Iohannem lætissima prophetia de

lectatum de nuptijs Agni, & de beati-
tudine eorum, qui vocati sunt ad easdē
nuptias, præ lætitiā, & reuerentia in ter-
ram cecidisse, & quasi gratias agentem
adorare voluisse pro nuntio. Ita Gen.
17. audita promissione Isaac nascituri
Abraham præ lætitiā, & venerandi stu-
dio cecidit: Cecidit (inquit) Abraham
in faciem suam, & risit in corde suo di-
cens: Putas ne centenario nascetur fi-
lius? Et Iud. 13. Manue, & vxor eius pro-
ni ceciderunt in terram. Potest hoc ex
cap. ultimo huius libri intelligi, in quo
Iohannes iterum cecidit vt angelum
adoraret similia nuntiantem; hæc scili-
cet: Et nox ultra non erit, & non ege-
bunt lumine lucernæ, neque lumine
solis, quoniam Dominus Deus illumi-
nabit illos, & regnabunt in sæcula sæcu-
lorum. Et dixit mihi: Hæc verba fidelis-
sima sunt, & vera. Et quamuis supra
quoque quædam de beatitudine dixe-
rit, vt in fine cap. 7. & 11. tamen quæ
nunc dicit, expressiora sunt, nec ad
quosdam tantum pertinent, vt illa, sed
ad omnes, & quasi iam proxima narra-
tur. Pro his ergo, & pro iterata illa as-
seueratione: Hæc verba vera sunt, quæ
in vtroque loco posita est, gratias agit.
¶ Adde etiā quod cum hæc dicebat, vixi
bili specie Angelus apparuit, quasi speci-
men quoddam Apostolo daturus futu-
ræ illius felicitatis, quæ angelis similes,
& æquales homines futuri sunt. Atque
ideo territus nimio illo splendore Io-
hannes cecidit ad pedes eius, sicut ceci-
dit cap. 1. cum primū eundem angelū
vidit, & sicut ceciderunt Apostoli in
transfiguratione Domini.

De adorationis genere nulli dubiū
esse debet, quin ita adorare Iohannes
voluerit, vt angelum adorari par erat,
id est, non vt creatorem, sed vt creatu-
ram: non enim ignorabat aut soli Deo
dandam esse adorationem latræ, aut
angelum esse eum, qui loquebatur, vt
initio libri, & sæpè postea dixit: ange-
lum autem (sicut neque hominem,
etiā quatenus Deum representat) nō
esse adorandum ea adoratione, ne non-
tam ad Deum, quàm ad ipsam creatu-
ram referri adoratio videatur. Nec nos
moueat, vt adorationem latræ esse cre-
damus, verbum Adorare, aut Cecidisse
ad pedes

*Adoratio
etiā crea-
turis datur.*

ad pedes eius, cum vulgatum sit in Scriptura saepe hæc creaturis tribui, vt Gen. 19. Lot cum vidisset angelos; surrexit, & iuit obuiâ eis; & adorauit pronus in terram. 3. Reg. 1: Inclinauit se Bethsabee, & adorauit regem. Et mox: Et nuntiauerunt regi dicentes: Adest Nathan propheta. Cumque introisset in conspectum regis, & adorasset eum pronus in terram, dixit Nathan, &c. Rectè ergo adoratur nuntium Dei summi, & beatum, & lætissima nuntiantem. Sed cur

17 prohibet angelus? † Hanc dubitatione diluit Gregorius Hom. 8. in Euangelia, vbi cum dixisset: Quia enim cœli rex terram nostræ carnis assumpsit, infirmitatem nostram illa iam angelica celsitudo non despicit: hoc etiâ addidit: Hinc est enim quod Lot, & Iosue angelos adorant, nec tamen adorare prohibentur: Iohannes vero in Apocalypsi sua adorare angelum voluit, sed tamen idem hunc angelus ne se debeat adorare compescuit dicens: Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum. Quid est quod ante redemptoris aduentum ab hominibus adorantur, & tacent; postmodum verò adorari refugiant: nisi quod naturam nostram, quam prius despexerant, postquam hæc super se assumptam, conspiciunt, prostratam sibi videre pertimescunt? Nec iam sub se, velut infirmam, contemnerent aut sunt, quam super se videlicet in cœli rege venerantur, &c. Gregorium sequuntur Glossa, & Ansbertus, & Haymo, & Rupertus, & alij nonnulli, nec

18 immeritò. † Ar hoc addendum videtur vt plenior causa reddatur, quod ex verbis ipsius angeli colligitur, noluisse angelum adorari se, quoniam præter dignitatem, quæ hominibus accessit asfumentem filio Dei eorum naturâ, hæc quoque magna est, ministros Christi esse eos; & prophetas, & Euangelicæ doctrinæ nuntios, tum etiam propter hanc doctrinam vexari ab inimicis Christi: Conseruus (inquit) tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimoniū Iesu. Et cap. 22: Conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant verba libri huius. Ac si dicat: Mihi summè honorificum est Christi ministrum esse, & eius my-

steria tibi nuntiare: cum tu igitur, & fratres tui mihi pares sitis in eo; quod mihi gloriosum est, id est, in reddendo testimonium Iesu Christi, nolo vt me adores; Deum potius adora, à quo & ego, & vos tantum honorem accepimus. Itaque in honorem Christi non vult adorari à Iohanne, quasi ostendens quanti faciat Christum, cum tanto honore eius amicos fideles prosequatur, & faciat illud: Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus. Accedit, quod cum de beatitudine loquatur, in qua homines æquales angelis erunt; rectè, vt hoc ostendat, conseruus Iohannis, & æqualis appellari vult; potius quam adorari.

Psal. 138.

19 Habentium testimoniū Iesu. † Id est Habentium in se signa, quibus testentur se esse Iesu, & ipsum Iesum esse verum filium Dei, vt exposuimus cap. 6. num. 39. Tales sunt qui eum prædicant, & annuntiant, & pro eo patiuntur. Hos prophetas vocat, quoniam multi eorum habebant spiritum prophetiæ, vt abscondita scripturarum patefacerent, & ventura prædicerent, atque ita maiori auctoritate testimoniū de Christo redderent. Quare quod hic dixit: Et fratrum tuorum habentium testimoniū Iesu, cap. ultimo apertius explicauit. Et fratrum tuorum prophetarum. Nec absurdè exponeremus prophetas quoque hic veteres commemorari, qui etiam habuerunt testimoniū Iesu, id est, multa de eo prædixerunt, & suis prædictionibus se Iesu esse testabantur.

Vers. 10.

Testimoniū enim Iesu est spiritus prophetiæ. Spiritus prophetiæ, qui est in te, sicut, & in alijs prophetis, & quo de Christo testificaris, testimoniū quoddam, & indicium est Iesu, non enim datur nunc, nisi credentibus in Iesum. Quare cum tam apertum habeas testimoniū Iesu, meritò non patior me adorari abs te. Diximus etiam de hoc cap. 6. num. 39.

Vers. 10.

20 Et vidi cælum apertum. † Quoniam dixit paulò ante: Quia venerunt nuptiæ: Agni, & vxor eius præparauit se, neque ante futuræ sunt nuptiæ, quam Christus vltionem de hostibus suis sumat; nunc de eius aduentu ad hanc vltionem agit. Et quidem si verba præsentia tantum

Vers. 11.

tum consideremus cum precedentibus manifestè ad extremum iudicium pertinere videbuntur. Sed si totum locum intentis oculis iustremus; videbimus nequaquam de iudicio illo verba fieri, sed de descensu Christi inuisibili ad subueniendum sanctis laborantibus, & cū Antichristo, & eius ministris certantibus. Et vidi (inquit) bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & quæ sequuntur. Tunc enim non erit Antichristus, nec possunt ad illum diu referri, quæ in eo loco scripta sunt. Rectè ergo ait Ambrosius: Nullo modo assimilare debemus quod hoc capitulum ad aduentum Christi pertineat, in quo ad iudicium venturus est, sed potius ad electos, qui in fine mundi nascituri sunt: sine enim mundi instante veniet Dominus cum sanctis suis vt pugnet per ipsos contra Antichristum, & ministros eius. Et idem repetit postea cum venit ad explanationem verborum, quæ reulimus. Vt igitur ea, quæ præcesserunt denuptiis ad consolationem sanctorum scripta sunt, vt viriliter pro tanta spe pugnent; ita nunc vt sciant se non esse in illo certamine à Christo deserendos, sed eunt inuisibiliter affuturi vt pro se pugnet eum equo albo descendentem facit. Merito autem videt cælum apertum, quoniam Christus, & magna sanctorum multitudo de cœlo veniunt in terram, sicut portæ vrbis aperiantur turbis per eas erumpentibus.

Vers. 11.

21 Et ecce equus albus. In equo albo corpus Christi immaculatum, vt diximus cap. 6. ait. 6 siue eius humanitatem plerique intelligunt, quod mihi hoc quidè loco parum probatur, quoniam angeli, qui sunt exercitus eius, etiam vehunt equos albos, & Zacharias cap. 1. vidit equos albos, quibus scilicet vehébant angeli, nec potest in illis aliqua humanitas designari. Equum ergo ei tribuit, quoniam quasi ducem ad prælium venientem inducit, & equus multum in prælio equitem iuuat, vt diximus in eodem cap. nu. 7. & 8. significat ergo bene instructum, & paratum bellatorem, vt in eodem loco dictum est. Albus est equus, vt victoria futura significetur, al-

bus enim color, vt saepe dictum est, lætitiæ indicat. Inde Apoc. 6. equus illè, qui exiit vincens vt vinceret, equo albo insidebat.

Vers. 11.

Et qui sedebat super eum vocabatur Fidelis, & verax: Fidelis, quia quidquid suis promisit, cumulatè redditur est: verax eadem ratione dicitur, quasi constans in promissis. Sed videtur, hoc etiâ ad impios referendū, vt verax etiâ dicatur, quia eos ita, vt dixit, punit: Opportuneq; in his nominibus appellatur, cum venit vt fidem, & veritatem suam re ipsa præstet.

Vers. 12.

Et cū iustitia iudicat, & pugnat. In Grego, & in nonnullis codicibus Latinis legitur: Et in iustitia iudicat, sed idem sensus est. Descripserat eum cum magna potentia venientem, & nequis illi forsasse credat viribus, & potentia abusum, aut omnes perditurum, dicit eum iuste iudicare omnium merita, nulliq; nociturum, & aduersus neminem pugnaturum, nisi aduersus eum, qui peccata suis factis commuerit.

Vers. 12.

Oculi autè eius sicut flama ignis. Quod est irati, & supplicia inferre molientis, vt diximus cap. 1. nu. 90.

Vers. 12.

Et in capite eius diademata multa. Hæc significant quod paulò post ait: Et habet in vestimèto, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium. Itaque multa diademata habet, vt ostendat se habere coronas, id est potestates omnium regum, sicut ait Matth. ultimo: Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra. Quod etiâ ad eorum consolatione dicitur, in quo eorum auxilium descendit, vt sciant nullam fore tantam opprimentium vim, quæ non cedat auxilii sui potestati.

Vers. 12.

Habens nomen scriptum; quod nemo nouit, nisi ipse. Quod nam hoc nomen sit, paulò post docet: Et vocatur nomen eius Verbum Dei. Sed hoc nomen nemini notum esse, nisi ipsi, hoc indicat, nullam creaturam plenè, atque integrè cognoscere, ac comprehendere Diuinam Verbi generationem. Arethas: Ignotum esse nomen significat incomprehensibilitatem substantiæ ipsius, &c. Ex parte igitur sciunt Sancti nomen filij Dei, & ex parte nesciunt, vt ait Ambrosius.

Vers. 13.

Et

Vers. 13.

Et vestitus erat veste aspersa sanguine. Pleriq; vestem aspersam sanguine corpus Christi interpretatur sanguine tipicum, quem pro nobis fudit in cruce. Quod mihi minime probatur, quonia Christus habet quidem vestigia vulnerum, sed corpus sanguine aspersum non habet. Confirmat hoc verbis Isaie cap. 63: Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua, sicut calcamenta in torculari? Verum hæc nihil, ut arbitror, ad rem, quonia Iohannes describit Christum venientem ad occidendum aduersarios suos: Isaias autem factus post victoriam, & post caesos hostes in caelum cum triumpho reuertetur. Quo tempore rubra habere vestimenta dicitur, quæ sanguine caesorum hostium respersa sunt, sicut ipse respondet: Calcavi eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinauit. Quare si Iohannes similiter describeret nunc reuertentem in caelum, ac non potius descendentem, ex hoc testimonio Isaiæ optime locis explicaretur nec tamen ita vestem corpus esse interpretaremur. Arbitrari equidem, vt vestis sanguine aspersa quod Isaias crucem supplicium iam de inimicis sumptum significat, ita nunc supplicium sumendum, & sanguinem hostium succidendum significare. Hoc etiam indicat venire Christum ad subueniendum electis laborantibus, & ad vitionem sanguinis iustorum ab impijs effusi. Quod ad modum autem si quis ad vitionem amicitie extingui procederet, & pallium eius sanguine tingunt ferret, vt nitemonia, ac dolore impia cordis magis se ad penas aciores sumendas excitare iura Christus, vt doceat se recordari iustorum, & scelera in eos parata vindicare velle, veste habet aspersam sanguine.

Vers. 14.

Et exercitus, qui sunt in celo, sequentur eum in equis albis. Hunc locum Gregorius lib. 11. Mor. cap. 12. exponit, cuius verba omnia in Commentarium suum sine auctoris nomine transtulit Ansbertus. Equus (inquit) est vnicuique sancte anime corpus suum, quod videlicet, inquit, & ab illicitis contumencie freno restringere, & rursus caritatis

impulsu exortatione boni operis relaxare. Equus ergo nomine anima sancti viri exprimitur, quæ iumentum corporis bene subditum regit. Vnde & Iohannes Apostolus in Apocalypsi Dominum contemplatus ait: Et exercitus, qui sunt in celo, sequentur eum in equis albis. Multitudinem quippe sanctorum, quæ in hoc martyri bello fuda uerat, recte exercitum vocat: qui idcirco in equis albis sedere referatur, quia nimirum eorum corpora & luce iusticie, & castimonie candore claruerunt. &c. Verum quoniam satis ostensum est non hic de ultimo iudicio agi, sed de auxilio, quod Christus electis afferit laborantibus, non video quomodo martyres hic intelligantur, aut eorum corpora equi dicantur, cum tunc nulla corpora habituri sint. Accedit quod exercitus caeli semper angeli intelliguntur, vt cum dicitur Dominus exercituum, & Luc. 22. Et subito facta est cum angelorum multitudo militia celestis laudantium Deum, &c. Quare angelos sine dubio intelligere debemus, atque eos præsertim, qui hominum curam gerunt, quæ admodum & Zachariæ: angeli caelos desolauerunt in equis albis sedent. Et post eum, equitibus, varijs, & albis, vt in loco exposuimus. Equi ergo albi id ipsum significant, quod diximus nunc.

Vers. 14.

Et est in vultu eius, et mundo in his angeli, qui sunt in celo, & in terra. Et in vultu eius, et mundo in his angeli, qui sunt in celo, & in terra. Et in vultu eius, et mundo in his angeli, qui sunt in celo, & in terra.

Vers. 15.

Et dicit ei, qui procedit gladius acutus. Nonnulli codices Græci habent: Et vtraque parte acutus, sicut & ap. 1. id est, anceps, acutus, quod est ex vtraque parte acutus. Ita & Primasius, & ante eos sic legunt Cyrillus lib. 1. contra Iudeos, cap. vltimo. Andreas etiam, & Arethas ita legunt. Sed in alijs libri tam Græci, quam Latini, habent tantummodo: Gladius acutus, & cum his Beda. Et licet parum referat ad sensum, forte hæc posterior lectio verior est, & illud: Ex vtraque parte, additum est ex loco simili cap. 1. Et de ore eius gladius vtraque parte abutus exibat, quod sepe fieri solet. Quemadmodum Matth. 7. Nolite iudicare, vt non iudicemini, vbi quædam

Vers. 14.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

dam exemplaria addunt: Nolite condemnare, vt non condemnemini, quod non est in Græco, sed desumptum videtur ex Lucæ. vbi legitur: Nolite re iudicare, & non iudicabimini, nolite condemnare, & non condemnabimini. Hoc gladio acuto sententia significatur mortis, siue iussio ore Christi in impios proferenda, quod satis exposuimus cap. 1. num. 106. & 107. ac si dicat: Lingua eius gladius quidam erit, multos enim occidet, sicut ait paulo post: Et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius. Simile est illud Isaiæ. 11: Et percutiet terram virga oris sui. Pro quo Lxx. vertunt: Verbo oris sui. Et in ipso percussit gentes. Omnes impios, qui sanctis aduersantur. Et ipse reget eas in virga ferrea. Hoc est acerrime punit, & durissimum in illas imperium exercebit. Eadem verba sunt in cap. 2. quæ copiose explanauimus in eodem loco, num. 43. & sequentibus. Arethas: Ferrea virga non est ad regendum, sed ad confringendum eos, qui in vita lutescunt, & parati vt conterantur.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

Vers. 15.

re, qui eius potentia resistere valeat, propter hoc dixit cap. 17. de regibus socijs Antichristi: Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, & rex regum. Et quemadmodum visio vestis cruentata non significat ipsum talem vestem esse habiturum, sed ore irato, & terribili magna iudicia vitionis sumendæ præ se ferre, ita hæc inscriptio nihil aliud indicat, quam omnibus hominibus manifestam tunc fore eius potentiam, ex ijs quæ faciet, & ex multitudine eorum, qui occidentur, &c. Eadem ergo vestis, quæ habet sanguinem aspersam, habet & hæc inscriptionem, quoniam simul, & iram in aduersarios magnam ostendet, & potentiam ad puniendum. In femore autem generis propagatio intelligi solet, vt etiam adnotauit Gregorius Hom. 13 in Ezech. & Ansbertus, & Beda, & alij. Ita dictum est Exo. 17. Omnes animæ eorum, qui egressi sunt de femore Iacob, & Genes. 24. Abraham seruum suum iurare iussit hoc ritu: Pone manum tuam subter femur meum, vt adiurem te, &c. Et quoniam Christus omnes electos, quos per Euangelium, & per lacrum regenerationis patri suo genuit, (de quibus ait Isai. 8. Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, & reliquos electos ante eius aduentum reges tunc facturus est, id est in regno caelorum cum magna potestate, & beatissima omnium bonorum vbertate collocaturus est, iure habet scriptam in femore: Rex regum, & Dominus dominantium, quia & ipse rex est, & Dominus, & reges genuit, ac dominos, qui etiam in die iudicij, vt reges, & domini iudicabunt, iuxta illud Sapient. 3: Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis.

Vers. 17.

Vers. 17.

Vers. 17.

Vers. 17.

Vers. 17.

Vers. 17.

Femore

Vers. 17.

modum solem omnes videt, & omnium oculis expositus est.

Vers. 17

30 Et clamavit voce magna. Cur voce magna clamet continuo docet, quia scilicet clamabat ad omnes aues, etiam ad longissime distantes, ut omnes in unum locum convenirent, simul etiam subindicatur rei, quae narratur, magnitudo.

Vers. 17

Venite, & congregamini ad cenam magnam Dei. Christum ducentem cum exercitu ad proelium venientem descripsit, nunc proelii exitum docet, & vindicet quamplurimos ab eo esse interficiendos, vocat omnes aues ad cenam magnam Dei, id est, ad convivium, quod illis Deus paravit ex cadaveribus eorum, qui occidendi sunt. Solent enim hostium cadavera, cum plurima sunt, in campo ipso inhumata aibus in escam relinqui. Ita loqui solent prophetae, cum magnam stragem edendam esse praenuntiant. Iere. 7: Et erit morticinum populi huius in cibos volucibus caeli, & bestiis terrae, & non erit qui abigat. Et cap. 12: Venite, congregamini omnes bestiae terrae, properate ad devorandum. Ezech. 39: Dic omni voluceri, & uniuersis aibus, cunctisque bestiis agri. Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel, ut comedatis carnem, & bibatis sanguinem, carnes fortium comedetis, & sanguinem principum terrae bibetis, &c.

Vers. 18

31 Et manducatis carnes regum. Illorum, qui Antichristo adhaerebunt, de quibus dixit cap. 17. Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, &c. His verbis, & sequentibus docet plurimos ex omni hominum genere, & conditione fore damnandos.

Vers. 18

Et carnes equorum, & sedentium in ipsis. In proelijs non equites modo, sed etiam equi saepe cadunt, quod sine dubio continget in tanti exercitus interitu. Itaque proprie haec, & sine vlla figura melius accipimus. Posset &

tota oratio figurata intelligi, ut in equitibus homines potentes, & nobiles, ac diuites significantur, qui scilicet in militibus praecipui sunt: in equis autem eorum potentia, ac diuitiae, quibus inter ceteros eminebant, & quibus maximè confidebant, ut equites equis, iuxta illud Psal. 19: Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus, atque haec omnia, cum eorum dominis in die illo disperdenda esse vaticinatur: sed verius est sine dubio quod ante dixi.

Vers. 19

Et vidi bestiam. Cap. 13. bestiam Antichristum dixit, cap. vero. 17. Diabolum. Queritur ergo vtrum nunc intelligat in bestia? Et respondendum est, Antichristum intelligi, ita enim hoc indicant verba, quae sequuntur, ut nullus relinquatur dubitandi locus. Ita siquidem ait. Et apprehensa est bestia, & cum ea Pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiae, & qui adorauerunt imaginem eius. De Pseudo propheta illo praecursore Antichristi multa diximus cap. 13: Reges ergo terrae, & exercitus eorum illi septem reges sunt, qui Antichristum sequentes contra Christi seruos pugnabunt, hoc enim est pugnare cum sedente in equo, & cum exercitu eius, quia Christus in suis est, & illos pugnantes tuetur per angelos suos. Siquidem idcirco dixit: Saule, Saule, quid me persequeris? Non ta enim Christianos, quam Christum ipsum persequeretur, qui illos hoc tantum nomine oderat, quod essent Christiani.

Vers. 19

Act. 9

Et apprehensa est bestia, & cum ea Pseudopropheta. Metaphoram seruat praecursorum, in quibus multi occiduntur, multi viui capiuntur, ut vel occidantur, vel libertate donentur. Et quia Antichristus cum suo praecursore non occidetur, ita ut reliqui, sed viui ambo mittentur in infernum, ut statim ait, eleganter dixit apprehensam esse bestiam, & cum ea Pseudopphetam.

Vers. 20

Vini missi sunt biduo in stagnum ignis. Stagnum ignis dicit, quia fouea illa maxima inferorum tota plena

plena est igne, & vndique damnati cinguntur, & operiuntur igne illo, sicut pisces aqua in stagno. Nec fluium dixit, sed stagnum, quoniam non fluit, aut mouetur ignis, ut aquae fluiorum, sed ita est in fouea illa, sicut aqua in stagno.

Quomodo occidendus sit Antichristus.

Vers. 20

Est autem magna, & per difficilis quaestio, quomodo Antichristus mittendus dicatur viuis in stagnum ignis, cum Paulus. 2. Thess. 2. scripserit: Quae Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui: & ante eum Isaias dixerit cap. 11. Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium? Locum quidem Isaias possemus quoquo modo eludere, dicere enim cum Cyrillo, & Procopio, in impio daemones intelligi: sed Pauli verba non sinunt, qui sine vlla dubitatione loquitur de Antichristo. Variè haec varij exponunt, quomodo scilicet viuis mittatur Antichristus in infernum, sed ita, ut referre necesse non sit. Bedae, & Anselmi, & Thomae expositio plus ceteris habet probabilitatis, Antichristum, & Pseudopphetam esse quidem interficiendos, sed dici mitti eos viuos in stagnum ignis, ut intelligamus eorum penas multo fore acerbiores, quam aliorum, sicut grauius cruciatur qui viuis in ignem conicitur, quam qui citò gladio interficitur. At nec haec mihi placet: nam neque ita loqui solet Scriptura, nec satis commode nunc ita loqueretur, vbi de vera eorum morte agebatur, & de supplicio tantorum scelerum, quod quoniam sciri oportebat, non erat insolita locutione obscurandum. Ergo Iohannis verba, quoniam apertissima sunt, nec aliter explicari possunt, nisi admodum violenter, ita ut sonant intelligamus, eredamusque Antichristum cum suo Pseudoppheta viuum ad inferos esse rapiendum. Quid igitur Paulo respondebimus? Sanè Antichristum interficiendum dici, quoniam subito rapietur à demonibus Christo iubente (hoc enim significat, Spiritu oris sui, verbo suo, iussu suo, ut docent Chrysostomus, & Theophylactus, & alij) & desinet

esse inter viuentes, totaque sua potentia, & tyrannide spoliabitur, & ducetur ad locum mortuorum. Nam perire, & interfici, & non esse dicuntur, qui in magnas calamitates incidunt, & qui vniuersa ditioe sua, ac potestate priuantur, & illi etiam, qui inter homines non apparent, sed ad locum ducuntur mortuorum. Ita cap. 17. dictum est: Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abyssu, & in interitum ibit, id est, potestate sua priuabitur. Et Cyrillus, atque Procopius verba Isaias exponentes de daemionibus: Et spiritu labiorum suorum interficiet impium, non dubitarunt daemones dicere interfectos esse à Christo, quod Ihs potentiam suam abstulisset. Et quod est apud Isaiam cap. 34: Quoniam inebriatus est in caelo gladius meus, Hieronymus de deturbatione, & supplicio daemionum interpretatus est. Sed manifestissimum exemplum habemus Num. 16. vbi de Dathan, & Abirò, qui viui descenderunt in infernum, Moyses ait: Si consueta hominum morte interierint, & visitauerit eos plaga, qua, & ceteri visitari solent: non misit me Dominus. Interituros dicit, sed non mortè consueta. Et paulò post Descenderuntque viui in infernum operi humo, & perierunt de medio multitudinis. At verò omnis Israel, qui stabat per gyrum, fugit à clamore peruentium. Docet cur perire dixerit, quos viuos in infernum descendisse affirmat, quod scilicet de medio viuentium sublatis sint in locum mortuorum ducendi. Simile est, & eodem modo intelligendum illud Psalm. 54. quo David alludit ad eandem historiam: Veniat mors super illos, & descendant in infernum viuentes. Ex his intelligitur non esse verum, quod quidam tradunt de morte Antichristi, & his verbis explicatur ab Haymone in cap. 11. Isaias. Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, hoc est potentia iussionis suae. Nam licet à Michael (ut quidam asserunt) interficiatur, Domini tamen nutu totum hoc implebitur. Occidetur autem (sicut doctores tradunt) in monte Oliueti in papilionè

ac folio suo, illo in loco cōtra quem cōe-
 los Dominus ascendit. Hæc Haymo.
 Etenim propriè non occidetur, sed de-
 sinit esse inter viuentes, & priuabitur
 omni sua potentia, & lætitia ad lo-
 cum mortuorum ductus. Rapietur au-
 tem à dæmonib⁹, quorū hoc officiū est,
 sed iussu fortasse Michaelis, certè iussu
 Christi, siue id per Michaelē dæmo-
 nibus innotescat, siue per ipsam Chri-
 sti iussione. Dehiscet ergo terra subi-
 tō, & viuus cum suo Pseudopropheta
 rapietur ad ignem gehennæ. Nec ob-
 stat statutum esse hominibus semel mo-
 ri, hæc enim acerbior pœna est omni
 morte, & quod in paucis cetera aliqua ra-
 tione fit, non derogat legi communi,
 præsertim ipso legislatore iubente, &
 legis supplicium in alterum, quod gra-
 uius sit, commutante. [Andreas Cæsari-
 ensis: Meritò autem hi cōmuni mor-
 te non moriuntur, sed in istu oculi ex-
 tincti in secundam mortem lacus sul-
 phuris condemnantur, quemadmodū
 inquit Apostolus de alijs non dormitu-
 ris, sed ducēdis in momēto, in istu o-
 cū. Et hi quidem meritò in iudicium ve-
 nient, ij verò de quibus nūc loquimur,
 vt impij, & aduersarij Dei, non in iudi-
 cium, sed in condemnationem. Si au-
 tem quibusdā hoc non probatur, quo-
 niam, Apōstolus ait Antichristum occi-
 di spiritu Diuinæ iussione, & quia nō
 nulli ex doctōribus affirmant inueniri
 quosdam viuentes post interfectionē
 Antichristi: eos quidem qui à Daniele
 beati prædicantur, viuentes dicemus:
 hos verò corpore incorrupto post euer-
 sam eorum potestatem à Deo igni Ge-
 hennæ tradi, quæ ipsis erit mors, & in-
 terfectio, quæ Dei iussu futura erat. &c.]

Verū, quoniam illud de Dathan,
 & Abiron simile est huic, quod nūc
 dicitur, & eos multi affirmant non per-
 uenisse viuos ad locum damnatorum,
 sed mortuos esse in via, atque ibi cor-
 pora remansisse, animas autem descen-
 disse in Gehennam, vt Abulensis in
 cap. 16. Numerorum, Quæst. 20, Lyra-
 nus, Hugo Cardinalis, Dionysius: hoc
 potius dicendum arbitror, & probabi-
 lius videtur, Antichristum, & Pseudo-
 prophetam viuos absorbendos esse à
 terra, sed terra iterum se concludente

ante perituros, quam Gehennam at-
 tingant. Atque ita lex impletur, de
 qua Heb. 9: Statutum est hominibus se-
 mel mori, & interficitur Antichristus
 iussu Christi, sicut docuit Paulus, ter-
 ra eum deuorāte, & continuo se con-
 cludente, & non cogimur fateri cor-
 pus eius immortale esse apud Gehen-
 nam ante diem iudicij. Quomodo ergo
 Iohannis verba interpretabimur? Primum
 hoc dicemus: Qui viuus mitti-
 tur in ignem, satis esse si viuus sit cum
 mitti incipit, etiam si viuus nō perue-
 niat ad ignem. Ierem. 38: Et submife-
 runt Ieremiam in funibus in lacum, in
 quo nō erat aqua, sed lutum: descen-
 ditque Ieremias in cœnum. Si satis fuis-
 set dicere: Submiserunt Ieremiam
 in lacum, vt peruenisse putaretur ad
 cœnum, nō addidisset: Descendit-
 que Ieremias in cœnum. Sed apertius
 Danielis. 6: Et in locum leonum missi
 sunt ipsi, & filij, & vxores eorum. Et
 non peruenierunt vsque ad pauimen-
 tum laci, donec arripere eos leones.
 Satis ergo erit Antichristum viuere
 cum à terra absorbetur, vt viuus mis-
 sus dicatur in infernum, etiam si viuus
 illuc non peruenierit. Dicemus etiam
 eos viuos missos esse in stagnum ignis,
 quoniam viuos terra deglutiet, &
 omnibus apparebit eos viuos descen-
 disse in infernum. Solet enim Scri-
 ptura sæpe de rebus loqui iuxta vul-
 gare hominum iudicium, & iuxta id,
 quod foris apparet. Atque ita etiam
 interpretanda sunt verba capit. 16.
 Numerorum; non, vt plerique inter-
 pretantur, infernum ibi sepulcrum
 dici. Atque ideo Moses ait: Si nau-
 tem nouam rem fecerit Dominus, vt
 aperiens terra os suum deglutiat eos,
 & omnia quæ ad illos pertinent, descen-
 derintque viuentes in infernum, scie-
 ris quod blasphemauerunt Dominum.
 Nec enim populus scire poterat eos
 viuos descendere in infernum, sed ad
 hoc satis erat videre terram dehiscen-
 tem, & illos deglutientem.

Sibylla quidē mortē Antichristi non
 tacuit initio libri tertij, sed ita tamē lo-
 quitur, vt quasi subita flamma eum,
 suosq; rapiendos esse significare videa-
 tur, ita enim ait.

AM

AM ὁπότε αὐτὸν μετὰ τοὺς ἄγγελους ἀ-
 πικαί, καὶ δυνάμεις, φλογέουσα δι' οὐρανοῦ
 ἔσται ἡ γῆ, καὶ βελὸν φλέσει, καὶ τὸν ποταμὸν
 τῆς θάλασσης ἐκείνην ἐκείνην ἐκείνην.
 Πάντας τοὺς ἀδελφούς, καὶ τοὺς ἀγαπῶντας
 αὐτὸν.

Hoc est.
 Sed cum magna Dei appropinquauerint mi-
 nia, &c. Et potestas ardens inundans in terrā veniet,
 Et Belier incendet, & superbos homines.
 Omnes, quodcumq; ei fuerint præstiterunt.

Nisi forte iam Christi impios inter-
 ficentis poetico more potestatem ar-
 dentem vocat.

Verf. 20. In stagnum ignis. Hic varia lectio est,
 quidam enim legunt: In stagnum ardens
 ignis, & sulphure, vt Primasius, alij: In
 stagnum ignis ardentis sulphure, atq; hæc
 verissima lectione esse arbitror, & ita
 est in Græco. Quæritur vtrum figurata
 sit hæc locutio, an propria, vt verū sul-
 phur esse apud inferos credendum sit.
 Nā figuratā esse videtur Isaias docere
 cap. 30. cū de gehēna ait: Nutrimētā eius
 ignis, & ligna multa: flatus Domini, sic
 ut torrens sulphuris, succendens eam.
 In quem locum Hieronymus Meta-
 phoricam locutionem esse affirmat, &
 res ipsa restatur. Si enim sulphur apud
 inferos est, nutriendi illius ignis causa
 est, si autē sulphure nutritur ignis, quid
 necesse fuit dicere: Flatus Domini, sic
 ut torrens sulphuris, succendens eam,
 quibus verbis nō sulphure, sed volunta-
 te Domini nutriri docemur. Deinde
 absurdum videtur hoc sulphur conce-
 dere, æternū enim esse oportet, vt æter-
 nū ignē nutriat. At vnde gignetur no-
 uum sulphur, quod sufficiat æternitati?
 aut quæ causa creata illud gignet? Re-
 spondeo verū sulphur esse apud infe-
 ros, idq; haud obscurè ex scriptura intel-
 ligi. Nam igne, & sulphure pluit super
 Sodomā, & vicinas ciuitates, quam pœ-
 nam Iudas Apōstolus æterni ignis pœ-
 nā esse scribit: Sicut Sodomā, & Gomor-
 ra, & finitimæ ciuitates simili modo ex
 fornicatæ, & abeuntes post carnem al-
 terā, factæ sunt exemplū æterni ignis
 pœnam sustinentes. Et apertius Apoc.
 14: Et cruciabitur igne, & sulphure in

An sulphur
 sit apud in-
 feros.

conspectu angelorum sanctorū, & an-
 te conspectum Agni: Et cap. 20. Et Dia-
 bolus, qui seducebat eos, missus est in
 stagnum ignis, & sulphuris, vbi & be-
 stia, & Pseudopropheta cruciabitur.
 Et cap. 21: Pars illorum erit in stagno ar-
 denti igne, & sulphure. Atque hæc est
 cōmunis serē sententia eorum, qui hos
 omnes Apocalypsis locos interpretan-
 tur, & Abulensis Abulensis episcopi in
 Matth. cap. 25. Q. 560. quam istdem lo-
 cis comprobat. Quod autem ex Isaiā
 obiecit, in hoc Metaphoricum est,
 quod statum Domini ponit incenden-
 tem illum ignem, qui similis dicitur
 torrenti sulphuris, vt ignem semper ar-
 dere Domini voluntate intelligamus,
 perinde ac si torrens sulphuris in illum
 influeret. † Sulphur autem intellexit,
 cum dixit: Ligna multa. Sed, vt doce-
 ret Deum semper conseruaturum esse
 tam ignem, quam sulphur, quo nutri-
 tur, addit illud: Flatus Domini, sicut tor-
 rens sulphuris, succedens eam. Itaque
 non consumitur igne sulphur, & no-
 uum in cōsumpti locum succedit: sed,
 vt corpora ipsa damnatorū vrentur,
 nec vnquam consumentur, ita & sul-
 phur. Ponendum autem sulphur fuit,
 vt esset aliqua materia, in quā ignis in-
 tenderetur in loco illo ab eiusdē ignis
 natura alieno: deinde etiam vt fetore
 suo damnatorum pœnas auget, nec
 odoratui deessent sua cruciamenta,
 quæ alijs sensibus non deerunt. Confir-
 mat hoc Ansbertus, cum ait: Terribili-
 ter autem locus supplicij stagnum ignis,
 & sulphuris esse perhibetur. Stagnum
 scilicet, quia demergit, ignis autem,
 quia exurit, sulphur verò, quia, quos de-
 mergit, simul & exurit, & continuis
 fetoribus replet. Atque hoc per Dei
 potentiam fiet sine vlla resolutione
 sulphuris, vt loco citato explicauit
 Abulensis.

40 E ceteri. † Qui minus peccauerant.
 Occisi sunt gladio. Interfecti sunt iussu
 Christi, vt iam diximus num. 26. occide-
 tur autem quomodo exercitū Gog, &
 Magog occidēdū esse dicemus cap. 20.

Et omnes aues saturate sunt. Hoc pro-
 priè, & sine vlla Metaphora intelligitur:
 in capō enim infinita prope cadauēra
 relinquētur, quæ comedētur ab auibus.

S 3 Argu

Argumentum Capitis. XX.

Angelus Diabolū in abyssum detrusum ligat post multos annos exiguo tempore soluendū. Videt in caelo beatitudinē eorum, qui non adorauerunt bestiam, neque caractere eius insigniti sunt. Soluitur Diabolus, & seducit gentes, in usque Gog, & Magog, vt pugnent aduersus sanctos: sed igne caelitus demisso occiduntur, & Diabolus mittitur in stagnum ignis. Iudicem sedentem in throno videt, & omnes homines coram eo vt iudicentur, & omnes, qui non sunt scripti in libro vitæ mittuntur in stagnum ignis.

Caput. XX.

Et vidi angelum descendentem de caelo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentem antiquū, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille. & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt nō seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni, & post hæc oportet illum solui modico tempore. Et vidi sedes: & sederunt super eas, & iudiciū datum est illis, & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus aut in manibus suis, & vixerūt, & regnauerūt cum Christo mille annis. Ceteri mortuorum nō vixerūt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus, & sanctus qui habet partē in resurrectione prima, in his secunda mors nō habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei, & Christi: & regnabunt cū illo

mille annis. Et cū consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet Gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascēderunt super latitudinem terræ, & circumcūerunt castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam. Et descendit ignis a Deo de caelo, & deuorauit eos: & Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, vbi & bestia, & pseudo propheta cruciabantur die ac nocte in secula seculorum. Et vidi thronum magnū candidum, & sedentem super eum, a cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis. Et vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitæ: et iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum. Et dedit mare mortuos, qui in eo erant, et mors, et infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus, et mors missi sunt in stagnum ignis

ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.

Vers. 1.

Et vidi angelum descendentem de caelo. [Hic mihi lector gratuletur quod pauciora ex Commentariis huius capituli mihi surrepta sunt, & duæ principales disputationes de mille annis, & de Gog, & Magog pene integræ mihi, atque illibatae relictæ sunt.] Totum hoc caput, quod perobscurum est, explicatur fere ab Augustino lib. 20. de Ciui. à cap. 6. vsque ad. 16: quæ reliqui omnes aut sequuntur penè, aut cū in pluribus sentiunt. Hunc angelum plerique Christum esse censent, quod mihi non placet. Nam nec Dominus angelus sine additō appellari solet, (vt sæpe dixi) nec est cur à recepta, & visitata nominis notione recedamus, aut aliter, quā solemus, interpretemur. Melius Augustinus, qui cap. 7. ita scripsit. Ait ipse Dominus noster Iesus Christus. Nemo potest introire in domum fortis, &

Matth. 12.

vafa eius eripere, nisi prius alligauerit fortem, Diabolum volens intelligi fortem, quia ipse genus humanum potuit tenere captiuum: vafa vero eius, quæ fuerat erepturus, fideles suos futuros, quos ille in diuersis peccatis, atque impietatibus possidebat. Vt ergo alligaretur hic fortis, propterea vidit iste Apostolus in Apocalypsi angelum descendentem de caelo habentem clauem abyssi, & catenam in manu sua, &c. Ergo verba Iohannis ita interpretor, Christi mortē solum esse humanum genus à vinculis Diaboli, & Diabolum ipsum eiectum esse de terra, sicut Dominus restitutus est Iohann. 12: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eicietur foras. Et Apoc. 17. Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, quod suo loco iam explicauimus. Et quoniam tunc cohibendus erat, ne Euangelicæ prædicationi obstaret, & homines à salute auerteret, & alligandus, vt iam ex Matth. 12. retulimus: hoc Christus per angelum fecit, & ideo angelum vidit Iohannes descendentem de caelo. Etenim si daemōnem interfe-

ctorem sponforum Saræ Deus per angelum amouit, ac ligauit, sicut legitur Tob. 8: Tunc Raphael angelus apprehendit daemōnem, & religauit illud in deserto superioris Aegypti: quid mirum si angelus, quem Michael fuisse probabile est, Diabolum vinciat? Hoc autem simulatque Christus mortuus est, factum est, sicut indicauit ipse, cum morti proximus dixit: Nunc princeps huius mundi eicietur foras. Nec de præteritis dicere alienum à prophætia est, ad omnia enim tempora pertinet prophætia, ea videlicet nuntians, quæ eo tempore, nisi prophætico lumine cognosci non possint. Notum quidem erat Seruatorem nostrum in crucem actum fuisse propter nos, & mortem obijisse, sed venisse tunc angelum de caelo, qui Diabolum in abyssum ligaret, non erat notum, atque ideo hæc visio Iohanni obiecta est, vt nos per eum cognoscamus, & quod tunc factū est, & quod est in mundi extremo futurū Bonū autē esse hunc angelum diximus cap. 9. nu. 3. & sequentibus.

Habentem Clauem abyssi. Abyssus nunc infernum significat, vt latius ostendimus cap. 9. num. 6. & 7. Clauis ei datur, vt locum damnatorum aperiat, & in eo Diabolum alliget, vt ibidem exposuimus. num. 5. Eadem causa catenam magnam, id est, firmissimam, habere dicitur in manu sua. Subindicatur his verbis Diabolum vehementer repugnantem, atque omnino inuitum alligatum esse, tum magnam esse virtutem eius, ideo enim catena magna vincit, quæ firmissima Dei cohibentis voluntas, & iussio intelligitur.

Et apprehendat draconem serpentem antiquum. Cur Diabolus draco appellatur, diximus cap. 12. num. 10. cur verò serpens, & Diabolus, & Satanas, ibidem. num. 28. & 29. Et quoniam his nominibus malitia eius, & caliditas, & inuidia continetur, meritò & c. 12. eius dēvsus est dicens: Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur Diabolus, & Satanas, & nūc ea repetit, vt magis nobis in memoriā reuocet Christi beneficia, cuius iussu, & potestate nocētissima bellua ligata est.

[Singula autem nomina suum articulum habent, τῶν δακνόντων, τῶν ὀφιν, τῶν ἀετοῦ, hoc est, Draconē illum, serpētem illum, antiquum illum. Quæ verba Prosper Aquitanicus in Dimidio temporis, cap. 4. ita refert: Et apprehendit draconem illum magnum, illum serpētem antiquum, qui vocatur Diabolus, & Satanus.]

Vers. 2. Et ligavit eum. Inuitum detruisit in infernum, & ne electos ad Ecclesiam venturos impediret, prohibuit. Augustinus lib. 20. de Civ. cap. 7: Hoc est, eius potestatem ab eis seducendis, ac possidendis, qui fuerant liberandi, cohibuit, atque frenavit.

Vers. 2. Per annos mille. Mille annis sine dubio vniuersum tempus complectitur à beata Christi morte vsque ad tempus Antichristi, tam ex Victorini, & Augustini cap. 7. quam ex aliorum omnium sententia. Gregorius etiā. 18. Mor. cap. 27. ait: Millenario enim numero non quantitatē temporis, sed diuersitatē, qua regnat Ecclesia, designauit. Et lib. 32. cap. 12. Millenario namque numero vniuersum pro perfectione sua hoc, quantumlibet sit, Ecclesie sancte tempus exprimitur. [Andreas: Mille autē annos non est rationi consentaneum omnino totidem numero intelligere. Neque enim de quibus ait Dauid: Verbi quod mandauit in mille generationes: decies certum numerare possumus, sed multas. Sic igitur & nunc mille annorum numerū existimamus, vel multos significare, vel perfectum. Multis enim annis opus est vt prædicetur Euāgelium in vniuerso orbe, & vt radices in eo agant semina pietatis. Perfectum autem significant, quoniam in ipsis à puerili legis gubernatione liberati in mensuram ætatis plenitudinis Christi vocati sumus. Mille igitur anni tempus sunt ab incarnatione Domini vsque ad Antichristi aduentum. & c.] Quod quæ ratione fiat, paulò post explicabimus nu. 37. & sequentibus, vbi ait: Et regnauerunt cum Christo mille annis.

Vers. 3. Et misit eum in abyssum. Hæc verba ita Augustinus interpretatur eodem libro cap. 7: Diabolum vsque misit in abyssum. Quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quo-

rum in malignitate aduersus Ecclesiam Dei multum profunda sunt corda. Nō quia ibi Diabolus ante nō erat, sed ideo dicitur illuc missus, quia exclusus à credentibus plus cœpit impios possidere. Plus namque possidetur à Diabolo qui non solum alienatus est à Deo, verum etiam gratis odit seruiens Deo. Verba Augustini transcribunt Primasius, & Beda: sensum probant Ansbertus, & Haymo, nec improbat Ambrosius. Mihi mysticus videtur, nec dubito in abyssu profunditatem inferorum significari, vt sepe ante dixi: Quod ex ijs, quæ postea dicit, manifestum est: Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanus de carcere suo, & exibat, & seducet gentes, & c. Quorum vt Ambrosius coactus est sententiam retractare. Superius (inquit) quorundam opinionem sequens dixi per abyssum corda impiorum designari, in quibus Diabolus à cordibus fidelium expulsus religatus teneatur. Si ergo per abyssum corda reproborum designantur, quomodo de abyssu, id est, de cordibus reproborum, exire dicitur? Nem quid reprobos derelicturus est, & inuasurus electos? Nullo modo. Alligationem ergo Diaboli secundum literam intelligendam puto, vt in aliquo abyssi loco virtute diuina religatus teneatur, vel certe in inferno vsque ad diem solutionis sue, & c. Intelligamus ergo hic non de dæmone aliquo ex turba, siue, vt aiunt, de plebe, verba fieri, sed (vt præter alios sensit Lactantius lib. 7. Diuinarum institutionum, cap. 24. & 26.) de eorum principe, qui in terra relictus est vt homines exercerent, qui & in hoc cap. & in. 12. appellatus est Draco, & Serpens antiquus, & Diabolus, & Satanus, & cap. 17. nomine Bestiæ significatus est. † Nec enim hæc nomina cui liber dæmoni dantur in Scriptura, sed principi: quod articuli in Græco additi ostendunt. Et illud Matth. 25: Qui paratus est Diabolo, & angelis eius, quæ ego puto esse eum, qui Heuā in paradiso decipit serpētis specie, (cui rei causa serpens antiquus dictus est) & qui Dominum in eremo ieiunantem inuasit, de quo ait Iohannes cap. 12: Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et cap. 14. Venit enim

Diabolus Satanus.

6

enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam. [Quare hæc duo nomina Diabolus, & Satanus Pluralē numerum in Scriptura non habent, neque apud patres fere.] Cum verò etiā post Christi mortem Diabolus in Scriptura nominatur, & tētare dicitur: hoc ideo fit, quia per suos etiam num tentat homines quantum potest: [aur quia propter eandem malitiam, & audacitatem nocendi nomen alteri communicatur.] Hoc ipsum, quod dixi, Gregorius docet lib. 4. Mora. cap. 12. vbi hæc ipsa Iohannis verba cum reuulisset: Ille enim (inquit) apostata angelus, qui ita cōditus fuerat, vt angelorum ceteris legionibus emineret, ita superbiendo succubuit, vt nunc statium angelorum ditioni substratus sit: quatenus vel nūc ad vtilitatem nostram eis ministrantibus religatus lateat, vel tunc ad probationem nostram eis relaxantibus totis se suis contra nos viribus solutus exercent. Et de eodem paulò ante ait: Sed hunc Leuiatham electi angelorum spiritus nunc in puteo abyssi clausum premunt. Vnde scriptum est. Vidi angelū descendentem de caelo, & c. † Quibus verbis videmus Gregorium docere, & angelum sanctū esse qui ligauit, & inferno ligasse, & dæmonum principem esse eum, qui ligatus est. Quare cum eum sensum affert, qui Augustino, & plerisque expositorum probatus est, quod facit 18. Mor. cap. 27. & lib. 32. cap. 12: vtitur more suo mystica expositione, quæ ad morum cōformationē aptior est. Hic igitur dæmonum princeps, qui ante Christi mortem vehementius sauebat, & quasi triumphabat, post Christi mortem missus est in abyssum, quod Christo miracula faciente dæmones timebant, sicut legimus Luc. 8: Et rogabant illum ne imperaret illis, vt in abyssum irent. Quæro an rogarint ne irent in corda hominū? Hoc denique apertè confirmatur verbis illis cap. 17: Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, & ascēsurus est de abyssu. Ideo non est, quia ligata est in inferno ab angelo sancto, & ascēsurus est de abyssu, quando in fine mundi soluerur. [Idem sensit & Andreas, cuius hæc sunt verba: Hic factam in passione narrat Dia-

9

boli subuersionem, in qua eum, qui fortis esse videbatur, fortior eo Christus Dominus noster ligauit, nosque, qui spolia eius eramus, ab ipsius manibus liberauit condemnato eo in abyssum. Hoc autem ostenditur ex dæmonibus, qui ipsum deprecabatur ne se mitteret in abyssum. Ligatum autem eum esse ostendit idololatriæ interitus, & subuersio templorum idolorum, ac defectus cruoris sacrificiorum, & Diuinæ voluntatis in toto orbe impletio, atque cognitio. Et mox: Possumus igitur, vt opinor per ea quæ dicta sunt, etiam intelligere Christi aduersus Diabolum sententiā. Angelum autem dicit talis sententiæ ministrum, vt hunc ostendat ministrantibus quoque virtutibus potentia inferiorē, frustra que insolescere aduersus principatum, qui omnibus imperat. Caenam autem ad nostram intelligentiam vocauit operationem coercentem ipsius malitiam.]

Vers. 3. Et clausit, & signauit super illū. † Clausit abyssum, & portam signauit, ne vllō modo aperiri possit. Hoc est: firmissime eum alligauit, & omnem exeundi potestatem ademit. Cum autem dicit: Super illum, Diabolum intelligimus, nō abyssum, quæ feminei generis est. Augustinus cap. 7: Clausit super eum, dictum est. Interdixit ei ne posset exire.

Vers. 3. Vt non seducat amplius gentes. Augustinus ibidem: Ab eis autem gentibus seducendis huius interditi vinculo, & claustro Diabolus prohibetur, atque cohibetur, quas pertinentes ad Christum seducebat antea, vel tenebat. Has enim Deus elegit ante mundi constitutionem eruere de potestate tenebrarum, & transferre in regnum filij claritatis suæ, sicut Apostolus ait. Nam seduceret illum gentes etiam nunc, & secū trahere in æternam pœnam, sed non prædestinatas in æternam vitam, quis fidelis ignorat? Nec moueat quod sepe Diabolus seducit etiam illos, qui iam regenerati in Christo vias ingrediuntur Dei: nouit enim Dominus qui sunt eius, ex his in æternam damnationem neminem ille seducit, & c. † Ergo (vt rectè Augustinus interpretatur) gentes intelliguntur electi ex omnibus gentibus, quos prohibetur Diabolus

Vers. 3.

Vers. 3.

Coloss. 1.

lus seducere, ne aut ad Ecclesiam non veniant, aut postquam venerint, vitam æternam non consequantur. Sed potest aduersus hanc interpretationem illud obijci, si hoc est Diabolum ligari, etiam ante aduentum Christi fuisse ligatum, & nunc dici posse, non solum principem, sed omnes eius ministros esse ligatos, quandoquidem nullo modo impedire valent eorum salutem, qui ad vitam æternam prædestinati sunt. Respondeo Diabolum verè ligatum fuisse, quia si solutus, ita vt erat antea, relinqueretur, sine dubio multos electorum ab Euangelio deterreret, alios vel ad infidelitatem, vel ad mores priorum reuocaret, atque in æternam mortem adduceret. Verùm quoniam Diuina prædestinatio, & electio impediri non potest, alligari illum iussit Deus, vt prædestinari salui fierent. † Hoc aperte docet Augustinus eod. lib. 20. cap. 8. his verbis: Quod si permitteretur (videlicet exercere totam tentationem quam potest, ita enim dixerat) in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deijceret, & ne crederent impediret. Quod ne faceret, alligatus est, &c. Simile est illud Matth. 24. Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro. Sed propter electos breuiabuntur dies illi. Quare non ideo dici potest omnes demones ligatos esse, quamuis impeditur eorum malitia, & crudelitas ne tam vehementer electos tentet, quam velent, & possent, nam & sine vniculis sunt, & in eodem loco manent: quæ quia dæmonum princeps non habet, nunc ligatus dicitur, & quia per se nocere nullo modo sinitur.

Vers. 3. Donec consummentur mille anni. Donec veniat tempus Antichristi.

Vers. 3. Et post hæc oportet illum solui, modico tempore. Tribus videlicet annis, & dimidio quod est tempus regni Antichristi. Augustinus cap. 8. Nam tribus annis, & sex mensibus legitur totis suis, suorumque viribus fructurus, & tales erunt, cum quibus ei belligerandum est, vt vincit tanto eius impetu, insidijque non possint, &c. Solutus autem efficiet paucissimi vt ad fidem veniant, & fidelium

plurimos Antichristo aggregabit, non tamen ex electis. Quorum autem soluetur Augustinus eodem cap. 8. ita exponit. † Si autem nunquam solueretur, minus appareret eius maligna potentia, minus sanctæ ciuitatis fidelissima patientia probaretur: minus denique perspiceretur quam magno eius malo tam bene fuerit vsus omnipotens Deus, qui eum nec omnino abstulit à tentatione sanctorum, quamuis ab eorum interioribus hominibus, vbi in Deum creditur, foras missum vt forinsecus eius oppugnatione proficerent, & in eis, qui sunt ex parte ipsius alligauit, ne quantam posset effundendo, & exercendo malitiam innumerabiles infirmos, ex quibus Ecclesiam multiplicari, & impleri oportebat, alios credituros, alios iam credentes à fide pietatis illos deterreret, hos stangeret. Et soluetur in fine, vt quam fortem aduersarium Dei ciuitas superauerit, cum ingenti gloria sui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aspiciat. In quorum sanè, qui tunc futuri sunt, sanctorum, atque fidelium comparatione quid sumus? Quandoquid ad illos probandos tantus soluetur inimicus, cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus, &c.

† Quærit autem continuo Augustinus in eodem cap. an illo extremo tempore, quo Diaboli solutus totis viribus sauiet, accessuri sint aliqui ad fidem? Nam neminem esse accessurum illis verbis Domini videtur comprobari Matth. 12. Quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem? Et tunc domum illius diripiet. Cum igitur fuerit solutus, non diripientur eius vasa. Cui quæstioni in hunc modum respondet. Immo verò id potius est credendum, nec qui cadant de Ecclesia, nec qui accedant ad Ecclesiam illo tempore defuturos. Sed profectorum fortes erunt & parentes pro baptizandis paruulis suis, & ij, qui tunc primus credituri sunt, vt illum fortem vincant etiam non ligatum, id est, omnibus, quilibet antea nunquam, vel artibus insidiantem, vel vrgentem viribus & vigilantè intelligant, & toleranter ferant: ac sic illi etiam non ligato eripiantur.

† Domi-

13 † Domini autè verba ex Matth. 24. ita expleat, prius seruatum esse hunc ordinem, vt fortis alligaretur, & vasa eius diriperentur, & longe, late que multiplicarentur Ecclesia: sed postea eadem ex ipsa rerum Diuinitus prædictarum, & implerarum robustissima fide etiam soluto vasa poterit auferre.

Vers. 4.

20 Et vidi sedes, & sederunt super eas, & multitudine daturum est illis. Locus est obscurissimus, & qui magna ex parte euertere omnia videtur, quæ hæc enis posita sunt: Queritur enim vitam de iudicio extremo loquatur Apostolus, an de aliquo alio ante illud? Si non loquitur de extremo, quomodo eos commemorat, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, nec acceperunt eius characterem, atque eodè tempore regnasse dicit cum Christo mille annis? Qui sunt hi mille anni à perfectione Antichristi? Si extremum iudicium intelligit, quomodo contrariè scriptum est: Ceteri mortuorum non vixerunt donec consummentur mille anni: cum notum sit non solum martyres, sed vniuersos etiam, qui mortui sunt, viuos futuros esse ad Christi tribunal? † Hæc nodum ita soluit Augustinus lib. 20. de ciuitate cap. 9. Non hoc putandum de ultimo iudicio dici, sed sedes præpositorum, & ipsi præpositi intelligendi sunt, per quos Ecclesia nunc gubernatur. Iudicium autem datum nullum melius accipiendum videtur, quàm id, quod dictum est: Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt & in caelo, & quæ solueritis in terra, soluta erunt, & in caelo. Vnde Apostolus: Quid enim mihi est (inquit) de ijs, qui foris sunt, iudicari? Non de ijs, qui intus sunt, vos iudicatis? Et in initio capituli: Interea dum mille annis ligatus est Diabolus, sancti regnant cum Christo etiam ipsis mille annis, eodè sine dubio, & eodè modo intelligendis, id est, isto iam tempore prioris eius aduentus, &c. Itaque regnū sanctorum intelligit hoc loco non in caelo, sed in terra, idque ex eo probat, quod in Euangelio Ecclesiam dici regnum Dei, & regnū caelorum quibusdam locis, quos adducit, conuinci videtur. Hoc autè regnū quale sit docet. † Regnant enim cum illo qui faciunt, quod Apostolus ait: Si

Matth. 18.

1. Cor. 5.

Coloss. 3.

confluxeritis cum Christo, quæ sursum sunt sapientie, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt quærunt, non quæ super terram. De quibus item dicit, quod eorum conuersatio sit in caelis. Postremo regnant cum illo qui eo modo sunt in regno eius, vt sint etiam ipsi regnum eius, &c. Deinde cetera explanans dicit his mille annis animas martyrum corporibus nondum sibi redditur regnare cum Christo, quoniam & ipsa pars sunt Ecclesie, quæ etiam nunc regnum Christi est. Sed ideo (inquit) tantummodo martyrum animas commemorauit, quia ipsi præcipue regnant mortui, qui vsque ad mortem pro veritate certauerunt. Sed a parte totum, etiam ceteros mortuos intelligimus pertinetes ad Ecclesiam, quod est regnum Christi, &c.

Philip. 3.

16 † At cum ad verba illa omnium difficillima venit: Et qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, in tantis vir doctissimus, & ingeniosissimus angustias incidit, vt hos similiter dixerit esse viuos, & mortuos: bestiam esse populum infidelium contrarium populo fidei, imaginem eius simulationem intelligi, quæ in his est, qui velut fidem profitentur, & in fideliter viuunt, ab illis bestiam non adorari, qui nolunt subijci infidelitati, eos non accipere characterem bestie, qui non accipiunt notam criminis, aut in fronte, propter professionem, aut in manibus, propter operationes. Augustini verba trāsulit in suum commentarium Primasius nihil addens, nihil explicans. Atque eum Beda imitatus est, & Rupertus similiter exposuit. Horum sententiam in multis, hisque præcipuis sectatus est Ansbertus, & cum Anberto Haymo, in quibusdam non nihil discrepant, sed ita tamen vt eorum dictis nihil magis quæstio soluat, aut locus obscurissimus exponatur, quàm dictis Augustini.

17 † Antequam huius loci explanatio nem aggrediamur, non est silentio prætereundum eum lapidem offensionis fuisse grauissimis, & antiquissimis doctoribus. Etenim Papias Hierapolitanus episcopus Iohannis Apostoli auditor ex hoc loco dixit sanctos post resurrectionem mille annis cum Christo regna-

*Chiliasæ,
sue Mille-
narij.*

regnaturus esse in terra in omni bonorum affluentia, ut referunt Eusebius lib. 3. Eccl. hist. cap. ultimo, Nicephorus lib. 3. Hist. eiusdem cap. 20, & Hieronymus in Catalogo scriptorum illustrium in vita Papiæ. Addit Eusebius: Multis tamen post se Ecclesiasticis viris, erroris huius præbuit causas, autoritatem dogmati tantum ex veritate tribuens, non etiam ex ratione dictorum, sicut Irenæo, & si quis alius eum in hac parte vitus est sequi. Hieronymus etiam in Catalogo cum de Papiæ dixisset, hæc in ferr. Quod & multi nostrorum, & præcipue Tertullianus liber, qui inscribitur, De spe fidelium, & Lactantii Institutionum volumen septimum pollicetur, & Victorini Pictabionensis episcopi crebra expositiones, & nuper Senecius noster in Dialogo, cui Gallo nomen imposuit. Et, ut Graecos nominem, & primum, extremumque coniungam, Irenæus, & Apollinaris, &c. Idem postea defendit Nepos episcopus Aegyptius, contra quem copiose scripsit Dionysius Alexandrinus in libris de Repromissionibus futuris, ut refert Eusebius lib. 7. Hist. Eccl. cap. 22. Sed de hoc loquens carnales cum delicias in hoc regno Christi posuisse tradit. Hic (inquit) Iudæico intellectu de futuris repromissionibus sentiebat, easque corporaliter exhibendas docebat, & mille annis in delicijs corporalibus in hac terra Sanctos regnatos esse cum Christo: huiusque sui dogmatis probamenta sumptis ex Reuelatione Iohannis testimonijs conabatur asserere. De quibus etiam libellos edidit interpretationes huiusmodi continentes, &c. [Irenæus quidem in quinque capitibus additis libro 5. id est, cap. 32. & quatuor sequentibus acerrime tuetur hanc sententiam, multis testimonijs prophetarum.] In libris autem Tertulliani vix quidquam huiusmodi apertum inuenimus. Eiusdem verò liber De spe fidelium, quem citat Hieronymus, perijt iniuria temporis. At extremo fere libro 3. aduersus Marcionem, sententiam suam exponit. Nam & confitemur, inquit, in terra nobis regnum repromissum, sed ante caelum, sed alio statu, ut potè post resurrectionem in mille an-

19 nos in ciuitate Diuini operis Ierusalè caelo delata, &c. Et paulò post: Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & resouendis omnium bonorum, utique spiritualium copia, in compensationem eorum, quæ in saeculo vel desipimus, vel amittimus, a Deo prospectam. Siquidem & iustum, & Deo dignum, illic quoque exultare famulos eius, vbi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni caelestis. Post cuius mille annos, intra quam aetatem concluditur sanctorum resurrectio pro meritis maturius, vel tardius resurgentium, tunc & mundi destructione, & iudicij conflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumentum, transferemur in caeleste regnum, &c. Et eodem loco Tertullianus libri sui meminit, De spe fidelium, vbi de his egit latius. In Victorini Commentarijs in Apocalypsin, qui vni extant, nihil nunc inuenimus, immo eorum extrema verba rejiciunt omnino, ac damnant hoc affirmantes, & cum Cerintho hæretico sentire testantur. Iustinus quidem martyr apertè hoc ipsum docet in Dialogo cū Tryphone paulò post medium, atque ad id testimonio utitur Isaia cap. 65: Ecce enim ego creò caelos novos, & terram nouam, &c. omnia de hoc regno interpretans vsque ad finem capituli. Deinde etiam ait: Apud nos etiam vir quidam Iohannes nomine, Christi Apostolorum vnus, mille annos commoraturus Ierosolymis eos, qui Christo crediderint, reuelatione, quæ ei facta est, spiritu prophético prædixit: Deinde generalem, & ut paucis absoluam, æternam omnium resurrectionem futuram, ac iudicium, &c. Sed Lactantius relictus est, qui quid de toto hoc capite Apocalypsis veteres sensissent, nobis luculenter exponeret. Is lib. 7: Diuinarum institutionum, cap. 23. resurrectionem bonorum futuram esse dicit, quam illi primam resurrectionem appellabant; meminit enim hic Iohannes primæ, & secundæ resurrectionis. Atque hoc cap. 25. completis sex annorum millibus ab orbe condito futurum affirmat, post ducentos videlicet annos a tempore, quo

Summa eorum, quæ veteres senserunt de re quo mille annorum.

20 quo hæc ipse scribebat. † Sed cap. 24. prolixius singula persequitur, quorum hæc est summa. Veniet tunc filius Dei, ut viuos, ac mortuos iudicet. Iusti, qui mortui sunt, resuscitabuntur, ut præsentibus velut iudices. Qui autem viuui inuenientur, non morientur, sed cum vtrisque Christus regnabit in terra mille annis. Viuentes infinitam multitudinem per eosdem mille annos generabit, & erit soboles eorum sancta, & Deo cara. Gentes non extinguentur omnino, sed relinquentur in victoriam Dei, ut triumphentur à iustis, ac subiungentur perpetuæ seruituti. Princeps dæmonum catenis vincietur per eosdem mille annos, ne quod malum aduersus populum Dei moliat. Perfæcto iudicio ciuitas sancta constituetur in medio terræ, in qua ipse conditor Deus cū iustis dominantibus commoretur. Toto hoc tempore erit summa terræ fecunditas, & pax maxima, atque tranquillitas. Reges gentium venient à finibus terræ cum donis, ac muneribus, ut adorent regem magnum Christum. † Deinde cap. 26. hæc subiicit. Cum mille anni regni huius cœperint terminari, hoc est septem millia ab exordio mundi, soluetur denuo princeps dæmonum, atque omnes gentes, quæ tunc erunt, sub ditione iustorum, concitabit, ut inferant bellum sanctæ ciuitati, & a Deo debellabuntur. Cum completi fuerint mille anni, renouabitur mundus a Deo, & caelum complicabitur, & terra mutabitur & transformabit Deus homines in similitudinè angelorum. Tunc fiet secunda resurrectio, in qua excitabuntur iniusti ad cruciatus sempiternos. Comprenderetur Diabolus cum ministris suis, & in ignem æternum simul cum omnibus impijs conijcietur. Hæc ex Lactantio, quæ omnia ex verbis huius capituli deprompta videntur, si crasso sensu, & ut sonant, intelligantur. Ac ne vetustiores miremur, Augustinus, 20. de Ciui. cap. 7. hæc scripsit. Quæ opinio esset utcumque tolerabilis, si aliqua delicia spirituales in illo Sabbato (id est in illo septimo milliario annorum) affurra sanctis per Domini præsentiam crederetur. † Nam etiam nos hoc opinati sumus aliquando. Sed cum eos, qui tunc

resurrexerunt, dicant immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibus sit tantus, ac potus, ut non solum nullam modestiam teneant, sed modum quoque ipsius credulitatis excedant, nullo modo ista possunt, nisi a carnalibus, credi. Hi autem qui spirituales sunt, istos ista credentes *χλιδας* appellant Græco vocabulo, quod verbum è verbo exprimentes nos possumus Milliarios nuncupare, &c. Millenarij etiam hi ab autoribus dicuntur. Qui hac quoque ratione permoti sunt, ut in eodem cap. autor est Augustinus: mundum sex diebus factum esse, septimo Dominum ab omni opere suo requieuisse, quod Sabbatum fuit. Et quia sicut est apud Petrum posterioris epistolæ cap. ultimo, vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus: censuerunt mundum sex mille annis duraturum, septimo autem milliario annorum sanctos cum Domino fore regnatos. † Atque hic error non ex Apocalypsin solum verbis malè intellectis, sed etiam ex Iudæorum traditione collectus est, ut docuit Eusebius lib. 7. Historiæ, cap. 22. & Hieronymus in Vita Papiæ, & in multis locis Commentariorum in prophetas, quorum quosdam indicabimus, qui quidquid de Ecclesiæ felicitate tempore legis Euangelicæ prædictum est sub typo Ierusalæ, ad regnum terrenum, & ad diuitias, atque ad corporis voluptates trāstulerunt. Cuius rei causa solet sæpe Hieronymus dicere, cum huius rei mentio incidit, Iudæi, & nostri Iudæizantes. De his Hieronymus in fine fere libri quinti Commentat. in Isaiam, & initio decimi quinti, & in illud cap. 54. Pauca pericula tēpestatis conuulsa, & in Procemio lib. 18. & in expositione duorum capitulum extremorum eiusdem, & in cap. 36. Ezech. & alijs multis locis, ex quibus perspicuum fit quod retulimus ex Augustino, omnes carnis delicias in regnum hoc mille annorum eos contulisse; tamen si Tertullianus lib. 3. contra Marcionem spiritualium tantum meminit. Et in Procemio lib. 18. in Isai. ait idem Hieronymus. † Et quæ ratione intelligenda sit Apocalypsin Iohannis, (loquitur autem de hoc capitulo) quam

quam si iuxta literam accipimus, Iudai-
zandum est: si spiritualiter, ut scripta
est, differimus, multorum videbimur
opiniobus contraire; Latinorum, Ter-
tulliani, Victorini, Lactantij; Græcorū,
ut ceteros prætermittam, Irenæi tantū
Lugdunenſis epiſcopi faciam mentio-
nem: aduerſus quem vir eloquentiſſi-
mus Dionyſius Alexandrinæ Eccleſiæ
pontifex elegantem ſcripſit librum ir-
ridens mille annorum fabulam, & au-
ream, atque gemmatam in terris Ieru-
ſalem, inſtaurationem templi, hoſtiarū
ſanguinem, otium Sabbati, circūciſio-
nis iniuriam, nuptias, partus, liberorum
educationem, epularum delicias, & cū
ceterarum gentium ſeruitutem, & c. Quæ
ideo retuli, ut ſciamus quid de hoc re-
gno ſanctus martyr Irenæus ſenſerit.
Alter error, immo & manifeſta iā hæ-
reſis, occasione horum verborum, quæ
nunc interpretari tentamus, exiit,
Apocalypſin nequaquam Iohannis Apo-
ſtoli eſſe, ſed Cerinthi hæretici, qui
ætate eiufdem Apoſtoli vixit. Eorum
ſenſum refert Eufebius lib. 7. Hiſtori.
Eccle. cap. 23. ex Dionyſio Alexandri-
no, in libro ſecundo de Repromiſſioni-
bus. † Nonnulli ex præceſſoribus no-
ſtris (inquit Dionyſius) penitus libellū
hunc refutandum, & à canone Scriptu-
rarum abiiciendum putarunt, ſingula
quæque eius capitula arguentes, & di-
xerunt prætitulationem libri non eſſe
veram, ſed alienæ Scripturæ Iohannis
tantum nomen impoſitum: vnde neq;
Iohannis hunc eſſe librum, nec reuelationem
videri poſſe, quæ crasso quodā
velamine ignorantia contegatur. Ad-
diderunt etiam hæc, quod nihil dignū
in ea grauitate Apoſtolica cenſeatur.
Sed nec alicuius quidem Eccleſiaſtico-
rum ſaltem virorum ſcripturam eſſe
dixerunt, ſed Cerinthum quemdam
autorem Cerinthianæ hæreſeos volen-
tem dogmatis ſui fidem Apoſtoli nomi-
nis opinione firmare, libello à ſe cō-
ſcripto Iohannis titulum prætuliffe. De-
niq; (inquiūt) Cerinthi dogma hoc cō-
tinet, in terris futurum eſſe regnum
Chriſti. Et quoniam ipſe carnis, & libi-
dinis amiſiſſimus dicebatur, ea in re-
promiſſionibus futuri regni ſanctis præ-
benda cenſebat, quæ ſui animi libido

dictabat, ventris, & voluptatis opera
manſura, ciborum ſatiæ, & abun-
dantiam poculorum, nuptias, & cetera
quæ horum conſequentiam ſeruant.
Et reparari ruſſum ſperat feſtiuitates,
& ſacrificia Iudaica, victimasque le-
gales, & c. † Ex his quæ Dionyſius tri-
buit Cerintho, & quæ Irenæo tribuit
idem Dionyſius, ut modò retulimus ex
Hieronymo in Proœmio lib. 18. in Iſaiā,
& quæ nos retulimus ex Lactantio lib.
7. cap. 24. & quæ ſunt apud Epiphaniū
lib. 3. Hæreſ. 77. prope finem, colligi vi-
detur nihil, hoc quidem in regno mille
annorum, inter eſſe inter Cerinthi, &
veterum doctorum de hac re ſenten-
tiam, contra quam quidam ex recentio-
ribus opinati ſunt. Conſtat hoc
Caius ſcriptor Eccleſiaſticus, cuius ver-
ba ex Dialogo diſputationum refert
idem Eufebius lib. 3. Hiſt. Eccle. cap.
28. qui etiā Apocalypſin Cerinthi eſſe
exiſtimauit. Sed & Cerinthus (inquit)
per reuelationes quædam, quas velut
à magno Apoſtolo conſcriptas, & per
angelos ei reuelatas putaret, talia quæ-
dam nobis portenta introducit. Poſt re-
ſurrectionem terrentim dicit futurum
eſſe regnum Chriſti in Ieruſalem, &
homines in carne iterum concupiſcen-
tius, & vitijs ſubiectam conuerſationē
habituros. Contra fidem quoque Scri-
pturarum quorundam mille annos deſi-
gnat, in quibus multa quidem & alia
corruptionis opera, & nuptiarū feſtiui-
tates dicit futuras, ad eos, qui libidini
dediti ſunt, decipiendos, & c. † Eadem
ſunt apud Nicephorum lib. 3. Hiſt. Ec-
cle. cap. 14. Hieronymus quoque in il-
lud Iſe. 23: Et conteres laguncu-
lam, & c. ita ait: Quanquam ſibi Iudæi au-
ream, atque gemmatam Ieruſalem re-
ſtituendam putent, ruſſusque victimas
& ſacrificia, & cōiugia ſanctorum, &
regnum in terris Domini Saluatoris.
Quæ, licet non ſequamur, tamen da-
mnare nō poſſumus, quia multi Eccle-
ſiaſticorum virorum, & martyres iſta
dixerunt, & c. Verum quod Iudæi di-
cunt, ad explanationem ſpectat pro-
phetarum, & huius loci non eſt. Duo-
rum autem errorū circa Apocalypſin,
alterum, qui eſt de autore, & autorita-
te libri, iam ſatis ſupra refutauimus in
Diſpu-

Diſputatione, quæ eſt ante Commen-
tarios: alterum de regno mille annorū
ipſa vera loci, quo ille nititur, expoſi-
tio reſtitabit: ortus ſiquidē eſt in noſtris
ex depræuata verborum Apoſtolicorū
intelligentia. Nam hi Papiam ſecuti
ſunt autoritatem dogmati eius propter
authoris antiquitatem tribuentes, ut di-
xit Eufebius lib. 3. Hiſt. Eccle. cap. vlti-
mo. Papias verò nimiam crasse verba
Apoſtoli accipiens deceptus eſt. † Vnde
Eufebius eodem loco ſcripſit: Sed
ego puto eum ſpirituales, & myſticas
Apoſtolorum traditiones corporaliter,
& ſecundum literam ſuſcepiffe, nec
potuiſſe diſcernere ea, quæ illi in ſig-
uris, veluti latentibus, & paruulis loque-
bantur: qui & reuera etiam ex ipſis, quæ
conſcripſit, opuſculis, exigui ſenſus viri,
& minus capax oſtenditur. Idem ait.
Nicephorus lib. 3. Hiſt. Eccleſ. cap. 20.

Ergo, ut iam ſenſum Apoſtoli ape-
riamus, nequaquam de Eccleſia in hoc
ſæculo regnante hæc intelligemus cū
Auguſtino, ſed de ijs, qui cum Chriſto
regnant in cælo vt Ambroſius, & alij
nonnulli cenſuerūt. Primum, quia ver-
ba ipſa indicant hunc ſenſum eſſe ger-
maniorē, quando ſine dubio multo
magis proprie regnare dicuntur cum
Chriſto, qui in cælo ſunt, & Dei, Chri-
ſtiq; conſpectu fruuntur, quæ qui ſunt
in terra, nec vident faciē ad faciē, ſed
per ſpeculum in ænigmatē. Deinde,
quia nec proprium, nec viſitatum vide-
tur, ut eos regnare cum Chriſto dica-
mus, qui perſecutionibus iactantur, &
doloribus anguntur, & in hac miſerri-
ma lacrymarum valle commorantur.
† Nec verò aut illā Auguſtini interpre-
tationem admodum iuuant, aut hanc
quam nunc ſtatimus, lædunt ea, quæ
ille protulit ex Euangelijs: Siquidem
Eccleſia, ſi regnum cælorum, aut regnū
Dei dicitur, non ideo dicitur, quod ip-
ſa regnet, ſed quod Deus regnet in ea.
Sedes igitur, quas vidit Iohannes, in cæ-
lo poſitas vidit. Qui ſedent ſuper eas
ſancti ſunt, qui ex huius ſæculi certami-
ne victores in cælum euolarunt, &
regnant cum Chriſto. Iudicium illis
datum eſt, quia electi, & designati ſunt
ut in die iudicij cum Chriſto iudicent,
iuxta illud Sapientia. 3: Iudicabunt na-

tionēs, & dominabuntur populis. Ira
enim Chriſtus illis pollicitus eſt Apoc.
2: Et qui vicerit, & tuſtodierit uſque in
finem opera mea, dabo illi poteſtatem
ſuper gentes, & reget eas in virga fer-
rea, & tamquam vas figuli confringen-
tur, ſicut & ego accepi à patre meo. Ira
quæ cum ſedes beatas accipiunt, quaſi
iudices gentium designantur.

30 Et animas decollatorū. Omnes ſanctos
vidit, ſed eos peculiariter commemora-
rat, qui pro Chriſto interfecti ſunt, ut
futuris Chriſtianis, atque ijs maxime,
qui extremo tempore victuri ſunt, ani-
mos addat ad certandum pro gloria
Chriſti. Itaque Et animas decollatorum,
ita nunc dictum eſt, ac ſi diceret: Et pec-
uliariter animas decollatorū, ut Mar-
ultimo. Dicite diſcipulis eius & Petro.
Propter teſtimonium Ieſu Quia palam
Ieſum conſitebantur.

Et propter verbum Dei. Quia eum ve-
rum Dei filium, ac æqualem patri eſſe
clamabant, eſt enim in Græco λόγος
cum articulo, δατὸν λόγου ἵεſου. Vel
certè quia verbum Dei prædicabant,
ideſt Euangellium, & pro lege habebat.
Ita initio cap. 1. expoſuimus illud: Qui
teſtimonium perhibuit verbo Dei, &
teſtimonium Ieſu Chriſti, quæcunq;
vidit.

Et qui non adorauerunt beſtiam. Ex his
quæ Apoſtolus dixit cap. 13. & 14. & 16.
de beſtia, & eius imagine, & characte-
re, & ex his, quæ in horum locorum ex-
planatione tradidimus, adeo manife-
ſtum eſt quæ nunc dicuntur, de ijs dici,
qui Antichriſto repugnabunt, & viri-
ter pro Chriſto certabunt, ut in alium
ſenſum detorqueri nequeant, niſi qua-
violentiſſimè. † Hoc igitur quia verū
eſt, & luce ipſa meridiana manifeſtus,
accipiamus: deinde reliqua, ſi qua vide-
buntur cum hac intelligentia conueni-
re non poſſe, Deo duce, ac magiſtro,
explicabimus. Eadem cauſa nunc Iohā-
ni fuit, ut mentionem de ſanctis extre-
mi temporis faceret, quæ & animas de-
collatorum propter teſtimonium Ieſu
ſe vidiffe ſcripſit, nempe ut qui grauif-
ſimè vexandi ſunt ab Antichriſto, his
verbis ad ampliſſimas ſpes excitentur,
& nihil timeant. De imagine, & chara-
ctere beſtiæ in fronte, ſiue in manu dex-

Verf. 4.

Vt Alfonso Casirus lib. 3. contra Hareses. V. Beatitudo, Haresis. 2.

dextera imprimendō diximus abunde ferē in fine cap. 13.

Et vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Hoc est, quod Augustinum, & multos ab eo sensu, quem modo explicauimus, valde deterruit, quod mille anni intelliguntur vsque ad consummationē sæculi, nec potest villo modo dici sanctos, illius extremi temporis mille annos esse regnuros vsque ad finem eiusdem sæculi. † Quidam hanc expositionem commenti sunt, vt mille anni, quibus sancti cum Christo regnabunt, illi sint, qui diem iudicij consequentur, id est, eternitas, ac si diceret: Semper regnauerunt, aut semper regnabunt. Sed prohibet Apostolus mille annos intelligere, nisi tempus quod erit vsque ad consummationem sæculi, quoniam paulo post ait: Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satan. Ambrosius hac quaestione proposita, qua ipse etiam mouebatur, respondet: Tempus ab ascensione Christi vsque ad finem mundi, quod per mille annos designatur, omnibus electis deputatum est, vt cum eo sine corporibus gloria celesti cū Dño perfruatur. Et scimus quia omnes electi membra Christi sunt, & ex multis mēbris vnum corpus efficitur: & si gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Gaudium igitur præcedentium sanctorum illorum nihilominus erit, qui in fine mundi nascituri sunt, quia vnum corpus efficiuntur cum eis, & in alijs possidebunt, quod ipsis deerit. † Hæc Ambrosij responsio, etsi non est profusū improbabilis, tamen præter argumentum, quō a nobis paulo post impugnabitur, hoc etiam nomine videtur posse reprehendi, quod eadem ratione nos etiā, qui in terris sumus, possemus dici regnare in coelis cum Christo, quandoquidem vnum corpus sumus cum ijs, qui nunc cum eo regnant. Quare ita potius respondendum videtur. Cum ait: Et vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis: minimē id referendum est ad eos, qui non adorauerunt bestia, nec imaginem eius (neq; enim illos mortuos esse dixit) sed ad animas decollatorum propter testimonium Iesu, id est ad eos, qui cum hæc scribeban-

tur, mortem pro Christo oppetierant. Hos enim, quia mortuos appellauerat, cum decollatos fuisse dixit propter testimonium Iesu, merito vixisse dicit, ne mortui, & inhonorati putarentur. Nā infideles homines, cum in mortem properare videbant sanctos, stultos eos putabant, & cum corpore extinguere ipsos, quam omnia ipsorum bona iudicabat. † Propterea ait: Et vixerunt. Hoc est. Non perierunt, sed vitam multo præstantiorem assecuti sunt: nec finita sunt eorum bona, sed ex eo tempore multo, quam antea feliciores regnant cum Christo. Hoc ipsum est, quod Sap. 3. docemur: Iustorum autem animæ in manu Dei sunt, & non tæget illos tormentum mortis. Viti sunt oculis insipientium mori, & æstimata est afflictio exitus eorum, & ab itinere iusto abierunt in exterminium, & quod a nobis est iter exterminij: illi autem sunt in pace, &c. Vidit igitur Iohannes inter animas sanctorum sedentes animas decollatorum propter testimonium Iesu viuentes, & regnantes cum Christo, eosque tantum viuere dicit, quos mortuos esse dixerat. Atque ita omnia sunt aperta. Verum autem esse hoc, nec de ijs, qui erunt regnante Antichristo scriptum esse: Et vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis, ex hoc plenius intelligitur, quod mille anni non numerantur vsque ad ipsum diem iudicij, sed vsque ad initium regni Antichristi, quo tempore nihil ipsi passi sunt. † Quod in verbis Apostoli manifestum est, ait enim: Et ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni, id est, Donec veniat Antichristus. Iam ergo tunc erunt consummati. Et postea: Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satan. Nullo igitur modo ad hos pertinet regnum mille annorum, nec potest dici quod quidam aiunt, in ijs qui erunt tempore Antichristi, partem poni pro toto, quod & Ambrosius ex parte sensit, quoniam ne per partem quidem illorum mille annorum regnabunt.

Sed cur, inquis, de sanctis scriptum est: Et regnauerunt cum Christo mille an-

36

le annis, id est, vsque ad aduentum Antichristi? Cur non etiam vsque ad diem iudicij? Respondeo non excludi his verbis tempus, quod superest vsque ad diem iudicij, nam tunc similiter regnabunt: sicuti neque eternitas excluditur, quæ terminato omni tempore post iudicium manebit. † Sed cum de mille annis loqui cœpisset, quibus Diabolus in abyssu tenebitur, & post quos soluetur, eodem numero declarare voluit vitam gloriosam sanctarum animarum. Vidit enim quod ab aduentu Antichristi superest vsque ad diem iudicij, parum esse, & in tanto numero annorum pro nihilo haberi, minoremque summam solere in maiori intelligi: hoc autem fuisse docendum, sanctos, qui mortui iudicabantur, semper in coelis vixisse cum Christo, inam in die iudicij iam ipsi viuunt, & integri manifesta in luce videbuntur, nec vlla esse poterit post id de eorum vita dubitatio. Deinde si vixerant, & regnauerunt mille annis, quid dubij esse poterat quin etiam vsque ad diem iudicij viuerent, atque regnarent?

Cur tempus a Christo vsque ad Antichristum significetur mille annis.

Superest nunc vt dicamus, cur mille annis significetur vniuersum tempus a Christi resurrectione vsque ad regnum Antichristi. Augustinus. 20. de Ciui. cap. 7. duas causas affert. Altera est, quod in vltimis annis mille res hæc agitur, id est, in sexto annorum milliariorum, quo mundus erat terminandus, quasi sex diebus, vt postea sequatur sabbatum, quod non habet vesperam, id est, requies sanctorum. † Verum hæc ratio nullius momenti est, quoniam iuxta numerum annorum, quem sequebantur Augustinus, & Lactantius, & veteres, sumptum videlicet ex translatione Lxx. interpretum, Dominus natus est post quinque mille annos, ab orbe condito, ita vt Lactantius, qui antiquior Augustino fuit, & tempore Constantini Magni floruit, ducentos annos sua ætate restare scribat vsque ad finem sexti milliarij annorum, vt supra retulimus, & Augustinus loco citato ait sexti milliarij spatia iam posteriora volui. At Constantinus imperium cepit anno Domini trecentesimo duodecimo, vt autor est Eusebius

37

in Chronicis, & triginta annis tēditur. Quare si bene subducta ratio est à Lactantio, non solum sextum milliarium iam expletum est, sed etiam septimum. Eusebius in eisdem Chronicis natalem Domini Seruatoris diem collocat in anno ab exordio mundi cētesimo nonagesimo nono supra quinquies millesimum. Itaque iam saltem hoc anno, qui est ab illo natalis Domini millesimus quingentesimus nonagesimus primus, ita sextum milliarium terminatum est, vt etiam septimum termino non desint nisi ducenti ac decem. † Melius tueri se possent, si confugerent ad veram rationem temporum, quæ est in Hebræis codicibus, & in nostra Translatione, secundum quam ter mille nongenti triginta septem anni expleti erant, cum natus est Dominus: hoc autem anno quinquies mille quingenti viginti octo sunt, de suntque sex mille annis quadringenti septuaginta duo. At si hoc dicerent, non possent dicere cur mille anni positi essent, quando iam plus mille quingentis ab ascensione Domini lapsi sunt. Altera causa est, quam eodem capite his verbis explicat Augustinus: Aut certe mille annos pro annis omnibus huius sæculi posuit, vt perfecto numero notaretur ipsa tēporis plenitudo. Millennarius enim numerus Denarij numeri quadratum solidum reddit. Decem quippe decies ducta fiunt centum: quæ iam figura quadrata, sed plana est. Vt autem in altitudinem surgat, & solida fiat, rursus centum decies multiplicantur, & mille fiunt. † Porro si centum ipsa aliquo modo pro vniuersitate aliquando ponuntur, quale illud est, quod Dominus omnia sua dimittenti, & eum sequenti promissit dicens: Accipiet in hoc sæculo centuplum: quanto magis Mille pro vniuersitate ponuntur, vbi est soliditas ipsius denarij quadraturæ? Vnde & illud melius intelligitur, quod in Psalmo legitur: Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi, quod mandauit, in mille generationes, &c. Eodem modo explicant Primasius, Beda, & reliqui ferè, quos Augustinum sequi diximus. Idem tradit Gregorius. 9. Mor. cap. 1. & lib.

Millenarius numerus pro vniuersitate.

Matth. 19.

Psal. 104.

T & lib.

& lib. 35. cap. 20. & eodem loco Psalmi confirmat. Recte etiam, & expeditius dicere possumus, Scripturam uti communi locutione, qua sicut centum multa dicere solemus, ita cum mille dicimus, intelligimus multo plura, siue maximam quamdam, & inde finitam multitudinem. Quod multis ex locis intelligi potest. Iob. 9. Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere vnum pro mille. Deut. 7. Custodiens pactum, & misericordiam diligentibus suis, & ijs qui custodiunt precepta eius in mille generationes: † Et cap. 32. Quomodo persequebatur vnus miles, & duo fugarent decem millia? Psalm. 90: Cadent a latere tuo mille, & decem millia a dextris tuis. Quibus locis Mille non vniuersi intelliguntur, cum addatur statim, Decem millia, sed plurimi, in decem millibus autem etiam plures. Simile est illud. 1. Reg. 18: Percussit Saul mille, & David decem millia. Psalm. 89: Mille anni ante oculos tuos tamquam dies hesternae, quae praeteriit. Eodem modo & saeculares autores loquuntur. ut Virgilius: *Quam mille secutae*
Hinc, atque hinc glomerantur Oreades.
 Et alio in loco *Et quos mille die victor sub tartara misit.*
 In vtrumque locum Seruius adnotauit, in Mille numerum finitum positum esse pro infinito. Persius: *Mille hominum species, & rerum discolor vsus: Velle suum cuique est.*
 Ex his profecto haud absurdè colligi videtur multos annos restare vsq; ad diem iudicij, quandoquidem cum Mille proprie non capiatur, plures enim mille iam ad hunc vsque diem interfluxerunt, necessario consequitur ut iuxta Scripturae consuetudinem accipiatur pro plurimis. Semper autem intelligi maiorem multitudinem, quam numero illo proprie significetur, ostendit illud Psalm. 67: Currus Dei decem millibus multiplex, na Dan. 7. legimus: Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei. Tum etiam locus ille Persij.
 ----- *Mille hominum species,*

Mille pro indefinita, magnaque multitudine.

1. Ene.

1. Ene.

Satyra. 5.

& alia, quae dicta sunt.

41 † Arrestat adhuc scrupulus, qui ne gotium facessere non desinit, cur hoc loquendi genere Spiritus sanctus fit vsus, quod prophetiam obscuraret, cum mille annos diceret? Praeterea, non semel dixit, aut iterum, sed quinquies, quod superiorem illam interpretationem mille annorum suspectam reddere videtur. Ita enim nos solemus aduersus alios argumentari, posse aliquem numerum finitum pro indefinito accipi cum semel ponitur, at cum saepe repetitur, non pro indefinito, sed proprie accipi. Respondeo consiliosissime Iohannem posuisse mille annos. Si enim annos numerasset vsque ad regnum Antichristi, manifestè ferè explicabat annos, qui supererant vsque ad finem mundi, & vsque ad diem iudicij, quod adeo non oportebat Ecclesiae reuelari, ut neque ipsis Apostolis notum esse voluerit Dominus Iesus, sed eos ita repulerit: Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quae pater posuit in sua potestate. Quare neque Iohannem ipsum, neque angelum, qui haec illi reuelabat, hoc cognouisse crediderim, quia Dominus dixit: De die autem isto, vel hora, nemo scit: neque angeli in caelo. Mar. 13. † Cum igitur annorum numerus non esset indicandus, & docendum esset plurimos fore, non potuit commodius, aut breuius dici quam dictum est. Nam in Mille plurimos intelligimus, sed ne plures etiam quam par erat intelligeretur, non dixit Decem mille, quo numero multo etiam plures ex eiusdem Scripturae consuetudine intelligeremus, ut constat ex locis indicatis: Percussit Saul mille, & David decem millia, cadent a latere tuo mille, & decem millia a dextris tuis, &c. Quomodo etiam dictum est Psalm. 67: Currus Dei decem millibus multiplex. Praeterea & si obscure ita dictum est, quod proprium est prophetiae, non tamen valde obscure, quandoquidem, & profani scriptores, & reliqui homines saepe ita loquuntur ut Mille dicant pro valde multis. Et quoniam semel ita dictum fuerat, idque satis conuenienter: in eodem sermone, & de re eadem, non fuit mutanda locutio, id enim fortasse

Cur mille anni positi sint.

Act. 1.

42

fortasse maiorem pareret ambiguitate. Itaque licet quinquies ponatur, quia in eadem visione, & intra paucos versus, & in re eadem ponitur hic numerus, quasi semel positus existimari debet. Si autem pluribus in locis semper ita Scriptura loqueretur, vrgeret profecto argumentum, ut numerum illum certum, & definitum putarem, nisi aliunde veritas perspiceretur.
 † Postremo tota re iam explicata quaeritur quod nam iudicium esse debeate interpretatione Millenariorum? Et quidem, quamuis Hieronymus in Ieremiae caput. 19. dicat se non aude- re hanc damnare, quod eam secuti essent duo martyres Christi Irenaeus, & Victorinus, in initio cap. 60. Isaia ait: Quorum qui sequitur errorem, sub nomine Christiano Iudaeorum se similem confitetur. Nec dubito quin, si res ad Ecclesiae iudicium deferretur, haeresis esset damnanda, tamen si autores eius, Tertulliano excepto, haeretici non fuerint. Idem iudicauerunt, qui de haesibus scripserunt. Omnes enim eam inter haereses numerant. Verum hoc non est facile conuincere, nam ab Ecclesia non est, quod sciam, in generali concilio villo damnata haec opinatio, & Scripturae testimonijs non tam facile redarguitur, quam quidam putant. Solent haec proferri: Non est enim regnum Dei esca, & potus. Ro. 14. Et illud Matth. 22: Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei: In resurrectione enim nec nubent, nec nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in caelo. † His pugnat Hieronymus in Proemio lib. 18. in Isaia, posteriori etiam Epiphanius Haereti. 77. & alij. Colligunt etiam nullum in resurrectione futurum usum cibi, & potus, quandoquidem futuri sumus sicut angeli, qui sine cibo corporeo viuunt, sicut Raphael ait apud Tobiam, cap. 12: Videbar quidem vobiscum manducare, & bibere, sed ego cibo inuisibili, & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor. Epiphanius loco indicato disputat contra eos demonstrans circumcisionem, & reliquas legis ceremonias, post Euangelium nullo modo seruari posse. Et in eodem Proemio argumentatur Hieronymus: Vbi cibus, sequuntur,

An haeretici ca. 1. v. 1. nio Mille nariorum.

Vnde conuincatur esse haeretici.

44

& morbi: vbi morbi, adhibendus est Medicus: vbi Medici, frequenter interitus, rursumque resurrectio, & noua ex integro conuersatio, &c. At Hieronymus, & Epiphanius hoc animaduertere debebant, duas à Millenarijs poni resurrectiones, primam sanctorum, de qua dictum voluit à Iohanne. Haec est resurrectio prima: alteram autem generale omnium expletis mille annis regni terreni: atque in prima ponere eos delicias corporis, & filiorum procreationem, non in secunda, postquam regnabunt in caelo, de ea enim intelligunt, quod Dominus ait: In resurrectione enim nec nubent, nec nubentur. † Quod manifestè docet Iustinus in Dialogo cum Tryphone his verbis: Apud nos etiam vir quidam Iohannes nomine, Christi Apostolorum vnus, mille annos comoraturus Hierosolymis eos, qui Christo crediderint, reuelatione, quae ei facta est, spiritu prophético praedixit: deinde generalem, & ut paucis absoluam, aeternam omnium resurrectionem futuram, ac iudicium. Id quod etiam Dominus noster dixit, homines neque uxores ducturos esse, neque eis mulieres nupturas, sed similes futuros angelis, qui sunt resurrectionis filij. &c. Et tueri se possent verbis Euangelicis, cum enim dixisset: In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, continuo addit: Sed sunt sicut angeli Dei in caelo. De secunda ergo resurrectione hoc dictum esse affirmabunt, postquam erunt in caelo, non de prima. Quid? quod liberorum procreatione, non tribuunt ijs, qui resurgent, sed ijs, qui tunc viui inuenientur, qui non morientur, ut docuit Lactantius lib. 7. cap. 14. Alijs ergo armis oppugnandis sunt, quae aut primam illam resurrectionem tollant, aut ex ea certe eiciant cibum, & potum, & officia matrimonij, si quis haec in resuscitatis etiam inueniri posse diceret. † Praeterea si Millenarij in illo regno mille annorum non carnis delicias ponerent, sed spirituales, (quod se aliquando fuisse opinatum testatur Augustinus. 20. de Ciui. c. 7. (quomodo eos conuinceremus? Etenim quauis Augustinus ait: Quae opinio esset ut cuique tolerabilis, si aliquae deliciae spirituales in illo habito affuturae sanctis per Domini praesen-

45

46

fentiam crederentur: nec de hac dubito quin ei Ecclesia hoc tempore notam heresis inureret. Ergo cum ostenderimus iustos non resurrecturos ante finem seculi, & ante diem notissimū, quo omnes resurgent, & iudicabuntur, satis primam illam resurrectionem, & regnum mille annorum sustulerimus. In primis Iob vir sanctissimus ait cap. 19: Scio enim quod redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum. Et rursū circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum, scilicet, ad iudicium omnium venientem. Et Paulus. 2. Thess. 4. apertissime tradit, cum Dominus ad iudicium veniet, simul cum sanctis priorū seculorum, eos, qui tunc vivunt, & simul resurgent, tollendos esse in aerem obuiam Christo. † Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu Domini non praeviemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de caelo, & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos, qui vivimus, qui relinquantur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper tum Domino erimus. Et. 1. Cor. 15: Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur. Vnusquisque autem in suo ordine. Primitivus Christus, deinde ij, qui sunt Christi, qui in adventum eius crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo, & patri, cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Præterea in hoc ipso capite. 20. Apocalypsis, ubi nemo negat de ultimo, ac generali iudicio verba fieri, videlicet post consummationem illorum mille annorum, de quibus prius mentionem fecerat, simul ponitur iustorum, & in iustorum resurrectio, & iudicium: Et videmus mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, &c. Et dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus deiecit mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicium est de singulis secundum opera ipsorum. Ac ne quis fortasse de

malis illis verba fieri pertinacius diceret, addit mox: Et qui non inventus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Alij ergo inveniunt in libro, & in caelum sublati sunt. Et quæ sequuntur. Sed iam ad Apostoli verba redeamus.

Ceteri mortuorum non vixerunt donec consummentur mille anni. † Ceteri qui Christo adherere noluerunt, non vixerunt vsque ad tempus, quo iam consummati erunt mille anni, id est, vsque ad diem iudicij: Nec loquitur de eadem vita, de qua locutus est cum dixit: Et vixerunt, & regnaverunt cum Christo mille annis: sed vitam accipit in genere, vt singulis iuxta rationem sibi convenientem attribuitur in hunc modum. Decollati propter Iesum, qui penitus extincti putabantur, ad vitam caelestem, ac beatam perducti sunt, & cum Christo regnant eorum animæ. *Ceteri*, qui in peccatis mortui sunt, nullam vitam habuerunt vsque ad diem iudicij, quo resurgent, & vivificentur. Sed dum hic dies venit, non vivunt, quia summis cruciatibus torquentur, quæ mors potius dicenda est. Vitam tamen, quam habere possunt, in die iudicij habebunt resurgentes in suis corporibus. Ita loqui solet Scriptura, & ita omnes loquuntur. Vt. 1. Corin. 15: Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur. † Et postea: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Alia est enim resurrectio iustorum, alia iniustorum; sed resurrectio in genere accipitur, vt deinde singulis, pro vt eis convenit, attribuitur. Quod apertius Dominus apud Iohannem cap. 5. explicavit: Venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius: & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Ambrosius: *Ceteri* autem, id est, reprobi, non vixerunt, quia post mortem non ad vitam ducuntur, quæ in caelestibus sanctorum animabus datur, sed in infernum demerguntur, quæ in hoc libro mors prima vocatur.

Hac

Vers. 5: Resurrectio prima.

Hæc est resurrectio prima. Augustinus. 20. de Civ. cap. 6. & 7. contendit hanc primam resurrectionem esse eorum, qui a peccatis resurgunt, confirmatque verbis Domini Iohan. 5: Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, vivent. Eum scriptores supra nominati sequuntur. At nos fatemur quidem recte hanc, de qua Augustinus loquitur, resurrectionem dici, sed de ea Apostolum nostrum loqui negamus. Etenim si recte ostendimus verba illa: Et vixerunt, & regnaverunt cum Christo mille annis, de vita, & regno, quæ in caelis sunt, intelligi debere, necessario inde fit, resurrectionem primam esse, quæ ij, qui mortui putabantur, ad vitam illam beatam ducuntur. Ac resurrectio dicitur, non quod animæ perierint, sed quod perisse simul cum corporibus putabantur ab infidelibus: aut quia illi, qui mortui iudicabantur, vivunt in meliore parte sui. † Sed & verba ipsa Apostoli manifestus hoc indicat. Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei, & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. Quibus plane docet ad hanc primam resurrectionem non pertinere, nisi qui beati erunt in aeternum, vt ipse Augustinus cap. 6. confessus est. At plurimi a peccato resurgunt, & iterum moriuntur in peccatum relabentes, & in peccato suo decedunt ex hac vita, in quos omnes secunda mors, id est, aeterna damnatio, habet potestatem. Nec enim dixit: Beatus qui manet vsque in finem vitæ in resurrectione prima, sed: Qui habet partem in resurrectione prima, in qua sine dubio partem habent omnes, qui per lavacrum regenerationis iustificantur, si ita vt Augustinus, illam intelligimus. Ambrosius: Sed quia dicit beatos esse eos, qui habent partem in resurrectione prima, non mihi de Baptismo hoc dictum videtur, eo quod non omnes beati sunt qui per Baptismum a morte animæ resurgere videntur, &c. Deinde paulo post ita exponit, vt diximus. Ergo, quod nunc ait: Hæc est resurrectio pri-

ma: non respicit ad proxima verba: Ceteri mortuorum, &c.: Sed ad anteriora: Et vixerunt, & regnaverunt cum Christo mille annis.

Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. † Hic iure beatus est, non spe, sed re ipsa: & verè sanctus, id est, qui omnino liber est a peccato, qui iam nihil terrestre concupiscere potest, sed totamente, & totis viribus Deum amat, & colit. Sanctitas enim est (vt scribit Dionysius in lib. de Divin. no. cap. 12.) omni scelere libera, perfecta que, & penitus incoinquinata munditia.

In his secunda mors non habet potestatem. Quæ sit secunda mors in hoc ipso capite docet dicens: Et infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Videri autem potest superuacaneum dicere secundam mortem non habituram in his potestatem, qui iam beati sunt. At eadem ratione videri posset etiam superuacaneum dicere, decollatos propter testimonium Iesu vivere, & regnare cum Christo. Vtrumque tamen propter eos maxime dictum est, qui nesciunt, quanta sit felicitas eorum, qui pro Christo moriuntur, & quantis præmijs, quamque immortalibus donentur, ac si diceret: Illi, qui pro Christo cruciatus, & mortem perpessi sunt, stulti putantur ab hominibus terrena sapientibus, & penitus extincti: ac tantum abest mortui vt sint, vt etiam vita multo præstantiore fruantur, & simul cum Christo regnent, talisque sit eorum vita, vt nequaquam mortem, ullam, aut calum timere debeant.

Sed erunt sacerdotes Dei, & Christi. † Sacerdotes Metaphoricè appellat, quia semper Deo se ipsos offerunt, & laudes illi sine fine decantabunt. Augustinus. 20. de Civ. cap. 10: Non utique de solis episcopis, & presbyteris dictum est, qui proprie iam vocantur in Ecclesia sacerdotes: sed sicut omnes Christianos dicimus propter mysticum christiana: sic omnes sacerdotes, quoniam membra sunt vnus sacerdotis. De quibus Apostolus Petrus: Plebs, inquit, sancta, regala

T 3 le

le sacerdotiū. Sanè, licet breuiter, atq; transeunter, insinuauit Deū esse Christum dicēdo, Sacerdotes Dei, & Christi, hoc est patris, & filij quamuis propter formam serui, sicut filius hominis, ita etiam sacerdos Christus effectus sit, &c. Indicat autem nomine Sacerdotis gaudium, & dignitatem, & officium beatorum, iuxta illud Psal. 83: Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.

Et regnabunt cum illo mille annis. Toto hoc tempore, quo illi à filijs huius sæculi mortui existimantur, viui sacerdotum ministerio fungentur in cælo, & cum Christo regnabunt. De æterna autem duratione, quæ post terminum sæculi superest, non erat opus dicere vt ante adnotauimus, quoniam in die iudicij viui, & cum Christo ascēdentes in cælum videbuntur ab omnibus, ita vt nemo iam de eorum vita, ac regno dubitare possit.

Soluetur Satanas de carcere suo. † Ab eo soluetur, à quo vinctus fuerat, qui & clauem abyssi habere dictus est. Quid autem facturus sit solutus, ex eo intelligitur, quod sequitur: Et exhibit, & seducet gentes, &c. & ex ijs, quæ de eius alligatione supra diximus.

Et exhibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog. Tota hæc prophetia de Gog, & Magog, respicit ad caput 38. & 39. Ezeielis, vnde sumpta est. De quibus Hieronymus initio cap. 38. hæc scribit: Igitur Iudæi, & nostri Iudaizantes putant Gog gentes esse Scythicas, immanes, & innumerabiles, quæ trans Caucasum montem, & Mæotidem paludē, & prope Caspiū mare ad Indiā vsq; tendāt: & has post mille annorum regnum esse à Diabolo commouendas, quæ veniant in terram Israel, vt pugnent contra sanctos multis secum gentibus congregatis. Primum Mosoch, quos Iosephus interpretatur Cappadocas, dein de Thubal, quos idem Iberos, vel Hispanos, Hebræi Italos suspicantur, habentes secum in exercitu Persas, Æthiopas, & Lybias, Gomer quo-

que, & Thogorma, quos Galatas, & Phrygas interpretantur, &c.

54 † Addit ita quoque eos interpretari verba Apocalypsis, non intelligentes totum volumen esse mysticum, & Reuelationis titulo prænotari, & reuelatione nos indigere, vt possimus cum propheta dicere: Reuelat oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Demum Origenis errore de re eadem relato ad extremum ait: Quæ nos omnia lectoris arbitrio concedentes, non tam aliena damnare, quam Ecclesiasticam explanationem, (id est, quam viri Ecclesiastici secuti sunt) affirmare conabimur. Gog Græco sermone *ἄγος*, Latino rectum dicitur. Porro Magog interpretatur: De recto. Omnis igitur superbia, & falsi nominis scientia, quæ erigit se contra notitiam veritatis, his nominibus demonstratur. Et Augustinus. 20. de Ciui. cap. 11. hunc locum enarrans ait: Gentes quippe istæ, quas appellat Gog, & Magog, non sic sunt accipiendæ, quali sint aliqui in aliqua parte terrarum barbari constituti, siue, quos quidam suspicantur Getas, & Massagetas, propter literas horum nominum primas, siue aliquos alios alienigenas, & à Romano iure seiuictos. † Toto namque orbe terrarum significari sunt isti esse, cum dictum est: Nationes, quæ sunt in quatuor angulis terræ, easque subiecit esse Gog, & Magog. Quorum interpretationem nominum esse comperimus, Gog; Tectum, Magog, De tecto, tamquam domus, & ipse, qui procedit de domo. Gentes igitur sunt, in quibus Diabolum, velut in abyssu, superius intelligebamus inclusum: & ipse de illo quodam modo sese efferens, & procedens, vt ille sit tectum, ipse de tecto, &c. Vbi non ita legendum est, ne sibi contradicat Augustinus, sed in hunc modum; vt illæ sint tectum, ipse de tecto. Similiter interpretatur Tyconius Homil. 17. & omnes gentes intelligunt, quæ per totum orbem insurgent in Ecclesiā. Augustini verò non sensum solum sed

Psal. 118.

verba etiam acceperunt Primasius, Beda, Ansberrus, Haymo. Idè placuit Prospero Aquitanico in Dimidio temporis, cap. 4. & Ambrosio, & Ruperto, & Petro Galatino lib. 5. de Arcanis catholice veritatis, cap. 12. Nec mirum est ita hos patres sensisse, quandoquidem Lactantius, qui vnus est asserentium regnum mille annorum, omnes gentes intelligit contra ciuitatem sanctorum surrecturas. lib. 7. cap. 26. Hoc idem ab Apostolo nostro manifestè dictum videtur: Et seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, id est ad Ortum, ad Occasum, ad Aquilonē, ad Meridiem: deinde addit: Gog, & Magog, quæ nomina non in secundo casu posita sunt, sed in quarto, vt in Græco perspicuum est: *τοῦ γωγ, καὶ τοῦ μαγογ*, quæ dicat: Quod omnes gentes dixi, nunc dico Gog, & Magog. † Deinde totam orationem esse figuratam vel hinc apparet, quod Ezeiel cap. 39. cum idem prælium Gog, & Magog in sanctos prædixerit, & idem supplicium ignis super eos venturi, tandem ait: Et egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, & succendent, & comburent arma, clypeum, & hastas, arcum, & sagittas, bâculos manus, & contos, & succendent eam igni septem annis. &c. Quod vt sonat, eo tempore verum esse non poterit, eum neque quatuor anni reliqui erunt vsque ad mundi finem.

Ad loci obscurissimi intelligentiam illud primum constituamus, Ezeielem omnino verba facere de extrema sanctorum persecutione, quæ tempore Antichristi futura est, vt sentiunt in cap. 38. Ezeielis Lyranus, & Paulus Burgenis in Additione, Vatablus, & Isidorus Clarius, Petrus Galatinus lib. 5. de Arcanis catholice veritatis, cap. 12. Atq; hoc res ipsa indicat, quæ enim illis duobus Ezeielis capitibus continentur, constat nunquam facta esse vsque ad hunc diem. Quia in re insigni ter lapsus est Theodoretus in eiusdem loci Commentarijs, qui putat post reditum à Babylone factum esse, quod Propheta prædixit. † Verum id, si ita fuisset, tam celebri historia, qua nulla vnquam celebrior Iudæis con-

tigit, plenè essent libri Iudæorum. Nunc autem Iosephus diligentissimus eorum scriptor nihil vnquam de hac re dixit, nec alter Iosephus filius Gorion, qui historiam illorum temporum similiter scripsit. Qui verò hos tempore consecuti sunt, tantum ab est, vt hoc putent aliquando contigisse, vt inde aduersum nos probare contendant non dum venisse Messiam, quod nondum Ierusalem, oppugnauerint Gog, & Magog, qui ab eodem interficiendi sunt, vt tradunt Clarius, & Galatinus locis indicatis. Ex his sequitur vnā esse, & eandem hac quidem in re, Ezeielis, Iohannisque prophetiam quod indicant nomina apud vtrumque; Gog, & Magog. Tempus etiam conuenit, nam Ezeiel scriptum est: Post dies multos visitaberis, in nouissimo annorum venies ad terram, quæ reuerfa est à gladio. Conuenit & supplicium, eodem enim in cap. ait: Ignem, & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius, & super populos multos, qui sunt cum eo, Et cap. 39: Et immittam ignem in Magog. Iohannes verò ait: Et descendit ignis à Deo de cælo; & deuorauit eos. † Demum sicut Iohannes ait: Venite, & congregamini ad cenam magnam Dei, vt manducetis carnes regum, &c: ita etiam legitur Ezeielis. 39: Dic omni voluceri, & vniuersis auibus, cunctisque bestijs agri: Conuenite, prope rate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, &c. Atque ita alter ex alterius verbis explicandus est. Alteram etiam est constituendum; Gog, & Magog non omnium nationum nomina esse, sed in eis certas nationes cum suis principibus indicari, quod puro cuius esse manifestum legenti: Ita enim ait cap. 38: Filij hominis, pone faciem tuam contra Gog, & terram Magog, principem capitis Mosoch & Thubal, & vaticinare de eo. Et postea: Et venies de loco tuo à lateribus Aquilonis tu, & populi multi tecum ascensores equorum vniuersi, &c. Hæc omnibus nationibus dici non possunt, sed cuiusdam potentiori, quæ è certa sede pro-

Gog, & Magog.

fecta secum multas ad bellum adducat. Quas etiam indicauit: Persæ, Aethiopes, & Lybies etiam cum iis, omnes scutati, & galeati. † Gomer, & vniuersa agmina eius, domus Thogorma latera Aquilonis, & totum robur eius, populiq; multi tecum. Gomer Galatæ sunt, Thogorma Phryges, vt paulò ante retulimus ex Hieronymo, & sumptum est ex Iosepho lib. 1. Antiq; cap. 7. [Ex his intelligi potest Gog non esse Gothos, quod purauit Ambrosius lib. 2. de Fide, cap. vltimo prope finem) nihil enim habent illi commune cum ijs, quæ de Gog ab Ezechiele, & à Iohanne scripta sunt. Atque, vt alia omittamus, Gog dicitur Eze. 38: In nouissimo annorum venies ad terram, quæ reuersa est à gladio: Gothi autem non in nouissimo annorum, sed ante multos annos venerunt. Quare iure Hieronymus in Traditionibus in Genesim, aut Ambrosium, aut alium quempiam sui temporis scriptorem subindicâs ait: Scio quemdâ Gog, & Magog tam de præsentilo loco, quam de Ezechiele, ad Gothorum nuper in terra nostra vagantium historiam retulisse: quod vtrum verum sit prælij ipsius fine monstrabitur. Et certè Gothos omnes retro eruditi magis Getas, quam Gog, & Magog appellare consueuerunt. & c. Nihil autem post Gothorum prælia cõtingit ex ijs, quæ in Iohanne, & in Ezechiele scripta sunt. Nec illud verius, aut probabilius quod lib. 9. de Demonstratione Euangelica, Demonstratione tertia, scriptum reliquit Eusebius, Romanos appellari Gog, quoniam Num. 24. iuxta Lxx. editionem scriptum est: Et exaltabitur regnum Gog, & augebitur regnum eius, Deus eduxit ipsum ex Aegypto: quod ipse ita interpretatur, regnum Christi, qui eductus est ex Aegypto, papalim creuisse cum regno Romanorum, quod dicitur regnũ Gog. Confirmat etiam ex Ezechiele, qui Gog vocat principem Ros, Mosoch, & Thubal, vbi per Ros Romanorum, inquit, vt par est, ciuitatem significat, quandoquidem principatus, & caput ea voce apud Hebræos intelligitur. & c. At si vidisset Eusebius quæ in Apocalypsi præcesserant, nequaquã ad regnum Romanorum verba Numero-

rorum detorsisset. Manebit enim Gog, & eius exercitus post Romã euerfam, & ipse vnus erit ex illis, qui eam euerrent, vt paulò post videbimus. Deinde quando vnquã Romanis contigit quod de Gog prædictũ est, vt igne cœlitus de lapso absumeretur cum suo exercitu in montibus Israel, & in eadem terra iuxta mare sepeliretur? Verba libri Numerorum nihil eũ iuuant, corruptè enim legitur in editione Lxx. & Symmachi Gog pro Agag. Hieronymus ita vertit: Tolleretur propter Agag rex eius, & auferetur regnum illius. In Hebræo est. **מלך אגג**, quod etiã ita verti potest: Et exaltabitur magis quam Agag rex eius, id est, reges Hebræorum potentiores erunt finitimis regibus etiã potentissimis, qualis fuit Agag. Chaldaus vertit: Et roborabitur magis quã Agag rex eius. Illud autem quod est in nostra Translatione, ad Saul referunt, cui regnum ademptum est quia percit Agag regi Amalec, vt est in 1. Regum, cap. 17. Quodq; Gog rex Ros, id est, capitis dicitur, postea explicabimus nu. 62. Alij alia commenti sunt, quæ referenda non arbitror, quoniam veritate explicata quæ vera non sunt refutabuntur, aut ipsa sua sponte concident, & euanescent. † Quæ ergo nationes sunt Gog, & Magog? Gog, de quo nunc sermo est, in Scriptura nusquam inuenitur, exceptis his Ezechiele, & Iohannis locis. Magog scimus vnum esse ex filijs Iapheth. Gene. 10. Filij Iapheth Gomer, & Magog, & Madai, & Iauan, & Thubal, & Mosoch, & Phiras. Porro filij Gomer: Ascenez, & Riphath, & Thogorma. Hi nomina dederunt terris, quas habitandas elegerunt, vt eodẽ loco scripsit Iosephus, vnde Scythia, quam tenuit Magog, ab eo dicta est, terra Magog, vt ibidem tradidit Iosephus. Magoges inquit, Magogorum à se denominatorum fuit autor, qui ab ipsis vocantur Scythæ, id est, à Græcis. Ex quo videmus cur Theodoretus, & illi, qui ab Hieronymo referuntur, alijque multi, dixerint Gog, & Magog esse Scythicas nationes. Intelligo ergo in terra Magog nationes illas Scythicas barbaras, & feras, ad Septemtrionem degentes, quæ bellicosissimæ sunt: atque has po-

Terra Magog.

tius, quam incolæ Cœlefyriæ, quãtuis Plinius lib. 5. cap. 23. in ea regione ponat Babilonem urbem, quam vocari dicit Hierapolin, à Syris vero Magog. Est ergo Magog quantum coniectura assequi possum, [no regio aliqua, hæc enim non Magog dicitur, sed terra Magog] sed rex illarum nationum Septemtrionalium, qui Antichristum suis copijs bellicosissimis præter ceteros iuuabit. Et enim hic apud Iohannem vtrumque nomen Africulum masculinum habet, **מלך גוג**, & **מלך מוג**. Et apud Lxx. Eze. 38. **והיו ילדי רוס**. Et de eius interitu loquitur Propheta, sicut & de interitu Gog, cap. 32. Et imittam ignem in Magog, & in his qui habitant in insulis confidenter. Ex quo intelligimus eum, etiã in insulis repositæ suæ proximis dominaturum esse. Sibylla etiã similiter loquitur de Magog, ac de Gog, vt postea ostendam, cū eius versus protulero. Quod autem cap. 38. dictum est: Pone faciem tuam contra Gog, & terram Magog (vt etiam vertentur Lxx) ideo dictum videtur, quod non milites solum, sed terra etiam ipsa, multa mala patietur: sicut postea ait: Et imittam ignem in Magog, & in ijs qui habitant in insulis confidenter. Cū ergo tunc, cum hæc fierent, septem tantum reges futuri sint in orbe terrarum præter Antichristum, probabilissimũ est Magog vocari regem illarum nationum, qui eò tempore regnabit, à primo, scilicet, conditore, & parente, sicut Gene. 10. scriptum est. De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuẽ, atque inde quilibet rex Niniuẽs vocatur in prophetis Assur. † Gog autem nõputo esse Antichristum, sicut Lyranus affirmavit in cap. 38. Ezechiele, & Varablus, & Burgenis Paulus in Additione eiusdem, sed vnum alium ex septem illis regibus, quod sensisse videtur Abbas Ioachin, qui Gog dicit non esse Antichristũ, sed principem exercitus Antichristi. Hoc aperte intelligitur ex verbis Ezechiele [Capite. 39. affirmat Gog sepeliendũ esse in terra Israel ad Orientem maris, cum Antichristum viuũ rapiendum esse ad inferos Iohannes in capite præcedenti prædixerit. Et cap. 38. Ezechiele legimus.] Ecce ego ad te

Gog principem capitis Mosoch, & Thubal. Antichristus enim multo plurimum nationũ princeps erit, nec erat cur harum proprie princeps diceretur, præsertim cum sint valde super se distantes, si Iosepho credimus. Antiq; cap. 7. qui Mosoch Cappadoces esse vult, Thubal autem Iberos, quos Hieronymus Hispanos esse interpretatur, vel iuxta Hebræorum sententiam, Italos. Alij, quibus magis assentior, Mosoch affirmant dicere eos, quos Pomponius Mela lib. 1. cap. 2. Moschos appellat, & hodie vocantur Moschobitæ: nam Cappadoces dicuntur Hebræis Chaphthim. Thubal autem nec Hispanos Iosephus esse dixit, nec Itali sunt, sed Iberi. Est autem Iberia Aquilonaris regio iuxta Pontum inter Colchidem, & Armeniam, quæ Caucasij montibus circumdatur, à quibus profecti dicuntur quidam, qui in Hispaniam venerunt, vnde & ipsa paulatim Iberia dicta est. Hoc autem verius esse vel hinc constat, quod neque Hispania, neque Italia ad Aquilonem pertinent, nec verò Cappadocia, si proprie loquamur. Moschi autem & Iberi Aquilonares sunt, & regnum huius principis esse in Aquilonaribus regionibus manifestè docemur in eodem capite: Et venies de loco tuo à lateribus Aquilonis tu, & populi multi tecum. † Siue igitur tota illa regio, quæ ei parebat, dicta sit Gog, & inde nomen haberet rex, siue nomen sit principum illorum, vt Cesar, Pharao, Ptolemæus, siue proprium nomen huius regis, Gog rex est Aquilonarium illarum nationum, quem vocat principem capitis, id est, principem capitalem, qui princeps proximis sit, [aut summum principem] sicut vertit Interpres Chaldaicus, & qui summo studio sequetur parus Antichristi, adeo vt non suos solum adducat in prælium, id est, Moschos, & Iberos, sed etiam multas alias nationes. Ita siquidem ait Propheta: Persæ, Aethiopes, & Lybies cum eis omnes scutati, & galeati: Gomer, & vniuersa agmina eius, domus Thogorma, latera Aquilonis, & totum robur eius, populi que multi tecum. In his populis illi omnes, qui Aquilonares sunt, adharebunt (vt probabile est) regi Gog,

T 5 aut

aut regi Magog, tãquam vicinis, in illa
diferfione vniuerfa orbis ad decem re-
ges: vel certe ab alio, ex regibus ducen-
tur in bellum, & omnes in vno exerciti-
tu erunt, sed quod prius dixi probabi-
lius est. Ex his regibus præcipue nomi-
nari arbitror Gog, & Magog, quoniam
potentia præstabitur inter ceteros, &
multitudine, ac ferocitate militum.
63 † De illis ergo ait Iohannes, *Et seducet
gentes, quæ sunt super quatuor angulos ter-
ra, Gog, & Magog.* Quod non est ita ac-
cipiendum, ac si quatuor anguli illi
sint terræ Gog, & Magog; nam Gog,
& Magog in quarto casu sunt apud Gre-
cos, & Articulum habent masculinum,
(vt iam diximus) vt homines esse intel-
ligamus, τῶν γῶν, καὶ τῶν ἡερῶν. Qua-
tuor angulis terræ vniuersus orbis intel-
ligitur, si sunt Ortus, Occasus, Meri-
dies, & Septentrio. Ex his multi seducen-
tur, & sequentur Antichristum. Sedu-
cet itaque Diabolus ex vniuersis orbis
partibus multos; & in ijs Gog, & Ma-
gog, quos propriè nominari oportuit,
quoniam eorum feritas, & immanitas
maximè tunc spectabitur. Quamuis &
ita satis commode explicari potest. Sed
ducet gentes, quæ sunt in quatuor an-
gulis terræ: Gog, inquam, regè, & Ma-
gog, nam cum eis veniet magna homi-
num multitudo ex quatuor orbis terræ
partibus, vt Perse ab Oriete, ab Occasu
Aethiopes, à Meridie Lybies, ab Aquilone
Gomer, & vniuersa agmina eius,
& domus Thogorma. Et post hos om-
nes ait: Populi que miti tecum. Ad
illud autem quod obiecinus ex cap. 39:
*Et succendent ea igne septem annis, re-
spondemus postea num. 70. & 71.*

Vers. 8.

64 † *Et ascenderunt super latitudinem terræ.*
† Hoc propriè dicitur de ijs, qui antea
nulli p̄ abantur, & repente in magna
multitudine re apparent. Nam ascendere
dicuntur, quæ prius non videbantur, &
subito in conspectum prodeunt, & la-
tè sese expandunt. Jerem. 46: Quis est
iste, qui quasi fluvius, ascendit, & ve-
luti fluviorum, intumescunt gurgites
eius? Et cap. 47: Ecce aquæ ascendent
ab Aquilone, & erunt quasi torrens
inundans, & operient terram. Latitu-
do verò terræ eadem expansionem
indicat, Isai. 8: Et erit extensio alarum

eius implens latitudinem terræ tuæ
Emmanuel, idem dictum est Ezeielis.
38: Ascendens autem quasi tempestas,
venies, & quasi nubes, vt operias terram
tuam, & omnia agminatua, & populi mul-
titudine.

65 † *Et circueverunt castra sanctorum, & civi-
tatem dilectam.* His verbis Millenarij ad-
ducti sunt, vt existimarent omnes san-
ctos futuros esse in Ierusalem, illamque
ab infidelibus gentibus esse obsiden-
dam. At civitatem dilectam non Ieru-
salem intelligit, sed Ecclesiam, cuius ty-
pus fuit Ierusalem, vt omnes interpre-
tantur. Castra autem sanctorum Meta-
phoricè vocat omnia iustorum habita-
cula, in quibus manent cum hoste pu-
gnaturi. Cum enim iusti illius temporis
veri Christi milites futuri, & aduersus
Diabolum, & membra eius, strenuè pu-
gnaturi, semperque se in bello esse re-
cordaturi sint, iure eorum domicilia
castra sunt appellata. Augustinus cap.
11. eiusdem lib. 20. de Civit. † Non uti-
que ad vnum locum venisse, vel ventu-
ri esse significari sunt, quasi aliquo vno
loco futura sint castra sanctorum, & di-
lecta ciuitas, cum hæc non sit nisi Chri-
sti Ecclesia toto terrarum orbe diffusa,
ac per hoc vbicumque tunc erit, quæ in
omnibus gentibus erit, quod signifi-
catum est nomine latitudinis terræ, ibi
erunt castra sanctorum, ibi erit dilecta
Deo ciuitas eius, ibi ab omnibus inimi-
cis suis (quia & ipsi in omnibus genti-
bus cum illa erunt) persecutionis illius
immanitate cingetur, hoc est in angu-
stias tribulationis coartabitur, yrgebi-
tur, cõcludetur, nec militiam suam dese-
ret, quæ vocabulo est appellata castror-
um, &c. At quid Ezeieli respondebi-
mus, qui de Ierusalem, & de Iudæa lo-
qui videtur, & de Iudæis reuersis à ca-
ptiuitate Babylonica? In nouissimo, in
quit, annorum venies ad terram, quæ
reuerfa est à gladio, & congregata est
de populis multis, ad montes Israel, qui
fuerunt deserti iugiter. † Et postea: Vt
inferas manum tuam super eos, qui de-
serti fuerant, & postea restituti, & su-
per populum, qui est congregatus ex
gentibus, qui possidere cepit, & esse
habitator vmbilici terræ. Vmbilicus ter-
ræ Ierusalem dicta est, vt autor est Io-
sephus

sephus lib. 3. de Bello Iud. cap. 3. Res-
ponderi satis probabiliter potest, hæc
dici de Ecclesia congregata ex multis
populis gentium, atque ideo ait: Et con-
gregata est de populis multis. Et rursus.
Hæc de populis educta est, &c. Popu-
lus autem Iudæorum reuersus ad Ieru-
salem de Babylone, figura est eorū,
qui ex Diaboli laqueis liberantur, & ad
Ecclesiam veniunt: atque ideo nunc
Metaphoricè de filijs Ecclesie loqui-
tur, perinde ac si loqueretur de filijs Is-
rael reuersis ex Babylone: ita tamen, vt
quædam inserat, vt iam diximus, quæ
manifestè conueniant in Ecclesiam. Fi-
lij itaque Ecclesie sunt gens, quæ reuer-
sa est à gladio, id est, quæ cum Dei esset
propter creationem, à Diaboli gladio
liberata reuersa est ad montes Israel, id
est, ad pascua, & loca tuta Ecclesie.
67 † Illud etiam iuuat, quod montes Israel
desertos fuisse dicit iugiter, nec enim
nunc Israel decem tribus intelligit, quæ
nunquam redierunt, sed Iudam. Mon-
tes autem Iudæ non possunt dici deser-
ti iugiter, cum semper habitatores suos
habuerint, & ne quadraginta quidem
annis deserti fuerint. At montes Ecce-
sie gentium deserti iugiter fuerunt,
quia paucissimi ex gentibus ad eam ve-
niebant. Vnde illud Isai. 35. (cui pluri-
ma sunt in prophetis similia) Lætabitur
deserta, & inuia, & exultabit solitudo.
Et postea: Et quæ erat arida, erit in sta-
gnum, & sitiens in fontes aquarum. De
his montibus Israel scriptum est Ezei.
34: Et educam eas de populis, & con-
gregabo eas de terris, & inducam eas
in terram suam, & pascam eas in mon-
tibus Israel. Vnde & paulò post ait: Et
suscitabo super eas pastorem vnum, qui
pascet eas, seruum meum Dauid, &c.
Sequitur continuò in cap. 38. Ezei: Et
habitauerunt in ea confidenter vniuer-
si, quod de Ecclesia eadem dixerat aper-
tissime cap. 34: Sed habitabunt confi-
denter absque vilo terrore. Eundem
sensum habent verba sequentia in eo-
dè cap. 38: Vt inferas manum tuam, &c.
Illud tantum mouere potest, quod ait:
Qui possidere cepit, & esse habitator
vmbilici terræ. At vmbilicus terræ di-
citur Ierusalem, quæ est typus Ecclesie,
& propterea figuratè vmbilicus terræ

68 significat Ecclesiam, [sicut si diceretur
Ierusalem.] † Nec deest causa nomini,
rectè enim Ecclesia dicitur vmbilicus
terræ, quia ex omnibus terræ partibus
ad eam multi veniunt. Immo verò &
pro ipsa Ierusalem accipere possumus.
Ecclesia enim in Ierusalè cepit; & in-
de per orbem diffusa est, itaque initio
habitatric fuit vmbilici terræ. Est & alia
omnium verborum Ezeielis explana-
tio, ac meo quidem iudicio valde ger-
mana, [& omnino priori preferenda.]
Iudæi tempore Antichristi conuerren-
di sunt ad Evangelium per Eliam, &
Henoch, qui in Ierusalem interficien-
di sunt, vt cap. 17. docuit Iohannes. Qua-
re non videtur dubium in ea fore Iu-
dæos, qui conuerterentur, & in locis pro-
ximis Iudææ. Excitati enim nomine
Antichristi, qui Mæssias Iudæis dice-
tur, omnes vndique ex suis regionibus
concurrent ad Iudæam. Iudæi ergo ad
fidem conuersi sunt maximè qui reuer-
si sunt à gladio, & congregati ex popu-
lis multis. Iisdem sunt, qui deserti fue-
rant, & postea restituti, qui iterum cœ-
perunt habitare in Ierusalem. Et habi-
tabunt confidenter, quoniam conuersi-
sione sua, & luce à Deo accepta, latenti-
69 hil timebunt. † Ita etiam intelligemus,
quod ait Apostolus: *Et ascenderunt super
latitudinem terræ, & circueverunt castra san-
ctorum, & civitatem dilectam.* Venient
enim inimicæ illæ nationes, vt reliquos
etiam Christianos capiant, & occidat,
sed maximè aduersus eos, qui erunt in
locis Iudææ, & in Ierusalem, ciuitate
olim dilecta, [& cum illis multi etiam
erunt ex Christianis aliarum nationū,
partim conuersis ab Elia, & Henoch,
partim profectis ex alijs prouincijs vt
tantos prophetas prædicantes audiant.
Cum hoc congruat optimè quod dictū
est supra cap. 16. de exercitu cogendo
in Sanctos: Et congregabit illos in lo-
cum, qui dicitur. Hebraicè Armaged-
don, quem non multum distare ab Ieru-
salem diximus in idem caput, num.
13. Congruit etiam, & planè rem com-
probat, quod Ezei. 39. dicitur ipsi Gog:
Super montes Israel cades tu, & omnia
agmina tua. Et postea: Dabo Gog locū
nominatum sepulcrum in Israel, vallè
viatorum ad Orientem maris, quæ ob-
stupe-

stupescere faciet praterentes, & sepe-
liet ibi Gog, & omne multitudinē eius.
Probabile etiam videtur infideles, qui
erunt inter sanctos in Ierusalem, & in
alijs Iudææ locis, recessuros ab eis belli
imperum, & minas fugientes. Loca au-
tem tutiora, in quæ sancti fugient, & in
quibus manebunt ne ab hostibus lædan-
tur, Castra appellauit.

Vers. 9.

Et descendit ignis a Deo de celo, & deu-
rauit eos. Iohannes præcipuam poenam
commemorauit, sed alia etiam erunt,
quas legimus Ezeielis. 38. vbi de Gog
scriptum est: Et conuocabo aduersus
eum in cunctis montibus meis gladiū,
ait Dominus Deus, gladius vnus cuius-
quē in fratrem suum dirigitur. Et iudi-
cabo eum peste, & sanguine, & imbre
vehementi, & lapidibus immensis ignē,
& sulphur pluam super eum, & super
exercitum eius, & super populos mul-
tos, qui sunt cum eo. Et de Magog ait:
cap. 39. Et immitte ignē in Magog, &c.
Quare in his verbis Iohannis non Me-
taphoricē ignis accipiendus est, vt acce-
pit Augustinus. 20. de Ciuit. cap. 12. sed
proprie, vt indicant verba Ezeielis.
De his etiam scriptum est in libro ter-
tio Sibyllinorum Oraculorum.

Αἱ αἰ σοι χῶρα γῶν, ἡδὲ Μαγῶν, μέλας ἐσ-
σα

Αἰθίοπων ποταμῶν, πόσου αἵματός ἐκχυ-
θήσεται

καὶ κρησάσθαι οἰκιστὸς ἐν ἀνθρώποις κελύκη,
καὶ πῆται ὅσα γαῖα πολύβορος ὁ αἶμα κα-
τακλύσει λαοῦν.

Hoc est.
Vae vae tibi regio Gog, & Magog, quæ me-
dium es.

Ethiopum fluminum, quantam sanguinis
effusionem accipies?

Et iudicij domus in hominibus vocaberis.

Et biber terra madefacta tuum sanguinem
nigrum.

Nec multo post alijs etiam nationibus
minatur, quæ his regibus parebant.

Αἱ αἰ σοι γῶν, καὶ πᾶσι ἐφ' ἑσῆς ἀμα μα-
γῶν

Μαροῶν, ἡδὲ Ἀγγῶν, ὅσα σοι κακὰ ποιῶσιν
πελάζει.

Πολλὰ δὲ καὶ λικίων, ἰσοῖς, μισῶντε, Φρυ-
γῶντε.

Πολλὰ δὲ παραφυλάξω ἐθνῶν, λυθῶν τε καὶ
οἰεῖται

Μαυρώντ', αἰθίοπων τε, καὶ ἑθνῶν βαρβα-
ροφώνων

Καὶ παραδραῶν τε, ἀραβῶν τε. &c.

Hoc est.

Vae vae tibi Gog, & omnibus deinceps cum
Magog,

Marsog, atque Angon: quanta tibi mala fa-
tum affert?

Multa etiam filijs Lyciorum, Mysorumque,
Phrygumque.

Multa etiam Pamphyliorum gentes, Lydo-
rumque cadent,

Maurorumque, Ethiopumque, & gentium
barbaræ vocis,

Cappadocumque, Arabumque. &c.

70 † Et quod supra cap. 17. scriptum est.
Hi cum Agno pugnabūt, & Agnus vin-
cet illos, quoniam Dominus domi-
num est, & rex regum, etiam ex his, que
modò diximus, intelligitur. Videmus
enim iam quomodo vincendi, & quo
mortis genere extinguendi sint. Simul
& illud intelligitur cap. 19. Et ceteri, oc-
cisi sunt in gladio sedentis super equu.
De loco etiam dictū est cap. 16. Et con-
gregabit illos in locum, qui vocatur He-
braicè Armageddon. Non ergo mira-
bitur, (rectè enim conueniunt omnia,)
scriptum esse Ezeielis. 39. Et erit in die
illa, dabo Gog locum nominatum, se-
pulcrum in Israel, vallem viatorum ad
Orientem maris, quæ obstupescere fa-
ciet praterentes: & sepeliet ibi Gog,
& omnem multitudinem eius, & voca-
bitur vallis multitudinis Gog.

Illud tamen est perdifficile, quod se-
quitur. Et sepelient eos domus Israel,
vt mundent terram septem mensibus.
Non enim supererunt ab hac victoria
septem menses ad diem iudicij. Sed dif-
ficilius etiam, quod de armis victi exer-
citus ait: Et succendent ea igne septem
annis. Lyranus facile in Ezeielis com-
mentarijs, & in cap. 12. Danielis, horum
verborum vim eludit, ait enim quanti-
uis multi dicant quadraginta quinque
dies tantum interfluxuros esse a suppli-
cio Antichristi, vsque ad diem iudicij,
non constare, vtrum dies sint proprie
dicti, an anni, sicut scriptum est Ezeie-
lis.

Tempus ab
interitu An-
tichristi vs-
que ad diē
iudicij.

lis. 4: Diem pro anno dedi tibi. Quod si
dies sint proprie dicti, plures futuros es-
se. Nos (nisi esset, quod magis vrgeret)
ab illa communi sententia de quadra-
ginta quinque diebus Lyranus dubitatio
non dimoueret; colligi enim videtur
ex verbis Danielis cap. 12. vbi cum quæ-
sisset. Vsque quo finis istorum mirabi-
lium, & responsum illi esset: In tem-
pus, & tempora, & dimidium tempo-
ris, nec id intellexisset, iterum quæsiuit
de fine mundi: Domine mi, quid erit
post hæc? hoc responsum accepit: Et à
tempore, quo ablatum fuerit ilige sacri-
ficium, & posita fuerit abominatio in
desolationem, dies mille ducenti nona-
ginta, idest, Anni tres, & semis. Et sta-
tim addit: Beatus qui expectat, & per-
uenit vsque ad dies mille trecentos tri-
ginta quinque. Apparet igitur ex præ-
cedentibus dies consummationis sæcu-
li significari, vt perspicue interpretatus
est Hieronymus, aut dicat nobis Lyra-
nus, quid his diebus significatum sit;
aut cur beatus dicatur, qui expectat vs-
que ad dies mille trecentos triginta quin-
que. † Illud autem ridiculum, cum in
hoc numero mille trecentorum trigin-
ta quinque dierum, priores mille ducē-
tos nonaginta dies proprie sint, dubita-
re vtrum reliqui. 45. dies sint, an anni.

71 † Adiuuant etiam verba Matthæi
cap. 24. Sicut enim erant in diebus ante
diluuium comedentes, & bibētes, &c.
ita erit aduentus filij hominis, quæ qua-
draginta quinque diebus non satis cō-
modè fieri possunt. Possent etiam tunc
certò cognosci simul atque Antichri-
stus regnare inciperet, quando dies iū-
dicij futurus esset, quod absurdum cen-
sendum est, quia dies Domini, sicut fur
in nocte, ita veniet. 1. Thess. 5. Si di-
cās doctos cognituros esse tatum, quo-
niam Danielis 12. scriptum est: Neque
intelligent omnes impij, porro docti in-
telligent, id non de mille trecentis tri-
ginta quinque diebus dictum est, de
quibus nihil tunc Propheta dixerat, sed
de proximo fine sæculi, quem, cum tē-
pus illud venerit Antichristi, proximū
iam esse sentient docti, at quantum su-
perfit temporis, nemo liquidò cognos-
cet. Immo neque prophetæ explicatū
est, sed potius audit: Vade Daniel, quia
clausi sunt, signatique sermones vsque
ad præ-

72
Futurum
tempus in-
terdum nō
iam actum
significat,
quam po-
tentiam.

vt possint omnes cilicio indui, & capi-
ta sua decaluare. Isa. 4. Et apprehendet
septem mulieres virum vnum in illa
die, &c. Hoc neque in Iosepho, nec in
alijs autoribus factum legimus, vt septē
mulieres virum vnum apprehēderint,
significatur tamen tanta futura pauci-
tas virorum, vt vni vel septem mulie-
res inueniri possint. Illud quoq;, quod
est in capite 12. Danielis: Porro docti in-
telligent; Hieronymus ita exponit:
Qui docti fuerint disciplina Dei, ipsi in-
telligere poterunt: Verum Ezeielis
verba violenter ita exponi videntur, il-
la præsertim: Et sepelient eos domus Is-
rael, vt mundent terram septem mensi-
bus. Sepeliet autem eum omnis popu-
lus terræ, & erit eis nominata dies, in
qua glorificatus sum, ait Dominus
Deus. Et viros iugiter constituent lu-
strantes terram, qui sepeliant, & requi-
rant eos, qui remanserint super faciem
terræ, &c. Post menses autem septem
querere incipient, & quæ sequuntur.
Quare probabile admodum videtur,
post horum regum cædem saltem se-
ptem annos esse fluxuros vsque ad diē
iudicij. Vt enim hoc asseramus, cogunt
verba Ezeielis, quæ quomodo aliter
explicari possint aptè, & sine vi non vi-
deo. † Adiuuant etiam verba Matthæi
cap. 24. Sicut enim erant in diebus ante
diluuium comedentes, & bibētes, &c.
ita erit aduentus filij hominis, quæ qua-
draginta quinque diebus non satis cō-
modè fieri possunt. Possent etiam tunc
certò cognosci simul atque Antichri-
stus regnare inciperet, quando dies iū-
dicij futurus esset, quod absurdum cen-
sendum est, quia dies Domini, sicut fur
in nocte, ita veniet. 1. Thess. 5. Si di-
cās doctos cognituros esse tatum, quo-
niam Danielis 12. scriptum est: Neque
intelligent omnes impij, porro docti in-
telligent, id non de mille trecentis tri-
ginta quinque diebus dictum est, de
quibus nihil tunc Propheta dixerat, sed
de proximo fine sæculi, quem, cum tē-
pus illud venerit Antichristi, proximū
iam esse sentient docti, at quantum su-
perfit temporis, nemo liquidò cognos-
cet. Immo neque prophetæ explicatū
est, sed potius audit: Vade Daniel, quia
clausi sunt, signatique sermones vsque
ad præ-

ad præfinitum tempus. [Accedit quod eodem libro tertio Sibyllinorum Oraculorum, docet Sibylla post mortem Antichristi totius orbis imperium penes mulierem quamdam futurum, & post eius regnum finem sæculi esse venturum.

Καὶ τότε ἴθι κέριμ' ὑπὸ ταῖς παλάμῃσι
γυμνακός

Ἐσεται ἀρχόμενος, καὶ περιβόλιος ὡς
παῖς.

Ἦν δ' ὁπίστανός με παῖς χιρὸν βασιλεύσει,
καὶ ἐμὴ χρυσόντε, καὶ ἀργυροῦ εἰς ἄλλα
δίσκου

Καὶ χαλκόντε, οἰδῶσιν ἐφ' ἡμερίων τ' ἀνθρώπων

Εἰς τὸν ἐμὴν, τότε δὴ σοιχεῖα προπαρτα
χρῆσει κόςμα. & c.

Hoc est.

Et tunc mundus sub manibus mulieris.
Erit dominatu possessus, & in omnibus obediens.

Cum vero vidua toti orbi dominata fuerit.
Et proiecerit aurum, & argentum in mare
Dinimum.

Et aes, & ferrum hominum brevis vite
In mare proiecerit: tunc elementis omnibus

Viduabitur mundus, & c.

Nihil denique obstare videtur, nisi quod ex capite. 12. Danielis retulimus. Sed id de die iudicij intelligi quæ novit, aut nosse potuit? Potest siquidem satis probabiliter intelligi dictum esse, quonia post dies mille trecentos triginta quinque, id est, intra quadraginta quinque dies à raptu Antichristi, occiderunt quot quos supererat hostes Christiani nominis & persecutores sanctorum: atque idcirco beatus ille dicitur, qui vsque ad id tempus manet, quia tunc extinctis persecutoribus, ijs, qui metu à Christo recesserant, redire poterunt ad eum, & omnes, qui steterat, sine villo metu persecutionis pietatem colere poterunt. Beatus ergo qui vsque ad illum diem victus non fuerit, iam enim postea non vincetur, & beatus, qui licet victus sit, post id tempus vivit, poterit enim iam ex animi sententia Christo adherere, nec persecutorum vim timebit.

Vers. 10.

Et Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis. Hoc per anticipationem

dictum est, non enim fiet, nisi in ultimo iudicio, ut ait Augustinus. 20. de Civ. cap. 14. & 15. & Ambrosius. Et ex eo constat, quod postea ait: Et infernus & Mors missi sunt in stagnum ignis.

Vbi & Bestia, & Pseudopropheta cruciabitur. Quasi dicat, In eodem loco tormentorum erunt, & Diabolus, qui adiuvit, & bestia, hoc est Antichristus, qui ab eo adiutus est, & præcursor ille, qui eum secutus est. Hic iterum Augustinus lib. 20. de Civ. cap. 14. ut sibi constaret, bestiam esse dixit impiorum civitatem, Pseudopphetam vero esse, aut Antichristum, aut imaginem illam, quam impij adorauerunt. Sed tam aperte hæc eius sententia convincitur verbis eiusdem Apostoli cap. 13. & 14. ut diximus supra num. 50. ut superuacaneum sit refutare.

Et vidi thronum magnam candidum. Vers. 11.

74 † Candidum dicit, quasi plenum luce, declarantem videlicet Christum cum magno splendore, & cum maiestate magna venturum ad iudicium.

Acuius conspectu fugit terra, & cælum. Vers. 12.

Augustinus 20. de Civ. cap. 14: Peracto quippe iudicio tunc esse desinet hoc cælum, & hæc terra, quando incipiet esse cælum novum, & terra nova. Mutatione namque rerum, non omnimodo interitu, transibit hic mundus, Et idem fufius postea repetit cap. 16. Eadem verba sunt apud Primasium, & Bedam. Idem est Arethæ sensus, sed Ambrosius apertius. Quem admodum, inquit, à conspectu sedentis super thronum cælum, & terra fugiat, Psalmista ostendit, qui dicit: Ignis in conspectu eius exardescet, & iterum: Ignis ante ipsum præcedet.

Psal. 49.
Psal. 96.

Fugiet autem terra, & cælum, id est, species terræ, & cæli, quia per ignem à sua specie commutabuntur, ut possint in aliam reformari multò & pulchriorè meliorè, & c. De hoc ait Petrus in 2. Epist. c. 3: Cæli autem, qui nunc sunt, & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reseruari in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum. † Et postea: Novos vero cælos, & novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Indicat autem locum Isaie cap. 65: Ecce enim ego creo cælos novos, & terram novam, & non erunt

75

in

in memoria priora. Et Apo. 21: Et vidi cælum novum, & terram novam, primum enim cælum, & prima terra abiit, & mare iam non est. Non esse autem mutandam terræ, aut cæli substantiam, sed speciem, ut sancti patres interpretantur, manifestissime docemur Psalm. 101: Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes, sicut vestimentum, veterascet, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur. Non perdes, sed mutabis, sicut mutatur opertorium, quod inverteitur, quia invertebatur, & renouatur.

Vers. 11.

Et locus non est inventus eis. Non sunt inuenti cæli, nec terra, sed perierunt, secundum eam dum taxat formam, quam prius habebant. De hac Scripturæ locutione diximus supra cap. 12. num. 28.

Vers. 12.

Et vidi mortuos magnos, & pusillos. Tâ, qui viri, aut senes, quam, qui adolescentes, & pueri mortui sunt.

76

Vers. 12.

Libri, qui

aperiuntur

in iudicio.

77

Libri vitæ.

Et libri aperti sunt. † Augustinus eodem libro. 20. de Civitate, cap. 14. libros hos esse dicit sanctos veteres, & novos, ut in illis ostenderetur quæ Deus fieri iussisset. In libro autem vitæ, qui apertus est, librum intelligit, in quo scripta est vita vniuscuiusque, id est, quid quisque fecit, aut non fecit. At vero dum bium esse non debet, quin liber vitæ sit, in quo omnes, qui prædestinati sunt ad vitam æternam, scripti sunt, ut ex præcedentibus constat. Cap. 3. dictum est: Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ. Et cap. 13: Et adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt nomina scripta in libro vitæ Agni. Et eadem verba sunt in cap. 17. Sed nihil præcedentibus indigemus, nihil enim manifestius, quæ quod in hoc ipso capite scriptum est: Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Quæ verba paulò post cap. 15. exponens Augustinus dixit librum vitæ prædestinatione significare eorum, quibus æterna dabitur vita. † Quod si hoc verum est, libri, qui aperti sunt, nullo modo esse possunt sancti, sed illi, in quibus vniuscuiusque opera scripta sunt, ait enim Apostolus: Et iudicati sunt mortui ex ijs, quæ scripta erant in libris

77

secundum opera ipsorum. De quibus etiam scriptum est Danielis. 7: Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Nec enim cum de iudicio agitur, sancti appellari solent libri, sed iudicium, aut iudices.

Et dedit mare mortuos, qui in eo erant. Vers. 13.

Dixerat se vidisse in conspectu throni mortuos magnos, & pusillos, nunc, ut doceat, quomodo id fieri possit, resurrectionem omnium futuram ante iudicium prædicit his verbis: Et dedit mare mortuos, & c. Quod Augustinus cap. 14. per recapitulationem dictum esse tradit, & manifestum est, prius enim mortui resurgent, & postea stabunt ante thronum. Sed queritur, quid in Mari intelligat Apostolus? Nam si propriè Mare accipit, quomodo statim dicitur: Et mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, quando quidem eorum, qui in mari moriuntur, multi etiam in inferno sunt. Nec rursus mare habet bonos mortuos, infernus vero malos. † Hac questione ita proposita respondet Augustinus cap. 15: Sed profecto convenienter quidam hoc loco Mare pro isto sæculo positum accipiunt, & c. ita ut mare dedisse dicatur mortuos, qui in ipso erant, quia ijs, quos in corpore constitutos inueniet Christus, simul cum alijs resurgent, & simul iudicabuntur. Idem sentit Primasius, & Tyconius Hom. 17. & Ansbertus, & Haymo. Multò aliter exponit Arethas, multò aliter Ambrosius, atque alij etiam aliter. Mihi Apostolus nequaquam intelligere animas videtur, cum mortuos dicit datos esse, sed corpora. Nam si animas mortuos vocaret, cur non etiam diceret cælum dedisse mortuos suos? Nec sine causa ira locutus est; cum enim resurrectionem statueret, quam idcirco ethnici fieri putant non posse, quod videant corpora perire, & ab animalibus deuorari: atque inter cetera illa maxime perire videantur, que in mare mittuntur, & in abyssum profundissimam deueniunt, vnde ne viui quidem exire possent, præsertim ab ignotis, & nunquam fortasse in terram venturis piscibus deuorata, ut hunc errorem ex hominum animis eximeret, rectè ait mare dedisse mortuos, qui in eo erant.

Mortui, quos dabit mare.

78

Et mors, & infernus dederunt mortuos

Vers. 13.

79 tuos suos. † Infernus dedit etiam mortuos suos, id est, corpora, quæ absorbuerat, & in infernum descendisse putabatur, ut corpora Dathan, & Abiron, & Antichristi, & Pseudopropheta, & aliorum multorum, qui in historijs leguntur huiusmodi morte periisse. Mors dedit mortuos, quos videlicet ipsa vel naturaliter, vel violenter consumpsit in terra. Hos morti attribuit Apostolus, quoniam tantum mortui sunt, reliquos vel terra, vel mare absorbit, ut plura mortui fuisse videantur.

Et infernus, & Mors missi sunt in stagnum ignis. Augustinus, quem autorem reliqui, quos ante nominavi, sequuntur.

Argumentum Capituli XXI.

Videt cælum novum, & terram novam, & civitatem novam Ierusalem descendente de cælo, cuius murum, & portas, & altitudinem, longitudinem, ac latitudinem, & claritatem, & felicitatem describit eleganter.

Caput XXI.

I Vidi cælum novum, & terram novam. Primum enim cælum, & prima terra abiit, & mare iam non est. Et ego Iohannes vidi sanctam civitatem Ierusalem novam descendente de cælo à Deo, paratam, sicut sponsam ornatum viro suo. Et audivi vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populus eius erunt: & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt. Et dixit qui sedebat in throno. Ecce no-

tur, ita hæc exponit. 20. de Civi. cap. 15: His nominibus significat Diabolum, quoniam mortis est autor, & infernarum pœnarum, universamque simul demonum societatem. Hoc est enim, quod supra evidentiùs præoccupando iam dixerat: Et Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, &c. Confirmatur hæc explicatio eo, quod supra adnotavimus, nomina, quæ Abstracta vocantur à Dialecticis, poni pro illis, quæ ab eisdem Concrete dicuntur, nunc actiùe sumptis, nunc passivè. Itaque mors pro occidente ponitur, infernus pro cruciante. Cetera iam explanata sunt.

na facio omnia. Et dixit mihi. Scribe quia hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et dixit mihi. Factum est, ego sum & c. in initio, & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis. Qui viderit, possidebit hæc, & ero illi Deus: & ille erit mihi filius. Timidis autem & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololâtris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda. Et venit unus de septem angelis habentibus pialas plenas septem plagis novissimis, & locutus est mecum, dicens, Veni, & ostendam tibi sponsam, uxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum: & ostendit mihi civitatem sanctam Ierusalem descendente de cælo à Deo, habentem

claritatem Dei, & lumen eius simile lapidi pretioso, tamquam lapidi iaspidis, sicut crystallum. Et habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim, & in portis angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Ab Oriente portæ tres: & ab Aquilone portæ tres: & ab Austro portæ tres: & ab Occasu portæ tres. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim: & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundinam auream, ut metiretur civitatem, & portas eius, & murum. Et civitas in quadra posita est, & longitudo eius tanta est, quanta & latitudo: & mensus est civitatem de arundine per stadia duodecim millia, & longitudo, & altitudo, & latitudo eius equalia sunt. Et mensus est murum eius ceteram quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est angelis. Et erat structura muri eius ex lapide iaspide: ipsa vero civitas aurum mundum simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis, omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum iaspis: secundum sappirus: tertium calcedonius: quartum smaragdus: quintum sardonyx: sextum sardius: septimum chrysolithus: octavum beryllus: nonum topazius: decimum chrysoprasus: undecimum hyacinthus: duodecimum amethystus. Et duodecim portæ,

duodecim margarite sunt per singulas, & singulæ portæ erant ex singulis margaritis, & platea civitatis aurum mundum, tamquam vitrum perlucidum. Et templum non vidi in ea, Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna eius est Agnus. Et ambulant Gentes in lumine eius, & Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem, nox enim non erit illi. Et afferent gloriam & honorem gentium in illam. Non intravit in eam aliquod coinquatum, aut abominationem faciens, & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.

I Vidi cælum novum. Renovationem cæli, & terræ sub indicat, quæ in iudicio fiet, ut explicavimus iam cap. 20. nu. 74. [Andreas Cassaricensis: Et hic non significat creaturam esse delendam, sed renouandam in melius, sicut ait Apostolus: Ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Et Divinus psalter: Sicut amictum inuolues eos, & mutabuntur, &c. Causam reddit, quoniam quod renouatur non perit, sed vetustatem exuit.]

Et mare iam non est. Mare secundum substantiâ suâ periturum non est, sed similiter renouandû, ut speciè habeat multo pulchriore. Cur igitur non dicit se videri mare etiâ novum, & primum mare abiisse, sicut de cælo, & de terra dixit: sed simpliciter ait: Et mare iam non est? De hoc ita Augustinus eod. 20. de Civi. c. 16.

Verf. 1a

Rom. 8.

Psal. 101.

Quod

An mare in fine sæculi siccandū sit. Quod autē ait. *Et mare iam non est*: utrū maximo illo ardore siccetur, an & ipsum vertatur in melius, non facile dixerim. Cælum quippe nouum, & terrā nouam futuram legimus: de mari autē nouo aliquid me vspiciam legisse non recolo, nisi quod in hoc eodem libro reperitur: Tamquā mare vitreum simile crhyallo. Sed tunc nō de isto fine factuli loquebatur, nec propriē videtur dixisse Mare, sed Tamquā mare, &c. Denique, hæc eius responsio est, potuisse hoc loco mare dici presens sæculū vita mortaliū turbulētū, & procellosum, de quo supra dixit: Et dedit mare mortuos qui in ipso erāt. † Primasius, & Beda tārūm verba Augustini in suos Cōmentāriōs trāscripserunt. Idem fecit & Ansherrus, sed addit: Tamēn beatus Augustinus hac sententiā confusus quodam loco ait: Mare siccabitur. Haymo similiter hæret, nec definire quidquā audet. Idē cōtigit Arethæ, Ambrosio, Ruperio, Anselmō. [Andreas: Notandū autē de cælo quidē, & terra eū dicere, Abijt, id est, mutatū est, de mari autē ait: Mare nō erit amplius. Quæ enim vtilitas maris, eū nō sit opus hominibus illud nauigare, &c.] Thomas manifestē negat sic candum esse mare, sed purgādum dicit ardore ignis illius, qui faciē præcedat iudicis, ab omni corruptione, & fe ditate, & salia amaritudine. At nō dixit cur de mari aliter locut⁹ fuerit Apōstolus, quā de cælo, & terra. Beda quidē in cap. 3. secūdā epist. Petri duo elemēta dicit esse peritura, ignē, & aquā, duō es ferēnouāda, terrā, & aerem. Sed eius sententiā rejciunt in Cōmentarijs eiusdē capitis S. Thomas, Titelmānus, Caieranus, & Scholastici fere doctores in. 4. D. 48. Arque hoc verius videtur, [manere enim oportet mare ad integritate, & decorē vniuersi.] † Cur ergo aliter de mari loquitur, quā de cælo, & terra? Fortasse quod ita sit mare renouādum, vt ne substantiā quidem suā retinere videatur sicut terra, & cælū: præferim si verum sit quod quidam dicūt, aquam non fore post finem mundi fluidam, sed consolidatam, & instar sphæ ræ cōglobatam. Etenim neque iā fluēt, aut refluēt, nec vlli pisces futuri sunt, qui in ea natēt, vt fluidā eam esse oportet.

teat. Atq; ita maior videtur futura mutatio in aqua, quam in cælo, & in terra, cuius causa nō esse dicitur. Sed fortasse melius, & expeditius respondebimus, si dicamus vniuersam mundi machinā nomine cæli, & terræ significatam esse hoc loco, sicut Gen. 1: In principio creauit Deus cælum, & terram, in quibus tamen & aquam intellectam esse non est dubium, cum sequatur continuō: Terra autē erat inanis, & vacua, & tenebræ erant super faciē abyssi. Ergo cum ait: Et vidi cælum nouum, & terram nouam, aquam etiā, & cetera elemēta renouata significat, sicut & Isaias cum ait cap. 65: Ecce enim ego creo cælos novos, & terram nouam. Et cap. 66: Quia sicut cæli noui, & terra noua, quæ ego facio stare corā me, &c. Deinde cū dicit Apōstolus: Primum enim cælū & primā terrā abijt, id est, renouata sunt, & esse desierunt qualia ante fuerant, si militer intelligit: *Et mare iam non est*, mare scilicet illud, quod ante fuerat, iam enim ex dictis intelligi poterat perinde esse, ac si diceret: Et mare primū abijt: quod perspicuitatis causa additum est, ne quis fortē putaret præteritum fuisse mare in hac renouatione.

Et ego Iohannes vidi sanctam ciuitatem *Vers. 2.*
 4. *Ierusalem nouā.* † Omnia, quæ in hoc capite scripta sunt de noua Ierusalē descēte de cælo, Millenarij de vrbe illa interpretabantur, in qua sanctos cū Christo mille annis victuros, regnāturosq; credebant, vt ex ijs intelligitur, quæ ex Terulliano, & Iustino, & Lactantio retulimus cap. 10. nu. 18. & sequentibus. Sed quoniā inanes esse eorū spes de aurea, atq; gemata Ierusalē satis in eodem capite demonstrauimus, superest, vt verū prophetiæ sensum aperiamus. Cū iam dixerit Apōstolus de regno sanctorum ante diē iudicij, & de ipso iudicio, reliquitum est vt de regno sanctorum post iudiciū dicat, vt hac iucundissima clausula prophetiā absoluat suā. Describit igitur quasi de vrbe aliqua loquēs gaudiū, & felicitatē beatorū, quā cū Christo omnes tā animis, quā corporib⁹ fruētur. Et quoniā de hac vrbe multa diximus. c. 3. n. 32. & sequētibus, in verba illa: Et nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalē, quæ descēdit de cælo à Deo meo, ea

quæ quidē non repetemus, sed breuiter, quæ eo loco dicta sunt, ad hunc accont modabimus; causā tamē interpretatiōnis ex illo petendā sunt. † Sub nomine sanctæ ciuitatis Ierusalē domiciliū, & beatitudinē sanctorū intelligit, cuius figura fuit Ierusalē, vetus iam diu hominibus cognita; hæc autē celestis noua est; quia homines eā non viderant. *Descendentem de cælo*, De cælo descēdit, quia iam non vult Deus eā hominibus ignōram esse, vt ante, cū à solis cōtribus cognoscebatur ferē, sed quasi in tenebras descēdere, & ab hominibus cognosci. Descēdit autē à Deo, quia ipse Deus bonitate suā homines ad eā vocare, & prædicatores eā promittētes, atq; ad eā homines parātes mittere dignatus est. Itaq; *à Deo*, nō cōiugitur cū verbo, *Paratam*, sed cū verbo, *Descendentem*, sicut cap. 3. dixit: Quæ descēdit de cælo à Deo meo. Hoc in Græco multo est manifestius: *κτραβουλοσα από τῶ θεῶ ἐν ἑσπέρῃ*. Id est, Descendentem à Deo de cælo.

Vers. 2.

Vers. 2.

Vers. 2.

Vers. 3.

Vers. 3.

Paratam, sicut sponsam ornata viro suo. *Paratam* dicit omnibus instructam, quæ ad veram pertinent felicitatem. Quod vt explicet, apposita similitudine vtitur sponsæ, quæ magno studio omnibus suis opibus exornat ad viri sui domum deducēda, hoc enim significat, *viro suo*; vt à viro suo videatur, & ad eū ducatur.

Et audini vocem magnā de throno. † Vox magnā magnitudinem indicat Diuinæ erga homines bonitatis, & misericordiæ, & magnitudinē beatitudinis ipsius. Indicat etiam Deum velle, vt hæc vox ab omnibus audiat, & omnes tantorū bonorū spe excitentur. Meritoq; à throno exit, in quo est Deus, quia ipse solus tanta bona hominibus præparauit. Deum autē esse, cuius vox audiat nūc, satis indicat illud, quod post eā legimus: Et dixit qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia.

Ecce tabernaculū Dei cū hominibus. Ac si diceret, Hæc vrbs est, in qua Deus habitat, & ad illam homines vocat, quos tanto honorē dignatur, vt in eadem vt be secū habitare velit. Sed cur vrbeni magnā, & splendidā tabernaculum vocauit, quod eius dignitate nomen inferius est? Apud Iudæos valde celebre

erat tabernaculi nomen, quod à Mose cōstructum est; in quo erat arca, & Propitiatorium, & cherubim; ideoq; celestis mansionis figura fuit, vt manifestē docet Paulus Heb. 9. † Inde tabernaculū Dei dici solet celeste domiciliū, vt Psal. 14: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in mote sancto tuo? Psal. 41: Quoniā trāsibo in locū tabernaculi admirabilis vsque ad domū Dei. Psal. 83: Quā dilecta tabernacula tua Domine virtutū? Videtur autem mihi hoc cælorum domiciliū tabernaculum Dei dici, vt cogitemus illud, quamuis magnificum, & affiplum, minus tamen esse Dei maiestatem, neque esse eius propriam domū, sed ipsum in se ipso habitare, tabernaculū enim minus domo est, & vilis.

Et ipse populus eius erunt. Nullius erūt, nisi Dei, neminem Dominum agnoscent, aut adorabunt, nisi Deum.

Et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. *Vers. 3.*
 Ipse Deus, qui dignatus est habitare cū eis, erit eorum Deus, id est, eos vt filios suos amplectetur, & æterna protectione tuebitur.

Et absterget Deus omnē lacrymam. *Vers. 4.*
 Eisdem verbis clauditur caput septimum, quæ iam suo loco explicauimus.

Et mors ultra non erit. Hæc verba sicut, *Vers. 4.*
 & præcedentia, ex cap. 25. Isaiæ desumpta sunt, qui ait: Præcipitabit mortē in sempiternū, & auferet Dominus Deus lacrymā ob omni facie. Tunc autē fiet hoc quod ait: Et mors ultra nō erit, cū euenierit illud Pauli. 1. Cor. 15: Cū autē mortale hoc induerit immortalitē, tūc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors stimulus tuus? Vt etiā ait August. lib. 20. de Ciui. c. 17.

Nec clamor. Pauperum videlicet oppressorum à potentioribus, & præ iniuriæ, ac laborū magnitudine clamantiū, vt Exo. 3: Vidi afflictionē populi mei in Aegypto, & clamorē eius audiui propter duritiā eorū, qui præ sunt operibus. Et post eā: Clamor ergo filiorum Israel venit ad me, vidique afflictionem eorū, quæ ab Aegyptijs opprimuntur.

Quia prima abierunt. Quia iam vetera illa tranfierunt, & vita mortalis, quæ

rumnis plena erat, terminata est. In nonnullis codicibus legitur: Quae prima abierunt: sed omnino legendum est Quia, non Quae, ut ex Graecis codicibus constat. Ita legitur apud Andream, Aretham, Primateum, & Bedam.

Vers. 4. Ecce nona facio omnia. Dubium esse poterat cur dixisset: Quia prima abierunt, ideoque magis id explicans ait: Vetera, quae conditioni illi priori hominum congruebant, iam terminata sunt. Ego facio novum caelum, & terram novam, & novam vitam, novam hominum conditionem, omnia innovo. Quare non est mirum nullas iam lacrymas, nullum luctum in seruis meis videri: haec veteris vitae fuerunt, nunc omnia innovantur.

Vers. 5. Scribe. Non vult haec deleri ex hominum memoria, ut hac bonorum coelestium spe nullis laboribus parcant, nullis cruciatibus, aut persecutionibus cedant.

Vers. 6. Et dixit mihi, Factum est. Iam finita sunt omnia cum haec venerint, iam factum est quicquid in vita hominum mortali faciendum erat. Ita cap. 16. locutus est: Et septimus angelus effudit phialam suam in aerem, & exiit vox magna de templo a throno dicens: Factum est.

Vers. 6. Ego sum A, & Omega, initium, & finis. Ego sum omnium rerum initium, ego sum finis. Ponitur autem more Hebraeorum Initium pro eo qui initium facit, Finis, proficiente, siue finem faciente. Finiensque dicitur quia omnibus rebus sine imponit, siue omnia ad fines suos perducit: nam & ihs, quae peritura sunt, finem suo tempore affert, quae vero sunt immortalia, idest, animos, ad finem sibi debitum perducit, siue ad aeternam quietem, siue ad cruciatum sempiternum. Quod recte congruit cum eo, quod dixit: Factum est: & cum eo, quod continuo subiicit: Ego sitienti dabo de fonte aquam vivam gratis. Eadem de causa hoc ipsum dixit cap. 1: Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent super eum omnes tribus terrae, etiam, amen. Ego sum A, & Omega, principium, & finis, &c. Ita haec explicavi, quia cum multis causis dici possit initium, & finis, ex fuerunt accipiende, quae instituto Apostoli visae sunt aptiores. De his diximus eodem loco satis, nu. 61. & 62.

Vers. 6. Ego sitienti dabo de fonte aquam vivam gra-

11 tis. Sitiientes iustos dicit, qui nihil nisi Deum cupiunt, idque vehementer, more sitiientium, & eo frui in hac vita non possunt, itaque semper sitiunt. Propterea David ait Psal. 41: Quemadmodum desiderat certius ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum, &c. Peccatores enim fruuntur concupitis, qui nihil, nisi terrenum concupiscunt, idque assequi possunt, iusti semper sitiunt, quoniam, etsi haustus quosdam illius fontis viui degustent, sicut Dominus aiebat Ioh. 7: Siquis sitit, veniat ad me, & bibat, illi non sitim Dei sedat, sed auget, ut est apud Ecclesiasticum: Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me, adhuc sitiunt. Cetera vide cap. 7. nu. 26. ubi verba similia exposuimus: Et deditur eis ad vitae fontes aquarum. Sed cur gratis dicat, recte mihi videtur explicare Andreas, & Arethas, quod videlicet iuxta Apostolum, non sunt condignae passionnes huius temporis ad futuram gloriam, quae reuelabitur in nobis. Quibus verbis non comparantur bona merita nostra cum futura beatitudine, sed passionnes, idest, labores, quos pro Deo patimur. Qui tamen meriti, quatenus est gratia prodeunt, digni sunt proculdubio aeternam vitam, tamen dolor, & afflictio eorum cum gaudijs beatorum comparari non possunt, sunt enim multo maiora, siue intentione spectemus, siue duratione. Atque ut gratis dari censetur, quod parvi admodum datur, ita sitienti datur aqua vitae gratis, quia multo minor est dolor huius vitae gaudio vitae aeternae. Gratis etiam dari dicitur, quia licet meritis iustorum vita aeterna debeatur, merita ipsa sine gratia, quae gratis data est, merita esse non poterunt. Ita hoc explicant Ambrosius, & Rupertus, & Thomas.

12 Qui vicerit. Ideo ita loquitur, ut omnes ad pugnandum cum Diabolo, & ad vincendum exhortetur, atque eos maxime, qui tempore Antichristi futuri sunt. Et ero illi Deus. Praestabo illi quae Deum omnipotentem praestare par est ihs, a quo bus pie, & sancte cultus est. Et ille erit mihi filius, idest, ille mihi praestabit quae bonum filium praestare par est optimo patri. Possunt & haec couerti in hunc modum. Ego colar ab illo, & amabor toto corde, ut verus Deus, & ipse mihi erit filius, i. indul-

Vers. 7. Qui vicerit. Ideo ita loquitur, ut omnes ad pugnandum cum Diabolo, & ad vincendum exhortetur, atque eos maxime, qui tempore Antichristi futuri sunt.

Vers. 7. Et ero illi Deus. Praestabo illi quae Deum omnipotentem praestare par est ihs, a quo bus pie, & sancte cultus est. Et ille erit mihi filius, idest, ille mihi praestabit quae bonum filium praestare par est optimo patri. Possunt & haec couerti in hunc modum. Ego colar ab illo, & amabor toto corde, ut verus Deus, & ipse mihi erit filius, i. indul-

Eccle. 24.

Rom. 8.

Vers. 7.

Vers. 7.

gentissimè eum accipiam, ut filium, & semper hereditate bonorum meorum perfruetur.

Vers. 8. Timidis autem. Respicit eò, quò in illis verbis respexerat. Qui vicerit, &c. Timidos enim vocat, qui timore deficiunt in persecutionibus, & non valentes cruciatum sustinere cedunt.

Vers. 8. Et incredulis. Qui videlicet fidem Diuinis promissionibus non habent, sed continuo extante persecutione despondent animum, non credentes Deum sibi affuturum, & vires suggesturum. Quod conuenit optime cum praecedentibus, Nam deijs, qui infideles sunt, & idololatri, postea ait: Et idolatri, &c.

Vers. 8. Et execratis. καὶ ἐβδελυμένους. More autem Hebraeorum dicit, Execratis, pro Execrabilibus, & eos intelligit, qui execrabilia, & à moribus, vitiaque, Christianorum valde aliena committunt, & more idololatriarum viuunt. βδελυγμα enim, idest, Execratio, vel Abominatio, solet in Scriptura idolum intelligi, ut. 1. Machab. 1. in Graeco est hoc vocabulum, ubi nos habemus: Et aedificauit rex Antiochus abominandum Idolum desolationis, βδελυγμα ἐρηκώσεως. Et Tit. 1. ubi habemus: Cum sint abominati, & increduli, pro Abominati, est in Graeco, βδελυγμοί, quod est ab eodem verbo deductum, & idem significat.

Vers. 8. Et homicidis, & fornicatoribus. Omnia potissimum ad tempus Antichristi refert, quo impij iustos interficient, & voluptatibus indulgebunt, & Antichristum, atque eius imaginem adorabunt. Ad idem tempus pertinent (ut dictum est) timidi, increduli, & execrati.

Vers. 8. Et omnibus mendacibus. Beda hoc de mendacio dictum putat, quo in religione peccatur, quod hoc quidem loco valde probabile est, ea enim vitia enumerat, quae maxime illis extremis temporibus vigeant, ut videlicet impios eius temporis terreat, piosque in proposito confirmet. Tunc autem maxime vigeat mendacium in religionem, dicent enim ministri Antichristi se Christum verum sequi, ac doctrinam suam esse, quae Deus hominibus tradi iusserit, falsumque esse quicquid vsque ad illa tempora acciperant. Verum & alia eò tempore mendacia erunt, ut in rebus contrahendis,

16 Et ostendit mihi civitatem sanctam Ierusalem.

in promissis, in amicitia, in fide, quae virtus moralis est, & in similibus: recteque de his omnibus intelligere possumus, cum dicat, Et omnibus mendacibus, idest, quouis modo perniciosè mentientibus.

Vers. 9. Et venit vnus de septem angelis. Rectè Iohanni gaudia sanctorum ostendit vnus ex angelis, qui phialas nouissimas effundent in peccatores, quoniam post illa maiorum supplicia veniet laetitia sanctorum, & cum illi propter peccata puniuntur, hi ad praemia iustitiae iam proxima vocantur, sicut ait Dominus Luc. 21. His autem fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

Vers. 9. Et ostendam tibi Sponsam uxorem Agni. Hoc est, ostendam tibi urbem de caelo venientem, ex cuius diuitijs, & decore utrumque intelligas qualis sit futura beatitudo sanctorum, ut latius explicauimus cap. 3. n. 36. & 37. Quemadmodum si quis absentis regis diuitias, & vestes, & domos, famulitiumque ostenderet, regem se ostendere dicere posset. Sponsam uxorem Agni dicit, quia nunc sponsa est, & postea cum ad has opes, & ad hanc gloriam puerit, iam vxor erit, ut diximus. c. 19. n. 8. In Graeco est, δεξω σοι τὴν γυναῖκα τῆς ἀρνίῃς, τὴν γυναικα. Hoc est: Ostendam tibi sponsam Agni, vxorem illam, idest, eam, quae postea erit vxor. Beda: Quod nunc Deo desponsata, tunc ad immortales est perducenda nuptias.

Vers. 10. Et sustulit me in spiritu in montem magnum, & altum. In spiritu, hoc est, visione imaginaria, ut saepe iam diximus. In montem vero defertur, quia in huiusmodi visionibus semper locus ostenditur aptus, & conueniens rei, quae demonstratur, ut. c. 12. Et steti supra areham maris, ut illic explicauimus. Et. c. 17. Et abstulit me in spiritu in desertum, & vidi mulierem sedentem super bestiam. Ita nunc in montem tollitur, ut rei videndae magnitudo, & dignitas intelligatur, & quia locus & remotus est ab hominum multitudinem, & sublimis, ut propius consideret urbem de caelo descendentem, & magnus, ut possit vnde quaque sine impedimento contemplari verbis magnitudinem, & portas omnes ad quatuor caeli plagas constitutas.

16 Et ostendit mihi civitatem sanctam Ierusalem.

την πόλιν. πόλις nunc ciues significat apud Græcos, idest, ciuium congrega- tionē, quæ propriè Latinis dicitur Ciui- tas, nunc ipsa ciuiū domicilia, quæ pro- priè apud Græcos dicuntur ἀστυ, apud La- tinos Vrbs, quomodo hoc loco accipi- tur, vt ex sequentibus perspicuū est.

Vers. 11.

Habentem claritatem Dei. Insignem quamdam, & admirabilem claritatem, & maiestatem, & gloriam, hæc enim in- telliguntur in Græco nomine δόξα, Cla- ritate, inquam, non ab hominibus ac- ceptam, sed à Deo, talis enim erat, vt eā efficere nullæ opes hominum possent.

Vers. 11.

Et lumen eius simile lapidi pretioso. Pro Lumen in Græco est φως, quod Lumi- nare significat, idest, Facē, aut quiduis si- mile; ex quo videmus Lumen accipi mo- re Hebraico pro Illuminatore. Sēsus er- go est: Sicut claritas, quæ est in terra, ē luminari magno oritur, idest, ex sole, & sol dicitur lumē eius: ita sol huius vr- bis, aut eius luminare lōgē sole præstan- tius, simile est lapidi pretioso. Prima- sius: Et quod illuminat eam simile est la- pidi pretioso. Hoc autem luminare est Deus, & Christus, vt idē Apostolus docet paulō post, cum ait. Et ciuitas nō eger sole, neque luna, vt luceat in ea, nā claritas Dei illuminauit eam, & lu- cerna eius est Agnus. Pro Illuminauit est, ἐφώτισεν, vnde deducitur φως.

17

† Dicitur autem Lumen hoc simile lapi- di pretioso, aut, vt est in Græco, pretiosissi- mo, quoniam mirabilem lucem, & ful- gorē præstatiōrē, & quauis luce gratio- rē emittit. Lux enim lapidis pretiosi & insolita est, & alijs gratio- r. Ad hæc (quod præcipuum esse arbitror) nulla lux est apud nos luce solis iucundior, quæ tamen & oculos lædit, & nubibus, & nebulis obscuratur: at lux, quam la- pis pretiosus emittit, nec intuentē læ- dit, nec vllis nebulis, aut vlla caligine impeditur. Ita Christus fulget omnib⁹ beatis, vt lapis pretiosus, quia sine vllō impedimento, & sine timore amitten- di percipiunt illi hanc lucē, & beatitu- dinē. Nullus iā dolor relictus est, nullū peccatum, semper Deum beneuolum, & propitiū intuentur.

Tamquam lapidi iaspidi. Ita est in Græ- co, & ita potius legendum censeo, quā:

Iaspidis. Dixerat lumen supernæ ciuita- tis simile esse lapidi pretioso, & ne quæ- reremus cui lapidi, addidit: Tamquam la- pidi iaspidi. Verū quia iaspidum color non vnus est, sed aliorum alius, vt cap. 4. num. 3. retulimus ex Plinio lib. 37. cap. 8: vt hanc quoque ambiguitatem tolleret, adiecit: Sicut crystallum. Quod in Græco est expressius: ὡς λίθος ἰάσπιδος κρυστάλλινος, Hoc est, vt lapidi iaspidi crystallizanti, id est crystallum refe- renti. Apud Primasium est: Vt lapidi iaspidis resurgenti in modum crystalli. † Non ergo viridi iaspidi, aut purpureæ simile hoc lumen dicitur, sed illi, quæ crystallū imitatur colore, de qua Diosco- rides lib. 5. cap. 43. (aut iuxta aliū inter- pretem. 117.) inquit: Iaspidum quædam smaragdum imitatur, alia crystallum, colore similis pituitæ, &c. Eleganter autem hoc dixit, splendor enim, & ful- gor maior est in iaspide, quā in crystal- lo, sed crystallum purissimū est, & ma- ximè perlucidum. Ostenditur ergo lu- men hoc ciuitatis beatæ esse magnum, & periuicundum, sed simul esse etiā pu- rissimum, vt omnia referat, atq; demō- stre, sicut reuera sunt, & integram, ac veram omnium cognitionem præbeat. Etenim, etsi fulgor iaspidis gratus ocu- lis est, tamen, si viridis illa sit, aut purpu- rea, aut fulua, colorē suum transferet in res, quæ eius luce videntur, nec, ita omnino vt sunt, videri sinet. Quæ autē crystallo similis est, puram, atque inte- gram visionem efficit, nihil videnti de- trahit, nihil immutat, omnia, vt sunt offert.

18

Et habebat murum magnum, & altum. Vers. 12.

19

† Securitatem vitæ beatorum, quā nul- la hostium fortitudo, nullus incursum turbare possit, offēdit murus magnus, idest, latus, atque optimè munitus, & altus, quem ascendere, aut superare ho- stes nequeant.

Vers. 12.

Habentes portas duodecim. Portæ sunt per quas solas ad hanc urbem aditus pa- ter, murus enim magnus, & altus est, nec superari ab vllō potest, ita nisi per portas, nemo ingredi valebit. In por- tis duodecim doctrinam duodecim Apostolorum, siue Apostolos duode- cim docētes omnes homines significari arbitror; eorum enim doctrina aditus ad

Vers. 12.

Cur tantū xij. Aposto- li cōmemo- rantur.

ad hanc urbem patefacit, nec per aliam quisquam ingredi in eam poterit. Beda: Hæ portæ Apostoli sunt, qui suo, vel scripto, vel opere cunctis primordiali- ter gentibus Ecclesiæ pandebant introi- tum. Ambrosius: Per portas autem duo- decim; quas Ierusalem habere dicitur, duodecim Apostoli, eorumq; doctrina designantur. Eadem est sentētia Victo- rini, Tyconij Hom. 18. Haymonis, Are- thæ, Ruperti. † Sed refragatur, & quidē satis probabiliter, Primasius; qui non Apostolos, sed patriarchas duodecim intelligi vult, quod continuò Aposto- lus dicat in duodecim portis esse inscri- pta nomina duodecim tribuum filiorū Israel. Accedit, quod de Apostolis pau- lō post loquitur, & in fundamentis vr- bis significari docet: Et murus, inquit, ciuitatis habens fundamenta duode- cim, & in ipsīs duodecim nomina duo- decim Apostolorum Agni. At si pro- prietatem sermonis feruemus, nemo est, qui nō videat multo magis propriè Apostolos portas huius vrbs dici, quā patriarchas. Quod si duodecim patriar- chæ portæ dicuntur quod suo exemplo alijs aditum ad verum Dei cultum de- monstrauerint, aut quod duces creden- tium fuerint: multo æquius erat vt por- tæ dicerentur Abraham, Isaac, & Jacob, quam filij Iacob. Illud etiā animaduerte- re Primasius debuit, non esse inscri- pta in his portis nomina duodecim pa- triarcharum, sed nomina duodecim tri- buū filiorū Israel, idest, hæc nomina, li- cet eadē sint patriarcharum, & tribuū, non poni vt patriarcharū, sed vt tribuū, vt cū legimus Hose. 8: Proiecit Israel bonum, inimicus persequetur eum, Is- rael non patriarchæ nomen est, sed fi- liorū: quare potius ipsæ duodecim tri- bus intelligendæ videbantur, quā pa- triarchæ. † Cur autē in his portis nomi- na duodecim tribuū scripta sint, & cur iterū in fundamentis designentur Apo- stoli, dicemus mox in eorū dē verborū explanatione.

20

21

Quæritur tamen cur duodecim tantū Apostoli cōmemorati sint, cum maxima porta sileatur Paulus Aposto- lus, qui abundantius omnibus labora- uit, & plures perduxit ad Ecclesiam? Respondeo Apostolos, qui primū præ-

dicare Christum cœperunt, nō nisi duo- decim fuisse, ideoque duodecim sunt portæ vrbs: Paulus autem, etsi nouus Apostolus fuit, quemadmodum & Bar- nabas, non noua porta fuit, quia nouā doctrinam nō attulit, sed eam tradidit, quam duodecim Apostoli tradere iam cœperant. Porta enim ipsa doctrina Evangelica est, sed quia ingressum ad urbē primi duodecim Apostoli per hāc doctrinam hominibus præbuerunt ex omni orbis terræ parte venientibus, duo- decim portæ sunt.

22

Et in portis angelos duodecim. † In qui- busdam Latinis codicibus viriosè legi- tur Angulos, pro Angelos, quod etiā quibusdā expositoribus imposuit. Sed errandi occasio, quæ in Latinorum no- minum similitudine inest, nulla est in Græcis, quandoquidē Angelus Græci similiter dicunt, Angulus verò dicitur γωνία. In Græco igitur est, Angelos duo- decim, & apud Andream, & Arethā, & Primasium. Quāuis enim scriptū sit, An- gulos, apud Primasium, & quosdā alios, ex eorū interpretatione liquidō cogno- scitur eos Angelos legisse. Angeli mini- stri sunt Diuinæ in electos prouidentæ; omnes enim sunt administratorij spiri- tus in ministeriū missi propter eos, qui hereditatē capient salutis, vt ait Paulus.

Vers. 12.

Heb. 8.

Vers. 12.

23

Et nomina inscripta, quæ sunt nomina duo- decim tribuū filiorū Israel. † Duodecim tribus filiorū Israel typus sunt omniū electorum, siue populi prædestinatorū. Hic enim populus primus omnium in Deū verū credidit, prim⁹ ab eo legē ac- cepit, quā custodiret postquā ex Aegy- ptica seruitute, & ex Pharaonis tyrāni de ereptus est. Et quia nemo potest in hāc urbē ingredi, nisi à Diaboli seruitu- te liberetur, & verā sanctæ Trinitatis fi- dē habeat, nō otiosam, & frustra sibiper- se solā omnia pollicentē, qualē iactant

hæretici, sed operâtem per caritatem, & legis Dei præcepta seruantem, atq; Ecclesiâ: merito nomina decem tribu in portis scribuntur, vt nemo ignoret quales esse debeant, qui per eas ingressuri sunt.

Vers. 13. *Ab Oriente portæ tres.* Ad singulas mundi plagas ternæ portæ obuersæ sunt, quia per Apostolorum prædicatione, & angelorum custodiam, atq; auxiliû, ex omnibus mundi partibus electi venturi sunt, vt in vrbe ingrediantur, sicut à Dño accepimus Matth. 24: Et mittet angelus suos com tuba, & voce magna, & cõgregabunt electos eius à quatuor

24 ventis. † Atq; vt sciamus ex omnibus ferè partibus equalem fortasse venturû numerum electorû, ad singulas plagas ternæ portæ sunt: aut certè quia Deus pro sua bonitate omnes, si digni sint, æquè accipere paratus est. Nec illud displicet Ambrosij: Contra vnâquamq; verò plagam ternas portas sevidisse dixit, vt indicet nullû intra Ecclesiam ingredi posse, nisi per confessionem sanctæ Trinitatis: Si pro eo quod ipse ait: Intra Ecclesiam: nos dicamus: Intra hæc vrbe (de ea enim nunc loquitur) siue Intra beatitudinem. Idè sensit Arethas.

Vers. 14. *Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim.* Hoc est duodecim pretiosissimos, ac pulcherrimos lapides diuersis locis collocatos, super quos murus ædificatus erat. De his loquitur paulò post: Fundamentum primû iaspis, secundû sapphirus, &c. Ac ne dubitare possimus qui nã his lapidibus designentur, subiicit: *Et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni.* Tyconius Hom. 18: Quod sunt portæ, hoc fundamenta.

Eadem verba sunt & apud Bedam; idè Arethas sentit. † Apostoli prius dicti sunt portæ, aut potiùs eorum doctrina, quia vita ad eorum doctrinã instituta sine dubio beatitudinem cœlestè obtinebit. Nunc muri eiusdem vrbe fundamenta dicuntur, murû autem securitatè, & tranquillitatè vitæ beatæ, quæ lædi, aut offendi non possit, significare diximus; quæ perfectio, & consummatio beatitudinis est. *Fundamenta* igitur huius muri sunt, quia ipsi doctrina sua, & exemplo æternæ tràquillitatis, & securitatis causa fuerunt electis. Hoc est, eorum do-

ctrina, aut vita ad eorum doctrinæ normam acta, non solû initium beatitudinis est electis portas eis vrbe aperies, sed etiã cõsummatio, & perfectio, quia fundamentum muri est. Fundamenta verò lapides pretiosi sunt, vt intelligamus Apostolos in persecutione maximi pretij fuisse, & fortes, qui neq; frangi, neque dissolui, neq; fulgore suo priuari potuerunt. Hoc etiã indicatur, totã illius pulcherrimi muri magnitudinè & pulchritudinè ex fundamentis illis cõsurgere, paruis quidè, si molè inspiciamus, sed pretiosissimis: hoc est, illã beatorû altitudinè, & dignitatè eximiam, illam pacè inenarrabilè inde illis contigisse, quòd ædificati sunt supra fundamentum Apostolorum.

Vers. 15. *Et qui loquebatur mecum habebat mensuram arundineâ auream.* † Vrbe dimetiens angelus, qui hæc Iohãni reuelabar, mensura illa vult ostèdere magnum esse numerum beatorum, magnam esse nec vnquã terminandã illorû beatitudinè, vt videbimus. Sed cur arundine metiatur expositores non docent. Sciendû ergo est in Græco esse: *Habebat calamû aureum.* Calamus autem mensura magna est sex cubitorum, & quatuor digitorum. Ezech. 40: Et in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum, & palmi: ideòq; ad res magnas metiendas, & ad longiora spatia adhibebatur, vt in eodè cap. Ezeielis ad metiendum templû, & Apoc. 11. Et datus est mihi calamus similis virgæ, & dictum est mihi: Surge, & metire templum Dei. Eadem ratione nunc ad metiendum vrbe euitur angelus. Ergo interpret arundinem pro calamo posuit: quare rectè ait Arethas. Arundo, qua ciuitatem dimetiēbatur, Geomètrica erat. Et in quibusdã codicibus Græcis tantummodo est: *Habebat calamum aureum,* & ita est apud

27 *Andream,* in alijs autem est: *Habebat mensuram calamum aureum.* † Ita in quibusdã Latinis legitur: *Habebat mensuram arundinem auream,* in alijs verò: *Habebat mensuram arundineam.* Apud Primasium est: *Habebat arundinem auream ad mensuram.* Et sensus quidem idem est, apertior est tamen, si legatur: *Habebat mensuram arundinem,* idest, mensuram illã, quæ calamus, siue

arun-

arundo appellatur. Aurea vero est arundo, quia nihil nõ durable, & pretiosum est apud beatos, & mensura ipsa beatorum, & beatitudinis est illa, quæ est in mente Dei, omnibus videlicet mensuris pretiosior, & certior. Deinde & mensura durationis ipsius beatitudinis pretiosissima est, non est enim tempus, sed æternitas.

Vers. 16. *Et ciuitas in quadroposita est.* Cur hoc dicat continuò explicat: *Et longitudo eius tanta est quãta & latitudo.* In quadrata figura nõ est propriè latitudo, & longitudo, cû ea, quæ longitudo dicitur, maior latitudine nõ sit, sed sicut in alijs figuris data longitudo quod superest vocatur latitudo, ita & in quadrata fit. † Quæ sit autem in hac vrbe longitudo, quæ latitudo, variè explicant autores, & difficultum est explicatu. Mihi longitudo videtur duratio beatitudinis, siue gaudij beatorum, latitudo verò est eius extensio ad res, de quibus gaudent beati.

28 Atque hæc explanatio & cum Scripturæ, omniumque vsu, & cum vocabulorum ipsorum proprietate congrue videtur: longitudo enim ad durationem pertinet, latitudo ad ambitum rerum hinc inde positarum. Inde longitudo dierum sæpe dicitur in Scriptura, vt Psal. 90: Longitudine dierum implebo eum, quæ non rectè latitudo diceretur. Contra latitudo cordis, & similitum dici solet, quæ multa complectitur, nec rectè hæc diceretur longitudo.

3. Reg. 4: Dedit quoque Deus Sapientiam Salomoni, & prudentiam multã nimis, & latitudinem cordis, quasi arenam, quæ est in littore maris, idest, intelligentiam innumera ambientem, & complectentem. Bene ergo vrbe in quadro posita est, quia tanta est eius longitudo, quanta latitudo. Hoc est sicut beatitudo est æterna, ita etiam res, de quibus gaudent beati (quantum quidè ad ipsos beatos attinet) æternæ erunt, quia de quibus rebus nunc gaudent, sine fine gaudebunt.

29 † Hoc etiam sciendum, vrbiũ maximarum, & potentissimarum muros ita construi solere, vt licet ad vrbe magnificentiã, & ad potentia ostentationem magni, & alti, & muniti sint, quadrata tamen figura, aut altera parte

longiore fiant, quæ minus firmia est, quasi aut nullam hostium fortitudinè timeant ciues, aut neminem fore putet qui vrbe obsidere, aut oppugnare audeat. Nam, vt autor est Vitruuius lib. 1. de Architectura, cap. 5. collocanda oppida sunt non quadrata, neque procurrentibus angulis, sed circuitionibus, vt hostis ex pluribus locis conspiciatur. In quibus enim anguli procurrunt, difficiliter defenditur, quòd angulus magis hostem tuerur, quam ciuem. Idem tradidit Vegetius lib. 4. de Re militari, cap. 2. Ita Babylonem fuisse quadratam scribit Herodotus lib. 1. versus finem: & Niniue (vt est apud Diodorum Siculum lib. 3. Rerum antiquarû cap. 1.) ita cõdita est, vt duo muri latera essent alijs duobus longiora.

Vers. 16. *Et mensus est ciuitatem de arundine.* Idest, Calamo illo aureo, ita enim est in Græco: *Και ἐμέτρησε τὴν πόλιν τῷ καλάμῳ.* Sed interpret Hebraico more locutus videtur, quo *ἰθ*, idest, De, poni solet nonnunquam pro Cum, vt Isai. 57: Et pepigisti cum eis fœdus, in Hebræo est. *יְהוָה*, idest, De eis.

Vers. 16. *Per stadia duodecim millia.* Ita cum in quadro posita sit vrbe, singula eius latera habebunt tria millia stadiorum, & quia necesse erat singula latera habere tria millia stadiorum vniuersus eius ambitus habet stadia duodecim mille. Quæris cur necesse sit singula latera habere tria mille stadia? Vt sciamus non esse acceptionem personarum apud Deum, sed vndecunque homines veniant, æqualia meritis suis præmia accipere, eaque maxima. † Latera ergo omnia æqualia sunt, quia quidam ab Occidente veniunt, quidam ab Oriente, ab Aquilone, à Meridie, & æquè omnes pro meritis remunerantur. Verum quia hæc præmia magna sunt, stadijs latera vrbe dimetitur, quæ magna mensura est, & ad longa spatia adhibetur. Tria millia sunt, quia numero millenario magna multitudo significatur, vt diximus cap. 20. num. 39. & 40. ternarius autem significat vniuersitatem, & primus numerus est, à quo incipimus vniuersitatem nominare, vt autor est Aristoteles lib. 1. de cœlo cap. 1. Duo enim non dicuntur omnes, sed tres iã

omnes dici incipiunt. Bona ergo quæ habet beatus, & quæ innumera sunt, vniuersitate quadam clauduntur, quia licet non habeat omnia, habet tamen omnia, quæ vult. Idcirco sunt tria millia. Præterea hæc bona tam multa habent beati in fruitione trium Diuinarum personarum: rectè ergo tria millia stadia habent singula latera. Et quoniam hæc omnia currentibus, & certantibus in stadio datur pro meritis certaminis, iure stadia nominantur. Stadium enim locus est, in quo cursus certamen est, vnde Paulus. 1. Cor. 9: Nescitis, quod ij, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? De eius spatio Plinius lib. 2. cap. 23. ita scribit: † Stadium centum viginti quinque nostros efficit passus, hoc est, pedes sex centos viginti quinque. Deinde quoniam per doctrinam duodecim Apostolorum sancti acceperunt vt currebant in stadio, & laborarent in opere virtutum, & millia hæc bonorum acciperet, rectè hac etiam causa duodecim millia stadiorum habet ambitus vrbs.

Stadium.

31

Vers. 16.

Et longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia sunt. Rupertus hoc nodo soluendo laborat, quomodo cum muri altitudo sit centum quadraginta quatuor cubitorum, & æqualis dicatur latitudini, & longitudini, latera singula habere possint tria millia stadia. Idcirco putat intra murum hunc magnum centum quadraginta quatuor cubitorum alterum esse ponendum arcis alicuius, cuius latus quodlibet centum quadraginta quatuor cubitorum sit. At nihil est in hoc quidem difficultatis, quia quod nunc ait: *Et longitudo, & latitudo, & altitudo eius æqualia sunt,* non de muro dicitur, sed de vrbe, *Eius*, id est, *Vrbis ætatis.* De muro autem nihil tale dictum est, sed altitudinem eius esse centum quadraginta quatuor cubitorum. Itaque longitudo vniuersiusque lateris muri trium mille stadiorum est, altitudo verò centum quadraginta quatuor cubitorum, longitudoque, & latitudo, & altitudo æqualia sunt in ipsa vrbe, non in muro. † Hoc facile intelligitur, si magnam urbem, & pulchre extructam consideremus, in qua domus omnes magnæ cuiusdam, sed æqualis tamen altitudinis sint, rectoq;

ordine dispositæ, & altissimis turribus ornata, quæ murorum superent altitudinem. Sed hæc vrbs Dei, quoniam reliquas omnes, vt ab hominibus conditas, plurimum ex omni parte superat, vt longitudinem habet trium mille stadiorum, & latitudinem, ita etiam altitudinem habet eandem, id est, multo maiorem, quam vnquam in alia vrbe visa sit, sicut & longitudo, & latitudo multo maior est. De Ecbanis legimus Iudith. 1. Ex lapidibus quadratis, & scætis fecit muros eius in altitudinem cubitorum septuaginta, & in latitudinem cubitorum triginta, turres verò eius posuit in altitudinem cubitorum centum. Et quidem cum de ea prius dixerit: Et ipse ædificauit ciuitatem potentissimam. Babylonem scribit Herodorus lib. 1. versus finem, quadratam fuisse, magnitudine quoque versus centenorum vicinorum stadiorum, totum autem circuitum stadiorum quadringentorum, & octoginta fuisse. † De Ninive, quæ, vt legimus Ionæ. 3, iter habebat trium dierum, Diodorus Siculus lib. 3. Rerum antiquarum cap. 1. memorie prodidit, duo muri eius latera longiora centum quadraginta stadia habuisse, altera verò breuiora, nonaginta, totum muri ambitum stadiorum fuisse quadringentorum octoginta. Cum tamen neget idem autor vllam ei æqualem urbem fuisse conditam, aut ante, aut postea. Murus autem huius cælestis vrbs inferior est eius altitudine, vt semper in vrbsibus sit, quod arces, & tecta elegantiora, procul videantur. Significat hoc urbem procul à viuentibus in terra per fidem videri, ita vt non solum murus appareat, id est, tranquillitas eius, & securitas, sed etiam elegantia domiciliorum, & mansionum vtrumque hinc cognosci queat. Longitudo vrbs est duratio gaudiorum, vt diximus. Latitudo extensio eius, id est, res multæ, & magnæ, de quibus gaudet beati. Altitudo est intensio magna gaudiorum: quod enim est in quantitate altitudo, sine profunditas, id in qualitate est intensio. Aequalis ergo est altitudo vrbs longitudini, & latitudini, quia sicut gaudia, quæ habent, æternum habebunt, & de quibus rebus gaudent, semper gaudebunt: ita quantum nunc gau-

Babylonis magnitudo

Ninives magnitudo

dens

dent semper gaudebunt, neque vlla vnquam diuturnitas aliquid de gaudijs beatorum remittet.

Vers. 17.

34

Cur murus cubito metiatur.

Et mensura est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum. † Quia murus minus altus est vrbe, minor quoque mensura adhibetur. In muro, vt sæpe diximus, securitas beatitudinis, & pax, quæ à nemine perturbari possit, intelligitur. In cubito manus est, & ideo cubitis murum angelus metitur, vt sciamus hanc securitatem, & pacem imperturbabilem ex manu, id est, ex fortitudine, & potentia Dei protegentis oriri, quia beatus semper manu sua proteget vt filios charissimos. Porro duodenario numero vniuersitas perfecta significatur, vt ex Augustino ostendimus cap. 4. num. 20: Duodenarij autem figura quadrata centum quadraginta quatuor sunt, tot enim sunt Duodenario in seipsum ducto. Significatur ergo in centum quadraginta quatuor vniuersitas perfectissima, & omnibus suis numeris absoluta. Et quia multa sunt in hac vrbe, quæ numero Duodenario continentur, vt eorum perfectio intelligatur, vt duodecim portæ, duodecim angeli, duodecim fundamenta, nomina duodecim tribuum filiorum Israel, duodecim mille stadia, duodecim margaritæ: murus habet centum quadraginta quatuor cubitos, vt sciamus hæc omnia ita perfecta, & consummata vt sunt, semper Dei manu, & protectione esse conseruanda in sua tranquillitate, & pace imperturbabili.

Vers. 17.

35

Mensura hominis, quæ est angeli. † Id est, Cubitus, quo murum angelus dimensus est, non alia mensura est, quam hominis, id est, quam ea, qua homines vti solent metiendo. Hac mensura humana vsus angelus nunc est, ac si dicat. *Mensura, quæ est angeli,* id est, qua vsus est angelus, est mensura hominis. Hoc autem addidit, ne metiente angelo aliam mensuram in cubito intelligeremus diuersam à nostra, in qua manus non esset, quæ necessaria est ad cognitionem mysterij. Potest & ita hoc intelligi: Eadem mensura erit hominis, & angeli, hoc est, quod in hac mensura muri significatum est, non minus homini conuenit, quàm angelo, ita à Deo protegetur,

& seruetur semper status hominis beatus, vt angeli.

Et erat structura muri eius ex lapide iaspide. Viret, & sæpe translucet iaspis, vt inquit Plinius lib. 37. cap. 8. Cum ergo securitas, & pax imperturbabilis beatorum semper eadem sit, & semper vireat, neque vnquam marcescat: cum etiam translucet, id est, integrè, & plenè ab ipsis beatis cognoscatur, rectè murus ex lapide iaspide factus dicitur.

Vers. 18.

36

Ipsa vero ciuitas aurum mundum. † Aurum pretiosissimum metallorum est, causam docet Plinius lib. 33. cap. 3. quia rerum vni nihil igne deperit, tutò etià in incendijs, rogisque durate materia. Quin immò quod sæpius arsit, proficit ad bonitatem: aurique experimento ignis est, vt simili colore rubeat, quo ignis, atque ipsum obryzum vocant. Altera causa pretij maior, quàm minimum vsus deterit, cum argento, ære, plumbo, lineæ producantur, manusq; fordescant decidua materia. Nec aliud laxius dilatur, aut numerosius diuiditur, vt pote cuius vncie in septuagenas, & quinquagenas, pluresque bracteas quaternum vtròque digitorum spargatur. Super cetera non rubigo vlla, non ærugo, non aliud ex ipso, quod consummat bonitatem, minuat ve pòdus. Iam contra salis, & aceti succos domitores rerum constantia, superque omnia netur, ac textitur lanæ modo, & sine lana. Omnia ex Plinio. Vrbs ergo, quæ beatitudo sanctorum est, rectè auro mundo comparatur, quoniam & omnium rerum pretiosissima est, ab omnibusque optatur, & perpetua est, nihilque tam validum est, vt eam tollat, aut etiam minuat. † Nullam admittit rubiginem, semper suum splendorem retinet, nihil eius bonitatem consumit, minuitue pondus. Ipsa sine vllò labore omnia fit, & in omnes formas vertitur, quia omnia genera voluptatum non imitatur solum, sed continet etiam eminenter, ac multo perfectiora quàm in se ipsis sint. Nec tantum auro similis dicitur, sed auro mundo, nihil enim habet admistum doloris, aut tristitiæ, aut etiam degeneris voluptatis. Atque vt aurum igne purgatur, vt mundum dici possit, ita beatitudinis gaudia per ignem afflictionum,

Vers. 18.

Auripretium vnde.

Aurum obryzum.

tionum, & persecutionum comparantur.

Vers. 18. Simile vitro mundo. In Græco est: Simile vitro mundo, ut non ad aurum, sed ad urbem referatur. Ita legunt Andreas, & Arethas, & Primasius. Alij verò, ut Tyconius Hom. 18. & ceteri expositores, legunt: Simile vitro mundo, & ita est in vetustioribus codicibus Græcis. Verum cum vrbs ipsa sit aurum mundi, siue ex auro mundo, nihil refert aurum ne simile vitro dicatur an ipsa vrbs, idem enim est. Simile dicitur vitro non colore, aut soliditate, sed quod, quamuis aurea sit vrbs, est tamen tota perlucida, ut purissimum vitrum, vnusquisque enim beatorum, & suam plenè beatitudinem cognoscit, quanta sit, & vnde, & nullum eam finem habituram, & cognoscit similiter omnium aliorum beatitudinem.

Vers. 19. Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Non parua questio est, quam ab expositoribus video præteriri, cur fundamenta dixerit omni lapide pretioso ornata, cum non nisi duodecim lapides pretiosos commemoret. Cui ita respondendum arbitror. Duo, decim fundamenta duodecim lapides pretiosi sunt, in quibus Apostoli indicantur, ut diximus. nu. 24. Vnumquodque ergo fundamentum, & vnusquisque lapis vnus Apostolus est ex duodecim. In lapidibus virtutes significantur, quibus quisque Apostolorum maximè floruit: sed quia ita illis floruit, ut reliquis non careret: fundamenta sunt omni lapi-

de pretioso ornata. Quare non est intelligendum: Omni lapide pretioso absolute, sed omnibus lapidibus, quorum nunc mentio fit, in quibus tamen, ut videbimus, omnes virtutes, & omnia dona significata sunt.

Fundamentum primum iaspis. Si omisso numero, & ordine nomina lapidum poneret, intelligeremus singulos Apostolorum virtutibus illis præstitisse, que in singulis lapidum significantur. Verum cum fundamenta ordine numeret, ordine etiam Apostolos numerari non dubium est, quemadmodum Arethas numeravit, & Ioachin abbas. Ex quo difficilius exoritur questio, quem nam ordinem in Apostolorum nomenclatura sequi debeamus. Ille maximè sequendus videbatur, quo ipsi fundamenta vrbs esse cœperunt, id est, quo cœperunt prædicare Euangelium. At hic difficilis inueniatur, simul enim misi sunt à Christo. Matth. ultimo: Euntes docete, omnes gentes, &c. & simul docere cœperunt. Si ordinem vocationis seruare velimus, neque hic ex Euangelio cognoscitur. Si meritorum ordinem queramus, Hieronymus in caput. 10. Matthæi, Ordinem, inquit Apostolorum, & meritum vnus cuiusque illius fuit distribuere, qui cordis arcana rimatur, &c. Superest, ut ad eum confugiamus, qui in Euangelio seruatus est: sed & hic in Euangelistis non idem est. Quod ut fiat manifestius, indicem subscribam Euangeliorum, & Actorum Apostolicorum.

Vers. 19.

Ordo in Apostolis vnde sumendus.

Ordo Matthæi. c. 10.

- Petrus.
- Andreas.
- Iacobus Zeb.
- Iohannes.
- Philippus.
- Bartholomæus.
- Thomas.
- Matthæus.
- Iacobus Alphæi.
- Thaddæus.
- Simon.
- Iudas proditor.

Ordo Marci. cap. 3.

- Petrus.
- Iacobus.
- Iohannes.
- Andreas.
- Philippus.
- Bartholomæus.
- Matthæus.
- Thomas.
- Iacobus Alphæi.
- Thaddæus.
- Simon.
- Iudas proditor.

Ordo Luca. cap. 6.

- Petrus.
- Andreas.
- Iacobus Zeb.
- Iohannes.
- Philippus.
- Bartholomæus.
- Matthæus.
- Thomas.
- Iacobus Alphæi.
- Simon.
- Thaddæus.
- Iudas proditor.

Ordo Actorum. c. 1.

- Petrus.
- Iohannes.
- Iacobus Zeb.
- Andreas.
- Philippus.
- Thomas.
- Bartholomæus.
- Matthæus.
- Iacobus Alphæi.
- Simon.
- Thaddæus.

Mihi

40 † Mihi hic ordo seruandus videtur, & maximè qui in tribus Euangelij seruatus est, parum enim admodum differunt inter se Euangelia Marcus differt à Matthæo, quod Iacobum, & Iohannem ponit ante Andream, verum rectus ordo Matthæi est, qui etiam est in Euangelio Lucæ seruatus. Marcus eum mutauit, quia occasione Petri, cui nomen nouum impositum est, eos nominare prius voluit, quibus noua nomina à Domino indita sunt, ita enim ait: Et imposuit Simon nomen Petrus, & Iacobum Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi; & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, Filij tonitru, & Andream, &c. Differt etiam quod in quarto pari nominat Matthæum ante Thomam, cū Matthæus prius nominetur Thomam. Ordo tamen rectus est, ut prius Matthæus nominetur, quem etiam Lucas in Euangelio seruauit. Tradunt enim Hieronymus, & Chrysostomus, & Euthymius in Matthæum, cum humilitatis, & modestiæ causa se post Thomam collocare, cū ante ab alijs collocatus sit. Cuius etiam causa sese publicanum quoque appellauit. Lucas in Euangelio differt ab eodem Matthæo, quod Simonem ponit ante Thaddæum, rectum verò ordinem esse arbitror, quem obseruaerunt Matthæus, & Marcus, ut Thaddæus sit ante Simonem. † Lucas verò rationem habuisse videtur ordinis eius vocationis, quam ipse narrat, ait enim: Et cum dies factus esset, vocauit discipulos suos & elegit duodecim ex ipsis quos, & Apostolos nominauit, Simonem, &c. In Actibus Apostolorum non solum ab alijs Euangelistis, sed à se ipso etiam dissidet, sed eo loco ordinem tantum mihi videtur seruasse, quo illi sedebat, aut manebant in domo illa cœnaculi, quod videtur ex eius verbis intelligi: Et cum introissent in cœnaculum, ascēderunt, vbi manebant Petrus, & Iohannes, Iacobus, & Andreas, &c. Rectus ergo ordo hic erit. Petrus, Andreas, Iacobus Zebedæi filius, Iohannes, Philippus, Bartholomæus, Matthæus, Thomas, Iacobus Alphæi, Iudas Thaddæus, Simon, Iudas proditor.

Ordo Apostolorum.

quidem apud omnes primus semper ponitur Petrus, vltimus Iudas proditor: sed an in omnibus sit, nouit spirituum ponderator Dominus. † Mihi videtur in omnibus seruari ordo vocationis, non primæ omnium, cum primum ad Christum accesserunt, in qua primus est Andreas, ut videmus Iohannis. 1. nec illius rursus, quæ est apud Lucam cap. 6. cum ex multitudine discipulorum se legit duodecim, quos & Apostolos nominauit, quæ vltima omnium fuit, nec tam fuit vocatio, quam selectio quædam, & segregatio, ut illa Act. 13: Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos. Eius vocationis ordo seruatus est, quia Dominus ad se eos vocauit, ut secum perpetuo manerent, nec recederent iam, ut ante fecerant, quæ propriè vocatio dicitur. Ita sentit Alfonso episcopus Abulensis in cap. 10. Matthæi. Quæ & 29. Atque hoc ex eo colligo, quod in hac primum locum tribuit Euangelium Petro, & Andree, secundum Iacobo, & Iohanni, ut legitur Matthæi. 4. vbi eodem ordine nominantur, quo ab ipso postea nominati sunt cap. 10. & ut diximus eos esse numerandos. Philippus etiam ex primis fuit, qui quintus ponitur, erat enim à Bethsaida ciuitate Andree, & Petri. Deinde cap. 9. Matthæus vocationem suam scripsit. Quare, quod in his fieri videmus, probabilissimum est in alijs vocationes, ut ordinis illarum rationem habuerit Matthæus, nisi cum sibi Thomam præposuit, cum ipse fuerit ante illum vocatus, ut ex ordine Marci, & Lucæ intelligi potest. † Hunc & nos ordinem seruatum esse à Iohanne in hoc loco arbitramur in enumeratione fundamentorum, & lapidum, atque ita ipsum exponemus. Eandem expositionis rationem secuti sunt Andreas, & Arethas, tamen non eodem ordine, sed in hoc imitandi non sunt, quod secundum fundamentum faciunt Paulum, cum tantum Iohannes duodecim primos commemoret, qui Dominum in carne secuti sunt, ut iam ante ostendimus. Fundamentum ergo primum Petrus, cui præter ceteros Dominus dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram ædifi-

Petrus.

Matth. 16.

ædifi-

adificabo Ecclesiam meam. Hoc fundamentum est iaspis, & murus, quæ firmissimum esse constat, ex iaspide factus est. Recteque Petrus iaspidi comparatur, propter soliditatem, & firmitatem eius animi, & fidei. Iaspis viret, & sæpe translucet: ita Petri fortitudo, & fides post aduentum Spiritus sancti nunquam emarcuit. Fuit etiã simplex, & apertus, & minime dolosus, quod fortium est, qualẽ Achillem semper facit Homerus.

Vers. 19. Andreas.

44

Secundum Sapphirus. † Sapphirus cærulea est, & aureis punctis collucet, nusquam per lucida, & sculpturæ inutilis: ex Plinio lib. 37. cap. 9. quem sequitur Isidorus lib. 16. Etymolog. cap. 9. Hunc colorem, qui idem cœli sereni est, indicant verba Ezeielis cap. 1. Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni. Et cap. 10: Et ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus. Sed illud apertius Exo. 24: Et viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius, quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cœlum, cum serenum est. Cumque color ipse sit perfecte gratissimus, multo fit pulchrior aureis illis punctis, quibus collucet. Ex quo intelligimus cur dictum sit Thre. 4: Rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores. Et Cant. 5: Venter eius eburneus distinctus sapphiris. In hac gemma ille significatur, qui portat imaginẽ cœlestis, idest, Christi, & qui cum Apostolo dicere potest: Nostra autem conuersatio in cœlis est, vt ait Hieronymus in illud Isai. 54: Ecce ego sternam per ordinẽ lapides tuos. † Quod conuenit in Andream, qui non in vita solum, sed etiam in morte portauit imaginẽ Christi, cuius conuersatio semper in cœlis fuit, nihil enim optabat nisi Christum, & crucem, cui molestæ erant terrenæ voluptates, crux autem suauissima, vt per eam transfret ad Christum. Aurea puncta insignem caritatis eius pulchritudinem indicant. Sapphirus scalpi non potest, eoq; firmitatem inimici eius animi aduersus Diabolum, & aduersus omnes eius artes declarat.

Vers. 19. Iacobus Zeb.

Tertium Chalcedonius. Hic Græcè χαλκιδωνίτης dicitur, de quo Arethas hæc scribit: Similis est coloris cum carbunculo,

ita dictus, quod circa fretum Chalcedonis supra Chrysopolin, iuxta Symplegades scopulos, in locis inaccessis extra hos positus, nempe in saxis, ac scopulis desertorum littorum, cum alijs lapidibus pretiosis inueniatur, veluti dixerunt ij, qui de rebus patrijs Bithynorum scripserunt, &c. Eiusdem meminit Isidorus lib. 16. Etymol. cap. 13: Beda etiã ait: Chalcedonius, quasi ignis lucernæ pallenti specie, renitet, & habet fulgorem sub dio, nõ in domo, &c. † Iacobus hic est filius Zebedæi, qui ardebat caritate, & lucebat in tenebris, idest, in prouincijs plenis errorum. Et domi quidẽ non videbatur habere splendorem, qui piscator erat, ac postea apud Dominum primam sedẽ ambiebat, & ceteris præferri volebat, vt est apud Matthæum. cap. 20. Sed vbi ad prædicandum exiit, mirẽ mundum illustrauit, primum doctrina, deinde sanguine, quẽ primus Apostolorum pro Domino effudit. Sed & post mortem illuminauit Hispaniam reliquis sancti corporis sui, & fide, ac pietate, quam illi impetrauit.

46

Quartum Smaragdus. Hæc gemma adeo viridis est, vt quæ maximè viridia cœsentur, illi comparata, nequaquam virere videantur. Idcirco nullius coloris aspectus iucundior est, oculorum aciem lassam recreat, nec vnquam fatiat, imagines rerum reddit. Ex Plinio lib. 37. cap. 5. à quo eadem desumpsit Isidorus lib. 16. Etymologiarum. cap. 7. Smaragdus etiam Diuinæ naturæ similitudinem habet, vt ostēdimus cap. 4. nu. 11. dixit enim in eodem cap. Iohannes: Et iris erat in circuitu sedes similis visioni smaragdina. † Conuenit igitur Iohanni, qui morum puritate, & caritate similis Deo fuit, & de Diuina verbi natura altius ceteris, vberiusque scripsit. Præterea virginitatis virorem perfectissimum semper seruauit, & scriptis suis mirabiliter animos intelligentium recreat, nec fatiat, nec quidquam est in sacra Scriptura iucundius, nemo enim plura, aut suauiora verba Domini retulit.

Vers. 19. Iohannes.

47

Quintum Sardonix. Sardonix gemma est translucida colore vnguem hominis referens carnibus impositum, vt autor est Plinius lib. 37. cap. 6. atque idcirco

Vers. 20. Philippus.

co à Sarda, de qua statim dicemus, & ab vngue, qui Græcè dicitur Onyx, siue à gemma, quæ ob vnguis similitudinem dicitur Onyx, nomen accepit, cuius in eodem cap. meminit Plinius. Nam ex onyche candorem, ex Sardonio ruborem trahens, ab vtroque nomen Sardonichis accepit, vt ait Beda. Isidorus lib. 16. Etymol. cap. 8. constare eum dicit tribus coloribus, inferius nigro, medio candido, superius minio, idest, colore minij: † Philippus Sardoniche signatur candore animi insignis, & caritate, quæ rubro colore significari solet. Et quoniã Sardonix colorem habet sanguineum, vt ait Arethas, siue minij, vt Isidorus, animum eius cupidum fundendi sanguinem pro Christo declarat. Niger color inferius indicat inferioris animæ partem tristitiam caritate compressam, atque superatam.

48

Vers. 20. Bartholomæus.

Sextum Sardinus. Sardinus lapis, qui Sarda Plinio dicitur lib. 37. cap. 7. de quo diximus cap. 4. num. 4. translucet, & ignis habet speciem, ac feris terrorem incutit, vt autor est Arethas in cap. 4. Apocalypsis. Bartholomæum significat igne caritatis flagrantem, & dæmonibus terribilem. Scimus etiam ex Plinio lib. 8. cap. 16. igne terri leones, & de Diabolo Petrus ait. 1. Epistola, cap. 5: Aduersarius vester Diabolus, tamquam leo rugiens, &c.

Vers. 20. Matthæus.

Septimum Chrysolithus. Chrysolithos Aethiopia mittit aureo colore translucens: Optimæ sunt, quæ in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogunt. Ex Plinio lib. 37. cap. 9. Habet etiam scintillas ardentes, vt ait Beda. Isidorus lib. 16. Etymol. cap. 14: Chrysolithus auro similis est cum marini coloris similitudine, &c. Ab hac marini coloris similitudine Hebraicè dicitur Tharsis, quod mare significat, vt autor est Hieronymus in illud Dan. 10: Et corpus eius quasi Chrysolithus, & in illud Isai. 2: Et super omnes naues Tharsis.

49

† Matthæus in hac gemma indicatur, qui maris, idest, sæculi huius, colorem aliquando habens, cum publicanus erat, & peccator, postea vera sapientia, & caritate fulsit, & scintillas emisit ardentes, tam ore docendo, quam scribendo Euangelium, & miraculis coruscado.

50

Oftauum beryllus. Isidorus lib. 16. Etymol. cap. 7: Beryllus in India gignitur gentis suæ lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas formas, vt hebetudo coloris percussione angulorum exciteretur. Aliter politus non habet fulgorem. Beda: Beryllus est quasi consideres aquam solis fulgore percussam rubicundum, ac decorum reddere colorem. Sed non fulget, nisi in sexangulam formam polito do figuretur, percussu enim angulorum splendor illius acuitur. Verum quod ait Beda, rubicundum reddere colorem, nescio vnde sumpserit, cum à Plinio lib. 37. cap. 5. & ab Isidoro loco citato inter virides gemmas numeretur. Plinius cum de smaragdis dixisset: Eademẽ, inquit, multis naturam, aut certe similem habere berylli videtur in India originem habentes, raro alibi reperti. Poliuntur omnes sexangula figura artificum ingenijs, quoniam hebescunt, nisi color sordus percussu angulorum exciteretur. Aliter enim politus non habent fulgorem eundem. † Probatissimi sunt ex his, qui viriditatem puri maris imitantur, proximi, qui vocantur Chrysoberylli, & sunt paulo pallidiores quæ in aureum colorem exeunte fulgore. Cum his recte conuenit, quod ait Arethas: Thomas huic comparatur, qui lapis maris, ac hyacinthi colore & illius ad fidem instabilitatem depingit, & maximè Apostolorum, ac legatione in longinquam patriam, nempe vsque ad Indos, & per mare perfectam, &c. Merito ergo Thomas beryllus dicitur, qui in India reperitur, nam & ipse in India prædicauit Euangelium, & ibi eius corpus requiescit. Viridis est hic lapis, quod Thomæ fidem viuam, & non deficientem significat, sed viriditas est cum pallore, quia in resurrectione Domini eius fides degenerauit, & multam viriditatis amisit. Hanc gemmam Deus nõ solum viriditate ornauit, sed etiam sexangula figura poluit, quia fidei adiunxit omnia opera virtutum, quorum perfectio senario numero designatur, quia sex diebus Deus compleuit omnia opera sua.

Vers. 20. Thomas.

Vers. 20. Iacobus Alphi.

51

Nonum Topazius. † Topazius viridis etiam gemma est, de qua Plinius eodem

eodem lib. cap. 8: Egrēgia etiam num topazio gloria est suo virenti genere, & cum reperta est, prælata omnibus. Et postea. Est autem amplissima gemmarum. Eadem sola nobilium limam sentit, ceteræ Naxijs cotibus poliuntur. Hæc & vsu atteritur, &c. Hinc videmus, cur dictum sit Psal. 118: Ideo dilexi mandata tua super aurum, & topazium. Causam nominis refert Plinius, ex Iuba insulam, ex qua primum portata est, dicit Topazium, eamque in Rubro maris continente stadijs trecentis abesse, hebolofam, & ideo quæ sitam sæpe à nauigantibus, ex ea causa nomen accepisse, topazin enim Troglodytarum lingua significationem habet querendū. Eadem sunt apud Isidorum lib. 16. cap. 7: sed addit eam omni colore resplendere. In hac Iacobus Alphæi significatur, cuius virtutibus resplendens, cuius fidei viriditas adeo nunquam emaruit, ut referat Hieronymus in Catalogo virorum illustrium ex Euangelio sequentium Hebræos, iurasse eum se non comesturum esse panem ab illa hora, quæ hiberat calicem Domini, donec dederet eum resurgentem à mortuis.

Vers. 20. Thaddæus. *52* *Decimum, Chrysoprasus.* Chrysoprasus, seu Chrysoprasus, mater virides gemmas numeratur à Plinio lib. 37. cap. 8: ubi de quibusdam huiusmodi gemmis loquens ait: Præfertur his Chrysoprasi porri succum, & ipsa referens, sed hæc paulum declinans à topazio in aurum, &c. Quod Plinius scribit, nomine ipso ostenditur, ab auro enim, & à porro, quod Græci *χρῶρον* vocant, Chrysoprasus dicitur. Isidorus lib. 16. cap. 17: Chrysoprasus Indicus est, colore porri succum referens aureis interuenientibus guttis, vnde & nomen accepit. In hac Iudas Thaddæus significatur propter eximiam eius fidem, & caritatem.

Vers. 20. Simon. *54* *Vndecimum, Hyacinthus.* Hyacinthus violacei coloris est à similitudine coloris hyacinthi floris nomen habens. Plinius lib. 37. cap. 9. de amethysto loquens ait: Multum ab ea distat hyacinthus, tamen è vicino descendens. Differentia hæc, quod ille emicans in amethysto fulgor violaceus, dilutus est in hyacintho. Primo quoque aspectu gratus euanescentem antequam fatiet, adeoque non

53 implet oculos, ut penè non attingat, marcescens celerius nominis sui flore. † Isidorus lib. 16. cap. 9: Hyacinthus ex nominis sui flore vocatur. Hic in Aethiopia inuenitur caruleum colorem habens, optimus qui nec rarus est, nec densitate obtusus, sed ex utroque temperamento lucens, purpuraque resplendens. Hic autem non rutilat equaliter, sed cū facie cæli mutatur: sereno enim perspicuus est, atque gratus, nubilo coram oculis euanescentem, atque marcescentem. In os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen inuictus. &c. quæ ex eo etiam Beda desumpsit. Huic Simon Chananeus assimilatur celestibus moribus præditus, ad terrena immutabilis, cū solius cæli facie mutari solitus, id est, cum Dei voluntate, illis perspicuus, quibus Deus prædicari Euangelium volebat, ceteris coram oculis euanescentem.

Vers. 20. Matthiæ. *55* *Duodecimum, amethystus.* Amethystus ex ijs, quæ modo ex Plinio reuolimus lib. 37. cap. 9. constat violaceum etiam habere colorem fulgentius emicantem hyacintho. Et paulo ante hæc scripserat: Causam nominis afferunt, quod vsque ad vini colorem accedens, prius quam eum degustet, in violâ desinat, fulgorque quidam in illa purpura non ex toto igneus, sed in vini colorem deficiens. Perlucent autem omnes violaceo colore, sculpturis faciles, &c. Et ante hæc: Principatum amethysti Indicæ tenent, &c. Isidorus eodem libro cap. 9. Inter purpureas gemmas principatum amethystus Indicus tenet. Amethystus purpureus est permixto violaceo colore, & quasi rosæ nitens, & leniter quasdam flammulas fundens. † Eadem sunt apud Bedam, qui etiam ait: Sed & quidam in purpura illius non ex toto igneum, sed quasi vinum rubens apparet, &c. Dicitur autem amethystus ut Plinius, & Isidorus volunt, quod non inebrietur, id est, quod vini colorem non integrè accipiat, aut quod ebrietati resistere credatur, *μεθυστικός* enim idem est, quod inebrietur. In amethysto Matthiæ significatur, cuius nomen quidam Paruum interpretantur, qui ut verè humilis, non potuit superbia inebriari, quamuis vnus ex omni discipulorum nume-

54

numero Diuina forte vocatus sit ad Apostolatam: scilicet, id est, impressionibus, & figurationibus Diuinis facilis, & celeste quiddam vbique spirans, caritate ardens. Hastenus de duodecim gemmis, in quarum interpretatione hoc est animaduertendum, singulos Apostolos ab eo, quod in eis magis eminebat, nomine lapidum fuisse designatos, quamuis eadem dona & reliqui haberent, atque idcirco dictum est, ut iam exposuimus: Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata.

Vers. 21. *55* *Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas.* † Verba sunt satis ambigua, tam Græca, quam Latina. Nam & ita intelligi possunt, ut singulæ portæ habeant duodecim margaritas: & si sequentia attendamus, videbitur potius singulas portas singulis constare margaritis, cum continuo scriptum sit: Et singulæ portæ erant ex singulis margaritis. Quod adeo quosdam mouit, ut Ansbertus dixerit: Horum verborum ordinem vix utcumque in superficie literæ intelligere valemus. Et Ambrosius ait: Hoc secundum literam stare non potest, si singulæ portæ erant ex singulis margaritis, quomodo per vnâquamque duodecim margaritæ fuisse dicuntur? &c. Hinc etiam quidam tantum intelligunt, his verbis significari singulas portas ex singulis esse margaritis, nihil enim amplius in illis interpretantur, ut Arethas, Tyconius, Primasius, Beda. Alij, ut Ansbertus, intelligunt portas singulas ex singulis margaritis factas habere insuper duodecim margaritas, id est, omnes centum quadraginta quatuor. Atque hoc mihi non solum verius videtur, sed etiam verba nostræ translationis nullum alium sensum capere posse.

56 † Itaque quemadmodum singula fundamenta singuli lapides sunt, sed sunt eadem omni lapide pretioso ornata, id est, duodecim illis, quorum nomina etiam scripta sunt, quia quod omnes Apostoli habent, singuli quoque habent, ita nunc portæ (in quibus doctrinam Apostolo-

rum duodecim, siue ipsos Apostolos, significari ostendimus numer. 19. & 20.) singulæ sunt ex singulis margaritis, & singulæ habent duodecim margaritas, eadem profus ratione, quia gratias, & dona, quæ habent omnes, habent & singuli. De margaritis diximus cap. 18. num. 24. ex Plinio lib. 9. cap. 35: Latinis eas dicitur yniones, quod nullæ duæ reperiantur in conchis indiscretæ, omnesque gemmas pretio superare. Atque hoc optime conuenit, doctrina enim Apostolorum, per quam solam in hanc urbem aditus patet, pretiosissima margarita fuit, de qua dictum est Matth. 13. Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas: inuenta autem vna pretiosa margarita abiit, & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam. Et doctrina vniuscuiusque Apostolorum, licet interdum parum attentè considerantibus diuersa non nihil videretur, eandem omnium, quæ doceri oportebat, plenitudinem habebat, & eadem in audientibus efficiebat cum doctrina omnium.

Vers. 21. *57* *Et platea ciuitatis aurum mundum.* † Platea locus est, in quo multitudo ciuium congregari solet, vnde illud Prou. 1: Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam, in capite turbarum clamat, &c. Et Iob. 29: Quando procedebam ad portam ciuitatis, & in platea parabam cathedram mihi. Quamobrem in platea mihi nunc gaudium significari videtur, quod beati percipiunt alter ex alterius beatitudine. Quod quoniam maximum est, & pretiosissimum, cui nihil in hac vita valeat comparari, & ex magna Dei, fratrumque caritate oritur, eleganter aurum dicitur. Nec quod uis aurum, sed aurum mundum, quod nihil aut terræ, aut vilioris metalli habeat admixtum: nihil enim illi gaudio admiscebitur tristitiæ, aut inuidiæ, aut simultatis, sicut in hac vita admisceri solet sæpe, etiam inter amicissimos. Et quia hoc gaudium ex aliorum beatitudine ortum, & caritas ardens, cui nihil subesse possit simulationis, aut

doli, nota erunt mutuo omnibus beatis, postquam illud auro propter dignitatem comparavit, nunc propter hanc perspicuitatem vitro lucido comparat.

Vers. 22. *Et templum non vidi in ea.* † Templum pla sunt ut per ea mentes hominum erigatur ad Deum, dum cogitant se in domo Dei esse, & excitentur ad Deum adorandum, & amandū, ad orandum, ad offerendum sacrificia. Sed beati templo non indigent ad hæc, videntes enim Deum, & Agnum pro se immolatum tota mente, & toto corde in Deum eleuantur, & totis eum viribus amant, seque ipsos illi offerunt, & tradunt. Atque ideo dixit: Dominus enim Deus templum illius est, & Agnus.

Vers. 23. *Et civitas non eget sole, neque luna.* Multo præstantius, ac fulgentius lumen habet, quam sol, & luna. Non indiget ijs, quæ mundum hunc inferiorem illustrant, & fecundant, omnia habebit meliora. Alludit ad cap. 60. Isaia, in quo scriptum est: Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.

Vers. 23. *Nam claritas Dei illuminavit eam.* Ita legendum est, ἐφωτισεν, non, illuminabit. De his iam diximus nu. 16.

Vers. 23. *Et lucerna eius est Agnus.* † Si dixeret: Lumen eius, aut φως, sicut dixerat prius, id est, Luminare, nihil mireremur, est enim filius lux, sicut & pater; At cum dicat, *Lucerna eius*, siue λυχνὸς αὐτοῦ, iure quaeritur cur ita loquatur Apostolus: cum lucerna ad noctis tenebras fugandas adhibeatur, & ipse paulo post dicat: Nox enim non erit illi. Quod ita videtur solvendum. Lucerna nemo indiget ubi solem habet, sed ubi solis luce vi nequit, nocti paratur lucerna. Claritas Dei illuminans hanc urbem est quasi sol magnus illuminans mentes beatorum ut clarè Deum videant. Sed quia oculi corporei Dei naturam videre non possunt, neque claritate illa inuisibili frui, ne in tenebris essent quodam modo, humanitas Christi illis obijcitur

intuenda, ut & ipsi claritatem suam, & lucem, & lætitiā incomparabilem habeant. Atque ideo dictum est: *Et lucerna eius est Agnus*, videlicet ut homo: nam ut Deus est, commune habet cum patre illud, quod modo dixit: Claritas Dei illuminavit eam. Similiter de Agno locutus est, cum dixit: Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus. Atque hæc causa est cur his in locis duobus nihil de Spiritu sancto dixerit, cum patris, & filij meminerit. Eodem etiam modo arbitrator intelligendum illud Isaia. 60: Sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam, ut Deus tuus proprie Christus accipiat.

Vers. 24. *Et ambulabunt gentes in lumine eius.* † In Græco, & apud Andream est: τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων, id est, gentes eorum qui servantur, aut salvi fiunt. Per quod intelligimus, de quibus gentibus sit sermo. Quamvis hoc additum videtur, & ex margine irrepisse in contextum, nec enim est apud Aretham, aut apud Primasium, aut apud Tyconium, aut apud Bedam. Cum autem dicit: *In lumine eius*, non subauditur, Agni, sed Civitatis, est enim αὐτοῦ. Atque hoc si de Ecclesia in hoc statu diceretur, nihil obscurum haberet, cum scriptum sit Isaia. 60: Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. At de statu beatorum quomodo dici possit? Respondeo hæc ad Ecclesiam in hoc statu pertinere posse, nam gentes, quæ Deum non noverant, cum ad Ecclesiam veniunt, ambulant in lumine eius, id est, in fide, ac doctrina, quam ipsa à Deo habet. Pertinet etiam ad statum beatorum, nam & ipsi, qui sunt in Ecclesia, ambulant, & in celestem patriam iter faciunt, excitari lumine Christi, & promissis eius, & cognitione futurorum bonorum, quam per fidem habent. Et de hoc lumine beatitudinis nunc ait Apostolus: *Et ambulabunt gentes in lumine eius*, de illo priori locutus est Isaia.

Et reges terræ afferent gloriam suam, Vers. 24.

61 *Et honorem in illam.* † Et hoc de Ecclesia dicitur propter reges, & præstantes viros, qui ad eam veniunt, lege Har. cap. 60. & 61. & 66. At Iohannes de Ecclesia in futuro statu loquitur, & gloriam diuitias intelligit, sicut cum Matth. 6. dicitur est: Amen dico vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut vnum ex istis. Ergo reges terræ afferent diuitias suas in hanc urbem, quia ipsi amore eius convertentur, & venient ad Ecclesiam, & eas libenter expendent, ut homines ad æternam patriam perveniant, & urbs hæc plures habeat ciues; templa videlicet ædificando, & locupletando, & prædicatores Evangelij in varias regiones mittendo, & inimicas fidei nationes cohibendo, quemadmodum fecerunt Constantinus Magnus, & alij imperatores Christiani, & ætate nostra Carolus quintus imperator gloriosæ memoriæ, & eius filius Philippus Hispaniarum, & vtriusque Indiæ rex, & Iohannes Tertius rex Lusitanæ, cuius memoria in benedictione est. † Honorem etiam suum afferent videntes ad hæc eadem regij nominis auctoritate, & dignitate, & nihil sibi gloriosius, nihil honorificentius existimantes quam Christo servire, & omnia præ eo contemnere, atque omnia, quæ habent, in eius gloriam convertere.

Vers. 25. *Et portæ eius non claudentur per diem.* Hoc est, nullos hostes timebit, securus semper erit, portæ enim urbium timore hostium claudi solent. Die, ac nocte, dicere solet Scriptura pro Semper, ut adnotavimus cap. 7. num. 23. siue per diem, & noctem. Quare cum docere vellet Apostolus nunquam esse claudendas portas, dicere debuit, Per diem, neque per noctem, sed quia ibi semper dies erit, cui nulla succedet nox, satis fuit dicere, Per diem: causam tamen continuo reddit: *Nox enim non erit illi.* Hoc ita esse satis ex Isaia. 60. intelligi potest, in quo similia dicuntur de Ecclesia: Et aperientur portæ tuæ iugiter, die, ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, & re-

ges earum adducantur. Ecclesia enim in hoc statu habet noctem, id est, adversa, quibus premitur, & exercetur, & à Diabolo, atque ab eius membris tentatur. Ex quo illud Cant. 3: Vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos. Et tamen nocte etiam Ecclesiæ portæ patent, ut venire possint omnes electi, qui tunc etiam veniunt, cum illa vehementius affligitur. At in futuro beatitudinis statu nulla erit nox, nulla prosperorum, atque aduersorum vitiflitudo. † Beda: Quod autem portæ non claudentur, plenissimæ securitatis indicium est. Non enim ibi iam dicitur, Vigilate, & orate ne in tetricis tentatione, sed potius: Vacate, & videte quoniam ego sum Deus. Nec mouere nos debet in portis Apostolorum doctrinam fuisse designatam, siue ipsos Apostolos docentes, nam portæ in eo, quod aditum præbent ad urbem, Apostolos significant, in eo autem, quod non clauduntur, indicant eiusdem urbis securitatem, & pacem. Quæ admodum Ionas propheta, cum accito absorbetur, & in littus eijcitur, & Niniitas hortatur ad penitentiam, Christi gerit figuram, cum verò salua vrbe dolet, & conqueritur, figura Iudæorum est de salute nationum dolentium.

Vers. 26. *Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam.* Angeli, & magistri Ecclesiarum, & sacramentorum ministri afferent in hanc urbem diuitias, & honorem gentium conuersarum, quomodo iam explanavimus similia verba num. 61. Potest etiam ita intelligi: Quidquid erit gloriosum, & honore dignum in gentibus, quæ convertentur, inferetur in hanc urbem, præstantissimi quique ethnicorum convertentur, & salvi fient.

Vers. 27. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum.* † Legendum est, Aliquid, ut est apud Bedam. Hoc autem, & sequentia in odium hæreticorum dicit, & maxime Antichristi, & sectatorum eius, qui omni immunditiæ se tradent. Pro, Aliquid coinquinatum est in Græco, τὸν κωνὸν, id est omne, quod coinquinat, sicut vertit

Erasmus, & interpres Arethæ. At non ita legendum est, sed *ωμωνεν*, id est, omne immundum, ut est in Græco codice Complutensi, & in alijs, & ut est apud Andream. Ita etiam in uenio in Græco apud Aretham. Quam sectionem veriore esse docent Tyconius Homil. 18. & Primasius legentes: Non intrabit in eam omne immundum, & ideo eam noster interpres secutus est.

Verf. 27. Aut abominationem faciens. Pro Abominationem, est *βδέλυγμα*, quod iam interpretari sumus num. 13. quemadmodum & quod statim sequitur: *Et mendacium*. num. 14.

Verf. 27. Nisi qui scripti sunt in libro vite Agni. De hoc diximus cap. 3. num. 8. & sequentibus.

65 † Hæc omnia, quæ nos de domicilio, & requie beatorum explanauimus, nonnulli ad Ecclesiam in hoc seculo militantem referunt, ut Tyconius Hom. 18. & eum secuti Primasius, & Beda. Sed si omnia accuratè considerentur, apertissimum est de beatitudine intelligi, sunt enim multa, quæ minimè conuenire possint in militantem Ecclesiam, ut quòd modo interpretabamur: Non intrabit in eam aliquid coinquatum, &c. Et illud: Et portæ eius non claudentur per diem, nox enim non erit illic. Et paulò antè: Et ciuitas non eget sole, neque luna, &c. Quare & ipsi, quos dixi, coguntur hæc ad statum beatorum referre. Immo & Hieronymus in illud Isaïæ. 60: Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, hæc scripsit: Ex hoc capitulo coguntur omnia, quæ dicta sunt, & dicenda, ad vltimum referre tempus, quando cælo, terraque transeuntibus solis, ac lunæ cessabit officium, & erit Domi-

nus ipse lumen perpetuum, &c.

Deinde etiam sciendum quædam esse in Scriptura similia his, quæ scribit Apostolus noster, ex quibus, quædam pertinent ad Ecclesiam in vtroque statu; prius in hoc sæculo, deitide in futuro, ut quæ scripta sunt Tobiz. 13. & Isaïæ. 66. 65. 66. & alia nonnulla in prophetis, quæ de terrena Ierusalem interpretabatur Millenarij. † Alia pertinent ad Ecclesiam in futuro statu, ut quod est in cap. 26. Isaïæ: In die illa cantabitur canticum istud. &c. & Ioe. 3: In die illa stillabunt montes dulcedinem, &c. Alia pertinent ad Ecclesiam in hoc præsentis statu, ut quæ scripta sunt Isaïæ. 54. & Psalm. 86. & Zachariæ. 2. Ex his igitur erunt explicanda quæ discrepare inter se inuicem videbuntur, ut distinguantur tempora, & concordentur Scripturæ. Hoc etiam est animaduertendum, cum de his Scriptura loquitur in locis indicatis, figurata oratione uti, & rem eandem propter diuersas proprietates diuersis rebus similem dici. Quod vno exemplo satis declarabitur. De portis ait Iohannes: Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas, & singulæ portæ efant ex singulis margaritis. At Tob. 13. legitur: Portæ Ierusalem ex sapphiro, & smaragdo ædificantur. Si proprie Scriptura loqueretur, non Metaphoricè, & materiam aliquam certam indicare vellet, sine dubio eodem modo vtrobique locuta esset. At voluit diuersa notare in margaritis, (quod iam diximus num. 56. in sapphiro, & smaragdo,) per illas portas intrari in celestem vitam, & beatam, similemque Diuinæ, & caritate plenam, ut intelligi potest ex his, quæ diximus num. 44. & 46. atque ita de reliquis.

Conciliatio
similium lo-
corum.

Argu-

Argumentum Capitis. XXII.

Videt fluium procedentem de sede Dei, & Agni, & in vtraque eius ripa lignum vitæ, & plateam sanctæ ciuitatis, illiusque felicitatè prædicit. Adorare angelum vult hæc ostendentem, sed ille prohibet. Adhortatur omnes ut ex ijs esse studeant, qui pars erunt huius ciuitatis, & finem citò venturum esse testatur. Ad extremum grauisima supplicia comminatur addenti, aut detrahenti quidquam huic prophetiæ.

Caput. XXII.

I ostendit mihi fluium aquæ viuæ, splendidum tãquam crystallum, procedentem de sede Dei, & Agni.

2 In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem Gentium. Et omne male dictum non erit amplius: & sedes Dei, & Agni in illa erunt, & serui eius seruient illi. Et videbunt faciès eius: & nomen eius in frontibus eorum. 3 Et nox ultra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis, quoniam Dominus Deus illuminat illos, & regnabunt in secula seculorum. Et dixit mihi, Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum ostendere seruis suis quæ oportet fieri citò. Et ecce venio velociter. Beatus qui custodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Iohannes qui audiui, & vidi hæc. Et postquã audissem & vidissem, cecidi ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi hæc ostendebat. 4 Et dixit mihi, Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant

10 verba libri huius. Deum adora. Et dicit mihi, Ne signaueris verba prophetiæ libri huius, tempus enim prope est. 11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc, & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc. Ecce venio citò, & merces mea mecum est red- 12 dere unicuique secundum opera sua. Ego sum alpha & omega, primus, & nouissimus, principium, & finis. Beati qui lauant stol- 13 las suas ut sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatè. 14 Foris canes, & venefici, & impudici, & homicida, & idolis seruien- 15 tes, & omnis qui amat, & facit mendacium. Ego Iesus misi angelum meum testificari vobis hæc in Eccle- 16 sijs. Ego sum radix, & genus Dauid, stella splendida & matutina. Et Spiritus, & Sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. Et qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat 17 aquam vitæ gratis. Contestor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius. Siquis apposuerit ad hæc: apponet Deus super illum plagas scri- 18 ptas in libro isto. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius: auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta, & de 19 his quæ scripta sunt in libro isto. Dicit qui testimonium perhibet isto-

rum. Etiam venio cito: Amen. Veni Domine Iesu. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis.

Vers. 1.

ostendit mihi fluvium aquae vitae. In Graeco est ὕδατος, idest, Aquae vitae, & ita legunt Andreas, Arethas, Primasius, & Beda, sed sensus est idem, aqua enim vitae dicitur more Hebraeorum aqua vina, idest, semper emanans, ut cap. 21: Ego sitienti dabo de fonte aquae vitae gratis. Et cap. 7: Et deducet eos ad vitae fontes aquarum. Rursus in Graeco, & apud Andream, & Aretham est: Et ostendit mihi purum fluvium. Sed καθαρόν, idest, purum, non est aptum Primasium, neque addendum videtur, cum sequatur statim: Splendidum tanquam crystallum. Prosequitur autem Apostolus quod coeperat de beatitudine, & per urbem, & per mediam plateam eius fluentem amnem ostensum sibi dicit ab angelo, a quo ea, quae dixit, acceperat: Quem amnem illum ego esse arbitror, de quo dictum est Psal. 45: Fluminis impetus laetificat civitatem Dei. Fluvius per urbem fluens magnam illi afferit & amoenitatem, & utilitatem. Nam beatissimos, atque animos exhilarat tam aquis, quam arboribus, & herbis riparum, propter quod dictum est: Fluminis impetus laetificat civitatem Dei: & omnia, quae vitae utilia sunt, facile per illum invehuntur. Significat ergo fluvius magnam, & mirabilem esse beatorum laetitiam, & voluptatem, nihil eis deesse, sed eos omni affluere genere bonorum, tum etiam perpetuam fore eorum vitam, ut nunquam non tantis, ac talibus bonis perfruantur. Hoc declarat lignum vitae in utraque eius ripa constitutum. In quo ad terrestrem paradysum alludit, habebat enim paradysus lignum vitae, idest, arborem, cuius fructu, dum vescerentur primi parentes, mori non possent. Erat autem in medio paradysi fons, quo arbor vitae irrigaretur. In caelesti etiam paradiso multae arbores vitae sunt in utraque ripa, ut intelligamus omnes beatos, quocumque in loco sint, idest,

Lignum vitae in utraque ripa.

quibuscunque meritis praesent, siue maioribus, siue minoribus, arborem vitae habere, ex cuius fructu comedant, idest, in aeternum esse victuros. Si enim unicum vitae lignum poneret, putare aliquis posset unius arboris fructus tantae futurae multitudini sufficere non posse. Nec fonte irrigantur arbores, sed fluvio, qui copiosior, & plenior est, ut plenior hanc vitam esse intelligamus, quam illam paradysi. Rursus, etsi fluvius magnus esset, arescere arbores possent, si procul ab eo essent, idcirco in ripa sunt, sicut de fructifera arbore scriptum est Psalm. 1: Et erit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Non autem in altera ripa tantum, ne qui iuxta alteram morantur aut eius fructu careant, aut cum labore eum habeant: sed in utraque ripa, idest, ubicumque beati commorabuntur. Egreditur autem fluvius de sede Dei, & Agni, ut fluvius vitae esse intelligatur ex fonte, a quo exit. Praeterea non est satis urbi ciborum habere copiam, nisi & aquae habeat, idcirco praeter arbores vitae fluvius perennis egreditur, de quo bibant quantum volent, neque aliquid sit ad vitam necessarium, quod non abunde suppetat in hac beatitudine. Haec omnia breuiter, sed valde eleganter docuit sacer vates Psalm. 35. dicens: Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, & torrente voluptatis tuae potabis eos. Quoniam apud te est fons vitae. Nec de sede Dei solum exit fluvius, cuius aspectus vitam aeternam praebet beatis, sed etiam de sede Agni, quoniam meritis Christi hominis hanc vitam consecuti sunt, & eius humanitatis aspectu mirifice recreantur. Est & apud Ezech. cap. 47. torrens de templo egrediens, in cuius etiam ripis arbores sunt, qui non idem est cum hoc nostro, sed ei ex parte similis. Nam ibi de Ecclesia in hoc statu sermo est, & torrens ille doctrinam significat Evangelicam, ut eleganter exposuit Hieronymus, quae animos abunde spiritali cibo, & potu reficit: hic autem de statu beatorum loquitur. Sed cum Ecclesia militans multis

multis in rebus triumphanti similis sit, non est mirum multa de militanti dici ad eorum similitudinem, quibus fruitur triumphans, sicut cap. 21. vidimus in illis, quae de superna urbe scripta sunt. Denique fluvius est splendidus sicut crystallum, quia & beatorum vita purissimam habet voluptatem, cui nihil triste misceatur: & illius vitae, ac voluptatis aeternitas non est eis ignota, sed plenissime cognita, quemadmodum purus fluvius, & clarus, atque perlucidus instat crystalli, nihil habet, quod lateat inuentus.

Vers. 2.

In medio plateae eius, & ex utraque parte fluminis lignum vitae. Hoc est. Ligna vitae multa, singularis enim pro Plurali ponitur. Nec intelligendum est plateam seiunctam esse a fluvio, ita ut lignum vitae sit in ripis, & in platea: sed fluvius e fonte suo egrediens totam urbem interfecat, in cuius medio platea est, per quam etiam fluit, ita ut & in platea, & in reliqua urbe arbores vitae sint in utraque ripa. Si autem in platea gaudium beatorum intelligitur, quod alter ex alterius beatitudine percipit, ut diximus cap. 21. num. 57. recte nunc dicemus fluvium per plateam fluentem, & ligna vitae in utraque vita habentem significare gaudium illud fore immortale, hoc est eundem beatorum numerum semper futurum esse, eandemque mutuae consuetudinis, atque conuictus suavitatem ita ut nihil unquam minuatur, non quam marcescat, sed semper eundem seruet virorem. Andreas quidem Caesariensis ligna vitae putat esse beatos ipsos: quod mihi non probatur. Nam lignum vitae a vita, quam comedentibus sua poma praestabat, nomen habet. Deinde quoniam mox ita loquitur, ut praeter ligna vitae beatos in hac civitate ponat, de quibus multa dicit, quae in ligna vitae non quadrant: ut, Et serui eius seruient illi, & videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum. &c. Et apertius etiam hoc ostendit postea cum ait: Beati qui lauant stolas suas, ut sit potestas eorum in ligno vitae, idest, ut semper ligno vitae vesci possint.]

Vers. 2.

Afferens fructus duodecim. Hoc ne-

quis forte ita acciperet, ferre has arbores simul duodecim fructus diversos, verbis sequentibus explanat: Per menses singulos reddens fructum suum. Quod tamen ambiguum est, nec enim constat utrum duodecim fructus diversos afferant, an eundem fructum duodecies. Verum quia nihil dicitur, quod diversos fructus intelligere cogat, (& si diversi essent, mutarentur gaudia beatorum, aliquid enim haberet hic fructus, quo ille careret) hoc potius dicendum est, eundem fructum ferri duodecies, in quo indicatur eximia quaedam, & beatissima fertilitas illius terrae viventium, quae plena est undique bonis, & gaudijs, terra enim, quae bis in anno fructificat, fecundissima putatur. Deinde fructum huius arboris neque unquam defuturum, neque tedium ullum allaturum. Nam fructus, quos arbores nostrae ferunt, saepe antequam alteri colligantur, deficiunt, vel quia non est tanta illorum copia, vel quia tantam diurnitatem sustinere non possunt. Deinde etiam si per totum annum durarent, non aequae grati durant, novi praestantiores, & gratiores sunt, & tempore veterascunt, & saporis, ac coloris gratiam perdunt, & satietatem afferunt. At arbor singulis mensibus novum fructum ferens, & inopiam copia fructuum tollit, & satietatem, ac fastidium novitate. Ita beatorum gaudia nec unquam deficiunt, nec aliquid praestantiae suae amittunt, nec satietate tedium efficiunt.

[Simile quippiam Homerus, sed in diversis tamen arboribus, scribit de hortis Alcinoi regis Phaeacum.

Τάων ἑποτακαρπὸς ἀπόλλυται, ἂν ἐπιλείπει
Χείμαίθη, ἂν ἔθέρους, ἐπέησιθη, ἀλλὰ μάλ' αἰεὶ
Ζεφυρεῖαι πνεύσασα τὰ μὴ φύει, ἀλλὰ δὲ πλάσει.
Ὅγχνη ἐπ' ὄγχνη γηράσκει, μῆλον δ' ἐπ' μῆλον
Ἄϊτάρ ἐπὶ σαφυλῆ σαφυλῆ, σῦκον δ' ἐπὶ σῦκον.

Lib. 7. Odyssea.

Hoc est.

Ex his fructus nunquam perit, neque deficit

Hieme, aut æstate, toto anno durans, sed sanè semper

Zephyrus spirans hæc quidem crescere facit, alia autem maturefcere,

Pirus post p̄rum senescit, malumque post malum,

Porrò post vnam vna, ficus autem post ficum.

Vers. 2.

Et folia ligni ad sanitatem gentium. † Folia non habent suauitatem fructuum, sed aliquid tamen arboris sunt, & quodammodo arborem, ac eius præstantiã indicant, aut odore, aut sapore aliquo, aut vi medicamentis apta. Folia ergo huius arboris vitæ sunt verba, quæ de gaudijs beatorum, & de dignitate vitæ illius æternæ in Scriptura, & in libris patrum sunt, & ore magistrorum Ecclesiæ traduntur. Hæc siquidem sanitatem gentibus afferunt, quia, & illas adducunt ad Ecclesiam, & in ea positas à vitijs ad pœnitentiam, & sanctitatem traducunt spe certa bonorum cœlestium.

Vers. 3.

Et omne maledictum non erit amplius. Quid maledictum appellet declarat Græcum vocabulum *καταρα*, ac si diceret: Nihil iam erit, quod execratione, & separatione dignum sit, nulla peccati labes erit in illa vrbe, nec in ijs, qui in illa erunt, quamuis multi ex eis aliquando peccauerint, idcirco enim dixit: *Non erit amplius*, quod explicauimus cap. 3. nu. 30. & 31. Hoc magis explicatur verbis sequentibus.

Vers. 3.

Et sedes Dei, & Agni in illa erunt. Hoc est, nunquam hanc urbem deserent, quia nihil in ea erit, quod eis displiceat, nunquam desinēt viuere cum eius ciuibus.

Vers. 3.

Et serui eius seruient illi. † Omnes illius ciues semper se seruos Dei esse agnoscent, eique perpetuo cultu, & deuotione animi seruiēt. Quasi dicat: Atque ideo semper Dei sedes in illa vrbe erit.

Vers. 4.

Et videbunt faciem eius. Semper cum eo viuent in summa familiaritate, & amicitia, & clara eius visione fruuntur, vnde illi æterno amore inhærebunt.

Vers. 4.

Et nomen eius in frontibus eorum. Semper se Dei esse gloriabuntur, & ab illo

toti possidebuntur, vt explicauimus cap. 3. n. 31. & 32. & cap. 14. nu. 6. in quibus verba similia leguntur.

Et nox ultra non erit. Quoniam homines affueti nocti, & diei, & vicissitudini bonorum, & malorum timidi sunt, & vix cogitare possunt vitam, quæ perpetuam lætitiã, & claritatem habeat nullis tenebris interruptam, libenter repetit nullam fore noctem, vt certius, ac firmitus credant. In nocte autem non solum tenebras, sed res etiã omnes aduersas intelligere videtur.

Et non egebunt lumine lucernæ. Quod ad noctis tenebras adhibetur. Non egebunt ijs, quæ nunc illis voluptati sunt.

Nec lumine solis. † Diem habebunt perpetuum, quem multo præstantior sol hoc, quem nunc vident, efficiat. In sole etiã prosperitatem omnem sæculi intelligere videtur.

Et regnabunt in sæcula sæculorum. Cum dixerit: Et serui eius seruient illi, rectè nunc ait: *Et regnabunt*, vt sciamus seruitutem illam regnum esse felicissimũ.

Et dixit mihi. Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Quoniam multa dixit de sancta ciuitate, quæ magnopere accendere possint animos credentium, iterum ea confirmat, vt nemo de eis possit dubitare. Bèda: Non de Iohannis diffidentia dubitabat, sed veram visionem omnium Ecclesiæ, in qua & paruulos futuros noverat, commédabat. Fidelissima, *πιστοί*, fide digna.

Et Dominus Deus spirituum prophetarũ. Hoc est, qui prophetis futura inspirat. Spiritus vocat propheticas reuelationes, ac si dicat: Qui prophetis dat spiritus propheticos. Arethas: Hoc significare vult per hoc quod ait: *Dominus spirituum*, ac si dixisset: Dominus prophetici doni. Ambrosius: Id est, Dominus Deus, qui spiritum prophetiæ dedit omnibus sanctis prophetis.

Qua oportet fieri citò. Quidquid in hoc sæculo, aut in fine sæculi faciendum est, semper in Scriptura citò fieri dicitur, quia æternitati Dei hæc reuelantis omnia tempora quasi nullius durationis sunt.

Et ecce venio velociter. † Christus loquitur, de quo dixit: Et Dñs Deus spirituum prophetarum, &c. Ipse ait: *Ecce venio velo-*

velociter, sicut citò, ac si dicat: Manete in fide, & in dilectione, ne timeatis malorum supplicia, & minas, & labores, citò omnia finientur, & ego veniam redditurus singulis pro meritis suis.

Vers. 8.

Et ego Iohannes. In fine libri iterum confirmat omnia, quæ dicta sunt, sicut & initio eius fecit, nequis dubitet de huius prophetiæ veritate. Idem fecit in Euangelio cap. 19: Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et cap. 21: Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quia verum est testimonium eius.

Vers. 8.

Cecidi vt adorarem. Hæc iam abundè explanauimus cap. 19. num. 14. & sequentibus.

Vers. 10.

Nè signaueris verba prophetiæ libri huius. Arethas: Hoc est: Ne apud te conclusa serues; sed manifesta omnibus, &c. † Liber signatur vt non legatur, solet autem Deus præcipere prophetis vt libros signent, quando ea, quæ dicunt, post multum tempus futura sunt, & nihil eo tempore, quo dicuntur, legi necesse est. Dan. 8: Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. Et cap. 12: Tu autem Daniel claudes sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum. Et postea: Vade Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones vsque ad præfinitum tempus: Apo. 10: Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. Nunc autem è contrario vetat signare verba prophetiæ huius; quia tempus propè est. Est ergo sensus: Ne serues apud te librum, sed omnibus legendum exhibe, quæ enim in eo scripta sunt, iam nunc legi possunt, & vtilia erunt legentibus. Hoc autem propterea dictum est, quod multa dicta sunt, quæ profuerint hominibus illius ætatis, qua scribebat Apostolus, vt quæ tribus prioribus capitibus continentur, quædam citò incipienda erant. Ea verò, quæ ad extrema tempora pertinebant, etiam tunc legi vtile erat, quoniam quædam similia, & quasi figuræ extremorum futura erant citò, & oportebat vt ea, & ipsa, quæ extremo tempore facienda sunt, præsentibus posteris patefacerent, sicut ipsi intellexerant, omnesque sem-

Signare verba, vel librum.

per parati expectaret tam aliorum temporum, quam extremorum Pseudoprophetas, & persecutores. Apud Daniel verò iure sermones signantur, quia populus ille, dum in illo statu erat, nihil de ijs visurus erat, quæ sub Antichristo fient, vt populus Christianus. Si igitur Iohannes signare hunc librum prohibetur, quia legi eum Deus vult: cur eum refugiamus? Cur non legamus? cur intelligi posse desperemus? Si enim legi vult, & intelligi volet, quid enim proderit non intellectus?

Qui nocet, noceat adhuc. † Perinde est, ac si diceret: Ego liberos homines relinquo, nemini vim afferam: ipsi videant quid faciant, & quam viuendirationem sequantur: nam citò veniam, & vnicuique pro meritis retribuam. Itaque illud: *Qui nocet, noceat adhuc*, &c. permissio quædam est admittam habens ironiam; quasi dicat: *Noceat*, si vult, ego nunc quidem non obstabo. Permissioem, & ironiã indicat quod sequitur: *Ecce venio citò, & merces mea mecum est*, &c. Simile est quod legitur Ecclesiastæ. 11: Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui; & in intuitu oculorum tuorum: & scito quod pro his omnibus adducet te Deus in iudiciũ. Quod autè ait: *Et qui iustus est*, &c. quia dignum Deo est, seriò dictum accipiendum est, & ad illud eadem ratio accomodanda: *Ecce venio citò, &c.*

Et qui iustus est. Quemadmodum in malis duo posuit, quorum vnum ad alios refertur, id est, *Qui nocet*, & ad vnum, id est, qui alterum iniuria afficit, alterum vero ad se ipsum: *Qui in sordibus est*, &c. nulli videlicet, nisi sibi ipsi, nocens: ita in bonis duo memorat, quorum alterum ad alios pertinet. *Qui iustus est*, id est: Qui nemini nocet, sed vnicuique reddit quod suum est: alterum ad se ipsum. *Qui sanctus est*, id est, purus, & sine sordibus.

Et merces mea mecum est. † Mercedem ad manum habeo, facile mihi est omnibus eam reddere. Itaque *Merces mea est merces*, quam ego redditurus sum. Isai. 40: Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius

X 5 domi-

dominabitur: ecce merces ei^o cum eo. Et cap. 62: Ecce saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo.

Vers. 12. Reddere unicuique. Ut reddam unicuique, ut vertit Erasmus.

Vers. 13. Ego sum A, & Ω, primus, & nouissimus. Quorum hæc dicantur, ostendimus cap. 21. num. 10. quod hic etiam congruit cum præcedentibus: Et merces mea mecum est, &c. Quod autem ait: Primus, & nouissimus, illud esse puto, quod est in Isai. 43: Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Dum vixit in terra Christus, humiliter ferè de se loquebatur, ut homo, sed post resurrectionem iam regnans magis Diuinitatem suam detegit. Ita dixit Matth. ultimo: Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Eunt ergo docete omnes gentes, & quæ sequuntur vsque ad finem capitis, quod apertius demonstrat semper in Apocalypsi, ut hæc verba indicant.

Vers. 14. Beati, qui lauuant stolas suas. Qui puram semper animam habere curant. De hac locutione diximus cap. 3. nu. 5. & cap. 7. num. 21. Satis hic ostendit, quomodo dixerit supra: Qui nocet, noceat adhuc, &c.

Vers. 14. Ut sit potestas eorum in ligno vitæ. † In ligno vitæ dicit pro: In lignum vitæ, more suo, & Scripturæ. Hoc est, ut potestatem habeant in lignum vitæ, & possint eius fructu vesci semper, id est, ut æterna beatitudine perfruantur.

Vers. 14. Et per portas intrent in ciuitatem. Ut Apostolicam doctrinam sequentes participes sint æternæ vitæ, nisi enim per has portas, intrari non potest in eam.

Vers. 15. Foris canes, & venefici. Canes dici solent idolorum cultores, sed quia mox ait: Et idolis feruientes, aliter accipiendum est. Canis immundum animal est, & ad lacerandum dentibus pronum, ideoque significat homines vitij plenos, vitam sanctorum, & corpora rabie magna lacerantes, ut Beda intellexit. Eorum autem vitiorum maximè meminit, quæ tempore Antichristi magis vigeant, de quibus iam diximus cap. 21. num. 13. & 14.

Vers. 16. Ego sum radix, & genus David. Id est, Messias, qui promissus erat, ut homines redimeret, & saluos faceret.

Quod cur ita dictum sit, explicauimus cap. 5. nu. 10. & 11. Nunc autem hoc dicit significans sine se neminem saluum fieri posse, hortansque per id, ut quæ in hac Apocalypsi scripta sunt, custodiant.

Vers. 16. 15 Stella splendida, & matutina. † Cuius luce tenebræ errorum, & peccatorum fugantur, cui credere, quem semper sequi debetis. Hæc copiosè explicauimus cap. 2. num. 47. & 48.

Vers. 17. Et Spiritus, & Sponsa dicunt, Veni. Sancti optant ut veniat dies iudicij, quo peccatum omnino finiatur, & Deus vbique regnet, sicut ait Paulus. 2. Tim. 4: De reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex, non solum autem mihi, sed & ijs, qui diligunt aduentum eius. De hoc aduentu Christi intelligitur quod nunc ait, Veni, ut ex præcedentibus constat: Ecce venio velocius, &c. Spiritus ergo sanctus, qui cum Articulo ponitur, το πνεῦμα, dicit, Veni, id est, iustos hortatur ut aduentum meum desiderent, ac petant. Quod ita dictum est, ut Rom. 8: Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, id est, efficit ut postulemus. Et Sponsa, hoc est, Ecclesia Spiritus sancti inspirationibus assentiens, dicit: Veni: quotidie enim dicit: Adueniat regnū tuum. Hoc autem de lectoribus Ecclesiæ membris accipiendum est, multi enim non optant aduentum Domini, atque idcirco Paulus dixit: Sed & ijs, qui diligunt aduentum eius. Ita etiā Andreas hæc interpretatus est.

Vers. 17. 16 Et qui audit, dicat, Veni. † Omnes qui hoc audierint, aut legerint, idem si milititer optent, & petant.

Vers. 17. Et qui sitit, veniat. Hæc verba, quem sensum habeant, docet illa cap. 21: Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis, (ut rectè ait Ambrosius) quæ supra exposuimus. nu. 11. & 12. Hoc est: Qui magno vitæ æternæ desiderio ardet, veniat ad me, ac si dicat: Ne contristetur, citò veniet, putet se iam vocari à me, ut bibat aquam vitæ gratis. Illud autem, Et qui vult, hoc significat, Qui vult, & cupit venire, qui vult bibere, iam veniet, & quantum volet bibet de fonte omnium bonorum.

Con-

Vers. 18. Contestor enim omni audienti. Hoc est, testificor, & contestando admoneo. Illud autè difficile est, cur dixerit, Enim, cum nullam causam reddat dictorum. Sed sciendum est γάρ, id est, Enim, iuxta proprietatem linguæ Græcæ interdū redūdare, ut nihil pertineat ad sensum, sed ornatui seruiat, ut apud Homerum lib. 7. Iliados.

Vers. 18. Ατρειδαιτε, και αλλοι δεκτες πανταχου, Πολλοι γαρ τεθεισσι καρνημοιωτες Αχαιωι, Hoc est:

Atreidæ, atque alij optimates Græcorum, Multi enim perierunt criniti Achini. Et Virgilius similiter.

Quam pius Aeneas tibi enim, tibi maxima

Vers. 18. 8. Aenei. Maecat sacra ferens. Ita noster interpret accepisse videtur. 1. Cor. 10. ubi vertit: Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus, omnes, qui de vno pane participamus. In Græco est: † Omnes enim de vno pane participamus. Verum mihi magis placet, ut legatur: Contestor ego, ita enim est in Græco codice Complutensi μαρτυρω̄ εγω, & apud Andream, & Aretham, & Primasium, & Ansbertū, & Ambrosiū, & Rupertū, Anselmum, & Thomam. Eodem modo legerunt Tyconius Hom. 18. & Haymo, licet in eis corruptè legatur. Ergo pro Ego. Ita etiam inueni in antiquo codice manuscripto. Et sensus est valde consentaneus; dixerat enim paulò ante: Ego Iesus misi angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesijs: Ad quæ alludens Apostolus ait: Contestor ego id est, Illa testatus est angelus, ego hæc etiam cōtestor, σὺ μαρτυρῶσαι, prius dixerat μαρτυρῶσαι, id est, testificari. Atque idem sensus est si legatur μαρτυρω̄.

Vers. 18. 17 Si quis apposuerit ad hæc. Tyconius Hom. 18: Scriptum est hoc propter falsificatores sanctarum Scripturarum, non propter eos, qui simpliciter quod sentiunt, dicunt. Idem aiunt Beda, & alij. Videbat Iohannes iam suo tempore hereticos grassari, & alios postea grassaturos, qui Scripturas deprauarent addendo illis, vel detrahendo, & quoniam prophetiā hanc vtilissimā Ecclesiæ esse sciebat, hanc comminationem addendam putauit, ut integra semper seruetur.

Vers. 18. Apponet Deus super illum plagas scriptas. In libro isto. † Grauiſſimis quibusque plagis earum, quæ in hoc libro scriptæ sunt, afficietur.

Vers. 20. Dicit, qui testimonium perhibet istorū. Nonnulli hæc verba Christi esse volunt, sed manifestum est esse Apostoli, (qui & in Euangelio ita loqui solet, ut cap. ultimo: Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de ijs, & scripsit hæc.) Sequitur enim: Etia venio cito. Veni Domine Iesu, Gratia Domini, &c. Et quoniam Christus dixerat: Et qui sitit, veniat: Iohannes, qui sitiebat, & iam senex erat, studio videndi Deum, & bibendi ex fonte aquæ vitæ ait: Etiam, quod in Græco est Να, & est affirmantis, atque assentientis ijs, quæ dicta sunt, ut diximus cap. 1. num. 59. & 60. Quali dicat: Ita sit Domine, ego sitio, & citò ad te veniam, nolo morari.

Vers. 20. Amen, veni Domine Iesu. Amen idem valet, quod Etiam, aut Να, ut diximus loco citato, hoc est, ita fiat quod dixisti: citò venias Domine, ut destruatū regnum peccati, & tu solus regnes in sæcula sæculorum, Amen. Beda enim cū sequentibus coniunxit particula Amen. & Primasius, & Rupertus. Quamuis & ad confirmationem præcedentis verbi referri potest, sicut in Græco refertur, verum sequitur statim, Να, ερχου νεκροισι, id est, Etiam, veni Domine Iesu. Quare si non reperitur, melius copulatur cum sequentibus, ut prius dixi.

ORDO TEMPORIS RERUM in tota hac Apocalypsi prædictarum.

Hactenus de sacra Apocalypsi verbis. Superest tamen, ut & rei ipsi, & multorum votis satisfaciamus, feriem omnium, quæ in ea prædicta sunt, quantum Deus donare dignabitur, contexere. Hæc autem cap. 6. incipiuntur, & vigesimo terminantur. Nam quæ tribus primis capitibus continentur, ad septem illas Asiæ minoris Ecclesias, & ad earum episcopos propriè spectant. Capite autem 20. & 21. liber proponitur septem sigillis signatus, qui cum suis sigillis

figillis ea complectitur, quæ vsque ad finem mundi futura sunt in Ecclesia: & sigilla capite. 6. aperiri incipiunt vsq; ad calcem cap. 11. libri autem prædictiones à cap. 12. vsque ad finem libri conscriptæ sunt. caput. 21. & 22. de beatitudine sanctorum sunt, & quæ in ijs sunt, quæque alijs in locis de eadem beatitudine dicuntur, vt in fine cap. 7. & 11. & initio. 14. notum est post diem iudicij implenda prædici, siquidem de consummata corporum, & animarum felicitate scripta sunt. Ad seriem igitur horum 15. capitum cognoscendam, illud memorie mandandum est, sæpe Iohanem quasi ad finem omnium venire, & sæpe deinde ad ea, quæ ante illum futura sunt, recurrere, vt monuimus cap. 15. n. 1. & 2. causasque eius rei aperuimus. Quibus hæc, quæ præcipua videtur, addenda est, non eodem tempore hæc omnia illum vidisse, sed cum diuersæ fuerint visiones, & diuersi dies, aut horæ diuersæ, quibus illæ Apostolo ostensæ sunt, & res ipsæ sunt diuersæ, sæpeque altera nõ pedit ex altera, sicut in omnibus prophetis factum videmus. Legenda etiam sunt quæ cap. 10. nu. 18. & sequentibus de ordine, & de partitione huius libri scripsimus, quæ nunc vsui vel maximè erunt. Quinq; sigilla priora capitis. 6. etsi quodam modo etiã pertinent ad tempora nouissima, tamen pertinent etiam ad priora, vt suo loco expõsitum est. Sigillum sextum, & quæ sequuntur vsque ad finem cap. 10. manifeste ad tempora proxima, & contigua nouissimis referenda sunt. Extrema autem, aut nouissima tempora nunc quidem vocamus annos ipsos, quibus regnabit Antichristus. Antè igitur quam appareat Antichristus, fiet quod est in sexto sigillo cap. 6. de solis, & lunæ obscuratione, quoniam plagæ non incipiunt immitti, nisi in eos, qui non sunt signati ab angelis, vt videmus cap. 8. & 9. ij autem, qui signati sunt, signatur cap. 7. quod pertinet ad sextum sigillum, & ante omnes plagas est, sicut ibi ait angelus: Nolite nocere terræ, & mari, nec arboribus, quoad vsque signatus seruos Dei nostri, &c. hæc autem signatio visa est post obscurationem solis, & lunæ, vt constat ex initio cap. 7.

Ordo rerum
non seruatus
ab Aposto
lo.

Quare quod ait Dominus Matth. 24. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, non intelligitur post finitam tribulationem, sed postquam cœperit, statim sol obscurabitur. Sequitur ergo obscurationem solis, & lunæ signatio Iudæorum cap. 7. ante omnes plagas, vt dictum est. Capite. 8. plagæ immitti incipiunt in eos, qui signati nõ sunt ab angelis. In his plagis, & in reliquis ea fufius exponuntur, & patefiunt, quæ Dominus de iisdem temporibus breuiter prædixit Matth. 24. Marc. 13. Luca. 21. Inter has plagas factum est quod de euerrenda Babilone scriptum est cap. 14. & 17. & 18. sine dubio enim euerteretur ante regnum Antichristi, quando quidem ab illis decem regibus euerrenda est, qui regnabunt ante quã ipse regnare incipiat, vt apertissime scriptum est cap. 17. Et decem cornua (inquit) quæ vidisti in bestia, hi odiæ fornicariam, & desolatam facient illã, & nudam, &c. Initio autem regni Antichristi tres ex his regibus occidit. Euerrenda est ergo Babilon cum decem erunt reges, hoc est ante initium regni Antichristi. Hoc ergo excidium Babilonis ponitur ab Apostolo vbi illi prædictum est, & ostensum, non tamen inter res eodem tempore faciendas. Mihi probabile videtur locum eius esse in capite. 9. in tuba sexti angeli, vbi quatuor angeli alligati in Euphrate soluti sunt, & infinita penè hominum multitudo in bella concitata est. Illud consequitur lætitia, & exultatio cœlitum, quæ ponitur initio capitis. 19. Deinde fieri incipient reliqua, quæ in libro scripta erant, quem Iohannes deuorauit, quæ omnia ad tempus Antichristi pertinent, vt latius exposuimus in calce capitis decimi. In qua extremi temporis prophetia primum locum obtinet Diaboli solutio capite. 20. & inde quæ cap. 13. de Antichristi manifestatione, & de Pseudopropheta eius præcursore scripta sunt. Deinde pugna Diaboli cū sanctis per Antichristum, & eius membra, cap. 12. quæ tunc cœpta intelligenda est proterendi per totum tempus Antichristi. Hinc quæ sunt in capite. 14. de ijs, qui Antichristo non cesserunt, & de prædicatoribus clamantibus imminere iudicium.

cium. His succedent septem plagæ nouissimæ, quæ describuntur cap. 16. & 17. & inter eas mors Eliæ, & Henoch, qui sub aduentum Antichristi prædicare incipiet, & Iudæos cõuertent, & paulò ante Antichristum occidetur. Quod ostensum quidem est Apostolo cap. 11. at nõ factum eo tempore, sed postea. Has autem plagas nouissimas futuras, Apostolus ipse testatur dicens, cap. 15: Quoniã in illis consummata est ira Dei. Sequitur ergo statim, quod est in septimo sigillo, id est, septem angeli canentes tubis capite. 8. & omnes plagæ ab eis prædictæ, cap. 15: Et vidi aliud signum in cœlo, magnum, & mirabile, angelos septem habentes plagas scripte nouissimas, quoniã in illis consummata est ira Dei. Iter effusionem phialarum sexti, & septimi angeli mors Antichristi, & Pseudoprophetæ, & regum comitum eiusdem Antichristi intercessit. Nam & rerum ipsarum contextus ita exigit, & Iohannes locum reliquit, in quo hæc facta esse intelligamus cap. 16. vbi post effusam phialam sexti angeli ait: Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armageddon, &c. hic victi, & occisi sunt. Quare bene statim ait: Et septimus angelus effudit phialam suam in aerem: & exiuit vox magna de templo dicens: Factum est. Quod regnantem Antichristo bene dici non potuit. Quod ergo est in visione illa capitis. 19. de hac cade, atque strage, cuius initium est: Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, &c. inter phialam sexti, & septimi angeli fiet. Hinc iudicium vltimū sequitur cap. 20. & post illud consummata beatitudo sanctorum, de qua cap. 21. & 22.

H Actenus cū lectoribus meis locutus, si quis tamè hæc quoque, si quis captus amore leget, nunc opere confecto ad te Christe Iesu conuertar, cuius amore, & instinctu cœptum, cuius ope & gratia absolutum est. Dixi Domine in obscurissimæ prophetiæ, quam dilecto discipulo dedisti, explanatione quæ ad institutum Apostoli tui pertinere, quæ cum verbis, quæ per os prophetarum olim locutus fueras, quæque per te locuti dignatus es, cum in terris visus es, &

cum hominibus conuersatus es, congruere existimauit, quæ filijs Ecclesiæ tuæ non ignota esse debere arbitratus sum. Si quid fortasse imprudens dixi, quod illi, quæ columna est, & firmamentum veritatis, non probetur; nec mihi vnquam probabitur. A veritate sine dubio abhorret quidquid ab eius sensu abhorret. Tu enim eam doces, & ego per eam à te doceri volo, illi quæ scripsi, quæque scribam omnia emendanda, & corrigenda tradò. Sicubi dixi quæ illa nõ dicit, certè non nisi quod sentit, & dicit dicere volui, quia tu Deus ita docuisti me à iuuentute mea, & vsque in senectam, & sensum non derelinques me. Ago igitur tibi gratias æterna Sapietia, & lumen de lumine, quantas possum maximas, qui illuminasti tenebras meas per tenebrosam prophetiam, & operam non mortis caligine, sed vitæ. Beatus enim qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt, tempus enim prope est. Rem quidem magnam, & longè meis viribus imparem aggressus sum; at non illis, sed misericordia tua fretus, qui etiam per infantes doces homines scientiam. Trãsiui per ignem, & aquam, & eduxisti me in refrigerium. Ad Dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Audiuit Dominus, & miseratus est mei, Dominus factus est adiutor meus: vt canteat tibi gloria mea, & non compungar. Domine Deus meus in æternum confitebor tibi. Exaudi ergo iterum Deus deprecationem meam, intende orationi meæ, dà vt Scripturas tuas & sanè intelligam, & fideliter exponam, & non auferas de ore meo verbum veritatis vsquequaque. Dà vt amore tuo penitus flagrem, & quæ legero, atque intellexero veram in operam. Dà ijs, qui hæc legere, & micæ colligere volent, quæ de mensa tua ceciderunt, vt sensus tuos teneant, & tenentes magis, ac magis caritate tua incallescant, aliosque eodè igne accendant quò ipsi felicissimè ardent, vt non deficiat laus tua de ore nostro, sed tibi toto corde semper seruiamus, & te cum patre, & Spiritu Sancto in æternum perfruamur. Amen.

F I N I S.

SALMANTICÆ
Excudebat Petrus Laffus.

Anno. cIo. Io. xci.

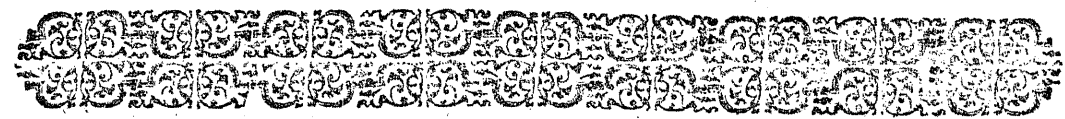
Errata in Comment. in Apocal.

PAg. 6. col. 2. li. 33. omen. le. nomen. p. 7. co. 2. li. 14. librum cũ & le. librum. &. p. 13. co. 1. li. 20. ecce
fias. le. Ecclesi. 18. p. 18. co. 2. li. 31. 3. le. 13. p. 19. co. 1. li. 3. polum. le. populum. co. 2. li. 38. migi. le.
mibi. li. 45. est. le. es. p. 21. co. 1. li. 7. superst. l. superest. p. 22. co. 2. li. 48. A. Ω. le. A. & Ω. p. 32. co.
1. li. 43. persequitur. l. persequetur. p. 33. co. 2. li. vlt. & gea. le. & age. p. 37. co. 1. li. 39. ὄρον ὄρον. le.
ὄρον ὄρον. p. 38. co. 2. li. 17. translatio. le. translatio. p. 43. co. 2. li. 19. calculus. le. calculus. p. 44. co.
2. li. 18. adnotabimus. le. adnotauimus. p. 49. col. 1. li. vlt. genes. le. gentes. p. 55. co. 2. li. 44. seculo. le. se
culo. * p. 58. co. 2. li. 38. agem agentis. le. agentis. p. 61. co. 1. li. 39. reuertetur. le. reuertetur. p. 65.
co. 2. li. 2. peste. le. peste. p. 73. co. 2. li. 6. 67. le. 57. p. 74. co. 2. li. 30. aliud. l. aliud. p. 78. co. 2. li. 31.
Mar. le. Mor. p. 81. col. 2. li. 33. Multitudinē. le. multitudinē. * p. 87. co. 2. li. 38. pertinet. le. pertinet. p.
91. co. 2. li. 42. intelligente. le. intelligente. p. 94. co. 1. li. 16. eius. le. tuis. p. 95. co. 2. li. 45. omnium.
le. omnium. p. 96. co. 2. li. 39. quare. le. quasi. p. 99. li. 1. Argumētū. le. Argumentum. p. 102. co. 2. li.
36. Equitatus. le. Equitatus. p. 108. co. 2. li. 36. sequitur. le. sequitur. p. 113. co. 2. li. 21. comue
rint. le. complerint. p. 117. co. 2. li. 27. familiarium. le. familiarum. p. 119. co. 2. li. 21. signari. le. si
gnati. p. 120. co. 2. li. 21. angegelos. le. angelos. p. 126. co. 2. li. 21. exposumus. le. exposuimus. p. 129.
co. 2. li. 40. Hieronymum. le. Hieronymus. p. 148. co. 1. li. 36. quod. le. quos. p. 152. co. 2. li. 47. clauda
re. le. claudere. p. 158. co. 2. li. 1. pemettere. le. permittere. p. 167. co. 2. li. 26. steterunt. le. steterunt. li. 31.
aduersarij. le. aduersari. p. 168. co. 1. li. 37. angelis. le. angeli. p. 170. co. 2. li. 7. flumimine. le. flumine.
p. 19. co. 2. li. 47. criminatur. le. criminatur. p. 206. co. 1. li. 23. serper. le. semper. p. 209. col. 2. li. 37.
memimus. le. meminimus. & li. vlt. magno. le. magnos. p. 210. co. 1. li. 12. durata. le. duratura. co. 2.
li. 25. fideles. le. fidelis. p. 211. co. 1. li. 1. coereamus. le. coereamus. p. 221. co. 1. li. 35. potentiam. le. pa
tientiam. p. 229. li. 1. fumos. le. fumos. co. 2. li. 17. mamagnum. le. magnum. * p. 231. co. 1. li. 22. E. le.
Et. co. 2. li. 7. mola. le. mola. p. 233. co. 1. li. 2. angelos terræ. le. angulos terræ. p. 234. co. 2. li. vlt. ad
miratorne. l. admiratione. p. 247. co. 2. li. 14. a venturus. le. venturus. co. 1. li. 50. dimio. le. dimidio.
p. 254. co. 2. li. 23. multū. le. multa. p. 257. co. 1. li. 7. passunt. le. possunt. p. 258. co. 2. li. 51. logno. le. li
gno. p. 259. co. 2. li. 39. vocalum. le. vocabulum. p. 265. co. 1. li. 3. volabat. le. volabant. p. 268. co. 2.
li. 25. variam. le. varia. p. 270. co. 1. li. 50. suum. le. sum. p. 272. co. 2. li. antep. abutus. le. acutus. p.
276. co. 2. li. 22. locum. le. lacum. p. 277. co. 2. li. 24. succedens. le. succedens. * li. 46. E. le. Et. p. 278.
co. 2. li. 27. cōspectu. le. conspectu. p. 279. co. 2. li. 13. tempopora. le. tempora. p. 281. co. 1. li. 30. infer
no. le. in inferno. p. 282. co. 1. li. 37. vinculis. le. vraculis. p. 285. col. 2. lin. 23. millario. le. millario. p.
286. col. 1. li. 4. opiniobus. le. opinionibus. p. 295. co. 2. li. 46. filij. le. filii. p. 296. co. 2. li. 38. Phiras. le.
Thiras. p. 297. co. 1. li. 1. cœlyria. le. cœlesyria. p. 299. co. 1. li. 19. ruerfa. le. reuerfa. p. 304. co. 2. li.
12. eisdem. le. eisdem. p. 306. co. 2. li. 32. descende. le. descēdente. p. 320. co. 2. li. 29. auednes. le. accedens.
p. 322. co. 1. li. 27. luncendum. le. lucendum. p. 317. co. 1. li. 14. fratem. le. fratrem.

Con estas erratas esta correcto conforme a su original, este libro (Comment. in Apocal.)
En fe de lo qual lo firme en Salamanca, oy. 14. de junio. 1591.

El Corrector. & c.

Manuel Correa de
Monte Negro.

INDEX QVAESTIONVM
Scripturae, quae in hoc opere latius explicatur,
praeter eas, quae ad huius libri intelligentiam proprie
pertinent, & suis locis disputantur.

- V** *I* sint septem angeli, siue septem spiritus, qui assistunt coram Deo. p. 14. n. 23. & sequent.
- An* probetur ex Scriptura omnes Christianos esse proprie sacerdotes? p. 18. n. 45.
- Filius* hominis quando hominē, quando Christum proprie significet. p. 27. n. 81.
- Qui* sint angeli Ecclesiarum. p. 33. n. 114.
- Idolothytis* an vesci liceat? p. 48. n. 39.
- Quid* sit liber vitae, & quid in eo scribi, aut ex eo deleri. p. 54. n. 7.
- Quatuor* animalibus cur quatuor Euangelista significantur. p. 82. n. 28.
- An* animae sanctorum videant Deū clarē ante diem iudicij. p. 110. n. 30.
- Virū* mali angeli sint, per quos Deus in hac vita punit peccatores, an boni. p. 121. n. 3.
- Quo* tempore populus Iudaeorum conuertendus sit ad Christum, & an totus conuertatur. p. 123. n. 10. & sequentib.
- Iohannes* an venturus sit in fine saeculi cum Elia, & Henoc. p. 154. n. 12.
- An* Henoch, & Elias venturi sint in fine saeculi ad predicandum. p. 161. n. 9.
- Qualis* sit nunc eorum vita in Paradiso. p. 163. n. 13.
- An* Iohānes venturus sit cum eis. p. 154. n. 12.
- Cur* Scriptura nunc mensibns, nunc diebus, nunc annis numeret. p. 164. n. 15.
- Apostoli* cur semper dicantur duodecim. p. 172. n. 7.
- Tempora* cur duos annos significant, & nō plures, & quid sit Tempora, & Tempus. p. 182. n. 38. & sequentib.
- 18* Penes quos erit imperium terrae cum veniet Antichristus. p. 174. n. 11.
- 19* An possit quis in hac vita immaculatus dici. p. 205. n. 17. & 18.
- 20* Babylon cur Romā interdum intelligatur. p. 207. n. 25. & sequentib.
- 21* Quid significet in Scriptura Calix vini, aut vini meri. p. 217. n. 58.
- 22* Dæmones an in desertis, & ruinosis locis habitent. p. 252. n. 3.
- 23* Dæmones cur locis desertis gaudeant. p. 253. n. 7. & 8.
- 24* Aues immundae quae sint. p. 253. n. 10.
- 25* An creaturae adorentur. p. 269. n. 16.
- 26* Quomodo occidendus sit Antichristus. p. 275. n. 33.
- 27* Quomodo terra deglutierit Dathan, & Abiron. p. 275. n. 35. & sequent.
- 28* An vere sulphur sit apud inferos. p. 277. num. 37.
- 29* Qui sint Chiliastra, siue Millenarij, & vnde ortum habuit eorum error. p. 283. n. 17.
- 30* An haeretica sit opinio Millenariorum. p. 291. n. 53.
- 31* Gog, & Magog qui sint. p. 294. n. 53.
- 32* Quae sit terra Gog, & Magog. p. 296. n. 60.
- 33* Quantum temporis supersit ab interitu Antichristi vsq; ad diem iudicij. p. 300. n. 70.
- 34* An mare in fine saeculi siccādū sit. p. 306. n. 1.
- 35* Cur caelum vocetur tabernaculum Dei. p. 307. n. 6.
- 36* Ordo in Apostolis vnde sumendus, & quis eorum sit primus, quis secundus, & c. p. 316. num. 39.
- 37* An ante legem essent aues munda, & immunda, & animalia. p. 254. n. 11. & 12.

INDEX REGVLARVM SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HOC OPERE TRADVNTVR.

- N** ES dicitur fieri cum innotescit.
p. 10. n. 4.
- C**itò futurum dicitur quod citò
incipietur, licet post longum
tēpus finiatur. p. 10. n. 5. & 6.
- S**criptura sæpe omnibus videtur loqui, cum
non nisi quibusdā ex illo numero loquatur.
p. 19. n. 48.
- A**postoli solent patrem appellare Deum, &
patrem Christi, ut ille magis ametur, & ho-
noretur, qui filium suum dedit. p. 19. n. 51.
- G**eminationes semper argunt apud Hebræos.
pag. 22. n. 60.
- S**criptura rem eandem multis solet similitu-
dinibus illustrare. p. 28. n. 89.
- I**dioma est sanctæ Scripturæ ut omnem ter-
ram illius significet provinciam, de qua sermo
est. p. 109. n. 28.
- I**magine nomen habent rerum, quarum sunt
imagines. p. 32. n. 110.
- I**n prophetis sæpe personæ commutantur. pa-
gin. 47. n. 34.
- F**ieri dicitur sæpe in Scriptura quod tenta-
tur, & intenditur. p. 121. n. 3.
- A**ngeli mali nunquam absolute dicuntur in
Scriptura Angeli Domini. p. 121. n. 5.
- C**hristus non dicitur in Scriptura Angelus
absolute. p. 122. n. 8. & p. 130. n. 5.
- H**ebrei sæpe tollunt præpositionem valen-
tem De, siue Ex, significantem materiam. pa-
gin. 132. n. 8.
- F**amilia est prophetis exercitus nomine lo-
custrarum, & similibus animalium indicare.
p. 142. n. 12.

- A**utor vulgatæ editionis peregrinorum no-
minum interpretationes addere solet, sicut &
ipsi sacri Scriptores. p. 145. n. 21. & 22.
- A**ngeli in Scriptura ex operibus nomina ha-
bent. p. 145. n. 24.
- I**ta loqui solet Scriptura, ut coniunctionem
Et cum futuro ponat pro Ut. p. 161. n. 6.
- P**ropheta de futuris sæpe loquuntur verbis
presentis temporis. p. 196. num. 32. & p. 205.
numero. 19.
- P**luralis pro vno ex singularibus poni solet.
p. 165. n. 20.
- M**os est Scriptura subito transire à Meta-
phora ad rem ipsam. p. 227. n. 94.
- P**ropheta non semper seruant ordinem rerū
gestarum. p. 230. n. 1.
- I**n vno multi interdum intelliguntur. p. 247
num. 14. & 15.
- R**es mutata eadem nomina habere solent,
quæ habebant ante quam mutarentur. pag.
257. n. 22.
- S**criptura res magnas multis nominibus ap-
pellat. p. 268. n. 12.
- S**criptura sæpe loquitur iuxta vulgare ho-
minum iudicium de rebus. p. 56. n. 13. & pa-
gin. 276. n. 36.
- V**erba futuri temporis interdum non tam
actum significant, quam potentiam. pag. 301.
numero. 72.
- S**olet Deus præcipere prophetis ut libros si-
gnent, quando ea quæ dicunt, post multum tem-
pus futura sunt. p. 329. n. 11.
- A**nticipatione sæpe utitur sacra historia in
rerum narratione. p. 156. n. 19. & seq.

INDEX

INDEX LOCORVM SA- CRÆ SCRIPTVRÆ IN HOC opere explicatorum.

Numeri initio locorum additi versiculos capitum ipsorum indicant.

Genesis.

Cap. 1.

- V**per faciē abyssi. p. 140.
num. 6.
- C**ongregationesque aqua-
ru appellauit Maria. p.
81. nu. 25.
- S**ed & fons ascendebat de terra. p. 193.
num. 25.
- V**ox sanguinis fratris tui clamat ad me
de terra. p. 113. nu. 41. & p. 255. n. 16.
- E**ritque arcus in nubibus, & videbo
illum, & recordabor fœderis sempiterni,
&c. p. 75. nu. 8.
- L**euo manum meam ad Dominum. p.
153. nu. 8.
- C**lamor Sodomorum, & Gomorrhœo-
rum multiplicatus est, & c. descendā, &
videbo vtrum clamorem, &c. p. 113. n.
41. & p. 255. n. 16.
- N**ec dum intrare verba compleuerat,
& ecce Rebecca egrediebatur. p. 20.
nu. 53.
- S**eruiam tibi pro Rachel filia tua. p. 23.
nu. 64. & p. 221. n. 71.
- S**ed & pater vester circumuenit me, &
mutauit mercedem meam decem vici-
bus. p. 40. nu. 15.
- I**mmutasti quoque mercedem meam
decem vicibus. p. 40. n. 15.
- E**t inebriati sunt cum eo. p. 245. nu. 7.
- C**atulus leonis Iuda, ad prædam filii mi
ascendisti, & requiescens accubisti ut

leo, &c. p. 94. n. 9.

17 Fiat Dan coluber in via. p. 124. n. 14.

Exodus.

Cap. 1.

- Q**ui egressi sunt de femore Iacob.
p. 273. nu. 28.
- Q**uis est Dominus, ut audiam vocem
eius. p. 118. nu. 59.
- I**nterram, super quam leuavi manum
meam. p. 153. nu. 8.
- D**eus Abraham, & Deus Isaac. p. 122.
nu. 6.
- E**go sum qui sum, sic dices filijs Israel:
Qui est misit me ad vos. p. 13. n. 19.
- D**ixitque Dominus ad Moysem: Quid
clamas ad me? p. 113. n. 40.
- A**byssi operuerunt eos &c. p. 140. n. 6.
- E**t ecce gloria Domini apparuit in nu-
be. p. 21. nu. 56.
- M**anhu, id est, Quid est hoc? p. 43.
nu. 22.
- S**i ergo audieritis vocem meam, &c.
vos eritis mihi in regnum sacerdotā-
le, & gens sancta. p. 18. nu. 46.
- I**am nunc veniam ad te in caligine nu-
bis. p. 21. n. 56.
- E**t ecce cœperunt audiri tonitrua, ac
micare fulgura, & nubes densissima
operire montem. p. 81. n. 23.
- C**unctus autem populus videbat vo-
ces, & lampades. p. 26. nu. 78.
- E**go sum Dominus Deus tuus, qui
eduxi te de terra Aegypti. p. 32. n. 110.
- N**olite timere, ut enim probaret vos
venit Deus, & ut terror illius esset in
vobis & non peccaretis. p. 81. n. 23.

Index locorum

- 32 Aut dele me de libro tuo. p. 56. n. 11. *Cap. 32.*
31 Et gloria Dñi impleuit illud. p. 251. n. 1. *Cap. 40.*

Numeri.

- 29 Quid æmularis pro me? p. 71. n. 69. *Cap. 11.*
10 Apparuit gloria Domini super tectum fœderis. p. 251. nu. 1. *Cap. 14.*
33 Descenderuntque vini in infernum, p. 275. n. 35. & 36. *Cap. 16.*
14 Verūtamēn perges ad populū meū dabo consiliū, quid populus tuus populo huic faciat extremo tēpore. p. 42. n. 19. *Cap. 24.*

Deuteronomium.

- 20 Vos autem tulit Dñs, & eduxit de fornace ferrea Aegypti. p. 49. n. 44. *Cap. 4.*
9 In mille generationes. p. 290. n. 39. *Cap. 7.*
48 Et ponet iugum ferreum super ceruicem tuam. p. 49. n. 44. *Cap. 28.*
29 Vt irretetis eum per opera manuum vestrarum. p. 149. n. 36. *Cap. 31.*
21 Sicut Aquila prouocans ad volandum pullos suos. p. 137. n. 25. *Cap. 32.*
38 De quorum victimis comedebant adipēs, & bibebant vinum libaminum. p. 42. n. 19. *Cap. 31.*
43 Si acuro vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea. p. 31. num. 107. *Cap. 32.*
42 Inebriabo fagittas meas sanguine. pagin. 245. n. 7. *Cap. 32.*

Liber Primus Reg.

- 17 Inuocabo Dominum, & dabit voces, & pluias. p. 80. n. 22. *Cap. 12.*
22 Misitque Saul ad Ifai dicens: Stet Dauid in conspectu meo. p. 15. n. 27. *Cap. 16.*
9 Homo enim videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor. p. 46. n. 32. *Cap. 17.*

- 47 Et nouerit vniuersa Ecclesia hæc, quia non in gladio, neque in hasta saluat Dominus. p. 18. n. 42. *Cap. 17.*
8 Percussit Saul mille, & Dauid decem millia. p. 290. n. 40. & 42. *Cap. 18.*
25 Et quidem faciens facies, p. 190. n. 16. *Cap. 26.*

2. Regum.

- 43 Ecce partibus maior ego sum apud regem. p. 40. num. 15. *Cap. 19.*
14 Tonabit de cælo Dominus, & Excelsus dabit vocē suam, p. 80. n. 22. *Cap. 22.*

3. Regum.

- 11 Attulit ex Ophir ligna thyina. p. 259 nu. 25. *Cap. 10.*
10 Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactū Domini filij Israel. p. 71. n. 69. *Cap. 19.*

Tobias.

- 15 Ego enim sum Raphael angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. p. 14. n. 26. *Cap. 12.*
7 Etenim Sacramentum regis absconde re bonum est, p. 32. n. 112. *Cap. 12.*

Iob.

- 12 Porro ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurri eius. p. 47. n. 36. *Cap. 4.*
3 En decies confunditis me, p. 41. n. 15. *Cap. 19.*
31 Quis det de carnibus vt faturemur? p. 249. n. 21. *Cap. 31.*
24 Conteret multos, & enumerabiles, & stare faciet alios pro eis. p. 59. n. 25. *Cap. 34.*
32 Nunquid producis luciferum in tempore suo? p. 50. n. 46. *Cap. 38.*

Libe

facræ Scripturæ.

Liber Psalmorum.

- 17 Supme magna locuti sunt. p. 190. n. 15. *Psal. 37.*
3 Sicut anima mea ad Deū. p. 308. n. 11. *Psal. 41.*
4 Sed dextera tua, & brachiū tuum. p. 31. nu. 106. *Psal. 47.*
5 Fluminis impetus latificat ciuitatem Dei. p. 326. n. 1. *Psal. 45.*
12 Vocauerunt nomina sua in terris suis, p. 62. n. 31. *Psal. 48.*
3 Ignis in conspectu eius exardescet, p. 194. n. 28. *Psal. 49.*
18 Currus Dei decem millibus multiplex, p. 290. n. 40. & 42. *Psal. 67.*
29 Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur, p. 56. n. 12. *Psal. 68.*
5 Quoniam tu es patientia mea. p. 58. n. 21. *Psal. 70.*
17 Donec intrem in Sanctuarium Dei. p. 234. n. 20. *Psal. 72.*
27 Perdidisti omnes qui fornicantur abste. p. 46. n. 30. & p. 217. n. 57. *Psal. 74.*
9 Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto. p. 217. n. 58. & 67. *Psal. 77.*
11 Et omnia cornua peccatorū cōfringā, & exaltabūtur cornua iusti. p. 95. n. 13. *Psal. 79.*
49 Immisiones per angelos malos. p. 124. n. 3. & sequentibus. *Psal. 79.*
67 Et repulit tabernaculum Ioseph. p. 125. n. 6. *Psal. 79.*
14 Exterminauit eā aper. p. 145. n. 22. *Psal. 80.*
4 Buccinate in Neomenia tuba in insigni die sollempnitatis vestræ. p. 24. n. 71. *Psal. 88.*
9 Potens es Domine, & veritas tua in circuitu tuo. p. 75. n. 9. *Psal. 89.*
2 A saculo & vsque in saculum tu es Deus. p. 55. n. 10. *Psal. 100.*
1 Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. p. 75. n. 9. *Psal. 104.*
8 Verbi quod mandauit in mille generationes. p. 280. n. 4. & p. 289. n. 38. *Psal.*
- 23

Index locorum

- Pfal.* 105.
5 Ad videndum in bonitate electorum tuorum. p. 236. nu. 2.
28 Et initiati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum. pagin. 42. n. 19.

- Pfal.* 117.
16 Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me. pag. 31. nu. 106.

- Pfal.* 109.
3 Tecum principium in die virtutis tuae. p. 90. n. 54.
6 Conquassabit capita in terra multorum. p. 49. nu. 43.

- Pfal.* 140.
2 Dirigatur oratio mea sicut incensum. p. 96. nu. 16.

- Pfal.* 149.
5 Exultabunt sancti in gloria, &c. vsque ad finem. p. 43. n. 43.

Prouerbia.

- Cap.* 3.
18 Lignum vitæ est Ihs, qui apprehenderit eam. p. 39. n. 11.

- Cap.* 8.
27 Quando certa lege, & gyro vallabat abyssos. p. 140. n. 6.

- Cap.* 11.
30 Fructus iusti lignum vitæ. pag. 39. num. 11.

- Cap.* 13.
12 Lignum vitæ desiderium veniens. pag. 39. n. 11.

- Cap.* 15.
4 Lingua placabilis lignum vitæ. pag. 39. num. 11.

- Cap.* 18.
Qui mollis, & dissolutus in opere suo fuerit, &c. p. 53. n. 2.

- Cap.* 23.
16 Et exultabunt renes mei. p. 46. n. 33.
23 Veritatem eme, & noli vendere sapientiam. p. 69. n. 64.

Ecclesiastes.

- Cap.* 1.
13 Hanc occupationem pessimam dicit Deus filiis hominum. p. 236. nu. 2.

- Cap.* 5.
5 Neque dicas coram angelo: Non est prouidentia. p. 81. nu. 24.

- Cap.* 9.
7 Omni tempore sint vestimenta tua candida. pag. 54. nu. 6.

Canticum Canticorum.

- Cap.* 4.
2 Dentis tui sicut greges tonsarum. p. 67. nu. 53.

Liber Sapientiae.

- 6 Quoniam renū illius testis est Deus, & cordis illius scrutator est verus. p. 46. n. 33.

- Cap.* 5.
17 Quoniam dextera sua teget eos, & in brachio sancto suo defendet illos. pag. 31. nu. 105.

Isaias.

- Cap.* 5.
14 Et descendet fortes eius, &c. p. 108. n. 27.
Cap. 6.

- 3 Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum. pag. 23. nu. 62. & p. 87. n. 45.

- 2 Seraphim stabant super illud: sex alæ vni, & sex alæ alteri, &c. pag. 87. nu. 45.

- Cap.* 9.
6 Pater futuri sæculi. p. 64. nu. 42.
Cap. 11.

- 1 Et egredietur virga de radice Iesse. pag. 94. nu. 10.

- 4 Et percutiet terram virga oris sui. pag. 273. nu. 26.

- 4 Et spiritu labiorum suorum interficiet impium. p. 275. nu. 33.

- 10 In die illa radix Iesse, &c. p. 94. n. 11.
Cap. 13.

- 7 Vt disperdat omnem terram. pag. 109. nu. 28.

- 21 Sed requiescent ibi bestiae, &c. p. 251. nu. 2. & sequentibus.

- Cap.* 17.
12 Vt multitudo populorum, multorum, vt multitudo maris sonantis, & tumultus turbarum sicut sonitus aquarum multarum, &c. p. 31. num. 103.

- Cap.* 22.
22 Et dabo clauem domus David super humeros eius. pag. 57. n. 16. & 17.

Cap.

facra Scripturae.

- Cap.* 30.
27 Ecce nomen Domini venit de longinquo. p. 37. nu. 4. & 5.

- Cap.* 34.
4 Et omnis malitia eorum defluet. p. 117. nu. 52. & 53.

- 14 Et occurrant daemonia onocentauris. p. 252. nu. 3. & sequentibus.

- Cap.* 40.
6 Omnis caro fenum. p. 133. n. 12.

- Cap.* 51.
9 Confurge, confurge, induere fortitudinem brachium Domini. pag. 89. num. 53.

- Cap.* 53.
1 Et sicut radix de terra sitienti. pag. 94. num. 10.

- Cap.* 58.
1 Clama, ne cesses quasi tuba exalta vocem tuam. p. 24. nu. 70.

- Cap.* 61.
7 In terra sua duplicia possidebunt. pag. 114. nu. 45.

- Cap.* 62.
2 Et vocabit tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit. p. 44. nu. 26.

- Cap.* 63.
3 Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea. p. 263. n. 44.

- Cap.* 65.
17 Ecce enim ego creo caelos novos, & terram nouam. p. 44. n. 26. & pag. 302. nu. 74. 75.

Jeremias.

- Cap.* 2.
34 Et in alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperum. p. 263. nu. 44.

- Cap.* 4.
3 Hæc enim dicit Dominus viro Iuda, & habitatori Ierusalem. p. 23. n. 66.

- Cap.* 8.
16 Dan auditus est fremitus equorum. pag. 124. nu. 12. & 13.

- Cap.* 11.
20 Tu autem Domine Sabaoth, qui iudicasti iustè, & probas renes, & corda. pag. 47. num. 33.

- Cap.* 12.
2 Prope es tu ori eorum, & longe à renibus eorum. p. 46. nu. 33.

- Cap.* 20.
12 Et tu Domine exercituum probator iusti, qui vides renes, & cor videam

quæso vtionem meam ex eis. p. 47. n. 33.

- Cap.* 46.
7 Quis est iste, qui, quasi fluuius ascendit? p. 298. nu. 64.

- Cap.* 47.
2 Ecce aquæ ascendent ab Aquilone. p. 298. nu. 64.

Threni.

- Cap.* 1.
15 Torcular calcavit Dominus virgini filia Iuda. p. 226. nu. 88.

Ezeciel.

- Cap.* 1.
24 Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum. p. 31. n. 104.

- 10 Similitudo autem vultus eorum facies hominis, & facies leonis à dextris ipsorum quatuor. p. 84. n. 34.

- 6 Et quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni. p. 58. n. 35. & 36.

- Cap.* 3.
13 Et vocem alarum animalium. pag. 26. num. 78.

- Cap.* 2.
9 Et vidi, & ecce manus missa est ad me, in qua erat inuolutus liber, &c. Scripturaeque erant in eo lamentationes, & carmen, &c. v. p. 91. nu. 1. seq.

- Cap.* 38. & 39.
Hæc duo capita tota fere explicantur. pag. 294. nu. 53. & multis sequentibus.

Daniel.

- Cap.* 2.
30 Sacramentum hoc reuelatum est. p. 32. nu. 112.

- 35 Nullusque locus inuentus est eis. pag. 179. nu. 28.

- 41 De digitis statuae. p. 174. n. 12. & pag. 175. nu. 13.

- Cap.* 7.
3 Et quatuor bestiae grandes ascēdebant de mari. p. 186. nu. 3.

- 7 Et habebat cornua decem. p. 174. n. 11.

- 8 Et os loquens in gēria. p. 189. n. 15. & 16.

- Cap.* 8.
25 Vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. p. 182. n. 37.

- 24 Vniuersa vastabit, & prosperabitur, & faciet. p. 190. n. 16.

24

20 Tu

Index locorum

- 26 Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. p. 51. nu. 8.
Cap. 10.
16 Et ecce quasi similitudo filij hominis tetigit labia mea. p. 27. nu. 83.
Cap. 12.
1 In tempore autem illo confurget Michael princeps magnus. p. 179. n. 27.
1 Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. p. 55. nu. 9.
4 Claude sermones, & signa librum usque ad tempus statutum. p. 11. n. 8.
7 In tempus, & tempora, & dimidium temporis. pag. 182. nu. 37. & seq.
10 Porro docti intelligent. pag. 301. nu. 73.
12 Beatus qui expectat, & peruenit usque ad dies mille trecentos, & c. p. 301. nu. 70. & p. 302. nu. 73.

Hoseas.

- Cap. 1.*
11 Et ascendent de terra. p. 193. n. 25.
Cap. 5.
8 Clangite buccinam in Gabaa, tubam in Rama. p. 24. n. 70.
Cap. 8.
1 In gutture tuo sit tuba. p. 24. n. 70.
Cap. 12.
12 Et seruiuit Israel in vxore, & in vxore seruaui. p. 23. n. 64. & p. 221. n. 71.
Cap. 14.
6 Germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius ut Libani. p. 94. n. 10.

Jonas.

- Cap. 1.*
2 Ascendit malicia eius coram me. p. 255. nu. 16.

Micheas.

- Cap. 3.*
11 Principes eius in muneribus iudicabunt. p. 23. nu. 64.
Cap. 6.
5 Popule meus memento quæso quid cogitauerit Balac rex Moab, & quid responderit ei Balaam filius Beor. pag. 42. num. 19.
Cap. 7.
9 Donec causam meam iudicet, & faciat iudicium meum. pag. 261. n. 37.

- 14 Pasce populum tuum in virga tua. p. 50. nu. 44.

Zacharias.

- Cap. 3.*
7 Et dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic assistunt. p. 15. n. 27.
9 Super lapidem vnum septem oculi sunt. p. 95. nu. 14.
Cap. 4.
10 Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram. p. 14. nu. 25. fol. 95. nu. 14.
Cap. 6.
5 Isti sunt quatuor venti caeli, qui egrediuntur ut stent. p. 15. num. 27. p. 17. num. 40.
Cap. 10.
3 Et posuit eos quasi equum gloriæ suæ. p. 102. nu. 9.
Cap. 12.
10 Et aspicient ad me, quem confixerunt. p. 21. nu. 57.
Cap. 14.
18 Quod & si familia Aegypti non ascenderit. p. 167. nu. 25.

Malachias.

- Cap. 2.*
7 Quia angelus Domini exercituum est. p. 34. n. 119.

Matthæus.

- Cap. 2.*
6 Qui regat populum meum Israel. p. 50. nu. 45.
Cap. 5.
2 Et aperies os suum docebat eos. p. 190. num. 17.
Cap. 6.
2 Cum facis elemosynam, noli tuba canere ante te. p. 24. n. 70.
16 Exterminant enim facies suas. p. 145. nu. 22.
Cap. 9.
23 Cum vidisset tibicines, & turbam tumultuantem. p. 262. nu. 40.
Cap. 11.
25 Respondens Iesus dixit: Confiteor, & c. p. 126. nu. 20.
Cap. 13.
9 Qui habet aures audiendi, audiat. p. 39. nu.

facræ Scripturæ.

Lucas.

- Cap. 4.*
17 Et ut reuoluit librum. p. 92. nu. 5.
20 Et cum plicuisset librum. pag. 92. num. 5.
22 Et omnes testimonium illi dabant. pag. 11. nu. 9.
Cap. 8.
31 Ut in abyssum irent. p. 140. nu. 6.
Cap. 17.
37 Illuc congregabuntur & aquilæ. pag. 136. nu. 23.
Cap. 21.
36 In omnes, qui sedent super faciem omnis terræ. pag. 206. nu. 20.

Iohannes.

- Cap. 1.*
12 Dedit eis potestatem filios Dei fieri. p. 44. nu. 25.
12 Iis qui credant in nomine eius. pag. 37. nu. 4.
14 Gloriam quasi unigeniti a patre, plenam gratiæ & veritatis. p. 191. nu. 19.
Cap. 3.
20 Ut non arguantur opera eius. pag. 70. nu. 67.
Cap. 4.
34 Ut perficiam opus eius. p. 49. n. 42.
Cap. 5.
22 Neque enim pater iudicat quemquam. p. 14. nu. 22.
43 Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. p. 123. nu. 11.
Cap. 6.
29 Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. p. 49. nu. 42.
Cap. 7.
16 Mea doctrina non est mea. pag. 10. nu. 3.
37 Si quis sitit, veniat ad me. p. 308. n. 11.
Cap. 9.
4 Me oportet operari opera eius, qui misit me. p. 49. nu. 42.
Cap. 14.
10 Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor. p. 10. nu. 3.

Acta Apostolorum.

- Cap. 1.*
15 Erat autem turba hominum simul fere centum viginti. p. 54. n. 5.
25 Ep.

- nu. 10.
30 Et in tempore messis dicam messi- bus: Colligite primum zizania, & c. p. 225. nu. 86. & 87.
30 Triticum autem congregate in horreum meum. p. 226. nu. 88.
39 Messis verò consummatio sæculi est. p. 223. nu. 78.

- Cap. 19.*
28 In regeneratione, cum federit filius hominis, & c. p. 16. n. 37.
Cap. 20.
22 Potestis bibere calicem, & c. De calice, & de vino, quod in eo propinatur, vide. p. 217. nu. 58. & multis sequentibus.

- Cap. 22.*
7 Et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos. p. 17. n. 39.
11 Et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. pag. 176. num. 18. & pag. 247. nu. 16.

- Cap. 23.*
10 Nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus. p. 16. n. 35.

- Cap. 24.*
7 Eterunt pestilentia, & fames, & terremotus per loca. pag. 106. num. 20. p. 116. nu. 51.

- 29 Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur. p. 116. num. 52. & pag. 332. initio columnæ secundæ.

- 29 Et stellæ cadent de caelo. pag. 117. nu. 52. & 53.

- 30 Et tunc plangent omnes tribus terræ. p. 21. nu. 58.

- 30 Et videbunt filium hominis. p. 21. n. 57.
30 Venientem in nubibus caeli. pag. 20. nu. 52. & 53.

- Cap. 25.*
34 A constitutione mundi. pag. 55. num. 10. & pag. 191. nu. 21.
41 Qui paratus est Diabolo. pag. 280. num. 6.

- Cap. 26.*
52 Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. p. 192. nu. 22.

Marcus.

- Cap. 16.*
7 Dicite discipulis eius, & Petro. p. 23. nu. 66. & p. 287. n. 30.

Index locorum

Ep. ad Romanos.

- 8 **P**rimū quidem gratias ago Deo meo. p. 122. n. 6.
Cap. 1.
 18 Non sunt condignæ passionis huius temporis. & c. p. 308. n. 11. & 12.
Cap. 8.
 26 Et sic omnis Israel saluus fieret. pag. 125. nu. 17.
Cap. 11.

1. Ad Corinthios.

- 3 **C**um enim sint inter vos zelus, & contentio. p. 19. n. 48. & 49.
Cap. 3.
 10 Ideo debet mulier velamen habere supra caput suum propter angelos. p. 34. nu. 119.
Cap. 11.
 30 **A**emulamini autem charismata meliora. p. 71. nu. 68.
Cap. 12.
 4 Caritas non æmulatur. p. 71. n. 69.
Cap. 13.
 1 **A**emulamini spiritualia. pag. 71. nu. 63.
Cap. 14.
 16 Quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? p. 22. n. 60.
Cap. 16.
 9 Ostium enim mihi apertum est magnum. p. 58. nu. 19.
Cap. 16.

2. Ad Corin.

- 19 **N**on fuit Est, & Non, sed est in illo fuit. p. 63. n. 38.
Cap. 1.
 12 Et ostium mihi apertum esset. pag. 58. nu. 19.
Cap. 2.
 7 Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria. pag. 251. nu. 1.
Cap. 3.
 4 In quibus Deus huius sæculi excæcavit mentes infidelium. p. 191. n. 20.
Cap. 4.
 17 Si qua ergo in Christo noua creatura. pag. 64. nu. 41.
Cap. 5.

Ad Galatas.

- 19 **O**rdinata per angelos in manu mediatoris. p. 191. n. 20.
Cap. 3.
 17 **A**emulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, ut illos æmulemini. p. 71. nu. 68.
Cap. 4.
 15 Sed noua creatura. p. 64. nu. 41.
Cap. 6.

Ad Ephesios.

- 32 **S**acramentum hoc magnum est, & c. p. 33. n. 113. & p. 245. n. 8. & 9.
Cap. 5.

2. Thessalo.

- 3 **N**isi venerit discessio primū. pag. 175. nu. 14.
Cap. 2.
 7 Tātūm ut qui teneat nunc, teneat, & c. pag. 248. nu. 16.
 8 Et tunc reuelabitur ille iniquus, & c. p. 191. nu. 21.
 8 **Q**uem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. p. 275. n. 33.
Cap. 2.

Ad Titum.

- 9 **E**t eos, qui contradicunt, arguere. p. 70. n. 67.
Cap. 1.

Ad Hebræos.

- 1 **A**rgumentum non apparentium. p. 70. nu. 67.
Cap. 11.

Epistola Iacobi.

- 18 **V**t simus initium aliquod creature eius. p. 64. nu. 41.
Cap. 1.
 2 In veste candida. p. 70. nu. 64.
Cap. 2.

1. Epistola Petri.

- 9 **V**os autem genus electum, regale sacerdotium. p. 18. n. 44. & 45.
Cap. 2.

Index rerum, & verborum.

1. Epist. Iohannis.

- 1 **Q**uod fuit ab initio. pag. 55. numero. 10.
Cap. 1.

2. Epist. Petri.

- 7 **C**œli autem qui nunc sunt, & terra, eodē verbo repositi sunt, igni referuati. p. 302. n. 74. 75.
Cap. 3.

- 16 Et Superbia vitæ. p. 41. nu. 16.
 18 Nouissima hora est. p. 10. n. 5.
Cap. 2.

INDEX RERUM, ET VERBORUM, IN QVO QUÆ AD Scripturæ intelligentiam pertinent, hac nota † indicantur. Et prior numerus paginam indicat, posterior, numerum.

- A.**
 † **A**bsinthiū cur magnum supplicii significet. p. 134. nu. 15.
 † **A**byssus qd in Scriptura significet. p. 140. n. 6. & 7.
 † **A**emulari, siue ἀλλεῖν quid sit. p. 70. numero. 68.
Aetates mundi septem. p. 246. nu. 12.
 † **A**eternitas solet significari cū dicitur **A** Constitutione mundi. p. 55. nu. 10.
Agnus cur nominetur semper in apertione libri, & sigillorum. p. 100. nu. 1.
Agnus cur stare dicatur. p. 200. nu. 1.
 Quomodo eum sequantur virgines. pag. 203. nu. 12. & sequentibus.
Alæ aquilæ cur mulieri dentur. p. 181. nu. 34. & 35.
Alæ animalium cur sensæ sint in Apocalypsi, quaternæ verò in Ezechiele. p. 87. n. 45. & 46.
Alba vestis lætitiā significat. p. 54. nu. 6.
 † **A**lleluia quid sit. p. 265. nu. 1. & 2.
 † **A**lpha quid significet. p. 22. n. 61.
Altare sub quo erant animæ interfectorū quid sit. p. 111. nu. 33.
Altaria cur cum reliquijs consecrentur. pag. 111. n. 33. & sequentibus.
Altare thymiamatis, siue incensū. pag. 131. nu. 6.
Altare aureum in celo quodnam sit. pag. 146. nu. 25.

- Altare thymiamatis, & holocausti in celo** quid significant. p. 212. n. 81.
 † **Amen** quid sit. p. 21. nu. 59.
 † **ἄωμος**, id est, irreprehensibilis, aut immaculatus, quomodo in Scriptura accipiat. p. 205. n. 18. & 19.
 † **Amplius**, quomodo in Scriptura accipiat. p. 61. n. 30.
Andreas Apóstolus Sapphiro cōparatur. p. 318. nu. 44. & 45.
Animæ sanctorum vident nūc essentiam diuinam. p. 110. nu. 30. & sequentibus. & quid de hoc senserit Bernardus. pag. 115. n. 46.
Animæ vestes virtutes sunt. p. 239. n. 12.
Animalium mundorum, & immundorū, distinctio fuit ante legem. p. 254. nu. 11. & 12.
Animalia cur requiem nō habeant. p. 88. nu. 48.
Animalia quatuor significant Euangelistas, & cur, quo ordine numerāda sint. p. 82. n. 28. & multis sequentibus.
Angeli magni septem assistunt in conspectu throni Dei. p. 14. n. 24.
Angeli septem Ecclesiarum episcopi illarum sunt. p. 33. nu. 117.
Angeli, per quos Deus homines punit, vtrum boni sint, animalium. p. 121. n. 4.
 † **Angelus Domini** in Scriptura angelus sanctus intelligitur. p. 121. n. 5.
 † **Angeli** nomen sine addito rarissimè in Scri-

Index rerum,

Scriptura tribuitur dæmonibus. p. 121. num. 6.
 † Angelus sine addito nunquam in Scriptura Christus dicitur. p. 279. n. 1.
 Angeli tam boni, quam mali, nomina habent à ministerijs, quæ in nos excercet. pag. 145. num. 24.
 Angeli mali ligati. p. 147. n. 28.
 Angelus fortis, an sit Gabriel. p. 95. nu. 7.
 Angeli oculi, & cornua Christi. pag. 95. num. 13.
 Angeli Christi iustitiam exequuntur. p. 95. num. 14.
 Angelus habens Euangelium æternum quis sit, & an tunc angeli prædicabunt hominibus. p. 206. n. 21.
 Angelus potestatem habens super ignem quis sit. p. 224. n. 81.
 Angeli alij ad martyriũ, alij ad alias virtutes incitant, sicut dæmones, alij ad alia vitia. p. 224. num. 82.
 Angeli creaturis inferioribus præpositi sunt. pag. 225. nu. 84. & p. 237. n. 4.
 Angeli boni quomodo tormentis præponi dicantur. p. 225. nu. 85.
 Angelus cur noluerit à Iohanne adorari. p. 270. num. 17. & 18.
 Angeli cur sint in portis Ierusalem. p. 303. num. 22.
 Angeli Michaelis qui dicantur. pag. 179. num. 26.
 Antichristus erit de tribu Dan. p. 124. nu. 12. & sequentibus, & p. 175. nu. 13.
 Antichristus tres annos cum dimidio regnabit. p. 161. nu. 5.
 Cur dicatur Bestia. p. 165. n. 19. & p. 186. num. 1.
 Eius tempore decem reges erunt, quos ille sibi subiiciet. p. 174. n. 11. & sequent.
 Plurimos sanctorum superabit. pag. 176. num. 16.
 Cur de mari ascendere dicatur. p. 186. n. 2. & sequentibus.
 Cum sit membrum Diaboli, caput etiam dicitur. p. 187. nu. 5.
 Cur dicatur similis pardo. p. 187. n. 7.
 Antichristi proprietates describuntur. p. 187. num. 7. & sequentibus.
 Antichristi miracula fallacia. p. 195. n. 31.
 An triduo post mortem resurrecturus sit. p. 188. nu. 8. & 9.
 Portabit insigne draconis, & cur homines cum adoraturi dicatur adorare draconem. p. 189. n. 13.

Quibus rebus homines in sui admirationem, & adorationem rapiet. pag. 189. num. 14.
 Eius mors. p. 275. nu. 34. & sequentibus.
 Antichristus habebit insignem quædam præcursorem. p. 192. n. 23.
 Antichristi character quisnam erit. p. 196. num. 33. & sequentibus.
 Antichristi nomen, quibus numeris constet. p. 197. n. 38. & sequentibus.
 † Anticipare narrationem rerum frequens est in Scriptura. p. 156. n. 19. & 21.
 Antipas martyr illustris. p. 41. nu. 18.
 † Aperire os pro Incipere loqui. p. 190. num. 17.
 Apocalypsis explanatio quantas Ecclesiæ utilitates afferat. p. 1. & 2.
 Apocalypsin à Iohanne Apostolo traditam cur negent hæretici. p. 3. n. 1. & 2.
 In eam argumenta. p. 5. num. 7. solvuntur num. 8.
 Apocalypsis quo tempore scripta fuerit. p. 6. cap. 2. n. 1.
 Apocalypsis vniuersæ argumentum. p. 6. cap. 3.
 Eius obscuritas, & utilitas. p. 7. n. 1. & 2.
 Eius enarratores qui extant. p. 7. cap. 5.
 Apocalypsis quid significet. p. 9. n. 1.
 Apocalypsis in quot partes diuidatur. p. 157. n. 22.
 Apocalypsis prophetia quid habeat pertinsens ad sigilla, & quid ad librum. p. 155. num. 17.
 Apostoli significati in equo albo. p. 102. num. 7.
 Apostoli cur semper dicantur duodecim. p. 172. n. 7.
 Apostoli sunt duodecim stellæ, quibus coronata est Ecclesia. p. 172. n. 6.
 Apostolos duodecim tantum cur commemoret Iohannes. p. 311. n. 21.
 Apostoli cur dicantur fundamenta muri Ierusalem. p. 312. n. 25.
 Apostoli duodecim gemmis significati. p. 318. n. 43. & multis sequentibus.
 Apostoli, & Sancti quomodo iudicaturi. p. 255. n. 17.
 Apostolorum sedes in iudicio. p. 78. n. 18.
 Apostoli singuli omnium virtutibus ornati. p. 316. n. 38.
 Apostolorum ordo in numerando unde sumendus. p. 316. n. 38.
 † Aqua quid significet in Scriptura. p. 183. n. 40. & p. 248. n. 20.

Aqui-

& verborum,

Aquilæ proprietates, & natura. p. 136. nu. 21. & p. 137. n. 25.
 Aquilæ amor in pullos suos. p. 237. n. 25.
 Aquila symbolum prædicatorum, & iustorum. p. 136. nu. 22. & sequentibus.
 Aquilæ volatus velox, & validus. p. 181. num. 34.
 Aquilæ alæ dantur mulieri, non columbæ. p. 181. n. 34. & 35.
 Arcus Euangelicam prædicationem significat. p. 103. n. 10.
 † Arguere quid sit. p. 70. n. 67.
 † Armageddon quis locus sit, & vbi. p. 240. n. 13.
 † Articulus apud Græcos additur vt res de terminata, & certa significetur. p. 193. nu. 26. & 27.
 † Ascendere de terra quid sit. p. 193. numero. 25.
 † Aues immundæ quæ. p. 253. nu. 10. & sequentibus.
 † Aues immundæ an fuerint ante legem. p. 254. n. 11.
 † Aurichalcū quid sit, & an rectè dicatur. p. 29. n. 97.
 † Auri pretium vnde. p. 315. n. 36.

B.

Babylonis magnitudo. pagin: 314. numero. 32.
 Babylon quid significet in tota Apocalypsi. p. 207. n. 25. p. 241. n. 15.
 Babylon figuratè dicitur Roma. p. 208. numero. 27. & 28.
 Non est Roma Christiana, sed Gentilis. p. 212. n. 39.
 Nec est Ecclesia Romana, vt hæretici mentiuntur. p. 210. n. 34. & sequentibus.
 Babylon iterum potentissima fiet. p. 215. n. 50. & sequentibus.
 Eius excidium. p. 215. num. 53. & 54. & p. 251. numero. 2. & sequentibus. p. 249. n. 20. & seq.
 Balaam quod consilium dederit Balac regi Moab, & quantum Hebræis nocuerit. p. 42. n. 19.
 Balaam occisus ab Hebræis. p. 43. n. 21.
 Bartholomæus Apostolus Sardio lapide significatus. p. 319. n. 48.
 Beatitudo in custodia mandatorum latet. p. 232. n. 10. & 11.
 Beati quibus bonis fruuntur in celo. pag. 128. nu. 25. & seq.

Beati an videat essentiam Dei ante diem iudicij. p. 110. n. 30. & seq.
 † Bestia proprie significat noxiam belluam. p. 186. n. 1.
 Bestiarum qui dicti sunt. p. 186. n. 1.
 Bestia, quæ mansuetior videbatur, magis nocebit, & plurimos ad adorationem Antichristi adducet. p. 194. n. 28.
 Bestia coccinea plena nominibus superbæ est regnum Diaboli, aut Diabolus regnat. p. 244. n. 4.
 Bestia Antichristus. p. 274. n. 32.
 † Blasphemare quid sit. p. 190. n. 16.
 † Bonitas, & bonum pro iucunditate. p. 236. n. 2.
 Botrus impios significat. p. 226. n. 87.
 Breuitas vitæ huius cum æternitati comparatur. p. 10. n. 5.
 † Byssus quid. p. 267. n. 10. p. 257. num. 24.
 Byssinum dicuntur opera iustæ, & sanctæ facta. p. 267. n. 10.

C.

Cadente vno alius à Deo erigitur. p. 59. numero. 25.
 † Calamus mensura sex cubitorum, & palmi. p. 159. n. 2. p. 312. n. 26.
 † Calcere torcular, aut vas quid sit. p. 226. nu. 88.
 Calculi candidi, & nigri quo in vsu apud antiquos fuerint. p. 43. n. 23.
 Calidi qui sint. p. 64. n. 55.
 † Calix quid sit in Scriptura. p. 217. n. 58.
 Candelabrum tolli de loco suo quid sit. p. 38. n. 6.
 Canes qui vocentur. p. 330. n. 14.
 Canticum quod soli virgines canunt, quod sit. p. 202. n. 8. & seq.
 Capilli candidi Christi quid significant. p. 26. n. 79.
 † Caput pro initio. p. 172. n. 7.
 Capita septem quæ sint. p. 188. n. 10.
 † Carnes alicuius manducare quid sit. p. 249. n. 21.
 Castigat Deus quos amat. p. 70. n. 66.
 † Chalcolibanus quid sit. p. 28. n. 91. & sequentibus.
 † Character quid sit. p. 196. n. 33.
 Character Antichristi quid sit, & vbi imprimendus pag. 196. numero. 34. & sequentibus.
 Christus testis fidelis. p. 16. n. 32.
 Christus primogenitus mortuorum. pag. 16. n. 16.

Index locorum

gin. 16. n. 36.
 Christus primus, & nouissimus, p. 32. numero. 110.
 Christus habet clauas mortis, & inferni, p. 32. n. 111.
 Christus stella matutina, p. 50. numer. 46. & 47.
 Christus principium creaturæ Dei, p. 64. num. 41.
 Christi misericordia cum feueritate coniuncta, p. 95. n. 13.
 Christus iudex uiuorum, & mortuorum, p. 95. n. 14.
 Christo quando data est corona, p. 103. numero. 11.
 Christus semper vicit ab initio prædicationis, p. 103. n. 11.
 Christi caritas significata in igne altaris, p. 132. n. 9.
 Christus rex sæculorum, pagin. 231. nu. 5. & 6.
 Christus cur habeat scriptum in femore Rex regum, p. 273. nu. 29.
 Christus princeps regum terræ, p. 17. numero. 38. & 40.
 Christus tempore Antichristi pugnabit pro electis, aduersus impios, p. 271. numero. 20.
 Christus, cur dicatur leo de tribu Iuda, p. 94. n. 9.
 Christi nomen nouum quod sit, & quæ vetera, p. 63. n. 38.
 Christi pedes cur Orichalco similes, p. 39. nu. 100.
 Per Christum iudicat. tota Trinitas, p. 13. nu. 20.
 † Chælix qualis mensura sit, p. 105. n. 19. *νεχλις*, id est miscere, quid sit, p. 218. num. 60. & sequentibus, & 219. n. 63.
 Cinnamomum quæ arbor sit, pag. 259. numero. 29.
 Ciuitas dilecta Ecclesia, p. 298. nume. 64. & 65.
 Ciuitas sancta Ierusalém descendens à Deo quæ sit, & quæ de ea dicantur, p. 61. numero. 32. & sequentibus, pagin. 306. numero. 4. & sequentibus.
 Clamor animæ est desiderium, pagin. 113. num. 40.
 † Clauis David quæ nam sit, p. 57. n. 16.
 Coadiutores Dei quod præmium habeat, p. 60. n. 28.
 † Coccinea vestis quid sit, p. 244. n. 4.
 Cæli noui qui sint, p. 302. n. 74.

Cælum & terra exultare iubentur propter ruinam Babylonis, p. 261. n. 37.
 Cohors prima in legione quæ dicatur, p. 118. n. 56.
 Color sanguineus mortem indicat, p. 117. num. 52.
 Columnæ in templo Dei quinam fiant, p. 60. n. 27.
 Commercium malorum fugiendum, pagin. 255. n. 15.
 † In conspectu alicuius esse quid sit, p. 15. num. 26.
 † In conspectu alicuius ire quid sit, p. 194. nu. 28.
 † Constantinus Imperator notam nominis Christi portabat in labaro, p. 197. num. 35.
 † Cor & renes quid sint, p. 46. n. 33.
 † Cornua vires & potentiam significant, p. 193. n. 25.
 Cornibus potabant veteres, p. 218. n. 60.
 † Corona vitæ quid sit, p. 41. n. 13.
 Coronas aureas cur habeant vigintiquatuor seniores, p. 80. n. 22.
 Coronas mittere ante thronum quid sit, p. 89. n. 52.
 † Creatura Dei quid sit, p. 64. n. 41.

D

DAEMONES. Vide Angeli.
 Dæmones in ruinosis, & desertis locis morantur, & apparent, p. 252. nu. 3. Cur his locis gaudeant, p. 253. n. 7. & seq.
 Damnati an laudabunt Deum, pag. 98. numero. 21.
 Dan tribus cur nō annumeretur reliquis, quæ saluæ fient, p. 124. n. 12.
 Dan vrbs, p. 124. n. 13.
 † Decem pro multis, p. 40. n. 15.
 Decem reges in toto orbe dominaturi cum veniet Antichristus, p. 174. n. 11. & sequen. p. 188. n. 10.
 † Deleri de libro vitæ qui dicantur, p. 56. nu. 11.
 Dei natura cur iaspidi similis dicatur, p. 74. n. 5.
 Deus cur dicatur viuus, p. 122. n. 8.
 Dei vindicta lento gradu procedit, p. 133. numero. 11.
 Dei affectus erga suas creaturas comparatur affectui aquilarum in pullos suos, p. 137. n. 25.
 Deus cur sæpe in nube candida appareat, p. 223. n. 77.

Dei na-

& verborum,

Dei natura incomprehensibilis, pag. 234. num. 18.
 Dei iudicia in improbos nec beati penetrare possunt donec finiantur plage, p. 234. n. 19.
 Dei verba sagittæ dicuntur, p. 103. n. 10.
 † Descendere in mare & ascendere de mari cur dicatur, p. 186. n. 2.
 Deserta loca habitant dæmones, p. 252. num. 3.
 Desideria animæ sunt verba clamantia, p. 113. n. 40.
 Diabolus cur stateram habeat in manu, p. 105. n. 17.
 Cur dicatur apparere in cælo, & cur vocetur draco magnus, & rufus, p. 173. num. 10.
 † Diabolus quid significet, pagin. 179. numero. 29.
 Diabolus omni tempore nos accusat, p. 180. n. 32.
 Diabolus à Christo victus, & cæctus re-agnosuo, p. 246. n. 9.
 Iterum redibit eius regnum tempore Antichristi, p. 246. n. 10.
 Diabolus in singulis mundi ætatibus iustos affligit per principes sæculi, p. 246. n. 12. & sequen.
 Diaboli regnum quale sit, pag. 246. n. 9. & sequentibus, p. 174. numero. 11. & sequentibus late.
 † Diabolus dicitur princeps Dæmonum, p. 280. n. 6.
 Diabolus quo tempore ligatus sit, p. 282. num. 10.
 Diabolus quando soluendus, pagin. 282. num. 11.
 Diabolus cur draco magnus dicatur, p. 173. num. 10.
 † Die, ac nocte perpetuitatem, & æternitatem significat in Scriptura, p. 127. n. 23.
 Dix volucres quæ dicantur, pagin. 254. num. 12.
 Dolus, & mendacium magnis sceleribus adiungi solent in Scriptura, pag. 204. num. 6.
 Dominici diei celebritas, & sanctitas, etiam tempore Apostolorum, pag. 24. num. 68.
 Draco crudelitatem significat, pagin. 193. num. 27.
 Duodecim ordines rationalis creaturæ quomodo duodecim tribubus expri-

mantur, pag. 79. n. 20.
 Duodenario numero vniuersitas significatur, p. 78. n. 20.

E

† **E**BRIETAS copiam magnam significat, p. 245. n. 7.
 Ecclesia cur dicatur amicta sole, cum multos habeat peccatis obscuratos, p. 172. n. 4. & 5.
 Ecclesia fortes filios habebit tempore Antichristi, p. 176. n. 18.
 Electi ante Romæ visitationem monebuntur vt ex ea exeant, pagin. 255. numero. 14. & 15.
 Quomodo de illa vindictam sument, p. 255. n. 17.
 Iudicabunt nationes, ibidem, & p. 49. numero. 43. & 44.
 Elias, & Henoch, viui reseruantur in tempus Antichristi, pagin. 161. n. 9. & sequentibus.
 Qualis sit nunc eorum vita in paradiso, p. 163. n. 13.
 Tempus prophetiæ eorum, p. 163. n. 14.
 Eorum potestas, pagina. 165. num. 18.
 Eorum mors, pagin. 165. numero. 20.
 Resurrectio eorum, pagin. 167. numero. 27.
 Elias, & Henoch duo testes Christi in nouissimis temporibus, p. 161. num. 6. & sequentibus.
 Ephesus vrbs Ionix, p. 25. n. 73.
 Ephraim, & Manasses cur numerentur inter capita tribuum, p. 125. n. 15.
 Episcopi septem Ecclesiarum angeli dicuntur, p. 33. n. 117.
 Episcopi oculi Christi sunt, pagin. 95. numero. 13.
 Episcopi in dextera Christi sunt, p. 31. numero. 105.
 Angeli dicuntur, p. 33. numer. 117. & sequentibus.
 Episcopi boni coronam vitæ accipient, p. 41. n. 15. & 16.
 Mali de dignitate amouentur, pagin. 37. num. 18.
 Equus albus significat Apostolos, p. 102. num. 7.
 Equus rufus significat persecutores Ecclesiæ, p. 104. n. 13. & p. 109. n. 28.
 Equi Dei qui dicantur, pagin. 102. numero. 9.

Equus

Index rerum,

Equus niger sunt heretici, p. 105. n. 16.
 Equus pallidus Traianus, & eius crudelitas ministri, p. 108. n. 26.
 Cur hunc equum potius quam alios, sequatur infernus, p. 108. n. 27.
 Equus albus victoriam significat, p. 271. num. 21.
 † Et pro præsertim, p. 23. n. 66.
 † Et adiunctum futuro ponitur pro Vt, p. 161. n. 6.
 Ethnici vnde Faunos, & Satyros, & Nymphas coluerint, p. 252. n. 6.
 Etymologia ex aliena lingua non petenda, p. 145. n. 23.
 Euangelium cur dicatur æternum, p. 206. nu. 20.
 Euangelij prædicatio semper victura est aduersarios, p. 103. n. 11. p. 104. n. 15.
 Euangelistæ quatuor quomodo à Iohanne videantur in cælo, p. 86. n. 40.
 Cur non numerentur inter vigintiquatuor seniores, p. 86. n. 40.
 Euangelistarum libri vbiq̃ue. S. Trinitatem prædicant, p. 88. n. 48.
 Euangelistarum vnus cur phialas plenas ira Dei angelis dederit, & quis fuerit, p. 233. n. 16.
 † Exterminare quid sit, p. 145. n. 22.

F.

† **F**acere absolutè sumptum quid sit, p. 190. n. 16.
 Falx in dextera Christi quid significet, p. 223. n. 78.
 Fauni, Satyri, Nymphæ quid sint, & an demones sub his figuris appareant, p. 252. n. 4. & sequentibus.
 † Femur generis propagationem indicat, p. 273. n. 28.
 † Fennum pro herba, p. 133. n. 12.
 † Ferreum in malam partem accipitur, pag. 49. n. 44.
 Fidem sine operibus habens pauper est, p. 69. n. 61.
 † Filius hominis quando hominem, quando Christum propriè significet, p. 27. num. 81.
 Filius quem peperit mulier, non est Christus, p. 177. n. 20.
 Filius Dei dupliciter dicitur, p. 44. n. 25.
 Flumen impetum, ac violentiam significat, p. 183. n. 43.
 Folia ligni vitæ verba vitæ sunt, pag. 328.

numero. 7.
 Fontes aquarum Diuinam sapientiam, & bonitatem, maximè indicant, p. 207. numero. 23.
 † Fornicatio omnè recessum animæ à Deo significat, maximè tamen idololatriam, p. 117. n. 57.
 Frigidi qui dicantur, p. 66. n. 48.
 Fulgura terrorem indicant, p. 80. n. 27.
 Fumus an verè sit apud inferos, p. 221. numero. 69.
 Fumus cur Dei præsentiam sequi soleat, p. 234. n. 18.
 † Futuræ verbis præsentis temporis indicat Scriptura, p. 196. n. 32. p. 205. n. 19.

G.

Galex coronæ vocantur, pagin. 143. numero. 15.
 † Genus nominum mutat interdum vulgata Translatio, p. 164. n. 16.
 † Gladius vtraque parte acutus dicitur sententia Christi in peccatores, pag. 3. numero. 16. p. 192. n. 22.
 † Gladio acuto mortis sententia significatur, p. 273. n. 26.
 † Gloria quid sit, p. 88. n. 50. p. 251. n. 1.
 † Glorificare se quid sit, p. 256. n. 18.
 Gog, & Magog quæ nationes sint, p. 294. n. 53. & multis sequen.
 Venient in auxilium Antichristi, & à Deo occidentur, p. 299. n. 69. & 70.
 Gog terra quæ, p. 297. n. 61.
 Græci quomodo numerent, p. 198. n. 40.
 Grandinis plaga maxima futura, p. 242. numero. 15.
 Gratiā pax animi, & tranquillitas consequitur, p. 13. n. 17.
 Gratiitudo eò maior esse debet, quo maiora sunt beneficia, p. 95. n. 15.

H.

Habitare in terra, & habitatores terræ qui dicantur, p. 194. n. 28.
 Heretici superba nomina imponunt suis deliramentis, p. 47. n. 36.
 Henoch. Vide Elias.
 Hieronymi loci duo conciliantur, p. 225. num. 85.
 Homiliæ in Apocalypsin in nono tomo operum Augustini, non eius sunt, sed Tyconij Donatistæ, p. 7. n. 2.

† Ho-

& verborum.

† Honor quid sit, p. 88. nu. 50.
 † Hora pro breui tempore sumitur, p. 59. num. 23.
 † Hyperbaton frequens in sacris literis, p. 191. n. 19. & 20.

I.

Iacobus maior Chalcedonio lapidi comparatur, p. 318. n. 46.
 Iacobus minor topazio comparatur, pag. 320. num. 51.
 Iacobi minoris fides magna. Ibidem.
 Iacob filij quo ordine nati secundum carnem, & secundum spiritum, p. 123. nu. 11. & 12.
 Iaspidis quæ natura sit, & qui color, pag. 73. num. 3.
 Iaspis quid significet, p. 74. num. 5.
 Iaspis crySTALLIZANS refert claritatem Dei, p. 110. num. 18.
 Idolorum simulacra sudare, & loqui visa, p. 196. num. 34.
 Idolothyta gentiles comedebant, pag. 42. num. 14.
 Idolotytis an vesci liceat Christianis, pag. 48. num. 39.
 Ierusalem vmbilicus terræ, p. 299. nu. 66. & 67.
 Ierusalem noua cur dicatur, pag. 62. numero. 32.
 Ierusalem descendens de cælo beatorum domicilium significat, non ipsos beatos, p. 62. n. 33.
 Ierusalem terræ motu scindetur in tres partes, p. 241. n. 14.
 Ierusalem longitudo, & latitudo quid significet, p. 313. nu. 28.
 Iezabel quæ vocetur, p. 45. n. 29.
 † Ignis, & sulphur quid significet, p. 148. nu. 32. & p. 149. num. 34.
 Imago Antichristi adorabitur in templis, & videbitur loqui, & responsa dare, p. 196. n. 34.
 † Immaculatus quis dicatur, p. 205. n. 18. & 19.
 Immunda, & munda animalia erant ante legem, p. 254. nu. 11. & 12.
 Imperatores dii appellari volebant, pag. 244. num. 4.
 Impij mare vitreum dicuntur, pag. 230. num. 2. & 3.
 † In pro Propter, pag. 23. n. 63. & p. 221. num. 71.
 † In instrumentum indicat, p. 18. n. 42.

Incensum indicat orationes sanctorum, p. 132. num. 7.
 Incubi, vel Incubones, vide Fauni.
 † In Domino esse, vel in Christo, quid sit, p. 221. num. 72.
 Inferiora angelis commissa, p. 237. n. 4.
 Infernus cur magis sequatur equum pallidum, quam alios, p. 109. nu. 27.
 Infernus in fine latissimè redundabit damnatis, p. 228. n. 96.
 Iride Dei misericordia indicatur, pag. 75. num. 7.
 Iride coronatur qui nuntiat pacem, p. 151. num. 3.
 Israel conuertendus ad Christum in fine sæculi, p. 123. nu. 10.
 Quot ex eo conuertentur, p. 123. n. 11.
 Iohannes duo fuerunt discipuli Domini, p. 3. nu. 3.
 Iohannes Apostolus Theologus appellatus, p. 4. n. 6.
 Iohannes quomodo sit vnum ex quatuor animalibus, p. 100. n. 2.
 Iohanni cur non seniores, sed animalia loquantur, p. 101. n. 4.
 Iohannem venturum cum Henoch, & Elia vnde quidam collegerint, p. 154. n. 12.
 Iohannes cur angelum adorare voluerit, p. 269. n. 15.
 Iohannes Smaragdo comparatus, p. 318. num. 47.
 Iuda tribus cur primo loco numeretur, p. 123. n. 11.
 Iudicium totius Trinitatis est per Christum, p. 13. n. 20.
 Iudicij dies cur citò futurus dicatur, p. 20. num. 54.
 In iudicio Christum videbunt qui eum crucifixerunt, p. 21. nu. 57.
 Iudicij vltimi signa, p. 135. n. 17.
 Iudicij vltimi mala, p. 135. n. 18.
 Iudicante Christo quomodo Sancti iudicent, p. 255. n. 17.
 Iudicium Christi manifestum, & imperturbatum in impios phialis aureis significatur, p. 233. n. 16. & 17.
 † Iudicare iudicium alicuius quid sit, pag. 261. n. 38.
 Iustorum preces Deo gratissimæ, pag. 131. num. 6.
 Iusti vocantur stellæ, p. 176. n. 16. & 17.
 Iusti per singulas mundi ætates à Diabolo per membra sua vexati, p. 246. n. 12.
 Iusti lætantur in supplicijs impiorum, pagina

Index rerum,

gina. 230. num. 4.
Canunt pro sua liberatione canticum
Mosis. Ibidem.

L.

Labarum Constantini nota crucis insi-
gnitum. p. 197. n. 35.
A laboribus nunquam in hac vita cessan-
dum. p. 222. n. 75.
Lampades septem quid significant. pa. 81.
num. 24.
Laodicea vrbs Cariz. p. 26. n. 77.
Lapides magni e celo saepe cadere visi. p.
242. nu. 15.
Lapis magnus cur missus in mare. p. 261.
nu. 38. & 39.
Lauare stolas in sanguine Agni quorum
fit. p. 127. n. 21.
† Lectus in Scriptura morbum indicat.
p. 46. nu. 31.
Leo de tribu Iuda cur Christus dicatur. p.
94. num. 9.
Leonum dentes. p. 143. n. 17.
† Leuare manum iurantis est. p. 153. n. 8.
† Liber vitæ quid sit. pa. 54. n. 7. & p. 303.
nu. 66. & 67.
Qui scribantur in eo. p. 55. n. 9.
An possint de illo deleri. p. 56. n. 11.
Quis sit liber, quem vidit Iohannes. pa.
92. n. 1. & sequentibus.
† Liber scriptus intus, & foris quid sit. pa-
gina. 92. nu. 5.
Libri sigilla septem quid significant. pag.
93. n. 6.
Librum deuorare quid sit. p. 154. n. 11.
Liber, qui Iohanni datus est deuorandus,
quid sit. p. 158. n. 15.
† Lignum vitæ quid vocet Scriptura. pa.
39. num. 11.
† Linguam commanducare quid sit. pag.
238. n. 8.
Lino cur vestiti angeli. p. 233. n. 14.
† Locum alicuius non inueniri quid sit. p.
179. num. 28.
Locustæ quid significant. p. 141. n. 9.
† Loqui magna quid sit. p. 190. n. 15.
Loricæ igneæ, sulphureæ, hyacinthinæ
quid significant. p. 148. n. 31. & 32.
Lucernis iusti significantur. p. 26. n. 79.
Lumen Dei comparatur lapidi pretioso.
p. 310. nu. 17.
Lutheranorum hæresis, Omnes Christia-
ni esse sacerdotes. p. 18. n. 45.

M.

† **M**acula, & immaculatus quid. pag.
205. num. 18. & 19.
Magnæ res multis nominibus appellan-
tur in Scriptura. p. 268. n. 12. & 13.
Magog. Vide Gog.
† Manducare carnes alicuius quid sit. pa.
248. num. 21.
Manducare linguam, vel labrum quid sit.
p. 238. num. 8.
† Manum leuare iurantis est. p. 153. n. 8.
Mare vitreum quid sit. p. 81. n. 25. & pag.
230. n. 2. & 3.
† De mari ascendere, & in mare descen-
dere quid sit. p. 186. n. 2. & 3.
Mare est sæculum plenum fluctibus. pag.
186. n. 2. & 3.
Mare in sanguinem conuertetur. pa. 236.
num. 2.
Mare an siccandum sit in fine sæculi. pag.
306. nu. 2. & 3.
Mare quos mortuos dabit. p. 303. n. 78.
Margarita quid sit, & quam pretiosa. pag.
257. nu. 4. & ibi inueniatur. Ibidem.
Martyrum corpora sub altaribus sepelie-
bantur. p. 111. n. 33.
Quod testimonium reddiderint. p. 112.
nu. 38. & 39.
Martyres vindictam de intersectoribus
petunt. p. 113. nu. 40. & 41.
Animæ beatitudo illis datur. pag. 114. n.
45. & 46. Gloria corporis differtur vs-
que in finem sæculi. p. 115. n. 47. & se-
quentibus.
Martyrum gloria, & coronæ. p. 126. n. 18.
& sequent. & pag. 181. n. 33. & pa. 177.
num. 22.
Matthæus chrysolitho significatur. pag.
319. nu. 49.
Matthias Apostolus amethysto significa-
tur. p. 320. num. 54.
† Μέλλω cū Infinitiuo pro Incipio. p. 68.
nu. 57.
In memoriam venire. p. 241. n. 15.
Mendacium cum magnis sceleribus nu-
meratur in Scriptura. p. 240. n. 16.
Meretrix quid significet in Scriptura. pa.
243. num. 1.
Merum non dilutum dijs sacrificabarur.
p. 218. num. 60.
† Messis in bonam partem accipi solet. p.
226. nu. 87.
Michael præliaturus cum Diabolo in fine
sæculi. p. 178. nu. 25. & 26.

Michael

& verborum.

Michael præest angelis, qui ad nos mit-
tuntur. p. 179. n. 26.
† Milliamillium. p. 96. n. 17.
† Mille anni dicitur tempus à Christi re-
surrectione vsque ad aduentum Anti-
christi. p. 280. n. 4. & p. 289. nu. 37. & se-
quentibus.
Vera intelligentia mille annorum. p. 287.
nu. 29.
Mille annorum sententia an hæretica sit.
p. 291. nu. 43.
† Milliare quot habeat stadia. pag. 228.
num. 95.
† Miscere pro Propinare. p. 218. n. 61.
† Miscere non dicitur, nisi cum res diuer-
sæ confunduntur. p. 219. n. 63.
Montes aliquando inter se motu magno
conculsi. p. 117. n. 55.
Morbos Deus immittit, vt nos ad pœnitē-
tiam adducat. pa. 46. n. 31.
Mors secunda quid sit. p. 41. n. 16.
† Mori in Domino quid sit. p. 221. n. 71.
Motus terræ magni, & montium, & insu-
larum ante diem iudicij. pag. 116. n. 51.
& p. 117. n. 54.
Mulier amicta sole quid Historicè, & quid
mysticè. p. 171. n. 2. & 3.
† Mysterium quid sit. p. 245. n. 8. & 9.

N.

Neronem putabant aliqui fore Anti-
christum. p. 246. n. 11.
Nicolaitarum origo. p. 38. nu. 8.
Nicolaitarum errores. p. 42. nu. 19.
Niniues magnitudo. p. 314. nu. 33.
† Nocte, ac die. i. Semper. p. 127. nu. 23.
† Nomen pro homine, siue pro re nomi-
nata. p. 37. nu. 4. & p. 54. nu. 4.
Nomen nouum in calculo scriptum quod
nam sit. p. 44. nu. 25.
Nominum peregrinorum interpretatio-
nes addit sæpe nostra Translatio. p. 145.
num. 21.
Nomen Antichristi quibus numeris con-
stet. p. 197. nu. 37. & nomina ipsidem nu-
meris constantia. p. 198. nu. 19.
Nomen Antichristi Cræcum fore proba-
bilis. est p. 198. n. 41.
Nōs quid sit Græcis. p. 246. nu. 10.
Nubes cur videatur in mysterijs Diuinis.
p. 168. nu. 28.
Nubes cædida quid significet. p. 223. n. 77.
Nuditas animæ quæ sit. p. 240. nu. 12.
† Numerare diebus, & mensibus, & an-
nis cur, & quando soleat Scriptura.

pag. 164. num. 15.
Numeratio Græcorum qualis. pag. 198.
num. 40.
† Numeri finiti qui pro indefinitis accipi
solent. p. 201. nu. 4.

O.

Oculi quatuor animalium cur ante, & re-
tro p. 86. nu. 43.
Oculi interni animalium quid sint. p. 88.
nu. 48.
Oleum, & vinum Ecclesiæ sacramenta si-
gnificant. p. 107. nu. 23.
Onocentauri quid sint. p. 252. nu. 4.
† Opera manuum nostrarum vocantur pec-
cata, & idola. p. 149. nu. 36.
Opera Sanctorum quomodo ipsos sequū-
tur. p. 222. n. 76.
Opisthographi libri qui dicantur. pag. 93.
num. 5.
† Oportet sæpe necessitatem quamdam
significat. p. 11. nu. 6.
Orationes iustorum similes odoramētis,
quæ sunt in phialis aureis. p. 96. nu. 15.
Deo gratissimæ sunt. p. 131. nu. 6.
Ordo in Apostolis numerandis vnde su-
mendus. p. 316. nu. 39. & sequentibus.
† Orichalcum quid sit, seu Aurichalcum.
p. 28. nu. 91.
† Οσις quid sit. p. 237. nu. 4.

P.

Pardus quid sit. p. 187. nu. 6.
Parum dicitur in Scriptura quod su-
perest vsq; ad diem iudicij. p. 115. n. 49.
Pathmos insula vbi sit. p. 23. nu. 63.
Patienter Deum sustinentes quid præmij
accipiant. p. 58. nu. 21.
Peccata dicuntur opera manuum nostra-
rum. p. 149. nu. 36.
Peccata ad cælum peruenientia, siue cla-
mantia. p. 255. nu. 16.
Pergamus vrbs Troadis. p. 25. nu. 74.
Perhibere testimonium quid sit. pag. 11.
num. 9. & 10.
† Pessimum idem quod valde affligens.
p. 236. nu. 2.
Petrus Apostolus comparatur iaspidi. pa.
318. nu. 43.
† Pilosi qui dicantur. p. 252. nu. 3. & 4.
† Pius quid significet. p. 231. nu. 7. & 8.
Philippus Apostolus comparatur Sardo-
nychi. p. 319. n. 48.
Plagæ vltimi temporis multo reliquis gra-
uiores, & quæ, & quales. p. 236. num. 1.
& multis sequentibus.

b 2 Platea

Index rerum,

Plata auri Ierusalem gaudium beatorum significat. p. 321. nu. 57.
 † Pluralis pro vno ex singularibus. pa. 165. num. 20.
 Poenarum damnatorum magnitudo infinuatur. pag. 227. nume. 91. & sequentibus.
 Polycarpus martyr angel⁹ Ecclesie Smyrnae. p. 40. nu. 14.
 Pontifex Romanus Roma eiectus semper erit pontifex, & episcopus Romae. p. 214. nu. 48.
 Populi per aquas significati. pagina. 248. num. 20.
 Portae duodecim Ierusalem Apostoli. pa. 310. nu. 19.
 Portae singulae habent duodecim margaritas. p. 321. nu. 55.
 † Potare gentes vino irae Dei quid sit. pag. 217. nu. 59.
 Potestas iudicandi promittitur vincitibus. p. 49. nu. 43.
 † Praecipere dicitur Deus cum vitur aliquibus, vt ministris iustitiae suae. p. 142. num. 12.
 Praecursor Antichristi quam noxius, & potens omnibus modis ad decipiendum. pagina. 194. num. 29. & multis sequentibus.
 Praedicatorum cur aquilis comparentur. p. 136. nu. 22. Cur intelligantur per angelos. p. 206. nu. 21. & p. 207. nu. 24.
 Praelati Ecclesiae similes stellis, & in dextera Christi sunt. p. 31. nu. 105.
 Praemia quae tribuuntur victoribus. p. 54. nu. 6. & 7.
 Praepositio De, siue Ex significans materiae saepe non ponitur apud Hebraeos. p. 132. num. 8.
 Principes terrae mercatores Babylonis. p. 263. nu. 43.
 Puritas animi corporis maceratione comparatur. p. 233. nu. 14.
 † Purpura quid sit. p. 244. nu. 5.

Q.

† **Q**uia, & Quoniam saepe in nostra translatione ponuntur pro Quod apud Latinos redundante. pag. 231. num. 8.

R.

† **R**adix saepe pro virga ponitur in scriptura. p. 94. nu. 10.
 † Recordari dicitur Deus eius cui bene,

aut male facere vult. p. 241. n. 15. & pag. 255. num. 16.
 † Reda vehiculi genus. pagina. 259. numero. 31.
 Reges, & sacerdotes quomodo facti dicantur Christiani. p. 18. nu. 43.
 Reges decem toti orbi dominabuntur cum veniet Antichristus. p. 174. nu. 11. & sequentibus. & p. 188. n. 10.
 Reges septem significati in septem bestiarum capitibus. p. 247. nu. 14.
 Reges flentes Babylonem qui erunt. pag. 257. nu. 21.
 Regnum mille annorum quomodo veteres interpretati sunt. p. 283. num. 16. & multis sequentibus.
 † Renes, & cor quid significant. pag. 46. num. 33.
 † Respondeo pro Incipio loqui. pag. 126. num. 20.
 Resurrectio Christi. pag. 95. numer. 12. & 13.
 Resurrectio prima quae sit. pag. 293. nume. 50.
 Reuelationem quomodo Deus Christo dedisse dicitur. p. 10. nu. 3.
 Roma. Vide Babylon.
 Roma ante regnum Antichristi, aut certe initio regni eius vastanda. pagina. 249. num. 20.
 Cur dicatur ebria sanguine sanctorum. p. 245. nu. 7.
 Romanus pontifex nunquam deerit. pag. 214. num. 48.
 Roma omnium fere martyrum interfectrix. p. 163. num. 44.
 Romani imperatores dii appellari volebant. p. 244. nu. 4.
 Romani innumeros deos colebant, & eos gentibus, quas vicerant, colendos dabant. p. 244. nu. 5. & 6.
 Romam vastandam praedixit Sibylla. pag. 216. nu. 55. & sequentibus.
 Rufus color bella, & caedes indicat. pag. 103. num. 12.
 Ruinae magnarum urbium solent ipsis etiam victoribus videri miserabiles. p. 259. nu. 21.

S.

† **S**acerdotes, & reges quomodo nos Christus effecerit. p. 18. nu. 43.
 † Sacramentum quid sit. p. 32. num. 112. & p. 245. nu. 8. & 9.
 Sacramentum Ecclesiae cur ita dicta. pagina

& verborum,

gina. 245. num. 9.
 † Saeculum in plurali, vel repetitum pro aeternitate accipitur. p. 231. n. 5.
 Sancti. Vide supra Iusti.
 † Sanctus quid sit. p. 237. nu. 4.
 Sancti quomodo vindictam petant de interfectores suis. p. 113. n. 41. & sequentibus.
 Quid illis responsum sit. p. 115. n. 48.
 Sancta sanctorum appellantur Secundum tabernaculum. p. 232. n. 10. Quid in illis sit. Ibidem. n. 12.
 Sancti non virgines an sequantur Agnum quocunque ierit. pa. 204. n. 15.
 Sancti quomodo in hac vita dicantur esse sine macula. p. 205. n. 17. & 18.
 Sancti in hac vita non habent palmas, sed picturam palmarum. p. 126. n. 18. & 19.
 Sancti iudicabunt cum Christo. p. 255. n. 17.
 Sardis vrbs Lydiae. p. 25. n. 75.
 Sardius qualis gemma sit. p. 74. n. 3.
 † Satanas quid significet. p. 179. n. 29.
 † Scriptura saepe loquitur iuxta vulgare hominum iudicium. p. 56. n. 13.
 Sedere super terram quid sit. p. 206. n. 20.
 Sedes in iudicio quomodo assignentur Apostolis. p. 78. n. 18.
 Seniores viginti quatuor qui sint. p. 77. n. 16. & p. 79. nu. 22.
 † Seniores dicuntur qui sunt ceteris honorabiliores. p. 77. n. 17.
 Septem angeli in conspectu throni qui. p. 14. n. 24.
 Septem mundi aetates quae. p. 246. n. 12.
 Septem reges significati in septem bestiarum capitibus. p. 247. n. 14.
 † Signare librum quid sit. p. 329. n. 11.
 † Significare non pro Obignare, sed pro Manifestare. p. 11. n. 7.
 Signum quo electi signabuntur ab angelo, vtrum visibile, an inuisibile sit. p. 122. n. 9. & 10.
 † Signacula, aut sigilla septem quid sint. p. 157. n. 23. & sequentibus.
 Signa Antichristi fallacia erunt. p. 195. n. 37.
 Signa de caelo cur reliquis praefertantur. p. 194. n. 30.
 † Simila, seu Similago quid sit. p. 259. n. 30.
 Simon Apostolus hyacintho assimilatus. p. 320. n. 53.
 † Sion quid sit. p. 200. n. 1.
 † Sirenes in Scriptura quid sint. p. 252. nu. 4. & sequentibus.
 Smaragdi natura. p. 75. n. 10. Eius significatio. p. 76. nu. 11.

Smyrna vrbs Ioniae. p. 25. n. 73.
 Sodoma, & Aegyptus an sint figura huius mundi, & an significant Ierusalem. pa. 166. n. 21. & multis sequentibus.
 Sponsa dicitur vxor futura dum domi suae manet. p. 267. n. 8.
 Spiritus immundi, tres missi ab Antichristo. p. 238. n. 4. cur ranis similes dicantur. p. 239. n. 10.
 Spirituali in via non progredi regredi est. p. 53. n. 2.
 † Stadium quid sit. p. 228. n. 95.
 † Stare quid sit. p. 119. n. 59.
 Stellae de caelo cadentes quae sint. pa. 117. num. 53.
 Stella matutina Christ⁹. p. 50. n. 46. & 47.
 † Stola quid sit. p. 115. n. 46.
 Stolarum albae dicitur sanctis gloria animae. pa. 114. nu. 45.
 † Sulphur, & ignis quid significant. p. 148. nu. 32. & p. 220. n. 68.
 Sulphur verum an sit apud inferos. p. 277. nu. 38. & 39.
 † Super pro Propter. p. 21. n. 58.
 Supplicia impiorum acerbissima. p. 226. nu. 90. & sequentibus.

T.

† **T**abernaculum testimonij quid sit. pa. 232. nu. 10.
 Tabernaculum typus est Synagoga, templum typus est Ecclesiae. p. 232. n. 12.
 † Talentum, Talentare, siue *ταλάντιον*, quid sit. p. 241. n. 15.
 † Tamquam non semper similitudinis nota est. p. 95. n. 12.
 † Tamquam, & Quasi quid indicent. pag. 105. n. 18.
 Tepidi qui dicantur. p. 66. n. 48.
 Tepidi conditio deterior quam frigidi, aut calidi. p. 66. n. 50.
 Tepida vomitum prouocant. p. 67. n. 53.
 Templi partes, & earum nomina. pa. 160. nu. 2. & 3.
 Templum dimensum est Ecclesia. pa. 160. nu. 2. & 3.
 Templum pro sede beatorum. p. 223. n. 78.
 Tempus ab interitu Antichristi vsque ad diem iudicij. p. 300. n. 70. & sequentibus.
 † Tempus pro Opportunitate. p. 12. n. 15.
 † Tempus pro anno. p. 182. n. 37.
 † Tempora cur duos annos significant, & non plures. p. 182. nu. 38. & sequentibus.
 Tempus inter mortem Antichristi, & diem iudicij tranquillum erit. p. 130. n. 1. & 2.

Index rerum, & verborum.

Terræ motus aliq. describuntur. p. 117. n. 55.
 Super terram sedere quid sit. p. 206. n. 20.
 Terreni homines facile ad Antichristum adducuntur. p. 194. n. 28.
 Terræ habitator in malam partem accipiuntur. p. 137. nu. 26. & p. 194. n. 28.
 † Testimonium perhibere quid sit. p. 11. nu. 9. & 10.
 Testis fidelis Christus. p. 16. n. 32.
 Testimonium habere, & testimoniū reddere quid sit. p. 112. n. 38.
 Thaddæus Apostolus chrysostrato comparatus. p. 320. n. 52.
 Thomas Apostolus beryllo comparatus. p. 319. nu. 50.
 Thyatira vrbs Mæoniæ. p. 25. n. 75.
 Thyatiræ an fuerit Ecclesia tēpore Iohannis. p. 45. n. 26.
 † Thyina ligna quæ dicantur. p. 258. n. 25. & 26.
 † Tibia utebantur veteres ad paruulos sepe liendos. p. 262. n. 40. & 41.
 Tonitrua terrorem significant. p. 80. n. 27.
 Traiani persecutio quam vehemens fuerit. p. 59. n. 23.
 Tribulationibus iusti purissimi redduntur. p. 30. n. 101.
 † Tribunus quid sit. p. 118. n. 56.
 Tribus Dan cur non numeretur inter reliquas. p. 124. n. 12.
 Tribus Iuda cur prima ponatur. p. 123. n. 11.
 Tribuū ordo corporalis, & spiritalis. Ibid.
 Tribus Ephraim dicitur tribus Ioseph. p. 125. n. 16.
 † Tubæ vsus apud veteres Hebræos. p. 24. num. 70.
 Tubæ significant prædicatores veritatis. p. 131. nu. 5.
 † Tuba utebantur veteres ad viros sepe liendos. p. 262. n. 40. & 41.
 V.
 † Venire De⁹ dicitur modò vt fauceat, modò vt puniat. p. 37. n. 5.
 Venti quatuor spirantes à quatuor angulis terræ. p. 120. n. 2.
 Verba Dei sagittæ dicuntur. p. 103. n. 10.
 Veritas, siue Veracitas summa est omnium virtutum in Scriptura. p. 240. n. 16.
 Vestis cædida cur detur in Baptismo. p. 54. nu. 4.
 Vestes albæ virtutes sunt. p. 70. n. 64.
 † Vestis alba, & λαμπρά, siue splendida, quid sit. p. 70. n. 64.
 Vestis alba index lætitiæ. pag. 54. num. 6.

& pag. 70. num. 64.
 † Via dicitur vnus cuius opera, & viuendi ratio. p. 231. n. 6.
 † Videre pro cognoscere. p. 26. n. 77.
 Vidua vtrius quæ dicatur. p. 256. n. 19.
 † Vinco transitivè, & intransitivè. p. 94. n. 8.
 Vincenti præmia promissa. p. 54. n. 6.
 Vindictam petit sancti de suis interfecto ribus. p. 113. n. 4. & sequentibus.
 † Vinum supplicium peccatorum significat. p. 217. n. 58.
 † Vinum merum quomodo mistum dicitur. p. 218. n. 59. & sequentibus.
 Quæ sit illa mistio. p. 220. n. 66.
 † Virga ferrea pro grauissimo supplicio. p. 50. nu. 44.
 † Virga menforia. p. 160. n. 2.
 Virginum numerus tempore Antichristi. p. 200. n. 2.
 Virginum vox quæ sit, & cur dicatur vox tonitru. p. 202. n. 7.
 Virginum canticum quod sit. p. 202. n. 8.
 Virginum canticum cur alij sancti discere non possint. p. 203. n. 10.
 Virgines peculiari quodammodo empti sanguine Christi. p. 203. n. 11.
 Virgines quomodo sequantur Agnum quocunq; ierit. p. 203. n. 12. & 13. & p. 204. nu. 14. & 15.
 † Virtus pro potestate, & robore. pag. 58. num. 20.
 † Virtutem accipere quid sit. p. 89. nu. 52. & 53.
 Virtutes sunt vestes albæ. p. 70. n. 64. & vestes animæ. p. 259. n. 12.
 Vita æterna cur gratis dari dicatur. p. 308. nu. 12.
 † Vlulæ quid sint, vel Onocentauri. pag. 252. num. 4.
 Vestimenta animæ virtutes. p. 239. n. 12.
 Vestis cruenta signū vltionis. p. 273. n. 27.
 † Vox pro tonitru. p. 80. n. 22.
 † Vox aquarum multarum quid sit. p. 31. num. 103.
 Vox magna bonitatem Dei indicat. p. 307. num. 6.
 † Umbilicus terræ Ierusalem, & figurat Ecclesia. p. 299. n. 67. & 68.
 † Vnum pro primo. p. 100. n. 1. p. 243. n. 1.
 † In vno multos intelligere solet Scriptura. p. 247. n. 15.
 Vrbs eadem mutatis moribus mutat nomina. p. 210. n. 34.
 Vrbi natura. p. 187. n. 7.

INDEX

INDEX IN EVANGELIA TAM DE TEMPORE, QUAM DE SANCTIS.

L E C T O R I.

Quoniam Apocalypsis explanatio tota Historica est, multa in hoc indice inuenies, quæ Historica Euangelicorum expositioni sansum deseruiant: ea nos prætermittere nolimus, quia valde etiam vtilia futura putauimus.

IN DOMINICA. I.

Aduentus.

DE iudicio vide. p. 223. nu. 76. vsq; ad finem capitis. & p. 302. n. 74. vsq; ad finem capitis.
 Erunt signa in Sole, & Luna, & stellis. Vide p. 116. nu. 52. & sequent.
 Et in terris pressura gentium. &c. pag. 118. n. 56. vsque ad finem capitis.
 Plura, & terribiora signa vide. pag. 133. à nu. 10. vsque ad. 21. & causam horum, hoc est preces iustorum hæc petentium. p. 130. à nu. 6. vsque ad. 10.
 Arescentibus hominibus præ timore. De hoc timore vide pag. 136. n. 21. vsque ad finem capitis. & p. 142. nu. 14.
 Nam virtutes caelorum mouebuntur. Id est, mirabilia prodigia edent, quæ impios & terreant, & affligant. vide pag. 136. n. 1. vsque ad finem cap.
 Et tunc videbunt filium hominis. &c. Vide p. 20. n. 52. & sequentibus. p. 21. nu. 57. & p. 118. n. 57. vsque ad finem cap. & p. 21. n. 57. Iudiciū Christi erit manifestum, & imperturbatum. p. 233. nu. 16. & 17.
 Sententia eius est gladius acutus. pag. 31. n. 106. & 107.
 Respicite, & leuate capita vestra. Vide p. 230. n. 4. & p. 261. n. 37. & 38. Sancti grauias Deo agunt de euerfione regni peccati, & de supplicijs impiorum. p. 266. nu. 5. & sequentibus.
 Quoniam appropinquat redemptio vestra. Iusti enim semper afflicti sunt ab impijs. p. 246. n. 12. vide etiam. p. 237. n. 6.
 Scitote quoniam prope est regnum Dei. Vide p. 266. n. 6. & sequent.

Cælum, & terra transibunt. p. 302. n. 74.

In Dominica. 2. Aduentus.

Cum audisset Iohannes in vinculis. &c. Præcursor Antichristi triūphabit, & omnia subiciet. Vide p. 192. à nu. 23. vsque ad finem capitis. Iohannes præcursor Christi est in vinculis. Cōfer quæ de vtroq; dicuntur hic, & loco citato. p. 192. At dispar est eorum exitus. Iohannes hic à Christo laudatur, ille cum Antichristo viuus à terra absorbetur. vide p. 275. n. 34. & sequent.

Cæci vident. &c. Confer cum his signa Antichristi falsa. p. 195. n. 31.

In Dominica. 3. Aduentus.

Et confessus est, & non negauit. &c. Ex veracitate Iohannis eius sanctitas deprehenditur. vide p. 240. n. 16.

Ego vox clamantis in deserto. Dirigite viam Domini, &c. Non dubitat se seruū Christi confiteri, atque ita illi cōuenit illud Apoc. 14. Habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. vide. p. 201. n. 6.

Merito ponetur inter eos, qui sequuntur Agnum quocunq; ierit. vide. p. 203. n. 12. & sequent.

In feria. 4. quatuor temporum.

Vide infra in die Annuntiationis.

Sabbato Quatuor tem.

Vide in Dominica. 4. Aduentus.

In. 4. Dominica Aduentus.

Anno quindecimo imperij Tiberij Casaris. Cum Christus venit ad prædicandū sub vno imperatore est totus orbis, quia venit vt dispersos congregaret: sed quia Antichristus venit vt congregatos dissiparet, quia lupus rapit, & dispergit oues Ioh. 10. cum ille incipit, sub decem regibus est tota terra. vide

b 4 p. 174.

Index in Euangelia

p. 174. n. 11. & sequent. & p. 188. n. 10.
Factum est verbum Domini super Iohannem. Super præcursores Antichristi nõ fit verbũ Domini, sed bestia dicitur, Cui Deus nõ loquitur, & de terra ascendit. vide p. 192. nu. 23. & sequentibus.
In Natiuitate Domini.
Et ecce angelus Domini stetit. &c. Vide pag. 121. nu. 6. Angeli nõmen habent à ministris. p. 145. nu. 24. quare hic meritõ præ alijs dici debet angelus Domini, quia venit vt nuntiaret Dominum, & præstat officium Domini, quod est tenbras amouere, quod Christi est, qui est Sapiencia. Ita in aduentu angeli claritas Dei circumfulsit illos, &c.
Gloria in altissimis Deo. Hoc est officium cœlitum, & eorum, qui eos imitantur. Vide p. 96. nu. 17. & sequentibus. Et de Gloria vide p. 88. nu. 50. & p. 251. nu. 1. De laude sanctorum, quam Deo præstant, vide etiam p. 126. n. 18. & 19.
Dominica infra Oct. Natiuitatis.
Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Hic est gladius sanctorum in hac vita, aliter stringetur in impios. vide pag. 31. n. 16. & p. 192. n. 22. & p. 273. nu. 26.
Seruens nocte, ac die. Pro hac seruitute seruiunt sancti in cœlis Deo nocte, ac die. vide p. 127. n. 23. & 24.
In die Circumcisionis.
Vocatum est nomen eius Iesus. Hoc est nomẽ nouũ Christi. vide p. 63. n. 38. Alia nomina vide p. 32. n. 110. & p. 64. nu. 41. & p. 231. n. 5. & 6. & p. 94. n. 9.
In Circumcisione accipit characterẽ populi Dei, & filiorum Dei, quia geniturus est novos filios Dei, & ideo habet Scriptum in femore Rex regum. p. 273. nu. 29. Et est principium creature Dei, p. 64. nu. 41. Cum Deus dixit Abraham: Multiplicabo te vehementer nimis, & patrem multarum gentium cõstitui te, tunc iubet illum circumcidi. Gen. 17. Longẽ alius est hic character Christi à characterẽ Antichristi. Vide de eo p. 196. nu. 33. & sequentibus.
In die Epiphania.
Ecce magi. &c. Vide p. 20. n. 53.
Rex Iudæorum. Omniũ confitetur Deũ, & affectibus suis dominantium, qui vere reges dicuntur. Vide p. 273. n. 29.
Venimus adorare eũ. Iure eũ magi, id est, Sapientes, adorant, quia summa Sapiencia est solum adorare, soli subijci, solum au-

torem bonorũ agnoscere, sicut faciunt qui sapientissimi sunt, id est, cœlites. Vide p. 96. n. 17. & sequentibus. & p. 126. n. 18. & 19. Præterea ipsi sunt reges, ille autẽ est rex regum. vide p. 273. n. 29.
Qui regat populum meum Israel. Vide pag. 50. num. 45.
Ite, & interrogate diligenter de puero. Quod postea facturus est Diabolus in mēbris pariete muliere, p. 176. n. 18. & sequentibus. nunc facere vult in capite per Herodẽ.
Obrulerunt ei munerã, aurum, &c. De auro vide p. 315. nu. 36.
Dominica infra Oct. Epiphania.
Et non cognouerunt parentes eius. Solet loqui Scriptura iuxta vulgare hominũ iudiciũ. p. 56. nu. 13. Quod & ad illud pertinet: **Ecce pater tuus, & ego.**
Sedentem in medio doctorum, audientem, & interrogantem. Candelabra sunt doctores, in quibus lux Dei est ad illuminandum reliquos. Septem candelabra, multi doctores, in quorum medio est Christus. Vide p. 26. n. 81. & sequentibus: Et in medio septem candelabrorum similem filio hominis. Nunc verẽ est similis filio hominis, cum audit, & interrogat quasi nesciret. Possunt ad eum accommodari quæ de eodem dicuntur ibi.
In Octaua Epiphania.
Ecce Agnus Dei. Vide p. 94. nu. 11. & p. 100. num. 1.
Quia prior me erat. Quia est primus, & nouissimus. p. 32. nu. 110. & est principium creature Dei. p. 64. n. 41. & ideo etiam ipse est qui baptizat in Spiritu sancto.
Dominica. 2. post Epiph.
Vinum non habent. Preces sanctorum sunt Deo gratissimæ, & magna impetrant. Vide p. 96. num. 15. & p. 132. num. 9. & sequentibus.
Implete hydrias. Ignis est caritas Christi, non potest latere. Vide p. 132. nu. 9.
Dominica. 3. post Epiph.
Multi ab Oriente, & Occidente venient. Vide pag. 312. in expositione versiculi. 13. & p. 313. in expositione versiculi. 16.
Et recumbent cum Abraham. &c. Vide pag. 268. in expositione versic. 9. & p. 128. n. 25. & p. 330. nu. 14.
Eijcientur in tenebras exteriores. Vide p. 330. in expositione versic. 15.
Dominica. 4. post Epiph.
Motus magnus factus est in mari. Mare est hoc sæculum, in quo sunt varij, & periculosi

tam de tempore, quam de sanctis.

culosi fluctus. vide p. 186. n. 2. & 3.
Ita vt nauicula operiretur fluctibus. Hoc maxime fiet in fine sæculi, sed Christus surget, & liberabit suos. vide p. 270. nu. 20. & sequentibus: & tẽpẽstatem vertet in tranquillum. Vide p. 130. nu. 1. & 2.
Dominica. 5. post Epiph.
Sinite vtraque crescere vsque ad messẽ. Vide p. 223. n. 78. & 79.
In tẽpore messis dicã messoribus. Vide p. 225. nu. 86. & 87.
Colligite primum zizania. Vide p. 225. nu. 85. & 86.
Triticum autem congregate. Vide pag. 226. num. 88.
Dominica. 6. post Epiph.
Donec fermentatum est totum. Euangelium totũ orbẽ sibi subiecit. p. 103. n. 11. & 12.
Eruclabo abscondita à constitutione mundi. Vide p. 55. nu. 10.
Dominica in Septuagesima.
Voca operarios, & redde illis mercedem. Postquam serõ factũ est, & finitus est labor, redditur merces. Vide pag. 222. n. 75. Et quia operarij sunt, & dignus est operarius mercede sua, operaij illorum sequuntur illos. p. 222. nu. 76.
Dominica in Septuagesima.
Qui habet aures audiendi, audiat. p. 39. nu. 10.
Veni Diabolus. Cur Diabolus dicatur. p. 179. nu. 29. & quis sit. p. 280. nu. 6.
Dominica in Quinquagesima.
Et die tertia resurget. Vide p. 94. in expositione versic. 6.
Cæcus quidam sedebat. Quis sit cæcus vide p. 69. nu. 62.
Fili David. Vide p. 94. n. 10. & 11.
Feria. 4. Cinerum.
Exterminant enim facies suas. p. 145. nu. 22.
Et pater tuus, qui videt in abscondito. Vide p. 46. nu. 33. & p. 81. n. 26. & 27.
Feria. 5. post Cineres.
Multi ab Oriente, &c. Vide locos Dominicz tertiz post Epiphaniã.
Feria. 6. post Cineres.
Et ideo habebis inimicum tuum. Odisse homines Diaboli est, qui inde Satanã dicitur. Vide p. 179. nu. 29.
Orate pro persequẽtibus. Quomodo hoc beati faciant, & an illos in hoc possimus imitari. Vide p. 113. n. 41. vsque ad. 45.
Noli tuba canere ante te. p. 24. nu. 70.
Et pater tuus, qui videt in abscondito. pag. 46. nu. 33. & p. 81. nu. 26. & 27.

Sabbato post Cineres.
Vide locos Dominicz. 4. post Epiphaniã.
Dominica. 1. in Quadragesima.
Ductus est Iesus in desertum. Desertum est locus aptus tentationi. Vide p. 252. n. 3. & sequentibus.
A Diabolo. p. 179. num. 29.
Scriptum est enim: Quia angelis suis. &c. Persuadere vult Diabolus omnia se cum ratione facere, ideo stateram habere dicitur in manu. Vide p. 105. nu. 17.
Vade Satana. p. 179. nu. 29.
Feria. 2. post. 1. Domin. Quadrag.
De hoc Euangelio vide p. 302. à num. 74. vsque ad finem capitũ. & p. 95. nu. 14. & p. 13. nu. 20.
Tunc dicit rex. Vide p. 273. nu. 29.
Possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Vide p. 55. nu. 10.
Feria. 3. post. 1. Domin. Quad.
Et dixit eis: Scriptum est: Domus in ea, &c. Christus est qui inre habet stateram in manu sua, non Diabolus, neq; hæretici, de quibus vide p. 105. nu. 17. Hosee. 12. Chanaan in manu eius statera dolosa, calumniam dilexit.
Feria. 4. post. 1. Domin. Quad.
Volumus à te signum videre. Messias multa signa editurus erat, ideo Antichristus, & eius præcursor, vt Messias ille credatur, multa facient, sed fallacia. Vide pag. 194. n. 29. vsque ad. 32.
Et condẽnabunt eam. Quomodo hoc faciant iusti vide p. 255. nu. 17.
Ambulat per loca arida. Vide p. 252. nu. 3. & sequentibus.
Feria. 5. post. 1. Dom. Quadrag.
Dimitte eam, quia clamat post nos. Desideriũ est magnus clamor. Vide p. 113. n. 40.
Feria. 6. post. 1. Dom. Quadrag.
Cæcorum. Vide p. 69. nu. 62.
Iam noli peccare. Hoc est quod Christũ semper optat. Illud autẽ: Qui nocet, noceat ad huc, & c. permissionis cuiusdã ironicz est. Vide p. 329. n. 12.
Sabbato. Vide Dominicam sequentem.
Dominica. 2. in Quadrag.
In montẽ excelsum. In mote videtur Agnus. vide p. 200. nu. 1. Ad hoc Euangelium facile accommodari possunt omnia, quæ sunt in pag. 309. à nu. 15. vsque ad. 19.
Respondens autem Petrus. Vide pag. 126. num. 20.
Ecce nubes lucida. &c. Vide pag. 168. n. a- b 5 mero

Index in Euangelia,

mero. 28. & p. 223. nu. 77.
Feria. 3. post. 2. Dom. Quad.
Nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est, Christus. Vide p. 16. n. 35.
Feria. 4. post. 2. Dom. Quad.
Et die tertia resurget. Vide p. 94. in expositione vers. 6.
Potestis bibere calicem, &c. Vide quid hoc fit p. 217. n. 58. & multis sequentibus.
Feria. 5. post. 2. Dom. Quadra.
Et induebatur purpura. Vide p. 244. n. 5.
Et byssi. Vide p. 267. nu. 10. & p. 257. nu. 24.
 Melius indutus fuisset si indueretur alia byssi, in qua intelliguntur iustificationes Sanctorum. Vide p. 267. nu. 10.
Sed & canes veniebāt, & lingeāt vlcera eius. Impij canes dicuntur, vide p. 330. n. 14.
 Sed nec hoc nomine digni sunt; cum canes sint magis misericordes illis.
Feria. 6. post Dom. 2. Quad.
Et fodit in ea torcular. Merito tantis bonis non ventibus ipse calcabit torcular, vide p. 273. nu. 27. & p. 226. nu. 88.
Cum autem tempus fructuū appropinquasset. Ferentem hos fructus Deus alet optimis fructibus ligni vitæ. Vide p. 327. nu. 5. & 6.
Eiecerunt extra vineam. Merito de illis dicitur: Foris canes. &c. Vide pag. 330. num. 14.
Sabbato post Dom. 2. Quad.
Facta est fames valida. Vide p. 105. nu. 19. & sequentibus.
 De dignitate per poenitentiam restituta. Vide p. 71. nu. 71. & sequentibus. Exhortationem ad poenitentiam vide pa. 37. nu. 18. & p. 71. nu. 69.
Dominica. 3. Quadrag.
Signum de celo querebant ab eo. Vide p. 194. num. 30.
Ideo ipsi iudices vestri erūt. Vide p. 255. n. 17
Perambulabat per loca inaquosa. Vide pa. 252. nu. 3. & sequentibus.
Feria. 4. post Dom. 3.
Cæci sunt, & duces cæcorum. Vide pag. 69. num. 62.
Blasphemia. Vide p. 190. nu. 16.
Feria. 6. post Dom. 3.
Non sitiet in aeternum. Vide p. 128. num. 25. & 26.
Vt perficiam opus eius. p. 49. nu. 42.
Dominica. 4. in Quadra.
Erat autem senum multū in loco. Vide p. 133. nu. 12.

Feria. 4. post Dom. 4.
Me oportet operari opera eius, qui misit me. Vide p. 49. nu. 42.
Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi. Quid mirum si lux sit mundi, qui coeli lux est? Vide pag. 310. in expositione vers. 11.
 Præterea ipse est stella matutina. Vide pag. 50. num. 46. & 47.
Feria. 6. post Dom. 4.
Quasi stadijs quindecim. p. 228. nu. 95.
Sabbato post Dom. 4.
Ego sum lux mundi. Vide *Feria. 4. post Dom. nic. 4. eadem verba.*
Tu de te ipso testimonium perhibes. Quid sit testimonium perhibere. p. 11. nu. 9. & 10.
Dominica in passione.
Quis ex vobis arguet me de peccato. Vide p. 70. num. 67.
Si veritatem dico. Cum veritate omnes virtutes intelliguntur p. 240. nu. 16.
Honorifico patrem meum. Quid sit honorificare p. 88. nu. 50.
Non quero gloriam meam. Vide p. 88. nu. 50.
Amen amen dico vobis. Vide p. 21. num. 59. & 60.
Feria. 4. post Domin. passionis.
Hæc testimonium perhibent de me. Vide p. 11. nu. 9. & 10.
Sed de blasphemis. p. 190. nu. 16.
Feria. 5. post Dom. pass.
Lacrymis cepit rigare pedes eius. Merito hoc fecit, pedibus enim Christi conculcandi sunt impij. vide p. 30. nu. 102. & 103.
Feria. 6. post Dom. pass.
Sed vt filios Dei. Vide p. 44. nu. 25. & 26.
 Hi sunt qui scripti dicuntur in libro vitæ. Vide pag. 55. nu. 9.
Iam non in palam ambulabat. Figura sanctorum, qui tempore Antichristi fugient in deserta. Vide p. 177. nu. 23. & sequent.
Dominica in palmis.
Et imposuerunt super eū vestimenta sua. Quid vestimenta significant. vide pag. 239. nu. 12. & p. 70. nu. 64.
Dominica Resurrectionis.
 De resurrectione vide p. 95. nu. 12. & 13. & p. 16. nu. 36.
Coopertum stola candida. Quid sit stola vide p. 115. nu. 46. Vestes albæ quid significant vide p. 54. num. 6. & p. 70. nu. 64.
Dicite discipulis eius, & Petro. Vide pag. 23. num. 66. & p. 287. nu. 30.
Dominica in octava Pasche.
Venit Iesus, & stetit in medio eorū. Iohannes vidit

tam de tempore, quam de sanctis.

vidit similem filio hominis stantem in medio candelaborum aureorum. pag. 26. nu. 81. & sequentibus.
Domin. 2. post Pascha.
Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.
 De pastoribus Ecclesiæ vide pa. 31. nu. 105. Quæ seruare eos oporteat, quæ vitare late describitur. p. 36. ab initio capitis secundi vsque ad finem tertij.
Domin. 3. post Pascha.
Mundus autem gaudebit, &c. Vide pa. 167. in expositione vers. 10.
Sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Vide exemplum p. 167. n. 27. & p. 261. n. 37.
 Contra illorum gaudium verteretur in tristitiam, vide pa. 168. ab expositione vers. 13. vsque ad finem capitis. & pag. 255. nu. 17. & sequentibus. vsque ad. 21. & p. 261. n. 38. vsque ad finem capitis.
Mulier cum parit, tristitiam habet. Animæ in parturitione bonorū operū tristitiam habent, sicut Ecclesia parturiens. p. 173. in expositione vers. 2.
Dominica. 4. post Pascha.
Arguet mundum. Vide p. 70. nu. 67.
Princeps huius mundi iam iudicatus est. Vide de hoc multa. p. 279. n. 1. vsque ad. 13.
Domin. 5. post Pascha.
Amen amen dico vobis. Vide p. 21. num. 59. & 60.
Si quid petieritis. De orationibus iustorum vide p. 96. n. 15.
In Ascensione Domini.
 Vide eius similitudinē. p. 167. n. 27. & 28.
Dominica infra Oct. Ascens.
Spiritus veritatis. Omne bonum hic indicat. Vide p. 240. nu. 16.
Et vos testimonium perhibebitis. Vide pa. 11. nu. 9. & 10.
Dominica Pentecostes.
 Vide huius rei similitudinē. p. 167. in expositione vers. 11. hoc enim die venit spiritus vitæ à Deo, & Apostoli verè steterunt super pedes suos, qui ante iacebant, & cadebant.
Et sermonem, quem audistis, non est meus, &c. Vide p. 10. nu. 3.
Venit enim princeps mundi huius. Vide pag. 280. nu. 6.
In festo sanctæ Trinitatis.
 Vide de hoc mysterio p. 23. nu. 18. & seq. & p. 88. nu. 48. & 49.
In Sollemnitate Corporis Christi.
Caro mea verè est cibus. Vide p. 249. nu. 21.

Et sanguis meus verè est potus. Non bibentibus, aut non bene bibentibus hunc sanguinem alius sanguis dabitur. vide pag. 116. n. 52. & p. 237. n. 4. & 5.
Dñica infra Oct. Corporis Christi.
Homo quidam fecit cœnam magnam. Ad cœlum homines inuitat. Vide p. 62. nu. 33. & p. 268. in expositione vers. 9.
Dicere inuitatis vt venient. Væ non venientibus, quia ad eorum cadauera inuitantur volucres. vide p. 273. in expositione vers. 17. & 18.
Dominica. 3. post Pentecosten.
Quia hic peccatores recipit. Non solum recipit venientes, sed querit vt veniant. Vide. pa. 71. nu. 69. & 70. & eos mensa, & throno suo dignatur. p. 71. n. 71. & seq. Exhortationem ad poenitentiam vide pa. 37. num. 18.
Domin. 4. post Pente.
Per totam noctem laborantes. Ita in nocte tribulationū extremorum temporum laborabunt prædicatores Ecclesiæ: vide p. 173. in expositione vers. 2.
In verbo autem tuo. Vide pag. 23. nu. 63. & pa. 221. n. 71.
Domin. 5. post Pente.
Non intrabitis in regnum cœlorum. Quantis bonis hi priuent se vide p. 62. num. 33. & pa. 268. in expositione vers. 9.
Qui autem occiderit. Vide p. 192. n. 22.
Dom. 5. post Pentec.
Quia ecce iam triduo sustinent me. In hoc triduo significantur tres anni Antichristi, per quos qui Christū sustinuerint, magnam misericordiam consequentur. Vide p. 302. nu. 73.
Dom. 7. post Pent.
Attendite à falsis prophetis. Horum similitudo, & imago cernitur in falso propheta præcurfore Antichristi. Vide omnia quæ de illo dicuntur. p. 192. n. 23. & multis sequentibus, & accommodata ad hos.
Domi. 8. post Pente.
Redde rationem villicationis tuæ, iam enim nō poteris villicare. Ad hæc accommodari possunt quæ sunt in pa. 37. in expositione vers. 4. & 5.
Recipiant vos in aeterna tabernacula. Vide p. 169. n. 31. & 32. & p. 232. n. 10. & 11.
Dominica. 9. post Pente.
Et circumdabunt te inimici tui vallo. Ad hoc Euangelium possunt accommodari multa eorum, quæ cap. 18. dicuntur de excidio

Index in Euangelia,

dio Babylonis, præsertim quæ sunt in pa.
261. à numero. 36. vsq; ad finem capituli:
Dominic. 10. post Pentec.

*Deus tibi gratias ago, quia non sum sicut ceteri
hominum. Ad hæc referri possunt omnia,
quæ sunt in pag. 69. nu. 60. vsque ad. 66.*

Dom. 12. post Pentec.

*In lege quid scriptum est? Rectè ita interro-
gat, quia in custodia mandatorum Dei
est beatitudo. Vide pa. 232. n. 10. & 11.
Diliges Dominum Deum. & c. Hæc duo cari-
tatis præcepta sunt aurum, quod emere
iubet Christus. Vide p. 69. in expositio-
ne versu. 18.*

Dom. 16. post Pentec.

*Cum inuitatus fueris ad nuptias. Omnes inui-
tati sumus ad nuptias. Vide p. 62. nu. 33.
& p. 268. in expositione versu. 9.*

Dom. 17. post Pentec.

*In his duobus mandatis vniversa lex pendet.
Vide p. 232. n. 10. & 11.*

Dom. 19. post Pentec.

*Et misit seruos suos. Vide de hoc Euangelio
supra in Dominica infra Octa. corporis
Christi.*

*Et missis exercitibus suis perdidit homicidas il-
los. Vide p. 17. n. 39.*

*Et vidit ibi hominem non vestitum veste nu-
ptiali. Vide pa. 247. nu. 14. & 15. & de
veste nuptiali vide quæ scripta sunt pag.
70. nu. 64. & p. 239. nu. 12.*

*Mittite eum in tenebras exteriores. Vide quæ
scripta sunt in p. 330. in expositione ver-
ficul. 14. & 15.*

Dom. 20. post Pentec.

Incipiebat enim mori. Vide p. 68. n. 57.

Dom. 21. post Pentec.

Decem millia talenta. Vide p. 241. n. 15.

Dom. 23. post Pentec.

*Quæ sanguinis fluxum patiebatur annis duode-
cim. Hoc de anima intelligitur, quæ o-
mni tempore fuit in peccatis, vniversitas
enim significatur in duodenario. vide
p. 78. num. 20.*

*Si tetigero tantum vestimentum eius, salua ero.
Nam per sacerdotum, & oblationem
Christi omnes salui fiunt, quæ in vesti-
mento eius significantur. vide pag. 27.
num. 84.*

Et vidisset vicinas. vide p. 262. nu. 40.

Dom. 24. post Pentec.

*Cum videritis abominationem desolationis. Vide
de his quæ de adoratione Antichristi*

*scripta sunt p. 189. in expositione versu.
3. vsq; ad expositionem versu. 8. & p. 196.
in expositione versu. 14. vsque ad expo-
sitionem. 16.*

*Erit enim tunc tribulatio magna. Vide p. 181.
ab expositione versu. 12. vsque ad finem
capituli.*

*Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophe-
tæ. Huc pertinent omnia, quæ cap. 13.
scripta sunt de Antichristo, & de eius
præcuratore pseudopropheta, & de eo-
rum prodigijs. p. 185. & sequentibus.*

*Ita vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiã
electi. Vide p. 176. nu. 16. & 17.*

*Statim autem post tribulationem dierum illorum
Sol obscurabitur. Vide p. 116. n. 52. & p. a.
332. initio columnæ secundæ.*

*Et stella cadent de caelo. Vide p. 117. in expo-
sitione versu. 13.*

*Et tunc plangent omnes tribus terræ. Vide pa.
21. nu. 58.*

*Et videbunt filium hominis venientem in nu-
bibus caeli. Vide p. 20. n. 52. & sequentib.
& p. 21. nu. 57.*

*De toto autem iudicio vide p. 223. ab ex-
positione versu. 14. vsque ad finem capi-
tuli. & p. 302. n. 74. vsque ad fin. capituli.*

*Celum, & terra transibunt. p. 302. n. 74.
Sententia Christi in malos gladius acu-
tus. p. 31. n. 106. & 107.*

De Communi San-

ctorum, vnde multa desumi pote-
runt ad dies festos singulo-
rum.

De communi Apostolorum.

Apostoli significatur in equo albo. pa.
102. n. 7. & in duodecim stellis, qui-
bus coronatur Ecclesia. p. 172. n. 6. & in
fundamentis muri Ierusalem. pa. 312. n.
25. & in duodecim gemmis. pa. 318. nu.
43. & sequentibus.

**Apostoli sedes habebunt in iudicio. p. 78.
nu. 18. & iudicabunt cū Christo. p. 255.
nu. 17.**

Apostoli cur semper duodecim numerentur. p. 172. n. 7.

**Quis sit eorum ordo, & vnde sumendus.
p. 316. n. 38. & sequentibus.**

**Apostoli omnes omnium virtutibus or-
nati. p. 316. n. 38.**

De com-

tam de tempore, quam de sanctis.

De communi Euangelistarum.

Vide omnia, quæ de quatuor animalibus
dicuntur. p. 82. nu. 28. vsq; ad. 52. & quæ
dicta sunt de Apostolis.

De communi Martyrum.

Martyribus vincentibus magna præmia
promittuntur. pa. 43. n. 22. vsque ad. 26.
& pa. 49. n. 42. & sequent. & p. 54. n. 6.
& sequent. & p. 60. nu. 26. & sequent.
& pag. 71. n. 71. & sequent. Hæc enim
omnia possunt facillè ad martyres accõ-
modari.

† Martyrum corpora sub altaribus sepelie-
bantur. p. 111. n. 33.

† Martyres quod testimonium reddide-
runt. p. 112. n. 38. & 39. Vindictam de in-
terfectoribus suis petunt. p. 113. n. 40. 41.
Gloria animæ illis datur. p. 114. n. 45. &
46. gloria corporis differtur. vsque in fi-
nem sæculi. p. 115. n. 47. & sequent.

Gloria martyrum, & eorum coronæ. p. 126.
n. 18. vsque ad finem capituli. & pa. 181.
nu. 33. & p. 177. n. 22. & p. 221. n. 71. &
sequentibus.

Christus pro laborantibus in terra sanctis
pugnaturus. pa. 270. nu. 20. & multis se-
quentibus.

De communi confessorum.

Ad confessores optimè referretur omnia,
quæ de martyribus diximus, exceptis il-
lis, quibus hæc nota † præfigitur. Vide
etiam de eorum gloria p. 230. n. 3. & se-
quentibus.

De pontificibus.

Episcopi angeli dicuntur. p. 33. nu. 117. &
quentibus. In dextera Christi sunt. pa. 31.
nu. 105. Oculi Christi sunt. p. 95. n. 13.

In episcopis quæ laudet Dominus, & quæ
accuset. Vide p. 37. nu. 3. & sequentibus.
p. 42. nu. 19. & p. 45. nu. 29. & sequent.
& p. 52. n. 1. & sequent. & p. 58. n. 19. &
p. 64. n. 43. vsque ad finem capituli.

Boni episcopi coronam vitæ accipiunt.
p. 41. n. 15. & 16.

Qui ignaui sunt, de dignitate amouentur.
p. 37. nu. 18.

De doctoribus.

Doctores sunt columnæ in domo Dei. p.
60. nu. 27. & sequentibus. Aquilis compa-
rantur. p. 136. n. 22.

Per angelos intelliguntur. pag. 206. nu. 21.
& p. 207. n. 24.

Ad prædicatores suo modo pertinent quæ
de quatuor animalibus dicuntur. p. 86.

num. 43. vsque ad. 52.

De Communi virginum.

Virginum vox quæ sit, & cur dicatur vox
tonitru. p. 202. n. 7. Quod sit eorum can-
ticum. p. 202. nu. 8. Cur illud alij san-
cti discere non possint. p. 203. n. 10. Pe-
culiari quodam modo empti Christi
Sanguine dicuntur. p. 203. nu. 11. Quo-
modo sequatur Agnum quocumq; ierit.
p. 203. nu. 12. & 13. & p. 204. nu. 14.
& 15. Virginum numerus tempore An-
tichristi. p. 200. n. 2. eorum maxima San-
ctitas. p. 204. n. 16. vsque ad. 20.

Propria Sanctorum.

In die S. Andreae Apost.

Andreas fundamentum Ecclesiæ, & sap-
phiro comparatur. p. 318. n. 44. & 45.

In die S. Nicolai, & aliorum con- fessorum.

Intra in gaudium domini tui. Quale sit hoc
gaudium vide p. 128. nu. 23. & sequent.
& p. 307. nu. 5. & sequentibus.

In die S. Ambrosij, & aliorum doctorum.

Vos estis lux mundi. Accensa ab altera luce,
de qua vide p. 310. in expositione versu.
11. Vide p. 26. n. 80.

Neque accendunt lucernam. Supplicio Deus
afficit eos, qui cum doctores, aut episco-
pi sint, alios non illuminant. Vide p. 38.
nu. 6. & 7.

Sed super candelabrum. Vide p. 38. n. 6.

Amen quippe. Vide p. 21. n. 59.

Donec transeat caelum, & terra. p. 302. n. 74.

In die S. Thomæ Apost.

Thomas fundamentum Ecclesiæ, & beryl-
lo comparatur. p. 320. n. 50.

In die S. Stephani.

Et ex illis Occidetis, & c. Vide p. 176. n. 18.
& sequentibus.

Amen dico vobis, & c. Vide p. 22. n. 59.

In die S. Iohannis. Apost.

Iohannes fundamentum Ecclesiæ, & sma-
ragdo comparatur. p. 318. n. 47.

Iohannes vnum ex quatuor animalibus.
p. 100. nu. 2.

Exijt ergo sermo iste inter fratres, quod discipu-
lus ille non moritur. Vide pag. 154. nume-
ro. 12.

In die

Index in Euan. tā de temp. quā de san.

In die S. Sebastiani, & de Communi martyrum.
Ecce enim merces vestra multa est in celo. Vide p. 128. nu. 23. & sequent. p. 307. nu. 5. & sequentibus.

In Conuersione S. Pauli, & de Comuni Abbatum.
Sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes. Vide p. 78. nu. 18. & p. 255. nu. 17. & pag. 76. n. 13. & sequentibus.

In die S. Matthæi Apostoli.
Matthæus fundamentum Ecclesiæ, & amethyisto significatur. p. 320. n. 54.

In die Annuntiationis b. Mariæ.
Missus est angelus Gabriel. Vide pagina 95. num. 7.

Et regnabit in domo Iacob in eternum. Vide p. 17. num. 38. & 40. & p. 231. nu. 5. & 6. & p. 273. nu. 29.

In die App. Philippi, & Iacobi.
Philippus fundamentum Ecclesiæ, & comparatur Sardonychi. p. 319. n. 48.
Iacobus fundamentum Ecclesiæ, & comparatur topazio. p. 320. n. 51. Magna fuit eius fides. Ibidem.

In domo patris mei mansiones multe sunt. De ciuitate, in qua sunt hæ mansiones, vide multa p. 321. n. 57. & multis sequent.

Si quo minus, dixissem vobis. pag. 43. n. 21.
Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Vide p. 10. n. 3.

In die App. Petri, & Pauli.
Petrus fundamentum Ecclesiæ, & comparatur iaspidi. p. 318. nu. 43.

In die S. Mariæ Magdalena.
Vide Feria. 5. post Dominicam passionis.

In die S. Iacobi Apostoli.
Iacobus fundamentum Ecclesiæ, & comparatur Chalcedonio. p. 318. n. 46.
Potestis bibere calicem. Vide p. 217. nu. 58. & multis sequentibus.

In die Transfigurationis.
Vide Dominica secunda quadragesimæ.

In die S. Laurentij.
Qui amat animam suam, perdet eam. Vide p. 181. nu. 13.

In die S. Bartholomæi Apostoli.
Bartholomæus fundamentum Ecclesiæ, & comparatur Sardio. p. 319. n. 48.
De numeratione Apostolorum vide supra de Comuni Apostolorum.

In Decollatione S. Iohannis.
Ad Iohannem referri possunt quæ dicuntur Angelo Smyrnæ. p. 39. nu. 12. vsque ad. 16.

In Exaltatione S. Crucis.
Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Vide p. 279. n. 4. & sequent.

In die S. Matthæi Ap.
Matthæus fundamentum Ecclesiæ, & comparatur chrysolitho. p. 319. n. 49.

In die S. Michaelis archangeli.
Michael præest angelis, qui ad nos mittuntur. p. 179. nu. 26. Idem pro hominibus præliaturus est cum Diabolo in fine sæculi. p. 178. n. 25. & 26.

In die SS. Apost. Simonis, & Iudæ.
Simon fundamentum Ecclesiæ, & comparatur hyacintho. p. 320. nu. 53.
Iudas, siue Thaddæus, fundamentum Ecclesiæ, comparatur chrysopraso. p. 320. nu. 52.

In die omnium Sanctorum.
Vide supra De Communi martyrum, & De Communi cōfessorum. Vide etiam quæ de viginti quatuor senioribus scripta sunt p. 76. nu. 13. & multis sequent.

Sanctus quid sit, vide p. 237. n. 4.
Sancti quomodo in hac vita dicantur esse sine macula. p. 205. n. 17. & 18. In hac vita non habent palmas, sed picturam palmarum. p. 126. n. 18. & 19. Iudicabunt cum Christo p. 255. n. 17. Eorum preces suauissimæ Deo sunt. p. 96. n. 15. & pag. 131. nu. 6.

Sancti vocantur stellæ. p. 176. n. 16. & 17.
Et aperiens os suum. Vide p. 190. nu. 17.
Quoniam ipsi consolabuntur. pa. 128. n. 27. & p. 307. n. 7. Affligentur eorum persecutores, & ipsi lætabuntur. p. 230. n. 4. Cernet Deo pro sua liberatione. pag. 230. num. 4.

Quoniam ipsi saturabuntur. Vide p. 326. nu. 1. vsque ad. 7. & p. 330. nu. 16.

Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Semper iusti patiuntur. 246. n. 12.
Merces vestra multa est in celis. pa. 128. nu. 3. & sequentibus. & p. 307. n. 5. & sequentibus.

In die S. Martini Episcopi.
Nemo accendit lucernam. & c. Vide supra In die S. Ambrosij.

DEO GRATIAS.